

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΥΠΟΨΗΦΙΟ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑ
ΣΑΛΑΠΑΣΙΔΗ ΓΕΩΡΓΙΟ**

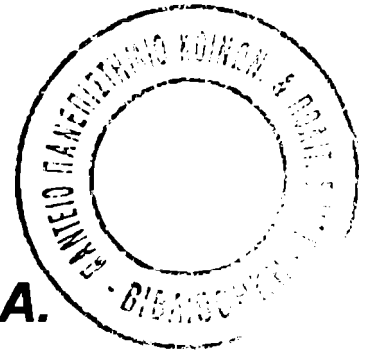
**ΘΕΜΑ
ΚΡΑΤΙΚΗ ΙΣΧΥΣ, ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΣΥΜΜΕΤΡΗΣ ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΙΤΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ ΤΩΝ Η.Π.Α.**

ΜΕΡΟΣ Β

ΑΘΗΝΑ

ΙΟΥΛΙΟΣ 2009

7 Αθροιστικότητα και Αίτια Πολέμου: 1968-1980

7.1 Πετρελαϊκή Αγορά και Ενεργειακή Εξάρτηση των Η.Π.Α.

Στην περίοδο 1968-1980 εκδηλώνονται οι κυοφορούμενες από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 αλλαγές στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα και στην ενεργειακή βιομηχανία. Η επιδείνωση των οικονομικών του αμερικανικού κράτους, η σαρωτική αλλαγή της μορφής της ενεργειακής αγοράς και οι μέχρι τότε ακολουθούμενες ενεργειακές πολιτικές υπέσκαψαν τη δυνατότητα της αμερικανικής κυβέρνησης να αντιμετωπίσει την εξάρτηση από το πετρέλαιο ως αγαθό γενικά αλλά την τρωτότητα του κράτους απέναντι στους μεσανατολικούς παραγωγούς ειδικότερα. Θα καταδειχθεί ωστόσο ότι ενώ στον ενεργειακό τομέα οι Η.Π.Α. όντως αντιμετώπισαν μια οξύτατη κρίση (η οποία μάλιστα κορυφώθηκε όχι με το εμπάργκο του 1973 αλλά με την κρίση των τιμών του 1979) σε καμία περίπτωση τα φαινόμενα ασύμμετρης αλληλεξάρτησης δεν πληρούσαν τα κριτήρια των αθροιστικών πηγών ισχύος για τα οποία η άσκηση βίας θα αποτελούσε ενδεδειγμένη λύση. Έτσι, ποτέ δεν τέθηκε ζήτημα ένοπλης επέμβασης για τη διευθέτηση των ενεργειακών και αυτό οφείλονταν *πρώτον*, στο ότι η αμερικανική οικονομία δεν ήταν σημαντικά εξαρτημένη από το μεσανατολικό πετρέλαιο και, ως η μεγαλύτερη οικονομία του πλανήτη, απορρόφησε τα οικονομικά κόστη και *δεύτερον*, στο ότι το ενεργειακό ζήτημα δεν μετάβαλε το *modus vivendi* μεταξύ Η.Π.Α. και Ε.Σ.Σ.Δ. στη διαχείριση της Μέσης Ανατολής.

7.1.1 Οικονομικό Περιβάλλον για Η.Π.Α.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 άρχισαν να φαίνονται οι πρώτες ρωγμές της αμερικανικής οικονομικής ισχύος που εκφράστηκαν μέσα από τις πιέσεις στο δολάριο και την τελική εγκατάλειψη του συστήματος ανελαστικών συναλλαγματικών ισοτιμιών, του Bretton Woods. Το τελευταίο είχε αναδείξει το διεθνή ρόλο του δολαρίου τόσο ως αποθεματικού όσο και συναλλακτικού νομίσματος κατοχυρώνοντας έμμεσα την αμερικανική οικονομική και πολιτική κυριαρχία στο δυτικό κόσμο. Με την εναπόθεση της νομισματικής πίστης στο δολάριο οι Ηνωμένες Πολιτείες κατάφεραν να χρηματοδοτήσουν την ανοικοδόμηση της Δυτικής Ευρώπης και της Ιαπωνίας αλλά και τη στρατιωτική, και την ταυτόχρονη δημοσιονομική, επέκταση των Η.Π.Α. η οποία ξεκίνησε από τον Kennedy και έφτασε στο

απόγειο της με τον Johnson. Η εν λόγω δημοσιονομική επέκταση κρίθηκε απαραίτητη καθότι με την υιοθέτηση του NSC-68 η σταδιακή αύξηση των αμυντικών δαπανών κλήθηκε να καλύψει και τις αυξημένες στρατιωτικές υποχρεώσεις των Η.Π.Α. σε παγκόσμιο επίπεδο. Η οικονομική στρατηγική των Kennedy και Johnson βασίστηκε στην κεϋνσιανή θεωρία και πρέσβευε ότι η αύξηση των δαπανών με την ταυτόχρονη διατήρηση των φόρων στα ίδια επίπεδα ήταν εφικτή γιατί τα συνεπαγόμενα ελλείμματα στον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό θα αύξαναν τη συνολική ζήτηση στην αμερικανική οικονομία, θα μεγέθυναν το ΑΕΠ και θα έλυναν το πρόβλημα των δημοσιονομικών ελλειμμάτων.⁶⁸⁷

Η πραγματικότητα απεδείχθη αρκετά διαφορετική. Ο χρυσός, ο οποίος με βάση του σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών κάλυπτε την αξία του δολάρια σε μια ισοτιμία 1 ουγγιά = 34 δολάρια αδυνατούσε να ακολουθήσει ποσοτικά την αύξηση της χρήσης του νομίσματος. Στα 1967 ο συνδυασμός της κόπωσης των Η.Π.Α. και του Δυτικοευρωπαϊκού δυναμισμού είχε αρχίσει να φέρνει το διεθνές νομισματικό σύστημα στα όριά του.⁶⁸⁸ Παρόλο που στις αρχές του 1970 οι Η.Π.Α. παρήγαγαν περίπου το ένα τρίτο του παγκόσμιου προϊόντος (27.5 δις δολάρια) και παρόλο που ήταν με διαφορά ο μεγαλύτερος επενδυτής στο εξωτερικό, τον Αύγουστο του 1971 τα αποθέματα του χρυσού μπορούσαν να καλύψουν λιγότερο από το ένα τρίτο των ανταλλάξιμων σε χρυσό αποθεμάτων των ξένων κεντρικών τραπεζών και λιγότερο από το ένα πέμπτο της αξίας του δολαρίου που κυκλοφορούσε στο εξωτερικό.⁶⁸⁹ Τα «προνόμια του φεουδάρχη» που ο διεθνής ρόλος του δολαρίου εξασφάλιζε για τις Η.Π.Α. διαβρώθηκαν σταδιακά παρά την πολιτική απόφαση των Ευρωπαίων και των Ιαπώνων να ανεχθούν το ακριβό δολάριο, ώστε η πρόσβαση στην αμερικανική αγορά να μην διακοπεί, και να μην υποσκάψουν την αμερικανική οικονομική ισχύ που θα οδηγούσε σε έναν απομονωτισμό και θα ανέτρεπε την παγκόσμια ισορροπία. Οι επιλογές της Δύσης επικεντρώθηκαν έτσι στη διαχείριση του ζητήματος του προβληματικού δολαρίου με το σύστημα των «ειδικών τραβηχτικών δικαιωμάτων» του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου το οποίο όμως απεδείχθη ημίμετρο για την αντιμετώπιση της πηγής του προβλήματος, δηλαδή τις ανελαστικές συναλλαγματικές ισοτιμίες, τις αυξημένες κρατικές δαπάνες των Η.Π.Α. και το εμπορικό τους έλλειμμα.⁶⁹⁰

⁶⁸⁷ Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, 2002, σ. 118.

⁶⁸⁸ Venn Fiona, *The Oil Crisis*, Longman, 2002, σ. 150.

⁶⁸⁹ Ο.π., σ. 151.

⁶⁹⁰ Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία: η διεθνής οικονομική τάξη*, 2002, σσ. 291-292. Βλ. επίσης Johnson Harry G., "Higher Oil Prices and the International Monetary System" στο Rybczynski (ed.), *The Economics of the Oil Crisis*, 1976, σ. 159.

Οι αντιδράσεις της προεδρίας Νίχσον σε αυτή την κατάσταση ήταν γενικώς σπασμωδικές. Ο Νίχσον επιδίωξε την ανακοπή της επιδείνωσης με την πρόσκαιρη διακοπή της μετατροπής του δολαρίου σε άλλα νομίσματα στις 15 Αυγούστου 1971 και με την επιβολή προσεπιβαρύνσεων στην εισαγωγή ξένου νομίσματος. Η πολιτική αυτή, σε συνδυασμό με τη Smithsonian Agreement του Δεκεμβρίου 1971 οδήγησε στην υποτίμηση του δολαρίου έναντι των άλλων νομισμάτων και του χρυσού και επιδιώχθηκε ως μέτρο για την διαμόρφωση ενός σταθερότερου πλαισίου αγοράς. Παρόλο που η διαδικασία αυτή επαναλήφθηκε το 1973 η νομισματική σταθερότητα δεν επετεύχθη. Μεταξύ του Ιουνίου και του Ιουλίου του 1973 τα ευρωπαϊκά νομίσματα ανατιμήθηκαν αλματωδώς έναντι του δολαρίου, σε μερικές περιπτώσεις κατά 4% τη μέρα.⁶⁹¹

Στην αστάθεια συνέβαλλε, ασφαλώς, και η αυξανόμενη πολυπλοκότητα της διεθνούς αγοράς. Αυτή ενισχύονταν από την αναβάθμιση της τεχνολογίας των μεταφορών και των επικοινωνιών ώστε οι αγοραπωλησίες να διεξάγονται ταχύτερα και τα αποτελέσματά τους στην αξία των νομισμάτων να γίνονται άμεσα αντιληπτά. Πέραν αυτού, η διόγκωση των διεθνών χρηματοπιστωτικών συναλλαγών που οδήγησε στην ολοκλήρωση των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών αγορών καθιστούσε κάθε πολιτικοοικονομική απόφαση των Η.Π.Α. μεταβλητή στη συνάρτηση των οικονομικών πολιτικών των δυτικών συμμάχων της και δημιουργούσε αλυσιδωτά αποτελέσματα. Περισσότερο αντιληπτή έγινε αυτή η διαφοροποίηση με την εμφάνιση της αγοράς των ευρωδολαρίων. Ενώ το 1964 η αγορά ευρωδολαρίων κινούνταν στο επίπεδο των 14 δις το 1970 είχε εκτιναχθεί στα 170 δις και το 1978 τα 500 δις δολάρια. Η αγορά των ευρωδολαρίων καταδείκνυε περισσότερο από οτιδήποτε την αποκέντρωση του ελέγχου του διεθνούς νομισματικού συστήματος.⁶⁹²

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 οι πιέσεις στο δολάριο αυξήθηκαν με αποτέλεσμα ένα χρόνο πριν την πετρελαϊκή κρίση του 1973 ο πληθωρισμός να κυμαίνεται σε επίπεδα μεταξύ 7 και 8%. Το γεγονός αυτό είχε, όπως θα φανεί παρακάτω, δύο καίριες επιπτώσεις στο πετρελαϊκό εμπόριο: *Πρώτον*, επειδή το πετρέλαιο διακινούνταν σε δολάρια, η πραγματικές πρόσοδοι των παραγωγών κρατών μειώνονταν σε αντιστοιχία με την αξία του δολαρίου και *δεύτερον*, οι όροι των συμφωνιών που τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη υπέγραφαν με τις εταιρίες, όπως οι συμφωνίες της Τεχεράνης και της Τρίπολης, υπόκειντο σε πιέσεις μεταβολής ανάλογες με την αύξηση του πληθωρισμού. Οι συνθήκες αυτές οδηγούσαν τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη σε ένα δίλημμα: είτε να τηρήσουν τους όρους των συμφωνιών με αποτέλεσμα να πουλούν το

⁶⁹¹ Venn Fiona, *The Oil Crisis*, Longman, 2002, σ. 152.

⁶⁹² Ο.π., σ. 153.

βαρέλι πετρελαίου φθηνότερα και να αγοράζουν προϊόντα από τις βιομηχανικές χώρες ακριβότερα είτε να επιβάλλουν αυτόνομα ή σε συνασπισμό την αναδιαπραγμάτευση των όρων ή και του πλαισίου συνεργασίας με τις εταιρίες και να αυξήσουν τις προσόδους τους.⁶⁹³ Το δεύτερο κατέστη η περισσότερο συμφέρουσα επιλογή δεδομένης της αποτελεσματικής ενεργοποίησης του OPEC η οποία αναβάθμισε τις δυνατότητες επιρροής στην παγκόσμια πετρελαϊκή αγορά σε πρωτόγνωρο μέχρι τότε βαθμό.

⁶⁹³ Venn Fiona, *The Oil Crisis*, Longman, 2002, σ. 152.

7.1.2 OPEC

7.1.3 Η επιρροή της ολιγοπωλιακής αγοράς

Προτού κανείς μελετήσει τις οικονομικές και πολιτικές συνθήκες που συνέβαλλαν στην ανάδυση του OPEC στο διεθνές ενεργειακό στερέωμα είναι σκόπιμο να ξεκαθαριστεί ότι οι αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 μέχρι και τα τέλη του 1970 δεν οφείλονταν στη σπανιότητα του αγαθού αλλά στη δομή της αγοράς.

Το ότι η τιμή του πετρελαίου μπορεί να αποτελεί άμεσο δείκτη της σπανιότητάς του εδράζεται πάνω σε δύο απόψεις: α) ότι η τιμή σε δεδομένο χρονικό ορίζοντα αντικατοπτρίζει το σημείο ισορροπίας στα πλαίσια του ανταγωνισμού και οι διακυμάνσεις της είναι απλώς διορθωτικές και β) ότι αναγκαστικά η τιμή θα ανεβαίνει με το χρόνο λόγω της κατανάλωσης του εξαντλήσιμου αγαθού, του πετρελαίου. Στο χώρο της οικονομίας η σπανιότητα ενός εξαντλούμενου αγαθού δεν εκδηλώνεται με το φόβο της οριστικής εξάντλησής του αλλά με την πορεία του διαρκώς ανερχόμενου οριακού κόστους παραγωγής που μπορεί να οδηγήσει στην υποκατάστασή του. Επομένως, ο δείκτης ο οποίος καταδεικνύει τη σπανιότητα του πετρελαίου είναι η συνεχής αύξηση του κόστους της παραγωγής, δηλαδή του οριακού κόστους παραγωγής, και η αύξηση της αξίας του πετρελαίου στο έδαφος, δεδομένα που λογικά οδηγούν και στην αύξηση της τιμής του προϊόντος.⁶⁹⁴ Με άλλα λόγια, ελλείψει επαρκών ανακαλύψεων νέων κοιτασμάτων, οι συνεχείς πιέσεις της ζήτησης στην προσφορά θα προκαλούσαν την εντονότερη εκμετάλλευση των προϋπαρχόντων κοιτασμάτων και θα απαιτούσαν μεγαλύτερο κεφάλαιο και περισσότερη εργασία για κάθε πρόσθετο παραγόμενο βαρέλι. Το αυξημένο κόστος παραγωγής θα έπρεπε να αντισταθμιστεί με υψηλότερη τιμή πώλησης, ειδάλλως ο παραγωγός δεν θα είχε κανένα κίνητρο να παράξει πρόσθετες μονάδες αγαθού και η ζήτηση δεν θα καλύπτονταν. Συνεπώς, σε ένα καθεστώς τέλειου ανταγωνισμού το διαρκώς ανερχόμενο οριακό κόστος παραγωγής παρέχει το πρώτο σήμα της αγοράς [market signal] για τη σταδιακά ανερχόμενη σπανιότητα ενός εξαντλήσιμου αγαθού όπως το πετρέλαιο. Το ερώτημα μετατίθεται έτσι στην ύπαρξη ή μη ενός καθεστώτος τέλειου ανταγωνισμού στην αγορά του πετρελαίου.

Η εμπειρική μελέτη του οριακού κόστους παραγωγής και της ζήτησης από τον Adelman κατέδειξαν ότι οι υψηλές τιμές του πετρελαίου τη δεκαετία του 1970 δεν σχετίζονταν με

⁶⁹⁴ Adelman, “Modelling World Oil Supply”, σ.276.

αυξανόμενη σπανιότητα του αγαθού και ότι η αγορά δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ελεύθερου ανταγωνισμού. Για τη δεκαετία 1960 με 1970, η επένδυση που απαιτήθηκε για την παραγωγή κάθε πρόσθετου βαρελιού πετρελαίου σημείωσε, παρά την ταυτόχρονη άνοδο του γενικού επιπέδου τιμών, πτώση κατά 50% σε σχέση με το παρελθόν κι επομένως η δραματική αύξηση της τιμής του πετρελαίου για τη δεκαετία του 1970 δεν ήταν σε καμία περίπτωση επιβεβλημένη από τη σπανιότητα του αγαθού.⁶⁹⁵ Αντίστοιχα, η αύξηση της ζήτησης, η οποία θα μπορούσε να συσχετιστεί με τη σπανιότητα, αμέσως πριν το ανοδικό ξέσπασμα των τιμών του 1973, έπονταν όχι αυξανόμενων αλλά μάλλον μειούμενων ρυθμών αύξησής της για τα έτη 1969-1971 γεγονός που καταδεικνύει ότι το οριακό κόστος παραγωγής για το χρονικό διάστημα 1969-1972 δεν διατήρησε ανοδικές τάσεις όπως θα επιβάλλονταν από τη σπανιότητα.⁶⁹⁶ Στην πραγματικότητα μέχρι το 1972 το πρόβλημα για τις χώρες του OPEC ήταν το επικίνδυνο για τις κρατικές προσόδους πλεόνασμα παραγωγής κι όχι το έλλειμμα.

Επομένως, για την περίοδο που ο Adelman εξετάζει την διεθνή αγορά πετρελαίου είναι δύσκολο κάποιος να ισχυριστεί ότι το πετρέλαιο σπάνιζε. Τα παραπάνω δεδομένα καταδεικνύουν ότι οι αυξήσεις των τιμών κατά τη δεκαετία του 1970 δεν οφείλονταν στη σπανιότητα του αγαθού αλλά περισσότερο στην ολιγοπωλιακή μορφή της διεθνούς πετρελαϊκής αγοράς που επηρεάστηκε αποφασιστικά από τις δράσεις του OPEC και τις ειδικές πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που την υποστήριζαν.

Ο χαρακτηρισμός που μπορεί να περιγράψει με ακρίβεια τον OPEC είναι εκείνος του «δομημένου ολιγοπωλίου» όπως αποδίδεται από τον Zuhayr Mikdashi.⁶⁹⁷ Θεωρητικά, όταν ένας παραγωγός [ή μια λειτουργική και συντονισμένη ομάδα παραγωγών που συνασπίζονται] καταλαμβάνει το σημαντικότερο μερίδιο αγοράς, υπάρχει η δυνατότητα η τιμή του αγαθού να ελέγχεται μέσα από την προσφορά του κι επομένως ακόμα κι αν το οριακό κόστος αυξάνει, να ανέρχεται ταυτόχρονα και η τιμή του. Με δεδομένο ότι σε μια αποδοτική αγορά τέλειου ανταγωνισμού ενός εξαντλούμενου αγαθού η κατανάλωσή του συνεπάγεται αύξηση της τιμής του, ο παραγωγός δεν έχει κίνητρο να εξισώσει ποτέ την οριακή πρόσοδο με το οριακό κόστος εφόσον γνωρίζει ότι η παραγωγική διαδικασία έχει ημερομηνία λήξης. Ο βαθμός στον οποίο η τιμή θα πρέπει να ξεπεράσει το οριακό κόστος εξαρτάται από το βαθμό σπανιότητας του εξαντλούμενου αγαθού. Με αυτό το σκεπτικό, αν ένας παραγωγός παράγει ένα εξαντλούμενο αγαθό στο σημείο που το οριακό κόστος είναι ίσο με την οριακή πρόσοδο [το σημείο δείκτης

⁶⁹⁵ Adelman, "Is the Oil Shortage Real? Oil Companies as OPEC Tax Collectors", *Foreign Policy*, No. 9, Winter 1972-1973, σ.73.

⁶⁹⁶ Ο.π., σ.72.

⁶⁹⁷ Mikdashi Zuhayr, "The OPEC Process" στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1980, σ. 208.

για τη μεγιστοποίηση του κέρδους με βάση την οικονομική επιστήμη] τότε μπορεί να σταματήσει την παραγωγή του, να μειώσει την προσφορά και να εκβιάσει την άνοδο της τιμής και άρα την αύξηση των προσόδων του.⁶⁹⁸ Θεωρητικά, ο μηχανισμός αυτός χειραγώγησης της αγοράς αποτελεί την τακτική των καρτέλ.

Ενώ το καρτέλ μπορεί να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο της αγοράς εντούτοις αδυνατεί να υπερκεράσει τους εγγενείς περιορισμούς που η τελευταία του επιβάλλει στα ζητήματα της προσφοράς, της ζήτησης και εσωτερικής του λειτουργίας, δηλαδή του ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Παρόλα αυτά, ο Οργανισμός Πετρελαιοπαραγωγών Κρατών [στο εξής OPEC] αποτέλεσε, ειδικά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, μια ξεχωριστή περίπτωση στο πεδίο των διεθνών καρτέλ. Πέντε παράγοντες εξασφάλιζαν κρίσιμα πλεονεκτήματα για τα μέλη του:

Ως πρωταρχικός παράγοντας, η κρατική κυριαρχία. Σε αντίθεση με ένα καρτέλ εταιριών, το καρτέλ που απαρτίζεται από κράτη-παραγωγούς όπως ο OPEC δεν δεσμεύεται από κάποιο αντιτράστ νόμο, η πολιτική που εφαρμόζει στην αγορά δεν ελέγχεται από κανέναν ανώτερο ρυθμιστικό παράγοντα της διεθνούς αγοράς παρά μόνο από τις θεμελιώδεις αρχές της. Στα πλαίσια του άναρχου διεθνούς συστήματος το κράτος έχει την ελευθερία να επιλέγει τις πολιτικές που ακολουθεί απελευθερωμένο από οποιονδήποτε θεσμικό παράγοντα και περιορισμένο μόνο από την ισχύ άλλων κρατών εκπεφρασμένων στον ίδιο ή σε άλλους τομείς κρατικής δράσης. Είτε επιλέγει την αύξηση της ισχύος του ως αυτοσκοπό είτε ως μέσο για την επιβίωση ή ανάπτυξή του, το κράτος-παραγωγός αποτελεί ανεξάρτητη κι όχι εξαρτημένη μεταβλητή στην αγορά του παραγόμενου αγαθού. Ο μοναδικός παράγων ο οποίος δύναται να επηρεάσει την πολιτική του καρτέλ υπό ένα καθεστώς τέλειας αγοράς είναι η μείωση της ζήτησης του αγαθού η οποία να προκύπτει από πολιτικές ενεργειακής εξοικονόμησης, από την υποκατάσταση της προσφοράς του καρτέλ με την προσφορά των εκτός του καρτέλ παραγωγών ή, τέλος, από την ανάπτυξη και προσφορά υποκατάστατων προϊόντων.

Δεύτερος παράγοντας, η χαμηλή ελαστικότητα της ζήτησης. Στην περίπτωση του πετρελαίου ο υπολογισμός της ελαστικότητας έχει αποδειχθεί περισσότερο ζήτημα κοινής λογικής παρά επιστημονικής επεξεργασίας. Η κοινή συνισταμένη των προσεγγίσεων έγκειται στο ότι το πετρέλαιο παρουσιάζει ανελαστική ζήτηση βραχυπρόθεσμα η οποία εξελίσσεται σε

⁶⁹⁸ Banks, *The Political Economy of Oil*, 1980, σ.54.

ελαστική μεσομακροπρόθεσμα.⁶⁹⁹ Πρόκειται για το λογικό επακόλουθο της δυσκολίας που παρουσιάζεται στη μετατροπή ή εξέλιξη του εξοπλισμού (βιομηχανικό κεφάλαιο, αυτοκίνηση, θαλάσσιες και αεροπορικές μεταφορές) ώστε να επιτευχθεί χαμηλότερη κατανάλωση ή υποκατάσταση του καυσίμου. Η ελαστικότητα δεν είναι συνάρτηση μόνο του χρόνου αλλά και του επιπέδου της τιμής του προϊόντος· ο καταναλωτής μειώνει την κατανάλωση ταχύτερα και σε μεγαλύτερο βαθμό όταν η τιμή κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα παρά όταν κυμαίνεται σε χαμηλά, ακόμα κι αν η αυξητική τάση είναι μεγαλύτερη στη δεύτερη περίπτωση. Τα οφέλη εξοικονόμησης ή υποκατάστασης του είναι μεγαλύτερα όταν η τιμή του πετρελαίου είναι υψηλή.⁷⁰⁰ Αυτό κατέστη εμφανές μετά την αύξηση της τιμής του αργού στα 1979 όταν άρχισε να γίνεται αισθητή η ανταπόκριση της ζήτησης στις αυξήσεις των τιμών, κάτι το οποίο δεν είχε συμβεί μετά το 1973. Σε κάθε περίπτωση, η βραχυχρόνια χαμηλή ελαστικότητα της ζήτησης του πετρελαίου συνεπάγεται την επίσης βραχυχρόνια μέγιστη τρωτότητα των καταναλωτών απέναντι στις μεταβολές της τιμής του, εφόσον δεν υπάρχει διαθέσιμο υποκατάστατο.

Τρίτος παράγοντας, η ανελαστική προσφορά. Στην περίπτωση που η προσφορά του αγαθού είναι ανελαστική τότε η παραγόμενη ποσότητα δεν συναρτάται άμεσα από την τιμή και κατά συνέπεια υψηλές τιμές δεν συνεπάγονται αύξηση της παραγωγής. Αυτό πρακτικά προϋποθέτει δύο δεδομένα: αφενός, ότι η είσοδος νέων παραγωγών στην αγορά είναι εξαιρετικά δύσκολη για οικονομικούς ή τεχνολογικούς λόγους κι επομένως η παραγόμενη ποσότητα δεν είναι εύκολο να μεταβληθεί και, αφετέρου, ότι οι υπάρχοντες παραγωγοί έχουν μεγάλα περιθώρια ελευθερίας απέναντι στις μεταβολές της συνολικής προσφοράς.

Όσον αφορά στο πρώτο, η αγορά πετρελαίου χαρακτηρίστηκε από τις απαρχές της για την αποτελεσματικότητα αποκλεισμού νέων παραγωγών από τις μεγάλες εταιρίες. Το μοντέλο ολιγοπωλιακού ελέγχου της αγοράς από τις «επτά αδελφές» με την κατοχή του 73% της παγκόσμιας αγοράς διύλισης σε διεθνές επίπεδο εξασφάλισε μια κλειστή αγορά καθώς τα απαιτούμενα κεφάλαια για την επιβίωση των ανταγωνιστών των «επτά» ήταν υπέρογκα και οι ανάγκες σε τεχνογνωσία απαγορευτικές. Οι αμερικάνικες εταιρίες που δραστηριοποιούνταν στην παραγωγή και διύλιση πετρελαίου από τις αρχές του αιώνα είχαν έτσι αποφασιστικό πλεονέκτημα. Με τη διατήρηση των τιμών αργού σε πολύ υψηλά επίπεδα οι «επτά αδελφές» περιόρισαν σημαντικά το περιθώριο κέρδους στις ενδιαφερόμενες στον τομέα διύλισης και διακίνησης πετρελαίου εταιρίες, αποτρέποντάς τες από το να εισέλθουν στην αγορά. Επιπλέον,

⁶⁹⁹ Βλ. σχετικά Pindyck, "OPEC's Threat to the West", *Foreign Policy*, No 30, Spring 1978, σ.38. Επίσης Willett Thomas D., "Conflict and Cooperation in OPEC: Some Additional Economic Considerations", *International Organization*, Vol. 33, No. 4, Autumn 1979, σ. 584.

⁷⁰⁰ Adelman, "OPEC as a Cartel", σσ. 432-433.

ακολούθησαν ένα πρότυπο κάθετης ολοκλήρωσης ώστε να εξασφαλίσουν απόλυτη κυριαρχία σε όλα τα στάδια παραγωγής και πώλησης πετρελαίου. Το προστατευτικό τείχος απέναντι στην είσοδο νέων παραγωγών λειτούργησε αποτελεσματικά μέχρι και το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου όταν η διαδικασία αντιστράφηκε. Η εισαγωγή φθηνού πετρελαίου από την Μέση Ανατολή άσκησε πιέσεις στους ανεξάρτητους παραγωγούς της εσωτερικής αγοράς των Η.Π.Α. που με τη σειρά τους οδηγήθηκαν προς τις χαμηλού κόστους πετρελαιοπαραγωγές περιοχές του εξωτερικού.

Η σταδιακή μεγέθυνση των κρατικών εταιριών και η, εν τέλει, εθνικοποίηση των εταιριών εξόρυξης πετρελαίου από τα κράτη της Μέσης Ανατολής άλλαξε ωστόσο ριζικά το τοπίο. Μέχρι και το 1980 ο ΟPEC διατήρησε μια κλειστή αγορά για δύο λόγους: πρώτον, επειδή αναδείχτηκε στο μεγαλύτερο και φθηνότερο παραγωγό πετρελαίου παγκοσμίως με τις επενδύσεις σε περιοχές εκτός ΟPEC, όπως την Αλάσκα και τη Βόρεια Θάλασσα να μην έχουν ακόμα περάσει σε φάση κερδοφορίας (κι επομένως να μην έχουν ακόμα εισαχθεί στην αγορά ως παραγωγοί) και, δεύτερο, επειδή ο ΟPEC προτίμησε να διατηρήσει την κυριαρχία του στον τομέα της παραγωγής κι όχι να επεκταθεί στη διύλιση και τη διακίνηση, διατηρώντας με αυτό τον τρόπο τις ολιγοπωλιακές δομές των μεγάλων εταιριών που έθεταν απαγορευτικά προσκόμματα στην εμφάνιση νέων παραγωγών.

Με το συνδυασμό της κυριαρχίας στην παραγωγή και την εκμετάλλευση του συστήματος των εταιριών, ο ΟPEC ήταν ουσιαστικά απαλλαγμένος από την ανάγκη να καθορίζει αδιάλειπτα τη προσφορά πετρελαίου με βάση τη ζήτησή του και με αυτό τον τρόπο κατείχε τον έλεγχο των προσόδων του. Το βάρος αυτής της διαδικασίας μετακυλήστηκε στις πολυεθνικές πετρελαϊκές εταιρίες οι οποίες αγόραζαν το παραγόμενο πετρέλαιο στην προσυμφωνημένη τιμή και ποσότητα του ΟPEC και στη συνέχεια ρύθμιζαν τις επιχειρήσεις τους, δηλαδή τη μεταφορά, τη διύλιση και τη διάθεση στην αγορά, με σκοπό να καλυφτούν οι αγορές στις οποίες λειτουργούσαν. Οι πετρελαϊκές εταιρίες δεν είχαν τη δυνατότητα να επηρεάσουν σημαντικά την τιμή πώλησης του πετρελαίου στον καταναλωτή και άρα έμμεσα να διευρύνουν ή να μειώσουν τη ζήτησή του γιατί το περιθώριο κέρδους τους περιοριζόταν σε ένα επίπεδο των δύο ποσοστιαίων μονάδων της τιμής. Μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1970 οι πετρελαϊκές εταιρίες ουσιαστικά διαδραμάτιζαν το ρόλο του προστατευτικού μαξιλαριού μεταξύ των παραγωγών και της αγοράς, προσφέροντας στα κράτη του ΟPEC τη θαλπωρή της προσφοράς χωρίς τη βάση της ζήτησης.⁷⁰¹

⁷⁰¹ Adelman, "The World Oil Cartel: Scarcity, Economics and Politics", σ.379 και Adelman, "The Clumsy Cartel", 1980, σ. 408.

Μόνο από το 1979 και μετά η κατάσταση διαφοροποιήθηκε διότι με τη δραστική μείωση του διαθέσιμου για τις εταιρίες μεριδίου της συνολικής παραγωγής, οι πετρελαικές εταιρίες ανέπτυξαν ισχυρότερα κίνητρα να επιδιώξουν τις καλύτερες προσφορές σε μεγαλύτερο εύρος παραγωγών. Αποτέλεσμα αυτής της μετάλλαξης της αγοράς ήταν, για πρώτη φορά μετά την ίδρυση του OPEC, οι παραγωγοί να ανταγωνίζονται σε τιμές προσδοκώντας τη διατήρηση ή επέκταση των προσόδων τους.⁷⁰² Σχετικά, ο Moran κατέληξε ότι η καμπή της ισχύος του OPEC θα πρέπει να αποδοθεί πρωταρχικά στη συμπεριφορά των ίδιων των μελών του όσον αφορά στην κάθετη επέκταση των δραστηριοτήτων τους. Ο OPEC κληρονόμησε από τις πετρελαικές εταιρίες ένα σύστημα συνεταιρικής διαχείρισης της αγοράς το οποίο λειτούργησε από το 1912 μέχρι και το 1971 εύρυθμα και, από τη στιγμή της ίδρυσής του, προς όφελός του.⁷⁰³ Η πολιτική όμως των μελών του Οργανισμού που σκόπευε στην αυξανόμενη εμπλοκή των κρατών στη διακίνηση [κι όχι μόνο εξόρυξη και προσφορά] πετρελαίου και η συνακόλουθη κατακόρυφη αύξηση των απευθείας πωλήσεων πετρελαίου από τις κυβερνήσεις άλλαξε δραματικά τα δεδομένα.⁷⁰⁴ Η επέκταση της κρατικής δραστηριότητας ουσιαστικά παρέκαμψε τους μηχανισμούς που οι πετρελαικές εταιρίες είχαν δομήσει και οι οποίοι εξασφάλιζαν επαρκή έλεγχο των παραγόμενων ποσοτήτων κι ένα μηχανισμό σταθεροποίησης του καρτέλ μετά την εκδήλωση παραβατικών ενεργειών.⁷⁰⁵

Τέταρτος παράγοντας, ο περιορισμένος αριθμός παραγωγών. Τα οικονομικά και πολιτικά κόστη οργάνωσης και συντονισμού πολυάριθμων παραγωγών μπορεί να καταστήσουν ασύμφορο το σχηματισμό ενός καρτέλ καθ' ότι αυξάνουν ταυτόχρονα την ευκολία και την πιθανότητα αποσκίρτησης από τη χαραχθείσα κοινή πολιτική.⁷⁰⁶ Στο χώρο του πετρελαίου οι παραγωγοί ήταν ελάχιστοι· ο Krasner κατέδειξε με στοιχεία της περιόδου 1971-72 ότι η παραγωγή και εξαγωγή πετρελαίου παρουσίαζε μια από τις υψηλότερες συγκεντρώσεις στο σύνολο των αγαθών που παράγονταν.⁷⁰⁷ Το επιχείρημα αυτό αποτελεί ωστόσο τη μισή

⁷⁰² Moran Theodore H., "Managing an Oligopoly of Would-Be Sovereigns: The Dynamics of Joint Control and Self-Control in the International Oil Industry Past, Present and Future", *International Organization*, Vol. 41, No. 4, Autumn 1987, σ. 599.

⁷⁰³ Βλ. ό.π.. Ο Moran εξετάζει την ολιγοπωλιακή πετρελαική αγορά από την άποψη των μηχανισμών που αναπτύχθηκαν σε βάθος χρόνου μεταξύ των εταιριών και οδήγησαν στην αυτοσυγκράτηση των πολιτικών τους. Δίνει έμφαση στη δομή των συμφωνιών που υπογράφηκαν μεταξύ των πολυεθνικών εταιριών από τη Red Line Agreement του 1928 μέχρι και το διακανονισμό για την εκμετάλλευση του Ιρανικού πετρελαίου μετά την πτώση του Mossadegh. Παρατηρεί την ύπαρξη μιας διαδικασίας ενίσχυσης των δεσμεύσεων από πλευράς εταιριών με την εκμετάλλευση ευνοϊκών συνθηκών της αγοράς σε δεδομένα χρονικά σημεία.

⁷⁰⁴ βλ. Moran, "Managing an Oligopoly of Would-Be Sovereigns", 1987, σ. 599.

⁷⁰⁵ βλ. ό.π., σσ. 602-603.

⁷⁰⁶ Για μια πλήρη συσχέτιση και επεξήγηση της σχέσης αριθμού δρώντων και των δυνατοτήτων συνεργασίας βλ. Oye Kenneth A., "Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies", *World Politics*, Vol. 38, No. 1, October 1981, σσ. 19-20.

⁷⁰⁷ Krasner, "Oil is the Exception", *Foreign Policy*, No 14, Spring 1974, σσ. 74-75.

αλήθεια. Η άλλη μισή είναι το κύριο δομικό χαρακτηριστικό του OPEC δηλαδή η ασύμμετρη κατανομή παραγωγικών δυνατοτήτων μεταξύ των μελών του κι όχι μόνο σε σχέση με τους παραγωγούς εκτός του καρτέλ. Σε ένα καρτέλ “ισοβαρών” παραγωγών η λήψη της απόφασης για την τιμή ή την παραγόμενη ποσότητα είναι προϊόν σύγκρουσης μεταξύ περίπου ισοδύναμων παικτών με κατά κανόνα χρονικά και ποσοτικά ασυμπτωτικές οικονομικές ανάγκες. Αντίθετα, αν και όχι χωρίς προβλήματα, σε ένα καρτέλ του οποίου μια ισχυρή μειοψηφία ή ένας και μοναδικός παραγωγός (στη συγκεκριμένη περίπτωση η Σαουδική Αραβία) καθορίζει το συντριπτικό μέρος της συνολικής παραγωγής η διαδικασία λήψης αποφάσεων και εν γένει οργάνωσης του καρτέλ κυμαίνεται μεταξύ δύο επιλογών: είτε αφενός, ο μεγάλος [ή οι μεγάλοι] αφήνει τους μικρούς να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους και τελικά παρεμβαίνει στην αγορά για να καλύψει το κενό παραγωγής ή να περικόψει τη δική του είτε, αφετέρου, όλοι οι παραγωγοί μαζί διαπραγματεύονται για μια κοινή τιμή η οποία δεν ικανοποιεί πλήρως κανέναν αλλά αποτελεί τον βέλτιστο συμβιβασμό. Η πρώτη στρατηγική δίνει έμφαση στη σταθερότητα της ηγεσίας του ισχυρού αλλά ταυτόχρονα τον επιβαρύνει μακροπρόθεσμα στερώντας του τη μέγιστη κερδοφορία, η δεύτερη συνάδει περισσότερο με το δίκαιο αλλά προσφέρει μια επισφαλή ισορροπία καθώς αυξάνει τον αριθμό των ανικανοποίητων μελών και δίνει ίσα δικαιώματα στη λήψη αποφάσεων. Για τα πλεονεκτήματα της ηγεμονικής δύναμης στα πλαίσια ενός συστήματος θα αναφερθούμε αμέσως παρακάτω.

Επιβοηθητικός στη λειτουργία του καρτέλ είναι ο ρόλος που μπορεί να διαδραματίσει μια εσωτερική ηγεμονική δύναμη. Η ηγεμονική δύναμη μπορεί να παρέχει υπηρεσίες “κοινής ωφέλειας” που να αντισταθμίζουν το ρίσκο που προκύπτει λόγω της υπέρτερης ισχύος της έναντι των υπολοίπων. Με άλλα λόγια, ο ηγεμόνας μπορεί να διαδραματίζει ρόλο σταθεροποιητικό και να εξυπηρετεί τόσο το ατομικό όσο και το συλλογικό συμφέρον.⁷⁰⁸ Το ερώτημα που τίθεται, εύλογα, είναι η τοποθέτηση της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στην ήπια και επωφελή ηγεσία και στον κραταιό και μονόπλευρο ηγεμονισμό. Η πρόκριση της ηγεμονικής ηγεσίας, συμπεριλαμβανομένων των αρνητικών της επιπτώσεων, ως

⁷⁰⁸ Για μια εκτενέστερη ανάλυση του ρόλου της ηγεμονικής δύναμης σε ένα σύστημα αλληλεξαρτώμενων δρώντων με έμφαση στην πολιτική οικονομία βλ. Kindleberger Charles, *The World in Depression, 1929-1939*, Allen Lane, London, 1973. Εξετάζοντας την παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929-1939, ο Kindleberger επικαλέστηκε την ανάγκη της ηγεμονικής ηγεσίας και τόνισε τη σημασία ενός κυρίαρχου παίκτη ο οποίος θα παρείχε αγαθά “πρώτης ανάγκης” σε περιόδους κρίσης, θα εγγυόνταν την σταθερή ροή κεφαλαίου και θα δημιουργούσε ρευστότητα χρήματος στις περιόδους που η αγορά δεν δύνατο να το πράξει. Μερικά χρόνια αργότερα ο Kindleberger επέκτεινε τις παρεχόμενες υπηρεσίες του ηγέτη και στη διαχείριση του συστήματος συναλλαγματικών ισοτιμιών όπως και στο συντονισμό των κρατικών νομισματικών πολιτικών. Βλ. Kindleberger Charles, “Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides”, *International Studies Quarterly*, Vol. 25, No. 2, Symposium in Honor of Hans J. Morgenthau, June 1981, σ. 242-254.

εξισορροπητικού παράγοντα απέναντι στην αστάθεια ενός συστήματος συνεπάγεται και την προτίμηση των απολύτων έναντι των σχετικών κερδών τόσο από τον ηγεμόνα όσο και από τον ηγεμονεύόμενο. Στα πλαίσια του πετρελαϊκού κρατικού ολιγοπωλίου η ηγετική, ή αιωρούμενη (swing), δύναμη μπορεί να ακολουθήσει δύο στρατηγικές: είτε με τη χρήση της απειλής της υπερπαραγωγής να επιβάλλει την εσωτερική πειθαρχία είτε με την κυμαινόμενη παραγωγή της να εξισορροπεί τα πλεονάσματα των “αποστατών” παραγωγών. Την ηγετική δύναμη του OPEC αποτέλεσε η Σαουδική Αραβία οι οποία ακολουθούνταν, με αρκετή διαφορά, από το Κουβέιτ. Η ηγεμονία εξασφαλιζόνταν τόσο από τις υψηλότερες δυνατότητες παραγωγής και τα αποθέματα όσο και από την πολλαπλάσια ρευστότητα χρήματος που διεύρυνε τα περιθώρια ευελιξίας του κράτους. Η Σαουδική Αραβία κλήθηκε να λειτουργήσει ως ηγεμονική ηγεσία από το 1981 και μετά περιστέλλοντας δυσανάλογα την παραγωγή της όταν οι ανταγωνιστές του OPEC αύξαναν τη δική τους ή όταν η παγκόσμια ζήτηση περιοριζόνταν.⁷⁰⁹ Παράλληλα, κλήθηκε επανειλημμένα να διαχειριστεί τα πλεονάσματα των “τσαμπατζίδων” του OPEC και αποδέχτηκε με ήπιο τρόπο τις διαφοροποιήσεις των τιμών μεταξύ των παραγωγών του OPEC παρόλο που είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση της ανταγωνιστικότητας του σαουδαραβικού αργού.⁷¹⁰

Μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι η Σαουδική Αραβία επιτέλεσε το έργο του σταθεροποιητή σε βαθμό μεγαλύτερο από το αναμενόμενο και με σημαντικές ζημιές για την ίδια. Ακόμα και σε έντονα συγκρουσιακές περιόδους του OPEC, όπως κατά τη διάρκεια του Πολέμου Ιράκ-Ιράν και της συνακόλουθης οπορτουνιστικής τακτικής του δεύτερου στην πετρελαϊκή αγορά, η Σαουδική Αραβία λειτούργησε περισσότερο με την απειλή παρά με τη χρήση αντιποίνων, υποβαθμίζοντας μακροπρόθεσμα την αξιοπιστία της.⁷¹¹ Μόνο όταν η περιστολή της παραγωγής έφτασε σε σημείο που να στερεί από τη χώρα ακόμα και την απαραίτητη για τον κρατικό τομέα ενέργεια η Σαουδική Αραβία εξαναγκάστηκε σε αντίποινα.⁷¹²

⁷⁰⁹ Ουσιαστικά, μέχρι και το 1980 οι συνθήκες της πετρελαϊκής αγοράς δεν απαιτήσαν την παρέμβαση της Σαουδικής Αραβίας για τη σταθεροποίηση της τιμής. Οι ανερχόμενοι, εντούτοις, παραγωγοί των ανταγωνιστών του OPEC [Μεξικό, ΕΣΣΔ, Ηνωμένο Βασίλειο και Νορβηγία] από 1981 και μετά, σε συνδυασμό με την ελαφρά υποχώρηση της παγκόσμιας ζήτησης άσκησαν πιέσεις στην τιμή.

⁷¹⁰ Malnes Raino, “Opec and the Problem of Collective Action”, 1983, σ. 349.

⁷¹¹ Ο.π., σ. 351.

⁷¹² Στα μέσα Απριλίου του 1983 η παραγωγή Σαουδαραβικού πετρελαίου είχε μειωθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε το φυσικό αέριο που ως παράγωγο της εξόρυξης κινούσε το εθνικό σύστημα ηλεκτροδότησης δεν επαρκούσε για τις ανάγκες της χώρας. Η αύξηση της παραγωγής, κατά τα λεγόμενα και του Υπουργού Πετρελαίου της Σαουδικής Αραβίας, Yamani, αποτελούσε μονόδρομο. Βλ. Malnes Raino, “OPEC and the Problem of Collective Action”, 1983, σ. 352.

Στο επιχείρημα του Krasner θα ήταν σκόπιμο κανείς να προσθέσει επίσης και τον παράγοντα της εξαρτώμενης από τη ρευστότητα χρήματος ευαισθησίας των μελών του OPEC στους λειτουργικούς περιορισμούς του καρτέλ και τις απορρέουσες μειώσεις των προσόδων τους. Ειδικά μετά το πετρελαϊκό εμπάργκο του 1973 η πλειοψηφία των μελών του OPEC παρουσίαζε εξαιρετική ρευστότητα χρήματος κι επομένως δεν εκδηλώνονταν εύκολα φαινόμενα απειθαρχίας στους κόλπους του οργανισμού. Τόσο η «αιωρούμενη» [swing] Σαουδική Αραβία όσο και τα περιθωριακά [fringe] κράτη-αποδέκτες της πετρελαϊκής πολιτικής παρουσίαζαν ευρύτατα περιθώρια ρευστότητας ώστε να μην καταφεύγουν συχνά σε σπασμωδικές αντιδράσεις έναντι των διακυμάνσεων της τιμής. Τα κράτη είχαν την οικονομική δυνατότητα να υπομένουν τις αποδιδόμενες στη λειτουργία του καρτέλ βραχυχρόνιες μειώσεις στις προσόδους τους. Με αυτό το τρόπο αντιμετωπίζονταν και το σοβαρότερο πρόβλημα της εσωτερικής λειτουργίας του καρτέλ, η απειθαρχία απέναντι στις συλλογικές αποφάσεις λόγω «εγωιστικής» συμπεριφοράς.⁷¹³ Αντίθετα, όταν η συγκυρία της οικονομικής ανθηρότητας ξεπεράστηκε από τις αυξημένες αμυντικές ανάγκες του Ιράν και του Ιράκ στον μεταξύ τους πόλεμο, το οικοδόμημα σταδιακά εκθεμελιώθηκε οδηγώντας, μεταξύ άλλων παραγόντων, στη σύγκρουση.

Πέμπτος παράγοντας, το κατακερματισμένο σώμα καταναλωτών. Η κρατική κυριαρχία επηρεάζει τη συμπεριφορά τόσο των παραγωγών όσο και των καταναλωτών. Ιστορικά, ο συντονισμός μεταξύ κυρίαρχων κρατών στον τομέα της ενέργειας αποδείχτηκε δυσχερής επειδή παρουσίαζαν διαφορετική τρωτότητα έναντι της απειλής του εμπάργκο ή των υψηλών τιμών αλλά κι επειδή δεν αποτέλεσαν στο σύνολό τους στόχο των πολιτικών των κρατών-παραγωγών αλλά οι περισσότεροι παράπλευρες απώλειές τους. Κατά βάση, τα κράτη ακολούθησαν διαφορετικές διπλωματικές και οικονομικές οδούς για να αντιμετωπίσουν το εμπάργκο πετρελαίου και τις συνακόλουθες υψηλές τιμές. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις στο ενεργειακό πρόβλημα ήταν και το θεμελιώδες πρόσκομμα στη λειτουργία της Διεθνούς Υπηρεσίας Ενέργειας, όπως θα αναφερθεί και παρακάτω. Κατά τη διάρκεια του πετρελαϊκού εμπάργκο του 1973 οι Ευρωπαίοι διατήρησαν, αν και με χαρακτήρα βραχυπρόθεσμο κι όχι ουσιώδη, μια φιλική στάση προς τον Αραβικούς στόχους προς αποφυγή οικονομικών βαρών ενώ η Ιαπωνία, η πλέον εξαρτημένη από εισαγωγές πετρελαίου από τη Μέση Ανατολή, τήρησε μια πολιτική ευμενούς ουδετερότητας για τον ίδιο λόγο. Οι έτεροι καταναλωτές, οι εταιρίες, συνεργάστηκαν

⁷¹³ Βλ. Krasner, "Oil is the Exception", 1974, σ.78 και Adelman, "The World Oil Cartel: Scarcity, Economics and Politics", 1976, σ.380.

με τους παραγωγούς αν και είναι δύσκολο κανείς να τοποθετήσει το ρόλο τους πάνω στο λεπτό νήμα που διαχωρίζει τον εταίρο εξ ανάγκης από τον εταίρο εκ συνθήκης.

Το σοβαρότερο μειονέκτημα της λειτουργίας ενός καρτέλ είναι η προαναφερθείσα δομική αδυναμία που απορρέει από την εσωτερική πειθαρχία που απαιτείται για το συντονισμό με τις συλλογικές αποφάσεις. Πρόκειται για το διαχρονικό πρόβλημα των δημόσιων αγαθών και των “τσαμπατζίδων” [free-riders] στα πλαίσια μιας λειτουργικής ομάδας με μέλη που συμπεριφέρονται με κριτήριο το συμφέρον. Όταν ένας σχηματισμός αποδίδει ως σύνολο επωφελή αποτελέσματα για τα μέλη του αλλά δεν έχει θεσμοθετήσει αυστηρούς κυρωτικούς μηχανισμούς δίνεται η δυνατότητα στα μέλη του να παραβούν τους εσωτερικούς κανόνες μέχρι το σημείο που δεν θα προκαλέσουν τα αντίποινα των υπολοίπων. Με αυτό τον τρόπο η συμπεριφορά των μελών καθίσταται ένα επαναλαμβανόμενο «παίγνιο φυλακισμένων» που να εμπερικλείει κόστη και οφέλη σε κάθε κίνηση αλλά και να προσλαμβάνει χαρακτηριστικά μαθησιακής διαδικασίας.

Η κρατική κυριαρχία και η πολιτική και γεωγραφική διαφοροποίηση έχουν ως αποτέλεσμα οι οικονομικές ανάγκες εκάστου κράτους να παρουσιάζονται με διαφορετικό χρονικό προφίλ και η ανάγκη προσόδων από το πετρέλαιο συγκεκριμένα να μην είναι ταυτόσημη ούτε σε ποσοτικό επίπεδο αλλά ούτε και σε χρονική διάσταση μεταξύ των κρατών.⁷¹⁴ Έτσι όλα τα κράτη έχουν κίνητρο σε συγκεκριμένα χρονικά σημεία να αποστατήσουν από τις συλλογικές αποφάσεις και να καταβάλλουν προσπάθεια είτε να αυξήσουν το μερίδιό τους στα πλαίσια του οργανισμού για αύξηση προσόδων, εις βάρος φυσικά των υπολοίπων, είτε να πιέσουν τις συνθήκες ώστε να επέλθει αύξηση της τιμής στην αγορά, εφόσον επιδιώκουν αύξηση προσόδων χωρίς αύξηση της παραγωγής.⁷¹⁵ Η τρωτότητα ενός οργανισμού στις παραβιάσεις συλλογικών αποφάσεων διαφέρει κατά περίπτωση.

Το γενικό μοντέλο αποστασίας και αποτελεσμάτων υπακούει στη διατυπωμένη μορφολογία του Schelling. Μια ομάδα n ατόμων μπορεί να ωφεληθεί από την προσφορά ενός αγαθού τα κόστη παραγωγής του οποίου είναι διατεθειμένη να καταβάλλει. Στην περίπτωση που κάποιος από τα μέλη της ομάδας αποστατήσει από την παραγωγική διαδικασία, δηλαδή παραβεί τα συμφωνηθέντα, τότε οι εναπομείναντες $n-1$ είναι υποχρεωμένοι να καλύψουν το έλλειμμα του αποστάτη καταβάλλοντας την προσφορά του. Εφόσον οι αποστασίες

⁷¹⁴ Willett Thomas D., “Conflict and Cooperation in OPEC: Some Additional Economic Considerations”, *International Organization*, Vol. 33, No. 4, Autumn 1979, σσ. 583-584.

⁷¹⁵ Ένας λόγος για τον οποίο προκύπτει τέτοια συμπεριφορά είναι ότι τα κράτη τα οποία με δυσκολία μπορούν να απορροφούν παραγωγικά τις προσόδους τείνουν να αντιδρούν σε αυξήσεις της παραγωγής μέχρι να βρεθούν προσοδοφόρες επενδύσεις. Mikdashi, “The Opec Process” στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1980, σ. 209.

συνεχιστούν τα εναπομείναντα μέλη θα καταβάλλουν το μέρος που αναλογούσε στους αποστάτες μειώνοντας το τελικό τους όφελος εξασφαλίζοντας όμως την παροχή του αγαθού, η οποία είναι πολυτιμότερη από τη μη παροχή του. Αυτό θα συμβαίνει μέχρι ένα αριθμό αποστατών κ στον οποίο η ενδεχόμενη αποστασία ενός ακόμα μέλους θα καταστήσει την παραγωγική διαδικασία του αγαθού μη συμφέρουσα. Σε αυτό το σημείο, δηλαδή, η αξία του αγαθού για κάθε μεμονωμένο μέλος θα καταστεί μικρότερη του καταβαλλόμενου κόστους σε περίπτωση που αυτό αυξηθεί κατά το ποσοστό ενός ακόμα αποστάτη. Επομένως, αν $\kappa+1$ μέλη αποστατήσουν τότε οι υπόλοιποι $n-(\kappa+1)$ θα προβούν σε αντίποινα και το δημόσιο αγαθό δεν θα παραχθεί. Το επίπεδο αποστασίας κ είναι το πραγματικό όριο στο οποίο η συμπεριφορά του “τσαμπατζή” δεν είναι πια εφαρμόσιμη στα πλαίσια του οργανισμού γιατί οδηγεί στη διάλυσή του.⁷¹⁶

Κατ’ αναλογία, η κατάρα του πετρελαϊκού καρτέλ είναι οι μικρές προσαυξήσεις της παραγόμενης ποσότητας από τα κράτη-αποστάτες οι οποίες σωρευτικά δημιουργούν ένα πλεόνασμα το οποίο οδηγεί είτε στη μείωση της παραγωγής των υπολοίπων είτε, πιο συχνά, σε μείωση της τιμής. Από τη σκοπιά του διακρατικού καρτέλ ισχύει το Σαιξπιρικό “*a little more than a little is by much too much*”. Από την επιλογή της μείωσης της τιμής ή των αντιποίνων οι υπόλοιποι παραγωγοί μπορούν μέχρι το σημείο κ να επιλέξουν την περιστολή της παραγωγής τους ώστε να διατηρηθεί η συνολική παραγόμενη ποσότητα του καρτέλ σταθερή και συνακόλουθα να κρατηθεί η τιμή στα επιθυμητά επίπεδα. Όταν όμως η αποστασία ξεπεράσει το κρίσιμο επίπεδο κ τότε η χρησιμότητα του καρτέλ ακυρώνεται και οι παραγωγοί προχωρούν σε αντίποινα αποφασίζοντας αυθαίρετα για το μέγεθος της παραγωγής τους και ασκώντας έτσι καθοδικές πιέσεις στην τιμή.

Εύλογο ερώτημα είναι αν ο παραπάνω μηχανισμός μπορεί να αποτελέσει, εν γένει, μια δικλείδα ασφαλείας για τη βιωσιμότητα του καρτέλ. Εφόσον όλοι οι παραγωγοί γνωρίζουν ότι παρατεταμένη παραβατικότητα επί των συλλογικών αποφάσεων θέτει σε κίνδυνο το σύνολο του οικοδομήματος έχουν ένα ισχυρό κίνητρο να απέχουν από τέτοιες ενέργειες. Το πρόβλημα, εντούτοις, εστιάζεται κατ’ αρχήν στην πρακτική δυσκολία εντοπισμού του ύψους και της προέλευσης του πλεονάσματος, καθ’ ότι ο παραβάτης καλύπτει πάντα με ένα πέπλο μυστικότητας τις παραβατικές του δράσεις, και, δεύτερον, στο γεγονός ότι τα αποτελέσματα αυτών των δράσεων δεν εμφανίζονται άμεσα αλλά καθυστερούν χρονικά και χάνονται στο

⁷¹⁶ βλ. σχετικά Schelling Thomas, “Hockey Helmets, concealed weapons, and daylight saving”, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 17, no. 3, 1973, σ.381-428.

σύνολο των διεξαγόμενων εργασιών και των υπολοίπων παραβάσεων.⁷¹⁷ Το ρίσκο να “ξεμείνει” κάποιος με τους πιστούς που θα πληρώσουν τις ατασθαλίες των αποστατών δημιουργεί μια συνεχή ροπή προς την παραβατικότητα η οποία αποκτά χαοτικά χαρακτηριστικά όσο πιο βάσιμη γίνεται η υποψία ότι οι υπόλοιποι παραβαίνουν τους κανόνες. Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι το πρόβλημα της αποστασίας είναι δομικού χαρακτήρα και δεν σχετίζεται αποκλειστικά με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε πετρελαιοπαραγωγού κράτους ξεχωριστά.

Ανασταλτικά στη ροπή προς παραβατικότητα μπορεί να λειτουργήσει ένας επίσης δομικός παράγων, το ύψος της ζήτησης. Είναι ενδεικτικό ότι η παραβατικότητα των αποφάσεων του OPEC εκδηλώθηκε κυρίως κατά τη δεκαετία του 1980 με μόνο μία περίπτωση πλεονάσματος παραγωγής να παρουσιάζεται στη δεκαετία του 1970.⁷¹⁸ Το αίτιο της έλλειψης έντονων εσωτερικών τριβών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 εντοπίζεται στο γεγονός ότι η παγκόσμια ζήτηση πετρελαίου δεν είχε καλυφτεί και, ως επόμενο, το σύνολο της παραγόμενης ποσότητας των 13 χωρών μελών απορροφούνταν χωρίς να εμφανίζονται πλεονάσματα που να επηρεάζουν την τιμή.⁷¹⁹ Αντίστροφα, η μείωση της ζήτησης πετρελαίου του OPEC τη δεκαετία του 1980, ως αποτέλεσμα της διεύρυνσης του αντίστοιχου μεριδίου των εκτός του OPEC παραγωγών, επέφερε τα αντίθετα αποτελέσματα και άσκησε πιέσεις στον οργανισμό.⁷²⁰

Συμπερασματικά, η παρουσία του OPEC κατέστησε από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και για ολόκληρη τη δεκαετία του 1970 τη διεθνή αγορά πετρελαίου ιδιαίτερα ευάλωτη σε χειραγωγήσεις της προσφερόμενης ποσότητας και της τιμής από ένα μικρό αριθμό παραγωγών οι οποίοι όμως κατείχαν δυσανάλογα μεγάλες παραγωγικές δυνατότητες σε σχέση με τη παγκόσμια παραγωγή. Ουσιαστικά, οι μόνοι παράγοντες που θα μπορούσαν να μειώσουν την ισχύ του OPEC στο διεθνές πετρελαϊκό στερέωμα ήταν δύο: η αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας των εκτός του OPEC παραγωγών και η μείωση της ζήτησης είτε ως αποτέλεσμα της τιμής είτε ως απόρροια υιοθετημένων πολιτικών ενεργειακής εξοικονόμησης και ανάπτυξης εναλλακτικών πηγών ενέργειας. Κανένας από τους δύο παράγοντες δεν εμφανίστηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 με αποτέλεσμα ο OPEC να είναι, αν όχι ο απόλυτος,

⁷¹⁷ Malnes Raino, “OPEC and the problem of collective action”, *Journal of Peace Research*, Vol. 20, no. 4, Dec. 1983, σ. 345.

⁷¹⁸ Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι στα 1975 η εμφάνιση του πλεονάσματος προκλήθηκε με την περιστολή της παγκόσμιας ζήτησης σε πετρέλαιο κι όχι από την διεύρυνση της παραγωγής κάποιων μελών του OPEC.

⁷¹⁹ Malnes, “OPEC and the problem of collective action”, 1983, σ.346.

⁷²⁰ Βλ. σχετική πρόβλεψη του *Petroleum Intelligence Weekly* από το 1975 στο Blair John Malcolm, *The Control of Oil*, Vintage Books, New York, 1978, σσ. 289-290.

τουλάχιστον ο σημαίων διαχειριστής της ποσότητας και της τιμής του πετρελαίου που καταλάωναν τα βιομηχανική κράτη της Δύσης. Επομένως, και αναφορικά με τα κριτήρια που τέθηκαν στο παρόν σύγγραμμα, πρέπει να σημειωθεί ότι η ενεργειακή αγορά του 1968-1980 ενείχε περισσότερους κινδύνους από εκείνη της προηγούμενης περιόδου γιατί τα περιθώρια ελευθερίας στη διαμόρφωση της προσφοράς πετρελαίου από τον παραγωγό ήταν εξαιρετικά ευρύτερα. Παρακάτω όμως θα καταδειχθεί ότι το ίδιο δεν συνέβαινε για τις υπόλοιπες προϋποθέσεις ισχύος του θεωρητικού μοντέλου. Το μερίδιο του εισαγόμενου προς το συνολικό υπό κατανάλωση πετρέλαιο δεν ήταν υψηλό ενώ η αδυναμία υποκατάστασης του εισαγόμενου πετρελαίου αλλά και του ίδιου του εισαγωγέα (τα κράτη της Μ. Ανατολής) δεν οφείλονταν στις γεωπολιτικές συνθήκες αλλά σε μια σειρά λανθασμένων χειρισμών στην εσωτερική αγορά από τις ίδιες τις αμερικανικές κυβερνήσεις.

7.1.4 Γεγονότα πριν και κατά τα πρώτα στάδια του OPEC

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 δύο πετρελαϊκοί οργανισμοί που λειτουργούσαν ως συγκοινωνούντα δοχεία σχηματίστηκαν στο διεθνές ενεργειακό τοπίο. Ο Οργανισμός Πετρελαιοπαραγωγών Κρατών αρχικά δημιουργήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1960 από το Ιράκ, το Ιράν, το Κουβέιτ, τη Βενεζουέλα και τη Σαουδική Αραβία. Μέχρι το 1973 είχαν επίσης προσχωρήσει το Κατάρ, η Λιβύη, η Ινδονησία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η Αλγερία και το Εκουαδόρ. Η κεντρική επιδίωξη των πετρελαιοπαραγωγών κρατών στο πλαίσιο του OPEC ήταν η συμμετοχή στη διαχείριση των τιμών και των παραγόμενων ποσοτήτων με απώτερο στόχο τη σταθεροποίηση των πρώτων, τη χειραγώγηση της δεύτερης ώστε να μην υπάρξει πλεόνασμα και τη συνακόλουθη εξασφάλιση προσόδων για την οικονομική ανάπτυξη.⁷²¹

Τον Ιανουάριο του 1968 σχηματίστηκε ο Οργανισμός Αραβικών Πετρελαϊκών Κρατών που αποτελούνταν από το Κουβέιτ, η Σ.Αραβία και τη Λιβύη. Μέχρι το 1972 στον Οργανισμό είχαν προσχωρήσει η Αίγυπτος, το Ιράκ και η Συρία. Ο Οργανισμός των Αραβικών Πετρελαϊκών Κρατών είχε στόχους εξαιρετικά ευρύτερους από εκείνους του OPEC. Επιδίωκε την εναρμόνιση των πετρελαϊκών πολιτικών και των δικαιοδικών συστημάτων των κρατών μελών, την ανταλλαγή πληροφοριών και τεχνογνωσίας στον τομέα της πετρελαϊκής παραγωγής και την πραγματοποίηση συντονισμένων δράσεων που σχετίζονται με την πετρελαϊκή βιομηχανία είτε συλλογικά είτε υπό ένα *à la carte* πρότυπο.⁷²² Με άλλα λόγια, ενώ ο OPEC είχε ως σκοπό την εφαρμογή πίεσης προς τις εταιρίες με σκοπό τη συμμετοχή στον έλεγχο των τιμών, ο OAPEC είχε από τη δημιουργία του θέσει ως στόχο το συντονισμό των αραβικών πετρελαιοπαραγωγών κρατών στην άσκηση της πετρελαϊκής πολιτικής για οποιοδήποτε ζήτημα θα προέκυπτε. Υπ' αυτό το πρίσμα ενώ οι OPEC και OAPEC ήταν φαινομενικά και κατ' όνομα ανεξάρτητοι οργανισμοί πρακτικά λειτούργησαν ως συγκοινωνούντα δοχεία. Την άποψη αυτή ενίσχυσαν τόσο τα μέλη τους, δεδομένου ότι τα ηγετικά μέλη του OAPEC ήταν και τα ηγετικά του OPEC, όσο και η πρακτική τους καθώς ο OPEC δραστηριοποιήθηκε στα πρακτικά ζητήματα της κοινής πετρελαϊκής πολιτικής με σκοπό τις προσόδους ενώ ο OAPEC είχε μια ευρύτερη και πολιτικοποιημένη ατζέντα η οποία επιδίωκε τη χρήση της πετρελαϊκής παραγωγής ως πολιτικό μέσο. Το γεγονός ότι οι στόχοι των δύο οργανισμών δεν ήταν σε καμία

⁷²¹ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 38.

⁷²² Sayigh Yusif A., *Arab Oil Policies in the 1970s*, Croom Helm, Great Britain, 1983, σ. 57.

περίπτωση αλληλοαποκλειόμενοι δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την κατ' ουσίαν συγχώνευσή τους.⁷²³

Από μια οικονομική σκοπιά ο ΟΡΕC αναδύθηκε στο διεθνές ενεργειακό στερέωμα με το συνδυασμό τριών εξελίξεων: *πρώτο*, των αποτελεσμάτων της σύγκρουσης μεταξύ των μεμονωμένων πετρελαιοπαραγωγών κρατών και των δυτικών εταιριών, *δεύτερο*, της αναβάθμισης της συνεργασίας στο πλαίσιο του οργανισμού ώστε να επεκταθεί η δραστηριότητα αυτονόμηση των πετρελαιοπαραγωγών κρατών από τις εταιρίες κατά το υπόδειγμα του Ιράν και του Ιράκ και, *τρίτο*, της μετάλλαξης της αμερικανικής και διεθνούς οικονομίας και των επιπτώσεών της στην τιμή του δολαρίου και, συνακόλουθα στις προσόδους των πετρελαιοπαραγωγών κρατών.

Η σύσταση του ΟΡΕC αρχικά περιορίστηκε σε ρηματικές διακηρύξεις οι οποίες δεν επηρέασαν άμεσα την παγκόσμια αγορά πετρελαίου αλλά ήταν ενδεικτικές των προθέσεων των κρατών μελών. Μέσα στο 1968 τα μέλη του Οργανισμού ζήτησαν από τις εταιρίες στο «Declaratory Statement of Petroleum Policy in Member Countries» τη διατήρηση σταθερών των τιμών του αργού και τη μη διαφοροποίηση των τιμών χωρίς τη συγκατάθεση των παραγωγών. Επιπλέον, προχώρησαν σε μια διακήρυξη κοινών αρχών η οποία ζητούσε τη συμμετοχή των κυβερνήσεων στις εταιρίες εκμετάλλευσης, τη βελτίωση των ίδιων των όρων εκμετάλλευσης και, πάνω από όλα, τον έλεγχο επί των τιμών.⁷²⁴ Επομένως, η ατζέντα των κρατών του ΟΡΕC ουσιαστικά κινούνταν γύρω από δύο ζητήματα: α) την τιμή του πετρελαίου και τους όρους διαμόρφωσής της και β) την ιδιοκτησία των εδαφών και των εταιριών που τα εκμεταλλεύονταν.

Η τιμή πώλησης του πετρελαίου ήταν το κεντρικό ζήτημα το οποίο απασχόλησε κράτη και εταιρίες και η επίλυσή του επήλθε τόσο μέσω διαπραγματεύσεων όσο και μονομερών αποφάσεων. Η επιδίωξη των εταιριών ήταν να πραγματοποιηθούν διαπραγματεύσεις με το σύνολο των παραγωγών δεδομένου ότι το κόστος μεταφοράς όσο και η ποιότητα του πετρελαίου μεταξύ των παραγωγών του Περσικού και της Μεσογείου διέφεραν σημαντικά και μπορούσαν να εξισορροπήσουν τις απώλειες που εκ των πραγμάτων η διαπραγμάτευση για ενιαία τιμή με τους παραγωγούς θα επέφερε. Αντίθετα, ο ΟΠΕΚ επιδίωξε και τελικά επέβαλε τον εν λόγω διαχωρισμό ώστε η σύναψη ξεχωριστών συμφωνιών να καταλήξει και σε διαφορετική τιμολόγηση. Το γεγονός αυτό έβαλε τις εταιρίες σε δύσκολη θέση καθώς τις

⁷²³ Με αυτή την άποψη συμφωνεί σε μια εκ των υστέρων ανάλυση και ο Clark. Βλ. Clark John G., *The Political Economy of World Energy: a twentieth-century perspective*, Harvester Wheatsheaf, 1990, σ. 235.

⁷²⁴ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 38.

υποχρέωνε να αποδεχθούν υψηλότερες τιμές για το Λιβυκό πετρέλαιο εφόσον επρόκειτο για υψηλότερης ποιότητας και μεγαλύτερης εγγύτητας προς τις Ευρωπαϊκές αγορές. Αυτή η διαφοροποίηση της τιμής, γνωστή στη βιβλιογραφία ως «price differentials», περιέπλεκε τις διαπραγματεύσεις γιατί στην περίπτωση που η Λιβύη κατάφερνε να εξασφαλίσει τιμές ανώτερες εκείνων που δικαιολογούνταν από την υπέρτερη ποιότητα και τη γεωγραφική εγγύτητα τότε μια αυτοτροφοδοτούμενη από τους παραγωγούς αύξηση του συνόλου των τιμών αργού θα ήταν πιθανή.⁷²⁵ Όσο η διώρυγα του Σουέζ παρέμενε κλειστή, η χρησιμότητα του μεσογειακού πετρελαίου διατηρούνταν υψηλή και η πίεση για την υιοθέτηση διαφορετικών τιμών γίνονταν οξύτερη.

Υπό τις παραπάνω συνθήκες εταιρίες και κράτη προχώρησαν σε διαπραγματεύσεις ώστε να καθοριστούν οι τιμολογιακές πολιτικές. Οι συνθήκες της Τρίπολης και της Τεχεράνης αντικατόπτριζαν την επιδίωξη των παραγωγών κρατών να αυξήσουν τις προσόδους ανά βαρέλι αλλά και να τις διατηρήσουν σε βάθος χρόνου καθώς φθείρονταν διαρκώς από το πληθωριστικό δολάριο. Η Συμφωνία της Τεχεράνης υπογράφηκε στις 14 Φεβρουαρίου 1971 μεταξύ 23 εταιριών πετρελαίου και των παραγωγών του Περσικού Κόλπου, δηλαδή των Αμπου Ντάμπι, Ιράν, Ιράκ, Κουβέιτ, Κατάρ και Σ.Αραβίας. Συμφωνήθηκε η αύξηση της προσυμφωνημένης τιμής των 35 cent, η ετήσια προσαύξηση σε ποσοστό 2.5% για να καλύπτεται ο πληθωρισμός του δολαρίου και η επιβολή φόρου ύψους 55%.⁷²⁶ Η συμφωνία είχε διάρκεια πέντε έτη. Αντίστοιχα, η Συμφωνία της Τρίπολης η οποία υπογράφηκε τον Απρίλιο του 1971 μεταξύ της Λιβύης και των εταιριών είχε αντίστοιχο περιεχόμενο και μια περαιτέρω προσαύξηση στην τιμή, δεδομένων των price differentials. Και οι δύο συμφωνίες δημιουργούσαν ένα προστατευτικό πλέγμα γύρω από τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη απέναντι στο ενδεχόμενο πτώσης της τιμής του πετρελαίου. Ο φόρος του 55% αφορούσε στην ανώτατη προσυμφωνημένη τιμή και επομένως τα κέρδη των κρατών αποσυνδέονταν από την τιμή της αγοράς. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα κράτη να διατηρούν υψηλά κέρδη ακόμα και σε φάσεις μείωσης της τιμής της αγοράς αλλά να κινδυνεύουν να απολέσουν κέρδη σε εκείνες τις περιόδους που η τιμή της αγοράς κατέληγε να είναι ανώτερη από την προσυμφωνημένη.⁷²⁷

Η ισορροπία που επιτεύχθηκε με τις συμφωνίες της Τεχεράνης και της Τρίπολης ήταν βραχύβια και ο παράγοντας της εγκατάλειψής τους ήταν το ίδιο το δολάριο. Από το καλοκαίρι του 1971 η συνεχιζόμενη υποτίμηση του δολαρίου έναντι των υπολοίπων νομισμάτων άρχισε να δημιουργεί προβλήματα καθώς η προσυμφωνημένη τιμή του πετρελαίου και η τιμαριθμική

⁷²⁵ Penrose Edith, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976, σ. 43.

⁷²⁶ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 40.

⁷²⁷ Penrose, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976, σ. 48.

της προσαύξηση που είχε συμφωνηθεί έχαναν αμφότερες τη σημασία τους. Ουσιαστικά, η υποτίμηση του δολαρίου επέστρεφε τα κέρδη που απέρρεαν από τις νέες τιμές του πετρελαίου, πίσω στις Η.Π.Α.. Η λύση στο πρόβλημα δίνονταν μέσα από την απόφαση XXI.122 του OPEC στο Καράκας και η οποία δήλωνε πως διαφοροποιήσεις στο ύψος των φόρων και στις προσυμφωνημένες τιμές θα επέρχονταν σε περίπτωση που οι συνθήκες της αγοράς μετέβαλλαν την αγοραστική δύναμη του πωληθέντος πετρελαίου.⁷²⁸

Τον Ιανουάριο του 1972 οι χώρες του OPEC κατέληξαν σε συμφωνία στη Γενεύη η οποία έθετε νέες τιμές οι οποίες ήταν ανώτερες κατά 8.59% από τις προηγούμενες. Αν και μερικές εταιρίες αντέδρασαν δεδομένου ότι η διαφοροποίηση της τιμές αποτελούσε έμμεση παραβίαση της συμφωνίας της Τεχεράνης, εντούτοις για τα μέλη του OPEC αντιμετωπίστηκε ως προσθήκη στη συμφωνία και επρόκειτο να ισχύει για άλλα 5 έτη. Σε κάθε περίπτωση η τιμή του Αραβικού λάιτ διαμορφώθηκε στα 2.479 δολάρια από τα 2.285.⁷²⁹

Η συμμετοχή των κρατών στις εταιρίες εκμετάλλευσης ήταν ένα σημαντικό αλλά, μέχρι το 1971, όχι το πρωταρχικής σημασίας ζήτημα. Παρουσιάστηκε μια ευρεία ταλάντωση στην πολιτική των παραγωγών. Έτσι, ενώ τον Ιούνιο του 1969 ο Σαουδάραβας Υπ.Πετρελαίου, Shaikh Yamani ήταν αντίθετος σε οποιαδήποτε πρόταση εθνικοποίησης των εταιριών πετρελαίου, στο συνέδριο του ΟΠΕΚ στη Βιέννη τέσσερα χρόνια αργότερα η πλέον υψηλόβαθμη επιτροπή του οργανισμού ασχολήθηκε αποκλειστικά με τους όρους εθνικοποίησης των εταιριών πετρελαίου.⁷³⁰ Ο προάγγελος της αλλαγής ήταν οι δηλώσεις Yamani τον Ιούλιο του 1971 ότι το ζήτημα της συμμετοχής των κρατών είχε έρθει de facto στην επιφάνεια κι έπρεπε να λυθεί εφόσον αποτελούσε παλλαϊκό αίτημα, ειδικά μετά την εθνικοποίηση του 51% των περιουσιακών στοιχείων των γαλλικών εταιριών στην Αλγερία. Αυτό σηματοδότησε την ενορχηστρωμένη προσπάθεια των παραγωγών να μεταβάλλουν το καθεστώς συμμετοχής και η οποία διατυπώθηκε και επισήμως στην Απόφαση XXV.139 του OPEC.⁷³¹ Ακολουθώντας το παράδειγμα της ιρακινής κυβέρνησης του 1961 ο OPEC αποφάσισε συλλογικά το 1971 ότι τα συστατικά κράτη δικαιούνταν τη συμμετοχή ποσοστού 20% στις εταιρίες εκμετάλλευσης το οποίο σταδιακά θα γίνονταν 51% αποζημιώνοντας παράλληλα τις εταιρίες.⁷³² Τον Οκτώβριο του 1971 ανακοινώθηκε από τον Yamani ότι μια σχετική συμφωνία μεταξύ των κρατών του OPEC είχε επιτευχθεί εφόσον θα γινόταν αποδεκτή και από τις κυβερνήσεις. Αυτή η συμφωνία θα παρείχε το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι

⁷²⁸ Penrose Edith, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976, σ. 44.

⁷²⁹ Ο.π..

⁷³⁰ Vernon, *The Oil Crisis*, σ. 40.

⁷³¹ Sayigh Yusif A., *Arab Oil Policies in the 1970s*, Croom Helm, Great Britain, 1983, σσ. 51-52.

⁷³² Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 38.

κυβερνήσεις θα διαπραγματεύονταν με τις εταιρίες αναφορικά με το ζήτημα της συμμετοχής αν και η σημαντικότερη ρήτρα σχετιζόταν με τη δυνατότητα των κυβερνήσεων να ορίζουν ελεύθερα την τιμή με την οποία το πετρέλαιο που αποκτούσαν θα εξαγοράζονταν και πάλι (buy-back) από τις εταιρίες ως αποζημίωση.⁷³³ Παρόλα αυτά, δεδομένου ότι η τιμή του πετρελαίου είχε ήδη μπει σε ανερχόμενη πορεία, οι διαπραγματεύσεις για την τιμή buy-back ήταν εξαιρετικά δύσκολες. Οι κυβερνήσεις ανέβαζαν συνεχώς την τιμή προκειμένου να μην χάσουν από την βραχυχρόνια εξέλιξή της. Έτσι, μέχρι το τέλος Δεκέμβρη, μόνο η Σαουδική Αραβία, το Αμπου Ντάμπι είχαν υπογράψει συμφωνίες. Το Κατάρ δεν είχε ακόμα υπογράψει συμφωνία γιατί δεν ήταν ευχαριστημένο με την τιμή στην οποία θα πουλούσε το πετρέλαιο στις εταιρίες. Το Κουβέιτ δεν υπέγραψε κυρίως λόγω εσωτερικών πολιτικών κωλυμάτων. Το Ιράκ ακόμα ασχολούνταν με την εθνικοποίηση της IPC.⁷³⁴

Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των κρατών και των εταιριών ήταν μακρόχρονες. Τον Μάρτιο του 1972 η Agamco είχε αποδεχθεί μια συμμετοχή του ύψους του 20% από τη Σαουδική Αραβία. Τα κυριότερα σημεία των διαπραγματεύσεων μεταξύ του συνόλου των εταιριών και των κρατών ήταν οι όροι υπό τους οποίους θα αποζημιώνονταν οι εταιρίες, η προνομιακή πρόσβαση στο πετρέλαιο (δηλαδή τα πλεονεκτήματα έναντι των εταιριών που δεν έχουν πρόσβαση αλλά αγοράζουν το πετρέλαιο από την αγορά) και ο ρυθμός με τον οποίο η συμμετοχή θα ανέρχονταν σταδιακά από το 20% στο 51%, το οποίο αποτελούσε και τον τελικό στόχο.⁷³⁵ Οι εν λόγω διαπραγματεύσεις τελικά ξεπεράστηκαν από τα γεγονότα δεδομένου ότι μέχρι το 1973 οι κυβερνήσεις της Αλγερίας, του Ιράκ, της Λιβύης και του Ιράν είχαν ήδη διαπραγματευτεί εκτός του OPEC ή και αποφασίσει μονομερώς τη ριζική αλλαγή των όρων των συμφωνιών με τις εταιρίες ή και τη χωρίς αποζημίωση επιστροφή όλων των υπό εκμετάλλευση εδαφών και του εγκατεστημένου εξοπλισμού στο κράτος.⁷³⁶

Η αγορά δεν έμεινε ανεπηρέαστη από αυτές τις εξελίξεις. Παρ' όλο που η προσφορά του πετρελαίου δεν παρουσίαζε καθοδικές τάσεις, οι βεβιασμένες προσπάθειες των μεγάλων και των ανεξάρτητων να εξασφαλίσουν τις μέγιστες ποσότητες πετρελαίου λόγω της αβεβαιότητας της κατάληξης των διαπραγματεύσεων και η διαρκώς αυξανόμενη ζήτηση

⁷³³ Penrose Edith, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976, σ. 45 και Sayigh Yusif A., *Arab Oil Policies in the 1970s*, Croom Helm, Great Britain, 1983, σ. 53.

⁷³⁴ 'Ο.π., σ. 45.

⁷³⁵ Penrose Edith, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976, σ. 45 και Sayigh Yusif A., *Arab Oil Policies in the 1970s*, Croom Helm, Great Britain, 1983, σ. 45.

⁷³⁶ Το 1971 η Αλγερία εθνικοποίησε το 51% των γαλλικών δικαιωμάτων στο έδαφός της, η Λιβύη εθνικοποίησε τις εγκαταστάσεις της British Petroleum, την 1η Ιουνίου 1972 το Ιράκ εθνικοποίησε τα δικαιώματα της IPC στις βόρειες επαρχίες του και η Βενεζουέλα ανακοίνωσε ότι μετά τη λήξη των συμβολαίων που έληγαν την περίοδο 1983-1985 όλες οι περιοχές υπό εκμετάλλευση θα επιστρέφονταν στο κράτος μαζί με τον δυτικό εξοπλισμό. Βλ. Venn, *The Oil Crisis*, σ. 39.

οδήγησαν σε περαιτέρω αύξηση των τιμών. Οι εισαγωγές πετρελαίου στις Η.Π.Α. επιταχύνθηκαν και σημείωσαν αύξηση κατά 26% για το 1971, 17.5% του οποίου προέρχονταν απ' ευθείας από τη Μέση Ανατολή. Η κατάσταση σταδιακά ξέφευγε από κάθε προγραμματισμένη ενέργεια: το περιοδικό *Petroleum Intelligence Weekly* σημείωνε το Νοέμβριο του 1972 ότι τα συμβόλαια για αργό πετρέλαιο υπογράφονταν τώρα «*άσχετα με τα οικονομικά δεδομένα, καθώς το πετρέλαιο από το εξωτερικό ήταν, τελικά, 'απαραίτητο'*» για τις αμερικανικές εταιρίες διύλισης.⁷³⁷

Σε κάθε περίπτωση, η αβεβαιότητα και η σύγχυση ωθούσαν τις τιμές σε επίπεδα ανώτερα από ότι δικαιολογούσαν οι παραγόμενες και οι διαθέσιμες ποσότητες πετρελαίου και αυτό ήταν αποτέλεσμα και της πρόθεσης των παραγωγών να «κερδίσουν» από την ενδεχόμενη αύξηση των τιμών μετά τη λήξη των διαπραγματεύσεων μειώνοντας βραχυχρόνια τις προθεσμιακές συμβάσεις. Με άλλα λόγια, τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη έπαιρναν τη μακροπρόθεσμη θέση, τη «*long position*», διατηρώντας τώρα εκτός αγοράς αυτά που θα πωλούσαν ακριβότερα αργότερα. Η δεύτερη υποτίμηση του δολαρίου κατά 10% τον Φεβρουάριο του 1972 περιέπλεξε ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Η αντίδραση των πετρελαιοπαραγωγών κρατών ήταν οξεία και οδήγησε στη νέα Συμφωνία της Γενεύης (ή Γενεύη II στη βιβλιογραφία) η οποία υπογράφηκε στις 2 Ιουνίου του 1972. Προέβλεπε μια αύξηση του εξαγόμενου από τον Κόλπο πετρελαίου κατά 12% σε σχέση με τον Ιανουάριο του ίδιου έτους. Η τιμή του Αραβικού Light έφτανε τώρα τα \$2.90 το βαρέλι.⁷³⁸

Μέχρι το Σεπτέμβριο του 1973 όλα τα μέλη του OPEC προετοιμάζονταν για να ζητήσουν μια εκ νέου αναθεώρηση των τιμών ώστε να εξασφαλίσουν τα κέρδη του τόσο απέναντι στις διαδοχικές υποτιμήσεις του δολαρίου όσο και απέναντι στην αύξηση των τιμών της αγοράς έναντι των προσυμφωνημένων τιμών. Υπολογίζονταν ότι οι εξελίξεις στο δολάριο και στην πετρελαϊκή αγορά είχαν ως αποτέλεσμα η αναλογία των κερδών μεταξύ μεσανατολικών κυβερνήσεων και εταιριών να καταπέσει από το 80-20 του 1971 στο 64-36.⁷³⁹ Οι διαπραγματεύσεις άρχισαν ξανά με σκοπό τη συμφωνία επί νέας τιμής και, παρά την έκρηξη του πολέμου του Yom Kipur, διακόπηκαν στις 12 Οκτωβρίου μετά από αίτηση των εταιριών, κι όχι των κυβερνήσεων. Τελικά, στις 16 Οκτωβρίου, μία μέρα πριν την απόφαση του OAPC

⁷³⁷ Penrose, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976, σ. 45 και Sayigh Yusif A., *Arab Oil Policies in the 1970s*, Croom Helm, Great Britain, 1983, σ. 46.

⁷³⁸ Penrose Edith, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976, σ. 45 και Sayigh Yusif A., *Arab Oil Policies in the 1970s*, Croom Helm, Great Britain, 1983, σ. 47.

⁷³⁹ *Middle East Economic Survey*, Vol. 16, Issue 48, September 21, 1973 στο Penrose Edith, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976, σ. 45 και Sayigh Yusif A., *Arab Oil Policies in the 1970s*, Croom Helm, Great Britain, 1983, σ. 49.

για επιβολή εμπάργκο, οι κυβερνήσεις του Περσικού Κόλπου και το Ιράν αποφάσισαν μονομερώς να ακολουθήσουν μια τιμολογιακή πολιτική που θα διατηρούσε τις προσυμφωνημένες τιμές κατά 40% υψηλότερα από εκείνες της αγοράς. Η απόφαση ισοδυναμούσε με αύξηση τις «προσυμφωνημένης» τιμής κατά 70%. το πετρέλαιο θα πωλούνταν τώρα προς 5.11 δολάρια το βαρέλι.

Οι επόμενες δύο μέρες, η 17^η και η 18^η Οκτωβρίου 1973, άλλαξαν άρδην τα δεδομένα της παγκόσμιας πετρελαϊκής αγοράς. Υπό τη σκιά του πολέμου του Yom Kippur ο ΟΑΡΕC αποφάσισε στις 17 Οκτωβρίου τη μείωση της παραγωγής πετρελαίου κατά 5% μηνιαίως μέχρι το Ισραήλ να αποσυρθεί από τα εδάφη που είχε καταλάβει το 1967 και να αναγνωριστούν τα δικαιώματα των Παλαιστινίων. Την επόμενη μέρα η Σαουδική Αραβία περιέκοψε την παραγωγή της κατά 10% και μέσα σε 24 ώρες κατά 25% και επέβαλε καθολικό πετρελαϊκό εμπάργκο στις Ηνωμένες Πολιτείες που είχαν ήδη αρχίσει να ενισχύουν στρατιωτικά το Ισραήλ. Τη Σαουδική Αραβία ακολούθησε άμεσα η Λιβύη και μέχρι τις 22 Οκτωβρίου όλα τα κράτη του ΟΑΡΕC. Σύντομα στη λίστα των υπό εμπάργκο χωρών προστέθηκαν η Ολλανδία, η Πορτογαλία, ο Καναδάς, η Ροδεσία και η Νότια Αφρική.

7.1.5 Ενεργειακή Εξάρτηση των Η.Π.Α.

Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1970 το πετρέλαιο καταλάμβανε το 40% της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας των Η.Π.Α.⁷⁴⁰ Η αυξανόμενη χρήση του πετρελαίου προέκυψε τόσο από την αύξηση της ενεργειακής κατανάλωσης γενικά, συνέπεια της συνεχιζόμενης εκβιομηχάνισης και της χρήσης ενεργοβόρων μηχανημάτων ειδικά στις μεταφορές, όσο και λόγω των υιοθετημένων ομοσπονδιακών πολιτικών που μετέφεραν την κατανάλωση από τον άνθρακα και το φυσικό αέριο στο πετρέλαιο.

Η δυνατότητα υποκατάστασης τους πετρελαίου από άλλες μορφές ενέργειας υπονομεύτηκε από τους ομοσπονδιακούς περιορισμούς που είχαν επιβληθεί στον άνθρακα και στο φυσικό αέριο και είχαν ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίησή τους και την αύξηση της ζήτησης για πετρέλαιο. Η αγορά φυσικού αερίου, συγκεκριμένα, υπέστη ρύθμιση για περίπου δύο δεκαετίες πριν το 1973 με αποτέλεσμα η τιμή του να συμπιέζεται σε επίπεδα κάτω από την εμπορική του αξία. Αυτό συνεπάγονταν μειωμένα κίνητρα για νέες ανακαλύψεις παρόλο που πίεση για αύξηση της κατανάλωσης υπήρχε.⁷⁴¹ Καθώς ο έλεγχος επιβάλλονταν από το ομοσπονδιακό κράτος στις διαπολιτειακές μεταφορές και επιβαρύνονταν με προκαθορισμένο κόστος, οι ποσότητες του αερίου που πωλούνταν στις εσωτερικές και απορρυθμισμένες αγορές των πολιτειών απορροφούνταν σχεδόν εξ' ολοκλήρου με αποτέλεσμα η τιμή του να αυξάνεται και οι καταναλωτές εκτός των πολιτειών που το παρήγαγαν να στραφούν προς το πετρέλαιο.⁷⁴² Τα μειωμένα κίνητρα για νέες ανακαλύψεις στην αγορά φυσικού αερίου είχαν ως αποτέλεσμα να υπάρχει και χρονική υστέρηση στην απόκριση της προσφοράς στη ζήτηση. Τα αποτελέσματα των επενδύσεων στο φυσικό αέριο εμφανίζονταν με μια καθυστέρηση 3-4 ετών. Έτσι, το 1972, ο ετήσιος αριθμός νέων πηγών αερίου και πετρελαίου που ανακαλύφθηκαν ήταν μειωμένος κατά το ήμισυ σε σχέση με τα μέσα του 1950.⁷⁴³ Παράλληλα, περιθωριοποιήθηκε και ο άνθρακας ως καύσιμο στα ηλεκτροπαραγωγικά εργοστάσια. Ενώ το πετρέλαιο κάλυπτε το 6% των εν λόγω καυσίμων στα μέσα του '60, εντούτοις, το 1972 είχε φτάσει στο 16% λόγω υψηλού κόστους ή προβληματικής διαθεσιμότητας άνθρακα χαμηλής περιεκτικότητας σε

⁷⁴⁰ Darmstadter Joel, Landsberg Hans H., "The Crisis" στο Vernon Raymond (ed.), *The Oil Crisis*, W W Norton & Co Ltd, 1980, σ. 28.

⁷⁴¹ Willrich Mason, "Energy Independence for America", *International Affairs*, Vol. 52, No. 1, January 1976, σσ. 54-55.

⁷⁴² Bohi Douglas R., Darmstadter Joel, "The Energy Upheavals of the 1970s: Policy Watershed or Aberration?", στο Feldman David Lewis (ed.), *The Energy Crisis: Unresolved Issues and Enduring Legacies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996, σ. 27.

⁷⁴³ Darmstadter Joel, Landsberg Hans H., "The Crisis" στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 29.

θείο.⁷⁴⁴ Η εναλλακτική πηγή ηλεκτρικής ενέργειας, οι πυρηνικές ηλεκτροπαραγωγές μονάδες, είχαν επίσης υπαναπτυχθεί καθώς κατά τις τελευταίες δεκαετίες κατασκευάζονταν με ρυθμούς πολύ χαμηλότερους από ότι στα πρώτα στάδια ανάπτυξής τους.⁷⁴⁵

Η κυβερνητικός παρεμβατισμός στην ίδια την αγορά πετρελαίου είχε αντίστοιχες αν και περισσότερο επιβλαβείς επιπτώσεις. Ο συνδυασμός των περιορισμών στις τιμές που ίσχυε στο εσωτερικό των Η.Π.Α. μαζί με τους ποσοτικούς περιορισμούς των εισαγωγών που εισήγαγε ο Eisenhower το 1959 είχαν ως αποτέλεσμα την προστασία των εγχώριων παραγωγών σε βάρος των καταναλωτών αλλά επέφερε και μια δυσκαμψία της παραγωγής με ολέθρια αποτελέσματα. Η εφαρμοζόμενη πολιτική οδήγησε στη μείωση των επενδύσεων στον πετρελαϊκό χώρο καθώς οι εγχώριοι παραγωγοί προσανατολίστηκαν στην υπερεκμετάλλευση των προϋπαρχόντων πηγών. Ταυτόχρονα, οι επενδύσεις στον τομέα ενέργειας των Η.Π.Α. μειώνονταν και λόγω ευμενέστερου επενδυτικού περιβάλλοντος στο εξωτερικό. Μεταξύ του 1968 και του 1971, οι επενδύσεις μέσα στις Η.Π.Α. μειώθηκαν περίπου κατά 10%.⁷⁴⁶ Έτσι, από τα τέλη της δεκαετίας του '60 είχε αρχίσει να διαφαίνεται ότι η εύρεση νέων κοιτασμάτων εξελίσσονταν βραδύτερα από την αύξηση της παραγωγής. Τα δύο μεγέθη σχεδόν εξισώθηκαν το 1968 και από εκεί και ύστερα η αύξηση της παραγωγής ξεπέρασε τους ρυθμούς νέων ανακαλύψεων.

Υπό μια παγκόσμια ενεργειακή προοπτική, οι προσθήκες αποθεμάτων στην εγχώρια αμερικανική αγορά έβαιναν μειούμενες λόγω της υποεπένδυσης. Ενώ στα μέσα του '50 το μερίδιο των Η.Π.Α. στις προσθήκες αποθεμάτων του μη-κομμουνιστικού κόσμου ήταν περίπου το 20% του συνολικού μέσα στα επόμενα 11 και 6 χρόνια μετά από αυτά έπεσε στο 2.5% και 1.5% αντίστοιχα.⁷⁴⁷ Αν στα παραπάνω δεδομένα προσθέσει κανείς τη μη διάθεση πετρελαίου από την Βόρεια Πλαγιά της Αλάσκας και από το κανάλι της Santa Barbara, όπως και τη συνολική καθυστέρηση πολλών υπεράκτιων επενδύσεων, τότε η αμερικανική αγορά στερούνταν περίπου 2 εκατ. βαρέλια πετρελαίου ημερησίως.⁷⁴⁸ Αυτό είχε ως τελικό αποτέλεσμα η Μέση Ανατολή και η Βόρεια Αφρική να συγκεντρώνουν περίπου το 80% των προσθηκών στα παγκόσμια αποθέματα στις αρχές της δεκαετίας του 1970.⁷⁴⁹

⁷⁴⁴ Darmstadter Joel, Landsberg Hans H., "The Crisis" στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 28.

⁷⁴⁵ Ο.π., σ. 29. Για την πυρηνική ενέργεια ως εναλλακτική πηγή ενέργειας έναντι του πετρελαίου και του φυσικού αερίου βλ. Gordon Richard L., "Alternatives to Oil and Natural Gas", *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 31, No. 2, The National Energy Problem, December 1973, σσ. 74-86.

⁷⁴⁶ Darmstadter Joel, Landsberg Hans H., "The Crisis" στο Vernon Raymond (ed.), *The Oil Crisis*, W W Norton & Co Ltd, 1980, σ. 32.

⁷⁴⁷ Ο.π., σ. 31.

⁷⁴⁸ Ο.π., σ. 29.

⁷⁴⁹ Ο.π., σ. 31.

Από την πλευρά της ζήτησης η ανερχόμενη και ήδη υψηλή κατανάλωση βενζίνης στις μεταφορές συνέβαλε επίσης αρνητικά στο ενεργειακό ισοζύγιο. Η ζήτηση αυξάνονταν κατά 2.8% από το 1960 μέχρι και το 1965. Μετά το 1965 οι ρυθμοί αύξησης ήταν της τάξης των 5.6%. Ας σημειωθεί ότι αν οι ρυθμοί αύξησης δεν είχαν διπλασιαστεί, το 1972 θα ήταν διαθέσιμα περισσότερα από 630.000 βαρέλια πετρελαίου, δηλαδή ένα πρόσθετο 4% αμερικανικής κατανάλωσης ή 13% εισαγωγών.⁷⁵⁰

Ωστόσο τα δομικά προβλήματα της αμερικανικής οικονομίας ήταν εκείνα τα οποία αναπόφευκτα επηρέασαν την προσφορά πετρελαίου περιορίζοντας τελικά τις δυνατότητες κυβερνητικής αντίδρασης. Το φαινόμενο του στασιμοπληθωρισμού που εμφανίστηκε το 1968 η κυβέρνηση Nixon επιχείρησε να ελέγξει με ρύθμιση, ή και πάγωμα μισθών και τιμών, η οποία αποσταθεροποίησε σε εκπληκτικό βαθμό το πετρελαϊκό σύστημα. Τα αυξανόμενα κόστη των εισαγωγών πετρελαίου, τα οποία οφείλονταν και στη μεγέθυνση της παγκόσμιας ενεργειακής ζήτησης, δεν μπορούσαν να μετακυληθούν φυσιολογικά στους καταναλωτές λόγω της ρύθμισης των τιμών με αποτέλεσμα η εισαγωγή του απαραίτητου πετρελαίου να μην είναι κερδοφόρα για τις επιχειρήσεις και σχεδόν να εκμηδενιστεί. Οι ελλείψεις καυσίμων που παρουσιάστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970 οφείλονταν στις εν λόγω περιοριστικές πολιτικές. Για την αντιμετώπισή τους η κυβέρνηση αντέδρασε χαλαρώνοντας μέχρι τον Αύγουστο του 1973 του τιμολογιακούς και τους ποσοτικούς περιορισμούς και η κατανάλωση άρχισε να τροφοδοτείται τώρα από το εξωτερικό αυξάνοντας σε περιορισμένο βαθμό την εξάρτηση.⁷⁵¹ Το παράδοξο είναι ότι ενώ μέχρι το 1973 η ρύθμιση των τιμών γενικά είχε εγκαταλειφτεί, η ρύθμιση των τιμών των καυσίμων ειδικά διατηρήθηκε μέχρι και το 1981.⁷⁵²

Τα παραπάνω εκτιθέμενα δεν σημαίνουν ότι η ενεργειακή κρίση που αντιμετώπισαν οι Η.Π.Α. οφείλονταν αποκλειστικά στη διαχειριστική αδεξιότητα της αμερικανικής κυβέρνησης. Η εξάρτηση από τις εισαγωγές πετρελαίου των Η.Π.Α. υπήρχε αλλά δεν ήταν κρίσιμου μεγέθους. Οι ελλείψεις πετρελαίου αφορούν στα ποσοστά επί της συνολικής κατανάλωσης τα οποία για τις Η.Π.Α. διατηρούνταν παραδοσιακά χαμηλά, ειδικά σε αντιστοιχία με εκείνα των συμμάχων τους. Το 1972 η κατανάλωση πετρελαίου των Η.Π.Α. ήταν κατά 4.4% εξαρτημένη από το μεσανατολικό πετρέλαιο, σε αντίθεση με το 3.3% του 1962 ή το 79.5% εξάρτησης της

⁷⁵⁰ Darmstadter Joel, Landsberg Hans H., "The Crisis" στο Vernon Raymond (ed.), *The Oil Crisis*, W W Norton & Co Ltd, 1980, σ. 28.

⁷⁵¹ Bohi Douglas R., Darmstadter Joel, "The Energy Upheavals of the 1970s: Policy Watershed or Aberration?", στο Feldman David Lewis (ed.), *The Energy Crisis: Unresolved Issues and Enduring Legacies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996, σ. 29.

⁷⁵² Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σσ. 115-116.

Ευρώπης και το 78.6% της Ιαπωνίας.⁷⁵³ Το πρόβλημα εντοπίζονταν επομένως στους σύμμαχους κι όχι στις ίδιες της Η.Π.Α.. Οι πιέσεις όμως της αυξανόμενης κατανάλωσης και της μειούμενης εγχώριας παραγωγής είχαν ως αποτέλεσμα την περίοδο Ιουνίου – Οκτωβρίου 1973 οι άμεσες εισαγωγές πετρελαίου και των παραγώγων του από τη Μέση Ανατολή να είναι 1.3 εκατ. βαρέλια τη μέρα και να αναλογούν στο 8% της κατανάλωσης και το 19% των συνολικών εισαγωγών πετρελαίου. Αν κανείς προσθέσει και τις έμμεσες, με άλλα λόγια πετρέλαιο το οποίο ναι μεν κατέληγε στις Η.Π.Α. από εναλλακτικούς προορισμούς αλλά παράγονταν και αυτό στη Μέση Ανατολή, τότε τα ποσοστά ανεβαίνουν σε 10% και 23% αντίστοιχα.⁷⁵⁴ Η εξάρτηση παρέμενε περιορισμένη αλλά η μακροχρόνια ρυθμιστική πολιτική είχε ως αποτέλεσμα η χώρα που κατείχε ανεκμετάλλευτες παραγωγικές δυνατότητες να μην μπορεί να τις χρησιμοποιήσει για να καλύψει τις ανάγκες της. Αυτό θα καθίσταντο εφικτό εφόσον η κυβέρνηση είχε αποτιμήσει τους κινδύνους και είχε σχεδιάσει εκ των προτέρων προστατευτικά μέτρα.

Η αμερικανική κυβέρνηση φαίνεται ότι δεν εκτίμησε σωστά το μέγεθος του προβλήματος. Εκ των υστέρων γνωρίζουμε ότι το ζήτημα της ενεργειακής εξάρτησης σε καμία περίπτωση δεν παραβλέφθηκε από τον κρατικό μηχανισμό. Το Εθνικό Συμβούλιο Πετρελαίου είχε μεταξύ 1971 και 1972 συντάξει σειρά εκθέσεων αναφορικά με την ενεργειακή θέση των Η.Π.Α. και είχε προβλέψει έναν επικίνδυνο βαθμό εξάρτησης πριν το 1985 εφόσον οι πολιτικές εσωτερικής παραγωγής των Η.Π.Α. δεν μεταβάλλονταν.⁷⁵⁵ Επίσης, το γραφείο ενέργειας του υπουργείου εθνικής οικονομίας συνέταξε μια έκθεση με τίτλο «Emergency Energy Capacity: an interim report» στις 18 Οκτωβρίου του 1973, μία μέρα πριν από την επιβολή του εμπάργκο. Η έκθεση πρότεινε σειρά από μέτρα για την αύξηση της ενεργειακής ασφάλειας, ανάμεσα στα οποία ήταν και η διατήρηση αποθεμάτων (τα μετέπειτα στρατηγικά αποθέματα) ώστε να καλύπτεται ένα μέρος της ζήτησης σε περίπτωση κρίσης.⁷⁵⁶

Από τον Μάρτιο του 1969 είχε ήδη συσταθεί από τον Πρόεδρο Νίξον και το Cabinet Task Force on Oil Import Control. Το Task Force ανέφερε ήδη τον Φεβρουάριο 1970 ότι οι ποσοτικοί περιορισμοί θα έπρεπε να αντικατασταθούν από μια δασμολογική πολιτική ώστε οι τιμές του εισαγόμενου πετρελαίου να κρατηθούν σε υψηλά επίπεδα αλλά να είναι ευκολότερη η εισαγωγή μεγαλύτερων ποσοτήτων. Οι προτάσεις της ομάδας απορρίφθηκαν, κυρίως για λόγους εσωτερικής πολιτικής, υπό την πίεση των υπουργών εμπορίου και εσωτερικών όπως και

⁷⁵³ Darmstadter Joel, Landsberg Hans H., “The Crisis” στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 21.

⁷⁵⁴ Ο.π., σ. 22.

⁷⁵⁵ Mckie James W., “The United States” στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 81.

⁷⁵⁶ Ο.π., σ. 82.

του προέδρου της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Ενέργειας.⁷⁵⁷ Έτσι κι αλλιώς, η επιτροπή υπέπεσε σε σοβαρά σφάλματα τα οποία απέρρεαν από την, κατά τα φαινόμενα, διάχυτη αισιοδοξία. Υπολόγιζε ότι μέχρι το 1980 οι Η.Π.Α. δεν θα εισήγαγαν παραπάνω από 5 εκατ. βαρέλια, κυρίως από το δυτικό ημισφαίριο (περίπου το 30% της συνολικής κατανάλωσης), αλλά μέχρι το 1973 οι Η.Π.Α. εισήγαγαν ήδη παραπάνω από 6 εκατ. βαρέλια και το 10% της αμερικανικής κατανάλωσης καλύπτονταν από πετρέλαιο του ανατολικού ημισφαιρίου. Η ομάδα επίσης πρόσμενε ότι η τιμή του πετρελαίου θα πέσει καθώς η αμερικανική παραγωγή θα έφτανε τα 3.94 δισ. βαρέλια το 1975 (τελικά έφτασε τα 3.05) και ότι η Βενεζουέλα θα διπλασίαζε την παραγωγή της μέσα στη δεκαετία του 1970. Στην πραγματικότητα, η παραγωγή της Βενεζουέλας υποχώρησε κατά ένα τρίτο στο ίδιο διάστημα.⁷⁵⁸

Η παραφωνία σε αυτή την υποβόσκουσα αισιοδοξία ήταν το άρθρο του ειδικευμένου στα πετρελαϊκά ζητήματα στελέχους του State Department, James Akins, με τίτλο «*Η Πετρελαϊκή Κρίση: αυτή τη φορά ο λύκος είναι εδώ*». Ο Akins αμφισβητούσε με ηχηρό τρόπο τον εφησυχασμό της αμερικανικής ηγεσίας αναφορικά με την ενεργειακή ασφάλεια και σε ρήξη με την κοινή άποψη έθετε σε ρόλο παράγοντα και το πολιτικό υπόβαθρο του πετρελαϊκού εμπορίου, δηλαδή την Αραβοισραηλινή διένεξη και τις αμερικανικές πολιτικές επιλογές.⁷⁵⁹ Ουσιαστικά, η τοποθέτηση Akins έριχνε φως στην τάση των αμερικανών αξιωματούχων να υποβαθμίζουν τις απειλές χρήσης ενεργειακής παραγωγικής ως πολιτικού όπλου. Η υποβάθμιση αυτού του ενδεχομένου ήταν μια ευρέως διαμορφωμένη εσφαλμένη αντίληψη η οποία έτεινε να ανθίσταται στα αντικειμενικά δεδομένα. Λόγου χάρη, τρεις μέρες μετά από τη συνάντηση της Γενεύης, στις 30 Μαΐου 1973, στελέχη της Agamco είχαν προειδοποιήσει, παρέχοντας μάλιστα αρκετές πληροφορίες, για την άσχημη τροπή των σχέσεων μεταξύ των εταιριών και των πετρελαιοπαραγωγών κρατών ενώ μετέφεραν και τις απόψεις του μονάρχη της Σαουδικής Αραβίας που συνέδεαν άμεσα την παροχή πετρελαίου με την εξέλιξη της Αραβοισραηλινής διαμάχης. Το μήνυμα του μονάρχη παραδόθηκε σε τέσσερα στελέχη του Λευκού Οίκου, πέντε του State Department και τρία του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας. Παράλληλα μεταφέρθηκαν μηνύματα ενόχλησης των Αράβων για την αμερικανική πολιτική στο Ισραήλ τόσο προς τον Πρόεδρο Νίξον όσο και προς τον Henry Kissinger.⁷⁶⁰ Παραταύτα, τα στελέχη της αμερικανικής πετρελαϊκής βιομηχανίας που επισκέφτηκαν την Ουάσινγκτον την

⁷⁵⁷ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 115

⁷⁵⁸ Ο.π..

⁷⁵⁹ Akins James E., "Oil Crisis: this time the wolf is here", *Foreign Affairs*, Vol. 51, Issue 3, April 1973, σσ. 467-469. Για την πορεία της παραγωγής της Βενεζουέλας και για τον κρίσιμο ρόλο της στην προσφορά πετρελαίου προς τις Η.Π.Α. βλ. Gall Norman, "The Challenge of Venezuelan Oil", *Foreign Policy*, No. 18, Spring 1975, σσ. 55-58.

⁷⁶⁰ Stabaugh Robert B., "The Oil Companies in the Crisis" στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σσ. 184-185.

ίδια μέρα αντιμετώπισαν με σκεπτικισμό το ενδεχόμενο επιδείνωσης της κατάστασης ενώ τα ίδια τα κυβερνητικά στελέχη από την πλευρά τους διακήρυτταν σαρκαστικά, με προφανή την εξαίρεση του Akins, ότι «his Majesty is calling wolf when no wolf exists except in his imagination».⁷⁶¹

Οι αμερικανοί αξιωματούχοι δεν πίστευαν, ειδικά λαμβάνοντας υπόψη το αποτυχημένο εμπάργκο του 1967, ότι το πετρέλαιο μπορούσε να κάνει οποιαδήποτε διαφορά σε μια αραβοϊσραηλινή διαμάχη και έτειναν να απομονώνουν την ενεργειακή ασφάλεια από την πολιτική και τη στρατιωτική. Αντιθέτως, η ανάλυση του Carl Vansant που δημοσιεύτηκε το 1971 τόνιζε τον απευθείας συσχετισμό μεταξύ στρατιωτικής ισχύος και ενέργειας και καταδείκνυε τους λόγους για του οποίους ο στρατός επέλεγε ορθώς να εκμεταλλεύεται το εισαγόμενο κι όχι το εγχωρίως παραγόμενο πετρέλαιο.⁷⁶² Ειδικά η αύξηση των αεροπορικών δυνάμεων που προέρχονταν από τη γενική στρατιωτική αναβάθμιση των προεδριών Kennedy και Johnson είχε αυξήσει κατακόρυφα τις ενεργειακές ανάγκες και απαιτούσε την ενεργοποίηση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης στις διαπραγματεύσεις μεταξύ εταιρών και παραγωγών κρατών, την ενεργότερη κυβερνητική εμπλοκή στη διαχείριση των ενεργειακών πηγών και την επένδυση σε εναλλακτικές μορφές ενέργειας.⁷⁶³

Ανεξάρτητα από τις θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις της αθρόας πληροφόρησης περί των ενεργειακών εξελίξεων που έφτανε στα κυβερνητικά κλιμάκια είναι εκ πρώτης όψεως απορίας άξιο το πως η αμερικανική κυβέρνηση απέτυχε να εκτιμήσει τα αποτελέσματα ενός εμπάργκο και μια επιθετικής τιμολογιακής πολιτικής από τους παραγωγούς της Μέσης Ανατολής. Παρόλο που ο Nixon είχε ζητήσει από τους John Ehrlichman (βοηθό του Προέδρου για Εσωτερικά Ζητήματα), George Schultz (Υπουργό των Οικονομικών) και Henry Kissinger να διερευνήσουν τα πιθανά αποτελέσματα της ενεργειακής εξάρτησης στην εξωτερική πολιτική, εντούτοις το ζήτημα δεν αντιμετωπίστηκε ποτέ ως πρωτεύουσας σημασίας.⁷⁶⁴ Πέρα από την αδράνεια και τον εφησυχασμό πολλών κυβερνητικών στελεχών, η αποτυχία μπορεί να εξηγηθεί μέσα από τις γενικότερες κατευθύνσεις της Αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Το δίδυμο Nixon – Kissinger αφοσιώθηκε σε ανεπανάληπτο βαθμό στη διαχείριση της ισορροπίας μεταξύ Η.Π.Α. – Ε.Σ.Σ.Δ. – Κίνας υπό την υπόθεση εργασίας ότι οι σχέσεις μεταξύ των Μεγάλων δυνάμεων είναι εκείνες που καθορίζουν την εξέλιξη του συστήματος σε όλα τα πλάτη του. Με την έμφαση στην πολιτική των υπερδυνάμεων και στους προσεκτικούς ελιγμούς που

⁷⁶¹ Stabaugh Robert B., “The Oil Companies in the Crisis” στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 185.

⁷⁶² Vansant Carl, *Strategic Energy Supply and National Security*, Praeger, New York, 1971, σ. 55.

⁷⁶³ Ο.π., σ. 89.

⁷⁶⁴ Seymour Ian, *OPEC: Instrument of Change*, MacMillan, London, 1980, σσ. 112-113.

απαιτούσε, το βάρος που δόθηκε μέχρι τότε στη διαχείριση των «περιφερειακών» ζητημάτων ήταν ελάχιστο. Έτσι η κυβέρνηση απέτυχε να προβλέψει και να αντιμετωπίσει κρίσεις όπως η τουρκική εισβολή στην Κύπρο, η απόσχιση του ανατολικού Πακιστάν και ο σχηματισμός του Μπαγκλαντές, η κρίση στην Αγκόλα και, τέλος, ο Αραβοϊσραηλινός Πόλεμος και η πετρελαϊκή κρίση. Η διαχείριση του παγκοσμίου συστήματος μέσα από το πρίσμα μόνο των υπερδυνάμεων δημιουργούσε υπεραπλουστεύσεις και εξομοιωτικές αντιλήψεις στην ηγεσία οι οποίες απέτρεπαν την ενασχόληση με τις λεπτομέρειες κάθε προβλήματος που ανέκυπτε.⁷⁶⁵

Στην πράξη η υπεραπλούστευση αφορούσε στη διαχείριση του ενεργειακού προβλήματος υπό τη σκέπη της γενικότερης μεσανατολικής πολιτικής των Η.Π.Α. η οποία, με τη σειρά της, υποτάσσονταν απόλυτα στις ψυχροπολεμικές σκοπιμότητες. Έτσι ενώ η κυβέρνηση Νίξον γνώριζε για την πιθανότητα μιας γενικής ενεργειακής κρίσης που θα συνεπάγονταν άνοδο των τιμών εντούτοις δεν ήταν διατεθειμένη να ενεργήσει αποφασιστικά απέναντι στους «δύο πυλώνες» της μεσανατολικής της πολιτικής, τη Σαουδική Αραβία και το Ιράν, αλλά δεν περίμενε και σημαντικές επιπτώσεις από το εμπάργκο. Από το 1971 ο ίδιος ο Νίξον είχε αναφερθεί στην πιθανότητα οξείας ενεργειακής κρίσης μέσα στη δεκαετία του 1980 και επέστησε την προσοχή στην κυβέρνηση για την αύξηση της εγχώριας παραγωγής.⁷⁶⁶ Οι απαιτήσεις του δεν εισακούστηκαν. Σε αυτό συνέβαλλε και το ότι η αύξηση της τιμής του αργού που θα προέκυπτε από κάποια δράση των μεσανατολικών παραγωγών δεν θεωρούνταν πρόβλημα. Παράγοντες της κυβέρνησης και των εταιριών περίμεναν ότι μια ελεγχόμενη αύξηση των τιμών του πετρελαίου θα μπορούσε να λειτουργήσει ευεργετικά στην αύξηση της εγχώριας παραγωγής αν και είναι περίεργο το ότι η αύξηση δεν επιδιώχθηκε με την εσωτερική οικονομική απορύθμιση αλλά με την ανοχή των αποφάσεων του OPEC.⁷⁶⁷ Επομένως, η κυβέρνηση γνώριζε για τις διαφαινόμενες απειλές αλλά απέτυχε να προβλέψει και να αντιδράσει απέναντι στα αποτελέσματα της ενδεχόμενης εκδήλωσής τους.

Η κρίση που ενέσκηψε είχε επομένως περισσότερη σχέση με την εσωτερική αγορά και λιγότερο με την εξωτερική. Το μερίδιο του εισαγόμενου από τη Μέση Ανατολή πετρελαίου προς το συνολικά καταναλώμενο ήταν περιορισμένο και η οξεία ενεργειακή κρίση που προκάλεσε πανικό στην αμερικανική αγορά δεν μπορεί να αποδοθεί στην ασυμμετρία της αλληλεξάρτησης μεταξύ των μεσανατολικών προμηθευτών και του αμερικανού καταναλωτή. Επομένως, η πρώτη από τις προϋποθέσεις για την ισχύ του θεωρητικού μοντέλου αυτής της

⁷⁶⁵ Βλ. σχετικό επιχείρημα στο Gaddis, *Strategies of Containment*, 1982, σσ. 329-336.

⁷⁶⁶ Oppenheim V.H., "The Past: We Pushed Them", *Foreign Policy*, No. 25, Winter 1976-1977, σ. 30.

⁷⁶⁷ Πηγές του Υπουργείου των Εσωτερικών, του Κογκρέσου και του περιβάλλοντος του Προέδρου κατ' επανάληψη δήλωσαν ότι η αύξηση των τιμών θα είχε ευεργετικά αποτελέσματα στην εγχώρια αγορά. Βλ. Oppenheim V.H., "The Past: We Pushed Them", *Foreign Policy*, No. 25, Winter 1976-1977, σσ. 30, 31, 35, 36.

έρευνας έτσι κι αλλιώς δεν ισχύει. Ισχύει όμως η προϋπόθεση της αδυναμίας υποκατάστασης του αθροιστικού αγαθού από ένα άλλο. Η υποκατάσταση του πετρελαίου ως ενεργειακού προϊόντος ήταν αδύνατη από το φυσικό αέριο, τον άνθρακα ή την πυρηνική ενέργεια αλλά και αυτό ήταν απόρροια της ρυθμισμένης εσωτερικής αγοράς των Η.Π.Α. η οποία υπολειπώθηκε. Το διακύβευμα στην κρίση δεν ήταν ότι οι Η.Π.Α. είχαν «πνιγεί» από το εξωτερικό γιατί δεν μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες τους αλλά ότι οι Η.Π.Α. δεν επέτρεπαν στις αμερικανικές παραγωγικές δυνατότητες να τις απελευθερώσουν από τον ενεργειακό κλοιό.

Η απορία μετατίθεται έτσι από εκείνη που αφορά στον αν και κατά πόσο η αμερικανική κυβέρνηση γνώριζε και περίμενε την όξυνση στο ζήτημα του πετρελαίου στο γιατί η κυβέρνηση Νίξον και οι μετέπειτα κυβερνήσεις δεν υιοθέτησαν άμεσα μέτρα εσωτερικής απορρύθμισης ώστε να μειωθεί το κόστος της κρίσης και το κράτος να αποφύγει τον πνιγμό. Η απάντηση δίνεται παρακάτω, μέσα από τα μέτρα που έλαβαν οι αμερικανικές κυβερνήσεις ως αντίδραση στο εμπάργκο και τις υψηλές τιμές.

7.1.6 Η αντίδραση: Προεδρίες Nixon, Ford και Carter

Η ενεργειακή κρίση που ξεκίνησε από το 1971 και ταλάνισε τις δυτικές οικονομίες για ολόκληρη τη δεκαετία κατέδειξε ότι δύο ήταν τα ζητήματα που έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη στη διαχείριση της ενεργειακής πολιτικής: *Πρώτον*, δεδομένου ότι η βραχυχρόνια ελαστικότητα της ζήτησης του πετρελαίου είναι χαμηλή, το κράτος θα έπρεπε να εφεύρει τρόπους να προστατέψει την οικονομία του για το διάστημα μέχρι την εναρμόνιση της ζήτησης με τις τιμές. *Δεύτερον*, η γεωγραφική συγκέντρωση των κυριότερων πηγών πετρελαίου στην περιοχή της Μέσης Ανατολής δημιουργούσε όχι απλώς φαινόμενα ευαισθησίας, κατά τα πρότυπα της αλληλεξάρτησης των Keohane και Nye, αλλά και υψηλής τρωτότητας καθώς επαρκείς ποσότητες πετρελαίου από άλλους παραγωγούς ή επαρκείς εναλλακτικές πηγές ενέργειας δεν ήταν διαθέσιμες.

Από τα παραπάνω προέκυπταν τρεις επιλογές αντιμετώπισης του ενεργειακού προβλήματος: α) τη μείωση της εξάρτησης μέσα από πολιτικές εξοικονόμησης ενέργειας, ενεργειακής αποδοτικότητας, εκμετάλλευσης των εγχώριων πηγών και της ανάπτυξης εναλλακτικών πηγών ενέργειας, β) την αναμονή με την προοπτική ότι οι υψηλές τιμές θα οδηγήσουν αυτόματα σε μείωση της ζήτησης και η αγορά θα ισορροπήσει από μόνη της και, γ) την επιθετική πολιτική έναντι των παραγωγών με την απειλή οικονομικών ή και στρατιωτικών μέτρων. Η τελευταία επιλογή δεν ακολουθήθηκε εξαιτίας της προνομιακής θέσης της Σαουδικής Αραβίας και του Ιράν στη μεσανατολική πολιτική των Η.Π.Α.. Η πολιτικοστρατιωτική αυτή πτυχή θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο. Η δεύτερη, και περισσότερο οικονομικά ορθόδοξη, επιλογή απορρίφθηκε κυρίως εξαιτίας της βαθιάς πίστης κυβερνητικών αξιωματούχων, αλλά και οικονομολόγων, ότι η κατανάλωση πετρελαίου έμμενε σταθερά ανεπηρέαστη από τις διακυμάνσεις της τιμής αλλά και ότι οι τιμές του εγχωρίως παραγόμενου πετρελαίου ήταν ανεξάρτητες από το παραγόμενο στο εξωτερικό οπότε η ρύθμιση της εσωτερικής αγοράς μπορούσε να αποκόψει τις Η.Π.Α. από τα δυσμενή παγκόσμια ενεργειακά τεκταινόμενα.⁷⁶⁸ Έτσι οι αμερικανικές κυβερνήσεις στράφηκαν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970 σε πολιτικές μείωσης της εξάρτησης οι οποίες όμως επηρεάστηκαν σε

⁷⁶⁸ Ας σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι μόλις στο National Energy Strategy του 1993 για πρώτη φορά αναγνωρίστηκε επισήμως από την αμερικανική κυβέρνηση ότι οι τιμές του εγχωρίως παραγόμενου πετρελαίου βρίσκονται σε ευθεία συνάρτηση με τις τιμές της διεθνούς αγοράς. Βλ. Bohi Douglas R., Darmstader Joel, "The Energy Upheavals of the 1970s: Policy Watershed or Aberration?", στο Feldman David Lewis (ed.), *The Energy Crisis: Unresolved Issues and Enduring Legacies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996, σσ. 38, 39, 53.

τέτοιο βαθμό από την πολιτική συγκυρία ώστε τελικά επικεντρώθηκαν σε έναν απραγματοποίητο στόχο, την ενεργειακή αυτάρκεια.

Κυνηγώντας χίμαιρες, η κυβέρνηση Nixon ξεκίνησε ένα μήνα μετά το πετρελαϊκό εμπάργκο τις διαδικασίες για την Έκθεση του Σχεδίου Ανεξαρτησίας (Project Independence Report) το οποίο σκόπευε στη συνδυασμένη εφαρμογή μέτρων αύξησης της παραγωγής ενέργειας και της ενεργειακής αποδοτικότητας, μείωσης της κατανάλωσης και τελικά αυτάρκειας των Η.Π.Α. μέχρι το 1980. Η αυτάρκεια εξ' ορισμού σήμαινε κρατική παρέμβαση η οποία «φυσιολογικά» μεταφράστηκε στον περαιτέρω έλεγχο των τιμών της ενέργειας. Στην δεκαετία του 1970 οι έλεγχοι των τιμών κυριάρχησαν και κρατώντας την τιμή του εγχώρια παραγόμενου πετρελαίου κάτω από την τιμή που διαμορφώνονταν από την αγορά είχαν ως αποτέλεσμα αντί τη μείωση της κατανάλωσης, τη διατήρηση των αυξητικών της ρυθμών. Η μοναδική περίοδος πτώσης της κατανάλωσης εμφανίστηκε τον χειμώνα του 1973-1974 και δεν οφείλονταν στις ρυθμίσεις αλλά στις σχετικά υψηλές για την εποχή θερμοκρασίες.⁷⁶⁹ Οι χαμηλές τιμές δεν παρείχαν κίνητρο για αύξηση της παραγωγής με αποτέλεσμα οι εισαγωγές να γίνουν απαραίτητες. Τελικά, για να εισαχθούν οι κρίσιμες ποσότητες ξένου πετρελαίου έπρεπε να βρεθεί ένας τρόπος εξαίρεσης του εισαγόμενου πετρελαίου από τους ελέγχους τιμών, κι όταν αυτό πραγματοποιήθηκε μέσα από το «πρόγραμμα δικαιοδότησης» οι Η.Π.Α. κατέληξαν με έναν οξύμωρο και ίσως ειρωνικό τρόπο από μια χώρα που επί μία δεκαετία περιόριζε τις εισαγωγές καυσίμων σε μια η οποία τώρα τις επιδοτούσε.⁷⁷⁰ Έτσι, κατά τη διάρκεια της βαθύτερης οικονομικής ύφεσης, δηλαδή για το 1974 και το 1975, η κατανάλωση μειώθηκε κατά 0.2 εκατ. βαρέλια και έφθασε στα 6.1 εκατ. αλλά με τα πρώτα σημάδια εξόδου από την ύφεση η κατανάλωση αυξήθηκε σε 7.3 εκατ. το 1976 και 8.8 στα 1977.⁷⁷¹

Παράλληλα, Οι Ηνωμένες Πολιτείες προώθησαν οικονομικές ρυθμίσεις και διπλωματικές κινήσεις που στόχευαν στη δυνατότητα αντιποίνων και στη διαμόρφωση ενός κοινού μετώπου καταναλωτών έναντι των παραγωγών κρατών. Η υιοθέτηση μιας επιθετικής οικονομικής πολιτικής έναντι των αραβικών κρατών εγκαταλείφτηκε γρήγορα αλλά

⁷⁶⁹ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 128.

⁷⁷⁰ Bohi Douglas R., Darmstader Joel, "The Energy Upheavals of the 1970s: Policy Watershed or Aberration?", στο Feldman David Lewis (ed.), *The Energy Crisis: Unresolved Issues and Enduring Legacies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996, σσ. 29-30. Ας σημειωθεί σε αυτό το σημείο και το γιγαντιαίο κόστος που μια τόσο εκτενής ρυθμιστική πολιτική συνεπάγονταν για το κράτος. Για το σύστημα του "προγράμματος δικαιοδότησης" απασχολούνταν περίπου 200 χιλιάδες ανταποκριτές από διάφορους παραγωγικούς κλάδους οι οποίοι δαπανούσαν περί τις 5 εκατ. εργατοώρες το χρόνο. Βλ. Yergin, *The Prize*, 1993, σ. 660.

⁷⁷¹ Rustow, *Oil and Turmoil*, 1982, σ. 221. Για μια επεξήγηση της αποτυχίας του "προγράμματος δικαιοδότησης" βασισμένη στην οικονομική θεωρία βλ. Cox James C., Wright Arthur W., "The Effects of Crude Oil Price Controls, Entitlements and Taxes on Refined Product Prices and Energy Dependence", *Land Economics*, Vol. 54, No. 1, February 1978, σσ. 9-11.

συζητήθηκε ευρέως. Προτάθηκε ο έλεγχος των εξαγωγών των Η.Π.Α. ώστε να προκληθεί οικονομική ασφυξία στα κράτη παραγωγούς με τη στέρηση κάποιου «στρατηγικού» αγαθού. Το πρόβλημα ήταν ότι δεν μπορούσε να εντοπιστεί ένα αγαθό που θα αποτελούσε το μέσο άσκησης οικονομικής πίεσης γιατί θα έπρεπε να μην έχει υποκατάστατο ή άλλους προμηθευτές, ενώ, θα έπρεπε να συνυπολογιστούν και τα πολιτικά κόστη που μια τέτοια ενέργεια θα προκαλούσε.⁷⁷² Τέτοιους είδους προτάσεις υποβλήθηκαν ανεπίσημα από τον Υπουργό Γεωργίας Earl L. Butz όπως και τον υφυπουργό Εξωτερικών Thomas Enders κυρίως για τη χρήση της γεωργικής παραγωγής των Η.Π.Α. ως «εκδικητικό πυρ» έναντι των Αράβων παραγωγών.⁷⁷³ Οι προτάσεις αυτές τελικά δεν υιοθετήθηκαν.

Μια πολιτική που ακολουθήθηκε, παρόλα αυτά, ήταν η προσπάθεια σχηματισμού ενός οργανισμού ο οποίος θα συσπείρωνε το κατακερματισμένο σώμα καταναλωτών για τη διαμόρφωση ενός κοινού μετώπου απέναντι στους συνασπισμένους παραγωγούς.⁷⁷⁴ Οι Η.Π.Α. προώθησαν το σχηματισμό της Διεθνούς Υπηρεσίας Ενέργειας (International Energy Agency) η οποία δημιουργήθηκε τον Νοέμβριο του 1974 ως παράρτημα του ΟΟΣΑ. Η ΙΕΑ ήταν το απαύγασμα των διαπραγματεύσεων μεταξύ των δυτικών συμμάχων και το πρακτικό της αποτέλεσμα θα ήταν α) η μακροχρόνια απεμπλοκή τους από την εξάρτηση από τη Μ. Ανατολή, β) η υποκατάσταση του πετρελαίου στο βαθμό του εφικτού, γ) η μείωση της κατανάλωσης. Η ΙΕΑ θα είχε, θεωρητικά, σχετική αυτονομία απέναντι στα συμβαλλόμενα μέλη της και θα διατηρούσε μια κοινή «δεξαμενή» καυσίμων μεταξύ των συμβαλλόμενων κρατών. Θα είχε μια ανεξάρτητη γραφειοκρατία η οποία παρακολουθώντας την πορεία της πετρελαϊκής προσφοράς μπορούσε να συντονίσει τα μέλη να κατανέμουν το πετρέλαιο μεταξύ τους ώστε να μειωθεί το πλήγμα της έλλειψης. Επιπλέον, η ΙΕΑ ήταν σχεδιασμένη με τέτοιο τρόπο ώστε να αντιμετωπίζει την απειλή διακοπής παροχής ενέργειας που να οφείλεται είτε σε πολιτικά ζητήματα είτε σε ζητήματα αγοράς. Εντούτοις, η ΙΕΑ δεν είχε κανέναν κυρωτικό μηχανισμό, οπότε η πολιτική της ισχύς ήταν περιορισμένη.⁷⁷⁵

Το έργο του συντονισμού μεταξύ των κρατών καταναλωτών αποδείχθηκε τιτάνιο και μακροχρόνια ανεπιτυχές. Οι λόγοι ήταν ότι τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης είχαν διαφορετική ενεργειακή τρωτότητα, διαφορετικό προφίλ εξωτερικής πολιτικής έναντι των αραβικών κρατών και υπερασπίζονταν διαφορετικές στρατηγικές αντιμετώπισης της ενεργειακής εξάρτησης. Τα

⁷⁷² Βλ. σχετικά Erb Guy F., "Controlling Export Controls", *Foreign Policy*, No. 17, Winter 1974-1975, σσ. 79-84.

⁷⁷³ Βλ. σχετικά Pahlberg Robert L., "Food, Oil, and Coercive Resource Power", *International Security*, Vol. 3, No. 2, Autumn 1978.

⁷⁷⁴ Για τις επιπτώσεις του κατακερματισμένου σώματος καταναλωτών ενέργειας βλ. σ.282 **Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.** σε αυτό το σύγγραμμα

⁷⁷⁵ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 132.

παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα η Διεθνής Υπηρεσία Ενέργειας να ξεκινήσει τη λειτουργία της με μέλη τα οποία ήταν εκ των προτέρων διατεθειμένα να ακολουθήσουν αυτόνομες πολιτικές κι όχι να συνασπιστούν. Υπό αυτές τις συνθήκες, η Η.Π.Α. μόνες έσυραν το άρμα της Υπηρεσίας της οποίας οι διαδικασίες ενώ κατ' όνομα είχαν υπερεθνικό κατέληξαν να έχουν σαφή διακυβερνητικό χαρακτήρα.⁷⁷⁶ Η πρόταση των Η.Π.Α. για μια συνασπισμένη απάντηση στις πιέσεις του OPEC μέσω της αποχής από οποιαδήποτε διμερή συναλλαγή με τους παραγωγούς δεν συνάντησε τη συγκατάβαση αλλά μόνο την αντίθεση. Κι όταν προτάθηκε η διαμόρφωση μιας κοινής «δεξαμενής» καυσίμων για τα κράτη μέλη σε περίπτωση νέας κρίσης, η Γαλλία αποσύρθηκε και η Νορβηγία, η οποία βρισκονταν τότε στα πρώτα βήματα πετρελαϊκής παραγωγής, δεν συγκατένευσε κι επέλεξε τη μερική κι όχι την πλήρη συμμετοχή στην Υπηρεσία.⁷⁷⁷ Τελικά, το 1975 η Υπηρεσία ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με τον OPEC οι οποίες δεν κατέληξαν πουθενά με αποτέλεσμα από εκεί και ύστερα ο OPEC να την αγνοήσει εκμηδενίζοντας το πολιτικό της βάρος.

Οι Ευρωπαίοι και οι Ιάπωνες κινήθηκαν, επομένως, αυτόνομα για να αντιμετωπίσουν την ενεργειακή κρίση. Οι Βρετανοί είχαν περισσότερα κίνητρα να δείξουν ευελιξία και να απομακρυνθούν από την πολιτική του Ισραήλ στο μεσανατολικό ζήτημα γιατί η κυβέρνηση Heath είχε ήδη ανοικτό μέτωπο με την Εθνική Ένωση Ανθρακωρύχων η οποία είχε οδηγήσει σε μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις τον Ιανουάριο 1972 και σε διακοπές παροχής άνθρακα ένα χρόνο αργότερα. Όταν οι Βρετανοί απέκτησαν «preferred status» στο εμπάργκο άρχισαν να πιέζουν τις βρετανικές εταιρίες ώστε να τηρήσουν τα συμφωνηθέντα με τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες.⁷⁷⁸ Εξάλλου, η Μ.Βρετανία δεν ήταν διατεθειμένη να προωθήσει μια συμφωνία διαχείρισης του πετρελαϊκού ζητήματος καθότι οι υψηλότερες τιμές του διεθνούς πετρελαίου θα καθιστούσαν βιώσιμες τις επενδύσεις στη Βόρεια Θάλασσα που εκείνη την περίοδο βρισκονταν ακόμα υπό ανάπτυξη.

Η πολιτική της γαλλικής κυβέρνησης ήταν περισσότερο ανεξάρτητη καθώς, πριν ακόμα την κρίση, είχε ακολουθήσει μια φιλοαραβική πολιτική και επέλεξε να οργανώσει μόνη της ένα πρόγραμμα εξοικονόμησης ενέργειας και να προωθήσει τη χρήση των πυρηνικών

⁷⁷⁶ Βλ. σχετικά Keohane Robert O., "The International Energy Agency: State Influence and Transgovernmental Politics", *International Organization*, Vol. 33, No. 4, Autumn 1978. Ο Keohane διατήρησε ωστόσο την αισιοδοξία του για τον "βηματισμό" της Διεθνούς Υπηρεσίας Ενέργειας καθώς διέβλεπε μια αύξηση των εξουσιών της γραφειοκρατίας της. Δυστυχώς διαψεύστηκε.

⁷⁷⁷ Clark John G., *The Political Economy of World Energy: a twentieth-century perspective*, Harvester Wheatsheaf, 1990, σ. 241.

⁷⁷⁸ Venn, *The Oil Crisis*, σ. 121.

ηλεκτροπαραγωγών μονάδων.⁷⁷⁹ Παράλληλα εξήγαγε αμυντικό υλικό στη Σαουδική Αραβία, το Κουβέιτ, τη Λιβύη, τη Νιγηρία και το Ιράκ ώστε να αντισταθμίσει ένα μέρος του κόστους των ενεργειακών εισαγωγών. Η Γερμανία, από την πλευρά της, αμέσως μετά την κρίση ξεκίνησε μια πολιτική ενεργειακής εξοικονόμησης η οποία ενισχύθηκε περαιτέρω με την υποκατάσταση του πετρελαίου από τον άνθρακα ο οποίος βρισκόταν σε πληθώρα στη Γερμανική επικράτεια. Πέραν αυτού, για τον εξευμενισμό των Αράβων ζήτησε από την αμερικάνικη κυβέρνηση να μην χρησιμοποιηθούν οι τοπικές βάσεις στις επιχειρήσεις ενίσχυσης των Ισραηλινών ενώ παράλληλα συμμετείχε ενεργά σε ευρωπαϊκές πολιτικές πρωτοβουλίες για ενίσχυση των αραβικών κρατών. Τέλος, η Ιαπωνική κυβέρνηση στήριξε ανοικτά την απόσυρση των Ισραηλινών από τα κατεχόμενα και την αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των Παλαιστινίων. Το χειμώνα 1973-1974 η Ιαπωνία έστειλε απεσταλμένους στη Συρία, την Αίγυπτο, το Σουδάν, την Αλγερία, το Μαρόκο και την Ιορδανία προσφέροντας οικονομική και τεχνική βοήθεια. Οι επαφές διευρύνθηκαν και σε άλλες χώρες και μέχρι το 1976 η Ιαπωνία είχε υπογράψει οικονομικές συμφωνίες με το Ιράκ, τη Σ. Αραβία, το Ιράν και το Κατάρ και μέχρι το 1980 απευθείας συμφωνίες, δηλαδή αποδεσμευμένες από τους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς, με τους παραγωγούς που προσέφεραν το 45% των εισαγωγών της.⁷⁸⁰

Οι ανεξάρτητες πολιτικές που ακολούθησαν τα κράτη της Δύσης είχαν ως αποτέλεσμα η ΙΕΑ να μην διαδραματίσει μακροχρόνια σοβαρό ρόλο στις εξελίξεις του ενεργειακού χώρου. Συνέβαλε μεν στη συζήτηση για τα ενεργειακά ζητήματα προτείνοντας μέτρα για την εξοικονόμηση, την έρευνα και ανάπτυξη και την ασφαλή αξιοποίηση της πυρηνικής ενέργειας. Αλλά τελικά χρησιμοποιήθηκε περισσότερο ως φορέας συλλογής και παροχής πληροφοριών για τις εξελίξεις στην ενέργεια παρά ως κέντρο συντονισμού και λήψης αποφάσεων. Μακροχρόνια η σημασία της υποβαθμίστηκε καθώς ο στυλοβάτης της, οι Η.Π.Α., την έθεσαν στο περιθώριο από τη δεκαετία του 1980 και μετά.⁷⁸¹

Όταν μετά την παραίτηση Νίξον το 1974 ανέλαβε την προεδρία ο Ford το ενεργειακό βρισκόταν ακόμα στο κέντρο των πολιτικών εξελίξεων και η έξοδος από τη βαθιά ύφεση άρχιζε μεν αλλά δεν είχε καταστεί ακόμα εμφανής. Το Ιανουάριο του 1975 ο Ford ενέπλεξε δημόσια την πετρελαϊκή κρίση με τον πληθωρισμό και την οικονομική ύφεση και υποσχέθηκε τη μείωση των εισαγωγών πετρελαίου κατά 2 εκατ. μέχρι το 1977 και ενεργειακή επάρκεια

⁷⁷⁹ Lieber Robert L., "Europe and America in the World Energy Crisis", *International Affairs*, Vol. 55, No. 4, October 1979, σσ. 538-539.

⁷⁸⁰ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 125.

⁷⁸¹ Clark John G., *The Political Economy of World Energy: a twentieth-century perspective*, Harvester Wheatsheaf, 1990, σ. 241.

μέχρι το 1985.⁷⁸² Παρά τα μέτρα που εισηγήθηκε, η νέα προεδρία κινήθηκε σε ήπιους τόνους δεδομένου ότι βρίσκονταν μεταξύ αντικρουόμενων συμφερόντων δηλαδή του φιλοϊσραηλινού εβραϊκού λόμπι, των οικολόγων, των ανεξάρτητων παραγωγών, της βιομηχανίας άνθρακα και των μεγάλων πετρελαϊκών εταιριών.⁷⁸³ Ενώ οι νομοθετικές πρωτοβουλίες ήταν πρωτοφανώς πολυάριθμες (μόνο στο πλαίσιο του 94^{ου} Κογκρέσου προτάθηκαν περίπου 1000 νομοθεσίες μέχρι τον Οκτώβριο του 1975) ελάχιστες τελικά ψηφίστηκαν. Οι κεντρικές προτάσεις Ford ήταν η σύσταση ενός στρατηγικού αποθέματος πετρελαίου (Strategic Petroleum Reserve)⁷⁸⁴, η απορρύθμιση της αγοράς φυσικού αερίου, η καθυστέρηση εφαρμογής του περιβαλλοντικού Clean Air Act, ώστε να μην επιβαρυνθεί η ενεργειακή παραγωγικότητα, και η απορρύθμιση των τιμών πετρελαίου ώστε να τονωθεί η εγχώρια αγορά. Παρόλα αυτά, ενώ το Κογκρέσο ψήφισε το Energy Policy and Conservation Act το οποίο εμπεριείχε κάποιες από τις προτάσεις Ford εντούτοις δεν ψήφισε την απορρύθμιση των τιμών, μια απόφαση που ούτε η επόμενη κυβέρνηση δεν μπόρεσε να επιβάλει. Τελικά, αντί το πρόγραμμα να οδηγήσει προς στην αυτάρκεια, η εξάρτηση από το ξένο πετρέλαιο γενικά αυξήθηκε από περίπου 36% στο 46% από το 1973 μέχρι το 1976.

Ο δημοκρατικός Jimmy Carter που ανέβηκε στον προεδρικό θώκο στα 1977 έθεσε επίσης στο επίκεντρο της πολιτικής το ενεργειακό ζήτημα. Η κύρια επιδίωξη του υπουργού ενέργειας της νέας κυβέρνησης, James Schlesinger, ήταν η απορρύθμιση της ενεργειακής αγοράς ώστε οι εσωτερικές τιμές ενέργειας να εξισωθούν με τις εξωτερικές και η ζήτηση να αρχίσει να αντιδρά στα αυξημένα κόστη. Επρόκειτο για μια φιλόδοξη και σύνθετη πολιτική πρωτοβουλία η οποία επιδίωκε τη μείωση του ελέγχου στις τιμές του πετρελαίου, του φυσικού αερίου, την προώθηση της εξοικονόμησης ενέργειας και της τεχνολογίας των εναλλακτικών πηγών ενέργειας.⁷⁸⁵ Η αποτελεσματικότητά της ήταν παρόλα αυτά περιορισμένη τόσο σε

⁷⁸² Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 128.

⁷⁸³ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 128.

⁷⁸⁴ Η οικονομική λογική και κυβερνητικός μηχανισμός πίσω από το Στρατηγικό Απόθεμα Πετρελαίου περιγράφονται αναλυτικά στο Mead Walter J., Sorensen Philip E., "A National Defense Petroleum Reserve Alternative to Oil Import Quotas", *Land Economics*, Vol. 47, No. 3, August 1971.

⁷⁸⁵ Η κυβέρνηση Carter αντιμετώπισε οξεία αντίδραση στις ρυθμίσεις από το Κογκρέσο. Βλ. σχετικά Yergin, *The Prize*, 1993, σσ. 662-664. Οι ρυθμίσεις που η κυβέρνηση κατάφερε τελικά να περάσει από το Κογκρέσο ενσωματώθηκαν στο National Energy Conservation Policy το οποίο είναι προσβάσιμο στον ιστοχώρο της νομικής σχολής του Πανεπιστημίου Cornell, βλ.

<http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode42/usc_sup_01_42_10_91.html>. Για το αντίκτυπο των εσωτερικών δομών του αμερικανικού κράτους στις δυσκολίες διαμόρφωσης και εφαρμογής ενεργειακής πολιτικής βλ. Krasner Stephen D., "A Statist Interpretation of American Oil Policy Toward the Middle East", *Political Science Quarterly*, Vol. 94, No. 1, Spring 1979 και Ikenberry John G., "The Irony of State Strength: Comparative Responses to the Oil Shocks in the 1970s", *International Organization*, Vol. 40, No. 1, Winter 1986. Για μια ολοκληρωμένη θεωρητική προσέγγιση που στοιχειοθετεί μια "κρατικιστική" προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής που αναδεικνύει και τις αδυναμίες του αμερικανικού πολιτικού συστήματος ειδικά στη διαχείριση της ενέργειας βλ. Krasner Stephen D., *Defending the National Interest*, Princeton University Press, Princeton, 1978.

νομοθετικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο και οφείλονταν κυρίως στη δυσκολία με την οποία το Κογκρέσο θα πείθονταν για την απορρύθμιση.⁷⁸⁶ Η κατανάλωση συνέχισε να βαίνει αυξητικά μέχρι και το 1979 όταν η ανατροπή του Σάχη του Ιράν και η αισχροκερδής συμπεριφορά της Σαουδικής Αραβίας προκάλεσε μια νέα αύξηση των τιμών ώστε η ζήτηση «εκβιαστικά» πια να εναρμονιστεί με την τιμή δύο χρόνια αργότερα.

⁷⁸⁶ Clark John G., *The Political Economy of World Energy: a twentieth-century perspective*, Harvester Wheatsheaf, 1990, σ. 259. Για μια σύντομη αλλά περιεκτική ανάλυση των αιτιών της αποτυχίας των κυβερνητικών πολιτικών στη ρύθμιση της πετρελαϊκής αγοράς βλ. Mead Walter J., “The Performance of Government in Energy Regulations”, *The American Economic Review*, Vol. 69, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-First Annual Meeting of the American Economic Association, May 1979.

7.1.7 Αποτελέσματα της Κρίσης

Το ιστορικό της ανάπτυξης του ΟΡΕC, της μεταμόρφωσης της ενεργειακής αγοράς, της ενεργειακής κρίσης και της αμερικανικής αντίδρασης επεξηγεί τους λόγους για τους οποίους τα θεωρητικά κριτήρια που έχουν τεθεί δεν πληρούνται. Γίνεται κατανοητό ότι τα χαρακτηριστικά της εσωτερικής αμερικανικής αγοράς ήταν εκείνα που κατέστησαν δύσκολο το χειρισμό των προβλημάτων που ενέσκηψαν ενώ η πραγματική εξάρτηση από τη Μέση Ανατολή δεν αποκάλυπτε φαινόμενα τρωτότητας. Τα πραγματικά αποτελέσματα της κρίσης όπως και εκείνα της κρίσης των τιμών που ακολούθησε στα 1979 αποκαλύπτουν τους λόγους για τους οποίους μια στρατιωτική επιλογή ήταν, όσον αφορά το αντικειμενικό πρόβλημα, παράλογη.

Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου αποτελούσε ουσιαστικά φόρο ο οποίος συλλέγονταν από τις πετρελαϊκές εταιρίες και κατέληγε στα ταμεία των πετρελαιοπαραγωγών χωρών. Προκάλεσε δύο μεσοπρόθεσμα αντίρροπες τάσεις οι οποίες όμως δεν προέκυψαν αυτόματα. Από τη μία, δεδομένης της βραχυχρόνιας χαμηλής ελαστικότητας ζήτησης του πετρελαίου η ζήτησή του μειώθηκε αλλά με ρυθμό αρκετά περιορισμένο ώστε να μην περιοριστούν οι δαπάνες για την αγορά του, με αποτέλεσμα οι τελευταίες να αυξηθούν. Από την άλλη, οι πρόσοδοι τις οποίες εξασφάλισαν τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη διοχετεύθηκαν στις δυτικές οικονομίες για υψηλές αποδόσεις, με άλλα λόγια ένα μέρος του απολεσθέντος κεφαλαίου επέστρεψε στις χώρες που αγόραζαν το πετρέλαιο.⁷⁸⁷

Παρά τις αντίρροπες τάσεις η αύξηση της τιμής του πετρελαίου οδήγησε αναπόφευκτα στη μείωση των πραγματικών μισθών και κερδών, μια εξέλιξη που ακόμα και μια οικονομία σε φάση πλήρους απασχόλησης δεν θα μπορούσε να αποφύγει.⁷⁸⁸ Τα αντικειμενικά στοιχεία καταδεικνύουν ότι οι ΗΠΑ υπέστησαν πλήγμα από το πετρελαϊκό εμπάργκο παρόλο που η εξάρτησή τους από το μεσανατολικό πετρέλαιο ήταν ποσοτικά περιορισμένη και παρόλο που οι Η.Π.Α. ήταν η έδρα των πέντε από τις «Επτά Αδελφές», κατείχαν μια αυτόνομη ενεργειακή παραγωγική δυναμικότητα και βρίσκονταν σε γεωγραφική εγγύτητα και με πολιτική επιρροή στην παραγωγό Βενεζουέλα.

Εκ των υστέρων είναι ασφαλές να ισχυριστεί κανείς ότι ο πανικός ήταν ιδιαίτερα επιβαρυντικός παράγοντας και καθόρισε τις εξελίξεις σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Το εμπάργκο προκάλεσε ένα κύμα αβεβαιότητας και φόβου το οποίο στη γλώσσα της πετρελαϊκής

⁷⁸⁷ Corden W. M., Oppenheimer Peter, "Economic Issues for the Oil-importing Countries", στο Rybczynski (ed.), *The Economics of the Oil Crisis*, 1976, σ. 26.

⁷⁸⁸ Ο.π., σ. 29.

αγοράς μεταφράστηκε σε οργιώδη αγοραστική δραστηριότητα. Μέσα σε μερικούς μήνες η προσυμφωνημένη τιμή της 16^{ης} Οκτώβρη, που κυμαίνονταν κοντά στα 5 δολάρια το βαρέλι, θεωρήθηκε παρελθόν καθώς η φρενήρης αγορά πετρελαίου από τις εταιρίες διύλισης εκτόξευσε τις τιμές σε επίπεδα έως και 600% πάνω από τις τιμές που κυριαρχούσαν πριν την κρίση.⁷⁸⁹ Ενδεικτική του ανορθολογισμού της αγοραστικής μανίας που επικράτησε ήταν η δήλωση ενός πετρελαϊκού στελέχους ότι «δεν υποβάλλαμε απλώς προσφορές για πετρέλαιο [...] υποβάλλαμε προσφορές για τη ζωή μας».⁷⁹⁰ Πέραν αυτού, την κατάσταση επιδείνωσαν και οι λανθασμένες εκτιμήσεις του νεοσυσταθέντος Ομοσπονδιακού Γραφείου Ενέργειας (Federal Energy Office) του οποίου οι προβλέψεις μετά την κρίση αφορούσαν σε διπλάσιο ενεργειακό έλλειμμα από ότι πραγματικά ανέκυψε. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι πολιτικές υποχρεωτικής μείωσης της κατανάλωσης και αύξησης των αποθεμάτων να αυξήσουν το ενεργειακό έλλειμμα προς τον πολίτη καταναλωτή κατά 60%.⁷⁹¹ Η δραματική αύξηση των τιμών που επακολούθησε, η οποία οδηγούσε σε συνεχείς και ραγδαίες αυξήσεις τιμών της βενζίνης, σε συνδυασμό με το άκαμπτο και αναποτελεσματικό σύστημα κατανομής καυσίμων μεταξύ των πολιτειών και των παραγωγικών κλάδων⁷⁹² είχαν ως αποτέλεσμα μια τραυματική εμπειρία ενεργειακής στέρησης, η οποία εκφράζονταν συμβολικά με ουρές χιλιομέτρων στα βενζινάδικα. Τέτοια κρίση ενεργειακής στενότητας οι εθισμένοι στην αυτοκίνηση αμερικανοί δεν είχαν βιώσει ποτέ μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το σκάνδαλο Watergate περιέπλεκε ταυτόχρονα το έργο διαχείρισης της κρίσης από την κυβέρνηση η οποία τώρα βρίσκονταν στο χείλος της παράλυσης. Η φθίνουσα εικόνα της Προεδρίας Νίxon καταγράφηκε και σε μια άκρως αποκαλυπτική δημοσκόπηση το Δεκέμβριο του 1973 η οποία κατέδειξε ότι το 19% των αμερικανών κατηγορούσε ευθέως τον Πρόεδρο για την ενεργειακή κρίση, σε αντίθεση με το 7% που κατηγορούσε τους Άραβες αν και η μεγαλύτερη μερίδα, το 25%, κατηγορούσε τις πετρελαϊκές εταιρίες.⁷⁹³ Η τελευταία αυτή άποψη έφτανε μέχρι και στους εκπροσώπους του εκλογικού σώματος κυρίως μέσα από τις κατηγορίες

⁷⁸⁹ Yergin, *The Prize*, 1993, σ. 615.

⁷⁹⁰ Ο.π..

⁷⁹¹ Rustow Dankwart A., *Oil and Turmoil: America Faces OPEC and the Middle East*, 1982, Norton Co., σ. 172.

⁷⁹² Βλ. σχετικά Mckie James W., "The United States" στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1980, σ. 87. Το FEO εξ αρχής είχε δυσκολία να επιβάλλει αποφάσεις οι οποίες είχαν πολιτικές προεκτάσεις. Λόγου χάρη, οι σύνδεσμοι μεταφορικών φορτηγών απαίτησαν περισσότερα καύσιμα για τον τομέα, υψηλότερα όρια ταχύτητας και έκπτωση στο diesel και κατέβηκαν στους δρόμους για να τα διεκδικήσουν. Τελικά αναχαιτίστηκαν μόνο μετά την επέμβαση της Εθνοφρουράς.

⁷⁹³ Περισσότερο συγκεκριμένα, το δείγμα της δημοσκόπησης εντόπιζε την υπαιτιότητα της κρίσης στις πετρελαϊκές εταιρίες κατά 25%, στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση κατά 23%, στην κυβέρνηση Nixon κατά 19%, στους καταναλωτές το 16% και στα Αραβικά κράτη μόλις το 7%. Βλ. Mckie James W., "The United States" στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1980, σ. 85.

εναντίον των εταιριών από τον γεροϋσιαστή Henry Jackson.⁷⁹⁴ Αντίστοιχη αναταραχή επικράτησε και μεταξύ ακαδημαϊκών της οικονομίας, της πολιτικής επιστήμης και του διεθνούς δικαίου.⁷⁹⁵

Τα πραγματικά αποτελέσματα του εμπάργκο και τις αύξηση των τιμών στις εθνικές οικονομίες, παρόλα αυτά, δεν ήταν τότε ξεκάθαρα και αποτέλεσαν αντικείμενο μιας ευρείας *ex post facto* συζήτησης. Ο Thomas Enders, ο Υφυπουργός των Εξωτερικών των Η.Π.Α. κατά την περίοδο της κρίσης, ισχυρίστηκε εκ των υστέρων ότι η άνοδος των τιμών του πετρελαίου αναλογούσε περίπου στο ένα τέταρτο του μέσου πληθωρισμού των βιομηχανικών κρατών (14%) και προκάλεσε βιομηχανική απορρύθμιση και ανεργία.⁷⁹⁶ Λιγότερο δραματικά, ο Seymour υποστηρίζει ότι το 2% από το 14% μπορούσε να αποδοθεί στις τιμές του πετρελαίου.⁷⁹⁷ Ο James D. Hamilton, προέβη σε μια ευρύτερη ανάλυση της επιρροής των τιμών του πετρελαίου με την οικονομική ύφεση. Δεν υποστήριξε ότι μια ενεργειακή κρίση αποτελεί προϋπόθεση για την ύφεση μιας οικονομίας αλλά ότι σε κάθε περίπτωση οι υψηλότερες τιμές του αργού που επιβλήθηκαν από το εξωτερικό ενίσχυσαν τη βαρύτητα ή και επιβλήθηκαν επί της σημασίας των εσωτερικών του κράτους παραγόντων που οδήγησαν στην ύφεση.⁷⁹⁸ Σύμφωνα με αυτή την άποψη επομένως, η πετρελαιϊκή κρίση του 1973 αποτέλεσε σημαντικό επιβαρυντικό παράγοντα της γενικότερης ύφεσης.

Στην αντίθετη κατεύθυνση, ο Thomas Willet υποστήριξε πως ενώ το πετρέλαιο και οι διαφοροποιήσεις των ισοτιμιών ενίσχυσαν τον πληθωρισμό των Η.Π.Α. εντούτοις το φαινόμενο οφείλονταν σε συντριπτικό βαθμό στην εσωτερική οικονομική κατάσταση της χώρας. Κατά τον Willet υπαίτιοι της κρίσης ήταν οι δημοσιονομικές δυσκολίες των Η.Π.Α. που δεν

⁷⁹⁴ Βλ. Rustow Dankwart A., *Oil and Turmoil: America Faces OPEC and the Middle East*, Norton Co., New York, 1982, σ. 175. Έντονα κατηγορηματικά για τις εταιρίες είναι και τα άρθρα του Stork στα οποία καταλογίζει στις εταιρίες τόσο την περιθωριοποίηση του άνθρακα και του φυσικού αερίου, που οδήγησαν στην αύξηση της ζήτησης του πετρελαίου, όσο και τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι χώρες της Δύσης έναντι του εμπάργκο. Βλ. Stork Joe, "Middle East and the Energy Crisis: Part 1", *MERIP Reports*, No. 20, September 1973 και Stork Joe, "Middle East Oil and the Energy Crisis: Part Two", *MERIP Reports*, No. 21, October 1973. Για την υπεράσπιση των εταιριών βλ. Chandler Geoffrey, "The Innocence of Oil Companies", *Foreign Policy*, No. 27, Summer 1977, σσ. 52-70. Επίσης, Chandler Geoffrey, "The Myth of Oil Power: International Groups and National Sovereignty", *International Affairs*, Vol. 46, No. 4, October 1970, σσ. 710-718.

⁷⁹⁵ Για τις περισσότερο χαρακτηριστικές περιπτώσεις βλ. Paust Jordan J., Blaustein Albert P., "The Arab Oil Weapon – A Threat to International Peace", *The American Journal of International Law*, Vol. 68, No. 3, July 1974, επίσης Friedland Edward, Seabury Paul, Wildawsky Aaron, "Oil and the Decline of Western Power", *Political Science Quarterly*, Vol. 90, No. 3, Autumn 1975. Για την υπεράσπιση των Αραβικών πολιτικών βλ. Sayigh Yusif A., "Arab Oil Policies: Self-Interest versus International Responsibility", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 4, No. 3, Spring 1975.

⁷⁹⁶ Enders Thomas O., "OPEC and the Industrialized Countries: the next ten years", *Foreign Affairs*, Vol. 53, 1974-1975, σσ. 625-637

⁷⁹⁷ Βλ. Venn, *The Oil Crisis*, σ. 155.

⁷⁹⁸ Hamilton James D., "Oil and the Macroeconomy Since World War II", *The Journal of Political Economy*, Vol. 91, No. 2, April 1982, σ. 247.

οφείλονταν στο πετρέλαιο αλλά στην αλματώδη αύξηση των δαπανών του κράτους οι οποίες σε συνδυασμό με την τεχνητά υψηλή συναλλαγματική ισοτιμία του δολαρίου δημιουργούσε πληθωριστικές πιέσεις οι οποίες εξάγονταν και στους εμπορικούς εταίρους.⁷⁹⁹ Μπορεί κανείς έτσι να υποστηρίξει ότι η κατάρρευση του Bretton Woods, αν και ήταν αποτέλεσμα της φθίνουσας οικονομικής ισχύος των Η.Π.Α., στην πραγματικότητα βοήθησε τις Ηνωμένες Πολιτείες να αντισταθούν στις πιέσεις των τιμών του πετρελαίου. Η αύξηση του πληθωρισμού ενθάρρυνε μεσοπρόθεσμα τα δυτικά κράτη να ακολουθήσουν αποπληθωριστικές πολιτικές που αναζωπύρωσαν μεν την ανεργία αλλά προστάτεψαν την υγεία του οικονομικού συστήματος. Ακόμα όμως και όσον αφορά στην ανεργία, τα διαθέσιμα στοιχεία δεν μπορούν να καταδείξουν με ασφάλεια τον σαφή συσχετισμό της αύξησης των τιμών ενέργειας με την πορεία της απασχόλησης. Ο Lougani κατάδειξε την οριακή επιρροή των τιμών του πετρελαίου στα ποσοστά απασχόλησης, η οποία γίνεται αισθητή μόνο σε περιπτώσεις συγκλονιστικών τιμολογιακών μεταβολών.⁸⁰⁰

Μια περισσότερο πειστική, γενική και λιγότερο δογματική ανάλυση των αποτελεσμάτων της πετρελαιικής κρίσης δίνεται από τους Bohi και Darmstadter οι οποίοι με το πλεονέκτημα της ανάλυσης σε μεγάλο βάθος χρόνου δείχνουν ότι η απόδοση των κρατικών οικονομιών της περιόδου δεν μπορεί να συσχετιστεί άμεσα με την τιμή της ενέργειας. Η προβληματική οικονομία των Η.Π.Α. ήταν εκείνη που δεν επέτρεπε τον περιορισμό της επίδρασης των υψηλών τιμών του πετρελαίου γιατί μια επεκτατική νομισματική πολιτική ήταν λόγω των προϋπαρχόντων πληθωριστικών πιέσεων ανέφικτη και η πολιτική απόφαση της πλήρους απελευθέρωσης των μισθών, που προφανώς θα κινούνταν προς τα κάτω, θα προκαλούσε ευρεία κοινωνική αναταραχή.⁸⁰¹ Τελικώς με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία και τα εργαλεία της οικονομικής θεωρίας (τα οποία για τους Bohi και Darmstadter δεν είναι έτσι κι αλλιώς επαρκή) η οικονομία που μπορεί να διαχειριστεί καλύτερα τις προκλήσεις της ενεργειακής αγοράς είναι, γενικώς, εκείνη που είναι περισσότερο ανταγωνιστική, αποδοτική και τεχνολογικά σύγχρονη. Με αυτά τα μέτρα, οι Η.Π.Α. είχαν πέρα κάθε αμφισβήτησης το παγκόσμιο προβάδισμα κατά τη δεκαετία του 1970.

⁷⁹⁹ Willet Thomas D., "The United States and World Stagflation: the Export and Import of Inflationary Prices", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 460, The Internationalization of American Economy, March 1982, σσ. 41-42.

⁸⁰⁰ Βλ. σχετικά Lougani Prakash, "Oil Price Shocks and the Dispersion Hypothesis", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 68, No. 3, August 1986.

⁸⁰¹ Bohi Douglas R., Darmstadter Joel, "The Energy Upheavals of the 1970s: Policy Watershed or Aberration?", στο Feldman David Lewis (ed.), *The Energy Crisis: Unresolved Issues and Enduring Legacies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996, σσ. 29-30.

Οι Η.Π.Α. επλήγησαν φυσιολογικά λιγότερο από ότι ο υπόλοιπος δυτικός κόσμος αλλά αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι τα αρνητικά αποτελέσματα της αύξησης των τιμών δεν έγιναν εμφανή σε διεθνές επίπεδο. Το αντίθετο. Τα κράτη του ΟΑΣΕ που παρουσίαζαν ένα πλεόνασμα στο ισοζύγιο πληρωμών της τάξης των 3 δις. δολαρίων το 1973 κατέληξαν ένα χρόνο αργότερα σε έλλειμμα 35 δις. δολαρίων. Ακόμη σημαντικότερο, οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης συρρικνώθηκαν από το 5% της περιόδου 1970-73 στο 1.5% της περιόδου 1974-76, μερικά κράτη παρουσίασαν ακόμα και οικονομική συρρίκνωση, ενώ ο μέσος ετήσιος πληθωρισμός των βιομηχανικών προϊόντων που ήταν λίγο παραπάνω από 7% το Δεκέμβριο του 1973 έφτασε στο 13% ένα χρόνο αργότερα.⁸⁰² Επιπλέον, πολλά κράτη που παρουσίαζαν εμπορικό πλεόνασμα πέρασαν σε φάση ελλείμματος. Οι Η.Π.Α. οι οποίες παρουσίασαν οριακά ένα εμπορικό έλλειμμα μόλις το 1971 κατέληξαν το 1977 να έχουν ένα έλλειμμα 26.5 δις δολαρίων.⁸⁰³

Όπως ήταν φυσικό, το εξωτερικό χρέος των Η.Π.Α. διογκώθηκε στην περίοδο μετά την κρίση. Από τα 144 δις δολάρια το 1972 άγγιξε τα 363 δις το 1977. Ταυτόχρονα όμως αυξήθηκαν και τα δολάρια του εξωτερικού, κυρίως τα ευρώδολάρια που από τα 177 δις το 1977 κατέληξαν στα 428 δις το 1979.⁸⁰⁴ Η πίστη και η ζήτηση για δολάρια συνεχίστηκε ακάθεκτη παρά το γεγονός ότι η εγκατάλειψη του Bretton Woods είχε αφήσει ελεύθερο το δολάριο να διολισθήσει στο μισό και αργότερα στο ένα τρίτο της προηγούμενης αξίας του. Έτσι, οι Η.Π.Α. κατάφεραν τελικά να εξάγουν ένα μέρος του πληθωρισμού τους στο εξωτερικό.

Μετά το εμπάργκο αναδύθηκε και το ζήτημα των πετροδολαρίων. Τα κράτη παραγωγοί στο σύνολό τους αύξησαν τα αποθέματά τους σε συνάλλαγμα από 6 δις δολάρια το 1973 σε 60 δις το 1974 και 107 δις το 1980. Επιπλέον, πολλά πετρελαιοπαραγωγά κράτη απέκτησαν περιουσιακά στοιχεία στην αλλοδαπή με πρώτη τη Σαουδική Αραβία που το 1978 είχε περιουσία περίπου 60 δις στο εξωτερικό.⁸⁰⁵ Δεδομένου ότι η συντριπτική πλειοψηφία των πετρελαιοπαραγωγών κρατών δεν είχε ούτε πληθυσμούς ούτε και βιομηχανικές υποδομές και τεχνολογία που θα μπορούσαν να απορροφήσουν τις πετρελαϊκές προσόδους, ήταν αδύνατο οι πρόσοδοι να εισρεύσουν σε νέες οικονομικές δραστηριότητες.⁸⁰⁶ Έτσι, τα κράτη του Περσικού

⁸⁰² Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 155.

⁸⁰³ Ο.π., σ. 154.

⁸⁰⁴ Ο.π., σ. 160.

⁸⁰⁵ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 156.

⁸⁰⁶ Για την επισταμένη ανάλυση των προβλημάτων επενδύσεων των πετροδολαρίων από τα κράτη παραγωγούς και τα ενδεχόμενα αποτελέσματά τους στις δυτικές οικονομίες και την παραγωγή ενέργειας βλ. Mabro Robert, Monroe Elizabeth, "Arab Wealth from Oil: Problems of Its Investment", *International Affairs*, Vol. 50, No. 1, January 1974. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι συγγραφείς του άρθρου εντόπισαν περισσότερο τον κίνδυνο στην περιστολή της

Κόλπου δηλαδή το Ιράν, το Ιράκ, το Κουβέιτ, τα Η.Α.Ε., η Σαουδική Αραβία και το Κατάρ, επένδυσαν τις προσόδους τους στις Η.Π.Α., στα ευρωπαϊκά χρηματιστηριακά κέντρα, στις παράκτιες αγορές ευρωνομίματος και στην αγορά αμυντικού υλικού από τις δυτικές δυνάμεις⁸⁰⁷. Αν και αυτό αποτελούσε θετική εξέλιξη για τη Δύση, εντούτοις προκαλούσε ενόχληση το ενδεχόμενο απόσυρσης του αραβικού κεφαλαίου από την αγορά όπως και η δυσκολία συσχετισμού των βραχυχρόνιων καταθέσεων του ΟΡΕC με τα μακροχρόνια δάνεια προς τις αναπτυσσόμενες χώρες.⁸⁰⁸ Εκ του αποτελέσματος, και παρ' όλες τις ανησυχίες, το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα απορρόφησε απροβλημάτιστα τα πετροδολάρια.

Το πολιτικό αποτέλεσμα της ύφεσης που επιδεινώθηκε από τις τιμές του πετρελαίου ήταν μια τομή στον οικονομικό τρόπο σκέψης που εκφράστηκε με τη στροφή από τα Κεϋνσιανά οικονομικά που δίνουν έμφαση στην κρατική παρέμβαση με σκοπό την οικονομική μεγέθυνση και την πλήρη απασχόληση σε περισσότερο φιλελεύθερες στρατηγικές που αποσκοπούσαν στον περιορισμό του πληθωρισμού. Στον ενεργειακό χώρο, μέχρι το 1978 είχε πλέον καταστεί εμφανές ότι η κυβερνητική παρέμβαση δεν δρούσε επικουρικά στη διαχείριση των διακυμάνσεων της τιμής του πετρελαίου και προωθήθηκαν νομοθεσίες από το Κογκρέσο οι οποίες θα απορύθμιζαν σταδιακά την τιμή και την παραγωγή της ενέργειας.⁸⁰⁹ Πριν όμως οι τελευταίες φέρουν αποτελέσματα η κρίση των τιμών του πετρελαίου ξέσπασε και ανέτρεψε, αν και πρόσκαιρα, τα καταναλωτικά πρότυπα στην ενέργεια και μείωσε τη συνολική ζήτηση των κρατών.

Η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση, η οποία συνέπεσε χρονικά και δεν προκλήθηκε από την αποκαθήλωση του Σάχη και την άνοδο του Khomeini στην εξουσία του Ιράν, ήταν αναπάντεχη και εν μέρει αδικαιολόγητη. Η περίοδος από το 1974 μέχρι και το 1978, αν και περίοδος

δυτικής ενεργειακής παραγωγικότητας παρά στα αποτελέσματα των προσόδων στο χρηματοοικονομικό παγκόσμιο σύστημα.

⁸⁰⁷ Για τον συσχετισμό μεταξύ των προσόδων από το πετρέλαιο και την ανάλογη αύξηση των αμυντικών δαπανών των κρατών παραγωγών βλ. Chan Steve, "The Consequences of Expensive Oil on Arms Transfers", *Journal of Peace Research*, Vol. 17, No. 3, 1980, σσ. 235-246. Πρόκειται για στατιστική επεξεργασία των δεδομένων εισαγωγής ενέργειας από τα κράτη της Δύσης και αντίστροφης εισαγωγής αμυντικού υλικού από τις Αραβικές χώρες, η οποία καταλήγει σε μείωση των αναδιανεμητικών αποτελεσμάτων του πετρελαϊκού εμπορίου. Εντούτοις, η ανάλυση δεν λαμβάνει υπόψη της τα πολιτικά δεδομένα που οδήγησαν στην αύξηση των πωλήσεων αμυντικού υλικού λόγω γεωστρατηγικής θέσης, λόγω χάρη του Ιράν κατά την περίοδο Nixon. Για μια γενική αναφορά στο ίδιο φαινόμενο βλ. Smart Ian, "Oil, the Super-Powers and the Middle East", *International Affairs*, Vol. 53, No. 1, January 1977, σ. 29. Ο συγγραφέας ισχυρίζεται ότι οι πωλήσεις σπλικών συστημάτων κάλυψαν το εμπορικό έλλειμμα των Η.Π.Α. τουλάχιστον για το 1974. Για το ίδιο φαινόμενο από την πλευρά των δυτικών χωρών βλ. Snider Lewis W., "Arms Exports for Oil Imports? The Test of a Nonlinear Model", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 28, No. 4, December 1984.

⁸⁰⁸ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 157. Βλ. επίσης μια σχετική ανάλυση όπως και μια πρόταση πολιτικής στο Moorsten Richard, "Opec Can Wait: We Can't", *Foreign Policy*, No. 18, Spring 1975.

⁸⁰⁹ Bohi Douglas R., Darmstader Joel, "The Energy Upheavals of the 1970s: Policy Watershed or Aberration?", στο Feldman David Lewis (ed.), *The Energy Crisis: Unresolved Issues and Enduring Legacies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996, σσ. 52-53.

γενικής οικονομικής ύφεσης, στην πραγματικότητα αποτέλεσε τις αλκυονίδες μέρες του πετρελαϊκού εμπορίου καθώς ο πληθωρισμός του δολαρίου «ροκάνισε» τις αυξήσεις των τιμών. Σε αντίθεση με τις προσυμφωνημένες και τις τιμές της αγοράς, οι πραγματικές τιμές του βαρελιού μειώθηκαν κατά 4% από το 1975 μέχρι το 1979.⁸¹⁰ Εντούτοις, κατά την περίοδο της κρίσης του 1979, και για δύο χρόνια μετά από αυτή, η τιμή ακολούθησε μια αυτόνομη πορεία η οποία δεν συμβάδιζε με τις μεταβολές της παραγωγής. Δεδομένου ότι το 1979 η παραγωγή πετρελαίου στη Μέση Ανατολή ήταν υψηλότερη από ότι το προηγούμενο έτος, η τιμή θα έπρεπε να μειωθεί· αντ' αυτού συνέχισε να ανεβαίνει μέχρι και τα πρώτα χρόνια της δεκαετία του 1980.⁸¹¹ Η αύξηση της τιμής ήταν αποτέλεσμα δύο παραγόντων.

Πρώτον, της ενίσχυσης του ρόλου των κρατών του OPEC στα πετρελαϊκά αποθέματα και στις εταιρίες εκμετάλλευσης. Μέχρι το 1974 υπογράφηκαν νέες συμφωνίες συμμετοχής με το Κουβέιτ, το Κατάρ, τη Σαουδική Αραβία, το Μπαχρέιν και το Άμπου Ντάμπι να μεταφέρουν το 60% των περιουσιακών στοιχείων και της διαχείρισης των εταιριών στο κράτος. Την 1^η Νοεμβρίου 1975 το Κουβέιτ προχώρησε ένα βήμα παραπέρα κρατικοποιώντας πλήρως τις μέχρι τότε ιδιωτικές δυτικές εταιρίες. Στην πλήρη κρατικοποίηση προχώρησε και η Σαουδική Κυβέρνηση μέχρι τον Μάρτιο του 1980.⁸¹² Απόρροια των εθνικοποιήσεων ήταν οι δυτικές εταιρίες να απολέσουν ολοκληρωτικά το ρόλο τους στην παραγωγή και τα κέρδη τους να προκύπτουν τώρα αποκλειστικά από την αγορά πετρελαίου από τους παραγωγούς και τη διοχέτευσή του στους καταναλωτές.

Δεύτερον, της περιστολής της Σαουδαραβικής παραγωγής στο αποκορύφωμα της Ιρανικής κρίσης. Η απώλεια της ιρανικής παραγωγής λόγω των πολιτικών εξελίξεων ισοδυναμούσε με περίπου 2.5 εκατ. βαρέλια αλλά οι ανεκμετάλλευτες παραγωγικές δυνατότητες εκτός του Ιράν, που θα μπορούσαν να απορροφηθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα, ήταν περίπου τριπλάσιες.⁸¹³ Με άλλα λόγια, η επανάσταση στο Ιράν δεν προκάλεσε από μόνη της έλλειψη πετρελαίου για κατανάλωση. Εκείνη που προκάλεσε την έλλειψη, αν και πρόσκαιρη, ήταν η περικοπή της παραγωγής της Σαουδικής Αραβίας κατά 2.4 εκατ. βαρέλια τον Ιανουάριο του 1979. Το αποτέλεσμα αυτής της περικοπής είχε λιγότερο πραγματικό και περισσότερο ψυχολογικό αντίκτυπο. Ο ψυχολογικός αντίκτυπος αποτέλεσε τον κύριο

⁸¹⁰ Stobaugh, Yergin, "Energy: an Emergency Telescoped", December 1979, σ. 564.

⁸¹¹ Gately Dermot, "A Ten-Year Retrospective: OPEC and the World Oil Market", *Journal of Economic Literature*, No. 3, September 1984, σ. 1103.

⁸¹² Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977: Aftermath of British Withdrawal*, Ithaca Press, London, 1984, σ. 187.

⁸¹³ Adelman M. A., "OPEC as a Cartel", στο Adelman M.A., *The Economics of Petroleum Supply: Papers by M. A. Adelman, 1962-1993*, MIT Press, Cambridge Mass., 1993, σ. 427

παράγοντα της κρίσης, δηλαδή τον πανικό που, όπως και στην κρίση του 1973 οδήγησε στην οργιώδη αγοραστική δραστηριότητα. Οι προμήθειες πετρελαίου με σκοπό την εξασφάλιση αποθεμάτων πριν ανέβουν περαιτέρω οι τιμές έφτασε σε επίπεδα παροξυσμού και με τη σειρά τους αύξησαν τις τιμές στην ελεύθερη αγορά, μια αύξηση την οποία εκμεταλλεύτηκαν τα κράτη παραγωγοί περιθωριοποιώντας της προθεσμιακές συμβάσεις και προτιμώντας τις πωλήσεις τοις μετρητοίς, δηλαδή τις πωλήσεις στα spot markets. Η μεταφορά των διεργασιών από τις προθεσμιακές συμβάσεις στα spot markets, η οποία πραγματοποιούνταν ουσιαστικά για πρώτη φορά, αλλά και η εμμονή των παραγωγών να απαιτούν από τους αγοραστές την αγορά μέρους ποσοτήτων στα spot markets ως εγγύηση για την ταυτόχρονη αγορά μέσω προθεσμιακών συμβολαίων, περιέπλεξε σε τέτοιο βαθμό την αγορά ώστε οι προβλέψεις τις τιμές να είναι εξαιρετικά δύσκολες.⁸¹⁴ Καθώς η τιμή της αγοράς παρέμενε σταθερά πάνω από τις προσυμφωνημένες τιμές του OPEC τα κράτη μέλη του οργανισμού τις αύξαναν συνεχώς ακόμα και μετά τη μερική επάνοδο του Ιράν στην πετρελαϊκή παραγωγή. Διαμορφώθηκαν έτσι δύο αλληλοτροφοδοτούμενες διαδικασίες: οι παραγωγοί ανταγωνίζονταν για την εξασφάλιση των υψηλότερων τιμών πώλησης στα spot markets, το επονομαζόμενο «leapfrogging», και οι καταναλωτές για την εξασφάλιση των μεγαλύτερων ποσοτήτων ώστε να μην ξεμείνουν από καύσιμα, το «scrambling».

Ο συνδυασμός του «leapfrogging» και του «scrambling» είχε βραχυμεσοπρόθεσμα μια φυσιολογικά αρνητική και μακροπρόθεσμα τρεις, μη ηθελημένες, θετικές επιπτώσεις για τα κράτη καταναλωτές. Βραχυμεσοπρόθεσμα, η τιμή του βαρελιού διπλασιάστηκε μέσα σε ένα έτος και σε μερικές περιπτώσεις έφτασε ακόμα και τα 40 δολάρια επιβαρύνοντας το πορτοφόλι του καταναλωτή και τους προϋπολογισμούς των κυβερνήσεων. Μακροπρόθεσμα εντούτοις, το ξέσπασμα των τιμών του 1979 εξελίχθηκε στο πρώτο χτύπημα στην ισχύ του OPEC γιατί τρεις λόγους: α) γιατί υποδαύλισε τις αντιγνώμιες μεταξύ εκείνων των παραγωγών που επιδίωκαν τη συνεχή αύξηση των τιμών για αυξημένες προσόδους κι εκείνων που θεωρούσαν μια συντηρητική τιμολογιακή πολιτική μακροχρόνια περισσότερο συμφέρουσα, β) γιατί υπέσκαψε την αποδοτική για τα κράτη του OPEC σχέση με τις πετρελαϊκές εταιρίες καθώς τώρα τα κράτη επιδίωκαν ευθέως να επεκταθούν στις απευθείας πωλήσεις και, γ) γιατί ενέτεινε τις πιέσεις της τιμής στη ζήτηση με αποτέλεσμα η ενεργειακή κατανάλωση της Δύσης να αρχίσει να μειώνεται. Τα αποτελέσματα αυτής της δομικής αλλαγής της πετρελαϊκής αγοράς διαφάνηκαν

⁸¹⁴ Stobaugh, Yergin, “Energy: an Emergency Telescoped”, December 1979, σ. 568. Για τις δυσκολίες υπολογισμού των τιμών με συνδυασμό και των δύο αγορών βλ. Hubbard Glenn R., Weiner Robert J., “Contracting and Price Adjustment in Commodity Markets: Evidence from Copper and Oil”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 17, No. 1, February 1989, σσ. 80-89 και Green Steven L., Mork Knut Anton, “Toward Efficiency in the Crude-Oil Market”, *Journal of Applied Economics*, Vol. 6, No. 1, January-March 1991, σσ. 45-66.

δύο χρόνια αργότερα όταν η ανοδική πορεία των τιμών αντιστράφηκε και η αγορά μεταλλάχτηκε από μία αγορά στην οποία οι παραγωγικές δυνατότητες συγκεντρώνονταν στα κράτη του ΟΡΕC σε μία περισσότερο αποκεντρωμένη αγορά με περισσότερους παραγωγούς όπου τελικά οι καταναλωτές, και όχι οι παραγωγοί, ήταν οι ιθύνοντες.

7.1.8 ΕΣΣΔ

Η δεκαετία του 1970 αποτέλεσε μια περίοδο ευκαιριών και ταυτόχρονα προκλήσεων για την ενεργειακή βιομηχανία της Ε.Σ.Σ.Δ.. Αφενός, οι εξαγωγές πετρελαίου αποδείχθηκαν ιδιαίτερος προσοδοφόρος λόγω του πετρελαϊκού εμπάργκο και της ανόδου των διεθνών τιμών και αφετέρου, η πετρελαϊκή παραγωγή που από τα μέσα του 1950 σημείωνε υπέρογκες αυξήσεις άρχισε να εμφανίζει σημάδια κόπωσης.

Σε αντίθεση με τις χώρες της Δύσης, ο πόλεμος του Yom Kippur και τα αποτελέσματά του στο χώρο της ενέργειας άνοιξαν ένα παράθυρο ευκαιρίας για την ενεργειακή πολιτική της ΕΣΣΔ. Όταν ο πόλεμος ξέσπασε η ΕΣΣΔ ήταν ήδη ο τρίτος μεγαλύτερος παραγωγός παγκοσμίως μετά τη Σαουδική Αραβία και τις Η.Π.Α. ενώ, σε πολιτικό επίπεδο, πριν το ξέσπασμά του η Ε.Σ.Σ.Δ. είχε ανακηρυχθεί σε σταθερό υποστηρικτή των Αραβικών θέσεων και κατά συνέπεια το σύνολο των κομμουνιστικών κρατών εξαιρέθηκε από το εμπάργκο. Κατά τη διάρκεια του εμπάργκο και μετά από αυτό, η Σοβιετική Ένωση συμπεριφέρθηκε όπως οποιαδήποτε δυτική εταιρία που παράγει και εξάγει πετρέλαιο. Με άλλα λόγια συνέχισε τις παραδόσεις ποσοτήτων στους πελάτες της και κοστολόγησε το πετρέλαιο στο ύψος που επέτρεπε η αγορά.⁸¹⁵ Η αύξηση του ύψους των τιμών λόγω του εμπάργκο είχε ως αποτέλεσμα την κατακόρυφη αύξηση και των προσόδων της ΕΣΣΔ από το πετρέλαιο. Για το 1973 η Σοβιετική Ένωση εξασφάλισε 700 εκατ. δολάρια περισσότερα σε σκληρό συνάλλαγμα από ότι το 1972.⁸¹⁶ Επρόκειτο για το αποτέλεσμα τόσο των υψηλότερων τιμών στις οποίες η ΕΣΣΔ τώρα πουλούσε το πετρέλαιο (λίγο περισσότερο από 2 δολάρια το βαρέλι το 1972 σε 10 δολάρια το 1973) αλλά και από την αύξηση των εξαγωγών πετρελαίου προς τις Ηνωμένες Πολιτείες που είχαν αναρριχηθεί σε αξία από τα 650 χιλιάδες δολάρια στα 75 εκατομμύρια.⁸¹⁷ Η αύξηση των τιμών του πετρελαίου οδήγησε στην αύξηση της αναλογίας των εξαγωγών ενέργειας προς τις συνολικές εξαγωγές προς τη Δύση. Ενώ το 1970 οι εξαγωγές ενέργειας αναλογούσαν στο 30% της αξίας των συνολικών εξαγωγών της Ε.Σ.Σ.Δ. το 1975 είχαν ανέλθει στο 56% και μέχρι το 1981 στο 78%.⁸¹⁸

⁸¹⁵ Αυτή ήταν και η πραγματικότητα από την οπτική της Αμερικανικής κυβέρνησης όπως εκφράζονταν μέσω της CIA, βλ. σχετικά Central Intelligence Agency, "Soviet Actions During the Recent Oil Crisis", S-6486, 23/9/1974, σ. 1.

⁸¹⁶ Goldman Marshall I., "The Soviet Union" στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 138.

⁸¹⁷ Επρόκειτο για την ανταλλαγή πετρελαίου για σιτηρά μεταξύ Η.Π.Α. και Ε.Σ.Σ.Δ. βλ. Goldman Marshall I., "The Soviet Union" στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 138 και Central Intelligence Agency, "Soviet Actions During the Recent Oil Crisis", S-6486, 23/9/1974, σ. 1.

⁸¹⁸ Hewett Ed A., *Energy Economics and Foreign Policy in the Soviet Union*, Brookings Institution Press, 1984, σ. 153.

Το ενεργειακό εξαγωγικό εμπόριο της Ε.Σ.Σ.Δ. είχε σαφές αντίκτυπο στο εμπορικό ισοζύγιο. Για τη χρονιά 1974 το εμπορικό ισοζύγιο ήταν πλεονασματικό καθώς οι εισαγωγές σιτηρών από το εξωτερικό περιορίστηκαν λόγω της αύξησης της εγχώριας παραγωγής ενώ οι εξαγωγές πετρελαίου διατήρησαν τις αυξητικές τους τάσεις. Παράλληλα, η αύξηση των διεθνών τιμών είχε ως αποτέλεσμα οι πρόσοδοι από το πετρέλαιο να διπλασιαστούν παρόλο που οι εξαγωγικές ποσότητες ήταν για το 1974 μειωμένες κατά 5 εκατ. μετρικούς τόνους.⁸¹⁹ Οι αυξημένες πρόσοδοι διευκόλυναν συνακόλουθα την αύξηση των σοβιετικών εισαγωγών οι οποίες διπλασιάστηκαν σε αξία ανάμεσα στο 1974 και το 1975 από τα 6.3 στα 11.1 εκατομμύρια δολάρια, αν και θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένα μέρος της αύξησης της αξίας τους οφείλονταν και στο πληθωριστικό δολάριο.⁸²⁰

Ένα παράπλευρο αποτέλεσμα της ενεργητικής εμπλοκής της Ε.Σ.Σ.Δ. στο παγκόσμιο ενεργειακό εμπόριο ήταν η κατάρριψη του μύθου της οικονομικής απομόνωσης που οι σοβιετικοί ηγέτες πίστευαν ότι λόγω ιδεολογίας και πρακτικής η Ε.Σ.Σ.Δ. είχε εξασφαλίσει απέναντι στη δύση. Ο πετρελαϊκός τομέας ήταν εξ' ορισμού συνδεδεμένος με τη διεθνή αγορά προσφέροντας αυξημένες προσόδους όταν εκείνη το επέτρεπε αλλά και μειώνοντας τις προσόδους όταν εκείνη περιορίζονταν. Δεδομένου ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. είχε κατά περιόδους φτάσει σε σημείο να εξάγει παραπάνω από το ένα τέταρτο της συνολικής της πετρελαϊκής παραγωγής τα αποτελέσματα της οικονομικής ύφεσης του καπιταλιστικού κόσμου επέφεραν την μετέπειτα μείωση των προσόδων. Έτσι η συμπεριφορά του εμπορικού ισοζυγίου της Ε.Σ.Σ.Δ. αρχικά διέφερε από εκείνη της Δύσης αλλά αναγκαστικά εξομοιώθηκε με αυτή μέσα σε λίγα χρόνια. Χαρακτηριστικά, ενώ το 1975 οι σοβιετικές εισαγωγές αυξήθηκαν κατά 4.5 εκατ. δολάρια, αποτέλεσμα των αυξημένων προσόδων του 1974, οι καπιταλιστικές οικονομίες ακολούθησαν την ακριβώς αντίθετη πορεία ώστε να μειώσουν τα ελλείμματα τους. Αποτέλεσμα της χαλιναγώγησης και μείωσης των εισαγωγών της Δύσης ήταν ο περιορισμός των εισαγωγών πετρελαίου, η μείωση των σοβιετικών εξαγωγών και η συνακόλουθη μετατροπή του σοβιετικού εμπορικού πλεονάσματος του 1974 σε έλλειμμα το 1975.⁸²¹ Η ύφεση του καπιταλιστικού κόσμου επηρέασε σχεδόν το σύνολο των σοβιετικών εξαγωγών, που αφορούσε κυρίως σε πρώτες ύλες, καθιστώντας την Ε.Σ.Σ.Δ. αλληλεξαρτόμενη με τη δύση παρά το διαμετρικά αντίθετων κατευθύνσεων οικονομικό της σύστημα. Ειρωνικά, μετά το έλλειμμα ρεκόρ του 1975 οι σοβιετικοί άρχισαν να βιώνουν τα ίδια προβλήματα με τους πολιτικούς τους αντιπάλους αν και τα αντιμετώπισαν περισσότερο με την επεκτατική εμπορική πολιτική παρά

⁸¹⁹ Goldman Marshall I., *The Enigma of Soviet Petroleum*, HarperCollins Pub., 1980, σ. 96.

⁸²⁰ Ο.π., σ. 96.

⁸²¹ Ο.π., σ. 97.

με τη συγκράτηση των εισαγωγών. Δεδομένου ότι το μοναδικό αγαθό το οποίο μπορούσε εύκολα να εξαχθεί προς τη δύση για απόκτηση σκληρού νομίσματος ήταν εκείνο της ενέργειας, η σοβιετική ηγεσία επιδόθηκε σε μια προσπάθεια αύξησης των πετρελαϊκών εξαγωγών η οποία έφτασε σε πρωτόγνωρα ύψη. Οι σοβιετικοί αύξησαν κατά 11 εκατ. τόνους τις εξαγωγές πετρελαίου ανάμεσα στο 1975 και το 1976, μια αύξηση η οποία ήταν ίση με τα δύο τρίτα της συνολικής αύξησης της πετρελαϊκής παραγωγής εκείνης της χρονιάς.⁸²²

Σε κάθε περίπτωση, οι αυξημένες πρόσοδοι από την ενέργεια καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 συνέβαλλαν στη αντιστάθμιση των παραγόντων που υπέσκαπταν την οικονομική ανάπτυξη της Σοβιετικής Ένωσης. Δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των σοβιετικών προσόδων διαχρονικά προορίζονταν για τον αμυντικό τομέα, το σκληρό νόμισμα που εισέρρεε μετατρέπονταν σε στρατιωτικές δυνατότητες σε μια περίοδο που οι Η.Π.Α. για οικονομικούς και εσωπολιτικούς λόγους μείωναν τις αντίστοιχες δικές τους.⁸²³

Για να εκμεταλλευτεί περαιτέρω το διεθνές κλίμα της αγοράς ενέργειας η Σοβιετική Ένωση στράφηκε και στις αγορές της Μέσης Ανατολής από την οποία αγοράζονταν πετρέλαιο το οποίο και επαναπωλούνταν στη Δύση. Ο κυριότερος υποψήφιος για την αύξηση των αγορών ήταν το Ιράκ το οποίο είχε αρνηθεί την περικοπή της παραγωγής του κατά τη διάρκεια του εμπάργκο και το οποίο δεν μπορούσε να τη διαθέσει στους δυτικούς καταναλωτές. Για το 1973 το Ιράκ εξήγαγε 80 εκατ. βαρέλια πετρελαίου στη Σοβιετική Ένωση δηλαδή περισσότερα από το σύνολο των εισαγωγών της τελευταίας από τη Μέση Ανατολή για κάθε προηγούμενο έτος.⁸²⁴ Η αύξηση στις ποσότητες πετρελαίου της Ε.Σ.Σ.Δ. κατέστησε εφικτή και την αύξηση των εξαγωγών της κατά τη διάρκεια του εμπάργκο παρόλο που τα προηγούμενα έτη είχε καταγραφεί ταυτόχρονη αύξηση της εγχώριας κατανάλωσης με ρυθμούς μεγαλύτερους από εκείνους της παραγωγής. Επομένως, κατέστη εφικτή τόσο η παράλληλη αύξηση τόσο των εξαγωγών όσο και της εγχώριας κατανάλωσης.

Το εμπάργκο και η αύξηση των τιμών από το 1973 και ύστερα είχε αντίστροφα αποτελέσματα όσον αφορά στο ενεργειακό εμπόριο μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων της στην Ανατολική Ευρώπη. Δεδομένων των μακροχρόνιων συμβολαίων με τα οποία η πρώτη σύναπτε εμπορικές σχέσεις με τους δεύτερους, το εμπάργκο είχε ως αποτέλεσμα οι δορυφόροι, αντίθετα με τη μέχρι τότε πρακτική, να πληρώνουν το πετρέλαιο φθηνότερα από ότι οι δυτικοευρωπαίοι. Οι πιέσεις από τα διαφυγόντα κέρδη (τα οποία εφόσον ακολουθούνταν

⁸²² Goldman Marshall I., *The Enigma of Soviet Petroleum*, HarperCollins Pub., 1980, σ. 99.

⁸²³ Βλ. σχετικό σχόλιο και στο Gaddis John Lewis, *The Cold War: A New History*, Penguin, 2006, σ. 212.

⁸²⁴ Goldman Marshall I., "The Soviet Union" στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 138.

η αντίστοιχη με τη δύση τιμολογιακή πολιτική θα απέφεραν στο κράτος περί τα 6.7 δισεκατομμύρια δολάρια) είχαν ως αποτέλεσμα η σοβιετική ηγεσία να επαναδιαπραγματευθεί το περιεχόμενο των μακροχρόνιων συμβολαίων ένα έτος πριν από την προκαθορισμένη λήξη τους. Αποτέλεσμα της επαναδιαπραγμάτευσης ήταν οι τιμές να διπλασιαστούν, αν και παρέμειναν κάτω από τις αντίστοιχες που πλήρωνε η Δύση λόγω του εμπάργκο.⁸²⁵

Χάριν των διεθνών οικονομικών συνθηκών και της αύξησης της ενεργειακής της παραγωγικότητας η Ε.Σ.Σ.Δ. μεγιστοποίησε τη χρησιμότητα μιας μικρής κατηγορίας προϊόντων που μπορούσαν να εξαχθούν στη Δύση. Παρ' όλα αυτά, τον αειφόρο χαρακτήρα αυτής της διαδικασίας έθεσε σε κίνδυνο η μειούμενη παραγωγική αποδοτικότητα της σοβιετικής πετρελαϊκής βιομηχανίας. Χαρακτηριστικά, το κόστος παραγωγής κάθε επιπλέον βαρελιού πετρελαίου ήταν 29% μεγαλύτερο για την τετραετία 1976-1980 από ότι ήταν για το 1961-1965 ενώ το αντίστοιχο για το φυσικό αέριο ήταν 10% και για τον άνθρακα 35%.⁸²⁶ Η αύξηση του οριακού κόστους παραγωγής συνεπάγονταν δύο ενδεχόμενα, είτε η σπανιότητα του σοβιετικού πετρελαίου αυξάνονταν είτε η διαθέσιμη τεχνολογία εξόρυξης περιόριζε την παραγωγή. Τα αντικειμενικά δεδομένα συνηγορούσαν υπέρ της δεύτερης εκδοχής. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 η παραγωγή του σοβιετικού πετρελαίου πραγματοποιούνταν σε περιοχές που δεν ήταν εύκολα προσβάσιμες, ήταν περισσότερο απομακρυσμένες από τους ευρωπαίους καταναλωτές και απαιτούσαν υψηλότερα κεφάλαια για να γίνουν αποδοτικές. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 οι πηγές της περιοχής Βόλγα – Ουραλίων είχαν μεγιστοποιήσει την παραγωγική τους δυνατότητα και η βιομηχανία πετρελαίου κατευθύνονταν τώρα ανατολικότερα, προς τη Σιβηρία. Ενώ το 1970 η παραγωγή από τη Δυτική Σιβηρία καταλάμβανε το 9% της συνολικής παραγωγής της Ε.Σ.Σ.Δ. το 1980 είχε φτάσει το 52%.⁸²⁷ Γενικότερα, ενώ το 1975 το 50% της ενεργειακής παραγωγής προέρχονταν από τις περιοχές ανατολικά των Ουραλίων, το 1980 το ποσοστό εκμετάλλευσης της ίδιας περιοχής είχε φτάσει στο 64%.⁸²⁸ Η γεωγραφική αυτή μετατόπιση συνεπάγονταν υψηλότερο κόστος παραγωγής και μεταφοράς.

Έχοντας γνώση αυτής της κατάστασης η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος έθεσε το ενεργειακό στο επίκεντρο των συναντήσεών της στα 1977 και πρόκρινε τη διοχέτευση οικονομικών πόρων στο πετρέλαιο και του φυσικού αερίου εις βάρος του άνθρακα και την εκτεταμένη εκμετάλλευση της δυτικής Σιβηρίας.⁸²⁹ Παρ' όλα αυτά, η σοβιετική

⁸²⁵ Goldman Marshall I., "The Soviet Union" στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σσ. 139-140.

⁸²⁶ Hewett Ed A., *Energy Economics and Foreign Policy in the Soviet Union*, Brookings Institution Press, 1984, σ. 40.

⁸²⁷ Ο.π., σ. 52.

⁸²⁸ Ο.π., σ. 41.

⁸²⁹ Ο.π., σ. 45.

παραγωγικότητα μειώθηκε περαιτέρω βραχυπρόθεσμα ώστε τα πενταετή προγράμματα που κατήρτιζε η κεντρική εξουσία να μην επιτευχθούν. Για τον ενεργειακό σχεδιασμό των ετών 1976-1980 προβλέπονταν αύξηση της παραγωγής σε 12.4 με 12.8 εκατ. βαρελιών ημερησίως η οποία, αν και αρκετά χαμηλότερη από τις αντίστοιχες της προηγούμενης δεκαετίας, δεν επιτεύχθηκε κατά 0.3 εκατ. βαρέλια.⁸³⁰

Τα αίτια των σοβιετικών προβλημάτων προϋπήρχαν αλλά λόγω των δυσμενέστερων συνθηκών παραγωγής είχαν μεγαλύτερη επιρροή στο τελικό αποτέλεσμα κι έγιναν εμφανέστερα. Το σημαντικότερο αίτιο ήταν η στρέβλωση των οικονομικών κινήτρων η οποία σχετιζόταν με τα οικονομικά προγράμματα και τους στόχους τους. Ο παραγωγός δεν λειτουργούσε σε μια κατάσταση ανταγωνισμού με τους υπόλοιπους παραγωγούς με αποτέλεσμα ο κεντρικός σκοπός του να επικεντρώνεται στη βραχυχρόνια αποδοτικότητα η οποία μπορούσε να εξασφαλιστεί με την υπερεκμετάλλευση προϋπαρχόντων κοιτασμάτων κι όχι την ανακάλυψη νέων που συνεπάγονταν ρίσκο.⁸³¹ Με άλλα λόγια, ο σοβιετικός οικονομικός σχεδιασμός είχε ως αποτέλεσμα μια παραγωγή χαμηλού αριθμοδείκτη R/P, δηλαδή συσχετισμού αποθέματος προς παραγωγή, ο οποίος μείωνε τη συνολική παραγόμενη ποσότητα από κάθε πηγάδι. Υπό αυτές τις συνθήκες, η επιχειρηματική επιτυχία στη σοβιετική ενεργειακή αγορά συνίστατο σε έναν αγώνα απέναντι στους αριθμούς που έθετε η κεντρική εξουσία και η εκπλήρωση του οποίου επιδιώκονταν με την κατά το βαθμό του εφικτού βαθύτερη διάτρηση με σκοπό την άντληση. Η εμμονή στη διάτρηση σε προϋπάρχοντα πηγάδια κι η αδιαφορία για την ανεύρεση καινούργιων είχε ως αποτέλεσμα την μειούμενη παραγωγικότητα παρά το υψηλό κόστος της διαδικασίας.

Ο εκπορευόμενος από την ιδεολογία διαχρονικός έλεγχος των τιμών είχε επίσης δυσμενή αποτελέσματα στην παραγωγή. Οι τεχνητά χαμηλές τιμές στην εσωτερική οικονομία μείωναν την κερδοφορία των βιομηχανικών τομέων οι οποίοι επιδίωκαν ταυτόχρονα την εκπλήρωση των στόχων των προγραμμάτων, ώστε να εξασφαλίσουν bonus από την κεντρική κυβέρνηση, και την επίτευξη προσόδων. Το 1965, πριν τη σταδιακή αύξηση των διεθνών τιμών, οι παραγωγοί πετρελαίου είχαν ένα περιθώριο κέρδους της τάξης του 5.4% για το πετρέλαιο και 9.3% για το φυσικό αέριο. Μετά το 1967 τα περιθώρια ανέβηκαν στο 27.8% και 64.5% αντίστοιχα αλλά μέχρι το 1978 είχαν πέσει στο 11% και 17.8%.⁸³² Αν τα παραπάνω δεδομένα συνδυαστούν και με τη ζημία με την οποία παράγονταν ο άνθρακας σε όλο αυτό το

⁸³⁰ Hewett Ed A., *Energy Economics and Foreign Policy in the Soviet Union*, Brookings Institution Press, 1984, σ. 45.

⁸³¹ Deese David A., Nye Joseph S., *Energy and Security*, Ballinger Pub. Co., 1981, σ. 118.

⁸³² Ο.π., σ. 120.

διάστημα καθίστανται εμφανείς οι λόγοι για τους οποίους νέες ανακαλύψεις δεν συνέβαιναν συχνά.

Τα προβλήματα της σοβιετικής παραγωγικής δυνατότητας έγιναν γνωστά στην αμερικανική ηγεσία και έχαιραν ευρύτατης δημοσιότητας από τη στιγμή που η CIA παρήγαγε και δημοσιοποίησε μέρος της μελέτης της για τις προοπτικές της παραγωγής πετρελαίου της Ε.Σ.Σ.Δ. το 1977. Η έκθεση κυκλοφόρησε υπό τον τίτλο «Prospects for Soviet Oil Production» και προέβλεπε τη μεγιστοποίηση της παραγωγικής απόδοσης της Ε.Σ.Σ.Δ. μέχρι το 1978 και τη σταδιακή της πτώση μετά το 1979. Η έκθεση υπέστη ποικίλες τροποποιήσεις μέχρι το 1979 ώστε τελικά να καταλήξει ότι μέχρι το 1985 η σοβιετική παραγωγή πετρελαίου θα μειώνονταν αναγκαστικά κατά 33%.⁸³³

Η έκθεση της CIA προκάλεσε αίσθηση και ανησυχία στον πολιτικό κόσμο των Η.Π.Α. γιατί η ενδεχόμενη μείωση της σοβιετικής παραγωγικότητας θα συνεπάγονταν εκτεταμένες εισαγωγές από τη Μέση Ανατολή και αναβάθμιση του στρατηγικού ρόλου της τελευταίας στην σοβιετική εξωτερική και αμυντική πολιτική. Με απλά λόγια, ο φόβος ήταν ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1980 η Ε.Σ.Σ.Δ. θα επιδίωκε την ευθεία παρέμβαση στη Μέση Ανατολή προς εξασφάλιση ενεργειακών αποθεμάτων και θα απαιτούνταν η αμερικανική πολιτική και στρατιωτική δραστηριοποίηση για την ανάσχεσή της. Η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν το 1979 έδρασε ενισχυτικά σε αυτούς του φόβους παρόλο που η έκθεση της CIA σταδιακά υποβαθμίστηκε σε σημασία λόγω της αυξημένης κριτικής που δέχτηκε από τους ειδικευμένους στα ενεργειακά ζητήματα. Η έκθεση της CIA είχε υποπέσει σε δύο σημαντικά σφάλματα τα οποία τελικά διέψευσαν τις προβλέψεις της.

Πρώτον, η CIA δεν έδωσε την απαιτούμενη έμφαση στις δυνατότητες της Ε.Σ.Σ.Δ. να κινητοποιηθεί για την επίλυση των τεχνικών προβλημάτων της παραγωγής. Η σημαντικότερη πρόκληση που αντιμετώπιζε ο σοβιετικός πετρελαϊκός τομέας ήταν η τεχνολογική κατωτερότητα η οποία ήταν και η μικρογραφία των προκλήσεων που αντιμετώπιζε στο σύνολό της η σοβιετική μη στρατιωτική βιομηχανία. Η τεχνολογική κατωτερότητα έναντι της δύσης περιόριζε την αποδοτικότητα και το μέσο για την εξάλειψή της ήταν η εισαγωγή καινοτομιών από τη Δύση που πληρώνονταν σε σκληρό νόμισμα. Έτσι εξηγείται η εισαγωγή από τις Η.Π.Α. χιλιάδων αντλιών νερού από το 1971 κι έπειτα που χρησιμοποιούνται όταν η αποδοτικότητα των πηγαδιών πετρελαίου έβαινε μειούμενη, η συμφωνία για την εγκατάσταση αντλιών αερίου με Γαλλική εταιρία αξίας 226 εκατ. δολαρίων και η συμφωνία αξίας 23 δις. δολαρίων με

⁸³³ Goldman Marshall I., *The Enigma of Soviet Petroleum*, HarperCollins Pub., 1980, σ. 113.

Ιταλική εταιρία στα 1977 για την παραγωγή χημικών στοιχείων που θα καθιστούσαν την άντληση πετρελαίου ευκολότερη.⁸³⁴ Η προμήθεια εξοπλισμού και η ανάθεση σε δυτικές εταιρίες μέρους της κατασκευής τεχνολογικού εξοπλισμού εξισορρόπησε μεσοπρόθεσμα τις ελλείψεις της σοβιετικής τεχνογνωσίας.

Δεύτερον, η CIA υποβάθμισε τη δυνατότητα του κεντρικά ελεγχόμενου σοβιετικού οικονομικού συστήματος να αναδιανέμει με ταχύτητα πόρους και να επιβάλει προφίλ παραγωγής και κατανάλωσης σε περισσότερο παραγωγικούς τομείς. Έτσι, ενώ ο πετρελαϊκός χώρος εμφάνιζε σημάδια κόπωσης, ο χώρος του φυσικού αερίου ήταν ποσοτικά ακμαίος και οικονομικά αποδοτικός. Η ανακαλύψεις από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 μέχρι και τα 1970 είχαν ως αποτέλεσμα η Ε.Σ.Σ.Δ. να κατατάσσεται στην πρώτη θέση των αποθεμάτων φυσικού αερίου κατέχοντας το 40% των παγκοσμίων αποθεμάτων.⁸³⁵ Η εκμετάλλευση των περιοχών Βόλγα – Ουραλίων και η ανακάλυψη των γιγάντιων αποθεμάτων της Σιβηρίας μετέτρεψαν το πρόβλημα από εκείνο της ανεύρεσης πηγών σε εκείνο της προσοδοφόρας εκμετάλλευσής τους. Συμβολικά, η Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν η Σαουδική Αραβία του φυσικού αερίου. Υπό αυτές τις συνθήκες η Ε.Σ.Σ.Δ. εφάρμοσε ένα συνδυασμό πολιτικών που ξεκινούσε από τις αυξημένες επενδύσεις στο αέριο και κατέληγε στη χρήση του ως υποκατάστατου του πετρελαίου. Οι αυξημένες επενδύσεις, τα τεράστια αποθέματα και η επιμονή των αξιωματούχων να επιτύχουν υψηλές αποδόσεις παρά τις περιβαλλοντικές δυσχέρειες της Σιβηρίας είχαν ως αποτέλεσμα η παραγωγή φυσικού αερίου να εκτιναχτεί ώστε τα 10.8 δισ. κυβικά μέτρα αερίου του 1978 να αγγίξουν τα 117 μέσα σε τέσσερα χρόνια μόνο για το μεγαλύτερο κοίτασμα φυσικού αερίου, το Urengoi στη δυτική Σιβηρία.⁸³⁶ Η αύξηση της παραγωγής οδήγησε και στην αύξηση του εμπορίου τα πρώτα βήματα του οποίου είχαν πραγματοποιηθεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Το 1967 τέθηκε σε λειτουργία ο αγωγός Bratstvo (Αδελφότητα) προς τη Μπρατισλάβα ενώ την επόμενη χρονιά επεκτάθηκε με τη σύνδεση της Αυστρίας. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 η Βουλγαρία, η ανατολική και η δυτική Γερμανία, η Ουγγαρία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Φινλανδία ήταν τακτικοί πελάτες.⁸³⁷ Μέχρι το 1980 το σοβιετικό φυσικό αέριο αναλογούσε στο 20% του φυσικού αερίου που εισήγαγε η Δυτική Ευρώπη.⁸³⁸ Η δυτική Γερμανία αποτέλεσε με μεγάλη διαφορά τον μεγαλύτερο εισαγωγέα σοβιετικού φυσικού αερίου.⁸³⁹

⁸³⁴ Goldman Marshall I., *The Enigma of Soviet Petroleum*, HarperCollins Pub., 1980, σσ. 120, 124, 125.

⁸³⁵ Deese David A., Nye Joseph S., *Energy and Security*, Ballinger Pub. Co., 1981, σ. 124.

⁸³⁶ Hewett Ed A., *Energy Economics and Foreign Policy in the Soviet Union*, Brookings Institution Press, 1984, σ. 71 επίσης βλ. Goldman Marshall I., *The Enigma of Soviet Petroleum*, HarperCollins Pub., 1980, σ. 148.

⁸³⁷ Goldman Marshall I., *The Enigma of Soviet Petroleum*, HarperCollins Pub., 1980, σ. 80.

⁸³⁸ Ο.π., σ. 81.

⁸³⁹ Goldman Marshall I., "The Soviet Union" στο Vernon (ed.), *The Oil Crisis*, 1980, σ. 139.

Παράλληλα, η Ε.Σ.Σ.Δ. ενέτεινε τις εξαγωγές φυσικού αερίου προς τις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ ώστε να υποκατασταθεί το πετρέλαιο και να απελευθερωθούν ποσότητες για εξαγωγές. Η πολιτική αυτή εφαρμόστηκε εκτεταμένα, αν και με δυσκολία, και στην ίδια την Ε.Σ.Σ.Δ. ώστε η κατανάλωση φυσικού αερίου να αυξηθεί με σταθερά υψηλότερους ρυθμούς από εκείνη του πετρελαίου. Ενώ το πετρέλαιο καταλάμβανε το 25% της συνολικής κατανάλωσης το 1960 και το φυσικό αέριο μόλις το 8%, στα 1980 τα ποσοστά είχαν διαμορφωθεί σε 38% για το πετρέλαιο και 27% για το φυσικό αέριο.⁸⁴⁰ Σταδιακά η Σοβιετική Ένωση μείωνε την εξάρτηση από την κατανάλωση πετρελαίου και την υποκαθιστούσε με φυσικό αέριο στο οποίο κατείχε το παγκόσμιο πλεονέκτημα.

Η έκθεση της CIA ήταν επομένως ιδιαίτερα απαισιόδοξη και διαψεύστηκε μέσα σε μερικά χρόνια από την ενεργειακή πραγματικότητα. Εντούτοις, συνέβαλλε στη διαμόρφωση ενός κλίματος ανησυχίας το οποίο σε συνδυασμό με την έξοδο από τη *detente* και τη σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν, συνέβαλλε στην επιθετική αμερικανική εμπορική πολιτική έναντι της Ε.Σ.Σ.Δ.. Στον απόηχο της εισβολής οι Η.Π.Α. προχώρησαν σε εμπάργκο πωλήσεων εξοπλισμού κατά της Σοβιετικής Ένωσης ενώ μέχρι το 1983 απαγόρευαν στους συμμάχους εισαγωγές υψηλότερες από το 30% του συνολικά καταναλωμένου φυσικού αερίου της Δυτικής Ευρώπης από τη Ρωσία.⁸⁴¹

Από την άποψη της συμβολής στα οικονομικά του κράτους η ενεργειακή παραγωγικότητα της Ε.Σ.Σ.Δ. αναδείχτηκε στον υπ' αριθμό ένα παράγοντα της οικονομικής ισχύος για τη δεκαετία του 1970. Ενώ η σοβιετική οικονομία εμφάνιζε στο σύνολό της σημάδια φθοράς οι εξαγωγές πετρελαίου σε συνδυασμό με τις συνθήκες της διεθνούς αγοράς έδρασαν ανασταλτικά ως προς την οικονομική παρακμή. Η ταυτόχρονη αύξηση της παραγωγής και του εμπορίου του φυσικού αερίου καταδείκνυαν ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ακόμα και τη μείωση της παραγωγικότητας της πετρελαϊκής βιομηχανίας υποκαθιστώντας μέρος της κατανάλωσης με αέριο αν και το αέριο από μόνο του δημιούργησε προς τα τέλη της δεκαετίας μια νέα αγορά προς τη Δύση. Μπορεί επομένως να υποστηρίξει κανείς ότι ενώ ο αδιαφιλονίκητος κερδισμένος της αναταραχής στο χώρο της ενέργειας της δεκαετίας ήταν τα αραβικά πετρελαιοπαραγωγά κράτη, η Ε.Σ.Σ.Δ. εκμεταλλεύτηκε τις περιστάσεις αποτελεσματικά και διατήρησε το καθεστώς αυτάρκειας που απολάμβανε μεταπολεμικά.

⁸⁴⁰ Hewett Ed A., *Energy Economics and Foreign Policy in the Soviet Union*, Brookings Institution Press, 1984, σσ. 150-151.

⁸⁴¹ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 138.

Επομένως η Ε.Σ.Σ.Δ. δεν διαδραμάτιζε ρόλο ανταγωνιστή έναντι των Η.Π.Α. στα ενεργειακά ζητήματα. Συνάγεται έτσι ότι από πλευράς εμπειρικού ελέγχου η ενεργειακή πολιτική της Ε.Σ.Σ.Δ. ακυρώνει επίσης μια από τις προϋποθέσεις ισχύος της θεωρίας της αθροιστικότητας, δηλαδή της ανάγκης το αγαθό υπό ανάλυση να αποτελεί αντικείμενο ανταγωνισμού μεταξύ των αντιπάλων κρατών ή συνασπισμών. Το ζήτημα της ενέργειας δεν ορίστηκε στη σοβιετική εξωτερική πολιτική ως αντικείμενο ανταγωνισμού με τις Η.Π.Α. λόγω της εκμετάλλευσης νέων πηγών πετρελαίου, της μερικής υποκατάστασης της εγχώριας κατανάλωσης με αέριο το οποίο υπήρχε σε πληθώρα και εξαιτίας των διεθνών τιμών του πετρελαίου που αύξησαν τις προσόδους από το ενεργειακό εμπόριο.

7.2 Μεσανατολικό Υποσύστημα και Στρατιωτικές Δυνατότητες

Η μετάβαση από την προεδρία Johnson στην προεδρία Nixon σήμανε μια εκ βαθέων επαναξιολόγηση των δυνατοτήτων των Η.Π.Α., της φύσης του διεθνούς συστήματος από την πλευρά των Η.Π.Α. και των αμερικανικών συμφερόντων στα πλαίσιά του. Μπορεί να υποστηριχτεί ότι η βραχύτητα του χρονικού διαστήματος από το 1968 στο 1969 είναι τουλάχιστον παραπλανητική όσον αφορά στις επιπτώσεις της στον τρόπο αντίληψης και διεξαγωγής πολιτικής των Η.Π.Α. στη Μέση Ανατολή και σε ολόκληρο τον κόσμο. Αυτό το συμπέρασμα δεν είναι υπερβολικό αν κανείς συνεκτιμήσει τις μεταβολές που επέφερε το δίδυμο Nixon – Kissinger στο γενικό σχεδιασμό εξωτερικής πολιτικής όσο και τις μεταβολές που προέκυψαν στο υποσύστημα της Μέσης Ανατολής από τις αρχές του 1968.

Καταρχήν, η άνοδος στην προεδρία του Nixon διαφοροποίησε τις θεμελιώδεις παραδοχές αντιμετώπισης των διεθνών ζητημάτων και εμφύσησε στην αμερικανική πολιτική τον ρεαλισμό που εξέλειπε από τις προηγούμενες προεδρίες. Για τον Nixon, όπως και για τον Σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας και μετέπειτα Υπουργό των Εξωτερικών Henry Kissinger, η κύρια παραδοχή για το διεθνές γίνεσθαι περιστρέφονταν γύρω από την ίδια τη δομή του διεθνούς συστήματος όπως προέκυπτε από την κατανομή ισχύος η οποία τώρα γίνονταν αντιληπτή με διαφορετικό τρόπο.

Καθώς η ισχύς προσλαμβάνονταν τώρα ως πολυδιάστατη, εκτεινόμενη στα επίπεδα της οικονομίας, της πολιτικής, των στρατιωτικών δυνατοτήτων και της ψυχολογίας, το παγκόσμιο διεθνές σύστημα έπαυε να αντιμετωπίζεται ως αυστηρά διπολικό γιατί κατά τη δεκαετία του 1960 νέες πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις, όπως η Ευρώπη, η Ιαπωνία και η Κίνα, εδραιώθηκαν στο διεθνές σύστημα.⁸⁴² Η ανάδειξη νέων πόλων ισχύος συνεπάγονταν τη μείωση της σχετικής ισχύος των Η.Π.Α. και της Ε.Σ.Σ.Δ., γεγονός που ανάγκαζε τις Η.Π.Α. να αποποιηθούν τον διαρκή, παγκόσμιας εμβέλειας και κυρίως, παρεμβατικό ρόλο. Οι Η.Π.Α. δεν θα αναλάμβαναν νέες δεσμεύσεις παρά μόνο στις περιπτώσεις όπου διακυβεύονταν καίρια γεωστρατηγικά συμφέροντα τα οποία είχαν, ουσιαστικά, οριστεί από τον Kennan είκοσι χρόνια νωρίτερα.

Οι μειωμένες δεσμεύσεις επέτρεπαν τη χαλιναγώγηση των δαπανών σε στρατιωτική ισχύ με σκοπό, συν τοις άλλοις, τη διαφυγή από τους κινδύνους μιας στρατηγικής «ανωτερότητας», η οποία όξυνε τον ανταγωνισμό. Οι Η.Π.Α. υιοθετούσαν τώρα μια

⁸⁴² Kissinger Henry, *Years of Upheaval*, Little Brown and Company, Boston – Toronto, 1982, σ. 238.

στρατηγική «επάρκειας» (sufficiency).⁸⁴³ Το μέγεθος της «επαρκούς» ισχύος θα προέκυπτε από την αμοιβαία εγκράτεια των υπερδυνάμεων που θα υποστηρίζονταν από τεχνικές μετατροπής της συμπεριφοράς της Σοβιετικής Ένωσης.

Κεντρικό ρόλο στη μετατροπή της σοβιετικής συμπεριφοράς ώστε να επέλθει η ισορροπία της πολυδιάστατης ισχύος διαδραμάτιζε η προσέγγιση της «διασύνδεσης» (linkage). Η ανάσχεση της Ε.Σ.Σ.Δ. δεν θα ήταν τμηματική, ο ανταγωνισμός θα καταπραΰνονταν μέσα από αμερικανοσοβιετικές συνδυαστικές οι οποίες θα εκτείνονταν σε πολλά ζητήματα ταυτόχρονα ώστε να είναι εφικτή η υποχώρηση σε ένα πεδίο εξωτερικής πολιτικής με την ταυτόχρονη προώθηση των αμερικανικών συμφερόντων σε ένα άλλο. Η εν λόγω προσέγγιση είχε ως αποτέλεσμα μακροχρόνια και κεντρικά ζητήματα, όπως αυτό του Βιετνάμ, να αντιμετωπιστούν υπό εντελώς διαφορετικό πρίσμα και ο ανταγωνισμός με την Ε.Σ.Σ.Δ. να απομακρυνθεί από το πρότυπο του παιγνίου της κότας και να προσεγγίσει, αν και σε περιορισμένο βαθμό, το δίλημμα του φυλακισμένου. Η νέα τάση της αμερικανικής πολιτικής αντικατόπτριζε την αποφασιστικότητα της νέας κυβέρνησης να αντιμετωπίζει μακροσκοπικά τα μεμονομένα προβλήματα εξωτερικής πολιτικής και να δίνει έμφαση στα παγκόσμια αποτελέσματά τους, δηλαδή στην εξέλιξη της μακροχρόνιας ανάσχεσης, κι όχι στην ευκαιριακή υπερφαλλάγγιση ή την αποφασιστική επικράτηση επί της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτή η έμφαση στο γενικό πλαίσιο υπό το οποίο θα έχαιρε διαχείρισης ένα ζήτημα ήταν αποδοτική γιατί επέτρεπε την αποφυγή της επικέντρωσης στις λεπτομέρειες μιας διεθνοπολιτικής κατάστασης εις βάρος των κύριων διακυβευμάτων.

Στην πράξη, ο νέος τρόπος σκέψης αφορούσε σε διπλωματικές προσπάθειες για αμοιβαίο αφοπλισμό (η συνθήκη SALT) και συμμετοχή στη διαχείριση των παγκόσμιων, και των μεσανατολικών, προβλημάτων μέχρι και στην εξισορρόπηση της σοβιετικής ισχύος μέσω της προσέγγισης των Η.Π.Α. με την κομμουνιστική Κίνα ή στην απευθείας απειλή με την επίδειξη ισχύος στις περιπτώσεις κρίσεων. Σε όλες τις περιπτώσεις, η αμερικανική ισχύς, ως αμάλγαμα των πολιτικών, οικονομικών και στρατιωτικών δυνατοτήτων, προορίζονταν να εξυπηρετήσει την εξισορρόπηση μεταξύ των πέντε δυνάμεων και υπηρετούσε την παγκόσμια σταθερότητα, δηλαδή το status-quo, κι όχι τη συνολική ανατροπή της ισορροπίας υπέρ των Η.Π.Α.. Σκοπός ήταν η ύφεση, η détente, κι όχι η κλιμάκωση των σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση. Αυτό δεν συνεπάγονταν υποχώρηση απέναντι στις σοβιετικές προτιμήσεις, κατά τον Kissinger, «η détente δεν παρακώλυε την αντίσταση στη σοβιετική επεκτατικότητα: αντίθετα,

⁸⁴³ Gaddis, *Strategies of Containment*, 1982, σσ. 279-280.

προήγαγε το μοναδικό εφικτό ψυχολογικό πλαίσιο για μια τέτοια αντίσταση».⁸⁴⁴ Ο χρόνος που θα προσέφερε η detente ήταν για την προεδρία Νίξον το πλεονέκτημα των δημοκρατιών γιατί καλλιεργούσε τις φυγόκεντρες δυνάμεις εντός του κομμουνιστικού στρατοπέδου.⁸⁴⁵

Η στρατηγική του Νίξον επέτρεπε, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, τον σαφή διαχωρισμό των ζητημάτων ανάμεσα σε εκείνα στα οποία οι Η.Π.Α. θα έδειχναν διαλλακτικότητα και θα έκαναν υποχωρήσεις και σε εκείνα στα οποία η αντίπαλη πλευρά θα έπρεπε να υποχωρήσει. Η υιοθέτηση της real-politik ως κεντρικού άξονα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής οδηγούσε έτσι σε μια αξιολόγηση των απειλών η οποία λίγα κοινά στοιχεία είχε με τις προεδρίες Kennedy και Johnson γιατί το επίκεντρο του ενδιαφέροντος ήταν οι άμεσες προσαυξήσεις στην ισχύ που θα απέδιδε η σοβιετική επιθετικότητα κι όχι τα αποτελέσματα της ιδεολογικής επιρροής του κομμουνισμού αφ' εαυτά. Όπως υποστηρίζει και ο Gaddis « *“Η ανάσχεση του κομμουνισμού”* είχε [μέχρι τότε] καταστεί ταυτόχρονα η πηγή και ο στόχος του [εθνικού] συμφέροντος, χωρίς να δίνεται σημασία στον ακριβή τρόπο με τον οποίο ο κομμουνισμός ως ενιαία δύναμη μπορούσε πράγματι να απειλήσει την αμερικανική ασφάλεια. Είχε επιτραπεί οι απειλές να ορίσουν τα συμφέροντα, αντί να συμβαίνει το αντίθετο».⁸⁴⁶ Η νέα ηγεσία ήταν τώρα διατεθειμένη να προωθήσει μια σχετικά αποιδεολογικοποιημένη πολιτική, καθώς η ιδεολογική σύγκρουση μεταξύ φιλελευθερισμού και κομμουνισμού συνέχισε να υπάρχει αλλά τώρα πειθαρχούνταν από την επιρροή του εθνικού συμφέροντος.⁸⁴⁷ Απέναντι στις κομμουνιστικές, όπως και απέναντι σε όλες τις μεγάλες δυνάμεις, οι Η.Π.Α. θα επιδίωκαν όχι την προσβολή των δικαιωμάτων ασφάλειάς τους αλλά την εναρμόνιση των συμφερόντων τους με τους όρους του πολυπολικού συστήματος.⁸⁴⁸

Ο κανόνας αυτός δεν ακολουθήθηκε πάντα με συνέπεια. Όπως τονίζει ο Gaddis, η αμερικανική ηγεσία δεν κατάφερε να απαλλαχτεί εξ' ολοκλήρου από τα ανακλαστικά των προκατόχων της συχνά συγχέοντας την υλική ισχύ με την αντίληψη επ' αυτής όταν κομμουνιστικά καθεστώτα απειλούσαν να πλήξουν το αμερικανικό γόητρο.⁸⁴⁹ Όμως οι παρεκκλίσεις αυτές ποτέ δεν εξυψώθηκαν στο επίπεδο των κυρίαρχων αξιών της εξωτερικής πολιτικής και στο μεσανατολικό χώρο παρέμειναν εκτός υπολογισμού.

Η αποτίμηση της πολιτικής των Η.Π.Α. στη Μέση Ανατολή για την περίοδο 1969-1981 αποσκοπεί καταρχήν να αναδείξει το στοιχείο της σταθερότητας στον περιφερειακό συσχετισμό

⁸⁴⁴ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 237.

⁸⁴⁵ Kissinger, *Διπλωματία*, 1995, σ. 831.

⁸⁴⁶ Gaddis, *Strategies of Containment*, 1982, σ. 285.

⁸⁴⁷ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σσ. 236-237.

⁸⁴⁸ Gaddis, *Strategies of Containment*, 1982, σ. 282.

⁸⁴⁹ Ο.π., σ. 288.

ισχύος παρά τις κρίσεις που ενέκυψαν, ακόμα και τις περισσότερες εντυπωσιακές από αυτές, όπως τον πόλεμο του Yom Kippur ή τη σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν. Τα αμερικανικά συμφέροντα σε καμία περίπτωση δεν απειλήθηκαν σοβαρά από τον σοβιετικό παράγοντα και η αποτυχία της αμερικανικής διπλωματίας στο Ιράν οφείλονταν σε πολιτικές διαδικασίες άσχετες με τον ψυχροπολεμικό ανταγωνισμό και σχετικές με τις ιρανικές εσωτερικές πολιτικές ζυμώσεις για τις οποίες οι αμερικανοί έπεσαν θύματα σοβαρών παρανοήσεων. Η σταθερότητα οφείλονταν πάνω από όλα στη χαλιναγώγηση της έντασης μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων ελέω πυρηνικού κινδύνου, ειδικά στην περίπτωση της Αραβοισραηλινής διαμάχης, και δευτερευόντως στην ασυμμετρία συμφερόντων στη Μέση Ανατολή. Η εν λόγω ασυμμετρία εκφράζονταν στον στρατιωτικό τομέα με την αμερικανική υπεροπλία είτε μέσω πληρεξουσιών, μέχρι και την πτώση του Σάχη, είτε με την άμεση στρατιωτική παρουσία μετά από αυτή. Από αυτή την άποψη, η στρατιωτική επάρκεια που ευαγγελίζονταν η προεδρία Νίxon ήταν αποτελεσματική και το Δόγμα Carter που τη διαδέχτηκε ακολούθησε τις ίδιες αρχές υποκαθιστώντας τη μέχρι τότε φιλοδυτική παρουσία του Ιράν με αμερικανικές δυνάμεις.

Υπό ένα ρεαλιστικό πρίσμα, οι γενικοί στόχοι της προεδρίας Νίxon στη Μέση Ανατολή ήταν η συνέχεια εκείνων των προκατόχων τους και συνέκλιναν στον περιορισμό της Σοβιετικής επιρροής, την αποδυνάμωση των μη φιλικών προς τις Η.Π.Α. κρατών (δηλαδή των ριζοσπαστικών καθεστώτων), την ενδυνάμωση των συντηρητικών και φίλων των Η.Π.Α. Αράβων και την υπεράσπιση της ακεραιότητας του Ισραήλ.⁸⁵⁰ Με αυτό τον τρόπο θα εξυπηρετούνταν ταυτόχρονα η ανάσχεση της Σοβιετικής Ένωσης, η προάσπιση της ακεραιότητας του Ισραήλ και η προστασία των πετρελαιϊκών συμφερόντων στον Περσικό Κόλπο.

Σε συνέπεια με τους γενικούς της προσανατολισμούς, η προεδρία Νίxon αντιμετώπιζε την αστάθεια στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής κυρίως μέσα από το πρίσμα του παγκόσμιου συσχετισμού ισχύος και τον κίνδυνο παρεκτροπής σε σύγκρουση μεταξύ των υπερδυνάμεων που εγγυμονούσε η τοπική αστάθεια.⁸⁵¹ Στην έκθεση για το Κογκρέσο τον Φεβρουάριο του 1971 ο Νίxon υποστήριζε ότι η Μέση Ανατολή ήταν η πιο επικίνδυνη περιοχή στον κόσμο γιατί ενείχε τον κίνδυνο σύγκρουσης των υπερδυνάμεων. Είχε δηλώσει σχετικά «οποιαδήποτε προσπάθεια οποιασδήποτε μεγάλης δύναμης να εξασφαλίσει την κυρίαρχη θέση [στη Μέση Ανατολή] θα επέτεινε τις τοπικές διενέξεις, θα επιδρούσε στην ασφάλεια της Ευρώπης και θα αύξανε το κίνδυνο για την παγκόσμια ειρήνη. Δεν επιθυμούμε τέτοια θέση, δεν

⁸⁵⁰ Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 172.

⁸⁵¹ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1992, σ. 121 και Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 79.

μπορούμε να επιτρέψουμε σε άλλους να την επιβάλλουν»⁸⁵² Σε αυτή την περίπτωση ίσχυε αυτό που ο Mearsheimer περιγράφει ως κλασική στρατηγική των μεγάλων δυνάμεων. «Οι μεγάλες δυνάμεις μερικές φορές επιδιώκουν οι ίδιες να κυριαρχήσουν στις περιοχές αυτές, αλλά [ακόμα κι αν δεν το πράξουν] στον ελάχιστο βαθμό προσπαθούν να εξασφαλίσουν ότι καμία από αυτές δεν θα τεθεί υπό τον έλεγχο ενός αντιπάλου».⁸⁵³

Η έμφαση της ηγεσίας στην ελαχιστοποίηση των δεσμεύσεων προς χώρες εκτός των πέντε μεγάλων βιομηχανικών κέντρων είχε ως αποτέλεσμα τη αντιμετώπιση των προκλήσεων ασφάλειας μέσα από ένα δόγμα το οποίο μεταβίβαζε την ευθύνη της άμυνας στις τοπικές δυνάμεις. Το δόγμα Νίχον, του οποίου η διακύρρηση πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 1969, ξεκαθάριζε ότι οι Η.Π.Α. θα τηρούσαν τις συμμαχικές δεσμεύσεις που είχαν αναλάβει και θα προάσπιζαν τις σύμμαχες χώρες, ή οποιαδήποτε χώρα κρίνονταν ζωτική για την ασφάλεια των Η.Π.Α., από την επιβουλή μια πυρηνικής δύναμης αλλά για «τις περιπτώσεις που εμπλέκουν άλλου είδους επιθετικότητα θα παρέχουμε στρατιωτική και οικονομική αρωγή, εφόσον ζητάται, και σε συμφωνία με τις δεσμεύσεις που απορρέουν από τις Συνθήκες. Αλλά θα προσμένουμε ότι το κράτος υπό απειλή θα αναλάβει την πρωτεύουσα ευθύνη για την προσφορά ανθρωποδυναμικού για την άμυνά του...».⁸⁵⁴

Το δόγμα Νίχον καλούνταν να εξυπηρετήσει τα μεσανατολικά συμφέροντα των Η.Π.Α. σε μια περίοδο η οποία χαρακτηρίζονταν από σοβαρές αναταράξεις. Οι σχέσεις Αράβων – Ισραηλινών έβαιναν επιδεινούμενες μετά τον πόλεμο του 1967 καθώς η Αιγυπτιακή κυβέρνηση ξεκίνησε έναν πόλεμο φθοράς έναντι του Ισραήλ με επιθέσεις στη γραμμή Bar Lev και μάχες με την ισραηλινή αεροπορία. Η αποστολή Jarring η οποία είχε αναλάβει την επιτήρηση των όρων της εκχειρίας που είχε επιβληθεί με την απόφαση 242 του Ο.Η.Ε. βρίσκονταν σε αδιέξοδο. Τον Σεπτέμβριο του 1969 η φιλοδυτική μοναρχία της Λιβύης υπό τον Βασιλιά Idris ανατράπηκε και στην εξουσία αναρριχήθηκαν στρατιωτικοί οι οποίοι ασκούσαν φιλοσοβιετική πολιτική. Παράλληλα, η περιοχή του Περσικού Κόλπου βρίσκονταν σε φάση ανακατατάξεων λόγω της απόφασης της βρετανικής κυβέρνησης του Harold Wilson να αποσυρθούν τα βρετανικά στρατεύματα από τις περιοχές ανατολικά του Σουέζ από το 1968 και σε τέσσερα χρόνια. Τέλος, η αύξηση της σοβιετικής στρατιωτικής ισχύος σε παγκόσμιο επίπεδο είχε

⁸⁵² Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 137, 138.

⁸⁵³ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 2001, σ. 144.

⁸⁵⁴ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977: Aftermath of the British Withdrawal*, Ithaca Press, London, 1984, σ. 56.

αντίκτυπο και σε εκείνο της Μέσης Ανατολής καθώς το σοβιετικό ναυτικό ανέτεινε την παρουσία του στον Ινδικό Ωκεανό.⁸⁵⁵

Οι απειλές που προέκυπταν από τις παραπάνω συνθήκες για τις Η.Π.Α. μπορούν να διαχωριστούν σε μια άμεση και δύο έμμεσες.

Την άμεση απειλή αποτελούσε η πιθανότητα το κενό ισχύος το οποίο δημιουργούσε η Βρετανική απόσυρση από τον Περσικό Κόλπο να καλυφθεί από την Ε.Σ.Σ.Δ. ή να οδηγήσει σε παρατεταμένη καθεστωτική αστάθεια στα κράτη - παραγωγούς. Αυτό θα συνεπάγονταν την απώλεια πρόσβασης στο μεσανατολικό πετρέλαιο για τις Η.Π.Α. και, κυρίως, για τους συμμάχους τους και την ανάγκη οι Η.Π.Α. να επέμβουν, αν χρειαστεί και στρατιωτικά, για να διεκδικήσουν τη θέση τους στο καθεστώς του Περσικού Κόλπου.

Οι έμμεσες απειλές αφορούσαν: *Πρώτον*, την πιθανότητα μια διαμάχη στο τρίγωνο Αίγυπτος – Συρία – Ισραήλ να κλιμακωθεί και να εξελιχθεί σε γενικευμένη σύγκρουση με την εμπλοκή των Η.Π.Α. και της Ε.Σ.Σ.Δ. ή σε καταστροφή του Ισραήλ. Σε αυτή την περίπτωση οι Η.Π.Α. θα κινδύνευαν είτε να απωλέσουν την επιρροή επί των φιλικών συντηρητικών κρατών, οπότε θα καθιστούσαν την εξυπηρέτηση της ασφάλειας του Ισραήλ ακόμα δυσκολότερη, είτε να απωλέσουν το ίδιο το Ισραήλ του οποίου η ύπαρξη ήταν συνυφασμένη με την αμερικανική εξωτερική πολιτική από το 1945 και μετά. *Δεύτερο*, την ανατροπή των συσχετισμών ισχύος που μπορούσε να προκαλέσει η αναβάθμιση των σοβιετικών ναυτικών δυνάμεων στον Ινδικό Ωκεανό. Η εν λόγω ανατροπή θα συνεπάγονταν τη μείωση της ελευθερίας των κινήσεων των αμερικανικών δυνάμεων στην ανατολική Αφρική, τον Περσικό Κόλπο και τη νότια Ασία και την ταυτόχρονη απώλεια της δυνατότητας υπεράσπισης των συμμάχων σε αυτές τις περιοχές από εξωτερικούς κινδύνους. Διατυπωμένο γεωγραφικά, οι Η.Π.Α. υποχρεώνονταν τώρα να βρουν λύσεις για τη διατήρηση της σταθερότητας σε μια νοητή περίμετρο που ορίζονταν από τη σύμμαχο Τουρκία, το Ιράν, την Αραβική Θάλασσα, την ανατολική Αφρική και την Αίγυπτο. Και οι λύσεις θα έπρεπε να βρεθούν με την ελάχιστη δυνατή χρήση αμερικανικών δυνάμεων.

⁸⁵⁵ Για μια πλήρη χαρτογράφηση των πηγών αστάθειας στη Μέση Ανατολή μέχρι το 1969 βλ. Kerr Malcolm H., "Persistence of Regional Quarrels", *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 29, No. 3, Soviet-American Rivalry in the Middle East, March 1969.

7.2.1 Το Αμυντικό Πρόβλημα του Περσικού Κόλπου

Η βρετανική απόφαση για απόσυρση από τις περιοχές ανατολικά του Σούεζ ήταν το κύκνειο άσμα του σταθεροποιητικού ρόλου της διπλωματικής δραστηριότητας και της παρουσίας των βρετανικών στρατευμάτων στον Περσικό Κόλπο, μετά από περίπου 150 χρόνια επιρροής.⁸⁵⁶

Για τα κράτη της περιοχής η απόσυρση των βρετανικών στρατευμάτων συνεπάγονταν τη διαχείριση του αμυντικού τους ζητήματος υπό νέους όρους καθώς αντιμετώπιζαν εσωτερικές και εξωτερικές απειλές. Η κυριότερη εσωτερική απειλή αφορούσε το «Εθνικό Δημοκρατικό Μέτωπο για την Απελευθέρωση του Ομάν» και το «Λαϊκό Μέτωπο για την Απελευθέρωση του Κατεχόμενου Αραβικού Κόλπου» τα οποία δρούσαν από το 1968 και τα οποία συγχωνεύτηκαν το 1971 ώστε να σχηματίσουν το «Λαϊκό Μέτωπο για την Απελευθέρωση του Κατεχόμενου Αραβικού Κόλπου» (Popular Front for the Liberation of the Occupied Arab Gulf – PFLOAG). Οι εξωτερικές απειλές ήταν αριθμητικά περισσότερες και γεωπολιτικά βαρύτερες γιατί αφορούσαν σε εδαφικές διεκδικήσεις μεταξύ των κρατών. Το Άμπου-Ντάμπι είχε εκρεμείς συνοριακές διαφορές με τη Σαουδική Αραβία (όαση Buraimi), το Κατάρ με το Άμπου-Ντάμπι (νήσος Halul και άλλες μικρότερες νήσοι), το Μπαχραϊν με τον Ιράν (νήσοι Abu Musa και Tunbs), το Ιράν με το εμιράτο της Σαρίας και το Ιράκ με το Ιράν (περιοχή Shatt al-Arab).

Η απόφαση για την απόσυρση των βρετανικών στρατευμάτων αιφνιδίασε τις Η.Π.Α. και απαίτησε την αντικατάσταση της πρώην δύναμης - τοποτηρητή. Απαύγασμα της διάγνωσης απειλών, των διαθέσιμων δυνατοτήτων και του προσανατολισμού του δόγματος Νίxon ήταν απόφαση για την ενίσχυση της Σαουδικής Αραβίας και του Ιράν, η πρώτη επειδή ήταν η κύρια παραγωγός πετρελαίου και το δεύτερο επειδή ήταν επίσης παραγωγός αλλά ήταν παράλληλα και η μεγαλύτερη στρατιωτική δύναμη στην περιοχή.⁸⁵⁷

Η τακτική που υιοθετήθηκε έμεινε γνωστή ως «Πολιτική του Διπλού Πυλώνα» (Twin Pillar Policy) και ακολουθούσε κατά γράμμα το δόγμα Νίxon μεταβιβάζοντας την πολιτική επικυριαρχία του Περσικού Κόλπου στη Σαουδική Αραβία και τη στρατιωτική στο Ιράν.⁸⁵⁸ Ο

⁸⁵⁶ Για το βρετανικό σύστημα σταθεροποίησης της περιοχής του Περσικού Κόλπου βλ. Hurewitz J. C., "The Persian Gulf: British Withdrawal and Western Security", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 401, America and the Middle East, May 1972, σσ. 108-112.

⁸⁵⁷ "U.S. Policy Towards the Persian Gulf", *National Security Decision Memorandum*, November 1970, σ. 1.

⁸⁵⁸ Ας σημειωθεί πως στο περιθώριο της στρατηγικής του «διπλού πυλώνα» οι Η.Π.Α. αποφάσισαν την παράλληλη διατήρηση της αμερικανικής ναυτικής παρουσίας στον Περσικό Κόλπο, την επέκταση της διπλωματικής εκπροσώπησης στα κράτη του νοτίου Περσικού, την εκπαιδευτική και τεχνολογική ενίσχυση τους και, τέλος, την

καταμερισμός εργασίας οφείλονταν στην αποτίμηση των Αμερικανών ότι σε σχέση με το Ιράν, η Σαουδική Αραβία ήταν πολύ αδύναμη για να αναλάβει την αμυντική θωράκιση των κρατών του Κόλπου αν και το προσωπικό κύρος του Βασιλέα είχε συμβολική αξία και αντιστάθμιζε σε πολιτικό κεφάλαιο το έλλειμμα στρατιωτικής ισχύος.⁸⁵⁹ Αντιθέτως, η ιρανική στρατιωτική ισχύς ήταν εκείνη που προορίζονταν για την άμυνα απέναντι σε μια δυνητική σοβιετική προέλαση, ουσιαστικά τον ίδιο ρόλο που είχε αναλάβει και στο πλαίσιο του Συμφώνου της Βαγδάτης (μετά CENTO), όσο και απέναντι στην αποτροπή και διαχείριση κρίσεων στα νότια του κράτους που μπορούσαν να προκληθούν από τον αραβικό εθνικισμό ή την κομμουνιστική παρείσφυση.⁸⁶⁰

Ο Σάχης του Ιράν ήταν κοινωνός των ίδιων απειλών με εκείνες των Η.Π.Α. αφού, σύμφωνα και με την έκθεση της CIA για το Υπουργείο Εξωτερικών, ήταν αποφασισμένος να αποθαρύνει οποιαδήποτε άλλη δύναμη να αποκτήσει επιρροή στον Περσικό Κόλπο αφότου αποσύρονταν οι Βρετανοί.⁸⁶¹ Επίσης, παρέμενε εχθρός του αραβικού εθνικισμού και ιδιαίτερα επιφυλακτικός απέναντι στη δραστηριοποίηση των σοβιετικών στον Περσικό Κόλπο και τον Ινδικό Ωκεανό.⁸⁶² Η συνεργασία με το Ιράν, δεδομένης της βρετανικής απόσυρσης, θα προσέφερε παράλληλα και αμιγώς στρατιωτικά πλεονεκτήματα στις Η.Π.Α. γιατί θα επέτρεπε την ευχερή υπέρπτηση του Ιρανικού χώρου από αμερικανικά αεροσκάφη και τη σύσταση βάσεων επικοινωνιών και παρακολούθησης. Το κυριότερο, με τη στρατιωτική βοήθεια οι Η.Π.Α. πιστεύονταν θα μπορούσαν να χειραγωγήσουν την ιρανική ισχύ προς στρατιωτικά προγράμματα τα οποία θα ήταν χρήσιμα για τους στόχους της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής.⁸⁶³ Από την άποψη πολιτικών κατευθύνσεων και των γεωστρατηγικών παραγόντων, επομένως, τα ιρανικά με τα αμερικανικά συμφέροντα συνέκλιναν. Το κύριο μέσο για την ανάπτυξη της αμερικανοιρανικής συνεργασίας θα ήταν η στρατιωτική ενίσχυση η οποία θα

οργάνωση ενός σχεδίου στρατιωτικής ενίσχυσης μικρής κλίμακας. Τα τελευταία θα ενισχύονταν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην απαιτείται μακροχρόνια παρουσία αμερικανικού προσωπικού και ιδιαίτερη προσοχή θα δίδονταν στα ενδεχόμενα αποσταθεροποιητικά αποτελέσματα συγκεκριμένου τύπου εξοπλισμών. Βλ. "U.S. Policy Towards the Persian Gulf", *National Security Decision Memorandum*, November 1970, σ. 1 και "U.S. Military Supply Policy for the Lower Persian Gulf States and Oman", *National Security Memorandum 186*, August 18 1972, σ. 2.

⁸⁵⁹ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977: Aftermath of the British Withdrawal*, Ithaca Press, London, 1984, σ. 62 και "Strategic Survey", *Institute of Strategic Studies, London*, 1971, σ. 43.

⁸⁶⁰ Stivers, *America's Confrontation with Revolutionary Change in the Middle East*, 1986, σ. 63.

⁸⁶¹ "Iran", *National Intelligence Estimate No. 34-69*, 10 January 1969, σ. 6.

⁸⁶² Ο.π., σσ. 6, 10.

⁸⁶³ "Record of NSCIG/NEA Meeting – April 3, 1969", *NSC Interdepartmental Group for Near East and South Asia*, σ. 1.

παρέχονταν με πιστώσεις, δεδομένου ότι το 1969 οι πρόσοδοι του Ιράν από το πετρέλαιο έβαιναν αυξανόμενες οπότε η ιρανική οικονομία θα μπορούσε να ανταπεξέλθει.⁸⁶⁴

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Σύνολο
Ιράν	1234	1202	1722	1369	1947	2889	6123	3828	6234	3490	535	299	469	31341
Σαουδική Αραβία	395	46	0	92	169	352	430	536	881	1126	836	1125	1813	7801

Πίνακας 1 Εισαγωγές Οπλικών Συστημάτων Ιράν -Σ. Αραβίας, 1969-1981⁸⁶⁵

Οι εξοπλισμοί που προορίζονταν για τη Σαουδική Αραβία ήταν περιορισμένοι σε ποσοτικό και κυρίως σε ποιοτικό επίπεδο έναντι εκείνων του Ιράν αντικατοπτρίζοντας και τη διαφορετική προσέγγιση των Η.Π.Α. στο ρόλο που περίμεναν να διαδραματίσει το κράτος. Η αμερικανική κυβέρνηση προώθησε την ενίσχυση και των τριών κλάδων του σαουδαραβικών ενόπλων δυνάμεων γεγονός που επέτρεψε την ολοκληρωμένη εκπαίδευση του ανθρωποδυναμικού και το αριθμητικό δεκαπλασιασμό του από το 1973 μέχρι και το 1977. Έμφαση δόθηκε παράλληλα στην ενίσχυση της πολεμικής αεροπορίας και του συστήματος αεράμυνας αν και το επίπεδο τεχνολογίας των συστημάτων που πωλήθηκαν ήταν αρκετά κατώτερο από τα αντίστοιχα ιρανικά.⁸⁶⁶ Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων που δαπανήθηκαν αφορούσε στην κατασκευή στρατιωτικών εγκαταστάσεων τα οποία αν και συνέβαλλαν στο αξιόμαχο του στρατεύματος δεν απέδιδαν τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα που προσέφεραν όπλα τελευταίας τεχνολογίας.

Η στρατιωτική ενίσχυση ειδικά του Ιράν χαρακτηρίστηκε από έντονες αυξητικές τάσεις μέσα σε βραχέα χρονικά διαστήματα. Μόνο μέσα στο 1969 το Ιράν έγινε αποδέκτης περίπου της μισής αξίας οπλικών συστημάτων που αντιστοιχούσαν στην περίοδο 1955-1968. Η ποσοτική αναβάθμιση των ιρανικών στρατιωτικών δυνάμεων ήταν απολύτως δυσανάλογη σε σχέση με την αντίστοιχη των κρατών της περιφέρειάς του. Λόγου χάρη, το 1975 το Ιράν εισήγαγε οπλικά συστήματα μεγαλύτερης αξίας από ότι το Ιράκ, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, η Ινδία, η Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κατάρ, το Ομάν, το Μπαχραίν

⁸⁶⁴ "Record of NSCIG/NEA Meeting – April 3, 1969", *NSC Interdepartmental Group for Near East and South Asia*, σσ. 1, 2.

⁸⁶⁵ Στοιχεία σε Trend Indicator Values από τη βάση δεδομένων του Stockholm International Peace Institute (SIPRI) στο <http://www.sipri.org>.

⁸⁶⁶ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ.106, 108.

και το Κουβέιτ μαζί.⁸⁶⁷ Αν και ενδεικτικά, τα ποσοτικά μεγέθη της στρατιωτικής ενίσχυσης των κρατών του «διπλού πυλώνα» δεν αντανακλούν με πιστότητα τα ποιοτικά χαρακτηριστικά ειδικά των Ιρανικών όπλων που εξασφαλίστηκαν από την απόφαση του Νίχσον να αποδεσμευθεί οποιοδήποτε συμβατικό όπλο προς το Ιράν, παρά τους περιορισμούς του Πενταγώνου.⁸⁶⁸ Το Πεντάγωνο θεωρούσε ότι η εγγύτητα του Ιράν με τη Σοβιετική Ένωση ενείχε το ρίσκο εξελιγμένα τεχνολογικά αμερικανικά όπλα να πέσουν στα χέρια των σοβιετικών σε περίπτωση επίθεσης ενώ το Υπουργείο Εξωτερικών θεωρούσε ότι τόσο εξελιγμένα οπλικά συστήματα ήταν «πολύ προκλητικά» για τη σοβιετική πλευρά και φοβούνταν αντίποινα.⁸⁶⁹ Παρόλα αυτά, το Ιράν προμηθεύτηκε, τελικά, μαχητικά εναέριας υπεροχής F-14 Tomcat, των οποίων η εξαγωγή απαγορεύτηκε προς οποιοδήποτε άλλο κράτος, και τα οποία αθροιζόμενα με τις παραγγελίες αεροσκαφών F-4 και F-5 συγκροτούσαν ένα στόλο περίπου 450 αεροσκαφών μέχρι το 1977, τον μεγαλύτερο σε ολόκληρη τη Μέση Ανατολή. Παράλληλα το Ιράν συνέχισε να εξοπλίζεται και από άλλες πηγές αποκτώντας λόγω χάρη τα άρματα μάχης Chieftain από τη Μεγάλη Βρετανία τα οποία ήταν ανώτερα από τις αρματικές δυνάμεις όλων των γειτονικών χωρών.⁸⁷⁰ Ο συνδυασμός της ποιότητας και ποσότητας στρατιωτικών εξοπλισμών με τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του Ιράν (είχε πληθυσμό τριπλάσιο από τον άμεσο αντίπαλό του, το Ιράκ) το κατέστησαν την κυρίαρχη στρατιωτική δύναμη στον Περσικό Κόλπο ώστε να είναι εφικτή ακόμα και η αντιστάθμιση της ισχύος του έτερου περιφερειακού δυτικού συμμάχου, του Πακιστάν, το οποίο είχε αποδυναμωθεί από τον πόλεμο του 1971 με την Ινδία.⁸⁷¹ Για την περίοδο 1969-1978 το Ιράν ήταν ο μεγαλύτερος εισαγωγέας όπλων στον κόσμο.⁸⁷²

Εισαγωγές Οπλικών Συστημάτων Ιράν - Ιράκ 1969-1982 ⁸⁷³														
	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	Σύνολο
Ιράν	1234	1202	1722	1369	1947	2889	6123	3828	6234	3490	535	299	469	31341
Ιράκ	421	156	175	599	1826	1451	1121	1313	1120	1840	1211	2176	2641	16050

Η ενίσχυση του Ιράν είχε θετικά αποτελέσματα στις εξωτερικές του σχέσεις γεγονός που δικαίωσε τις αμερικανικές προσδοκίες για το σταθεροποιητικό του ρόλο. Από το 1968 μέχρι το 1969 υπέγραψε συμφωνίες με τη Σαουδική Αραβία, το Κουβέιτ και το Ομάν για το

⁸⁶⁷ Pryor Leslie, "Arms and the Shah", *Foreign Policy*, No. 31, Summer 1978, σ. 57.

⁸⁶⁸ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ.92.

⁸⁶⁹ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1992, σ. 118.

⁸⁷⁰ Pryor, "Arms and the Shah", 1978, σ. 57.

⁸⁷¹ Cotrell Alvin J., "The Political – Military Balance in the Gulf Region" στο Szyliowicz Joseph S., O'Neil Bard E. (eds.), *The Energy Crisis and U.S. Foreign Policy*, Praeger, 1975, σσ. 133-134. Για μια πλήρη καταγραφή των πωλήσεων όπλων προς το Ιράν βλ. "U.S. Arms Sales to Iran", *MERIP Reports*, No. 71, October 1978.

⁸⁷² Βλ. σχετικά στοιχεία από το Stockholm International Peace Institute (SIPRI) στο <http://www.sipri.org>.

⁸⁷³ Στοιχεία σε Trend Indicator Values από τη βάση δεδομένων του Stockholm International Peace Institute (SIPRI) στο <http://www.sipri.org>.

καθεστώς της υφαλοκρηπίδας στον Περσικό. Το 1969 έλυσε τα συνοριακά ζητήματα με το Μπαχραίν και υιοθέτησε ψήφισμα του Ο.Η.Ε. για την ανεξαρτησία του. Το 1972 αντήλλαξε πρέσβεις με τη Συρία και υπέγραψε οικονομική συμφωνία ενίσχυσης.⁸⁷⁴ Το ίδιο έτος προχώρησε σε μια αναθέρμανση των σχέσεων με την Αίγυπτο του Sadat θεωρώντας ότι ως περισσότερο φιλοδυτικός ο Sadat θα περιόριζε τον αραβικό εθνικισμό και θα προστάτευε έμμεσα τα ιρανικά, συνακόλουθα και τα αμερικανικά, συμφέροντα.⁸⁷⁵ Ταυτόχρονα συνέβαλλε στην καταπολέμηση των εσωτερικών προκλήσεων που αντιμετώπιζε το Ομάν. Το 1973 ο ιρανικός στρατός χρησιμοποιήθηκε για την καταπολέμηση του PFLOAG και αμέσως μετά ανέλαβε επιχειρήσεις και εκτός Περσικού Κόλπου στέλνοντας στρατιωτικές δυνάμεις στο Πακιστάν εναντίον του αντικαθεστωτικού Λαϊκού Μετώπου του Μπαλουχιστάν (Baluchi Popular Front). Τέτοιου είδους επιχειρήσεις οι Ιρανικές μυστικές υπηρεσίες, η SAVAK, διεξήγαγαν και σε συντονισμό με τις αντίστοιχες του Ισραήλ ως μέρος μιας ευρύτερης συνεργασίας στην ανταλλαγή πληροφοριών για την καταπολέμηση ιρανικών αντικαθεστωτικών δυνάμεων, του Οργανισμού για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και για την υποδαύλιση συγκρούσεων σε κοινούς αντιπάλους, όπως το Ιράκ.⁸⁷⁶ Οι σχέσεις με το Ιράκ παρέμεναν συγκρουσιακές αλλά τον Μάρτιο του 1975 το Ιράν υπέγραψε τη Συνθήκη του Αλγερίου συμφωνώντας, αν και πρόσκαιρα, το καθεστώς των κοινών συνόρων. Από την άλλη, το Ιράν ενίοτε παρέκλινε από τα αμερικανικά συμφέροντα, κυρίως στις περιπτώσεις που ο Σάχης επιδίωκε λιγότερο τη σταθεροποίηση της περιοχής και περισσότερο το ιρανικό, και συνακόλουθα το προσωπικό, μεγαλείο. Το 1971 οι δυνάμεις του Σάχη κατέλαβαν τη νήσο Abu Musa στο στόμιο του Περσικού Κόλπου μετά από διπλωματική πίεση προς τον σείχη της Σαρίας. Όταν η διπλωματική οδός δεν καρποφόρησε για τις παρακείμενες νήσους Tunbs οι ιρανικές δυνάμεις κατέλαβαν τις νήσους με τη βία.⁸⁷⁷ Με αυτό τον τρόπο το Ιράν χρησιμοποιούσε την αμερικανική στρατιωτική ισχύ για στόχους οι οποίοι δεν προήγαγαν τη σταθερότητα, τουλάχιστον έτσι όπως την αντιλαμβάνονταν οι Η.Π.Α..

Στο κύριο σημείο σύγκλισης αμερικανικών και ιρανικών στόχων, τη σοβιετική απειλή για την ακεραιότητα της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής, η ισχυροποίηση του Ιράν επίσης λειτούργησε ευεργετικά αν και με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που αναμένονταν. Η

⁸⁷⁴ Stivers, *America's Confrontation with Revolutionary Change in the Middle East*, 1986, σ. 65.

⁸⁷⁵ "Iran: Arms and the Shah", *Department of State: Bureau of Intelligence and Research*, January 28, 1972, σ. 4 στο Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs: Bureau of Public Affairs: Office of the Historian: Foreign Relations of the United States: Nixon – Ford Administrations: Vol. E-4: Iran 1972 στο <<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/69477.htm>>.

⁸⁷⁶ Gassiorowski Mark J., "Security Relations between the United States and Iran: 1953-1978" στο Gasirowski, Keddie, (eds.), *Neither East Nor West*, Yale University Press, New Haven and London, 1990, σ. 159.

⁸⁷⁷ Stivers, *America's Confrontation with Revolutionary Change in the Middle East*, 1986, σ. 65.

τελευταία ευκαιρία για σοβιετική παρέμβαση στο εσωτερικό του Ιράν εξαλείφτηκε όταν το 1953 ο Σάχης έθεσε εκτός νόμου το κομμουνιστικό κόμμα Tudeh. Από τότε και ύστερα, προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι η τροφοδοσία των εσωτερικών κομμουνιστικών δυνάμεων από την Ε.Σ.Σ.Δ. δεν θα επαναλαμβάνονταν, ο Σάχης φρόντισε να διατηρηθούν σε ικανοποιητικά επίπεδα οι διμερείς σχέσεις χωρίς ποτέ ωστόσο να θερμανθούν. Σε πολιτικό επίπεδο, το 1962 ο Σάχης υπέγραψε συμφωνία με την Ε.Σ.Σ.Δ. που τον δέσμευε να μην αποδεχτεί πυραύλους που στόχευαν στην σοβιετική επικράτεια και το 1972 υπέγραψε και συμφωνία αμοιβαίας φιλίας. Μέχρι και την επανάσταση του 1979 το Ιράν διατήρησε ακμαίες εμπορικές σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση η οποία προτίμησε να αποσύρει τη στήριξή της από τους ιρανούς κομμουνιστές ώστε να εξασφαλίσει αρμονικές σχέσεις με έναν ισχυρό γείτονα.⁸⁷⁸ Η Σοβιετική Ένωση αποτέλεσε τη μεγαλύτερη αγορά ιρανικών αγαθών και το Ιράν τη μεγαλύτερη αγορά μη-στρατιωτικών σοβιετικών αγαθών στη Μέση Ανατολή.⁸⁷⁹ Αντανάκλαση των καλών σχέσεων αποτέλεσε και η διάταξη των ενόπλων δυνάμεων καθώς οι αεροπορικές και ναυτικές δυνάμεις του Ιράν ήταν τοποθετημένες στα νότια της επικράτειας και οι σοβιετικές ήταν αμελητέες.⁸⁸⁰ Από αυτή την άποψη, η άμυνα έναντι του σοβιετικού κινδύνου είχε μικρότερη σχέση με την ισχύ του Ιράν και περισσότερο με το γεγονός ότι ο Σάχης είχε επιλέξει να στρέψει το ενδιαφέρον του προς τα νότια και να διατηρήσει μια πολιτική ωφέλιμης, αν και όχι θερμής, γειτνίασης με την Σοβιετική Ένωση.

Η αμερικανική κυβέρνηση ήταν αποφασισμένη να στηρίζει τις δυνάμεις του Ιράν παρά τις παρεγκλίσεις από το ρόλο για τον οποίο προορίζονταν. Εξάλλου, από το 1972 οι αμερικανικές αρχές ήταν συγκρατημένα επιφυλακτικές απέναντι στους στόχους του Σάχη. Η σχετική μελέτη της CIA πληροφορούσε το State Department ότι *«Εδώ και χρόνια το Ιράν ακολούθησε μια περισσότερο δυναμική πολιτική εκμεταλλευόμενο την ψυχροπολεμική ατμόσφαιρα και τη σοβιετική διάθεση για καλές σχέσεις με τους γείτονες. Αυτή η 'ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική' εντάθηκε μετά από την απόσυρση της βρετανικής στρατιωτικής παρουσίας στον Περσικό Κόλπο. Η ιρανική 'καταδίκη' της παρουσίας της [αμερικανικής] MIDEASTFOR στο Μπαχρέιν, που μας λένε ότι είναι μόνο για εσωτερική κατανάλωση, είναι ενδεικτική της διάθεσης του Σάχη να επιβάλλει το Ιράν ως την ηγετική δύναμη του Περσικού Κόλπου [...] Η συμπεριφορά [του Ιράν] είναι συμβατή με τη μακροχρόνια προσπάθεια του Σάχη να επαναφέρει το Ιράν σε προεξέχουσα θέση στον Περσικό Κόλπο [...] Δεν θα πρέπει να υπάρχει αμφιβολία ότι ο*

⁸⁷⁸ Sayigh, Shlaim, (eds.), *The Cold War and the Middle East*, 1997, σ. 241.

⁸⁷⁹ Hermann Richard, "The Role of Iran in Soviet Perceptions and Policy, 1946-1988", στο Keddie Niki R., Gasiorowski Mark J., (eds.), *Neither East nor West: Iran, the Soviet Union and the United States*, Yale University Press, 1990, σ. 70.

⁸⁸⁰ Ο.π., σσ. 71, 72.

*Σάχης θα εκμεταλλευτεί την ευκαιρία [της αμερικανικής στήριξης] όσο πιο ενεργά μπορεί. Θα θελήσει να επιβάλει την ιρανική επιρροή στα μικρά εμιράτα που μόλις απέκτησαν ανεξαρτησία στην αραβική πλευρά του Περσικού. [...] Γενικά, αυτή η πολιτική είναι πιθανό να συγκλίνει με τους αμερικανικούς στόχους αλλά στις λεπτομέρειές της θα υπάρξουν πιθανώς αποκλίσεις».*⁸⁸¹

Το Ιράν κατέληγε έτσι να είναι «χωροφύλακας», αν και με δική του ατζέντα, των Η.Π.Α. στη Μέση Ανατολή. Η απόφαση για τη στήριξή του ήταν, υπό το πρίσμα του Δόγματος Νίxon, ορθή αφού έδινε τη δυνατότητα της σοβιετικής ανάσχεσης στη Μέση Ανατολή χωρίς την εμπλοκή των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων και παράλληλα προήγαγε τη σταθερότητα του Περσικού Κόλπου με μια τοπική ηγεμονία της οποίας οι στόχοι ήταν κατά βάση συμβατοί με τα αμερικανικά συμφέροντα και ανασχετικοί για την Ε.Σ.Σ.Δ.. Επρόκειτο για μια στρατηγική στόχευση η οποία έδειξε αντοχή στο χρόνο καθώς διατηρήθηκε ανέπαφη τόσο από την προεδρία Ford όσο και από την προεδρία Carter. Τα μειονεκτήματα της στήριξης στο Ιράν έγινε αισθητά μόλις το καλοκαίρι του 1978, όταν διαφάνηκαν τα πρώτα σημάδια της εσωτερικής αστάθειας της χώρας.

7.2.2 Το Αραβοισραηλινό Ζήτημα

Στη δυτική πλευρά της νοητής περιμέτρου σταθερότητας που οι Η.Π.Α. επιθυμούσαν να διαμορφώσουν η κατάσταση χαρακτηριζόταν από μεγαλύτερη ρευστότητα. Η σαρωτική νίκη των Ισραηλινών στον πόλεμο του 1967 και η κατάληψη εκτεταμένων εδαφών εις βάρος της Αιγύπτου, της Συρίας και της Ιορδανίας, αν και κατέδειξε τη στρατιωτική ανωτερότητα του νικητή, εντούτοις δεν συνέβαλλε στην παγίωση μιας νέας μεσανατολικής κατανομής ισχύος η οποία θα προήγαγε τη σταθερότητα. Οι όροι της Απόφασης 242 του Ο.Η.Ε. οι οποίοι ζητούσαν την απόσυρση των Ισραηλινών πίσω από τα προ του πολέμου σύνορα δεν εφαρμόστηκαν ποτέ και η αποστολή Jarring που υποτίθεται ότι θα επέβλεπε την εκχειρία μεταξύ των αντιμαχόμενων ουσιαστικά αγνοήθηκε. Αντίθετα, η Αίγυπτος εγκαινίασε αμέσως μετά τον πόλεμο μια στρατηγική εξουθένωσης του Ισραήλ, γνωστή ως «Πόλεμος της Φθοράς» η οποία στόχευε στο να καταστήσει μακροχρόνια δαπανηρή τη διατήρηση των νεοκατακτηθέντων από τους Ισραηλινούς εδαφών στη Διώρυγα του Σουέζ και το Σινά.

Η αραβοισραηλινή σύγκρουση αποτέλεσε κεντρικό θέμα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής γιατί ενυπήρχε ο φόβος ότι μια επανάληψη των συγκρούσεων θα οδηγούσε στην

⁸⁸¹ "Iran: Arms and the Shah", *Bureau of Intelligence and Research*, January 28, 1972, σ. 8.

εμπλοκή των υπερδυνάμεων με κίνδυνο την κλιμάκωση της έντασης σε γεωγραφικά περιθώρια ευρύτερα από εκείνα της Μέσης Ανατολής. Η διαρκής ανησυχία για το βάθος της εμπλοκής των υπερδυνάμεων δεν ήταν αβάσιμη. Από το 1967, και ειδικά αφότου ξεκίνησε ο «Πόλεμος της Φθοράς» μεταξύ των Αιγυπτίων και των Ισραηλινών η Σοβιετική Ένωση διατήρησε σε υψηλό επίπεδο την παροχή στρατιωτικών εξοπλισμών προς την Αίγυπτο και τη Συρία.

Η αμερικανική στρατηγική απέναντι σε αυτά τα δεδομένα ήταν η διπλωματική ενεργοποίηση με στόχο την προστασία του Ισραήλ η οποία θα επιτυγχάνονταν μέσα από την ειρήνευση, την υπονόμευση της σοβιετικής επιρροής επί των Αράβων και, στην ιδανική περίπτωση, τον εξοστρακισμό του σοβιετικού παράγοντα από τη γενικότερη διαχείριση του αραβοισραηλινού ζητήματος. Πεποίθηση της αμερικανικής ηγεσίας ήταν ότι ενώ η Σοβιετική Ένωση είχε τα μέσα να ανεβάσει την διπολική ένταση κατά βούληση, εντούτοις δεν είχε επιδείξει την διάθεση να ολοκληρώνει μια κρίση ή να προσφέρει πραγματικές λύσεις στα διεθνοπολιτικά προβλήματα.⁸⁸² Με προσεκτικούς αμερικανικούς χειρισμούς η Ε.Σ.Σ.Δ. είτε θα αναγκάζονταν να επιβάλλει μια λύση είτε θα έχανε πολύτιμους συμμάχους στο μεσανατολικό χώρο.

Οι παραπάνω στόχοι της προεδρίας τελικά επιτεύχθηκαν με την υιοθέτηση μιας σειράς τακτικών. Μια τέτοια ήταν η μεταστροφή από τη διπλωματία που στοχεύει στην επίτευξη συνολικών διακανονισμών μέσω ειρηνευτικών συμφωνιών σε εκείνη που προσεγγίζει τις διαφορές των αντιμαχόμενων «βήμα-προς-βήμα» επιδιώκοντας τη σταδιακή επίλυση σε βάθος χρόνου και με περιορισμένη ατζέντα κάθε φορά. Οι αρχικές προσπάθειες διαμεσολάβησης μεταξύ Αιγύπτου, Συρίας και Ισραήλ προωθούνταν από τον υπουργό των εξωτερικών William Rogers και είχαν δύο χαρακτηριστικά. Αφενός, δημιουργούσαν ένα διαπραγματευτικό σχήμα στο οποίο οι Η.Π.Α. θα ασκούσαν πιέσεις στο Ισραήλ με σκοπό την αποδοχή μιας φόρμουλας συμφωνίας ενώ η Σοβιετική Ένωση θα έπρατε το αντίστοιχο απέναντι στην Αίγυπτο και τη Συρία. Αυτό σήμαινε ότι οι Η.Π.Α. αναλάμβαναν μόνες τους την πειθάρχιση της ισραηλινής ηγεσίας χωρίς να είναι βέβαιες ότι την ίδια αυστηρότητα τηρούσε και η Σοβιετική Ένωση απέναντι στους Άραβες. Αφετέρου, οι πρωτοβουλίες Rogers έθεταν ως βάση για μια οριστική διευθέτηση την απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας 242 του Νοέμβρη του 1967 η οποία ζητούσε την αποχώρηση των Ισραηλινών στρατευμάτων από εδάφη που είχαν καταλάβει κατά τον πόλεμο του 1967. Η διατύπωση της εν λόγω απόφασης υπήρξε αντικείμενο διαρκούς διαφωνίας μεταξύ των αντιμαχόμενων γιατί οι Άραβες την εκλάμβαναν ως υποχρέωση ολικής αποχώρησης των ισραηλινών στρατευμάτων προκειμένου να αποδεχθούν την ειρήνη ενώ οι

⁸⁸² Kissinger, *Διπλωματία*, 1995, σ. 821.

Ισραηλινοί ως διαπραγματευτική διαδικασία κατά τη διάρκεια της οποίας κομμάτια εδαφών θα επιστρέφονταν σταδιακά στους Άραβες ώστε τελικά να λήξει η κατάσταση πολέμου. Σε συμφωνία με την απόφαση 242 το σχέδιο Rogers έθετε ως προϋπόθεση συμφωνίας ότι «οποιοσδήποτε αλλαγές των προϋπαρχόντων συνόρων δεν θα πρέπει να αντανακλούν τα κέρδη κατακτήσεων και θα πρέπει να περιορίζονται σε περιορισμένες (ο όρος “insubstantial”) διαφοροποιήσεις οι οποίες θα εγγυόνται την αμοιβαία ασφάλεια».⁸⁸³ Αυτή η διατύπωση αποτελούσε μια έμμεση αποδοχή των αραβικών θέσεων από την αμερικανική διπλωματία και μείωνε τις πιθανότητες να γίνει δεκτή από το Ισραήλ.⁸⁸⁴ Φυσιολογικά, το σχέδιο έγινε δεκτό από την Αίγυπτο και τέσσερις μέρες αργότερα από την Ιορδανία.

Αντίθετα, όταν ο Kissinger ανέλαβε τα ηνία της μεσανατολικής πολιτικής, κυρίως μετά το φθινόπωρο του 1971 και την αποτυχία των πρωτοβουλιών Rogers, αντιλήφθηκε ορθώς ότι οι σοβιετικοί δεν ήταν διατεθειμένοι να παρεκκλίνουν από την ουσία των απαιτήσεων των Αράβων κι επομένως δεν επρόκειτο να υπάρξει αμοιβαία υποχώρηση υπό την επιρροή δύο μεσαζόντων (Η.Π.Α. – Ε.Σ.Σ.Δ.) με διαφορετικές προτιμήσεις.⁸⁸⁵ Με αυτό ως δεδομένο ο Kissinger στράφηκε στις προσπάθειες «έξωσης» της Σοβιετικής Ένωσης από τη διπλωματική δραστηριότητα. Τη βάση της στρατηγικής της «έξωσης» αποτέλεσαν οι «αρχές εργασίας» (working principles) που συμφωνήθηκαν μεταξύ των Η.Π.Α. και της Ε.Σ.Σ.Δ. στη Διάσκεψη της Μόσχας το 1972 και οι οποίες στόχευαν στον περιορισμό των διπλωματικών κινήσεων της Μόσχας στο μεσανατολικό ζήτημα.⁸⁸⁶ Ο Sadat δυσαρεστημένος ήδη από την ελειπή διπλωματική, πολιτική και στρατιωτική στήριξη των σοβιετικών θεώρησε ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. τοποθετούσε τώρα το μεσανατολικό στην γενικότερη ατζέντα της détente και για να προλάβει μια τροπή εις βάρος της Αιγύπτου ανέλαβε το ρίσκο να ξεκινήσει μυστικές συνομιλίες με τον Λευκό Οίκο. Επιπρόσθετα, τον Ιούλιο του 1972 ο Sadat απέλλασε περί τους 20.000 σοβιετικούς συμβούλους και περιόρισε την παρουσία αυτόνομων σοβιετικών δυνάμεων εντός της αιγυπτιακής επικράτειας ως πρώτη ένδειξη αλλαγής πολιτικής.⁸⁸⁷ Αυτό σήμαινε ότι τώρα οι Η.Π.Α. ήταν ο μοναδικός και απευθείας διαμεσολαβητής μεταξύ του Ισραήλ και της Αιγύπτου γεγονός το οποίο καθιστούσε μια περιορισμένη συμφωνία ευκολότερη.

⁸⁸³ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1992, σ. 123.

⁸⁸⁴ Τις πιθανότητες μείωνε ακόμα περισσότερο η πρωτοβουλία του Rogers, κατά την παρουσίαση του σχεδίου, να εγείρει το ζήτημα των μεταναστών της Παλαιστίνης και να εκφράσει την προτίμησή του για ένα καθεστώς στην Ιερουσαλήμ στο οποίο Ισραήλ και Ιορδανία θα συμμετείχαν «στην πολιτική, οικονομική και θρησκευτική ζωή». Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 186.

⁸⁸⁵ Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 210.

⁸⁸⁶ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 204 και Garthoff Raymond L., *Détente and Confrontation: American – Soviet Relations from Nixon to Reagan*, Brookings Institution, 1985, σ. 316.

⁸⁸⁷ Garthoff, *Détente and Confrontation*, 1985, σ. 361.

Μια άλλη τακτική η οποία χρησιμοποιήθηκε από την προεδρία Νίχσον και η οποία μεταβλήθηκε από την άνοδο του Kissinger ήταν η χρήση της στρατιωτικής βοήθειας ως διπλωματικού εργαλείου. Δεδομένου ότι το Δόγμα Νίχσον απέτρεπε τις Η.Π.Α. από την απευθείας εμπλοκή σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές, η χρήση της στρατιωτικής βοήθειας προς τους συμμάχους ήταν, όπως και στην περίπτωση του Περσικού Κόλπου, η πλέον ενδεδειγμένη μέθοδος χειραγώγησης αποτελεσμάτων εκ του μακρόθεν.

Όπως και στην περίπτωση των κρατών του Περσικού Κόλπου η χορήγηση στρατιωτικής βοήθειας δεν συνεπάγονταν πειθάρχιση των ληπτών, πόσο μάλλον όταν ο λήπτης αντιμετώπιζε οξεία αμυντικά προβλήματα όπως αυτά του Ισραήλ. Έτσι η προσπάθεια του αμερικανικού Υπουργείου των Εξωτερικών να παρέχει στρατιωτική βοήθεια άλλοτε ως δέλεαρ για την απόσπαση διπλωματικών υποχωρήσεων και να τη στερεί με τιμωρητικό τρόπο στην περίπτωση που οι Ισραηλινοί δεν στήριζαν τις αμερικανικές πρωτοβουλίες ήταν γενικώς αποτυχημένη. Ουσιαστικά, με αυτό το σκεπτικό δημιουργούνταν μια αμοιβαία αλληλεξάρτηση στη λήξη αποφάσεων γιατί το Ισραήλ μπορούσε να απειλεί ότι δεν θα αποδεχτεί μια αμερικανική πολιτική επιταγή εφόσον δεν του παρέχονταν οπλικά συστήματά την ίδια ώρα που οι Η.Π.Α. απειλούσαν ότι δεν θα παρέχονταν οπλικά συστήματα εφόσον το Ισραήλ δεν αποδέχονταν τις αμερικανικές πολιτικές προτάσεις. Έτσι, ενώ οι Η.Π.Α. εφάρμοσαν πίεση μέσω των εξοπλιστικών προγραμμάτων για την αποδοχή του Σχεδίου Rogers από το Ισραήλ, τελικά αυτό δεν έγινε αποδεκτό παρά το γεγονός ότι στον ίδιο χρόνο οι τοπικοί αντίπαλοί του ισχυροποιούνταν με εξελιγμένα σοβιετικά συστήματα αεράμυνας και αεροσκάφη με σοβιετικούς πιλότους.⁸⁸⁸

Η πολιτική χειραγώγηση της συμπεριφοράς του Ισραήλ μέσω των εξοπλιστικών προγραμμάτων σταδιακά χρεωκόπησε καθώς η σοβιετική βοήθεια προς την Αίγυπτο αυξήθηκε, ειδικά μετά το 1969, και ο κίνδυνος υπερβολικής υποβάθμισης των στρατιωτικών δυνατοτήτων του Ισραήλ έγινε υπαρκτός και αισθητός. Το γεγονός αυτό οδήγησε την προεδρία Νίχσον στην πρόσκαιρη εγκατάλειψη αυτής της τακτικής και στην απόφαση να στηριχτούν σε μεγάλη κλίμακα οι ισραηλινές ένοπλες δυνάμεις. Έτσι το Μάρτιο του 1969 η αμερικανική κυβέρνηση αποφάσισε να παραδώσει τα αεροσκάφη τα οποία είχε επιλέξει να καθυστερήσει προηγουμένως ενώ στις 4 Ιουλίου του ίδιου έτους οι Η.Π.Α. παρενέβησαν και πάλι αποστέλλοντας ηλεκτρονικά αντίμετρα για τα ισραηλινά αεροσκάφη ώστε να αντισταθμιστούν τα καινούργια

⁸⁸⁸ Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 95.

αντιαεροπορικά συστήματα της Αιγύπτου.⁸⁸⁹ Αυτό σήμαινε μια γενίκευση του ανταγωνισμού των εξοπλισμών στην περιοχή καθώς οι εισαγωγές οπλικών συστημάτων αυξήθηκαν ανάμεσα στο 1969 και το 1970 κατά 19% για το Ισραήλ και 17% για την Αίγυπτο, αν και θα πρέπει κανείς να λάβει υπόψη του ότι από το 1968 η Αίγυπτος παραλάμβανε 42% μεγαλύτερη σοβιετική στρατιωτική βοήθεια σε σχέση με το Ισραήλ ώστε να καλύψει τις ζημίες του πολέμου των Έξι Ημερών.⁸⁹⁰

Η άποψη ότι ένα ισχυρό στρατιωτικά Ισραήλ ήταν υπερασπιστής των δυτικών συμφερόντων στη Μέση Ανατολή είτε επειδή απέτρεπε τους γείτονες από αποσταθεροποιητικές ενέργειες είτε επειδή, από θέση ισχύος, ήταν περισσότερο διπλωματικά ευέλικτο παρέμεινε μια ανορθόδοξη στρατηγική αλλά τελικά ενισχύθηκε περαιτέρω από την κρίση της Ιορδανίας του 1970.

Μετά τον πόλεμο του 1967 ένα κύμα προσφύγων από την Παλαιστίνη κατέκλυσε την Ιορδανία και ενίσχυσε την PLO. Στις 22 Ιουλίου η Αίγυπτος αποδέχτηκε το σχέδιο Rogers και τέσσερις μέρες αργότερα το αποδέχτηκε και η Ιορδανία. Το αποτέλεσμα της αποδοχής ήταν ο γενικός ξεσηκωμός του PLO γιατί το Rogers Plan αποδέχονταν την ύπαρξη του Ισραήλ. Μετά την αποδοχή του Rogers το PFLP (το δεύτερο σε δύναμη κόμμα της PLO) οργάνωσε αντάρτικο με τους fedayeen μέσα στην Ιορδανική επικράτεια και κατέφυγε σε τρομοκρατικές ενέργειες αποκορύφωμα των οποίων ήταν η αεροπειρατεία τριών αεροσκαφών με αμερικανινούς υπηκόους. Απώτερος σκοπός της σύγκρουσης ήταν η αποσταθεροποίηση της Ιορδανικής μοναρχίας ώστε να προκληθεί παρέμβαση του Ιράκ και της Συρίας στο πλευρό των Παλαιστινίων.⁸⁹¹

Η αμερικανική αντίδραση ήταν μια επίδειξη ισχύος με μεταφορά στρατευμάτων στην Τουρκία και κίνηση αεροπλανοφόρων στις ακτές του Λιβάνου.⁸⁹² Αυτή η τοπική κλιμάκωση πραγματοποιήθηκε με χαμηλό ρίσκο γιατί η Αίγυπτος και η Ε.Σ.Σ.Δ. απέφυγαν να υποστηρίξουν πολιτικά τους fedayeen και το Κρεμλίνο απέστειλε μήνυμα στην Washington ότι

⁸⁸⁹ Quandt, *Decade of Decisions*, 1977, σ. 98, 101.

⁸⁹⁰ Τα στοιχεία βασίζονται σε Trend Indicator Values και προέρχονται από το SIPRI στο <http://www.sipri.org>

⁸⁹¹ Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 111.

⁸⁹² Ο Nixon αποφάσισε να θέσει σε κατάσταση ημι-συναγερμού την 82^η αερομεταφερόμενη ταξιαρχία στη Νότια Καρολίνα, έξι C-130 απεστάλησαν στην Τουρκία για να αναλάβουν δράση εκκελώνοντας αμερικανούς πολίτες από το Αμάν εφόσον αποφασίζονταν. Την επόμενη μέρα σκάφη του 6^{ου} Στόλου κατευθύνθηκαν προς την ανατολική μεσόγειο και άλλα 4 C-130 με συνοδεία καταδιωκτικών F-14 πέταξαν στην Τουρκία. Όταν ο Ιορδανός μονάρχης ζήτησε τη βοήθεια των αμερικανών, το αεροπλανοφόρο Saratoga προχώρησε κι εκείνο προς την ανατολική μεσόγειο όπου συναντήθηκε με το αεροπλανοφόρο Independence στις ακτές του Λιβάνου. Λίγες μέρες αργότερα στάλθηκε και τρίτο αεροπλανοφόρο στην περιοχή, το John F. Kennedy, όπως και ένα ελικοπτεροφόρο με 1500 πεζοναύτες ικανούς για απόβαση. Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 112, 113.

δεν προτίθονταν να επέμβει στην κρίση, αν και εξέφραζε την ελπίδα ότι και οι Η.Π.Α. θα τηρούσαν την ίδια στάση.⁸⁹³ Παρόλα αυτά, οι αμερικανικές δυνάμεις κινητοποιήθηκαν αν και αποφασίστηκε να μην αποπειραθεί μονομερώς η διάσωση των ομήρων.⁸⁹⁴ Το Πεντάγωνο θεωρούσε ότι αν και εξαιρετικά ισχυρές, οι αμερικανικές δυνάμεις δεν επαρκούσαν για μια ασφαλή αποβατική επιχείρηση οπότε η αμερικανική κυβέρνηση στράφηκε προς τη χρησιμοποίηση του Ισραήλ ως τοπικού στρατιωτικού βραχίονα και προς τούτο του παρέσχε οικονομική ενίσχυση 500 εκατ. δολαρίων, επιτάχυνε την παράδοση των F-4 Phantom και του απόδωσε εγγυήσεις ασφάλειας έναντι σοβιετικών αντιποίνων.⁸⁹⁵

Όταν στις 18 Σεπτεμβρίου ξεκίνησε η Συριακή επίθεση με άρματα μάχης η κυρίαρχη άποψη στην αμερικανική κυβέρνηση ήταν ότι επρόκειτο για μια δοκιμασία αποφασιστικότητας από τη Σοβιετική Ένωση.⁸⁹⁶ Ως ανταπάντηση, το Ισραήλ μετακίνησε τα στρατεύματά του προς τα σύνορα με την Ιορδανία και αμερικανικά αεροσκάφη πέταξαν προς το Τελ-Αβίβ σε μια ένδειξη συνέργειας προ της επίθεσης. Υπό αυτά τα δεδομένα ο Ιορδανός μονάρχης Hussein θεώρησε ότι πολιτικώς και στρατιωτικώς οι όροι ήταν υπέρ του και εξαπέλυσε μια αντεπίθεσή η οποία στέφθηκε με επιτυχία αναγκάζοντας σε υποχώρηση το συριακό στρατό και αποτρέποντας τελικά την ισραηλινή ή αμερικανική εμπλοκή.

Το αποτέλεσμα της Ιορδανικής κρίσης ήταν η περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων Η.Π.Α. – Ισραήλ. Οι Η.Π.Α. πείστηκαν ότι ένα ισχυρό Ισραήλ ήταν η εγγύηση για την αντιμετώπιση των σοβιετικών και άλλων απειλών στη Μέση Ανατολή. Η πίστη αυτή πήγαζε από την πεποίθηση ότι οι στρατιωτικές κινήσεις του Ισραήλ ήταν ο κρίσιμος παράγοντας που ανάγκασε του Σύριους να αποχωρήσουν και τους Σοβιετικούς να δείξουν εγκράτεια. Η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Οι αμερικανοί δεν υπολόγισαν τις εσωπολιτικές πτυχές της συριακής αποχώρησης, δηλαδή την άρνηση του τότε αρχηγού της συριακής αεροπορίας και μετέπειτα προέδρου Hafez Assad να παρέχει εναέρια υποστήριξη στις μηχανοκίνητες δυνάμεις,⁸⁹⁷ ούτε και το γεγονός ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση οι Σοβιετικοί δεν είχαν παρά πενιχρά συμφέροντα στήριξης της PLO η οποία έβαλλε κατά του Nasser για το σχέδιο Rogers στο οποίο

⁸⁹³ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1992, σ. 126.

⁸⁹⁴ Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 113.

⁸⁹⁵ Οι συνθήκες δεν επέτρεπαν εύκολο χειρισμό των αμερικανικών δυνάμεων γιατί ακόμα και επιχειρήσεις από την Κύπρο και από τα αμερικανικά αεροπλανοφόρα δεν θα μπορούσαν να υποκαταστήσουν τις δυνατότητες των Ισραηλινών χερσαίων δυνάμεων. Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 117.

⁸⁹⁶ Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 198.

⁸⁹⁷ Βλ. Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1992, σ. 127.

συμμετείχαν και οι ίδιες.⁸⁹⁸ Κυρίως, οι ίδιοι οι Σοβιετικοί ασκούσαν πιέσεις προς τη Συρία ώστε να αποσύρει τα στρατεύματά της προκειμένου να μην προκληθεί γενίκευση της σύγκρουσης.⁸⁹⁹

Στην επανάληψη των συνομιλιών για το σχέδιο Rogers η αμερικανική πλευρά βρέθηκε και πάλι μπροστά στα ίδια διλήμματα. Για να επανέλθει το Ισραήλ στις διαβουλεύσεις Jarring χορηγήθηκε ένα νέο πακέτο στρατιωτικών ενισχύσεων αξίας 90 εκατ. δολαρίων, τον Οκτώβριο του 1970, το οποίο περιελάμβανε αντιαρματικά και αεροσκάφη αναγνώρισης.⁹⁰⁰ Η ίδια υποστήριξη, αυτή τη φορά για 14 μαχητικά F-4, προσφέρθηκε στο Ισραήλ και για την υπογραφή της ενδιάμεσης συμφωνίας με την Αίγυπτο ώστε τα στρατεύματα των εμπόλεμων να υποχωρήσουν και το κανάλι του Σουέζ να λειτουργήσει.⁹⁰¹ Οι Ισραηλινοί απέρριψαν και τις δύο πρωτοβουλίες από τη μία κλείνοντας την πόρτα στη διπλωματική οδό που διανοίγονταν και από την άλλη θέτοντας οριστικά στο περιθώριο τη μέχρι τότε ακολουθούμενη πολιτική του State Department.

Από εκεί και ύστερα ο χειρισμός των ευαίσθητων ισορροπιών της Μέσης Ανατολής πέρασε στον Σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας Henry Kissinger. Κατά τον Kissinger μόνο ένα ισχυρό Ισραήλ θα μπορούσε να διαπραγματευθεί για εδάφη κι επομένως η στρατιωτική βοήθεια έπρεπε να απεμπλακεί από τη διπλωματία. Το σημείο καμπής ήταν η επίσκεψη της Golda Meir στην Ουάσινγκτον το Δεκέμβριο του 1971 όταν Ο Νίxon αποφάσισε να «κλειδώσει» εξοπλιστικά προγράμματα τριών ετών ώστε ο εξοπλισμός του Ισραήλ να μην υπόκειται στις χρονοβόρες και πολιτικά επίφοβες διαδικασίες των ελέγχων State Department κάθε φορά που ένα συμβόλαιο με το Ισραήλ έληγε.⁹⁰² Ταυτόχρονα, οι Η.Π.Α. δεσμεύτηκαν απέναντι στο Ισραήλ να επιδιώξουν μια περιορισμένη κι όχι μια συνολική συμφωνία για την αραβοισραηλινή διαμάχη, η οποία σε κάθε περίπτωση δεν θα δέσμευε το Ισραήλ να αποδεχθεί το Σχέδιο Rogers, και να προσεγγίσουν την Αίγυπτο προς εξεύρεση μιας λύσης η οποία δεν θα ήταν αντίθετη στα συμφέροντα των Ισραηλινών και σε καμιά περίπτωση δεν θα επιβάλλονταν σε εκείνους.⁹⁰³ Μια τέτοια συμφωνία ουσιαστικά πρόσδενε τις Η.Π.Α. στις ισραηλινές επιλογές και μείωνε τη δυνατότητα έστω και οριακής πίεσης προς το Ισραήλ.

⁸⁹⁸ Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 124.

⁸⁹⁹ Οι σοβιετικοί είχαν ενημερώσει το State Department για τις πιέσεις που ασκούσαν. Βλ. ό.π., σ. 118.

⁹⁰⁰ Ό.π., σ. 131.

⁹⁰¹ Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 139.

⁹⁰² Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 211.

⁹⁰³ Ό.π..

Έτσι το 1972 οι Η.Π.Α. υπέγραψαν μνημόνιο κατανόησης με το Ισραήλ στο οποίο συμφωνούνταν η πώληση 42 F-4 Phantom και 82 A-4 Skyhawk μέσα στα επόμενα χρόνια χωρίς καμία απαίτηση στο διπλωματικό πεδίο. Δεδομένης της μακροσκοπικής οπτικής του Kissinger η προϋπόθεση για την άσκηση πίεσης προς τους Ισραηλινούς θα ήταν η προηγούμενη αποχώρηση των σοβιετικών συμβούλων από την Αίγυπτο.⁹⁰⁴ Σε αυτό πλαίσιο η απόφαση του Sadat να απελάσσει του σοβιετικούς συμβούλους το 1972 αποδείχτηκε καθοριστική για τις μετέπειτα αμερικανοαιγυπτιακές επαφές.

7.2.3 Ο Πόλεμος του Οκτώβρη

Ο πόλεμος του Οκτώβρη του 1973 αιφνιδίασε την αμερικανική ηγεσία και διέκοψε αναπάντεχα τη νέα πολιτική που εισηγούνταν ο Henry Kissinger, ο οποίος είχε τώρα καταλάβει τη θέση του Υπουργού των Εξωτερικών. Στο θέμα ενός επικείμενου πολέμου, όπως και σε εκείνο ενός επικείμενου πετρελαϊκού εμπάργκο, η αμερικανική κυβέρνηση έπεσε θύμα των εσφαλμένων της αντιλήψεων.

Οι αμερικανικές υπηρεσίες θεωρούσαν απίθανη μια εισβολή αιγυπτιακών ή συριακών στρατευμάτων στο Ισραήλ γιατί το Ισραήλ είχε αποφασιστικό πλεονέκτημα σε στρατιωτική ισχύ οπότε οι Άραβες δεν θα ξεκινούσαν έναν πόλεμο τον οποίο θα έχαναν σίγουρα.⁹⁰⁵ Επίσης, η περίπτωση το Ισραήλ να επιτεθεί προληπτικά θεωρούνταν απίθανη και απορρίφθηκε αφού 24 ώρες πριν τη σύγκρουση η Golda Meir δεσμεύτηκε να μην επιτεθεί πρώτη.⁹⁰⁶ Κατά τους αμερικανούς, οι Άραβες θα ξεκινούσαν έναν πόλεμο μόνο σε περίπτωση που καμία διπλωματική ενέργεια δεν διαφαίνονταν ικανή να προωθήσει την επίλυση των ζητημάτων, οπότε δεδομένου ότι οι κορυφαίοι Αιγύπτιοι αξιωματούχοι γνώριζαν ότι ο Kissinger είχε ήδη προγραμματίσει επανέναρξη των συνομιλιών μέσω του Ο.Η.Ε. αμέσως μετά τις Ισραηλινές εκλογές, μια στρατιωτική κίνηση δεν θεωρούνταν λογική.⁹⁰⁷ Μόνο τη δεύτερη μέρα μετά την έναρξη του πολέμου ο Kissinger αντιλήφθηκε ότι οι Άραβες ξεκίνησαν τη σύγκρουση με περιορισμένους στόχους, δηλαδή την ανατροπή του status-quo ώστε να εκβιασθεί μια διπλωματική εξέλιξη.⁹⁰⁸ Τόσο οι αμερικανικές όσο και οι ισραηλινές μυστικές υπηρεσίες

⁹⁰⁴ Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 151.

⁹⁰⁵ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 459.

⁹⁰⁶ Quandt, *Decade of Decisions*, 1977, σ. 168.

⁹⁰⁷ Ο.π., σ. 168.

⁹⁰⁸ Ο.π., σ. 174.

θεωρούσαν το ενδεχόμενο ενός πολέμου απίθανο. Τελικά ότι τα συμπεράσματά τους ήταν απολύτως λαθεμένα.

Η έκρηξη του πολέμου στις 6 Οκτωβρίου 1973 κατέδειξε ότι υπήρχε αμοιβαιότητα στο πρωτεύον συμφέρον των υπερδυνάμεων, την αποφυγή σύγκρουσης και τη διατήρηση της *détente*, και απόκλιση στα δευτερεύουσας σημασίας ζητήματα.

Η κύρια ανησυχία από την αμερικανική πλευρά δεν αφορούσε την ενδεχόμενη ήττα του Ισραήλ, αυτή θεωρούνταν απίθανη, αλλά την κατάρρευση της *détente* ή, στο χειρίστο σενάριο, τη γενίκευση του πολέμου σε αμερικανοσοβιετική σύγκρουση. Ο χειρισμός της κρίσης περιπλέκονταν από το γεγονός ότι έφερνε στο επίκεντρο παράλληλα και όχι συγκλίνοντα αμερικανικά πολιτικά ζητήματα: την *détente* με την Ε.Σ.Σ.Δ., τις σχέσεις Η.Π.Α. – Ισραήλ, τις σχέσεις Η.Π.Α. – Αράβων, την ίδια ώρα που η προεδρία λόγω Watergate ήταν σχετικά αδύναμη.⁹⁰⁹ Η αρχική στάση των Η.Π.Α. ήταν να μην παραταχτούν στο πλευρό κανενός και να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις εκ του σύννεγγης. Η κατάσταση παρουσίαζε προκλήσεις και ευκαιρίες. Το πλέον αρνητικό σενάριο για τις Η.Π.Α. θα ήταν μια σαρωτική ήττα των Αράβων που θα καθιστούσε εξαιρετικά πιθανή μια σοβιετική επέμβαση, οπότε οι αμερικανικές κινήσεις θα έπρεπε να είναι περιορισμένες ώστε να μην μεταδώσουν μηνύματα κλιμάκωσης στους σοβιετικούς.⁹¹⁰ Από την άλλη, ο πόλεμος, αν και αποτελούσε τη θλιβερή κατάληξη της χρόνιας αντιπαλότητας, θα μοίραζε και πάλι την τράπουλα της ισχύος ώστε μετά να ακολουθήσει μια πραγματική ειρηνευτική διαδικασία.⁹¹¹

Τα ίδια περίπου διλήμματα απασχολούσαν και το Κρεμλίνο. Ο Brezhnev επιδίωκε δύο ταυτόχρονους, αλλά όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα, αλληλοαποκλειόμενους στόχους. Πρώτον, την αποφυγή σύγκρουσης με τις Η.Π.Α. και τη διατήρηση του κλίματος της *détente* και, δεύτερον, τη χρήση της κρίσης ως μέσο για την ανάκαμψη της επιρροής της Ε.Σ.Σ.Δ. στον αραβικό χώρο, η οποία είχε υποχωρήσει με την απομάκρυνση της Αιγύπτου και τη διπλωματική δραστηριοποίηση των Η.Π.Α..⁹¹²

Η σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των υπερδυνάμεων αναδύθηκε περισσότερο στα μέσα παρά στους στόχους της πολιτικής τους. Αμφότερες στήριζαν ενεργά τους αντίπαλους με μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές προμήθειες. Οι Σοβιετικοί προώθησαν όπλα πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης προς την Αίγυπτο και τη Συρία. Με βάση τα στοιχεία του SIPRI από το

⁹⁰⁹ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σσ. 467-468 και Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy towards the Arab-Israeli Conflict*, University of California Press, 1977, σ. 170.

⁹¹⁰ Quandt, *Decade of Decisions*, 1977, σ. 171.

⁹¹¹ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 468.

⁹¹² Golan, *Soviet Policies in the Middle East*, 1990, σ. 85.

1971 μέχρι το 1973 οι εισαγωγές οπλικών συστημάτων που της Αιγύπτου και της Συρίας ήταν σε όγκο τριπλάσιες από τις αντίστοιχες του Ισραήλ, αν και σε αυτά τα δεδομένα δεν συνυπολογίζονται οι τεχνολογικές διαφορές μεταξύ των εξοπλισμών⁹¹³. Ως αντιστάθμισμα στις σοβιετικές εξαγωγές, με την έναρξη του πολέμου ξεκίνησε ο εναέριος αναφοδιασμός των Ισραηλινών από τους Αμερικανούς, μια επιχείρηση η οποία εξέλαβε διαστάσεις μεγαλύτερες και από εκείνες του ανεφοδιασμού του Βερολίνου κατά την κρίση του 1948-1949. Τον ανεφοδιασμό ακολούθησε και άμεση οικονομική βοήθεια 2.2 δις. δολαρίων και 1.5 δις. σε πιστώσεις.⁹¹⁴

Ταυτόχρονα όμως, η πολιτική τοποθέτηση και των δύο δυνάμεων αποθάρρυνε την ανάληψη δράσης και αποσκοπούσε στην αποκλιμάκωση. Την επομένη της έναρξης των στρατιωτικών επιχειρήσεων ο Νίxon έστειλε επιστολή στον Brezhnev ζητώντας αμοιβαία εγκράτεια και καλώντας για μια συνάντηση του συμβουλίου ασφάλειας. Η απάντηση Brezhnev ήταν φιλική και ενθαρρυντική ενώ τα σοβιετικά πλοία απομακρύνθηκαν από την περιοχή της σύγκρουσης ως ένδειξη διάθεσης αποκλιμάκωσης.⁹¹⁵ Ο άνεμος της détente προφανώς επηρέαζε τη διαχείριση του μεσανατολικού ζητήματος. Η πολεμική ρητορεία της περιόδου Khrushchev είχε δώσει τη θέση της στον πραγματισμό του Brezhnev. Η Σοβιετική Ένωση συνέχιζε να υποστηρίζει το δικαίωμα της Αιγύπτου για την απελευθέρωση των εδαφών της από το Ισραήλ αλλά τώρα προκρίνονταν η επανάκτηση των εδαφών με ειρηνικά μέσα. Η άποψη αυτή υποστηρίχτηκε ανοικτά τόσο από τον πρωθυπουργό Kosygin όσο και από τον Brezhnev τρεις μήνες πριν την καταφυγή στα όπλα.⁹¹⁶ Από την πρώτη μέρα του πολέμου, εξάλλου, οι σοβιετικοί έδειξαν ζωηρό ενδιαφέρον για μια κατάπαυση του πυρός προσεγγίζοντας κατ'επανάληψη τον Sadat, ο οποίος ενοχλήθηκε ιδιαίτερα από τις πιέσεις.⁹¹⁷

Στην πραγματικότητα, στην περίοδο από τις 6 μέχρι τις 20 Οκτωβρίου οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση εναλλάσσονταν μεταξύ της πίεσης για κατάπαυση του πυρός και της χρήσης παρεκλυστικών διπλωματικών τακτικών, ανάλογα με την πορεία του πολέμου ο οποίος προσέφερε το τακτικό πλεονέκτημα στη μία ή την άλλη πλευρά.⁹¹⁸ Στις πρώτες φάσεις της σύγκρουσης το Ισραήλ αντιμετώπισε δυσκολίες στην απόκρουση των Αραβικών επιθέσεων και στο διάστημα από τις 9 μέχρι τις 12 Οκτωβρίου είχε καταστεί εμφανές ότι οι Ισραηλινοί δεν θα μπορούσαν να καταβάλλουν με ταχύτητα τους Άραβες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η

⁹¹³ Στοιχεία με βάση τα Trend Indicator Values του SIPRI στο <http://www.sipri.org>.

⁹¹⁴ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1992, σ. 130.

⁹¹⁵ Quandt, *Decade of Decisions*, 1977, σ. 173.

⁹¹⁶ Garthoff, *Détente and Confrontation*, 1985, σ. 363 και Golan, *Soviet Policies in the Middle East*, 1990, σ. 84.

⁹¹⁷ Golan, *Soviet Policies in the Middle East*, 1990, σ. 86, 89.

⁹¹⁸ Garthoff, *Détente and Confrontation*, 1985, σ. 369.

αμερικανική πολιτική που μέχρι τότε υποστήριζε τη διακοπή των εχθροπραξιών και την επιστροφή στο status-quo ante να μετακινηθεί προς τη διακοπή των εχθροπραξιών με δεδομένες τις εδαφικές αλλαγές ώστε το Ισραήλ να μην απωλέσει τον έλεγχο περισσότερων εδαφών.⁹¹⁹

Μέχρι τις 16 Οκτωβρίου η κατάσταση είχε αντιστραφεί και οι Ισραηλινοί είχαν ανακτήσει τα εδάφη που είχαν απωλέσει ενώ μικρές μονάδες περνούσαν το Σουέζ προχωρώντας προς τα σημεία στα οποία είχαν τοποθετηθεί αιγυπτιακοί πύραυλοι. Παρόλο που η κατάσταση ευνοούσε τώρα τους Ισραηλινούς, η αμερικανική κυβέρνηση προώθησε στο Κογκρέσο ψήφισμα για ενίσχυση 2.2 δισ. δολαρίων προς το Ισραήλ. Άμεσος στόχος του Kissinger ήταν τώρα η κατάπαυση του πυρός. Άρχισαν συνομιλίες με τους σοβιετικούς στις 21 Οκτωβρίου όπου συμφωνήθηκε να προωθηθεί μια κατάπαυση πυρός με δεδομένες τις εδαφικές διαφοροποιήσεις και με τη δέσμευση ένα σχέδιο ειρήνευσης να βασίζεται στο Res. 242. Στις 22 Οκτωβρίου ψηφίστηκε από το Συμβούλιο Ασφάλειας του Ο.Η.Ε. η απόφαση 338 η οποία καλούσε τους εμπόλεμους σε κατάπαυση του πυρός εντός δώδεκα ωρών.

Το γεγονός ότι η νέα συμφωνία κατάπαυσης του πυρός δεν εφαρμόστηκε από το Ισραήλ έδωσε το έναυσμα για μια ακόμα απευθείας κρίση μεταξύ των υπερδυνάμεων. Τα Ισραηλινά στρατεύματα συνέχισαν να προελαύνουν προς τα δυτικά εγκλωβίζοντας το Αιγυπτιακό Τρίτο Σώμα Στρατού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το Συμβούλιο Ασφάλειας να περάσει το ψήφισμα 339 το οποίο ζητούσε την άμεση κατάπαυση του πυρός και την υποχώρηση των αντιμαχόμενων στις γραμμές που ίσχυαν στις 22 Οκτωβρίου και ταυτόχρονα αποφάσιζε την αποστολή παρατηρητών για την τήρηση των όρων της απόφασης 338. Δεδομένου ότι το Ισραήλ δεν ανταποκρίθηκε, ο Sadat ζήτησε από τις Η.Π.Α. και την Ε.Σ.Σ.Δ. να παρέμβουν άμεσα προκειμένου να περιοριστούν οι ισραηλινές επιχειρήσεις. Αυτό ήταν και το όριο ανοχής της Ε.Σ.Σ.Δ. η οποία δεν επιθυμούσε σε καμία περίπτωση την ολοσχερή καταστροφή του Αιγυπτιακού Τρίτου Σώματος. Ο Brezhnev απέστειλε μήνυμα στον Nixon στο οποίο δήλωνε ότι έπρεπε να παρθούν άμεσα μέτρα για τον εξαναγκασμό του Ισραήλ να σταματήσει τις επιχειρήσεις ειδάλλως η Σοβιετική Ένωση θα περιόριζε τις δράσεις του Ισραήλ μονομερώς.⁹²⁰

Οι πιθανότητες οι σοβιετικοί πράγματι να επέμβουν ήταν μικρές παρά το ότι εκείνη τη στιγμή υπήρχαν διαθέσιμα μέσα για τη μεταφορά στρατιωτών στο Σουέζ και τουλάχιστον επτά αερομεταφερόμενες μεραρχίες ήταν σε ετοιμότητα. Παράλληλα έπλεαν στη Μεσόγειο δύο αποβατικά σκάφη στο πλαίσιο της σοβιετικής ναυτικής μοίρας⁹²¹ ενώ το βράδυ της 24^{ης}

⁹¹⁹ Quandt, *Decade of Decisions*, 1977, σ. 176.

⁹²⁰ Garthoff, *Détente and Confrontation*, 1985, σ. 377.

⁹²¹ Quandt, *Decade of Decisions*, 1977, σσ. 197-198.

Οκτωβρίου ένα σοβιετικό ελικοπτεροφόρο κατευθύνθηκε προς την περιοχή του αμερικανικού αεροπλανοφόρου USS Independence αν και αυτή η κίνηση ήταν στα πρότυπα της τακτικής περιπολίας που το σοβιετικό ναυτικό διενεργούσε από τη δεκαετία του 1960.⁹²² Ωστόσο, η σοβιετική ναυτική δύναμη ήταν σχετικά περιορισμένη σε αριθμούς και ισχύ πυρός, ειδικά αν συσχετισθεί με την αντίστοιχη που διέθεταν οι αμερικανοί κατά την κρίση της Ιορδανίας και η οποία δεν θεωρούνταν επαρκής για ανάληψη αποτελεσματικής δράσης. Από τον συσχετισμό ισχύος δεν προέκυπταν πιθανότητες σοβιετικής επέμβασης. Όπως υποστηρίζει ο Golan, ο στόχος των σοβιετικών κινήσεων ήταν η εκπομπή του επείγοντος μηνύματος για άμεση αμερικανική πίεση προς το Ισραήλ.⁹²³ Ο περιορισμένος απώτερος στόχος δεν μείωνε εντούτοις τους έμφυτους κινδύνους της αντιπαράθεσης. Το κεντρικό πρόβλημα του Kissinger ήταν ότι αν σοβιετικά στρατεύματα πλησίαζαν στο Σουέζ αυξάνονταν αυτόματα ο κίνδυνος κλιμάκωσης στην περίπτωση που οι Ισραηλινοί έβαλαν εναντίον τους.⁹²⁴

Απέναντι στη σοβιετική κινητοποίηση, η απάντηση των αμερικανών ήταν η αναβάθμιση της ετοιμότητας ενόπλων δυνάμεων σε DEFCON 3 ενώ η Στρατηγική Αεροπορική Διοίκηση που διαχειρίζονταν τις πυρηνικές δυνάμεις ανέβασε το επίπεδο ετοιμότητας σε DEFCON 4. Παράλληλα ο Kissinger επικοινωνήσε με τον σοβιετικό πρέσβη Dobrynin προειδοποιώντας τον ότι οποιαδήποτε μονομερής σοβιετική δράση θα ήταν «πολύ σοβαρή» στις επιπτώσεις της.⁹²⁵ Η απάντηση του Nixon στον Brezhnev, που καθυστέρησε σχεδόν μία ημέρα, ήταν ότι «δεν μπορούμε υπό οποιεσδήποτε συνθήκες να αποδεχτούμε μονομερή δράση [...] τέτοια δράση θα προκαλέσει ανυπολόγιστες συνέπειες που δεν συνάγονται με το συμφέρον των χωρών μας και θα δώσουν τέλος όλα όσα προσπαθήσαμε να επιτύχουμε».⁹²⁶

Η κρίση έληξε μια μέρα αργότερα. Το βράδυ της 25 Οκτωβρίου ο Kissinger ανακοίνωσε ότι οι Η.Π.Α. θα προωθούσαν κάθε προσπάθεια για τον διακανονισμό ασφαλών συνόρων τα οποία θα προέκυπταν από υποχωρήσεις όλων των πλευρών. Μία ώρα αργότερα το Συμβούλιο Ασφάλειας του Ο.Η.Ε. με την απόφαση 340 αποφάσιζε την άμεση διακοπή των συγκρούσεων, την επιστροφή στις γραμμές της 22ας Οκτωβρίου, την αποστολή παρατηρητών και το σχηματισμό του U.N. Emergency Force το οποίο θα αποστέλλονταν στην περιοχή. Οι

⁹²² Golan, *Soviet Policies in the Middle East*, 1990, σ. 91.

⁹²³ Ο.π., σ. 92.

⁹²⁴ Quandt, *Decade of Decisions*, 1977, σ. 197.

⁹²⁵ Βλ. σχετικά *TELECON, Kissinger – Dobrynin*, 10:15 p.m., October 24, 1973 από τα Kissinger Transcripts στο Undersecretary of Management: Bureau of Administration: US Department of State Freedom of Information Act (FOIA)

<<http://foia.state.gov/SearchColls/Results.asp?Collection=state&QueryText=TELECON%2C+Kissinger+%E2%80%93+Dobrynin&SortField=DocDate&SortOrder=desc&Page=82&DocumentClass=Kissinger&>>.

⁹²⁶ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 591.

εμπλεκόμενοι αποδέχτηκαν τις προτάσεις του.⁹²⁷ Την επόμενη μέρα ο Brezhnev απέστειλε επιστολή στον Νίχσον εκφράζοντας την έκπληξή του για την αμερικανική κινητοποίηση στην οποία η Ε.Σ.Σ.Δ. αποφάσισε να μην απαντήσει παρόλο που έθετε σε κίνδυνο την détente.⁹²⁸

Εκ πρώτης όψεως, η κρίση του Οκτώβρη 1973 είναι, από άποψη κλιμάκωσης, η σημαντικότερη πυρηνική κρίση του Ψυχρού Πολέμου μετά από εκείνη της Κούβας το 1961. Ωστόσο θα πρέπει κανείς να σταθμίσει τα αντικειμενικά συμφέροντα των δύο υπερδυνάμεων. Δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι το συμφέρον τόσο των Η.Π.Α. όσο και της Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν να μην καταστραφεί ολοσχερώς το Αιγυπτιακό στράτευμα. Η προσέγγιση Kissinger προωθούσε μια τοπική ισορροπία ισχύος ώστε να μπορούν να διεξαχθούν αποτελεσματικές διαπραγματεύσεις ενώ η σοβιετική προσέγγιση επιδίωκε την κατάπαυση του πυρός με την ταυτόχρονη προστασία των «φιλικών» κρατών από το Ισραήλ. Εφόσον ο πρωτεύον στόχος ήταν κοινός, το μήνυμα του Brezhnev προς τον Νίχσον ήταν περισσότερο «επίκληση» παρά απειλή.⁹²⁹ Αντί να απειλεί, το μήνυμα παρότρυνε, αν και άκομψα, τις Η.Π.Α. να εμπλακούν ενεργότερα και σε συνεργασία με την Ε.Σ.Σ.Δ. για να επιβάλλουν την κατάπαυση του πυρός. Από αυτή την άποψη το μήνυμα Brezhnev πέτυχε το σκοπό του.

Όπως υποστηρίζουν οι Lebow και Stein, η κρίση του 1973 δεν μπορεί καν να αποτελέσει αντικείμενο εξέτασης της πυρηνικής αποτροπής. Η Σοβιετική Ένωση δεν είχε την πρόθεση να αποστείλει στρατεύματα στην Αίγυπτο και ούτε ήταν φυσικά διατεθειμένη να ξεκινήσει θερμοπυρηνικό πόλεμο για το Αιγυπτιακό Τρίτο Σώμα ή για την Αίγυπτο την ίδια. Κατά πάσα πιθανότητα απέρριψε το συναγερμό των αμερικανικών πυρηνικών δυνάμεων ως μπλόφα κυρίως επειδή τα πυρηνικά όπλα δεν ήταν χρήσιμα για οποιονδήποτε άλλο στόχο πέραν της υπεράσπισης ζωτικών συμφερόντων και της επικράτειας.⁹³⁰

Η αμερικανική αντίδραση ήταν υπερβολική και ακριβώς λόγω της υπερβολής της δεν έγινε πιστευτή. Ο Υπουργός Άμυνας Schlesinger, ο οποίος δεν ήταν θερμός υποστηρικτής της détente, δήλωσε μετά την κρίση ότι οι δύο δυνάμεις ήταν στην πραγματικότητα «πολύ απομακρυσμένες» από το ενδεχόμενο μιας σύγκρουσης.⁹³¹ Παρόλα αυτά, μετά την κρίση, η αμερικανική ηγεσία, ίσως και με μια δόση αυταρέσκειας, εκθείασε την détente παρόλο που η

⁹²⁷ Quandt, *Decade of Decisions*, 1977, σσ. 199-200.

⁹²⁸ Garthoff, *Détente and Confrontation*, 1985, σ. 381.

⁹²⁹ Βλ. Σχετικά Steel Jonathan, *The Limits of Soviet Power*, Penguin, 1985, σσ. 197-198, Stein Janice Gross, "Extended Deterrence in the Middle East: American Strategy Reconsidered", *World Politics*, Vol. 39, No. 3, April 1987, σ. 348, Garthoff, *Détente and Confrontation*, 1985, σ. 383.

⁹³⁰ Lebow, Stein, "Deterrence and the Cold War", 1995, σ. 171.

⁹³¹ Garthoff, *Détente and Confrontation*, 1985, σ. 391.

ίδια είχε αναβαθμίσει την ετοιμότητα του στρατού σε επίπεδα ασύμβατα με την πολιτική της ύφεσης και αντίστοιχα με εκείνα των εποχών περισσότερο ωμής και ευθείας αντιπαλότητας.⁹³²

Ανεξάρτητα με το κατά πόσο η *détente* όντως αποτέλεσε παράγοντα, ο πόλεμος του Οκτώβρη του 1973 κατέδειξε ότι η αντίληψη των Η.Π.Α. για το ρόλο του Ισραήλ στη Μέση Ανατολή έπασχε. Η στρατιωτική ενίσχυση του Ισραήλ δεν απέφερε από μόνη της τη σταθερότητα γιατί όπως αποδείχτηκε ακόμα και απέναντι σε έναν πολύ ισχυρό αντίπαλο τα αραβικά κράτη μπορούσαν να ξεκινήσουν ένα πόλεμο με περιορισμένους στόχους. Παρόλα αυτά, η σύγκρουση του Οκτώβρη εξελίχθηκε σε σημαντική διπλωματική νίκη για τις Η.Π.Α.. Στις 28 Οκτωβρίου ο Υπουργός Εξωτερικών της Αιγύπτου Ismail Fahmi και στις 30 του ίδιου μήνα η Golda Meir επισκέφτηκαν τη Washington για να συζητήσουν τα μελλοντικά βήματα για την επίλυση της διαμάχης. Αυτό σήμαινε ότι στο εξής οι Η.Π.Α. θα διατηρούσαν τις επαφές μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών και θα ηγούνταν της διπλωματίας, με άλλα λόγια είχε επιτευχθεί η «έξωση» της Ε.Σ.Σ.Δ. από την μεσανατολική διπλωματική διαδικασία.

⁹³² Garthoff, *Détente and Confrontation*, 1985, σσ. 384-385.

7.2.4 Το πετρελαϊκό εμπόριο ως αίτιο πολέμου

Η παράπλευρη απώλεια της αραβοϊσραηλινής διένεξης ήταν με βεβαιότητα η ενεργειακή αγορά. Με γνώμονα τις πολιτικά οδυνηρές επιπτώσεις του πετρελαϊκού εμπόριο στο αμερικανικό κράτος είναι απαραίτητο να διερευνηθεί ο βαθμός στον οποίο η στέρηση ενός στρατηγικού αγαθού άσκησε πιέσεις στην αμερικανική διπλωματία και το αν η άσκηση βίας προς εξασφάλισή του ήταν μια ρεαλιστική επιλογή.

Επηρεασμένοι από την αποτυχία του πετρελαϊκού εμπόριο του 1967 οι Nixon και Kissinger θεωρούσαν τη χρήση του πετρελαίου ως διπλωματικού μέσου απίθανη και, ακόμα κι αν όντως πραγματοποιούνταν, ανέμεναν ότι «δεν θα είχε μακροχρόνια αποτελέσματα».⁹³³ Αυτό δεν σημαίνει ότι το πετρελαϊκό ζήτημα δεν είχε απασχολήσει την αμερικανική κυβέρνηση. Όπως περιγράφηκε πιο πάνω, οι εξελίξεις της πετρελαϊκής αγοράς από το 1968 και μετά έγιναν αισθητές καταρχήν στις αμερικανικές εταιρίες και μέσω αυτών στην αμερικανική κυβέρνηση. Καθώς τα αμερικανικά συμφέροντα στην περιοχή του Περσικού Κόλπου αναθεωρούνταν περιοδικά, το 1973 και πριν τον πόλεμο του Yom Kippur, οι προσανατολισμοί της αμερικανικής πολιτικής συγκεκριμενοποιήθηκαν περαιτέρω και περιελάμβαναν «την απρόσκοπτη πρόσβαση στα πετρελαϊκά αποθέματα του Περσικού Κόλπου σε λογικές τιμές και σε επαρκείς ποσότητες ώστε να ικανοποιούν τις αυξανόμενες ανάγκες μας και αυτές των Ευρωπαίων και Ασιατών φίλων και συμμάχων μας».⁹³⁴ Αυτό σήμαινε δύο πράγματα: πρώτον, ότι το ζήτημα του πετρελαίου δεν θα ήταν ένα υποπαράγωγο μιας επιτυχημένης αμερικανικής πολιτικής αλλά αναβαθμιζόνταν και επισήμως σε άξονα της διαμόρφωσής της και, δεύτερο, ότι οι Η.Π.Α. ενδιαφέρονταν κυρίως για τις αμερικανικές ενεργειακές ανάγκες αλλά ήταν διατεθειμένες να υπερασπιστούν και τις ανάγκες του δυτικού κόσμου στο σύνολό του.

Το γεγονός που έθεσε σε κίνηση το πετρελαϊκό εμπόριο ήταν η απόφαση των Ηνωμένων Πολιτειών να υποστηρίξει με μεγάλης κλίμακας στρατιωτική βοήθεια το Ισραήλ στις 30 Οκτωβρίου 1973.⁹³⁵ Ο άμεσος πολιτικός στόχος ο οποίος επιδιώχτηκε από τα κράτη-παραγωγούς ήταν η παύση της αμερικανική βοήθειας και η συνέχιση της άσκησης πίεσης μέσω του εμπόριο μέχρι το Ισραήλ να σταματήσει τις πολεμικές επιχειρήσεις, να αποσυρθεί πίσω από τα εδάφη που είχε καταλάβει στον πόλεμο των Έξι Ημερών και να αναγνωρίσει τα δικαιώματα του Παλαιστινιακού λαού.⁹³⁶

⁹³³ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 871.

⁹³⁴ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ. 67.

⁹³⁵ Ο.π., σ. 177.

⁹³⁶ Ο.π..

Από εκείνη τη φάση και μέχρι τη διάσκεψη της Doha οι παραγωγοί χρησιμοποίησαν την τακτική της «σταδιακής περιστροφής της βίδας» ώστε κάθε απόφαση της αμερικανική κυβέρνησης υπέρ του Ισραήλ να βαρύνεται από την επιδείνωση των όρων ενεργειακής προσφοράς. Ωστόσο, για να μην αποξενωθούν από τις Η.Π.Α. οι παραγωγοί μετρίαζαν τις διαρκώς διογκούμενες απαιτήσεις τους όποτε ήθελαν να επιβραβεύσουν εκείνες ή τους συμμάχους τους. Έτσι, στις 18 Οκτωβρίου οι κυβερνήσεις της Σαουδικής Αραβίας και του Άμπου Ντάμπι αποφάσισαν τη μείωση της παραγωγής κατά 10% με την προοπτική να την μειώσουν περαιτέρω μετά το τέλος του Νοέμβρη. Η μείωση της παραγωγής πραγματοποιήθηκε εν όψει της προσπάθειας της κυβέρνησης Νίxon να «περάσει» από το Κογκρέσο πρόσθετη στρατιωτική βοήθεια 2.2 δις. δολαρίων για το Ισραήλ.⁹³⁷ Όταν τελικά το νομοσχέδιο πέρασε, η Σαουδική Αραβία ξεκίνησε το πλήρες πετρελαϊκό εμπάργκο στις Η.Π.Α. προσελκύοντας μέχρι τις 30 Οκτωβρίου άλλα 10 αραβικά κράτη. Τον επόμενο μήνα, στη συνάντηση των υπουργών πετρελαίου στο Κουβέιτ αποφασίστηκε η μείωση της παραγωγής κατά 5% επιπλέον και ζητήθηκε και πάλι η απόσυρση του Ισραήλ στα προ του 1967 εδάφη και η αναγνώριση των δικαιωμάτων των Παλαιστινίων.

Η στάση των κρατών - παραγωγών άρχισε να αλλάζει από τον Δεκέμβριο του 1973, στη συνάντηση των Υπουργών Πετρελαίου στη Γενεύη, στη διακοίνωση της οποίας ανακοινώνονταν ότι το εμπάργκο στις Η.Π.Α. θα έληγε μόλις υπογράφονταν από το Ισραήλ μια συμφωνία που θα περιελάμβανε μια «προγραμματισμένη» ισραηλινή υποχώρηση από τα αραβικά εδάφη που καταλήφθηκαν το 1967, την οποία θα εγγυούταν οι Η.Π.Α. και της οποίας η εφαρμογή θα ξεκινούσε άμεσα.⁹³⁸ Στα τέλη του ίδιου μήνα οι υπουργοί πετρελαίου αποφάσισαν να μην μειώσουν περαιτέρω την παραγωγή (όπως είχαν αποφασίσει για τον Ιανουάριο του 1974) αλλά να την αυξήσουν ώστε να εξυπηρετήσουν τα «φιλικά» κράτη, κυρίως την Ιαπωνία.

Η διάσκεψη της Τεχεράνης που ακολούθησε δεν είχε επιπτώσεις στην προσφορά του πετρελαίου αλλά είχε δραματικά αποτελέσματα στην προσυμφωνημένη τιμή. Έχοντας ήδη αυξήσει την τιμή κατά 70% από τις 16 Οκτωβρίου 1973, τα κράτη αποφάσισαν την επιπλέον αύξηση κατά 131% και διαμόρφωσαν την τιμή στα 11,65 δολάρια το βαρέλι. Από εκεί και ύστερα οι προτιμήσεις των κρατών άρχισαν να διαχωρίζονται. Λόγω των διαφωνιών καθορίστηκε ένα σύστημα δύο κατευθύνσεων στην τιμολόγηση κατά το οποίο η Σαουδική

⁹³⁷ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 873 και Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ. 178.

⁹³⁸ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ. 181.

Αραβία και το Άμπου Ντάμπι ανέβασαν την προσυμφωνημένη τιμή κατά 5% ενώ τα υπόλοιπα μέλη του OPEC κατά 10%.

Ας σημειωθεί ότι στη δραματική αύξηση των τιμών του πετρελαίου συνέβαλε και το Ιράν το οποίο συνέχισε να ανεβάζει την τιμή του πετρελαίου σε αναλογία με τους Άραβες παραγωγούς παρά τις επικλήσεις και απειλές της αμερικανικής κυβέρνησης για διατήρηση των τιμών στα προ του Οκτώβρη επίπεδα.⁹³⁹ Ο Kissinger δικαιολόγησε εκ των υστέρων την Ιρανική απόφαση ως φυσιολογική δεδομένης της αναντιστοιχίας μεταξύ των τιμών της αγοράς και των προσυμφωνημένων τιμών αλλά ούτε κι εκείνος, ο θερμός υποστηρικτής της συμμαχίας με το Ιράν, δεν μπορούσε να αποκλείσει τις ηγετικές φιλοδοξίες και τον άκρατο ομορτισμό του Σάχη για εσωτερικούς και εξωτερικούς λόγους.⁹⁴⁰

Το πλέον ενδιαφέρον ζήτημα είναι αν οι συνεχείς αυξήσεις των τιμών και το πετρελαϊκό εμπάργκο επηρέασαν τη διπλωματική δραστηριότητα των Η.Π.Α. στον αραβοϊσραηλινό πόλεμο. Η επίσημη αμερικανική θέση ήταν ότι τα δύο ζητήματα δεν συνδέονταν και η μεσανατολική πολιτική χαράσσονταν ανεξάρτητα από τις πιέσεις του εμπάργκο. Η αμερικανική στρατηγική χαράσσονταν, κατά τον Kissinger, «χωρίς τις παρεκτροπές της πίεσης του εμπάργκο».⁹⁴¹ Η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Στην πρώτη συνάντηση με τον Faisal μετά το εμπάργκο ο Kissinger ζήτησε την άρση του εμπάργκο συνδέοντας άμεσα την παρέμβαση στην αραβοϊσραηλινή διαμάχη με το ζήτημα της ενεργειακής κρίσης. Οι Η.Π.Α. μπορούσαν να απορροφήσουν τα προβλήματα του εμπάργκο αλλά ο ψυχολογικός αντίκτυπος του ήταν εκείνο το οποίο δημιουργούσε μεγάλα προβλήματα στη διπλωματική δράση αποξενώνοντας τους αμερικανούς πολίτες.⁹⁴² Στη σύσκεψη του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας στις 2 Νοεμβρίου 1973 ο ίδιος ο Kissinger συζήτησε την ανάγκη για άσκηση πίεσης στο Ισραήλ ώστε να παραχθεί ένα «μετριοπαθές πρόγραμμα» ισραηλινών υποχωρήσεων που να ικανοποιεί του παραγωγούς.⁹⁴³ Εξάλλου, ο ίδιος ο Αμερικανός πρόεδρος βρίσκονταν σε φάση αμηχανίας αναφορικά με την υπόθεση. Στις 25 Νοεμβρίου 1973 πρότεινε την αποστολή επιστολής προς το Ριάντ με την προσωπική επίκληση για τη λήξη του εμπάργκο και ως αντάλλαγμα τις αμερικανικές εγγυήσεις για αντικειμενική στάση των Η.Π.Α. στην επικείμενη ειρηνευτική διάσκεψη της Γενεύης.⁹⁴⁴ Τελικά αποτράπηκε από τον ίδιο τον Kissinger.

⁹³⁹ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 888.

⁹⁴⁰ Ο.π., σ. 889.

⁹⁴¹ Ο.π., σ. 874.

⁹⁴² Sheehan, Edward R. F., "How Kissinger Did It: Step by Step in the Middle East", *Foreign Policy*, No. 22, Spring 1976, σ. 20.

⁹⁴³ Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 226.

⁹⁴⁴ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 881.

Κατά τον Sirriyeh, οι προσπάθειες για την κατάπαυση του πυρός και την ειρήνευση αναμφισβήτητα δέχτηκαν ώθηση από τις ενεργειακές ανάγκες.⁹⁴⁵ Η αδιάκοπη διπλωματική δραστηριότητα για την επίτευξη συμφωνιών απαγκίστρωσης της Συρίας και της Αιγύπτου διενεργήθηκε υπό τη σκέπη των αραβικών πιέσεων που συνδύαζαν τη συνέχιση του εμπάργκο με τους όρους των συμφωνιών. Εν μέσω διπλωματικού πυρετού, οι επαφές του Kissinger με τον Πρόεδρο είχαν ως κεντρικό θέμα συζήτησης το ενδεχόμενο εξεύρεσης λύσης ώστε να αρθεί το εμπάργκο. Όταν στις 18 Φεβρουαρίου 1974 ο Kissinger ενημέρωνε τον πρόεδρο για την επερχόμενη συνάντησή του με τους υπουργούς εξωτερικών των Αράβων, του παρουσίασε την κλασική στρατηγική αποσύνδεσης του εμπάργκο από τη διαδικασία απαγκίστρωσης της Συρίας. Όμως ο πρόεδρος δεν ασπάζονταν αυτή την άποψη: «*αναρωτιέμαι [...] αν αξίζει να τους δεις [...] ξέρεις τα έχουμε ξανακάνει αυτά και δεν βοήθησε το εμπάργκο. Βλέπεις, το μόνο ενδιαφέρον μου είναι το εμπάργκο. Αυτό είναι το μόνο θέμα το οποίο ενδιαφέρει τη χώρα. Δεν τους καίγεται καρφί [τους αμερικανούς] για τους Σύριους. Αυτό είναι το πρόβλημά μας.*»⁹⁴⁶ Έτσι οι επαφές με τους παραγωγούς διενεργούνταν υπό κλίμα πίεσης η οποία οδηγούσε σε συνδιαλλαγές που αποκάλυπταν μια σχέση βραχυχρόνιας αλληλεξάρτησης η οποία δεν δικαιολογούνταν από τα αντικειμενικά της πετρελαϊκής εξάρτησης αλλά επιβάλλονταν από τον πανικό που είχαν προκαλέσει οι τιμές του πετρελαίου στις Η.Π.Α.. Ο Kissinger προσπαθούσε να εκμαιεύσει δεσμεύσεις άρσης του εμπάργκο από τους Άραβες υποσχόμενος υποστήριξη σε ζητήματα άσχετα με τα τότε φλέγοντα. Σε μια συνομιλία με τον Kissinger τον Μάρτιο του 1974 ο Νίχον αναρωτιόταν «*μα τι θα κερδίσουν με αυτό [το εμπάργκο] που δεν θα το κέρδιζαν έτσι κι αλλιώς; Υψηλότερες τιμές;*». Και ο Kissinger απαντούσε «*αυτό που κερδίζουν τώρα [με το εμπάργκο] είναι η στρατιωτική [...] και η μακροχρόνια οικονομική σχέση [με τις Η.Π.Α.] [...] και η στρατηγική δέσμευση των Η.Π.Α. εναντίον των εχθρών τους, το Ιράκ, τη Νότια Υεμένη και πάει λέγοντας.*»⁹⁴⁷ Οι στόχοι του εμπάργκο δεν αφορούσαν, κατά τον Kissinger, αποκλειστικά τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο.

Η υπόθεση του εμπάργκο και του πολέμου προκαλούσε προβλήματα και στις σχέσεις με τους δυτικούς συμμάχους. Η πολιτική των Ευρωπαίων και των Ιαπώνων να αποστασιοποιηθούν από τις Ηνωμένες Πολιτείες επιδείνωσε τους δεσμούς της ατλαντικής κοινότητας. Οι Ευρωπαίοι δεν ήταν διατεθειμένοι να βρεθούν στο πλευρό των Η.Π.Α. ούτε για

⁹⁴⁵ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σσ. 190-191.

⁹⁴⁶ TELCON, *The President/Sec. Kissinger*, Monday February 18, 1974, 10 a.m., από τα Kissinger Transcripts στο Undersecretary of Management: Bureau of Administration: US Department of State Freedom of Information Act (FOIA)

<<http://foia.state.gov/SearchColls/Results.asp?Collection=state&QueryText=TELECON%2C+Kissinger+%E2%80%93+Dobrynin&SortField=DocDate&SortOrder=desc&Page=82&DocumentClass=Kissinger&>>.

⁹⁴⁷ TELECON, *President Nixon/Secretary Kissinger*, March 11, 1974, 5:50 p.m.

την ανάσχεση της σοβιετική επιρροής στη Μέση Ανατολή ούτε για την επίλυση της αραβοϊσραηλινής σύγκρουσης μέσω της αμερικανικής διπλωματίας. Αμέσως μετά την έναρξη του εμπάργκο, η Δυτική Γερμανία ζήτησε να σταματήσει άμεσα η μεταφορά υλικού προς το Ισραήλ από τις αμερικανικές βάσεις στο έδαφός της. Ο Willy Brandt δικαιολόγησε την απόφασή του επεξηγώντας ότι η Ατλαντική Συμμαχία επέβαλε τη συνεργασία στον χώρο επιχειρησιακής δράσης της κι όχι έξω από αυτόν, δηλαδή στη Μέση Ανατολή.⁹⁴⁸ Το παράδειγμά της Γερμανίας ακολούθησαν σύντομα η Ισπανία και η Ιταλία οι οποίες συν τοις άλλοις επέδειξαν την έντονη δυσαρέσκεια για την αμερικανική μονομερή απόφαση να περάσει σε κατάσταση DEFCON 3 ως μέσο πίεσης προς τους Σοβιετικούς. Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η ευρωπαϊκή στάση ήταν αποκύημα της αποφασιστικά υψηλότερης εξάρτησης από το μεσανατολικό πετρέλαιο. Από την άλλη, όπως υποστηρίζει η Venn, η περισσότερο φιλο-αραβική στάση των Ευρωπαίων ήταν παράγωγο και μιας μακροχρόνιας πολιτικής αντίληψης η οποία είχε καταλήξει στην ισορροπημένη στάση έναντι του αραβοϊσραηλινού πολέμου πριν επιβληθεί το πετρελαικό εμπάργκο.⁹⁴⁹ Άρα η ευρωπαϊκή στάση δεν συνεπάγονταν απαραίτητα την επιτυχία των αραβικών πιέσεων και συνδέονταν περισσότερο με την προδιάθεση των Ευρωπαίων να «καταναλώνουν» αμερικανική ασφάλεια με μικρό πολιτικό κόστος.

Από την πλευρά της αμερικανικής πολιτικής, οι ευρωπαϊκές επιλογές και δηλώσεις ήταν προϊόν υποκρισίας δεδομένου ότι απέναντι στις παγκόσμιες προκλήσεις της Σοβιετικής ισχύος οι ευρωπαϊκές δυνάμεις έτειναν να επικεντρώνονται στα στενά, και βραχυπρόθεσμα, εθνικά συμφέροντα εις βάρος των σημαντικότερων διακυβευμάτων του ανταγωνισμού Ανατολής-Δύσης. Αν και το 1973 είχε ονομαστεί «Έτος της Ευρώπης» από την προεδρία Νίxon, οι Ευρωπαίοι αποδείχτηκαν ιδιαίτερα επιφυλακτικοί στην υιοθέτηση μιας κοινής γραμμής εξωτερικής πολιτικής με τις Η.Π.Α., όπως ορίζονταν από τον νέο Ατλαντικό Χάρτη που προωθούσε η αμερικανική κυβέρνηση. Ο αραβοϊσραηλινός πόλεμος και το πετρελαικό εμπάργκο έφεραν στην επιφάνεια και ενίσχυσαν τις ευρωπαϊκές επιφυλάξεις που μέχρι τότε ήταν περισσότερο υποβόσκουσες παρά εκδηλωμένες.

Με τους Ευρωπαίους συμμάχους να απομακρύνονται από την αμερικανική πολιτική και τα αποτελέσματα του εμπάργκο να γίνονται ορατά, το ζήτημα της χρήσης στρατιωτικής ισχύος για την προστασία της ενεργειακής προσφοράς τέθηκε στο τραπέζι της αμερικανικής πολιτικής. Στις 21 Νοεμβρίου 1973 ο Kissinger απείλησε ευθέως τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη ότι οι

⁹⁴⁸ Kissinger, *Years of Upheaval*, 1982, σ. 715.

⁹⁴⁹ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 131.

Η.Π.Α. θα αντιδρούσαν με «οποιαδήποτε μέτρα κρίνονταν απαραίτητα» στην περίπτωση που το εμπάργκο συνεχίζονταν επ' αόριστο και χωρίς σημαντικό λόγο.⁹⁵⁰

Το εμπάργκο έληξε τελικά μετά τη Διάσκεψη της Γενεύης και την υπογραφή δύο συμφωνιών απεμπλοκής μεταξύ Αιγύπτου – Ισραήλ (Ιανουάριος 1974) και Συρίας – Ισραήλ (Μάιος 1974). Τον Μάρτιο του 1974 στη συνάντηση της Βιέννης, και υπό την επιρροή του Sadat οι υπουργοί πετρελαίου επτά αραβικών κρατών αποφάσισαν να θέσουν τέλος στο εμπάργκο.⁹⁵¹ Η συνθήκη μεταξύ Αιγύπτου και Ισραήλ επέστρεφε τον έλεγχο του Σουέζ στην Αίγυπτο καθώς αιγυπτιακά στρατεύματα θα έπαιρναν θέσεις ανατολικά της διώρυγας και από τις ισραηλινές δυνάμεις θα τους χώριζε μια ουδέτερη ζώνη μέχρι τα δυτικά του Σινά. Ισραηλινά στρατεύματα θα διατηρούνταν σε περιορισμένους αριθμούς στα στρατηγικά περάσματα Giddi και Mitla.⁹⁵²

Η λήξη του εμπάργκο δεν είχε ως αποτέλεσμα την απόσυρση της στρατιωτικής επιλογής από τα σχέδια της αμερικανικής κυβέρνησης, κυρίως επειδή το εμπάργκο διαδέχτηκε η δραματική και μονομερής αύξηση των τιμών από τους παραγωγούς. Η απειλή στρατιωτικής επέμβασης στα πετρελαιοπαραγωγά κράτη συνεχίστηκε και εξέλαβε περισσότερο συγκεκριμένη μορφή στα τέλη του 1974 και τις αρχές του 1975. Σε δύο διαφορετικές ομιλίες τον Σεπτέμβριο του 1974 ο πρόεδρος Ford αναφέρθηκε στους κινδύνους σύγκρουσης εφόσον τα ενεργειακά ζητήματα δεν επιλύονταν μέσω της συνεργασίας.⁹⁵³ Τον Ιανουάριο του 1975 ο Kissinger προέβη στη δήλωση ότι δεν ήταν απίθανη μια στρατιωτική επέμβαση εξαιτίας του ενεργειακού ζητήματος αν και θα πραγματοποιούνταν στην περίπτωση «ασφυξίας του βιομηχανικού κόσμου».⁹⁵⁴

Ταυτόχρονα η υπηρεσία ερευνών του αμερικανικού κοιγκρέσου παρήγγειλε μελέτη η οποία θα ανέλυε τους παράγοντες μιας επιχείρησης που θα στόχευε στην κατάληψη πετρελαικών εγκαταστάσεων σε ένα υποθετικό μελλοντικό εμπάργκο. Η μελέτη ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 1975 και συζητήθηκε από τα μέλη του Κογκρέσου και το κεντρικό της σημείο ήταν ότι επικεντρώνονταν στο υποθετικό σενάριο κατάληψης των σαουδαραβικών υπεράκτιων πετρελαιοπηγών.⁹⁵⁵ Το αντικείμενο μιας στρατιωτικής επέμβασης παρουσιάστηκε εκτενέστερα στο άρθρο υπό το ψευδώνυμο «Miles Ignotus» στο περιοδικό

⁹⁵⁰ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1992, σ. 133.

⁹⁵¹ Για τη διασύνδεση της επίλυσης της κρίσης με την άρση του εμπάργκο βλ. Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σσ. 191-192.

⁹⁵² Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1992, σ. 132.

⁹⁵³ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ. 194.

⁹⁵⁴ Ο.π., σ. 194.

⁹⁵⁵ Ο.π., σσ. 195-197.

Harper's τον Μάρτιο του 1975. Ο συγγραφέας του άρθρου, σύμφωνα με κάποιους ο Edward Luttwak⁹⁵⁶, εξηγούσε ότι μια στρατιωτική επιχείρηση θα έπρεπε να κατευθυνθεί προς τη Σαουδική Αραβία ώστε να διασπαστεί ο OPEC και να εξασφαλισθούν τα μεγάλα αποθέματά της και ανάλυνε τα προβλήματα διοικητικής μέριμνας και τακτικής διαχείρισης που θα δυσχέραιναν το αμερικανικό έργο. Το κύριο επιχείρημα του άρθρου ήταν ότι η σοβιετική αντίδραση σε μια τέτοια στρατιωτική πρωτοβουλία θα ήταν περιορισμένη τόσο λόγω της ασυμμετρίας συμφερόντων όσο και εξαιτίας της συγκράτησης που οι σοβιετικοί αναγκαστικά θα επιδείκνυαν ώστε να μην προκύψει γενικός θερμοπυρηνικός πόλεμος.⁹⁵⁷ Κατά τον Kissinger, επισείοντας τέτοιου είδους απειλές οι Η.Π.Α. ασκούσαν πιέσεις ώστε το κίνητρο για χαλιναγώγηση της τιμολογιακής πολιτικής να υπερκεράσει την αραβική αλαζονεία από την επιτυχία του εμπάργκο. Από την άλλη πλευρά, η κυριότερη σύμμαχος των Η.Π.Α., η Μεγάλη Βρετανία, δεν διέκρινε απλώς έναν ψυχολογικό εξαναγκασμό στην απειλή στρατιωτικής δράσης. Τα αποχαρακτηρισμένα έγγραφα της βρετανικής κυβέρνησης καταδεικνύουν ότι στις συζητήσεις με τον Υπουργό Άμυνας των Η.Π.Α. οι Βρετανοί έγιναν αποδέκτες της σοβαρότητας με την οποία οι αμερικανοί σκέπτονταν την ανάληψη στρατιωτικής δράσης. «Δεν ήταν πια εμφανές για εκείνον [τον James Schlesinger] ότι οι Η.Π.Α. δεν θα χρησιμοποιούσαν [στρατιωτική] ισχύ».⁹⁵⁸ Ο Lord Cromer, ο τότε βρετανός πρέσβης στη Washington, ενημερώθηκε για τα σχέδια της επιχείρησης, αυτή θα κατευθύνονταν στη Σαουδική Αραβία, το Κουβέιτ και το Άμπου Ντάμπι και θα ήταν σχετικά απλή, θα χρησιμοποιούνταν τέσσερις ταξιαρχίες που θα πραγματοποιούσαν απόβαση χωρίς αεροπορική κάλυψη.⁹⁵⁹ Τα προβλήματα δεν προβλεπόταν ότι θα προέρχονταν από τη Σοβιετική Ένωση αλλά από την αντίδραση των δυτικών συμμάχων και την αποξένωση των αραβικών κρατών.⁹⁶⁰

Προφανώς, η στρατιωτική επιλογή στην αντιμετώπιση του ενεργειακού προβλήματος δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή. Στον επίλογο του άρθρου του ο Miles Ignotus θεωρούσε ότι η στρατιωτική επίθεση στους παραγωγούς αποτελούσε μια υποχρέωση του τότε προέδρου προς τις επόμενες γενιές γιατί τα αποτελέσματα του εμπάργκο και της συνεχιζόμενης εξάρτησης θα ήταν μακροχρόνια και καταστρεπτικά. Ως στρατηγιστής κι όχι οικονομολόγος, ο Ignotus δεν υπολόγισε τις δυνατότητες της αμερικανικής οικονομίας να αντέξει τις αυξημένες τιμές αλλά και τη φυσιολογική μείωση του πραγματικού κόστους του πετρελαίου όσο η αξία του δολαρίου διολίσθαινε. Συν τοις άλλοις στο άρθρο του δεν γίνονταν κανένας λόγος για την πραγματική

⁹⁵⁶ Henderson David R., "Do We Need to Go to War for Oil?", *Independent Policy Report*, 2007, σ. 1.

⁹⁵⁷ Ignotus Miles, *Seizing Arab Oil*, Harper's, 250:1498, March 1975, σ. 58.

⁹⁵⁸ "Britain Says U.S. Planned to Seize Oil in '73 Crisis", *The New York Times*, January 2, 2004.

⁹⁵⁹ Ο.π..

⁹⁶⁰ Ο.π..

απειλή της ενεργειακής κρίσης στην αμερικανική οικονομία ούτε βέβαια αποπειράθηκε μια πρόβλεψη για τη μορφή της διεθνούς αγοράς ενέργειας μετά από την κατάληψη των πετρελαιοπηγών. Όπως θα κατέδειχνε και η μετέπειτα κρίση των τιμών του 1979 οι διεθνοπολιτικές εξελίξεις επηρεάζουν τη διεθνή ενεργειακή αγορά άσχετα από τις πραγματικές ποσότητες πετρελαίου που είναι διαθέσιμες. Ο πανικός σε κάθε μεταβολή είναι εξίσου σημαντικός παράγοντας. Από αυτή την άποψη η ένοπλη επέμβαση και κατάληψη πετρελαιοπηγών θα επιδείνωνε εξαιρετικά την κατάσταση πριν τη βελτιώσει, αν ποτέ τη βελτίωνε.

Η επιρροή του πετρελαϊκού ζητήματος στην διαχείριση της μεσανατολικής κρίσης από τους αμερικανούς ήταν, όπως γνωρίζουμε εκ των υστέρων, σημαντική. Η διαχείριση της πετρελαϊκής κρίσης με ένοπλα μέσα αποδεδειγμένα αποτέλεσε επιλογή, αν και όχι ρεαλιστική. Όμως τα εμπειρικά δεδομένα δεν μπορούν να συνδέσουν άμεσα την απειλή χρήσης βίας με τα φαινόμενα ενεργειακής εξάρτησης από τους μεσανατολικούς παραγωγούς. Για να καταστεί κάποιο αγαθό αθροιστικό και άξιο πολέμου πρέπει η ασφάλεια προσφοράς του να είναι αδύνατο να εξασφαλισθεί μέσα από την αγορά. Στην περίπτωση του εμπάργκο και της μετεωρικής ανόδου των τιμών που ακολούθησε, οι όροι εξασφάλισης πετρελαίου επιδεινώθηκαν μεν αλλά δεν ήταν σε καμία περίπτωση απαγορευτικοί. Οι αμερικανικές δράσεις δεν ήταν αποκύημα της πραγματικής εξάρτησης των Η.Π.Α. από το μεσανατολικό πετρέλαιο αλλά περισσότερο απόρροια της στρεβλής εσωτερικής αγοράς, των εσωτερικών πολιτικών πιέσεων που προκάλεσε και του πανικού.

7.2.5 Θέατρο Επιχειρήσεων Περσικού Κόλπου και Ινδικό Ωκεανού

Κατά την περίοδο 1967-1973 το σοβιετικό ναυτικό αναβαθμίστηκε με αλματώδεις ρυθμούς καθελκύνοντας δώδεκα νέους τύπους σκαφών και εντάσσοντας στην υπηρεσία το πρώτο αεροπλανοφόρο (κλάση Kien). Κρίσιμο ρόλο στην εξέλιξη των ναυτικών εξοπλισμών διαδραμάτισε η προσωπικότητα και το στρατηγικό όραμα του ναυάρχου Gorshkov ο οποίος διέβλεπε στην αναβάθμιση του ναυτικού την επίλυση των προβλημάτων προβολής ισχύος τα οποία είχαν γίνει εμφανή κατά την κρίση της Κούβας του 1962. Έτσι, ενώ επί Khrushchev η έμφαση στους εξοπλισμούς δίνονταν στις πυραυλικές δυνάμεις, όταν ο Brezhnev κατέλαβε την εξουσία οι δαπάνες του ναυτικού σε σχέση με τις συνολικές αμυντικές δαπάνες της Ε.Σ.Σ.Δ. αυξήθηκαν από 15 σε 30 τοις εκατό.⁹⁶¹

	Η.Π.Α.	Ε.Σ.Σ.Δ.
Υποβρύχια	115	315
Υπ. Βαλλιστικών πυραύλων	41	62
Άλλοι τύποι	74	253
Σκάφη Επιφανείας	174	221
Αεροπλανοφόρα	14	0
Ελικοπτεροφόρα	0	2
Καταδρομικά	7	29
Πυραυλάκατοι	29	43
Αντιτορπιλικά	33	39
Φρεγάτες	91	108
Μικρά Σκάφη	23	1.200
Περιπολικά	14	430
Ναρκαλιευτικά	9	260
Άλλα	0	510
Σκάφη Αμφίβιων Επιχειρήσεων	65	100
Αεροσκάφη ναυτικού	6.260	1.200
Προσωπικό	562.000	470.000

Πίνακας 2 Αμερικανικές και Σοβιετικές Ναυτικές Δυνάμεις, 1974⁹⁶²

Η επισταμένη προσπάθεια ανάπτυξης των σοβιετικών ναυτικών ικανοτήτων είχε ως αποτέλεσμα το αριθμητικό, αλλά όχι το ποιοτικό, πλεονέκτημα τόσο σε σκάφη επιφανείας όσο και σε υποβρύχια να περάσει από το 1974 στην Ε.Σ.Σ.Δ. (βλ.Πίνακας 2).

⁹⁶¹ Klare Michael T., "Superpower Rivalry at Sea", *Foreign Policy*, No. 21, Winter 1975-1976, σ. 91.

⁹⁶² Στοιχεία από ό.π., σ. 89.

Η ενίσχυση του σοβιετικού ναυτικού και η ανάπτυξή του στο χώρο του Ινδικού Ωκεανού προκάλεσε ανησυχίες στην αμερικανική ηγεσία. Το μονοπώλιο ναυτικής ισχύος που οι Η.Π.Α. απολάμβαναν μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο φαινόταν να απειλείται. Ειδικά η παρουσία του σοβιετικού ναυτικού στον Ινδικό ωκεανό μετάβαλε τους συσχετισμούς στην περιοχή γιατί οι αμερικανικές ναυτικές δυνάμεις είχαν μετατοπιστεί προς τα βορειοανατολικά για τη στήριξη των επιχειρήσεων του Βιετνάμ.

Η σοβαρότητα της σοβιετικής απειλής δεν ήταν ένα ζήτημα στο οποίο παρουσιάζονταν ομοφωνία. Ο Αρχηγός ναυτικών επιχειρήσεων ναύαρχος Zumwalt Jr., πίστευε ότι ο στόχος της σοβιετικής ναυτικής παρουσίας ήταν ο έλεγχος επί των πηγών και των θαλασσιών οδών του πετρελαίου προς τη Δύση.⁹⁶³ Αντιθέτως, ο διευθυντής της CIA W. Colby θεωρούσε απίθανο αυτό το ενδεχόμενο, κυρίως επειδή η σύσταση της σοβιετικής αρμάδας δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σε αποστολές απομόνωσης (interdiction) εναντίον του αμερικανικού ναυτικού.⁹⁶⁴ Στις συζητήσεις περί των στόχων του σοβιετικού ναυτικού υπέβρισκαν οι διαφορετικές προσεγγίσεις αναφορικά με το αν οι σοβιετικοί ήταν ενεργειακά αυτόνομοι, που όπως αναφέρθηκε πιο πάνω όντως ήταν, κι αν η αυτόνομη αποτελούσε κίνητρο ή αντικίνητρο για την ανάληψη μιας προσπάθειας απομόνωσης της δύσης από το μεσανατολικό πετρέλαιο. Ενώ ο ναύαρχος Zumwalt αποδέχονταν τη θέση ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. δεν είχε ανάγκη το μεσανατολικό πετρέλαιο εντούτοις πίστευε ότι αυτό επέκτεινε τους σοβιετικούς στόχους καθιστώντας ευκολότερη την ανάληψη περιοριστικής δράσης έναντι των δυτικών.⁹⁶⁵

Οι αμερικανοί αξιωματούχοι έτειναν να υπερεκτιμούν τις σοβιετικές δυνατότητες, γεγονός το οποίο εξηγείται εν μέρει και από τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς για κονδύλια μεταξύ του ναυτικού και των άλλων όπλων. Σε κάθε περίπτωση, το σοβιετικό ναυτικό δεν είχε αποτελεσματικές δυνατότητες κρούσης γιατί δεν διέθετε επαρκή αεροπλανοφόρα. Τα αεροσκάφη που επιχειρούσαν από τα αμερικανικά αεροπλανοφόρα ήταν πάνω από πέντε φορές περισσότερα από τα αντίστοιχα του σοβιετικού, όπως φαίνεται και από τον σχετικό πίνακα, ενώ η συνολική εκρηκτική ισχύς των φερόμενων όπλων ενός μόνο αμερικανικού αεροπλανοφόρου υπερέβαινε την ισχύ του σοβιετικού ναυτικού στο σύνολό του.⁹⁶⁶ Εξάλλου, τα σοβιετικά σκάφη αδυνατούσαν να ακολουθήσουν τα αμερικανικά σε αποστολές μακράς διάρκειας γιατί στερούνταν επαρκών βάσεων για τη διοικητική τους μέριμνα. Οι αμερικανικές βάσεις ήταν περισσότερες, μεγαλύτερες και καλύτερα εξοπλισμένες από τις σοβιετικές.

⁹⁶³ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ. 221.

⁹⁶⁴ Ο.π., σσ. 221-222.

⁹⁶⁵ Ο.π., σ. 222.

⁹⁶⁶ Klare Michael T., "Superpower Rivalry at Sea", *Foreign Policy*, No. 21, Winter 1975-1976, σ. 165.

Η πηγή του ναυτικού ανταγωνισμού στον Ινδικό ωκεανό, και παγκοσμίως, ήταν οι σοβιετικές αντισταθμιστικές δράσεις απέναντι στα αμερικανικά υποβρύχια βαλλιστικών πυραύλων και τα εξοπλισμένα με πυρηνικά όπλα αμερικανικά αεροπλανοφόρα.⁹⁶⁷ Αυτές καθορίζονταν από τις επιχειρησιακές δυνατότητες των πυραύλων, των βομβών και των φορέων τους και τους όρους υπό τους οποίους θα μπορούσαν να αναχαιτισθούν σε περίπτωση γενικευμένου πολέμου. Έτσι, μέχρι το 1968 το σοβιετικό ενδιαφέρον επικεντρώνονταν στο χώρο της Μεσογείου γιατί οι βαλλιστικοί Polaris είχαν βεληνεκές 1850 χιλιόμετρα. Όταν οι Polaris αντικαταστάθηκαν από τους Poseidon, βεληνεκούς 4500 χιλιομέτρων, οι σοβιετικές ναυτικές δυνάμεις επέκτειναν αναγκαστικά την ακτίνα δράσης τους σε μεγαλύτερες αποστάσεις από την σοβιετική επικράτεια καλύπτοντας τώρα και τις ωκεάνιες υδάτινες μάζες.⁹⁶⁸ Αυτό σήμαινε τόσο μια αλλαγή στο σκεπτικό διάταξης των σοβιετικών σκαφών όσο και τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας προς τις ανθυποβρυχιακές επιχειρήσεις.⁹⁶⁹ Αντίστοιχο ανασχετικό ρόλο διαδραμάτιζαν και τα σοβιετικά σκάφη που έφεραν πυραύλους επιφανείας γιατί εξοπλίζονταν τώρα με στόχο την καταστροφή των αμερικανικών αεροπλανοφόρων τα αεροσκάφη των οποίων ήταν επίσης φορείς πυρηνικών όπλων. Επομένως, η κύρια στόχευση του σοβιετικού ναυτικού δεν ήταν η τοπική υπεροπλία αλλά η διατήρησης της στρατηγικής ισορροπίας η οποία μεταβάλλονταν από την εξέλιξη της τεχνολογίας.

Το αν και το κατά πόσο το αναβαθμισμένο σοβιετικό ναυτικό σχεδιάζονταν για να καταστρέψει το αντίστοιχο αμερικανικό ή να αποκόψει τις πετρελαιοπαραγωγές περιοχές από την δυτική αμυντική κάλυψη ήταν ένα αμιγώς πολιτικό ζήτημα. Εκ των υστέρων φαίνεται ότι ο σχεδιασμός του χειρίστου σεναρίου που διεξάγονταν από το αμερικανικό και το σοβιετικό επιτελείο του ναυτικού περιστρέφονταν γύρω από τις διαθέσιμες επιλογές *αφότου* ένας γενικευμένος πόλεμος είχε ξεκινήσει. Σε αυτή την περίπτωση το σοβιετικό ναυτικό θα αναλάμβανε επιχειρήσεις για τη διασφάλιση των θαλάσσιων επικοινωνιών και θα προχωρούσε σε αμφίβιες κρούσεις σε σημεία καίριας γεωστρατηγικής σημασίας.⁹⁷⁰ Αντίστοιχα, το αμερικανικό ναυτικό θα καλούνταν να αντιμετωπίσει τις ανασχετικές σοβιετικές δράσεις σε περίπτωση που επιχειρούσε με τη σειρά του την κατάληψη καίριων γεωστρατηγικών σημείων όπως το λιμάνι του Chah Bahr στο Ιράν, τη βάση της Berbera στη Σομαλία ή τις περιοχές του

⁹⁶⁷ Kokoshin Andrei A., *Soviet Strategic Thought: 1917-1991*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1992, σ. 120.

⁹⁶⁸ MccGwire, *Military Objectives in Soviet Foreign Policy*, 1987, σ. 102

⁹⁶⁹ Klare, "Superpower Rivalry at Sea", 1975-1976, σ. 95.

⁹⁷⁰ Όπως αναφέρει ο MccGwire το 60% των εκθέσεων που εισηγήθηκε ο Gorshkov είχε σχέση με τις επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια του πολέμου (war-time operations) και όχι για την ανάληψη πρώτου κτυπήματος. Βλ. MccGwire, *Military Objectives in Soviet Foreign Policy*, 1987, σ. 106.

Περσικό Κόλπο για την προστασία των πετρελαϊκών πηγών.⁹⁷¹ Υπήρχε επίσης το ενδεχόμενο οι σοβιετικοί να επιτεθούν πρώτοι στις πετρελαιοπαραγωγές περιοχές του Κόλπου αλλά σε αυτή την περίπτωση το κόστος θα υποσκέλιζε δραματικά το όφελος γιατί το ενεργειακό έλλειμμα θα έπληττε και συμμαχικές δυνάμεις, θα αντισυσπείρωνε περισσότερα κράτη με τις Η.Π.Α. ενώ η μείωση της στρατιωτικής ισχύος των τελευταίων από τη διακοπή του μεσανατολικού πετρελαίου θα ήταν περιορισμένη.⁹⁷² Το εύλογο ερώτημα, βέβαια, θα ήταν η χρησιμότητα μιας τέτοιας ναυτικής στρατηγικής, και η αξία της εξασφάλισης πετρελαίου, μετά από μια γενική πυρηνική ανταλλαγή μεταξύ των υπερδυνάμεων. Δεδομένου ότι ο υπέρτατος και απώτατος σκοπός της αμερικανικής πολιτικής ηγεσίας ήταν η αποφυγή κι όχι η διεξαγωγή ενός πυρηνικού πολέμου οι απειλές που σχετίζονταν με τη φάση *αφότου* εκείνος ξεκινούσε στερούνταν σημασίας.

Οι περισσότερο αξιόπιστες απειλές που αντιμετώπιζαν οι Η.Π.Α. ήταν το αντίκτυπο που η σοβιετική ναυτική αναβάθμιση θα είχε στις σχέσεις της Ε.Σ.Σ.Δ. με τα παράκτια κράτη στις βόρειες και δυτικές πλευρές του Ινδικού, (δηλαδή το Μπαγκλαντές, την Ινδία, το Αφγανιστάν, το Ιράκ, το Ιράν, τη Νότια Υεμένη και τη Σομαλία) και τις πιθανότητες η Ε.Σ.Σ.Δ. να εξασφαλίσει νέες ναυτικές βάσεις. Κατά τον Sirriyeh, οι σοβιετικοί στόχοι στην αμερικανική αντίληψη ήταν η προβολή της Ε.Σ.Σ.Δ. ως μεγάλης δύναμης και η ενίσχυση των σχέσεών της με παράκτια κράτη εις βάρος της Δύσης, ο περιορισμός της επιρροής της Κίνας και, κυρίως, η αντιμετώπιση των αμερικανικών ναυτικών δυνάμεων σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο.⁹⁷³

Η επίδειξη της σημαίας, με άλλα λόγια η «παρα-διπλωματική» χρήση του ναυτικού ως μέσου για την παροχή ψυχολογικής υποστήριξης σε συμμάχους, την προστασία των φιλικών καθεστώτων σε περίπτωση εσωτερικής αστάθειας και την εδραίωση της σοβιετικής επιρροής ήταν όντως ένας σοβιετικός στόχος.⁹⁷⁴ Εξάλλου, κατά τον Kokoshin, ούτε ο ίδιος ο ναύαρχος Gorshkov εκτιμούσε ότι μια παγκόσμια ναυτική στρατηγική ήταν απαραίτητη αν και υπεραμύνονταν της χρήσης του νέου σοβιετικού στόλου ως αποθαρρυντικό μέσο έναντι της Δύσης, σε περίπτωση που η τελευταία επιχειρούσε στρατιωτικές επεμβάσεις σε περιοχές σοβιετικού ενδιαφέροντος.⁹⁷⁵ Δεδομένης της αριθμητικής αύξησης του σοβιετικού ναυτικού ήταν τώρα εφικτή η ανάληψη επιχειρήσεων στην ανατολική Αφρική και τη νότια Ασία, αντίστοιχων με εκείνες που από τη δεκαετία του 1950 το αμερικανικό ναυτικό διενεργούσε στη

⁹⁷¹ MccGwire, *Military Objectives in Soviet Foreign Policy*, 1987, σσ. 205-208.

⁹⁷² Ο.π., σσ. 189-190.

⁹⁷³ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ. 221.

⁹⁷⁴ Klare, "Superpower Rivalry at Sea", 1975-1976, σ. 163.

⁹⁷⁵ Kokoshin Andrei A., *Soviet Strategic Thought: 1917-1991*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1992, σσ. 131-132.

Μεσόγειο. Το γεγονός αυτό όμως ήταν περισσότερο πολιτικής παρά στρατιωτικής υφής γιατί δεν αφορούσε στην προσπάθεια καταστροφής του αμερικανικού ναυτικού αλλά την συμπλήρωση των εν εξελίξει, από το δεύτερο μισό του 1950, προσπαθειών της Ε.Σ.Σ.Δ. να διευρύνει τις πελατειακές της σχέσεις με καθεστώτα στη Μέση Ανατολή και την Αφρική. Καθώς η φιλοσοφία της νέας αμερικανικής ηγεσίας ήταν η χρήση πληθώρας μέσων πέραν της στρατιωτικής ισχύος και ο διαχωρισμός των απειλών με βάση τα συμφέροντά της, η σοβιετική επιρροή *per se* δεν αποτελούσε σημαντικό πρόβλημα εφόσον δεν αφορούσε σε κομβικής σημασίας κράτη ή περιοχές. Επομένως η αμερικανική στρατηγική στον Ινδικό ωκεανό δεν σχεδιάζονταν αποκλειστικά με αυτόν τον γνώμονα.

Κεντρικό αμερικανικό στόχο αποτελούσε η επιβολή της σταθερότητας στη Μέση Ανατολή που θα προάγονταν με τη δυνατότητα προβολής ισχύος στα παράκτια κράτη, και τη διαχείριση κρίσεων (όπως κατά τη διάρκεια του Αραβοϊσραηλινού πολέμου του 1973). Με αυτό το σκεπτικό, μέσα σε περίπου δέκα χρόνια, από το 1968 μέχρι το 1978, οι Η.Π.Α. εξασφάλισαν επιχειρησιακές δυνατότητες στο χώρο του πενταγώνου Ερυθραία – Ομάν – Μπαχρέιν – ΒΔ Ακρωτήρι Αυστραλίας – Ατόλλη Diego Garcia. Οι βάσεις στο Μπαχρέιν και στην ατόλλη Diego Garcia ήταν οι επιχειρησιακά σημαντικότερες και άμεσα σχετιζόμενες με την αμερικανική παρουσία στον Περσικό Κόλπο.

Το Μπαχρέιν αποτελούσε ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 αμερικανική βάση για την εξυπηρέτηση των αναγκών διοικητικής μέριμνας της αμερικανικής MIDEASTFOR μέσω της συνεργασίας Μ.Βρετανίας – Μπαχρέιν – Η.Π.Α.. Το δικαίωμα χρήσης ανανεώθηκε το Δεκέμβριο του 1971 για να ανασταλεί τον Οκτώβρη του 1973, λόγω του Αραβοϊσραηλινού πολέμου, και να επανενεργοποιηθεί το 1977. Στο μεσοδιάστημα οι Η.Π.Α. διατήρησαν στην ευρύτερη περιοχή του Περσικού μια ναυτική μοίρα αεροπλανοφόρων η οποία μεγεθύνθηκε σταδιακά ώστε το 1975 να περιλαμβάνει τα πλέον εξελιγμένα αεροπλανοφόρα και σκάφη κρούσης.⁹⁷⁶ Η πρόσβαση στα λιμάνια του Μπαχρέιν επέτρεπε στις Η.Π.Α. να προβάλλουν τη σημαία, το σύμβολο του αμερικανικού συμφέροντος και της επιχειρησιακής ετοιμότητας, στο χώρο μεταξύ του Περσικού Κόλπου, της Ερυθράς Θάλασσας και του Ινδικού ωκεανού από το ακρωτήρι της Καλής Ελπίδας μέχρι τα στενά της Malacca. Ταυτόχρονα, τα αμερικανικά σκάφη μπορούσαν να διενεργούν με μεγαλύτερη ευκολία αποστολές παρατήρησης του σοβιετικού

⁹⁷⁶ Cotrell Alvin J., “The Political – Military Balance in the Gulf Region” στο Szyliowicz Joseph S., O’Neil Bard E. (eds.), *The Energy Crisis and U.S. Foreign Policy*, Praeger, 1975, σ. 129.

ναυτικού και ειδικά των υποβρυχίων του όπως και να διεξάγουν ασκήσεις αμυντικού και επιθετικού χαρακτήρα για την περίπτωση διεξαγωγής μάχης.⁹⁷⁷

Η απόλλη Diego Garcia αναδείχθηκε σε στρατηγικό ομφαλό του Ινδικού Ωκεανού, αρχικά, εξαιτίας των αυξανόμενων δυσκολιών διεξαγωγής ναυτικών επιχειρήσεων από τη δεκαετία του 1960 και, αμέσως μετά λόγω της απόφασης αποχώρησης των Βρετανών και τον παράλληλο φόβο της αύξησης της σοβιετικής ναυτικής ισχύος.

Κύριος εισηγητής της στρατιωτικής εκμετάλλευσης της απόλλης υπήρξε το αμερικανικό ναυτικό και αιτία ήταν η έξαρση του ανταποικιακού αγώνα κατά τη δεκαετία του 1960 (που πρακτικά μεταφράζονταν στο ευμετάβλητο καθεστώς του Σουέζ και τις αναταραχές στη βρετανική βάση του Aden). Το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού έκρινε το 1967 ότι η προβολή ναυτικής ισχύος των Η.Π.Α. έβαινε κατιούσα και πρότεινε μια επένδυση 26 εκατ. δολαρίων στη Diego Garcia μέσω της οποίας οι Η.Π.Α. θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τουλάχιστον 26 διαφορετικά σενάρια εσωτερικών και διασυννοριακών αναταραχών στην Ινδία, το Πακιστάν, το Κουβέιτ, το Ιράκ, το Ιράν και την ανατολική Αφρική. Κανένα από τα σενάρια αυτά δεν σχετίζονταν με το ενδεχόμενο σοβιετικής επιθετικότητας.⁹⁷⁸ Η οικονομική δυσπραγία που χαρακτήριζε τα οικονομικά της κυβέρνησης Johnson και η έμφαση στο θέατρο του Βιετνάμ όπου το ναυτικό τότε επιχειρούσε δεν επέτρεψε αρχικά την πραγματοποίηση της επένδυσης. Ο υπουργός άμυνας Robert Macnamara κατ' επανάληψη εφάρμοσε μια παρελκυστική πολιτική στο ζήτημα της χρηματοδότησης. Η πρόθεση ωστόσο των Βρετανών να αποχωρήσουν από όλες τις θέσεις ανατολικά του Σουέζ με την ταυτόχρονη ισχυροποίηση του σοβιετικού ναυτικού άλλαξε άρδην τα δεδομένα. Το 1968 αποφασίστηκε η απόλλη να μετατραπεί σε σταθμό επικοινωνιών αν και το ναυτικό συνέχισε να πιέζει προς την υιοθέτηση μιας ευρύτερης στρατηγικής εκμετάλλευσης που θα καθιστούσε τη Diego Garcia ολοκληρωμένη βάση αεροναυτικών επιχειρήσεων.

Η σταδιακή απεμπλοκή από τον πόλεμο του Βιετνάμ, ο αραβοϊσραηλινός πόλεμος του 1973 και, κυρίως, το πετρελαϊκό εμπάργκο που έπληξε λιγότερο τις Η.Π.Α. αλλά καίρια τους αμερικανικούς συμμάχους ώθησε την αμερικανική κυβέρνηση στη γενική αναθεώρηση της πολιτικής της στον Ινδικό ωκεανό. Το 1974 η αμερικανική κυβέρνηση πήρε την απόφαση να μετατρέψει την Diego Garcia σε μια πλήρη ναυτική βάση επεκτείνοντας το μήκος του διαδρόμου αποπροσγείωσης στα 12.000 πόδια, εμβαθύνοντας το λιμάνι ώστε να δέχεται τα μεγαλύτερα σκάφη του αμερικανικού ναυτικού και αποθηκεύοντας καύσιμα για 30 ημέρες

⁹⁷⁷ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σσ. 230-231.

⁹⁷⁸ Stivers, *America's Confrontation with Revolutionary Change in the Middle East*, 1986, σσ. 55-56.

ναυτικής και αεροπορικής δράσης.⁹⁷⁹ Η νέα ναυτική βάση έλυσε το πρόβλημα διοικητικής μέριμνας γιατί μέχρι τότε οι αρμάδες των μεγαλύτερων σκαφών έπρεπε να ανεφοδιάζονται σε τακτά χρονικά διαστήματα στις Φιλιππίνες ενώ η ευρύτητα του φυσικού λιμένα της Diego Garcia σε συνδυασμό με τις εγκαταστάσεις που συστήθηκαν επέτρεπαν την ταχεία αύξηση των σκαφών του Ειρηνικού σε περιόδους κρίσης.⁹⁸⁰

Κατά τον Robert Pranger, υφυπουργό άμυνας για Θέματα Διεθνούς Ασφάλειας, η αμερικανική ναυτική παρουσία στην Diego Garcia είχε έμμεση μόνο σχέση με τις σοβιετικές κινήσεις στον Ινδικό. Οι σοβιετικοί δεν ήταν οι εκκινητές αυτής της διαδικασίας αλλά ο εκκινητής ήταν ο τοπικός εθνικισμός ο οποίος εκλάμβανε ένα έντονο αντιδυτικό χρώμα και που απαιτούσε τη δυνατότητα των αμερικανικών δυνάμεων να επεμβαίνουν σε πολλά μήκη και πλάτη. Σε παράλληλες γραμμές, ο Zumwalt υποστήριζε ότι αν και η σοβιετική ναυτική δραστηριότητα ενίσχυε το σκεπτικό πίσω από τη Diego Garcia εντούτοις το σκεπτικό θα υπήρχε ανεξάρτητα από τις σοβιετικές δράσεις.⁹⁸¹ Με δεδομένη τη διάγνωση απειλών που αναλύθηκε πιο πάνω, οι Pranger και Zumwalt ήταν ελκρινείς. Η αστάθεια στις παράκτιες περιοχές της Αραβικής χερσονήσου και της ανατολικής Αφρικής ήταν οι κυριότερες αιτίες της αμερικανικής κινητοποίησης στον Ινδικό Ωκεανό κι όχι η άμεση σοβιετική επιθετικότητα.

7.2.6 Απόηχος της Κρίσης και η Κρίση των Τιμών

Εάν η πολιτική Nixon-Ford-Kissinger παρουσίαζε την τάση να αντιμετωπίζει τα διεθνοπολιτικά ζητήματα υπό το πρίσμα της παγκόσμιας ισορροπίας ισχύος, και περισσότερο συγκεκριμένα τον ανταγωνισμό Ανατολής – Δύσης, η ανάρρηση του Carter στο προεδρικό αξίωμα σήμανε την επιστροφή στον τρόπο σκέψης που χαρακτήριζε περισσότερο τις ηγεσίες Kennedy και Johnson. Η πολιτική του Jimmy Carter απομακρύνθηκε από την έμφαση που έδιναν οι προηγούμενες δύο προεδρίες στη διαχείριση των σχέσεων Η.Π.Α. – Ε.Σ.Σ.Δ.. Η αμερικανική διπλωματία θα επικεντρώνονταν τώρα περισσότερο σε σημαίνοντα κράτη του τρίτου κόσμου καθώς «η ενωτική απειλή της σύγκρουσης με τη Σοβιετική Ένωση έχει καταστεί

⁹⁷⁹ Johnson Chalmers, *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy and the End of the Republic*, Henry Holt and Company, New York, 2004, σ. 221.

⁹⁸⁰ Cotrell Alvin J., “The Political – Military Balance in the Gulf Region” στο Szyliowicz Joseph S., O’Neil Bard E. (eds.), *The Energy Crisis and U.S. Foreign Policy*, Praeger, 1975, σ. 128.

⁹⁸¹ Stivers, *America’s Confrontation with Revolutionary Change in the Middle East*, 1986, σ. 72.

λιγότερο έντονη παρά το ότι ο ανταγωνισμός έχει επεκταθεί σε περισσότερα ζητήματα»⁹⁸². Η άποψη αυτή αντανάκλασε την πεποίθηση της αμερικανικής κυβέρνησης ότι η σοβιετική στρατιωτική επιθετικότητα είχε κατασιγάσει και αυτό παρείχε τη δυνατότητα αποφασιστικότερης παρέμβασης σε ζητήματα τα οποία απειλούσαν την παγκόσμια ειρήνη.

Δύο σημαντικές παρεμβαίνουσες μεταβλητές επηρέαζαν την εξωτερική πολιτική της αμερικανικής πολιτικής. Η πρώτη παρεμβαίνουσα μεταβλητή ήταν η υιοθέτηση μιας περισσότερο ιδεολογικά φορτισμένης και επικοινωνιακά εκδηλωτικής πολιτικής παγκόσμιας υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά τον Carter το ζήτημα της ειρήνης και του πολέμου δεν μπορούσε πια να διαχωρίζεται από τα νέα παγκόσμια έκτασης ζητήματα της δικαιοσύνης, της ισότητας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁹⁸³ Η δεύτερη, και εξίσου σημαντική, παρεμβαίνουσα μεταβλητή ήταν η απόρριψη της χρήσης της ένοπλης ισχύος ως υποστηρικτικού μέσου στη διπλωματική δραστηριότητα. Αυτό δεν σήμαινε απλώς ότι η αμερικανική κυβέρνηση θα δημιουργούσε προϋποθέσεις που θα καθιστούσαν τη χρήση του αμερικανικού στρατού σπάνια, κάτι το οποίο χαρακτήριζε και την πολιτική Kissinger, αλλά ότι η χρήση της στρατιωτικής βοήθειας ως όργανο χειραγώγησης της συμπεριφοράς φίλων και συμμάχων τώρα απορρίπτονταν. Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεσμεύονταν να μην είναι οι πρώτες που θα εξάγουν νέα οπλικά συστήματα σε μια περιοχή και δεν θα ανέπτυσσαν ή θα παρήγαγαν όπλα για εξαγωγές. Η πώληση όπλων θα πραγματοποιούνταν μετά από την εξέταση των επιδόσεων των αγοραστών στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της οικονομικής ανάπτυξης.⁹⁸⁴

Οι δύο αυτές εκφάνσεις της πολιτικής Carter αποτέλεσαν παρεμβαίνουσες κι όχι άμεσες μεταβλητές γιατί οι βασικοί στρατηγικοί στόχοι στο χώρο της Μέσης Ανατολής παρέμειναν ουσιαστικά οι ίδιοι. Αυτοί ήταν α) η προσπάθεια για τη σταθεροποίηση της Μέσης Ανατολής ώστε να διαφυλαχθούν τα φιλικά καθεστάτα και να περιοριστεί η σοβιετική επιρροή και β) η προστασία των αμερικανικών ενεργειακών συμφερόντων από την αστάθεια στον Περσικό Κόλπο.

Το ζήτημα της αραβοϊσραηλινής σύγκρουσης αποτέλεσε εξ αρχής το κύριο πεδίο ενασχόλησης της νέας ηγεσίας η οποία στηριζόμενη στις προηγούμενες διπλωματικές επιτυχίες του Kissinger θα προωθούσε ένα σχέδιο οριστικής επίλυσης της διαμάχης. Η φιλοδοξία αυτή πηγάζε τόσο από την ανάγκη να ολοκληρωθεί η προσπάθεια που είχε ξεκινήσει υπό τον

⁹⁸² Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 318.

⁹⁸³ Ο.π..

⁹⁸⁴ Vance Cyrus, *Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy*, Simon and Schuster, New York, 1983, σ. 319.

Kissinger για την πλήρη σταθεροποίηση της περιοχής, μέσω της υπογραφής μιας συνθήκης ειρήνης, όσο και από τους διαρκώς επιδεινούμενους όρους ενεργειακού εμπορίου οι οποίοι οφείλονταν, κατά τον Carter, στο αραβοϊσραηλινό ζήτημα. Με αυτό τον τρόπο η επιμονή των προηγούμενων προεδριών να αποφεύγουν τη διασύνδεση της ενεργειακής εξάρτησης με τις αμερικανικές δράσεις στη Μέση Ανατολή εγκαταλείπονταν. Για τη νέα ηγεσία ο OPEC ήταν πρωτίστως μια πολιτική οντότητα η οποία επιδίωκε έναν σαφή πολιτικό στόχο (την επίλυση των αραβοϊσραηλινών διαφορών) κι όχι ένα οργανωμένο καρτέλ του οποίου η ισχύς πήγαζε από τα δεδομένα της, μέχρι τότε στρεβλής, ενεργειακής αγοράς και του οποίου η σκόπευση αντανάκλούσε και οικονομικά κι όχι αμιγώς πολιτικά συμφέροντα.⁹⁸⁵

Δεν είναι σκόπιμο σε αυτό το σημείο να προχωρήσει κανείς στη ενδελεχή ανάλυση των λεπτομερειών της διπλωματικής διαδικασίας (χαρακτηριζόμενης από παλινωδίες, περιστασιακές αποτυχίες, απλή τύχη σε κάποιες περιπτώσεις και εκπληκτική διπλωματική ικανότητα σε άλλες) η οποία οδήγησε στη συμφωνία του Camp David και τη διάδοχη υπογραφή της συμφωνίας ειρήνης μεταξύ της Αιγύπτου και το Ισραήλ. Είναι σημαντικό ωστόσο να τονισθεί ότι σε σχέση με τους στόχους που τέθηκαν εξ αρχής η ενεργότατη εμπλοκή του Carter στην αραβοϊσραηλινή σύγκρουση δεν απέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ασφαλώς, οι συμφωνίες ήταν ιστορικής σημασίας γιατί για πρώτη φορά από το 1948 το Ισραήλ αναγνωρίστηκε ως κράτος από μια αραβική χώρα. Ταυτόχρονα το Ισραήλ δέχτηκε να διαλύσει τους συνοικισμούς στο Σινά και να αποσυρθεί από τα αιγυπτιακά εδάφη ενώ αναγνώρισε «νόμιμα παλαιστινιακά δικαιώματα» σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε. όπως και την απόφαση 242 του Ο.Η.Ε. σε όλα τα σημεία της.⁹⁸⁶ Από την άλλη η Αίγυπτος υποχώρησε από την απαίτησή της να συνδέεται οποιαδήποτε ειρηνευτική συμφωνία και με μια συμφωνία για τη Δυτική Όχθη, επιτρέποντας με αυτό τον τρόπο να γίνει ένα πρώτο βήμα για τη διευθέτηση πολύ περισσότερων ζητημάτων από αυτά που προέκυψαν από τον πόλεμο του 1973. Παρόλα αυτά, η προσμονή των αμερικανών για μια ουσιαστική επίλυση των δικαιωμάτων των Παλαιστινίων που να συνδέεται με την ύπαρξη κάποιας μορφής πολιτικής αυτονομίας ή ανεξαρτησίας δεν εκπληρώθηκε και συνέχισε να αποτελεί σημείο τριβής. Επίσης, δεν βρέθηκε μια λύση για τους εβραϊκούς οικισμούς μέσα στις κατεχόμενες περιοχές.

Όμως τα χειρότερα αποτελέσματα είχαν να κάνουν με τις ευρύτερες επιπτώσεις της αμερικανικής διπλωματικής προσπάθειας. Η υποχωρητικότητα της Αιγύπτου, ώστε να επιτευχθεί μια συμφωνία, μαζί με την ετοιμότητά της να χειριστεί σχεδόν όλα τα ζητήματα που

⁹⁸⁵ Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 320.

⁹⁸⁶ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1990, σσ. 177-178.

προέκυψαν από τον πόλεμο του 1967 και μετά με τους αμερικανούς την αποξένωσε από τα περισσότερα αραβικά κράτη. Τα ριζοσπαστικότερα από αυτά (το Ιράκ, η Συρία, η Αλγερία, η Λιβύη και η Νότια Υεμένη) της επιτέθηκαν με σφοδρότητα γιατί θεώρησαν ότι ο Sadat έπεσε θύμα των αμερικανοισραηλινών συμφερόντων ενώ ακόμα και τα συντηρητικότερα, όπως η Σαουδική Αραβία και η Ιορδανία, δυσαρεστήθηκαν από το γεγονός ότι η Αίγυπτος και οι Ηνωμένες Πολιτείες εμμέσως παρέκαμψαν τις αραβικές αντιδράσεις σε ένα ζήτημα το οποίο αποτελούσε τον πυρήνα της πολιτικής συνένωσης των Αράβων. Έτσι η Αίγυπτος σύντομα εκδιώχθηκε από την Αραβική Ομάδα, η οικονομική της ενίσχυση από τα αραβικά κράτη διακόπηκε και δεκαοκτώ κράτη απείλησαν να αποσύρουν τους πρεσβευτές τους από το Κάιρο.⁹⁸⁷ Επομένως, η ειρήνη συνεπάγονταν μεγάλο κόστος για την Αίγυπτο και μείωσε το πολιτικό της βάρος έναντι των υπολοίπων Αράβων γεγονός ατυχές από την αμερικανική πλευρά αφού οι σχέσεις με τις Η.Π.Α. έβαιναν βελτιούμενες.

Από την πλευρά των Η.Π.Α. οι συμφωνίες ήταν μια πρωτοφανής διπλωματική επιτυχία η οποία ήταν απαύγασμα και μιας άνευ προηγουμένου εμπλοκής του ίδιου του αμερικανού προέδρου στα μεσανατολικά ζητήματα. Ωστόσο, η υπερβολική αφοσίωση του προέδρου στο ζήτημα της αραβοϊσραηλινής διένεξης και η συνακόλουθη επιστράτευση του Υπουργείου των Εξωτερικών προς αυτή την κατεύθυνση είχαν ως αποτέλεσμα η προσοχή που δίνονταν σε κυοφορούμενες εντάσεις σε άλλες περιοχές να μην είναι επαρκής. Το γεγονός αυτό έγινε ιδιαίτερο αισθητό στην περίπτωση της Ιρανικής ισλαμικής επανάστασης.

Η είσοδος του Ιράν στη διεθνή αγορά πετρελαίου μετά από την ανατροπή του Mossadegh το 1953 έδωσαν τη δυνατότητα στον Σάχη να δημιουργήσει ένα προσωποκεντρικό κράτος το οποίο χαρακτηρίστηκε από εσωτερική πολιτική σταθερότητα. Σε αυτό συνέβαλλαν καταρχήν οι αυξημένες πρόσοδοι από το πετρέλαιο οι οποίες έδωσαν τη δυνατότητα ταχέως οικονομικού εκμοντερνισμού του κράτους κατά τα δυτικά πρότυπα ενώ παράλληλα ισχυροποίησαν δραματικά τις στρατιωτικές δυνάμεις οι οποίες εγγυούνταν την εξωτερική και εσωτερική σταθερότητα. Η τελευταία ενισχύονταν ιδιαίτερα από τη δράση των ιρανικών μυστικών υπηρεσιών, της SAVAK, οι οποίες όντας δημιούργημα και βραχίονας του Σάχη στην εσωτερική πολιτική ζωή είχαν τη δυνατότητα να καταστέλλουν τις αντικαθεστωτικές αντιδράσεις εν τη γενέσει τους. Παρόλα αυτά, η οικονομική ύφεση την οποία το Ιράν άρχισε να βιώνει από το 1975 και μετά είχε ως αποτέλεσμα τα μέχρι τότε υποβόσκοντα κοινωνικά προβλήματα που σχετίζονταν με τη διαφθορά, την καταπίεση και τις οικονομικές ανισότητες, να αναδυθούν και να εκφραστούν μέσα από το σύνολο των υπαρκτών αντιπολιτευτικών

⁹⁸⁷ Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict*, 1985, σ. 373.

δυνάμεων. Αυτές απαρτίζονταν από α) το Εθνικό Μέτωπο, μέλη του οποίου ήταν διανοούμενοι, γραφειοκράτες και φοιτητές που επιθυμούσαν τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, β) από κατακερματισμένους αριστεριστές που ήταν φύσει αντίθετοι στον αυταρχισμό του Σάχη, γ) από τους πολυάριθμους εμπόρους των παζαριών, οι οποίοι ήταν αντίθετοι στην εκβιομηχάνιση και την ανάπτυξη της αγοράς που θα απειλούσε τις προσόδους τους, κυρίως, δ) από τη θρησκευτική ισλαμική ηγεσία η οποία αντιδρούσε έντονα στην επιβολή της δυτικοποίησης του κράτους γιατί απειλούσε το ρόλο της. Διαμορφώθηκε έτσι ένας αρχικά ανοργάνωτος αλλά μαζικός συνασπισμός αντιπολιτευτικών δυνάμεων των οποίων η διογκούμενη δυσαρέσκεια άρχισε να εκφράζεται με σταδιακά ηχηρότερο τρόπο.

Η αμερικανική ηγεσία απέτυχε σε γενικές γραμμές να διακρίνει την αλλαγή των εσωτερικών συσχετισμών στο Ιράν γεγονός το οποίο προέκυπτε από την αδράνεια του κυβερνητικού μηχανισμού στο συγκεκριμένο ζήτημα. Ο κυβερνητικός μηχανισμός ήταν πολύ βαθιά εμπλεγμένος στις διπλωματικές διαδικασίες μεταξύ Αιγυπτίων και Ισραηλινών και στην προετοιμασία της συνθήκης SALT II ώστε να διαθέσει χρόνο και προσωπικό στην παρακολούθηση των ιρανικών θεμάτων. Έτσι, ενώ το καθεστώς του Σάχη αντιμετώπιζε αυξανόμενες εσωτερικές αντιδράσεις από την πρώτη χρονιά της προεδρίας Carter, το Εθνικό Συμβούλιο Ασφάλειας ασχολήθηκε με το ενδεχόμενο ανατροπής του μόλις τον Νοέμβριο του 1978, δηλαδή περίπου δέκα μήνες αφότου η κρίση είχε ξεκινήσει.⁹⁸⁸ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο Αμερικανός Πρόεδρος να είναι ανενημέρωτος για τις δυνάμεις που απειλούσαν τον Σάχη και οι ιρανικές σχέσεις να καθορίζονται υπό ένα καθεστώς παραπλανητικής ηρεμίας.

Η παραπλανητική ηρεμία απελευθέρωνε την αμερικανική πολιτική από τις πιέσεις της κλιμακούμενης κρίσης και αναβάθμιζε το ρόλο που διαδραμάτιζαν οι παρεμβαίνουσες μεταβλητές που υιοθετήθηκαν από την προεδρία Carter. Ενώ ο Σάχης αντιμετώπιζε ευρείας έκτασης αναταραχές από τον Ιανουάριο του 1978, η αμερικανική αντίδραση ήταν προσανατολισμένη όχι στην αντιμετώπιση μιας επαπειλούμενης ανατροπής αλλά στην εμπέδωση των ιδεολογικών αρχών της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής που αφορούσαν στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις δημοκρατικές αρχές.⁹⁸⁹ Η εμμονή στον εκδημοκρατισμό δεν συνεπάγονταν ότι η στρατηγική αξία του Σάχη έβαινε κατιούσα, ο Πρόεδρος Carter ήταν πλήρως δεσμευμένος στην πολιτική του «διπλού πυλώνα».⁹⁹⁰ Η αμερικανική ηγεσία παρείχε στο Σάχη φραστική υποστήριξη η οποία όμως μετριάζονταν πάντα από την προτροπή για

⁹⁸⁸ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1990, σ. 194.

⁹⁸⁹ Βλ. Moens Alexander, "President Carter's Advisers and the Fall of the Shah", *Political Science Quarterly*, Vol. 106, No. 2, Summer 1991, σ. 212.

⁹⁹⁰ Sirriyeh Hussein, *U.S. Policy in the Gulf, 1968-1977*, 1984, σ. 69.

ταχύτερη μεταρρύθμιση προς τη δημοκρατία.⁹⁹¹ Το πρόβλημα είναι ότι η εμπέδωση των δημοκρατικών αρχών είναι μια επίπονη διαδικασία η οποία προκύπτει από εσωτερικές ζυμώσεις και συγκρούσεις, απαιτεί χρόνο και χαρακτηρίζεται από πολλά και φυσικά πισωγυρίσματα. Η εκβιασμένη εφαρμογή ενός προγράμματος εκδημοκρατισμού ενέχει μεγάλο ρίσκο όταν εφαρμόζεται σε περιόδους κρίσης και, από την πλευρά μιας εξωτερικής δύναμης που επιθυμεί τη σταθερότητα όπως οι Η.Π.Α., το κόστος που επιβάλλει είναι υψηλότερο από τα οφέλη. Αυτό διαφάνηκε όταν σε μια προσπάθεια καταπράυνσης της αντιπολίτευσης ο Σάχης προσπάθησε να έρθει σε συνεννόηση με τους ηγέτες του φιλελεύθερου Εθνικού Μετώπου και φιλελευθεροποίησε την πολιτική του επιτρέποντας την ελευθερία του τύπου και απελευθερώνοντας τις διαδικασίες του κοινοβουλίου. Οι πρωτοβουλίες αυτές παρήγαγαν τα αντίθετα από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα γιατί έγιναν αντιληπτές ως ενδείξεις αδυναμίας και οδήγησαν σε αποστασίες κυβερνητικών λειτουργών, απεργίες και μαζικές διαδηλώσεις με αίτημα το θάνατό του.⁹⁹²

Ταυτόχρονα, την υποστήριξη προς τον Σάχη δυσχέρανε η εφ' εξής απόρριψη της στρατιωτικής βοήθειας ως μέσου για την υποστήριξη φίλων και συμμάχων. Στο πλαίσιο της πολιτικής μείωσης των εξαγωγών όπλων το Υπουργείο των Εξωτερικών των ΗΠΑ, που είχε και το γενικό πρόσταγμα, αποφάσισε να μην συμπεριλάβει το Ιράν στα κράτη τα οποία θα λάμβαναν ελεύθερα τα αμερικανικά οπλικά συστήματα παρόλο που το Ιράν ήταν και επισήμως αμερικανικός σύμμαχος, ενώ το Ισραήλ που δεν ήταν τυπικά σύμμαχος ήταν ο ένας από τους τέσσερις εκτός NATO παραλήπτες.⁹⁹³ Δημιουργούνταν με αυτό τον τρόπο η εντύπωση μιας σχιζοφρενικής αμερικανικής συμπεριφοράς η οποία από τη μία συνέχιζε να ακολουθεί την πολιτική του «διπλού πυλώνα» αντιμετωπίζοντας το Ιράν ως στρατηγικό σύμμαχο και υποστηρίζοντάς το φραστικά και από την άλλη το αντιμετώπιζε σαν ανάξιο στρατιωτικής υποστήριξης λόγω ασυνέπειας με το αμερικανικό πρόγραμμα εκδημοκρατισμού. Χαρακτηριστικά, η αγορά αεροσκαφών AWACS (Airborne Warning and Control System) από το Ιράν απορρίφθηκε αρχικά εν μέσω θυελλωδών συγκρούσεων στο Κογκρέσο, όπου ο Σάχης

⁹⁹¹ Brzezinski Zbigniew, *Power and Principle: memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981*, Farrar – Straus – Giroux, 1983, σ. 356,

⁹⁹² βλ. Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1990, σσ. 190-191.

⁹⁹³ Η κατάρτιση της λίστας αποφασίστηκε στο Προεδρικό Μνημόνιο Απόφασης 13 (PM-13). Βλ. σχετικά Vance, *Hard Choices*, 1983, σ. 319. Ας σημειωθεί εδώ ότι για τις αποφάσεις αναφορικά με τα εξοπλιστικά προγράμματα του Ιράν, παρουσιάζονταν σοβαροί γραφειοκρατικοί ανταγωνισμοί. Μέχρι την υιοθέτηση του PM-13 τον έλεγχο είχαν το Γραφείο Σχέσεων Διεθνούς Ασφάλειας του Υπ. Αμ. και το Γραφείο Εγγύς και Ανατολικής Ασίας του Υπ.Εξ. σε ανταγωνιστικούς ρόλους. Μετά την υιοθέτηση του PM-13 όλη η εξουσία για την ανάλυση των αμυντικών αναγκών του Ιράν πέρασε στο Γραφείο Πολιτικο-Στρατιωτικών Σχέσεων το οποίο ήταν οργανικό τμήμα του Υπουργείου Εξωτερικών και εφήρμοζε την διακηρυγμένη πολιτική Carter. Βλ. σχετικά Teicher Howard, Teicher Gayle Radley, *Twin Pillars to Desert Storm: America's Flawed Vision in the Middle East from Nixon to Bush*, William Morow and Company INC., 1993, σ. 30.

χαρακτηρίστηκε ως «κτηνώδης δικτάτορας», και μετά εγκρίθηκε αφού αφαιρέθηκαν από τα αεροσκάφη κρίσιμα εξαρτήματα.⁹⁹⁴

Οι παλινωδίες της αμερικανικής πολιτικής πήγαιναν και από την έλλειψη ομοφωνίας για το αν και κατά πόσο η ανατροπή του Σάχη και η αντικατάστασή του από μια ισλαμική ηγεσία θα απέβαινε εις βάρος των Η.Π.Α.. Τα στελέχη του State Department, με χαρακτηριστικότερη τη φωνή του αμερικανού πρέσβη στην Τεχεράνη, υποστήριζαν ότι η αντικατάσταση του Σάχη από το Khomeini δεν θα έβλαπτε τα αμερικανικά συμφέροντα γιατί ήταν εκδηλωμένος αντικομμουνιστής και αντισοβιετικός και θα συνεργάζονταν με το στρατό, ο οποίος ήταν φιλοδυτικός, για να επιβάλλει την τάξη μετά από ένα πραξικόπημα.⁹⁹⁵ Από την άλλη, ο Σύμβουλος Εθνικής Ασφάλειας Brzezinski ήταν της άποψης ότι ο Σάχης θα έπρεπε να στηριχτεί απόλυτα από την αμερικανική κυβέρνηση ώστε να αντιδράσει δυναμικά, να ανακτήσει τη χαμένη επιρροή και να προχωρήσει το πρόγραμμα εκδυτικισμού στο κράτος διατηρώντας το Ιράν στενό αμερικανικό σύμμαχο.⁹⁹⁶

Τα διλήμματα της αμερικανικής κυβέρνησης ξεπεράστηκαν τελικά από τις εξελίξεις. Ο Σάχης διαβλέποντας τις ανυπέρβλητες δυσκολίες διατήρησης της εξουσίας του όρκισε ως Πρόεδρο τον ηγέτη του Εθνικού Μετώπου Shahpur Bakhtiar θέτοντας εαυτόν εκτός πολιτικών εξελίξεων. Δύο ημέρες αργότερα η αμερικανική κυβέρνηση ζήτησε από το Σάχη να εγκαταλείψει τη χώρα ώστε να μπορέσει να τον διαδεχθεί χωρίς περαιτέρω αναστάτωση η νέα κυβέρνηση. Ο Σάχης μεταφέρθηκε αρχικά στην Αίγυπτο.

Η νέα κυβέρνηση υπό το Εθνικό Μέτωπο αποδείχτηκε βραχύβια. Τον Φεβρουάριο του 1979 ο Khomeini επέστρεψε στην Τεχεράνη από το Παρίσι και μετά από δέκα μέρες ανέτρεψε την κυβέρνηση του Bakhtiar δημιουργώντας την Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν. Η αμερικανική κυβέρνηση αναγνώρισε άμεσα τη νέα κυβέρνηση και διατήρησε τις διπλωματικές επαφές προσμένοντας στη συνέχιση της φιλοδυτικής στάσης της χώρας και στην επιστροφή στην εσωτερική ομαλότητα.⁹⁹⁷ Κάτι τέτοιο δεν πραγματοποιήθηκε παρόλο που ο Khomeini διόρισε ως πρωθυπουργό τον Mehdi Barzagan, στέλεχος της φιλελεύθερης αντιπολίτευσης. Η ισλαμική κυβέρνηση είχε μια εντελώς διαφορετική φιλοσοφία για τους όρους υπό τους οποίους θα διαμόρφωνε τις εξωτερικές της σχέσεις. Οι θρησκευτικοί ηγέτες παρουσίασαν τον Σάχη σαν πράκτορα των Αμερικανών και την επανάσταση ως την αμφισβήτηση των αποικιοκρατών, των

⁹⁹⁴ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1990, σ. 194.

⁹⁹⁵ Brzezinski, *Power and Principle*, 1983, σσ. 367-368.

⁹⁹⁶ Ο.π., σ. 394.

⁹⁹⁷ Για το σύνολο της επιχειρηματολογίας υπέρ της συνεργασίας με τον Khomeini βλ. Falk Richard A., "Khomeini's Promise", *Foreign Policy*, Spring 1979, σσ. 28-34.

ηγεμονιστών και των καταπιεστών. Το νέο Ιράν απέρριπτε την έννοια της σύγκλισης με ένα από τα δύο στρατόπεδα και προωθούσε ως υπέρτατο στόχο την ανεξαρτησία από τις δύο δυνάμεις με την απόσυρση του Ιράν από το Ψυχροπολεμικό περιβάλλον.⁹⁹⁸ Το δόγμα τώρα θα ήταν «ούτε ανατολή ούτε δύση» και προς απόδειξη τούτου το Ιράν ακύρωσε τις τελευταίες παραγγελίες αμερικανικών αεροσκαφών που είχε υπογράψει ο Σάχης.

Η άνοδος του Khomeini στην εξουσία σήμαινε αυτόματα την απώλεια του μέχρι τότε σημαντικότερου δυτικού συμμάχου στον Περσικό Κόλπο. Χωρίς το υπερεξοπλισμένο Ιράν ο μοναδικός ισχυρός σύμμαχος των Η.Π.Α. ήταν η Σαουδική Αραβία της οποίας όμως η εμβέλεια ήταν περισσότερο πολιτική παρά στρατιωτική. Ο στρατιωτικά ισχυρός σύμμαχος των Η.Π.Α. στην ευρύτερη Μέση Ανατολή ήταν το Ισραήλ το οποίο εκ των πραγμάτων δεν μπορούσε να διαδραματίσει ρυθμιστικό ρόλο στα ζητήματα των αραβικών κρατών.

Η εισβολή των σοβιετικών στο Αφγανιστάν αποτέλεσε την ολοκλήρωση της καταστροφής της στρατηγικής Carter στη Μέση Ανατολή γιατί κατέρριψε τη διάχυτη πεποίθηση ότι η σοβιετική επιθετικότητα είχε μειωθεί, μια αίσθηση πάνω στην οποία βασίζονταν και οι διαπραγματεύσεις της SALT II. Είναι αλήθεια είναι ότι ενδείξεις για το διαφαινόμενο ανταγωνισμό ήταν εμφανείς από το 1978 και μετά καθώς η Σοβιετική Ένωση ακολούθησε μια ομορτοουνιστική τακτική επέκτασης της επιρροής της στην αφρικανική χερσόνησο και στο νότιο άκρο της αραβικής χερσονήσου, στη νότια Υεμένη.⁹⁹⁹

Το Αφγανιστάν αποτελούσε παραδοσιακά, και από την τσαρική περίοδο, την «υγειονομική ζώνη» που χώριζε το ρωσικό κράτος από τους εχθρούς του στα νότια και η στρατιωτική εισβολή δεν ήταν αποτέλεσμα μιας επεκτατικής πολιτικής για την εξασφάλιση γεωστρατηγικών ή οικονομικών κερδών. Περισσότερο ήταν απόρροια του αδιεξόδου στο οποίο είχε βρεθεί η σοβιετική αμυντική στρατηγική γιατί μετά από τις σοβιετικές, και αμερικανικές, παρεμβάσεις στην εσωτερική αφγανική πολιτική το Αφγανιστάν αποσταθεροποιήθηκε σε τέτοιο βαθμό ώστε δύσκολα θα μπορούσε να διαδραματίσει τον παραδοσιακό γεωπολιτικό του ρόλο ως προστατευτική ζώνη.¹⁰⁰⁰ Τα γεωστρατηγικά πλεονεκτήματα που εξασφάλισε η Ε.Σ.Σ.Δ. με την εισβολή ήταν αμελητέα σε σχέση με το πολιτικό ρίσκο που αναλήφθηκε. Η εισβολή στο Αφγανιστάν, σε συνδυασμό και με την ανατροπή του Σάχη του Ιράν, δεν έφερε τα σοβιετικά στρατεύματα εγγύτερα πετρελαϊκές πηγές του Βόρειου Περσικού. Για να προσεγγίσει τις πετρελαϊκές πηγές ο σοβιετικός στρατός θα

⁹⁹⁸ Βλ. Shayigh Yezid, Shaim Avi, (eds.), *The Cold War and the Middle East*, Clarendon Press, Oxford, 1997, σ. 245.

⁹⁹⁹ Βλ. σχετικά Garthoff, *Détente to Confrontation*, 1985, σσ. 622-660.

¹⁰⁰⁰ Ο.π., σ. 928.

χρειάζονταν περίπου πέντε μέρες προέλασης μέσα από 347 στενώματα (choke-points) τα οποία θα τον καθυστερούσαν ακόμα και χωρίς αντίσταση.¹⁰⁰¹ Θα έπρεπε να αντιμετωπίσει την βέβαιη αντίσταση εντός της Αφγανικής και της Ιρανικής επικράτειας σε μεγάλο μήκος των γραμμών επικοινωνίας και μέσα σε απολύτως αφιλόξενο περιβάλλον.¹⁰⁰² Κυρίως, θα έπρεπε να αντιμετωπίσει την αντίδραση της δύσης της οποίας τα συμφέροντα στον πετρελαικό χώρο ήταν καίρια, και των κρατών της περιοχής τα οποία θα αντισυσπειρώνονταν αυτόματα φοβούμενες τη σοβιετική επιθετικότητα.¹⁰⁰³

Αν και η εισβολή στο Αφγανιστάν δεν προσέφερε στρατηγικά πλεονεκτήματα εντούτοις σηματοδοτούσε την κορύφωση της σοβιετικής δυναμικότητας και σε συνδυασμό με την προβολή ισχύος στην Ανγκόλα, την Αιθιοπία, την Σάμπα, την Υεμένη, την Καμπότζη και την Κούβα αντανakλούσε τα όρια της detente και την αποκαθίλωνε στην αντίληψη των αμερικανών αξιωματούχων. Ένα «τόξο κρίσεων», από τη Νότια Αφρική και μέχρι το Πακιστάν, δημιουργούνταν από τη σοβιετική επεκτατικότητα, απέναντι στο οποίο οι Η.Π.Α. δεν έδειχναν να έχουν τη δυνατότητα αντίδρασης. Στον φόβο για το «τόξο κρίσεων» υπέβασκε η αμερικανική πεποίθηση ότι ένα οργανωμένο σοβιετικό σχέδιο νίκης ή περικύκλωσης των πιο ευαίσθητων γεωστρατηγικά περιοχών βρίσκονταν στο στάδιο της εφαρμογής.¹⁰⁰⁴ Επρόκειτο για μια εντελώς ανυπόστατη κατηγορία καθώς η σοβιετική πολιτική είχε επανειλημμένα αποδείξει ότι έτεινε να εκμεταλλεύεται κι όχι να προσχεδιάζει τις ευκαιρίες που προέκυπταν, σαν χείμαρρος που έρρεε καλύπτοντας τα κενά που άφηνε η ισχύς των μικρότερων δυνάμεων και των Η.Π.Α..¹⁰⁰⁵ Φυσικά, αυτό δεν αποτελούσε άλλοθι για τις αποτυχίες της αμερικανικής πολιτικής. Το γεγονός ότι σχεδόν ταυτόχρονα με την εισβολή στο Αφγανιστάν ιρανοί φοιτητές κατέλαβαν την αμερικανική πρεσβεία της Τεχεράνης και κρατούσαν ως ομήρους 52 αμερικανούς διπλωμάτες και υπαλλήλους της πρεσβείας ήταν η χειρίστη ταπείνωση των Η.Π.Α. και συμβόλιζε περισσότερο από οτιδήποτε την περιχαράκωση του διεθνούς κύρους, της αμερικανικής ισχύος και της διάθεσης για τη χρήση της.

Το Δόγμα Carter που προέκυψε ως αντίδραση σήμανε την επιστροφή στη γεωστρατηγική μετά από ένα διάστημα έμφασης στη διπλωματία. Οι Η.Π.Α. τώρα δεσμεύονταν ότι «οποιαδήποτε προσπάθεια εξωτερικής δύναμης να ελέγξει τον Περσικό Κόλπο θα θεωρηθεί ως επίθεση στα ζωτικά συμφέροντα των Η.Π.Α.. Θα αποκρουστεί με τη χρήση

¹⁰⁰¹ Steele Jonathan, *The Limits of Soviet Power*, Penguin, 1985, σ. 121.

¹⁰⁰² MccGwire, *Military Objectives in Soviet Foreign Policy*, 1987, σ. 187.

¹⁰⁰³ Ο.π.

¹⁰⁰⁴ Garthoff, *Détente to Confrontation*, 1985, σ. 662.

¹⁰⁰⁵ Για μια κριτική της επινόησης του “τόξου της κρίσης” βλ. Halliday Fred, “The Arc of Crisis and the New Cold War”, *MERIP Reports*, No. 100/101, Special Anniversary Issue, October-December 1981, σσ. 14-25.

όλων των απαραίτητων μέσων, συμπεριλαμβανομένης της στρατιωτικής ισχύος».¹⁰⁰⁶ Η αποχαρακτηρισμένη από το 2001 «Προεδρική Οδηγία NSC-63» δήλωνε ευθέως ότι το Δόγμα Carter δεν θα χρησιμοποιούσε την ενίσχυση συγκεκριμένων κρατών ως μέσο εξασφάλισης των αμερικανικών συμφερόντων αλλά θα αντιμετώπιζε τις προκλήσεις στον Περσικό Κόλπο μέσω μιας «περιφερειακής προσέγγισης».¹⁰⁰⁷ Το κεντρικό θέμα του Δόγματος Nixon τώρα απορρίπτονταν, προφανώς μετά την απώλεια του Ιράν, και προκρίνονταν στη θέση του η άμυνα του Περσικού ως γεωγραφικής περιοχής.

Επρόκειτο για δικαιολογημένη μεταστροφή. Η επανάσταση στο Ιράν αποτύπωσε με μελανά χρώματα το βασικό μειονέκτημα πολιτικής Nixon-Kissinger και της *real-politik* γενικότερα. Η *real-politik*, σε στενή σχέση με τις υποβόσκουσες υποθέσεις εργασίας του διεθνολογικού ρεαλισμού, είναι κατά βάση μακροσκοπική ανάγοντας τις διαφοροποιήσεις ισχύος στο εσωτερικό ενός υποσυστήματος στις διαφοροποιήσεις του συσχετισμού ισχύος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων. Διακρίνει τις συμπεριφορές των κρατών «από έξω προς τα μέσα», δηλαδή εκ συλλήψεως αποδίδει τις δράσεις τους στα χαρακτηριστικά της κατανομής ισχύος στο διεθνή περίγυρο. Αυτό προσφέρει απλοποίηση στην αντίληψη του διεθνούς συστήματος και καθιστά ευκολότερο στο στρατηγικό σχεδιασμό αλλά ταυτόχρονα προωθεί μια υπεραπλούστευση η οποία δεν χαρακτηρίζει πάντα τα πολιτικά πράγματα. Οι κυβερνήσεις Nixon και Ford αντιμετώπισαν το Ιράν ως το κράτος του οποίου ο ρόλος και η μοίρα καθορίζονταν από την ισχύ του και έθεσαν στο περιθώριο τα εσωτερικά πολιτικά χαρακτηριστικά του. Όσο ο Σάχης διατηρούσε την εξουσία η πολιτική του «διπλού πυλώνα» ήταν «από χρυσό», όπως το διατύπωνε ο Schoenbaum, γιατί συνδύαζε την διαρκή αμερικανική επιρροή, την περιφερειακή σταθερότητα, την εξασφάλιση της ροής του πετρελαίου και την ανακύκλωση των πετροδολαρίων μέσω των εξοπλιστικών προγραμμάτων.¹⁰⁰⁸ Όταν όμως με την ισλαμική επανάσταση ο εσωτερικός χαρακτήρας του καθεστώτος αναδείχθηκε στην πρωτεύουσα μεταβλητή της ιρανικής συμπεριφοράς, η αμερικανική στρατηγική δεν μπορούσε πια να στηρίζεται στις ίδιες αρχές αλλά έπρεπε να επέμβει με αμεσότερο τρόπο σε μια περιοχή ιδιαίτερου οικονομικού ενδιαφέροντος.

Με αυτό τον τρόπο το αμερικανικό δόγμα επέστρεφε στο πρότυπο του δόγματος Eisenhower, μορφοποιούμενο γύρω από την εκτεταμένη αποτροπή για τη διαχείριση των μεσανατολικών κρίσεων. Η εκτεταμένη αποτροπή επί Eisenhower δεν είχε αποδώσει τους

¹⁰⁰⁶ “Persian Gulf Security Framework”, *Presidential Directive / PD-63*, The White House, Washington, January 15, 1981, στο Federation of American Scientists: Presidential Directives <<http://www.fas.org/irp/offdocs/pd/index.html>>.

¹⁰⁰⁷ Ο.π., σ. 2.

¹⁰⁰⁸ Schoenbaum David, “Passing the Buck(s)”, *Foreign Policy*, No. 34, Spring 1979, σ. 19.

αναμενόμενους καρπούς γιατί τότε η πολιτισμική πολυπλοκότητα της Μέσης Ανατολής, σε συνδυασμό με τη στρεβλή εικόνα του αραβικού εθνικισμού στην αντίληψη της αμερικανικής ηγεσίας, δεν διευκόλυνε την αμερικανική πολιτική αλλά την ενέπλεκε σε πολλές τοπικές συγκρούσεις. Υπήρχαν ωστόσο σημαίνουσες διαφορές μεταξύ του Δόγματος Eisenhower και του Δόγματος Carter υπέρ του δεύτερου.

Πρώτον, το νέο δόγμα δεν αφορούσε στη «μεγάλη» Μέση Ανατολή αλλά στο υποσύστημα του Περσικού Κόλπου, οπότε οι δρώντες ήταν λιγότεροι και στην πλειοψηφία τους φιλοδυτικοί. Η διαφορά δεν σχετιζόταν μόνο με τις στρατιωτικές δυνατότητες ως προς τις πολιτικές συνθήκες. Το δόγμα Carter αντανάκλασε τη συνολική μεταφορά του κέντρου βάρους της γενικότερης αμερικανικής πολιτικής από τον άξονα Αίγυπτος-Ισραήλ-Συρίας-Ιορδανίας-Ιράκ προς τα ανατολικά και νότια επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον απευθείας στον Περσικό Κόλπο. Η αντιμετώπιση της αραβοϊσραηλινής αντιπαλότητας αποτελούσε τώρα μόνο μία από τις πέντε κατευθύνσεις της αμερικανικής πολιτικής.¹⁰⁰⁹ Αυτή την οπτική θα υιοθετούσε αμέσως μετά και η προεδρία Reagan.

Δεύτερον, η διαθέσιμη αμερικανική στρατιωτική ισχύς στον ευρύτερο χώρο του Περσικού ήταν, σε σχέση με την περίοδο Eisenhower, πολλαπλάσια παρά την αύξηση της σοβιετικής ισχύος σε παγκόσμιο επίπεδο. Η νέα «Δύναμη Ταχείας Ανάπτυξης» που αναλάμβανε τώρα να υπερασπίσει τη σταθερότητα και την ασφάλεια των συμμάχων μπορούσε να επιχειρεί από βάσεις στην Πορτογαλία, την Ισπανία, την Ιταλία, την Τουρκία, την Αίγυπτο, την Ιορδανία, τη Σαουδική Αραβία, το Ομάν, το Μπαχρέιν, το Κουβέιτ, τη Σομαλία, το Τζιμπουτί και τη βάση Diego Garcia στον Ινδικό ωκεανό.¹⁰¹⁰ Από αυτή την άποψη οι αποφάσεις ενίσχυσης της ναυτικής παρουσίας στον Ινδικό επί Nixon διευκόλυναν την προβολή ισχύος. Παράλληλα, οι δυνατότητες μεταφοράς του αμερικανικού στρατού με αεροπορικά και ναυτικά μέσα είχαν πολλαπλασιαστεί γιατί από το 1978 είχαν αναβαθμιστεί σε κεντρικό πρόγραμμα του Υπουργείου Άμυνας αυξάνοντας την ταχύτητα και την αποτελεσματικότητα μιας επέμβασης.¹⁰¹¹

Τρίτον, το δόγμα Eisenhower αντανάκλασε την ιδεολογικά διαποτισμένη αμερικανική εξωτερική πολιτική θέτοντας σε ρόλο πυροδοτικού μηχανισμού την εξέλιξη της εσωτερικής πολιτικής των κρατών, κυρίως τον κίνδυνο του κομμουνισμού. Αντίθετα, στην «Προεδρική

¹⁰⁰⁹ “Persian Gulf Security Framework”, *Presidential Directive / PD-63*, The White House, Washington, January 15, 1981, σ. 3.

¹⁰¹⁰ Για τις δυνατότητες χρήσης αυτών των βάσεων βλ. Stork Joe, “The Carter Doctrine and US Bases in the Middle East”, *MERIP Reports*, No. 90, *The Vietnam Syndrome*, September 1980, σσ. 6-13.

¹⁰¹¹ Stork Joe, “US Targets Persian Gulf for Intervention”, *MERIP Reports*, No. 85, February 1980, σ. 4.

Οδηγία NSC-63» δεν γίνονταν πουθενά λόγος για τον κομμουνιστικό κίνδυνο ή τα κριτήρια δημοκρατικότητας και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που η προεδρία Carter είχε υιοθετήσει. Η μόνη αναφορά στο εσωτερικό των κρατών του Κόλπου αφορούσε στην «ευαισθησία» που έπρεπε να δείξουν οι Η.Π.Α. στην «ιδιαίτερη ιστορική εμπειρία» της περιοχής ώστε να μην αποξενωθούν από τα κράτη που θα προστάτευαν.¹⁰¹² Η παντελής απάλειψη αυτής της παρεμβαίνουσας μεταβλητής ήταν το αποτέλεσμα της τραυματικής εμπειρίας του Ιράν και της εκρηκτικής πολιτικής αστάθειας του Αφγανιστάν που οδήγησε στη σοβιετική εισβολή και απεικόνιζε τη στροφή προς τη γεωπολιτική σκέψη.

Το ζήτημα είναι ποιά ήταν η αντικειμενική γεωπολιτικά απειλή για τα αμερικανικά συμφέροντα στον Περσικό Κόλπο του 1980. Η απειλή δεν ήταν η Σοβιετική Ένωση γιατί η σοβιετική ισχύς στον Ινδικό ωκεανό και την Αραβική Θάλασσα δεν ήταν επαρκής έναντι των αμερικανικών δυνάμεων, η εισβολή στο Αφγανιστάν δεν απέφερε σημαντικά στρατηγικά πλεονεκτήματα και η πυρηνική-στρατηγική ισορροπία δεν επέτρεπε τη σοβιετική επέμβαση στον Περσικό, που το δόγμα Carter διατυμπάνιζε ότι αποτελούσε περιοχή καίριου γεωστρατηγικού συμφέροντος. Οπότε οι αντικειμενικές απειλές παρέμεναν οι ίδιες που ίσχυαν και στις προηγούμενες δεκαετίες, και περιορισμένη σχέση είχαν με τη σοβιετική επιθετικότητα. Αυτές αφορούσαν δηλαδή στο ενδεχόμενο εσωτερικής αποσταθεροποίησης ενός φιλικού καθεστώτος ή σε μια σύγκρουση μεταξύ περιφερειακών δυνάμεων που θα είχε ευρεία αποσταθεροποιητικά αποτελέσματα.

¹⁰¹² “Persian Gulf Security Framework”, *Presidential Directive / PD-63*, The White House, Washington, January 15, 1981.

7.3 Μερικό Συμπέρασμα

Ως πεδίο εμπειρικού ελέγχου η περίοδος 1968-1980 φαίνεται με μια πρώτη ματιά καταλληλότερη για την εξέταση της αθροιστικότητας ως αιτίου πολέμου από ότι η προηγούμενη. Αυτό οφείλεται σε δύο λόγους. Αφενός, και πέραν πάσης αμφιβολίας, η δεκαετία του 1970 έφερε για πρώτη φορά στο προσκήνιο της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας κι επομένως τα κράτη έδειξαν περισσότερη ευαισθησία στις διαστάσεις του. Αφετέρου, στη δεκαετία του 1970 για πρώτη φορά οι πετρελαιοπαραγωγοί της Μέσης Ανατολής συνασπίστηκαν με αποτέλεσμα οι αποφάσεις τους έχουν παγκόσμια αποτελέσματα στην αγορά ενέργειας. Παρόλα αυτά, με βάση τους περιορισμούς που έχουν διατυπωθεί στα θεωρητικά επιχειρήματα του παρόντος συγγράμματος το πετρέλαιο δεν αποτελούσε αθροιστική πηγή ισχύος και δεν μπορούσε να αποτελέσει και αίτιο πολέμου.

Ήταν όμως ένα στρατηγικό αγαθό και το αμερικανικό κράτος το αντιμετώπισε ως τέτοιο. Από τα στοιχεία που αναλύθηκαν παραπάνω καταδείχτηκε ότι για τη δεκαετία του 1970, όπως και για εκείνη που προηγήθηκε αυτής, η αυξημένη ενεργειακή κατανάλωση κατέστησε το πετρέλαιο τη σημαντικότερη μορφή ενέργειας τόσο για το βιομηχανικό τομέα όσο και για τις μεταφορές και την καθημερινότητα των πολιτών στη Δύση. Η αμερικανική οικονομική ιστορία των δεκαετιών 1950-1970 αποκάλυψε μια έμμεση αλλά σαφή σχέση μεταξύ της κατανάλωσης ενέργειας και της οικονομικής ανάπτυξης η οποία εξαιτίας της υψηλής εγχώριας και διεθνούς προσφοράς και των υιοθετημένων κυβερνητικών πολιτικών ενέπλεξε με επιταχυνόμενους ρυθμούς τη χρήση του πετρελαίου στην οικονομική διαδικασία καθιστώντας τις Η.Π.Α. τον μεγαλύτερο καταναλωτή παγκοσμίως. Το φαινόμενο αυτό ενισχύθηκε περαιτέρω από το γεγονός ότι κανενός είδους τεχνολογικό υποκατάστατο δεν προέκυψε γιατί δεν καθοδηγήθηκαν επαρκείς πόροι προς την έρευνα ή τη χειραγώγηση της αγοράς. Ο άνθρακας, το αέριο και η πυρηνική ενέργεια δεν αποτελούσαν διαθέσιμες επιλογές για το αμερικανικό κράτος της δεκαετίας του 1970 είτε ως αποτέλεσμα μιας πολιτικής ρύθμισης των τιμών, που κράτησε την κερδοφορία των σχετικών τομέων χαμηλά και μείωσε μεσοπρόθεσμα την παραγωγή, είτε επειδή η τιμή του πετρελαίου για την προηγούμενη δεκαετία ήταν αρκούντως χαμηλή ώστε, φυσιολογικά, προσέλκυσε τους καταναλωτές.

Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάστηκε σε αυτό το κεφάλαιο οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετώπισαν το πετρέλαιο, και γενικά την ενέργεια, μέσα από τη ρεαλιστική σκοπιά του διεθνούς εμπορίου, ως δηλαδή ένα «στρατηγικό» αγαθό. Η χειραγώγηση της παραγωγής και εμπορίας ενέργειας συνέχισε να αποτελεί το μέσο για την εξασφάλιση επαρκούς εγχώριας παραγωγής θέτοντας υπεράνω του ευκταίου των ανοικτών αγορών την ενεργειακή ασφάλεια του κράτους. Η κρατικοκεντρική αυτή πολιτική ενισχύθηκε περαιτέρω όταν τα συντονισμένα μέλη του OPEC ξεκίνησαν μια πετρελαϊκή επανάσταση. Η απάντηση των Η.Π.Α. και των συμμάχων τους δεν υιοθετούσε φιλελεύθερες προτάσεις απορρύθμισης και ανοίγματος των αγορών αλλά επικεντρώθηκε με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα στην εξασφάλιση της ενεργειακής αυτάρκειας ώστε να εξαλειφθεί η εξάρτηση από το εξωτερικό. Ακόμα και οι προσπάθειες της προεδρίας Carter που κινήθηκαν προς την κατεύθυνση της φιλελευθεροποίησης της αγοράς τελικά καταδικάστηκαν από τις αντιδράσεις του Κογκρέσου και της Γερουσίας και δεν έπαυσαν να επιδιώκουν την αυτάρκεια με την υποστήριξη του κράτους. Σε κάθε περίπτωση, τα φιλόδοξα προγράμματα ανεξάρτησης απέτυχαν παταγωδώς και σύντομα πέρασαν στη λήθη.

Η αυτάρκεια εξελίχτηκε σε αυτοσκοπό αλλά τα αντικειμενικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι η ανεξάρτηση από τις ενεργειακές πηγές του εξωτερικού επιδιώχθηκε σε μια περίοδο που η πραγματική εξάρτηση του αμερικανικού κράτους έναντι των παραγωγών του OPEC παρέμενε περιορισμένη. Όπως φάνηκε από την ανάλυση των δεδομένων παραγωγής, κατανάλωσης και εισαγωγών οι Η.Π.Α. δεν ήταν σε αποφασιστικό βαθμό ποσοτικά εξαρτημένες από το πετρέλαιο που εξήγαγαν τα κράτη του OPEC. Οι επιπτώσεις της αύξησης των τιμών δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο του εμπόργκο των πετρελαιοπαραγωγών κρατών αλλά και της δυσκαμψίας που επέβαλε η οικονομική ύφεση στην οποία βρίσκονταν η αμερικανική και η παγκόσμια οικονομία όπως και του ασφυκτικού ελέγχου των τιμών και των παραγόμενων και εισαγόμενων ποσοτήτων που είχε επιβληθεί στο αμερικανικό πετρέλαιο από τη δεκαετία του 1930 και ύστερα. Είναι επομένως ασφαλές να ισχυριστεί κανείς ότι ενώ η γενική επιδείνωση των όρων πετρελαϊκού εμπορίου ήταν εξωγενής, οι δυσμενέστατες επιπτώσεις της στην εσωτερική οικονομία των Η.Π.Α. ήταν σαφώς ενδογενείς.

Το πλήγμα στην οικονομία των ΗΠΑ ήταν σοβαρό παρόλο που η εξάρτησή τους από το μεσανατολικό πετρέλαιο ήταν ποσοτικά περιορισμένη και παρόλο που οι Η.Π.Α. ήταν η έδρα των πέντε από τις «Επτά Αδελφές», κατείχαν μια αυτόνομη ενεργειακή παραγωγική δυναμικότητα και βρίσκονταν σε γεωγραφική εγγύτητα και με πολιτική επιρροή στην παραγωγό Βενεζουέλα. Αυτό οφείλονταν και στα προβλήματα που προέκυπταν από την

αυξανόμενη εμπλοκή των Η.Π.Α. στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία και τα οποία έγιναν περισσότερο εμφανή στην κρίση των τιμών 1979.

Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου οδήγησε αναπόφευκτα στη μείωση των πραγματικών μισθών και των κερδών των επιχειρήσεων, μια εξέλιξη που ακόμα και μια οικονομία σε φάση πλήρους απασχόλησης δεν θα μπορούσε να αποφύγει. Η χρονική σύμπτωση της οικονομικής ύφεσης με την αναταραχή του ενεργειακού εμπορίου μεγιστοποίησε τα αποτελέσματα μιας κρίσης που υπό συνθήκες οικονομικής σταθερότητας μπορεί να είχαν αναχαιτισθεί ταχύτερα.

Είναι άξιο προσοχής ότι τα αποτελέσματα της μονομερούς αύξησης των τιμών από τους παραγωγούς το 1979 καταδείκνυαν ότι τα ενεργειακά συμφέροντα των Η.Π.Α. δεν αφορούσαν μόνο στην ποσοτική διάσταση της ενεργειακής εξάρτησης αλλά στην εξάρτηση από τους ίδιους τους μηχανισμούς της αγοράς. Η αύξηση της τιμής οδήγησε στην αθρόα προληπτική αγορά πετρελαίου είτε από τον πανικό ότι επίκειται κρίση είτε λόγω των ευκαιριών για κερδοσκοπία. Οι προληπτικές αγορές περιόρισαν τις διαθέσιμες ποσότητες και δημιούργησαν τεχνητή έλλειψη προσφοράς η οποία ωθούσε τις τιμές σε ακόμα υψηλότερα επίπεδα. Ο διαχωρισμός μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής ενεργειακής αγοράς γινόταν έτσι δυσδιάκριτος από τη στιγμή που οι τιμές που επικρατούσαν στο εξωτερικό επηρρέαζαν τη συμπεριφορά των αγοραστών της εσωτερικής αγοράς. Οι αγορές spot αποτελούσαν αντανάκλαση αυτών των νέων δεδομένων. Ο συνδυασμός του “scrambling” και του “leapfrogging” αύξησε τις τιμές ανεξάρτητα από τα δεδομένα ποσοτικής εξάρτησης από προμηθευτές του εξωτερικού και από την πραγματική ευαισθησία και τρωτότητα του κράτους-καταναλωτή από το κράτος-παραγωγό. Χαρακτηριστικά, από την κρίση των τιμών του 1979 υπέστη πλήγμα ακόμα και η Μεγάλη Βρετανία η οποία ήταν σχεδόν ενεργειακά αυτάρκης. Η ενεργειακή ασφάλεια συνδέονταν επομένως όχι αποκλειστικά με το ενεργειακό ισοζύγιο αλλά και με την πορεία των τιμών η οποία καθορίζονταν από παράγοντες της αγοράς που δεν σχετίζονταν αποκλειστικά με τις παραγόμενες ποσότητες.

Η πετυχημένη απορρόφηση του κόστους του εμπόργκο από τις Η.Π.Α. οφείλεται στην κορυφαία θέση τους στη παγκόσμια οικονομία. Καθώς το δολάριο και η αμερικανική οικονομία συνέχισαν να βρίσκονται στην κορυφή των προτιμήσεων των επενδυτών οι υψηλές τιμές του πετρελαίου είτε αμβλύθηκαν από τον πληθωρισμό είτε επέστρεψαν στις Η.Π.Α. με την μορφή επενδύσεων. Κι ενώ οι εξελίξεις στον πετρελαϊκό χώρο όντως προκάλεσαν αναδιανεμητικά αποτελέσματα υπέρ των Αράβων, ειδικά με τις δραματικές αυξήσεις των τιμών του 1979, οι απώλειες των Η.Π.Α. ήταν σημαντικές αλλά σε σχέση με τους συμμάχους της

ιδιαίτερα περιορισμένες. Υπό το φως των παραπάνω, αν και σοβαρά, τα μακροχρόνια αποτελέσματα των πετρελαϊκών σοκ κρίθηκαν υπό τους όρους της παγκόσμιας ιεραρχίας οικονομικής ισχύος στην οποία οι Η.Π.Α. διατηρούσαν το απόλυτο πλεονέκτημα.

Προϋποθέσεις Ασύμμετρης Αλληλεξάρτησης	
Υψηλό μερίδιο εισαγόμενου στο συνολικό υπό κατανάλωση πετρέλαιο	<i>Όχι. Το μερίδιο του μεσανατολικού πετρελαίου αντιστοιχούσε στο 8% της συνολικής κατανάλωσης και ήταν συντριπτικά μικρότερο από το αντίστοιχο μερίδιο των συμμάχων. Τα φαινόμενα έλλειψης καυσίμων δεν σχετίζονταν με το μεσανατολικό πετρέλαιο αλλά ήταν οι αρνητικές επιπτώσεις της ρυθμιστικής πολιτικής που ακολουθούνταν από το τέλος του Β' Π.Π..</i>
Ελεύθερη διαμόρφωση όρων προσφοράς από τον εξωτερικό προμηθευτή	<i>Ναι. Από το 1968 μέχρι και το 1980 τα κράτη του ΟΡΕC συνασπισμένα είχαν υποσκελίσει τις εταιρίες στον τομέα της παραγωγής πετρελαίου και διαμόρφωναν ελεύθερα την τιμή και την ποσότητα του πετρελαίου που διοχετεύονταν στις δυτικές αγορές.</i>
Απαγορευτικό κόστος υποκατάστασης εισαγόμενου πετρελαίου και αδυναμία υποκατάστασης προμηθευτή	<i>Ναι. Για ολόκληρη τη δεκαετία του 1970 δεν υπήρχε διαθέσιμο υποκατάστατο για το εισαγόμενο πετρέλαιο λόγω του μαρασμού της βιομηχανίας παραγωγής του φυσικού αερίου, του άνθρακα και της πυρηνικής ενέργειας. Οι παραγωγικές δυνατότητες εναλλακτικών προμηθευτών ήταν περιορισμένες.</i>
Προϋποθέσεις Αθροιστικότητας	
Πετρέλαιο ως κεντρικής σημασίας παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης	<i>Ναι. Η κατανάλωση συνέχισε να βαίνει αυξανόμενη παρά τις ρυθμιστικές πολιτικές της κυβέρνησης και η σημασία του πετρελαίου για την εθνική οικονομία ενισχύθηκε από την περιθωριοποίηση των εναλλακτικών πηγών ενέργειας.</i>
Έλλειψη ασφάλειας προσφοράς μέσω μηχανισμών της αγοράς	<i>Ναι. Η ελευθερία των κρατών του ΟΡΕC στον καθορισμό της ποσότητας και της τιμής του πετρελαίου δεν προσέφερε ασφάλεια στην προσφορά. Οι αμερικανικές εταιρίες, σε αντίθεση με την περίοδο 1945-1968 δεν είχαν τη δυνατότητα να ανεφοδιάζουν απρόσκοπτα το αμερικανικό κράτος.</i>
Ανταγωνισμός στον έλεγχο πηγών πετρελαίου με αντίπαλο	<i>Όχι. Η πετρελαϊκή πολιτική της Ε.Σ.Σ.Δ. συνέχισε να αποσκοπεί αποκλειστικά στην αυτάρκεια και η χρήση του εξωτερικού εμπορίου διοχέτευσε επιτυχημένα συνάλλαγμα λόγω υψηλότερων διεθνών τιμών.</i>

Τα πολιτικά αποτελέσματα της κρίσης ήταν ίσως σημαντικότερα από ότι τα οικονομικά. Το άμεσο αποτέλεσμα ήταν η ένταση που προκλήθηκε στις σχέσεις μεταξύ των Η.Π.Α. και των συμμάχων τους η οποία καταδείκνυε ότι οι Ευρωπαίοι ως καταναλωτές ασφάλειας δεν ήταν παράλληλα διατεθειμένοι να συγκλίνουν απόλυτα με τις αμερικανικές πολιτικές επιταγές. Τα βραχυχρόνια ενεργειακά συμφέροντα των ευρωπαίων τοποθετήθηκαν υψηλότερα από τις ανάγκες της ανάσχεσης της Σοβιετικής Ένωσης. Η πολιτική αναταραχή άφησε το αποτύπωμά της στην αμερικανική πολιτική διευρύνοντας τους ορίζοντες της ενεργειακής της στρατηγικής πέρα από τα στενά αμερικανικά οικονομικά συμφέροντα, συνυπολογίζοντας τώρα και τις ενεργειακές ανάγκες των αμερικανικών συμμάχων. Εξάλλου, οι απειλές για ένοπλη επέμβαση στη Μέση Ανατολή μετά το εμπάργκο δεν προέκυπταν από τις μεμονωμένες αμερικανικές ενεργειακές ανάγκες αλλά περισσότερο από το ενδεχόμενο στραγγαλισμού του αναπτυσσόμενου κόσμου που απειλούσε το δυτικό στρατόπεδο και τη δυνατότητά της ανάσχεσης της Ε.Σ.Σ.Δ..

Από μια γεωστρατηγική σκοπιά το σημαντικότερο αποτέλεσμα των κρίσεων αποτέλεσε η κάθετη αναβάθμιση της βαρύτητας του Περσικού Κόλπου στην αμερικανική εξωτερική και αμυντική πολιτική. Σε αυτό αναμφισβήτητα συνέβαλλε και το γεγονός της βρετανικής απόσυρσης από τις περιοχές ανατολικά του Σουέζ το 1968 το οποίο και δημιούργησε ένα κενό ισχύος του οποίου την πλήρωση θα αναλάμβαναν οι Η.Π.Α.. Τα ιστορικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι για την περίοδο 1968-1980 η βασική επιδίωξη της αμερικανικής πολιτικής δεν ήταν ο έλεγχος του Περσικού Κόλπου και των πηγών ισχύος που προσέφερε αλλά η με κάθε τρόπο στέρησή του από τον άμεσο ανταγωνιστή. Η στρατηγική αυτή προέκυπτε από τη *δυναμικά* υψηλή αθροιστικότητα του μεσανατολικού πετρελαίου η κτήση του οποίου από τον αντίπαλο θα συνεπάγονταν μείωση της οικονομικής ισχύος του δυτικού στρατοπέδου και αύξηση της αντίστοιχης του ανατολικού.

Αυτή η προσπάθεια ήταν επισταμένη παρόλο που σοβιετικό κίνητρο σχετιζόμενο με την ενέργεια στον Περσικό Κόλπο δεν υπήρχε. Από πλευράς ενεργειακών αναγκών, η Σοβιετική Ένωση παρέμενε αυτάρκης και μάλιστα αύξησε την ενεργειακή παραγωγή της μέσα στη δεκαετία του 1970 παρ' όλες τις ανησυχίες της αμερικανικής κυβέρνησης και των υπηρεσιών πληροφοριών για το αντίστροφο. Επομένως, μια ανταγωνιστική δύναμη που να επιδιώκει τον έλεγχο των ίδιων πηγών ισχύος με τις Η.Π.Α. δεν ήταν παρούσα στο διεθνές σύστημα.

Η ισορροπία συμβατικής ισχύος και οι αποτρεπτικές δυνατότητες των πυρηνικών εξοπλισμών υποβάθμιζαν περαιτέρω τα κίνητρα για οποιαδήποτε σύγκρουση με σκοπό την επιρροή στη Μέση Ανατολή. Σε στρατιωτικό επίπεδο οποιαδήποτε προσπάθεια είτε των Αμερικανών είτε των Σοβιετικών για περισσότερο επιθετική πολιτική προσέκρουε στον έμφυτο κίνδυνο της κλιμάκωσης σε πυρηνικό πόλεμο. Το γεγονός της υπερίσχυσης της αποτροπής έναντι της άμυνας ή της επίθεσης ήταν αρκετό για να διατηρούνται οι εντάσεις σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Υπό αυτό το πρίσμα η απευθείας αντιπαράθεση μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων αποφεύχθηκε με κάθε τρόπο και η τακτική του Kissinger για την υπονόμευση της σοβιετικής επιρροής στη Μέση Ανατολή κινήθηκε μέσω της διπλωματικής οδού. Επρόκειτο για μια στρατηγική σύμφωνη με το κλίμα της *détente* που χαρακτηρίζονταν από εξαιρετική διορατικότητα και μαεστρία. Αντιθέτως, οι απειλές του Kissinger για πυρηνικά πλήγματα προς τους σοβιετικούς κατά τη διάρκεια του πολέμου του Yom Kippur αποδείχτηκαν περιττές και με τα στοιχεία που υπάρχουν σήμερα γνωρίζουμε ότι απορρίφθηκαν από τη σοβιετική ηγεσία η οποία έτσι κι αλλιώς αντιλαμβάνονταν την ασυμμετρία συμφερόντων και δεν ήταν διατεθειμένη να θέσει την σοβιετική επικράτεια σε κίνδυνο πυρηνικού πλήγματος για να υποστηρίξει την Αίγυπτο.

Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάστηκε σε αυτό το κεφάλαιο οι Η.Π.Α. είχαν σαφώς το πλεονέκτημα στην προβολή συμβατική στρατιωτικής ισχύος τόσο στη Μεσόγειο όσο και στον Περσικό Κόλπο επισκιάζοντας την ενίσχυση του σοβιετικού ναυτικού από τις αρχές της δεκαετίας του 1970. Ο 6^{ος} στόλος παρέμενε κυρίαρχος στη Μεσόγειο, στις ανατολικές ακτές της οποίας το Ισραήλ παρέμενε το στρατιωτικά ισχυρότερο και το πλέον φιλοδυτικό κράτος. Στον Περσικό Κόλπο η αμερικανική ισχύς προβάλλονταν μέσω πληρεξουσίων, δηλαδή του στρατιωτικά κυρίαρχου Ιράν και της πολιτικά σημαντικής Σαουδικής Αραβίας. Η πολιτική του «διπλού πυλώνα» δεν επέτρεπε την εξασφάλιση οφελών για τη Σοβιετική Ένωση γιατί μέχρι και την πτώση του Σάχη το Ιράν διαδραμάτισε σταθεροποιητικό, αν και υποβόσκοντα ηγεμονικό, ρόλο. Σε αυτό συνέβαλλε και η αναβάθμιση της αμερικανικής παρουσίας στον ινδικό ωκεανό που εξασφάλιζε δυνατότητες επέμβασης για το αμερικανικό ναυτικό. Απέναντί του το σοβιετικό παρέμεινε υποδεέστερο σε ισχύ και περιορισμένο από πλευράς βάσεων οπότε και διαδραμάτισε έναν αυστηρά ανασχετικό ρόλο και δεν αποσκοπούσε στην ανάληψη επιθετικής δραστηριότητας.

Η πτώση του Σάχη και η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν αποτέλεσαν ένδειξη, η πρώτη των δυσχερειών των συμμαχικών σχέσεων με τα ασταθή μεσανατολικά κράτη και, η δεύτερη, των ορίων της *detente* στις αμερικανοσοβιετικές επαφές. Σε κάθε περίπτωση, τα εμπειρικά δεδομένα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η πτώση του Σάχη είχε βαρύτερες επιπτώσεις στην αμερικανική αμυντική στρατηγική από ότι η σοβιετική εισβολή. Κι αυτό γιατί η ισλαμική επανάσταση στέρησε τις Η.Π.Α. από τον ισχυρότερο σύμμαχο στον Περσικό Κόλπο και τις ανάγκασε να επιστρέψουν σε ένα δόγμα εκτεταμένης αποτροπής, το Δόγμα Carter, το οποίο είχε εγκαταλειφτεί ως σύλληψη μετά τον Eisenhower. Για πρώτη φορά στην ιστορία τους οι Η.Π.Α. δεσμεύονταν απευθείας για την προστασία του Περσικού Κόλπου με ίδια, και πυρηνικά, μέσα.

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τα κριτήρια της αθροιστικότητας που ορίστηκαν στους θεωρητικούς προβληματισμούς του παρόντος συγγράμματος, για την περίοδο 1968-1980 το πετρέλαιο δεν αποτέλεσε αθροιστικό αγαθό. Ένας λόγος είναι ότι οι Η.Π.Α. δεν αντιμετώπισαν σε καμία περίπτωση έναν ανταγωνιστή ο οποίος να επιδιώκει την κυριαρχία επί των σημαντικότερων πετρελαιοφόρων περιοχών του κόσμου. Η Σοβιετική Ένωση συνέχισε να εφαρμόζει το απορρέον από την κομμουνιστική ιδεολογία δόγμα της αυτάρκειας και δεν ήταν διατεθειμένη να επενδύσει στρατιωτική ισχύ και να διακινδυνέψει έναν πυρηνικό πόλεμο για το μεσανατολικό θέατρο επιχειρήσεων το οποίο ήταν δευτερεύουσας σημασίας. Παρόλα αυτά, η αμερικανική αμυντική πολιτική εκ των προτέρων αντιμετώπισε το μεσανατολικό πετρέλαιο ως

αθροιστική πηγή ισχύος και ανάπτυξε αμυντικούς μηχανισμούς για την προστασία του Περσικού Κόλπου με την εκτίμηση ότι η υπαγωγή του στη σοβιετική σφαίρα επιρροής θα στερούσε τη δυτική συμμαχία από μια καίριας σημασίας πηγή οικονομικής ισχύος και παράλληλα θα ενίσχυε περαιτέρω τον αντίπαλο.

Η οικονομική πτυχή της αθροιστικότητας είναι δυσκολότερο να αποτιμηθεί κυρίως επειδή η περίοδος 1973-1979 έφερε μια δομική μετάλλαξη της ενεργειακής αγοράς η οποία διαφοροποίησε τους όρους της διάδρασης μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών. Όπως και στην περίοδο 1945-1968 η ποσοτική εξάρτηση των Η.Π.Α. από τους παραγωγούς πετρελαίου δεν δημιουργούσε βαρέα φαινόμενα τρωτότητας για το αμερικανικό κράτος. Ωστόσο, η τιμολογιακή κρίση του 1979 κατέδειξε ότι η εξάρτηση της αμερικανικής οικονομίας από την ποσοτική διάσταση του πετρελαϊκού εμπορίου επισκιάστηκε τελικά από την εξάρτηση από τα δομικά χαρακτηριστικά της διεθνούς ενεργειακής αγοράς τα οποία επηρέασαν αποφασιστικά και την αμερικανική εσωτερική αγορά. Η αύξηση των τιμών του πετρελαίου του OPEC, ειδικά μέσα από τα spot markets, χειραγώγησε σε μεγάλο βαθμό τις τιμές της εσωτερικής πετρελαϊκής αγοράς των Η.Π.Α. κατεδαφίζοντας τα τείχη μεταξύ της υπό κυβερνητικό έλεγχο εγχώριας αγοράς και της ελεγχόμενης από τις πολιτικές αποφάσεις του OPEC (της φυσικής σχέσης τιμής-ζήτησης όπως θα φανεί παρακάτω) διεθνούς αγοράς πετρελαίου.

Το γεγονός ότι η αμερικανική οικονομία κατάφερε επιτυχημένα να απορροφήσει το κόστος των υψηλών τιμών καταδεικνύει ότι το ιδιαίτερος βλαπτικό στοιχείο του ενεργειακού εμπορίου δεν είναι το ύψος της τιμής per se αλλά οι διακυμάνσεις του στο χρόνο που δημιουργούν αστάθεια και πανικό στην αγορά, επιβάλλουν κόστος και όπως θα καταδειχθεί στο επόμενο κεφάλαιο εκθέτουν μακροπρόθεσμα σε κίνδυνο τις ενεργειακές παραγωγικές δυνατότητες του κράτους.

8 Αθροιστικότητα και Αίτια Πολέμου, 1981-1991

Η περίοδος 1981-1991 είναι η περίοδος των μεγάλων αλλαγών. Αυτό οφείλεται στις ταυτόχρονες μεταβολές τόσο στο τοπίο της πετρελαιϊκής αγοράς όσο και στο παγκόσμιο γεωστρατηγικό τοπίο. Οι αλλαγές αυτές όπως θα επεξηγηθεί παρακάτω φέρνουν τα εμπειρικά δεδομένα σε σύγκλιση με τις προϋποθέσεις της θεωρίας της αθροιστικότητας ως αιτίου πολέμου.

Από διεθνολογικής σκοπιάς, η σημαντικότερη αλλαγή στην περίοδο που εξετάζεται σε αυτό το κεφάλαιο είναι η μεταβολή του παγκόσμιου διεθνούς συστήματος και η συνακόλουθη ανατροπή του ισοζυγίου μεταξύ επίθεσης, άμυνας και αποτροπής. Η αρχόμενη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 παρακμή της σοβιετικής ισχύος επιταχύνθηκε περαιτέρω από την ανταγωνιστική πολιτική του Ronald Reagan και οδήγησε τελικά στην οικονομική και πολιτική χρεοκοπία της Σοβιετικής Ένωσης και εν τέλει στη διάλυσή της. Το νέο ισοζύγιο που προέκυψε είχε ως κύριο χαρακτηριστικό την άρση των περιορισμών της πυρηνικής αποτροπής όταν επρόκειτο για επιθετικές δραστηριότητες που δεν ενέπλεκαν άμεσα τις πυρηνικές δυνάμεις και την αποδέσμευση των συμβατικών στρατιωτικών δυνατοτήτων στην περίπτωση που απειλούνταν ζωτικά κρατικά συμφέροντα. Με άλλα λόγια, οι δυνατότητες άσκησης βίας για την πραγμάτωση των κρατικών συμφερόντων τώρα πολλαπλασιάζονταν και το κόστος του πολέμου έφθινε εφόσον αφορούσε αποκλειστικά τη χρήση συμβατικών οπλικών συστημάτων. Όπως θα καταδειχθεί, ο πόλεμος που ακολούθησε την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ ήταν «μεταβατικός» διότι αφορούσε περιορισμένους πολιτικούς στόχους και δεν αποσκοπούσε στην κατάκτηση. Ταυτόχρονα όμως ήταν και, υπό συνθήκες, ενδεικτικός του νέου ισοζυγίου επίθεσης – άμυνας στο οποίο οι δυνατότητες στρατηγικής κινητικότητας και η αεροπορική υπεροχή θα έφερναν το πλεονέκτημα στην επίθεση.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα καταδειχθεί παράλληλα ότι οι επαναστατικές αλλαγές στην πετρελαιϊκή αγορά της δεκαετίας του 1970 οδήγησαν σε ακόμα ευρύτερες αλλαγές για τη δεκαετία του 1980 και τελικά στη διαμόρφωση σχέσεων τρωτότητας της αμερικανικής ενεργειακής οικονομίας από τους μεσανατολικούς παραγωγούς. Η ενεργειακή κρίση και η αύξηση των τιμών του πετρελαίου μετά το 1979 οδήγησαν τελικά στη μείωση της παγκόσμιας ζήτησης, την αποκέντρωση της πετρελαιϊκής αγοράς με την εισαγωγή νέων παραγωγών αλλά και στην αποσάρθρωση του συστήματος εσωτερικής πειθαρχίας του OPEC. Υπό την πίεση των νέων όρων παραγωγής, εμπορίας και κατανάλωσης πετρελαίου οι μεσανατολικοί παραγωγοί

επιδόθηκαν σε έναν ανελέητο ανταγωνισμό για τη διατήρηση προσόδων που συμπίεσε σε ανεπανάληπτο βαθμό τις τιμές οι οποίες κατέληξαν στα επίπεδα της δεκαετίας του 1960. Οι εξελίξεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα την τροφοδοσία της αμερικανικής οικονομίας με φθινό πετρέλαιο αλλά και την περιθωριοποίηση της, απορυθμισμένης τώρα, αμερικανικής εγχώριας πετρελαϊκής βιομηχανίας και της βιομηχανίας παραγωγής υποκατάστατων ενεργειακών προϊόντων οι οποίες έπαψαν να είναι ανταγωνιστικές και πέρασαν σε ύφεση. Έτσι, όταν το 1990 το Ιράκ εισέβαλε στο Κουβέιτ η αμερικανική οικονομία ήταν ενεργειακά τρωτή διότι ήταν περισσότερο εξαρτημένη από τις εισαγωγές ενέργειας από ότι στο παρελθόν, είχε αυξήσει την κατανάλωση μεσανατολικού πετρελαίου, ήταν δυνητικά δέσμια της *de facto* μονοπωλιακής αγοράς η οποία δεν πρόσφερε ενεργειακή ασφάλεια και δεν κατείχε τη δυνατότητα υποκατάστασης ούτε των μεσανατολικών προμηθευτών αλλά ούτε και του πετρελαίου ως καίριας σημασίας ενεργειακού προϊόντος.

8.1 Πετρελαϊκή Αγορά και Ενεργειακή Εξάρτηση των Η.Π.Α.: 1981-1989

Το σφάλμα στο οποίο υπέπεσαν μετά τη δεκαετία του 1970 οι παραγωγοί του OPEC ήταν ότι υπερέβαλαν την ισχύ τους στο πλαίσιο της αγοράς και έγιναν δύσκαμπτοι απέναντι στις αλλαγές. Οι πετρελαϊκές κρίσεις του 1973 και το 1980 είχαν ως αποτέλεσμα τα μέλη του OPEC, όπως και η παγκόσμια κοινή γνώμη, να πεισθούν ότι η ενεργειακή ζήτηση παρουσιάζει πολύ χαμηλή ελαστικότητα απέναντι στις διαφοροποιήσεις της τιμής και ότι ο OPEC θα μπορούσε να αυξήσει τις τιμές τουλάχιστον μέχρι και το ύψος πέρα από το οποίο η παραγωγή εναλλακτικών καυσίμων θα ήταν κερδοφόρα.¹⁰¹³ Η άποψη αυτή οδηγούσε έμμεσα στο συμπέρασμα ότι τα κράτη παραγωγοί θα ασκούσαν μια τιμολογιακή πολιτική ανεξάρτητη από τα δεδομένα της αγοράς και σύμφωνη αποκλειστικά με τις οικονομικές τους ανάγκες. Οι απαισιόδοξες εκτιμήσεις για το μέλλον της ενεργειακής αγοράς σύντομα διαψεύστηκαν. Μετά το δεύτερο σοκ των τιμών η αγορά πέρασε σε φάση δομικών αλλαγών.

Όπως αναφέρθηκε, η δεύτερη πετρελαϊκή κρίση δεν ήταν αποτέλεσμα μιας πραγματικής έλλειψης πετρελαίου αλλά περισσότερο ο συνδυασμός της περικοπής της παραγωγής της Σαουδικής Αραβίας και της σύγκλισης των τιμών των αγορών *spot* με τις προσυμφωνημένες τιμές.. Ο συνδυασμός αυτών των δύο γεγονότων με τον πανικό που επικράτησε αμέσως μετά

¹⁰¹³ Adelman M. A., *Genie out of the Bottle: World Oil since 1970*, M.I.T. Press, Cambridge Mass., 1995, σσ. 187, 189.

συνέβαλλαν σε ένα ταυτόχρονο «leapfrogging» και «scrambling» τα οποία οδήγησαν τις τιμές στα ύψη. Αν και οι επιπτώσεις του φαινομένου ήταν ιδιαίτερα επιβαρυντικές για τα κράτη καταναλωτές η de facto ενίσχυση του ρόλου των αγορών spot και η ταχεία άνοδος των τιμών δρομολόγησαν την παρακμή της ισχύος του OPEC. Μια σειρά από παράγοντες συνέβαλλαν στις δομικές αλλαγές που προέκυψαν: η αντιδράσεις κρατών και καταναλωτών και η διαφοροποίηση του παγκόσμιου προφίλ παραγωγής, η διάλυση του συστήματος τιμολόγησης και η απώλεια του κυρίαρχου ρόλου του Arabian Light, η αντικατάσταση των πολυεθνικών εταιριών από τις κρατικές εταιρίες και, κυρίως, οι εσωτερικές αναταραχές του OPEC.

Οι διαδοχικές ενεργειακές κρίσεις της δεκαετίας του 1970 και η διεθνής οικονομική ύφεση κινητοποίησαν τις κυβερνήσεις ώστε με αυτόνομα μέσα και με τη μεταξύ τους συνεργασία να αντιμετωπιστεί το οξύ οικονομικό πρόβλημα αλλά και εκείνο της ενεργειακής ασφάλειας. Διαμορφώθηκε ένα διεθνές forum των ισχυρότερων οικονομικά κρατών με σκοπό το συντονισμό των οικονομικών πολιτικών. Η ομάδα των Επτά Μεγάλων (G-7) προέκυψε από τη συνάντηση στο Rambouillet της Γαλλίας μετά από πρόταση του Γερμανού Helmut Schmidt και του Γάλλου Προέδρου Valerie Giscard d'Estaing το 1975. Η πρώτη συνάντηση, η οποία ήταν καθαρά ad hoc χαρακτήρα, επικεντρώθηκε στα οικονομικά προβλήματα και έκανε ρητές αναφορές στην ενέργεια. Συνέδεσε την οικονομική μεγέθυνση με την ενέργεια και κατέληγε στο ότι «είμαστε αποφασισμένοι να εξασφαλίσουμε για τις οικονομίες μας την απαραίτητη ενέργεια για την ανάπτυξή τους».¹⁰¹⁴ Αν και σε επίπεδο διακηρύξεων το ενεργειακό ζήτημα καταλάμβανε περίοπτη θέση στη διεθνή ατζέντα, εντούτοις η αποφασιστικότητα για τη διαχείρισή του αποδείχθηκε βραχύβια. Όταν πραγματοποιήθηκε η δεύτερη συνάντηση του G-7 το 1978 στη Βόννη το πρόβλημα της ενέργειας είχε ήδη περάσει στη λήθη και η ομόνοια είχε απολεσθεί γιατί οι πραγματικές τιμές του πετρελαίου μειώνονταν λόγω του καλπάζοντος πληθωρισμού. Οι πληθωριστικές πιέσεις και η στάσιμη παγκόσμια οικονομία βρίσκονταν τώρα στην κορυφή της ατζέντα των δυτικών κρατών. Οι Η.Π.Α. θα κατέβαλλαν προσπάθεια να αυξήσουν τις εξαγωγές τους και να μειώσουν τον πληθωρισμό ενώ η Γερμανία και η Ιαπωνία συμφώνησαν να τονώσουν την εγχώρια ζήτηση και, ειδικά η Ιαπωνία, να αυξήσει τις εισαγωγές.¹⁰¹⁵

Εφόσον η διεθνής συνεργασία στον τομέα της ενέργειας καταδικάστηκε οι προσπάθειες καταπολέμησης του ενεργειακού προβλήματος μετακυλήθηκαν στα κράτη και τα αποτελέσματά τους άρχισαν να έρχονται στην επιφάνεια κατά τη δεκαετία του 1980. Η σχέση

¹⁰¹⁴ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 162.

¹⁰¹⁵ Ο.π..

μεταξύ των χωρών της Δύσης και των πετρελαιοπαραγωγών του OPEC μεταβλήθηκε λόγω της αύξησης της εγχώριας παραγωγής, της υποκατάστασης του πετρελαίου, της μείωσης της κατανάλωσης και της αύξησης της ενεργειακής αποδοτικότητας.

Αμέσως μετά την πρώτη ενεργειακή κρίση, τα ευρωπαϊκά κράτη που δεν διέθεταν κρατικές εταιρίες πετρελαίου κατέφυγαν στη σύστασή τους για την μεγιστοποίηση της ενεργειακής ασφάλειας ώστε να επιτύχουν ευνοϊκότερους όρους συνδιαλλαγής με τα μεγάλα πετρελαιοπαραγωγά κράτη και να απεξαρτητοποιηθούν από τις πολυεθνικές πετρελαϊκές επιχειρήσεις στις εσωτερικές αγορές. Αυτά θα επιτυγχάνονταν κυρίως μέσω της αύξησης της εγχώριας παραγωγής ή την απόκτηση νέων αποθεμάτων πέραν της Μέσης Ανατολής. Τα αποτελέσματα δεν ήταν ιδιαίτερος θετικά. Η ιταλική ENI αν και κυριάρχησε στην ιταλική αγορά ποτέ δεν απεξαρτητοποιήθηκε ούτε από τις πολυεθνικές αλλά ούτε και από τις σοβιετικές εταιρίες ενώ παρέμεινε ζημιογόνα.¹⁰¹⁶ Η γαλλική Elf δεν κατάφερε να μειώσει τις εισαγωγές από το εξωτερικό και ακόμα και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 εξαρτιόταν από το μεσανατολικό πετρέλαιο το οποίο εισήγαγε από το Ιράκ ανταλλάσσοντάς το με όπλα.

Επιτυχημένες, αντίθετα, ήταν η British National Oil Corporation και η Νορβηγική Statoil οι οποίες όμως διέφεραν από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές εταιρίες γιατί κατείχαν αυτόνομη παραγωγική δυνατότητα στη Βόρειο Θάλασσα. Οι τεχνικές δυσκολίες άντλησης πετρελαίου σε πολύ μεγάλα βάθη και οι σχεδόν διαρκείς άσχημες καιρικές συνθήκες είχαν ως αποτέλεσμα το κόστος άντλησης του πετρελαίου της Βόρειας Θάλασσας να είναι κατά πολύ υψηλότερο από εκείνο της Μέσης Ανατολής κι επομένως το εγχείρημα να είναι αρχικά μη-βιώσιμο. Την ανάγκη κυβερνητικών επιδοτήσεων για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων υποκατέστησε τελικά η πολιτική του OPEC της δεκαετίας του 1970. Οι υψηλότερες τιμές του πετρελαίου κατέστησαν κερδοφόρα την άντληση στη Βόρεια Θάλασσα και αύξησαν κάθετα τις κρατικές προσόδους που προέρχονταν από τους επιβληθέντες φόρους. Ακόμα κι όταν η πετρελαϊκή αγορά πέρασε την κρίση των τιμών κατά την περίοδο 1985-1986 οι επιχειρήσεις της Βόρειας Θάλασσας παρέμειναν κερδοφόρες αφού με τη διαφοροποίηση της κλιμάκωσης και της χρονολόγησης της φορολογίας ήταν δυνατό να καλύπτονται τα κόστη ακόμα και με τιμές βαρελιού κοντά στα 5 δολάρια.¹⁰¹⁷ Οι βρετανικές και νορβηγικές κερδοφόρες επιχειρήσεις άλλαξαν τους όρους της ενεργειακής ασφάλειας αφού κατέστησαν τις χώρες αυτόνομες και παράλληλα μετέβαλλαν και το παγκόσμιο ενεργειακό τοπίο. Συνέκλιναν με το συμφέρον του OPEC στην ανάγκη διατήρησης υψηλών τιμών αλλά απέκλιναν από αυτό όταν οι

¹⁰¹⁶ Clark, *The Political Economy of World Energy*, 1990, σ. 244.

¹⁰¹⁷ Hartshorn J. E., *Oil Trade*, 1993, σ. 79.

τιμές έβαιναν μειούμενες γιατί αύξαναν την παραγωγή τους για να καλύψουν τα κόστη τους ασκώντας έτσι ακόμα μεγαλύτερη πίεση στις τιμές.

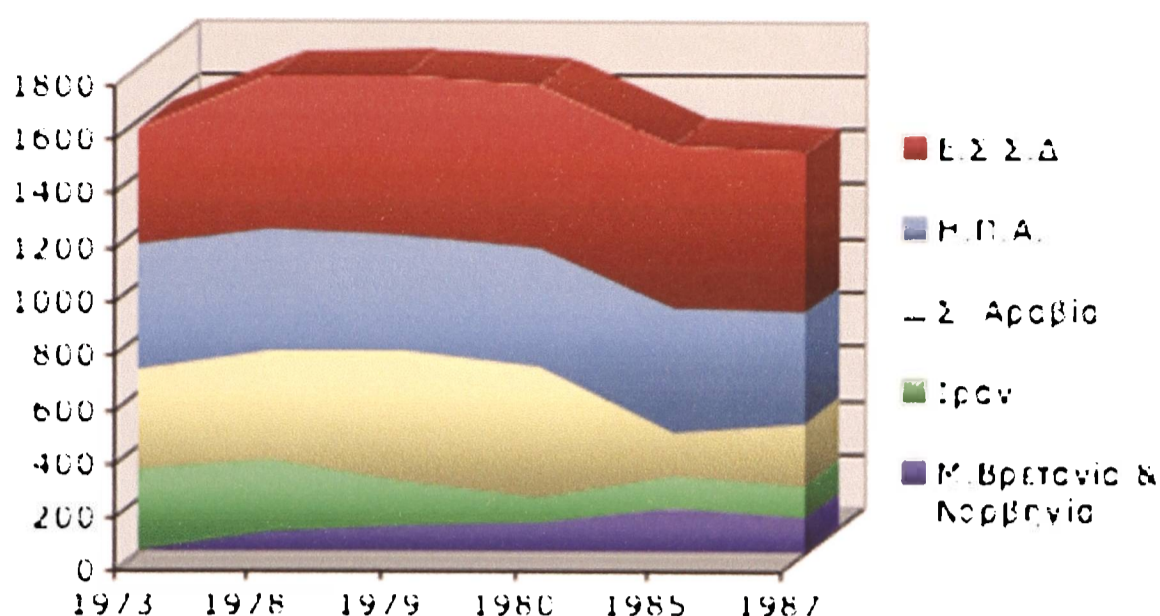
Το καθεστώς των τιμών της δεκαετίας του 1970 έδωσε ώθηση και στην περαιτέρω εκμετάλλευση προϋπαρχόντων και υψηλού κόστος πετρελαιοφόρων περιοχών. Η Αλάσκα στις Ηνωμένες Πολιτείες και η Σιβηρία στη βορειοανατολική Ρωσία ενέπιπταν από τη δεκαετία του 1970 στον ενεργειακό σχεδιασμό των χωρών αλλά με την αύξηση των τιμών του OPEC επιταχύνθηκε η εκμετάλλευσή τους και αυξήθηκε η αποδοτικότητά τους.¹⁰¹⁸ Η Σοβιετική Ένωση, παρά τις αντίθετες προβλέψεις, παρέμεινε αυτάρκης και συνέχισε να αυξάνει την παραγωγή της ώστε τα 1.8 εκατ. βαρέλια ημερησίως του 1976 να αυξηθούν στα 2.9 εκατ. το 1985.¹⁰¹⁹ Ταυτόχρονα, το Μεξικό εισήλθε δυναμικά στην αγορά πετρελαίου με την περαιτέρω εκμετάλλευση των γιγάντιων κοιτασμάτων, την Reforoma και μετά την Campeche, τις οποίες εκμεταλλεύονταν η κρατική πετρελαϊκή εταιρία Pemex. Η συνολική παραγωγή του δυτικού κόσμου αυξήθηκε από τα 17 εκατ. βαρέλια το 1973 στα 18.7 εκατ. το 1978 και 25.9 το 1985.¹⁰²⁰

Εφόσον δεν τίθονταν ζήτημα έλλειψης, το πετρέλαιο παρέμεινε το κύριο καύσιμο της οικονομίας. Ελείψει υποκατάστατου σε επαρκείς ποσότητες η παραγωγή το 1985 παρέμενε περίπου η ίδια με το 1973 (παρόλο που η ζήτηση μειώνονταν) ενώ, με την εξαίρεση της ΕΣΣΔ, τα ίδια κράτη παρήγαγαν περίπου το ίδιο ποσοστό της συνολικής πετρελαϊκής παραγωγής το 1973 και το 1985 (βλ. Πίνακας 3). Από αυτή την άποψη η παραγωγή της Αλάσκας, της Σιβηρίας και της Βόρειας Θάλασσας δεν είχαν παρά περιορισμένα αποτελέσματα στην κατάταξη των πετρελαιοπαραγωγών κρατών.

¹⁰¹⁸ Hartshorn J. E., *Oil Trade*, 1993, σ. 84.

¹⁰¹⁹ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 195.

¹⁰²⁰ Ο.π., σ. 195.

	1973	1978	1979	1980	1985	1987
Παγκόσμια	2829	3078	3156	3049	2828	2767
Η.Π.Α.	467	441	433	436	455	415
Ε.Σ.Σ.Δ.	430	568	593	612	607	590
Σ. Αραβία	372	409	488	490	165	231
Ιράν	297	264	154	84	114	122
Μ.Βρετανία & Νορβηγία	2	73	97	108	165	123

Πίνακας 3. Παγκόσμια Παραγωγή Αργού και Προϊόντων του, 1973-87

(εκατομμύρια μετρικοί τόνοι)¹⁰²¹

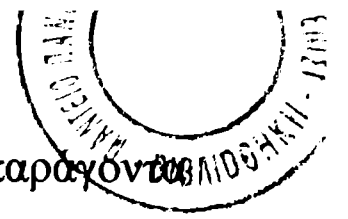
Η αύξηση της παραγωγής συνέβαλε και στη μείωση του βαθμού εξάρτησης των κρατών-καταναλωτών στην ενέργεια. Με βάση τα στοιχεία (βλ. Πίνακας 4) καθίστανται εμφανή τα αποτελέσματα της αύξησης της παραγωγής και της μείωσης των εισαγωγών στο ενεργειακό ισοζύγιο. Ο βαθμός αυτάρκειας (παραγωγή προς εισαγωγή) αυξήθηκε περισσότερο στην εξαετία 1979-1985 από ότι στην αντίστοιχη 1973-1979 ως αποτέλεσμα της δραματικής αύξησης της τιμής και της συνακόλουθης μείωσης της κατανάλωσης.

	Πετρέλαιο	Ενέργεια
1965	47	76
1973	34	64
1979	35	67
1985	51	77
1989	42	71

Πίνακας 4 Βαθμός Αυτάρκειας Κρατών ΟΑΣΕ 1965-1989 (σε %)¹⁰²²

¹⁰²¹ Clark, *The Political Economy of World Energy*, 1990, σ. 245.

¹⁰²² Για τα στοιχεία βλ. Hartshorn, *Oil Trade*, 1993, σ. 81.

Η υποκατάσταση του πετρελαίου ως πολιτική δεν εξελίχθηκε σε σημαντικό παράγοντα αυτάρκειας, ειδικά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η παραγωγή του άνθρακα, που αποτελούσε το φθηνότερο υποκατάστατο του πετρελαίου, και της πυρηνικής ενέργειας δεν αυξήθηκε με ταχείς ρυθμούς. Οι Nixon και Ford κατάρτισαν φιλόδοξα προγράμματα αύξησης της παραγωγής και χρήσης του άνθρακα αλλά τα προγράμματα αυτά έκλεισαν τον κύκλο τους μέχρι το 1984 όταν η τιμή του πετρελαίου άρχισε τη μεγάλη της βύθιση και από εκεί και ύστερα η παραγωγή άνθρακα μειώθηκε σταδιακά (βλ. Πίνακας 5). Περίπου την ίδια συμπεριφορά εμφάνισαν και τα κράτη της δυτικής Ευρώπης. Η δυτική Γερμανία δεν αύξησε την παραγωγή άνθρακα γιατί επέλεξε να αυξήσει τις εξαγωγές ώστε να χρηματοδοτήσει τις εισαγωγές πετρελαίου ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο δεν χρειάστηκε να επιστρατεύσει τα μεγάλα κοιτάσματα άνθρακα γιατί η δεκαετία του 1980 ήταν η περίοδος της ανθηρής πετρελαϊκής παραγωγής στη Βόρεια Θάλασσα.

	1973	1977	1980	1982	1984	1985	1986
Η.Π.Α.	599	697	753	838	896	886	807
Η.Β.	130	106	130	125	51	105	104
Δυτ.Γερμανία	222	215	225	224	212	210	201
Ε.Σ.Σ.Δ.	615	665	653	647	642	647	670
Κίνα	398	550	620	641	789	845	873
Παγκόσμια	3029		3733	3903	4113	4359	4399

Πίνακας 5 Παραγωγή Άνθρακα 1973-86 (εκατομμύρια μετρικοί τόνοι)¹⁰²³

Όσον αφορά στην πυρηνική ενέργεια, αυτή υπήρξε ο μοναδικός ενεργειακός τομέας στον οποίο ο κυβερνητικός έλεγχος παρέμεινε αυστηρός, ακόμα και μέχρι την κυβέρνηση Reagan. Με κυβερνητική πρωτοβουλία η διαδικασίες αδειοδότησης για πυρηνικά εργοστάσια επιταχύνθηκαν και η γραφειοκρατία της Ρυθμιστικής Επιτροπής Πυρηνικής Ενέργειας καταπολεμήθηκε. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 τα αμερικανικά σχέδια επιδίωκαν την κάλυψη του 25% της συνολικής κατανάλωσης ηλεκτρισμού μέχρι το 1985.¹⁰²⁴ Αυτά δεν έγιναν ποτέ πραγματικότητα γιατί οι περιορισμοί στην ασφάλεια και στη διαχείριση των αποβλήτων όπως επίσης και το μεγαλύτερο από το αναμενόμενο κόστος ανάπτυξης επιβράδυναν τα πυρηνικά προγράμματα σε μια περίοδο που, συν τοις άλλης, η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας έβαινε μειούμενη. Παρόλα αυτά, το 1986 παράγονταν δέκα φορές περισσότερη ηλεκτρική ενέργεια από τα πυρηνικά εργοστάσια σε σχέση με το 1971 αλλά το ατύχημα του Chernobyl (και σε μικρότερο βαθμό το ατύχημα του Three Miles Island επτά χρόνια νωρίτερα)

¹⁰²³ Τα στοιχεία προέρχονται από το Clark, *The Political Economy of World Energy*, 1990, σ. 251.

¹⁰²⁴ Bohi, Darmstadter, "The Energy Upheavals of the 1970s", στο Feldman (ed.), *The Energy Crisis*, 1996, σ. 44.

ανέτρεψε τις κατεστημένες αντιλήψεις για την πυρηνική ενέργεια και οδήγησε στη σταδιακή περιθωριοποίησή της σε Ευρώπη και Αμερική.¹⁰²⁵

Τα πράγματα στο φυσικό αέριο ήταν καλύτερα για τους Ευρωπαίους και την Ιαπωνία αλλά όχι για τις Η.Π.Α.. Κατά τη δεκαετία του 1970 και μέχρι τις αρχές του 1980 οι τιμές του φυσικού αερίου παρέμειναν χαμηλότερες από εκείνες του πετρελαίου κι επομένως ως υποκατάστατο του πετρελαίου το αέριο ήταν ελκυστικό. Όμως μέχρι το 1981 η ευρωπαϊκή δυναμικότητα στο φυσικό αέριο παρέμεινε ανεκδήλωτη γιατί οι Βρετανοί και οι Ολλανδοί προτίμησαν να απαγορεύσουν τις εξαγωγές υπό το φόβο μια νέας ενεργειακής κρίσης και την επιδίωξη της ενεργειακής αυτάρκειας.¹⁰²⁶ Μετά την έκρηξη των τιμών του πετρελαίου στα μέσα και τέλη της δεκαετίας του 1970 και τις οικονομικές δυσκολίες που ολόκληρος ο δυτικός κόσμος αντιμετώπισε, οι δύο κυβερνήσεις αποφάσισαν να ξεκινήσουν τις εξαγωγές για την απόκτηση συναλλάγματος. Η κατάσταση που διαμορφώθηκε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980 αφορούσε σε ένα σύστημα τεσσάρων κύριων παραγωγών φυσικού αερίου, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ολλανδία, την Σοβιετική Ένωση και την Αλγερία, που τροφοδοτούσαν σχεδόν το σύνολο της ευρωπαϊκής αγοράς της οποίας η κατανάλωση αερίου αυξήθηκε σημαντικά. Σε αυτή την αγορά η Σοβιετική Ένωση μαζί με την παραγωγή της Αλγερίας καταλάμβανε τη μερίδα του λέοντος και μέχρι το 1990 παρείχαν αέριο σε ελάχιστα λιγότερο από το 50% της ευρωπαϊκής αγοράς.¹⁰²⁷

Αντίθετα, το φυσικό αέριο στις Η.Π.Α. δεν γνώρισε την άνθηση. Αυτό οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στις προστατευτικές πολιτικές της ίδιας της αμερικανικής κυβέρνησης η οποία προσπαθούσε να αποτρέψει τη δημιουργία μονοπωλιακής αγοράς. Η εισαγωγή αερίου από το εξωτερικό αποδείχτηκε δύσκολη υπόθεση γιατί ανάμεσα στα 1978 και 1980 οι διαπραγματεύσεις με το Μεξικό και την Αλγερία κατέρρευσαν λόγω των υψηλών τιμών που ζητούσαν οι παραγωγοί. Πέραν αυτού η ομοσπονδιακή κυβέρνηση απαγόρευσε τη χρήση του φυσικού αερίου στο βιομηχανικό τομέα, με σκοπό την υποτιθέμενη ενίσχυση του άνθρακα, κι έτσι το μερίδιο του αερίου στη συνολική κατανάλωση έμεινε ίδιο ανάμεσα στο 1973 και στο 1985, δηλαδή κοντά στο 17% και αφορούσε κυρίως στις οικιστικές χρήσεις.¹⁰²⁸ Όταν τελικά η ρυθμιστική πολιτική της κυβέρνησης άρθηκε, οι τιμές φυσιολογικά ανέβηκαν και η κατανάλωση στην περίοδο 1979-1985 μειώθηκε κατά 6% κυρίως λόγω της οικονομικής

¹⁰²⁵ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 138.

¹⁰²⁶ Clark, *The Political Economy of World Energy*, 1990, σ. 254.

¹⁰²⁷ Clark, *The Political Economy of World Energy*, 1990, σ. 254.

¹⁰²⁸ Βλ. ό.π..

επιβράδυνσης των πρώτων ετών Reagan και των επιφυλάξεων των επιχειρηματιών για τα διαθέσιμα αποθέματα.¹⁰²⁹

Σε γενικές γραμμές, η συνολική κατανάλωση ενέργειας στα κράτη του ΟΑΣΕ μειώθηκε λόγω των κυβερνητικών παρεμβάσεων, της υψηλής τιμής και της γενικής οικονομικής ύφεσης στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980. Η αύξηση της ενεργειακής αποδοτικότητας ήταν επιτυχής αν και επικεντρώθηκε στο βιομηχανικό τομέα του οποίου η ενεργειακή βαρύτητα έβαινε μειούμενη στις καταναλωτικές δυτικές κοινωνίες και ο οποίος ήταν ο περισσότερο άμεσα ελεγχόμενος από τις κυβερνήσεις. Όσον αφορά στις Η.Π.Α., επίπτωση στην ενεργειακή κατανάλωση των απλών καταναλωτών είχαν οι περιορισμοί που επέβαλε η αμερικανική κυβέρνηση στις ανώτατες ταχύτητες στους αυτοκινητοδρόμους και την προβλεπόμενη αυτονομία των αυτοκινήτων που απαιτούνταν από τις κατασκευαστικές εταιρίες.¹⁰³⁰

Αυτό αποτελούσε την εξαίρεση στον κανόνα της ενεργειακής πολιτικής γιατί η προεδρία Reagan προχώρησε στην αποφασιστική απορρύθμιση της αγοράς ενέργειας με βάση το πρότυπο που ακολούθησε και στο σύνολο της οικονομίας. Η κύρια πεποίθηση της προεδρίας Reagan ήταν ότι το ρυθμιστικό κράτος ευθύνονταν για τις κρίσεις της δεκαετίας του 1970 γιατί η χειραγώγηση των τιμών του πετρελαίου είχε ως αποτέλεσμα να αποκοπεί ο καταναλωτής και ο επενδυτής από τα σήματα της αγοράς (market signals) οπότε η κατανάλωση δεν επιβραδύνθηκε και το πετρέλαιο δεν υποκαταστάθηκε.¹⁰³¹ Η εν λόγω άποψη, όπως καταδείχθηκε και παραπάνω, ήταν ορθή.

Σε γενικές γραμμές, η απορρύθμιση προσέφερε αντικειμενικά πλεονεκτήματα. *Πρώτον*, βελτίωνε τη δυνατότητα του ιδιωτικού τομέα να εμπλέκεται στις παραγωγικές διαδικασίες της ενέργειας με απόδοση η οποία καθορίζονταν από την αγορά, οπότε αποφεύγονταν η κατασπατάληση πόρων σε πετρελαικές επιχειρήσεις χαμηλής απόδοσης. *Δεύτερο*, καθιστούσε τη ζήτηση άμεση συνάρτηση της τιμής οπότε οι πιθανότητες να δημιουργηθεί μακροχρόνιο ενεργειακό έλλειμμα από τη στρέβλωση του κινήτρου του καταναλωτή περιορίζονταν. *Τρίτο*, μείωνε τις κρατικές δαπάνες οι οποίες βρίσκονταν εξαρχής στο στόχαστρο της πολιτικής Reagan και, *τέταρτο*, απλοποιούσε το σύνολο της ενεργειακής πολιτικής μειώνοντας τους πολύπλοκούς όρους της κρατικής παρεμβατικότητας. Η ενεργειακή πολιτική Reagan επικεντρώνονταν έτσι στην καταπολέμηση του κράτους γιατί «*Τα ενεργειακά προβλήματα του*

¹⁰²⁹ Clark, *The Political Economy of World Energy*, 1990, σ. 255.

¹⁰³⁰ Βλ. Gibbons John H., Gwin Holly L., "Conservation Measures for Energy, History of", *Encyclopedia of Energy*, Vol. 1, Elsevier, 2004.

¹⁰³¹ Βλ. Barkenbus Jack N., "Federal Energy Policy Paradigms and State Energy Roles", *Public Administration Review*, Vol. 42, No. 5, Sep-Oct 1982, σ. 412.

έθνους θα επιλυθούν πρωτίστως από τον ίδιο τον αμερικανικό λαό –από καταναλωτές, εργαζόμενους, διοικητές, εφευρέτες και επενδυτές του ιδιωτικού τομέα – όχι από την κυβέρνηση».¹⁰³² Αυτό συνεπάγονταν ένα σύνολο μέτρων που ξεκινούσαν από τις φοροαπαλλαγές και την περικοπή κρατικών δαπανών και έφταναν μέχρι και στην περιθωριοποίηση ομοσπονδιακών οργανισμών που οι προηγούμενες προεδρίες είχαν συστήσει με σκοπό την προάσπιση της ενεργειακής ασφάλειας.

Κερδισμένοι από τα νέα μέτρα ήταν οι αμερικανοί παραγωγοί πετρελαίου οι οποίοι ουσιαστικά απαλλάχθηκαν από τη φορολογία που τους βάρυναν τα μέτρα των προηγούμενων κυβερνήσεων. Μέσα από μια σκληρή διαμάχη με το Κογκρέσο και τη Γερουσία η κυβέρνηση εξασφάλισε, και διατήρησε για το υπόλοιπο της θητείας της, μια μείωση της φορολογίας προς τους παραγωγούς που αναλογούσε σε 12 δισ. δολάρια του προϋπολογισμού.¹⁰³³ Από την άλλη πλευρά, ο άμεσα ζημιωμένος από τις πρωτοβουλίες της νέας κυβέρνησης ήταν το Υπουργείο Ενέργειας, το οποίο αρχικά η κυβέρνηση σκόπευε να διαλύσει και τις υπηρεσίες του να τις διανέμει μεταξύ άλλων υπουργείων (εμπορίου, άμυνας κλπ) αλλά η διάλυση προσέκρουσε στις αντιδράσεις του αμερικανικού Κογκρέσου. Έτσι η έμφαση δόθηκε σε λιγότερο δραστικά μέτρα, κυρίως τη χρηματοδότηση.

Η χρηματοδότηση για το υπουργείο και για τα ερευνητικά προγράμματα που διεξάγονταν στους κόλπους του μειώθηκε κάθετα γιατί σε κάθε προϋπολογισμό η κυβέρνηση ζητούσε τη μείωση κατά 50% των κονδυλίων για έρευνα και ανάπτυξη στον τομέα της εξοικονόμησης ενέργειας.¹⁰³⁴ Αποτέλεσμα ήταν οι κυβερνητικές δαπάνες να μειωθούν κάθετα και τα 779 εκατ. δολάρια του 1980 να καταλήξουν στα 189 εκατ. το 1984.¹⁰³⁵ Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε και στον τομέα της έρευνας ανανεώσιμης ενέργειας, όπως τα φωτοβολταϊκά συστήματα, όπου η κυβέρνηση Reagan μείωσε τις δαπάνες από τα 120 εκατ. δολάρια το 1981 στα 15 εκατ. το 1989.¹⁰³⁶ Η εξοικονόμηση και οι εναλλακτικές πηγές ενέργειας δεν αντιμετωπίζονταν από την κυβέρνηση ως τομέας ο οποίος έχρηζε κυβερνητικής παρέμβασης γιατί υπήρχε η πίστη ότι η αγορά από μόνη της θα πίεζε στη μείωση της κατανάλωσης, την κατασκευή περισσότερο ενεργειακά οικονομικού εξοπλισμού και θα

¹⁰³² *Notice of Public Hearings and Staff Working Paper: Public Discussion of the Third National Energy Plan*, Office of Policy Planning and Analysis, Department of Energy, March 1981, σ. 10.

¹⁰³³ Katz James Everett, “US Energy Policy: Impact of the Reagan Administration”, *Energy Policy*, June 1984, σ. 139.

¹⁰³⁴ Narum David, “A Troublesome Legacy: The Reagan Administration’s conservation and renewable energy policy”, *Energy Policy*, January 1992, σ. 44.

¹⁰³⁵ Katz, “US Energy Policy”, June 1984, σ. 142.

¹⁰³⁶ Narum, “A Troublesome Legacy”, January 1992, σ. 47.

καθιστούσε κερδοφόρες, όταν απαιτούνταν από τις οικονομικές συνθήκες, τις εναλλακτικές μορφές ενέργειας.

Η προσήλωση στις δυνατότητες της αγοράς παρέμενε κυρίαρχη και απέναντι στο ζήτημα της στενότερης ενεργειακής ασφάλειας. Αυτή θα προάγονταν, καταρχήν, με την αυξημένη παραγωγή που εξασφάλιζαν οι φοροαπαλλαγές. Υποστηρικτικά της αγοράς, αυξήθηκαν σημαντικά οι διαθέσιμες ποσότητες του Στρατηγικού Αποθέματος Πετρελαίου (SPR) ώστε στο τέλος της δεκαετίας του 1980 μπορούσε να καλύψει την πετρελαϊκή κατανάλωση των Η.Π.Α. για 40 μέρες.¹⁰³⁷ Το Στρατηγικό Απόθεμα θα ήταν το «μαξιλάρι» της αμερικανικής ενεργειακής αγοράς σε περίπτωση περικοπών της προσφοράς. Για μια τέτοια κρίση, εντούτοις, η κυβέρνηση Reagan απέρριψε τις προσπάθειες του Κογκρέσου να ψηφίσει νόμους για τον τρόπο κατανομής των καυσίμων (το Standby Petroleum Allocation Act του 1982).¹⁰³⁸ Η κατανομή θα καθοριζόνταν από την αγορά.

Η φιλελευθεροποίηση της ενεργειακής αγοράς αντιβαίνει εκ πρώτης όψεως στις θεωρητικές προτάσεις αυτού του συγγράμματος. Η υπόθεση εργασίας για την εξέταση του ρόλου της ενέργειας ως αθροιστικού αγαθού για την εξασφάλιση του οποίου μπορεί να ασκηθεί ακόμα και ένοπλη βία προϋποθέτει την αντιμετώπισή του ως «στρατηγικό» αγαθό από την κυβέρνηση. Θεωρητικά, η εκχώρηση του ελέγχου αποκλειστικά στην αγορά δημιουργεί το ρίσκο αυξημένης εξάρτησης από το εξωτερικό γιατί με αυτό τον τρόπο η εγχώρια παραγωγή, κατανάλωση και η τιμή είναι έρμαια των μεγάλων παραγωγών του εξωτερικού. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ωστόσο, η απορρύθμιση της ενεργειακής αγοράς ήταν εφικτή και δεν ενείχε ρίσκο γιατί ευνοούνταν ιδιαίτερα από το διεθνές ενεργειακό τοπίο το οποίο ενθάρρυνε μέχρι το 1984 την ενεργειακή αποδοτικότητα, την εξοικονόμηση ενέργειας και την εγχώρια παραγωγή λόγω των υψηλών τιμών.¹⁰³⁹ Σε συμφωνία με τις βασικές οικονομικές αρχές οι υψηλές τιμές επίδρασαν σε μεγάλο βαθμό στην αμερικανική οικονομία η οποία αύξησε εντυπωσιακά την ενεργειακή αποδοτικότητά της. Από το 1980 μέχρι το 1985 η αμερικανική ενεργειακή αποδοτικότητα σημείωσε αύξηση κατά 16.2% έναντι 15.64% της ιαπωνικής, 8.11% της γερμανικής και 8.67% της βρετανικής.¹⁰⁴⁰ Αυτή η τάση έμελε εντούτοις να αντιστραφεί

¹⁰³⁷ Narum, "A Troublesome Legacy", January 1992, σ. 51.

¹⁰³⁸ Barkenbus Jack N., "Federal Energy Policy Paradigms and State Energy Roles", *Public Administration Review*, Vol. 42, No. 5, Sep-Oct 1982, σ. 412.

¹⁰³⁹ Για το πώς το νέο ενεργειακό τοπίο διεύρυνε τα πολιτικά περιθώρια της αμερικανικής κυβέρνησης βλ. Landberg Hans, "Relaxed Energy Outlook Masks Continuing Uncertainties", *Science*, December 3 1982, σ.

¹⁰⁴⁰ Τα αποτελέσματα υπολογίζονται με τη διαίρεση του Α.Ε.Π με το TPER (Total Primary Energy Requirement). Βλ. σχετικά Clarck, *The Political Economy of World Energy*, 1990, σ. 260. Για αντίστοιχες μετρήσεις βλ. Kommanoff Charles, "Increased energy Efficiency", *Science*, 1978-1986,

από το 1984 και μετά καθώς οι τιμές του πετρελαίου άρχισαν να μειώνονταν οδηγώντας στην αύξηση της κατανάλωσης αν και με βραδύτερους ρυθμούς σε σχέση με το παρελθόν.¹⁰⁴¹

Όσον αφορά συγκεκριμένα στο πετρέλαιο, ανάμεσα στα 1980 και 1983 η παγκόσμια ζήτηση για το πετρέλαιο του OPEC μειώθηκε τρεις φορές περισσότερο από ότι στην περίοδο 1973-1975 αγγίζοντας το 45%.¹⁰⁴² Σε αυτό το δυσμενές για τους παραγωγούς κλίμα τα κράτη του OPEC έπρεπε να αντιμετωπίσουν πέραν της μειούμενης ζήτησης και τις δομικές αλλαγές που παρουσίαζε η αγορά αμέσως μετά την κρίση του 1979.

Η πρώτη σημαντική αλλαγή αφορούσε στον εκτοπισμό του Arabian Light 34° από τη θέση της τιμολογιακής βάσης (marker crude) για την πετρελαϊκή αγορά. Μέχρι το 1979 οι τιμές του πετρελαίου από διάφορους προορισμούς καθορίζονταν από το σαουδαραβικό Arabian Light 34° το οποίο αποτελούσε την τιμολογιακή βάση. Στην τιμή του Arabian Light γίνονταν προσθαφαιρέσεις ανάλογα με την ποιότητα του εκάστοτε πετρελαίου και τη γεωγραφική απόσταση που χώριζε τον παραγωγό από τις αγορές (τα price differentials). Ανάμεσα στα 1979 και 1980 το τιμολογιακό αυτό σύστημα καταργήθηκε στην πράξη και η αγορά απέκτησε χαοτικά χαρακτηριστικά καθώς οι τιμές των παραγωγών του OPEC τροφοδοτούνταν από τις τιμές στα spot markets και αντίστροφα. Αυτό σήμαινε, πρακτικά, ότι η τιμή του εκάστοτε βαρελιού έπαψε να καθορίζεται αυστηρά από τις προσυμφωνημένες τιμές του OPEC, οι οποίες βασιζόνταν στην τιμή του Arabian Light, αλλά οι ποσότητες πετρελαίου διακινούνταν κυρίως στα spot markets στα οποία οι παραγωγοί ανταγωνίζονταν για την πώληση των μέγιστων ποσοτήτων μέσα σε μια αγορά σε συρρίκνωση. Έτσι, οι διαφορές ανάμεσα στις τιμές του πετρελαίου από διαφορετικούς παραγωγούς αυξήθηκαν. Ενώ η διαφορά μεταξύ της ελάχιστης και της μέγιστης τιμής κυμαίνονταν το 1978 στα 2 δολάρια, το 1980 είχαν φτάσει στα 12.¹⁰⁴³ Η μεγάλη διαφορά της τιμής δημιουργούσε αντικίνητρο στους αγοραστές να υπογράψουν συμβόλαια για να καλύψουν τη ζήτηση και κίνητρο για να κατευθυνθούν στα spot markets όπου θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τον ανταγωνισμό για να επιτύχουν την καλύτερη τιμή για πετρέλαιο της ποιότητας που επιθυμούσαν.

Η εθνικοποίηση των εταιριών πετρελαίου επίσης μετάλλαξε την αγορά. Εθνικοποιώντας τις πετρελαϊκές εταιρίες τα κράτη του OPEC επιδίωξαν την αυτόνομη μεγιστοποίηση των προσόδων τους και επέκτειναν τις επιχειρήσεις τους τόσο στην παραγωγή

¹⁰⁴¹ Venn, *The Oil Crisis*, 2002, σ. 138.

¹⁰⁴² Gately Dermont, "A Ten-Year Retrospective: OPEC and the World Oil Market", *Journal of Economic Literature*, Vol. 22, September 1984, σ. 1104.

¹⁰⁴³ Ahrari Mohammed E., "OPEC and the Hyperpluralism of the Oil Market in the 1980s", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), Vol. 61, No. 2, Spring 1985, σ. 264.

(upstream) όσο και στη διύλιση και διάθεση του πετρελαίου στις αγορές (downstream).¹⁰⁴⁴ Ενώ το 1976 η συμμετοχή των κρατικών εταιριών στην εμπορία πετρελαίου αναλογούσε στο 24.6% της παγκόσμιας, το 1979 το ποσοστό είχε ανέλθει στο 42.2%.¹⁰⁴⁵ Η κρίση του 1979 επιτάχυνε αυτή τη διαδικασία ώστε το 1980 οι κρατικές εταιρίες εμπορεύονταν περίπου το μισό πετρέλαιο παγκοσμίως. Ο περιορισμός των συνολικών διαθέσιμων ποσοτήτων οδήγησε τις πολυεθνικές εταιρίες να στραφούν αναγκαστικά προς την απευθείας αγορά στα spot markets. Σχεδόν αυτόματα, η καθετοποιημένη οργάνωση των εταιριών η οποία επέτρεπε τον έλεγχο όλων των σταδίων παραγωγής και τον αποκλεισμό των ανταγωνιστών ουσιαστικά εγκαταλείφθηκε και η αγορά πετρελαίου άρχισε να ομοιάζει με την αγορά οποιουδήποτε άλλου αγαθού, έγινε δηλαδή «commoditized».¹⁰⁴⁶

Η κεντρική δραστηριότητα των μη εθνικών πετρελαϊκών εταιριών ήταν τώρα η εμπορία κι όχι η παραγωγή πετρελαίου. Ο πρώτος διδάξας ήταν η British Petroleum η οποία μετά την επανάσταση στο Ιράν και την εθνικοποίηση των επιχειρήσεών της στη Νιγηρία αναγκάστηκε να στραφεί προς τα spot markets για να καλύψει τις ζημιές που είχε υποστεί. Η εμπλοκή της στα spot markets ήταν αρχικά διστακτική αλλά σταδιακά αυξήθηκε ώστε τελικά εξελίχτηκε σε μεγάλο μερίδιο του τζίρου παρά το ότι η εταιρία είχε ξεκινήσει με μια κουλτούρα που έδινε έμφαση στην έρευνα για νέες πηγές και στην καθετοποιημένη οργάνωση.¹⁰⁴⁷ Εφόσον επαρκείς ποσότητες πετρελαίου ήταν τώρα διαθέσιμες στις αγορές spot οι εταιρίες είχαν λιγότερα κίνητρα τόσο να ερευνούν για νέες πηγές όσο και να αγοράζουν πετρέλαιο από τους παραγωγούς του Κόλπου οι οποίοι τιμολογούσαν το πετρέλαιο υψηλότερα από τους ανταγωνιστές στην Ευρώπη για να διατηρήσουν τις προσόδους τους παρόλη τη μείωση της κατανάλωσης. Έτσι, από τις αρχές του 1981 άρχισαν να εμφανίζονται οι πιέσεις προς τους μεσανατολικούς παραγωγούς. Τα πρώτα μηνύματα ήρθαν στα τέλη του Μαρτίου 1981 όταν το Κουβέιτ ζήτησε την αύξηση της τιμής του βαρελιού στις πωλήσεις με συμβόλαιο και οι Gulf, Shell και BP αρνήθηκαν να συμμορφωθούν με τις απαιτήσεις του. Ταυτόχρονα η εταιρία Arco διέκοψε τη συνεργασία της με τη Νιγηρία η οποία αποτελούσε τον κυριότερο εταίρο της.¹⁰⁴⁸

Οι εταιρίες που παραδοσιακά επιχειρούσαν στην περιοχή του Κόλπου σταμάτησαν να αγοράζουν μεγάλες ποσότητες αργού γιατί ο ρόλος τους διαφοροποιήθηκε. Οι συστατικές επιχειρήσεις της πρώην Aramco (τώρα Saudi Aramco) Chevron, Exxon, Mobil και Texaco

¹⁰⁴⁴ Βλ. σχετικά Oppenheim V. H., "Arab Tankers Move Downstream", *Foreign Policy*, No. 23, Summer 1976, σσ. 117-130.

¹⁰⁴⁵ Moran, "Managing an Oligopoly of Would-Be Sovereigns", *International Organization*, Autumn 1987, σ. 599.

¹⁰⁴⁶ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 193.

¹⁰⁴⁷ Για τις συνθήκες υπό τις οποίες η BP άλλαξε βλ. Yergin, *The Prize*, 1993, σσ. 722-723.

¹⁰⁴⁸ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 204.

αποσύρθηκαν από την παραγωγή και ειδικεύτηκαν ως εταίροι στην παροχή υπηρεσιών management και τεχνικής κατάρτισης. Συνέχισαν να αγοράζουν αργό πετρέλαιο σε τιμή κοντά σε εκείνη των spot markets, αλλά τώρα με σκοπό τη διατήρηση των επαφών με τους Σαουδάραβες παραγωγούς για την ασφάλεια της προσφοράς σε περίπτωση εμπάργκο κι όχι επειδή επρόκειτο για ένα επικερδές εγχείρημα.¹⁰⁴⁹ Κάποιες ποσότητες πετρελαίου συνέχισαν να αγοράζονται και μέσω προθεσμιακών συμβολαίων αλλά τα τελευταία έγιναν περισσότερο βραχυχρόνια λόγω των ταχέων μεταβολών της τιμής. Το γεγονός αυτό δεν απέκρυπτε ωστόσο ότι καθώς η ζήτηση για το πετρέλαιο μειώνονταν, οι τιμές στις αγορές spot συμπίεζονταν ενώ οι τιμές στις οποίες πωλούσαν οι Άραβες παρέμεναν υψηλές. Μέχρι τον Ιούνιο του 1981 οι περισσότερες εταιρίες πετρελαιοειδών αναγκάστηκαν να ακυρώσουν μεγάλο μέρος των παραγγελιών τους από τα μέλη του OPEC γιατί ζημιώνονταν.¹⁰⁵⁰

Από τον Μάρτιο του 1983 και μετά έκανε την εμφάνισή του κι ένας πρόσθετος παράγοντας της αγοράς αργού πετρελαίου, τα futures markets. Το γεγονός ότι οι εταιρίες διύλισης και προώθησης της πετρελαίου είχαν πολύ χαμηλό περιθώριο κέρδους έκανε αισθητή την ανάγκη, υπό τη διαρκή διακύμανση των τιμών, να υιοθετηθούν τακτικές αντασφάλισης του ρίσκου (hedging).¹⁰⁵¹ Αυτή την ανάγκη ικανοποιούσαν τα futures που αποτελούσαν συμβόλαια αγοράς ή πώλησης του προϊόντος σε μια συγκεκριμένη ημερομηνία στο μέλλον και με μια συγκεκριμένη τιμή. Με αυτό τον τρόπο τα futures μετέφεραν το ρίσκο από τους επιχειρηματίες στους κερδοσκόπους οι οποίοι κατέχοντας την πληροφορία και τη γνώση για τις ενδεχόμενες μεταβολές της τιμής αγόραζαν και πουλούσαν «χάρτινες» ποσότητες πετρελαίου και εξασφάλιζαν κέρδη. Σε επίπεδο λειτουργίας της αγοράς, αυτό συνεπάγονταν μια μικρή επανάσταση. Καθώς οι «χάρτινες» ποσότητες πετρελαίου πωλούνταν και αγοράζονταν πολλές φορές μέσα σε ένα εικοσιτετράωρο η αξία τους διαρκώς μεταβάλλονταν και αποδεσμεύονταν από τις προσυμφωνημένες τιμές που έθετε ο OPEC.

Όλα τα παραπάνω αποκέντρωσαν την αγορά και ανέτρεψαν τις στρατηγικές των παραγωγών του OPEC. Οι ίδιοι οι παραγωγοί είχαν τώρα συμφέρον να διαθέτουν τις ποσότητες πετρελαίου στα spot markets και οι εταιρίες διύλισης και εμπορίας τις αγόραζαν στο πλαίσιό τους. Στη νέα αγορά επικρατούσε ένας ανταγωνισμός για την προσέλκυση αγοραστών ο οποίος ωθούσε τους παραγωγούς να προβαίνουν σε εκπτώσεις ώστε να πουλήσουν τις ποσότητες που παρήγαγαν. Η αγορά πετρελαίου είχε μεταλλαχτεί από μια αγορά παραγωγών σε μια αγορά αγοραστών.

¹⁰⁴⁹ Yergin, *The Prize*, 1993, σ. 723.

¹⁰⁵⁰ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 204.

¹⁰⁵¹ Ο.π., σ. 193.

Η φιλελευθεροποίηση της αγοράς συνδυάζονταν και με άλλες προκλήσεις που αντιμετώπιζαν τα κράτη του OPEC. Με την είσοδο των νέων παραγωγών στην αγορά η προσπάθεια ελέγχου της συνολικής προσφοράς και της τιμής από τον OPEC έγινε δύσκολη. Το γεγονός ότι οι νέοι παραγωγοί παρήγαγαν πετρέλαιο με μεγαλύτερο κόστος τους οδηγούσε σε έναν διαρκή αγώνα για την επέκταση των μεριδίων τους στην αγορά. Υπό αυτές τις συνθήκες, η πρόθεση του OPEC να διατηρεί τις τιμές σε υψηλά επίπεδα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με τη μείωση της παραγωγής. Έτσι ενώ ο OPEC παρήγαγε περίπου 30.9 εκατ. βαρέλια ημερησίως το 1979 κατέληγε να παράγει 17.9 εκατ. τον Μάιο του 1984, το οποίο αντιστοιχούσε στο 50% των παραγωγικών του δυνατοτήτων.¹⁰⁵² Η αγορά εκλάμβανε με αυτό τον τρόπο κάποια εκβιαστικά χαρακτηριστικά απέναντι στους πάλαι ποτέ κυρίαρχους παραγωγούς της Μέσης Ανατολής. Αν ο OPEC αύξανε την παραγωγή του για να αυξήσει τις προσόδους του η παράλληλη αύξηση των εκτός-OPEC παραγωγών οδηγούσε στη συμπίεση των τιμών. Αν πάλι ο OPEC επέλεγε τη μείωση της παραγωγής για τη διατήρηση, ή αύξηση, της τιμής τότε προέκυπταν, αφενός, τα εσωτερικά προβλήματα της απόφασης «ποιός περιορίζει κατά πόσο την παραγωγή» και, αφετέρου, το πρόβλημα του συγχρονισμού με τους εκτός-OPEC παραγωγούς ώστε να μην καλύψουν εκείνοι το κενό που δημιουργούσε η μείωση της παραγωγής. Ουσιαστικά, με την ανάδειξη νέων παραγωγών στην αγορά, ο OPEC εξελίχτηκε σε έναν «αιωρούμενο» ή «μπαλαντέρ» (swing) παραγωγό παγκόσμιου βεληνεκούς.

Η κυριότερη επίπτωση των νέων συνθηκών αφορούσε στην εσωτερική οργάνωση του OPEC. Για να αντιμετωπιστούν οι πιέσεις της αγοράς απαιτούνταν συντονισμός μεταξύ των παραγωγών ώστε να ελεγχθούν οι παραγόμενες ποσότητες ή και να οριστεί μια κοινή τιμή. Σε έναν οργανισμό που απαρτίζεται από κυρίαρχα κράτη, η συνεργασία τέτοιας έκτασης είναι ιδιαίτερος δύσκολη γιατί τα κίνητρα για αποστασία από τα συμφωνηθέντα είναι πολύ ισχυρά (βλ. κεφ. 7.1.2). Ιδιαίτερα σε μια περίοδο χαμηλών κερδών, η τάση για τον καθορισμό της παραγωγής με βάση τις οικονομικές ανάγκες εκάστου κράτους κι όχι τις ανάγκες αλληλεγγύης του OPEC είναι η κυρίαρχη. Αναπόφευκτα η έμφαση στις μεμονωμένες οικονομικές ανάγκες κάθε παραγωγού συσχέτιζε τον συντονισμό με τις πολιτικές εξελίξεις. Έτσι η εσωτερική οργάνωση δυσχεραινόταν ιδιαίτερα από το γεγονός ότι δύο από τους σημαντικότερους παραγωγούς, το Ιράν και το Ιράκ, βρίσκονταν από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 σε εμπόλεμη κατάσταση η οποία είχε αυξήσει την οικονομική βαρύτητα των προσόδων από το πετρέλαιο.

¹⁰⁵² Ahrari Mohammed E., "OPEC and the Hyperpluralism of the Oil Market in the 1980s", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), Vol. 61, No. 2, Spring 1985, σ. 266.

Προκειμένου η συνολική παραγωγή του OPEC να περιοριστεί και να επιτευχθεί η σταθεροποίηση της τιμής η Σαουδική Αραβία ανέλαβε το βάρος του ρόλου του παραγωγού swing από το 1982 μέχρι το 1985 περικόπτοντας την παραγωγή της κάθε φορά που τα υπόλοιπα μέλη του OPEC αύξαναν τη δική τους. Αν και επώδυνη, γιατί συνεπάγονταν απώλεια προσόδων, η πολιτική αυτή κρίθηκε απαραίτητη για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα του οργανισμού, ειδικά στην περίοδο που δύο από τα μέλη του ήταν σε εμπόλεμη κατάσταση. Προκειμένου να εξασφαλιστούν πρόσοδοι για τη συνέχιση του πολέμου Ιράκ και Ιράν κατέφευγαν συχνά σε παραβατική συμπεριφορά. Το 1982 το Ιράν ξεπέρασε τα προκαθορισμένα από τον OPEC όρια παραγωγής κατά 1.6 εκατ. βαρέλια ημερησίως γιατί εκτελούσε τη μεγάλη αντεπίθεση εναντίον του Ιράκ και είχε ανάγκη οικονομικών πόρων.¹⁰⁵³ Αμέσως μετά η σύμμαχος του Ιράν Συρία έκλεισε τους πετρελαιοαγωγούς που περνούσαν μέσα από το έδαφός της αποκόπτοντας το Ιράκ από την πρόσβαση στη Μεσόγειο. Για να αντισταθμίσει τις απώλειες το Ιράκ ξεκίνησε να πωλεί το πετρέλαιο σε ποσότητες και τιμές άσχετες από τις προκαθορισμένες του OPEC και τελικά έμεινε εκτός προγραμματισμού μέχρι και το 1986. Η έναρξη του «πολέμου των τάνκερ» κλιμάκωσε περαιτέρω την παραβατικότητα, με το Ιράν να προχωρεί σε συνεχείς εκπτώσεις τιμών. Μέχρι το 1985 οι εκπτώσεις είχαν γενικευθεί και όλα τα κράτη χρησιμοποιούσαν έμμεσες μεθόδους παραπλάνησης. Εφαρμόστηκαν τακτικές αντιπραγματισμού (π.χ. πετρέλαιο για στρατιωτικό εξοπλισμό) ή παράγονταν πετρέλαιο το οποίο αποθηκεύονταν σε δεξαμενόπλοια, οπότε δεν καταμετρούνταν στις ποσότητες που διατίθονταν στην αγορά, αν και είχε παραχθεί, και θα διατίθονταν όποτε ο παραγωγός επιθυμούσε.

Παράλληλα ο OPEC έπρεπε να αντιμετωπίσει και τους παραγωγούς της Ευρώπης. Μέχρι το 1985 οι παραγωγοί του OPEC κατέβαλλαν αγωνιώδεις προσπάθειες εύρεσης κοινού τόπου με Βρετανούς και Νορβηγούς ώστε οι αποφάσεις του OPEC να μην ακυρώνονται στην πράξη από τις δράσεις των εκτός-OPEC παραγωγών. Ο συντονισμός αυτός ήταν εκ των πραγμάτων καταδικασμένος γιατί η ευαισθησία των ευρωπαϊκών παραγωγών στις αλλαγές της πετρελαϊκής αγοράς ήταν πολύ χαμηλότερη από εκείνη των παραγωγών του OPEC. Λόγου χάρη, το ποσοστό επί του βρετανικού Α.Ε.Π. που καταλάμβανε η παραγωγή και εμπορία πετρελαίου ήταν περίπου 6% όταν την ίδια στιγμή οι μεγάλοι παραγωγοί του OPEC βασιζόνταν στις πετρελαϊκές προσόδους για παραπάνω από το 90% του Α.Ε.Π. τους.¹⁰⁵⁴ Υπήρχε μια σαφής ασυμμετρία εξάρτησης από την αγορά, εις βάρος των παραγωγών του OPEC. Οποιαδήποτε

¹⁰⁵³ Skeet Ian, *OPEC: Twenty-Five Years of Prices and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, σ. 187.

¹⁰⁵⁴ Skeet, *OPEC*, 1989, σ. 202.

προσπάθεια συνεννόησης με τους ευρωπαίους κατέρρευσε, τελικά, όταν η British National Oil Company αποκρατικοποιήθηκε από την Margharet Thatcher το 1985 και εξελίχτηκε από μια επιχείρηση που επηρεάζεται από τις πολιτικές κατευθύνσεις της κυβέρνησης σε μια ιδιωτική επιχείρηση που αποσκοπεί στη μεγιστοποίηση του μερίσματος των μετόχων της. Από εκείνο το σημείο και ύστερα η τιμολόγηση του βρετανικού πετρελαίου δεν καθορίζονταν από πολιτικές αποφάσεις αλλά με βάση τις τιμές στα spot markets.

Ο συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων είχε ως αποτέλεσμα η παραγωγή του OPEC να παρουσιάσει δραματικές απώλειες στη διεθνή αγορά καθώς επιδιώκονταν η μείωση της προσφοράς για τη διατήρηση της τιμής (βλ. Πίνακας 6).

	1978	1982	1985	%μεταβολή 1978/85
Σ.Αραβία	8.3	6.5	3.2	-61
Ιράν	5.2	2.4	2.2	-58
Ιράκ	2.6	1	1.4	-46

Πίνακας 6. Παραγωγή Σ.Αραβίας-Ιράν-Ιράκ, 1978/85 (εκατ.βαρέλια/ημέρα)¹⁰⁵⁵

Οι μείωση της παραγωγής της Σαουδικής Αραβίας παρέσυρε τις προσόδους σε πρωτόγνωρα χαμηλά επίπεδα. Τον Μάιο του 1985 η Σαουδική Αραβία παρήγαγε περίπου 2.4 εκατ. βαρέλια ημερησίως δηλαδή περίπου το μισό των μεριδίων παραγωγής που είχε δικαίωμα να παράγει με βάση της αποφάσεις της διάσκεψης του OPEC τον Νοέμβριο του 1984. Οι πρόσοδοι από το πετρέλαιο μειώθηκαν από τα 119 δισ. δολάρια του 1981 στα 26 του 1985.¹⁰⁵⁶ Η καθοδική πορεία των προσόδων όλων των μελών γενικεύτηκε και ενέτεινε τις συνεχείς παραβάσεις παρά το ότι τα μέλη του OPEC αποφάσισαν από τον Δεκέμβριο του 1984 τη σύσταση ειδικού Εκτελεστικού Συμβουλίου Υπουργών το οποίο σε συνεργασία με μεγάλο χρηματοοικονομικό όμιλο θα παρακολουθούσε τις αγοραπωλησίες ώστε να εντοπιστούν οι παραβάτες και να ληφθούν μέτρα.¹⁰⁵⁷ Μέχρι τα τέλη του 1985 κανένα μέτρο ενίσχυσης της πειθαρχίας δεν λειτούργησε και η σαουδαραβική κυβέρνηση αποφάσισε για πρώτη φορά να χρησιμοποιήσει την ποσοτική της υπεροχή για να επιβάλλει την πειθαρχία «δια της βίας». Στα τέλη του 1986, ο σαουδάραβας υπουργός πετρελαίου Yamani ανακοίνωσε ότι η Σαουδική

¹⁰⁵⁵ Στοιχεία από Organization of Petroleum Exporting Countries, *Annual Statistical Bulletin 2008*, Oberreuter Print and Digimedia, Austria, 2009, πίνακας 38, σ. 53, 54, 58 στο OPEC: Publications: Annual Statistical Bulletin 2008 στο <[http://www.opec.org/library/Annual Statistical Bulletin/ASB2008.html](http://www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/ASB2008.html)>

¹⁰⁵⁶ Yergin, *The Prize*, 1993, σ. 747.

¹⁰⁵⁷ Skeet, *OPEC*, 1989, σ. 203.

Αραβία εγκατέλειπε τις προσυμφωνημένες τιμές και θα κοστολογούσε το βαρέλι με βάση την τιμή στα spot markets μείον το κόστος μεταφοράς και διύλισης (netback value).¹⁰⁵⁸ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η τιμή του αργού να πέσει κάθετα και η διεθνής αγορά να «πλημυρίσει» με φθηνό σαουδαραβικό πετρέλαιο.

Ο πανικός που επικράτησε αμέσως μετά ήταν φυσιολογικός γιατί από τον Μάρτιο μέχρι τον Αύγουστο του 1986 η τιμή του πετρελαίου έπεσε από τα 16 δολάρια στα 7.¹⁰⁵⁹ Τα βραχυχρόνια οφέλη αυτής της κίνησης δεν ήταν εξολοκλήρου θετικά για τη Σαουδική Αραβία. Από τη μία πλευρά, η δραματική μείωση της τιμής έθεσε εκτός αγοράς ένα μέρος της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου υψηλού κόστους και ακύρωσε κυοφορούμενες επενδύσεις που μέχρι τότε υπολογίζονταν ως δυνητικά προσοδοφόρες. Με αυτό τον τρόπο μειώθηκαν οι ανταγωνιστές του OPEC.¹⁰⁶⁰ Παράλληλα συνέβαλε στην ενίσχυση της ζήτησης η οποία είχε αρχίσει να αυξάνεται από το 1984 και προβλέπονταν ότι τώρα θα αυξάνονταν με υψηλότερους ρυθμούς. Από την άλλη, η κίνηση της Σαουδικής Αραβίας δεν εκβίασε κάποια αντίδραση από τους Ευρωπαίους παραγωγούς αν και, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, προκάλεσε κάποια ανησυχία από την πλευρά των αμερικανών παραγωγών και της κυβέρνησης οι οποίοι διέβλεπαν κινδύνους στην ανάπτυξη των αμερικανικών πετρελαϊκών επιχειρήσεων.

Η ταχύτατη μείωση της τιμής άσκησε τρομερές πιέσεις στους προϋπολογισμούς των κρατών του OPEC τα οποία δεν είχαν την πολυτέλεια να αναμένουν την επανάκαμψη της ζήτησης για να αύξηθούν τα έσοδά τους. Τον Οκτώβριο του 1986 οι παραγωγοί του OPEC αποφάσισαν την επαναφορά της πολιτικής καθορισμού τιμής, συνολικής ποσότητας και μεριδίων. Ο OPEC τώρα θα πουλούσε το βαρέλι στα 18 δολάρια και η οροφή της παραγωγής θα άγγιζε τα 16.6 εκατ. βαρέλια ημερησίως. Οι παραγωγοί έμειναν αρχικά πιστοί στα νέα μερίδια της αγοράς διαβλέποντας τους κινδύνους της αυτόνομης δράσης.

Μέχρι το 1986 ο OPEC διερεύνησε τρόπους να ανακαταλάβει το έδαφος που είχε απωλέσει μετά τα πετρελαϊκά σοκ της δεκαετίας του 1970 που οδήγησαν στην αντίδραση της κατανάλωσης στις υψηλές τιμές και στην είσοδο στην αγορά νέων παραγωγών από την Ευρώπη. Αυτή η διαδικασία υπήρξε επίπονη γιατί εξελίχτηκε σε εσωτερική διαμάχη που απαίτησε ακραία πειθαρχικά μέτρα οπότε αποδείχθηκε ζημιογόνα για όλα τα μέλη. Η ισορροπία που επιτεύχθηκε το 1986 ήταν παρόλα αυτά σημαντική και ο τρόπος με τον οποίο επιτεύχθηκε καταδείκνυε ότι η σχέση μεταξύ OPEC και αγοράς ήταν οπωσδήποτε διαλεκτική

¹⁰⁵⁸ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 225.

¹⁰⁵⁹ Ο.π., σ. 231.

¹⁰⁶⁰ Skeet, *OPEC*, 1989, σ. 219.

και ότι οι αλλαγές της αγοράς επέφεραν αυτόματα εσωτερικές ανακατατάξεις στο διακρατικό καρτέλ. Η ισχύς αυτού του θεμελιώδους αξιώματος δεν σταμάτησε να απασχολεί τα μέλη του οργανισμού και μετά το 1986. Κι αυτό γιατί η αύξηση της συνολικής κατανάλωσης πετρελαίου από το 1986 και μετά έθεσε τις βάσεις για ένα νέο γύρο διενέξεων μεταξύ των παραγωγών οι οποίοι ενώ μέχρι τότε συγκρούονταν για τα μερίδια περικοπών τώρα άρχιζαν να συγκρούονται για τα μερίδια αύξησης αφού η αγορά ζητούσε όλο και μεγαλύτερες ποσότητες πετρελαίου. Ο συνδυασμός των νέων απαιτήσεων της αγοράς με τις πολιτικοστρατιωτικές εξελίξεις της Μέσης Ανατολής είχε ως αποτέλεσμα η σύγκρουση να εκλάβει νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά και να επεκταθεί στην ευθεία απειλή άσκησης βίας από τους μη-έχοντες στους έχοντες τη δυνατότητα να αυξήσουν τις προσόδους τους.

8.2 Μεσανατολικό Υποσύστημα και Στρατιωτικές Δυνατότητες

Στον απόηχο της προεδρίας Carter το γεωπολιτικό βάρος των Η.Π.Α. στο διπολικό σύστημα φαινόταν να παραπαίει. Η ανατροπή του Σάχη του Ιράν και η κρίση των ομήρων μετά από αυτή αλλά, κυρίως, η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν το 1980 καταδείκνυαν ότι τα στρατιωτικά και πολιτικά θεμέλια της ηγετικής θέσης των Η.Π.Α. κλυδωνίζονταν υπό τις πιέσεις της αυξανόμενης σοβιετικής ισχύος. Η ατζέντα της νέας προεδρίας Reagan έθετε ως στόχο την αναστροφή των δυσοίωνων συνθηκών υπέρ ενός συσχετισμού ισχύος ο οποίος θα καθιστούσε τις Η.Π.Α. άτρωτες στη σοβιετική επιθετικότητα και, κυρίως, τη διαμόρφωση εκείνων των οικονομικών συνθηκών που θα υπέσκαπταν τη λειτουργία του σοβιετικού κράτους και θα οδηγούσαν στην κατάρρευσή του.

Το δόγμα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας του Reagan δεν παρουσίαζε κοινά στοιχεία με εκείνα του προκατόχου του αλλά ούτε χαρακτηρίζονταν από τη «φιλοσοφική εμβάθυνση», όπως τη χαρακτήριζε ο Gaddis, της εξωτερικής πολιτικής Nixon. Η αμεσότητα της πολιτικής Reagan οφείλονταν σε μια σειρά από λόγους.

Πρώτον, στην ορθή όπως απεδείχθη τελικά, εκτίμηση του ίδιου του Reagan ότι αν και η ισχύς της Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν μεγάλη εντούτοις η τελική κατάρρευσή της ήταν στο προβλεπτό μέλλον επικείμενη.¹⁰⁶¹ Αυτό σήμαινε, κατά τον Reagan, ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. δεν θα μπορούσε να ανταγωνιστεί τις Η.Π.Α. σε μια κούρσα εξοπλισμών και ανεβάζοντας τον πήχη της στρατιωτικής ισχύος θα επιταχύνονταν η πτώση του σοβιετικού καθεστώτος. Το αν η πηγή αυτής της πεποίθησης ήταν περισσότερο η διαίσθηση παρά τα αντικειμενικά στοιχεία παραμένει ερώτημα γιατί ο Schweizer υποστηρίζει ότι η εξάντληση μέσω αμυντικών δαπανών είχε διατυπωθεί ως ιδέα του Ronald Reagan από το 1963.¹⁰⁶² Όταν όμως ανέλαβε την προεδρία, η αμερικανική κατασκοπεία του παρείχε στοιχεία που επαλήθευαν τις πεποιθήσεις του.¹⁰⁶³ Η νέα στρατηγική διαμορφώθηκε εν τέλει στο National Security Decision Directive 75 του Ιανουαρίου 1983 (σήμερα αποχαρακτηρισμένο) στο οποίο ο στόχος στις σχέσεις με την Ε.Σ.Σ.Δ. ήταν «η ανάσχεση και σε βάθος χρόνου η αντιστροφή της σοβιετικής επεκτατικότητας με τον αποτελεσματικό και διαρκή ανταγωνισμό με τη Σοβιετική Ένωση σε όλα τα διεθνή πεδία – ειδικά στη συνολική στρατιωτική ισορροπία και σε γεωγραφικές περιοχές πρωτεύοντος

¹⁰⁶¹ Βλ. σχετικά Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική*, 2002, σσ. 350-351.

¹⁰⁶² Schweizer, *Reagan's War*, 2002, σ. 141.

¹⁰⁶³ Ο.π., σ. 144.

ενδιαφέροντος για τις Ηνωμένες Πολιτείες» και ταυτόχρονα «η προώθηση [...] της διαδικασίας αλλαγής στη Σοβιετική Ένωση προς ένα περισσότερο πλουραλιστικό πολιτικό και οικονομικό σύστημα στο οποίο η ισχύς της προνομιούχου κυρίαρχης ελίτ θα μειώνεται σταδιακά».¹⁰⁶⁴

Δεύτερο, στο ότι ο Reagan παρέλαβε την ηγεσία των Η.Π.Α. σε μια ομολογουμένως δύσκολη χρονική φάση η οποία απαιτούσε ταχεία λήψη μέτρων. Η σοβιετική ενεργητικότητα στην Αφρική, η εγκατάσταση πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Ευρώπη, η ανάπτυξη του σοβιετικού ναυτικού και η εισβολή στο Αφγανιστάν καταδείκνυαν ότι η σοβιετική στρατιωτική ισχύς είχε εξελιχθεί τόσο σε μέγεθος όσο και σε δυνατότητες προβολής. Η νέα ηγεσία καλούνταν έτσι να διαχειριστεί την αναστάτωση που προκαλούσε η διαφαινόμενη ανατροπή των συσχετισμών ισχύος. Για τον Reagan και τον υπουργό Άμυνας Caspar Weinberger η δεκαετία του 1970 ήταν η «δεκαετία της αμέλειας» δεδομένου ότι η *detente* είχε διαποτίσει σε τέτοιο βαθμό την αμερικανική πολιτική ώστε η στρατιωτική ισχύς είχε υποβαθμιστεί από την εμμονή στις διαπραγματεύσεις περί των εξοπλισμών.¹⁰⁶⁵

Τρίτο, στην ταπεινωτική ήττα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής στο Ιράν η οποία είχε πλήξει το αμερικανικό κύρος έχοντας δημιουργήσει την εντύπωση ότι οι Η.Π.Α. ήταν ένας «χάρτινος τίγρης», φαινομενικά ισχυρός αλλά στην πραγματικότητα ανίκανος να χρησιμοποιήσει την ισχύ του.¹⁰⁶⁶ Ο νέος πρόεδρος θα έπρεπε να εδραιώσει και πάλι την εικόνα των Η.Π.Α. ως κραταιό έθνος ικανό να υπερασπιστεί επικράτεια και συμμάχους.

Η στρατηγική σκέψη της νέας προεδρίας αποτελούσε μια έμμεση επιστροφή στα δόγματα του παρελθόντος και είχε κοινά στοιχεία με εκείνα της προεδρίας Kennedy. Κεντρικός στόχος θα παρέμενε η αποτροπή, της οποίας η αξιοπιστία θα ενισχύονταν μέσα από τρία επίπεδα στρατιωτικής δράσης: την άμυνα, την κλιμάκωση και τα αντίποινα.¹⁰⁶⁷ Η προεδρία Reagan υιοθετούσε έτσι ένα δόγμα το οποίο είχε πολλές ομοιότητες με την ευέλικτη αποτροπή του Macnamara καθώς όριζε ότι οι Η.Π.Α. θα κατείχαν τα μέσα για να αμυνθούν σε ένα ευρύ φάσμα έντασης σύγκρουσης με τη δυνατότητα σωρευτικά να το διευρύνουν περαιτέρω ώστε να αποθαρρυνθεί ο αντίπαλος. Με άλλα λόγια η στρατηγική ήταν σχεδιασμένη ώστε να προσφέρει τη δυνατότητα κάθετης κλιμάκωσης. Ενισχυτικά αυτών των μηχανισμών θα επιδρούσε και η δυνατότητα στρατηγικών (δηλαδή πυρηνικών) αντιποίνων η

¹⁰⁶⁴ The White House, “National Security Decision Directive No 75”, Jan. 17 1983, σ. 1 στο Federation of American Scientist: Presidential Directives: NSDD – National Security Decision Directives: Reagan Administration < <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/index.html> >.

¹⁰⁶⁵ Gathoff, *The Great Transition*, 1994, σ. 505

¹⁰⁶⁶ Για την εικόνα των Η.Π.Α. βλέπε σχετικά Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική*, 2002, σ. 309.

¹⁰⁶⁷ Weinberger Caspar W., “U.S. Defense Strategy”, *Foreign Affairs*, Vol. 64, No. 4, Spring 1986, σ. 678.

οποία θα καθιστούσε εκ των προτέρων κάθε επιθετική ενέργεια ασύμφορη αλλά ακόμα και στην περίπτωση που η αποτροπή αποτύγχανε οι Η.Π.Α. θα έπρεπε να ήταν έτοιμες να επικρατήσουν.¹⁰⁶⁸

Οι νέες ανάγκες που ένα τέτοιο δόγμα συνεπάγονταν αυξάνονταν περαιτέρω από την απαίτηση οι νέες στρατιωτικές δυνάμεις να μπορούν να καλύπτουν αμυντικά σχεδόν ολόκληρο τον κόσμο. Σύμφωνα με τον Υπουργό Άμυνας Caspar Weinberger ο στόχος των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν να ικανοποιηθούν οι αμυντικές ανάγκες για έναν πόλεμο παγκόσμιας κλίμακας, συμπεριλαμβανομένης της ταυτόχρονης ενίσχυσης της ευρωπαϊκής άμυνας, της ανάπτυξης δυνάμεων στην Νοτιοδυτική Ασία, στον Ειρηνικό Ωκεανό και σε άλλες περιοχές. Εφόσον οι Σοβιετικοί είχαν, κατά τα φαινόμενα, τη δυνατότητα να εξαπολύσουν ταυτόχρονες επιθέσεις στη νοτιοδυτική Ασία, στο χώρο του NATO και στον Ειρηνικό, ο μακροχρόνιος στόχος των Η.Π.Α. θα ήταν η ταυτόχρονη άμυνα όλων των θεάτρων επιχειρήσεων.¹⁰⁶⁹ Επιπλέον, οι Η.Π.Α. δεν θα αντιμετώπιζαν τη δυνητική επιθετικότητα στο χώρο που εκδηλώνονταν αλλά θα επέκτειναν τις επιχειρήσεις τους στα σημεία στα οποία ο εχθρός εμφάνιζε τις μεγαλύτερες αδυναμίες και θα επηρέαζαν την εξέλιξη του πολέμου.¹⁰⁷⁰

Η διεύρυνση των θεάτρων επιχειρήσεων αντανακλούσε το πρόβλημα του νέου δόγματος στον τομέα της ιεράρχησης στόχων. Ο Weinberger διακήρυττε ότι «Δεν θα πρέπει ποτέ να υποκύψουμε στον πειρασμό να ορίσουμε μια περίμετρο ζωτικών συμφερόντων [...] Οι κρίσεις για τα ζωικά μας συμφέροντα μερικές φορές θα εξαρτώνται από τις συνθήκες κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης και τάσεων όσο και από τις εγγενείς αξίες [των κρατών]». ¹⁰⁷¹ Συμφέροντα τα οποία διαμορφώνονται ad hoc και των οποίων η βαρύτητα εξαρτάται από τις εκάστοτε συνθήκες και «τάσεις» είναι τα μη αντικειμενικά συμφέροντα γιατί δεν προκύπτουν από τον υπολογισμό του συσχετισμού ή του δυνητικού συσχετισμού ισχύος αλλά από την πρόσκαιρη αποτίμηση ευκαιριών και τις αντιδράσεις στις δράσεις του αντιπάλου. Τα σχετικά αόριστα αυτά συμφέροντα θα εξασφαλιζόνταν με στρατιωτικές δυνάμεις των οποίων το μέγεθος δεν θα προέκυπτε μόνο από τις αντικειμενικές ανάγκες. Το σκεπτικό της νέας προεδρίας ενέτασσε τις αντιλήψεις στα κεντρικά συστατικά της αποτροπής. Η «αποτελεσματική αποτροπή θα πρέπει να αφορά όχι μόνο τα αντικειμενικά δεδομένα της στρατιωτικής ισχύος αλλά και τις αντιλήψεις των Σοβιετικών πάνω σε αυτά τα δεδομένα [...] Εξαιτίας της σχετικής άγνοιας των σοβιετικών αντιλήψεων οι Αμερικανοί σχεδιαστές [στρατηγικής] τείνουν να βασίζονται στους δικούς τους

¹⁰⁶⁸ Gathoff, *The Great Transition*, 1994, σ. 37.

¹⁰⁶⁹ Weinberger Caspar W., *Annual Report to the Congress*, Fiscal Year 1983, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, σ. III.

¹⁰⁷⁰ Ο.π., σ. 17.

¹⁰⁷¹ Weinberger Caspar W., "U.S. Defense Strategy", *Foreign Affairs*, Vol. 64, No. 4, Spring 1986, σ. 687.

υπολογισμούς. Αλλά από όλα τα στοιχεία που διαθέτουμε προκύπτει πως το να ετοιμαζόμαστε να αποτρέψουμε μια επίθεση μόνο με τη συγκέντρωση επαρκών δυνάμεων που θα απέτρεπαν εμάς, υπό τις ίδιες περίπου συνθήκες, δεν θα αρκούσε για να αποτραπούν και οι Σοβιετικοί.»¹⁰⁷²

Οι απαιτήσεις για τη δυνατότητα τόσο της κάθετης όσο και της ορίζοντα κλιμάκωσης με την ταυτόχρονη ανάγκη «πειθούς» του αντιπάλου για τις δυνατότητες της αμερικανικής ισχύος δημιουργούσε πολύ υψηλές στρατιωτικές ανάγκες. Αυτές δικαιολογούνταν βέβαια από τον λιγότερο διακηρυγμένο αλλά εξίσου σημαντικό στόχο, δηλαδή την προσπάθεια των Η.Π.Α. να κατασκευάσουν όπλα τα οποία «θα ήταν δύσκολο να αντιμετωπιστούν από τους Σοβιετικούς, θα επέβαλαν δυσανάλογα κόστη, θα δημιουργούσαν νέα πεδία στρατιωτικού ανταγωνισμού και θα καθιστούσαν απαρχαιωμένες τις προηγούμενες σοβιετικές επενδύσεις».¹⁰⁷³ Το κόστος της ανάπτυξης όπλων νέας τεχνολογίας πιστεύονταν ότι θα επιβάρυνε το σοβιετικό Α.Ε.Π..

Η ανάγκη για αυξημένες αμυντικές δαπάνες μεγαλοποιήθηκε από την αρχή της προεδρίας αφού, κατά τον Πρόεδρο Reagan, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν καταβληθεί από την Ε.Σ.Σ.Δ. σε κάθε μέτρο στρατιωτικής ισχύος, οπότε ο πρώτος στόχος ήταν ο επανεξοπλισμός των Η.Π.Α..¹⁰⁷⁴ Υπό αυτές τις συνθήκες οι αμυντικές δαπάνες αυξήθηκαν δραματικά και για την οκταετία 1981-1989 περίπου 2 τρισεκατομμύρια δολάρια δαπανήθηκαν σε πανάκριβα προγράμματα κυρίως του ναυτικού.¹⁰⁷⁵

Αντικειμενικά, ωστόσο, οι Η.Π.Α. δεν υστερούσαν απέναντι στην Ε.Σ.Σ.Δ.. Όπως κατέδειξαν οι Posen και Van Evera στα 1983, οι Η.Π.Α. διατηρούσαν από τότε (πριν την επιχειρησιακή ένταξη των νέων όπλων) την αποτρεπτική τους δυνατότητα τόσο σε επίπεδο πυρηνικών δυνάμεων όσο και στο Ευρωπαϊκό θέατρο επιχειρήσεων, που αποτελούσε και το κεντρικό θέατρο για τις δύο υπερδυνάμεις.¹⁰⁷⁶ Όπως υποστηρίζει και ο Garthoff, οι Η.Π.Α. δεν ήταν όσο αδύναμες φοβόνταν η αμερικανική ηγεσία το 1981 και παρ' όλες τις αμυντικές δαπάνες της δεκαετίας του 1980 δεν αύξησαν στην πραγματικότητα την ασφάλειά τους

¹⁰⁷² Weinberger, "U.S. Defense Strategy", Spring 1986, σσ. 677-678.

¹⁰⁷³ Gathoff Raymond, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of Cold War*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1994, σ. 38.

¹⁰⁷⁴ "Address to the Nation on Strategic Arms Reduction and Nuclear Deterrence", November 22, 1982, στο Ronald Reagan Presidential Library στο <http://www.reagan.utexas.edu/>.

¹⁰⁷⁵ Gathoff, *The Great Transition*, 1994, σ. 505. Για τη ναυτική στρατηγική και το κατά πόσο θα μπορούσε να συμβάλει στο ευρωπαϊκό θέατρο επιχειρήσεων βλ. Mearsheimer John, "A Strategic Misstep: The Maritime Strategy and Deterrence in Europe", και Brooks Lindon F., "Naval Power and National Security: The Case for the Maritime Strategy", αμφότερα στο *International Security*, Vol. 11, No. 2, Autumn 1986.

¹⁰⁷⁶ Βλ. Posen Barry R., Van Evera Stephen, "Defense Policy and the Reagan Administration: Departure from Containment", *International Security*, Vol. 8, No. 1, Summer 1983, σσ. 11-19.

απέναντι στο σοβιετικό κίνδυνο.¹⁰⁷⁷ Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι σοβιετικοί δεν ακολούθησαν, ή δεν μπόρεσαν να ακολουθήσουν, τους αμερικανικούς ρυθμούς εξοπλισμών διατηρώντας τις δικές τους αμυντικές δαπάνες σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα.¹⁰⁷⁸

8.2.1 Η Ισορροπία Ισχύς στον Περσικό Κόλπο κατά τη δεκαετία του 1980

Ειδικά στο χώρο του Περσικού Κόλπου η αμερικανική αδυναμία δεν αποτέλεσε αντικείμενο μιας εμπειριστατωμένης ανάλυσης του συσχετισμού ισχύος. Από την πλευρά των σοβιετικών κινήτρων η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν, αν και κατέδειξε τη διάθεση και τη δυνατότητα της Ε.Σ.Σ.Δ. να επεμβαίνει στρατιωτικά όταν ζωτικά συμφέροντα βρίσκονταν υπό απειλή, εντούτοις δεν αποτέλεσε μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου στρατιωτικής παρέμβασης στα μεσανατολικά ζητήματα. Όσον αφορά στους στόχους της σοβιετικής εισβολής έχει ήδη επισημανθεί ότι το διακύβευμά της ήταν περισσότερο η υπεράσπιση του ρόλου του Αφγανιστάν ως προστατευτικής ζώνης στα νότια της σοβιετικής επικράτειας και λιγότερο μέρος ενός σχεδίου επαύξησης της σοβιετικής ισχύος για τον έλεγχο της ενεργειακής δυναμικότητας του Περσικού Κόλπου.

Στον απόηχο της εισβολής στο Αφγανιστάν οι αμερικανικές ανησυχίες για τη σοβιετική επεκτατικότητα αυξήθηκαν αλλά, όσον αφορά τους τοπικούς συσχετισμούς ισχύος, επρόκειτο για μια αδικαιολόγητη εγρήγορση η οποία ήταν αντικειμενικά ανεδαφική. Ο κύριος παράγοντας της σοβιετικής απειλής ήταν ότι έχοντας καταλάβει το Αφγανιστάν, τα σοβιετικά στρατεύματα βρίσκονταν σε απόσταση αναπνοής από τα ιρανικά σύνορα μέσω δύο διαφορετικών οδών. Στο χειρότερο σενάριο τα σοβιετικά στρατεύματα θα μπορούσαν να εξαπολύσουν μια επίθεση η οποία να στοχεύει στην πετρελαιοφόρα περιοχή του Ιράν, το Khuzestan, με την κατάληψη του οποίου ο έλεγχος του ιρανικού πετρελαίου θα περνούσε σε σοβιετικά χέρια. Παρόλα αυτά, οι σοβιετικές στρατιωτικές δυνατότητες της περιόδου όπως και οι πολιτικές επιπτώσεις μιας τέτοιας στρατηγικής καθιστούσαν σε κάθε περίπτωση την επιθετικότητα προς τα νότια απαγορευτικό ενδεχόμενο.

Οι στρατιωτικές δυνατότητες στις σοβιετικές περιοχές πλησίον του Περσικού Κόλπου ήταν υψηλότερες από ότι στο παρελθόν δεδομένων των αναγκών διατήρησης της επικυριαρχίας στο Αφγανιστάν. Το 1985 το Αμερικανικό Υπουργείο Εθνικής Άμυνας υπολόγιζε ότι περίπου

¹⁰⁷⁷ Gathoff Raymond, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of Cold War*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1994, σ. 505.

¹⁰⁷⁸ Ο.π., σ. 506.

²⁹ μεραρχίες, συμπεριλαμβανομένων των 105.000 σοβιετικών στρατιωτών στο Αφγανιστάν, ήταν τοποθετημένες στο νότιο άκρο της σοβιετικής επικράτειας.¹⁰⁷⁹ Το δόρυ των σοβιετικών δυνάμεων που θα μπορούσαν δυνητικά να χρησιμοποιηθούν σε μια επίθεση εναντίον του Ιράν ήταν οι βαριά εξοπλισμένες αερομεταφερόμενες μεραρχίες οι οποίες θα μπορούσαν να αναλάβουν ταχέως δράση σε μια ακτίνα που κάλυπτε, θεωρητικά, ολόκληρο τον Περσικό Ωόλπο.¹⁰⁸⁰

Το πρόβλημα στη χρήση των εν λόγω δυνάμεων ήταν ότι για να φτάσουν στα σημεία ενδιαφέροντος θα έπρεπε να διαπεράσουν την ιρανική και την αμερικανική αεράμυνα, γεγονός το οποίο με τη σειρά του προαπαιτούσε την εναέρια υπεροχή ώστε να διενεργηθούν κατασταλτικοί βομβαρδισμοί. Για τη διενέργεια μια τέτοιας επιχείρησης ήταν διαθέσιμα περίπου 850 αεροσκάφη των οποίων όμως η εμβέλεια δεν επαρκούσε γιατί στη βέβαιη περίπτωση που θα συναντούσαν αντίσταση θα απαιτούνταν η διενέργεια αποστολών χαμηλού ύψους (low-low-low) και υψηλής κατανάλωσης καυσίμων.¹⁰⁸¹ Ταυτόχρονα, τα σοβιετικά αεροσκάφη θα βρίσκονταν εκτός εμβέλειας των σοβιετικών ραντάρ χωρίς τα οποία δεν θα τους παρέχονταν τα στοιχεία της επίγνωσης επιχειρησιακής κατάστασης, της κατάδειξης στόχων και της καθοδήγησης.¹⁰⁸² Όσον αφορά το αξιόμαχο των σοβιετικών αεροσκαφών, τα αμερικανικά αεροσκάφη που θα αναλάμβαναν τις αποστολές καταδίωξής τους ήταν ποιοτικά πολύ ανώτερα από τα αντίστοιχα σοβιετικά, ειδικά αν κανείς συνυπολογίσει τις επιδόσεις των σοβιετικής κατασκευής αεροσκαφών που χρησιμοποιούνταν από τους Άραβες στους αραβοϊσραηλινούς πολέμους. Στα 1967 και 1971 η αναλογία καταρρίψεων ήταν 20:1 και 40:1 εναντίον των σοβιετικής κατασκευής μαχητικών.¹⁰⁸³ Εξάλλου, στην περίπτωση επιχειρήσεων στο Ιράν, οι πρωτεύοντες στόχοι των αμερικανών θα ήταν τα σοβιετικά μεταγωγικά τα οποία αποτελούσαν εξ' ορισμού ευκολότερους στόχους.

Ανάλογες δυσκολίες θα συναντούσαν και οι σοβιετικές χερσαίες δυνάμεις. Ένα ζήτημα ήταν η έγκαιρη προειδοποίηση των αμερικανικών δυνάμεων για μια ενδεχόμενη σοβιετική εισβολή. Με την επεξεργασία της ταχύτητας κινητοποίησης κατά την εισβολή στην

¹⁰⁷⁹ McNaugher Thomas L., *Arms and Oil: U.S. Military Strategy and the Persian Gulf*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1985, σ. 25.

¹⁰⁸⁰ Ο.π., σ. 27.

¹⁰⁸¹ Τα αεροσκάφη επιτυγχάνουν τη μέγιστη εμβέλεια σε αποστολές μεγάλου ύψους σε όλες τις φάσεις της αποστολής (high – high – high) γιατί η χαμηλή πυκνότητα του αέρα επιτρέπει την εξοικονόμηση καυσίμου. Αντίθετα, σε αποστολές χαμηλού ύψους σε όλα τα στάδια της αποστολής (low-low-low) επιτυγχάνεται η χειρίστη οικονομία καυσίμου. Για τις συγκεκριμένες αποστολές στο Ιράν βλ. McNaugher Thomas L., *Arms and Oil: U.S. Military Strategy and the Persian Gulf*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1985, σ. 28.

¹⁰⁸² Epstein Joshua M., "Soviet Vulnerabilities in Iran and the RDF Deterrent", *International Security*, Vol. 6, No.

2, Autumn 1981, σ. 151.

¹⁰⁸³ Epstein., "Soviet Vulnerabilities in Iran and the RDF Deterrent", Autumn 1981, σ. 150.

Τσεχοσλοβακία το 1968 και το Αφγανιστάν το 1980, θα απαιτούνταν περίπου τρεις μήνες προετοιμασίας των σοβιετικών στρατευμάτων κατά τους οποίους τα αμερικανικά κατασκοπευτικά αεροσκάφη και οι κατασκοπευτικοί δορυφόροι θα παρείχαν άνετη πληροφόρηση για τη σύνθεση και το μέγεθος των εισβολέων.¹⁰⁸⁴ Όταν θα άρχιζε η εισβολή τα σοβιετικά στρατεύματα θα έπρεπε να αντιμετωπίσουν οξύτατα προβλήματα επιμελητείας δεδομένου ότι οι γραμμές επικοινωνίας θα επεκτείνονταν μέσα σε εδάφη των οποίων οι γεωμορφολογικές και καιρικές συνθήκες θα δυσκόλευαν την προέλαση. Η κάλυψη αποστάσεων σε τέτοιο έδαφος θα έφερνε στα όριά του τόσο τον εφοδιασμό και την αξιοπιστία της μηχανοκίνησης όσο και τη δυνατότητα αποτελεσματικού ελέγχου των δυνάμεων, δεδομένου ότι το σοβιετικό δόγμα βασιζόταν στη συγκεντρωτική διοίκηση κι όχι στην ανάληψη πρωτοβουλιών από αυτόνομες μονάδες.¹⁰⁸⁵ Για να πραγματοποιηθεί μια προέλαση τόσο ταχεία ώστε οι αμερικανικές δυνάμεις να μην προλάβουν να αντιδράσουν θα έπρεπε τα σοβιετικά στρατεύματα να καλύψουν αποστάσεις με ταχύτητα μεγαλύτερη από την υψηλότερη που επιτεύχθηκε μέχρι τότε σε πόλεμο, και μάλιστα σε πολύ δυσκολότερο έδαφος από τα αντίστοιχα του παρελθόντος.¹⁰⁸⁶ Παράλληλα, οι επιχειρήσεις θα έπρεπε να διεξαχθούν υπό τη συνεχή παρενόχληση της τοπικής αντίστασης η οποία, αφενός, θα καθυστερούσε την προέλαση και, αφετέρου, θα περιορίζε και τη χρησιμότητα των αερομεταφερόμενων μεραρχιών οι οποίες θα έπρεπε να παραμείνουν πολύ κοντά στο κύριο στράτευμα ώστε να μην αποκοπούν από εχθρικές επιθέσεις.¹⁰⁸⁷

Πέραν από τις στρατιωτικές δυνατότητες οι οποίες δεν καθιστούσαν τη σοβιετική επιθετικότητα ελκυστική πρέπει να αναλογιστεί κανείς και τους έμμεσους τρόπους με τους οποίους η σοβιετική επιρροή θα μπορούσε να επεκταθεί. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα μπορούσε να είναι η εγκαθίδρυση ενός ανεξάρτητου, και φιλοσοβιετικού, Μπαλουχιστάν που θα περιελάμβανε τις ανατολικές περιοχές του Ιράν. Αυτή η τακτική θα ήταν η επανάληψη της αντίστοιχης τακτικής που ακολουθήθηκε το 1949 με την εγκαθίδρυση του Αζερμπαϊτζάν στο βόρειο τμήμα του Ιράν αλλά στα 1980 η λύση αυτή δεν αποτελούσε ελκυστική επιλογή γιατί

¹⁰⁸⁴ McNaugher Thomas L., *Arms and Oil: U.S. Military Strategy and the Persian Gulf*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1985, σσ. 26 και Epstein Joshua M., "Soviet Vulnerabilities in Iran and the RDF Deterrent", Autumn 1981, *International Security*, Vol. 6, No. 2, σ. 140.

¹⁰⁸⁵ McNaugher, *Arms and Oil*, 1985, σσ. 39-42

¹⁰⁸⁶ Χαρακτηριστικά, ο Epstein αναφέρει ότι για να προλάβουν τη δραστηριοποίηση της Rapid Deployment Force τα σοβιετικά στρατεύματα θα έπρεπε να καλύπτουν περίπου 33 χιλιόμετρα τη μέρα, μια ταχύτητα εξαιρετικά υψηλή αν αναλογιστεί κανείς ότι η ταχύτερη προέλαση μέχρι τότε είχε διενεργηθεί από τις χιτλερικές δυνάμεις στη Φλάνδρα, 31 χιλμ/μέρα, και η περισσότερο σύγχρονη προέλαση ήταν των ισραηλινών στη Δυτική Όχθη είχε επιτύχει ταχύτητες 27 χιλμ/μέρα. Βλ. Epstein, "Soviet Vulnerabilities in Iran and the RDF Deterrent", Autumn 1981, σ. 135.

¹⁰⁸⁷ McNaugher, *Arms and Oil*, 1985, σ. 41.

δεδομένης της αντιπαλότητας μεταξύ Ιράν και Πακιστάν για την ίδια περιοχή η Ε.Σ.Σ.Δ. θα εμπλέκονταν αναπόφευκτα σε μια επέμβαση μεταξύ δύο μετώπων.¹⁰⁸⁸ Ολόκληρη η περιοχή που περιελάμβανε τα σύνορα του Πακιστάν, του Ιράν και του Αφγανιστάν χαρακτηρίζονταν από έντονη μουσουλμανική δραστηριότητα αμφισβήτησης της πολιτικής εξουσίας. Αυτό σήμαινε ότι η επιβολή από τη Σοβιετική Ένωση μιας πολιτικής κατάστασης θα απαιτούσε τη συνεχή παρέμβαση του σοβιετικού στρατού ώστε να αντιμετωπίζεται ο διασπαστικός θρησκευτικός φανατισμός και η έλλειψη πολιτικού ελέγχου.¹⁰⁸⁹ Επρόκειτο για τα ίδια προβλήματα που η Σοβιετική Ένωση ήδη αντιμετώπιζε στο Αφγανιστάν.

Το θεμελιώδες και δομικό αντικίνητρο για την ανάληψη επιθετικής δραστηριότητας από πλευράς σοβιετικών παρέμενε η αμερικανική εγγύηση υπό το δόγμα Carter, το οποίο εκ των πραγμάτων είχε οικειοποιηθεί η κυβέρνηση Reagan, ότι οποιαδήποτε επέμβαση από εξωτερική δύναμη στην περιοχή του Περσικού Κόλπου θα αντιμετωπίζονταν με όλα τα διαθέσιμα μέσα. Το κέντρο βάρους της αμερικανικής μεσανατολικής πολιτικής είχε μετατοπιστεί έτσι από τη Μεσογειακή πλευρά της Μέσης Ανατολής στο χώρο του Περσικού Κόλπου μέσω ενός δόγματος εκτεταμένης αποτροπής.

Η αμερικανική εκτεταμένη αποτροπή συνεπάγονταν ότι οι αμυντικές ανάγκες των σοβιετικών θα έπρεπε να είναι τέτοιες ώστε να επιδιώξουν τη σύγκρουση με τις Η.Π.Α. σε τοπικό επίπεδο και να ρισκάρουν την αναβάθμισή της σε γενική θερμοπυρηνική ανταλλαγή. Το δόγμα Carter είχε καταστήσει την περιοχή του Περσικού Κόλπου ζωτικό αμερικανικό συμφέρον ουσιαστικά αναβαθμίζοντας το γεωστρατηγικό της βάρος σε αντιστοιχία με εκείνο της δυτικής Ευρώπης και της Ιαπωνίας. Από αυτή την άποψη, η ασυμμετρία συμφερόντων μεταξύ Σοβιετικών και Αμερικανών ενίσχυε την αξιοπιστία μιας δυναμικής αμερικανικής ανταπάντησης καθιστώντας την σοβιετική επεκτατικότητα επικίνδυνη. Αυτό δεν σημαίνει, βεβαίως, ότι η απλή διακήρυξη του δόγματος Carter ενίσχυε από μόνη της την αξιοπιστία μιας αμερικανικής ανταπάντησης.

Στην ενίσχυση της αξιοπιστίας ανταπάντησης θα συνέβαλλε η Δύναμη Ταχείας Ανάπτυξης (Rapid Deployment Joint Task Force, RDJTF, (μετά το 1981 υπό την Central Command, CENTCOM) που είχε τη δυνατότητα να επεμβαίνει σε περιοχές πετρελαϊκού ενδιαφέροντος, να συστήνει μια αμυντική περίμετρο γύρω από εκείνες και, κυρίως, να μπορεί

¹⁰⁸⁸ MccGwire, *Military Objectives in Soviet Foreign Policy*, 1987, σ. 187.

¹⁰⁸⁹ Ο.π., σ. 188.

να εκτελέσει αυτή την αποστολή με μεγάλη ταχύτητα.¹⁰⁹⁰ Μια τέτοια δύναμη θα εξασφάλιζε την άμυνα των πετρελαϊκών περιοχών απέναντι σε εσωτερικές αντικαθεστωτικές ή εξωτερικές δυνάμεις εισβολέων και στην περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης θα λειτουργούσε ως πυροδοτικός μηχανισμός, με τον ίδιο τρόπο που οι αμερικανοί στρατιώτες προστάτευαν το Βερολίνο. Το συγκεκριμένο ρόλο μπορούσε να εκπληρώσει μια Δύναμη Ταχείας Ανάπτυξης ακόμα και με την ισχύ πυρός και τις μεταφορικές δυνατότητες του 1983.

Η Αμερικανική ηγεσία δεν ενστερνίζονταν όμως αυτή τη λογική. Το σκεπτικό για τις ανάγκες της RDJTF περιστρέφονταν γύρω από δύο αλληλοτροφοδοτούμενους παράγοντες: πρώτον, την αυτόνομη ισχύ πυρός της RDJTF και δεύτερο, και κυριότερο, τη διασύνδεση της χρήσης της με τη γενική πυρηνική αποτροπή μέσω της δυνατότητας κάθετης κλιμάκωσης. Έτσι οι δυνάμεις της RDJTF αναδείχθηκαν από το 1983 και μετά σε δυνάμεις διπλού ρόλου, δηλαδή συμβατικού και πυρηνικού πολέμου. Οι ναυτικές δυνάμεις ταχείας ανάπτυξης εφοδιάστηκαν με πυρηνικά πυρομαχικά για όλες τις χρήσεις, από απλές βόμβες μέχρι πυρηνικούς πυραύλους cruise. Στις αεροπορικές δυνάμεις τα F-4 Phantom αντικαταστάθηκαν από τα νεώτερα F-18 Hornet τα οποία μπορούσαν να εκτελέσουν πυρηνικές αποστολές. Ακόμα και τα σώματα πεζοναυτών έφεραν τώρα γομώσεις νετρονίου στο τακτικό πυροβολικό.¹⁰⁹¹ Για να είναι πιστευτή η αποτρεπτική δυνατότητα αυτής της δύναμης, όχι μόνο στους Σοβιετικούς αλλά και στου Άραβες φίλους, το δόγμα των τακτικών πυρηνικών δυνάμεων τώρα μεταλλάσσονταν ώστε να μπορεί να εξαπολυθεί ένα πρώτο προληπτικό πλήγμα στις σοβιετικές δυνάμεις που θα πραγματοποιούσαν δυνητικά μια προέλαση προς το Ιράν και τον Περσικό Κόλπο. Κι επειδή αυτή η απειλή αύξανε με τη σειρά της το κίνητρο για ένα προληπτικό σοβιετικό κτύπημα στους αμερικανικούς ναυτικούς φορείς πυρηνικών όπλων, οι αμερικανικές πυρηνικές δυνάμεις σχεδιάζονταν ώστε να μπορούν να εξαπολύσουν ένα μαζικό πυρηνικό πλήγμα στο σύνολο των σοβιετικών (συμβατικών και πυρηνικών) δυνάμεων που σχετίζονταν με τις επιχειρήσεις της Μέσης Ανατολής με ταυτόχρονα περιορισμένα πλήγματα στην υπόλοιπη επικράτεια.¹⁰⁹² Τα παραπάνω σήμαιναν, ουσιαστικά, ότι στην περίπτωση σοβιετικής επιθετικότητας η RDJTF δεν ήταν μια αυτόνομη δύναμη επέμβασης αλλά το πρώτο στάδιο μιας ευρύτερης στρατηγικής αντιδυνάμεων. Συνακόλουθα, ο σχεδιασμός της RDJTF έπασχε στα ίδια σημεία που έπασχε και η στρατηγική αντιδυνάμεων που ακολούθησε ο Kennedy και που ενστερνίζονταν τώρα ο Reagan.

¹⁰⁹⁰ Βλ. την ίδια άποψη στο Waltz Kenneth, "A Strategy for the Rapid Deployment Force", *International Security*, Vol. 5, No. 4, Spring 1981, σ. 67.

¹⁰⁹¹ Paine Christopher, "On the Beach: The Rapid Deployment Force and the Nuclear Arms Race", *MERIP Reports*, No. 111, Rapid Deployment and Nuclear War, January 1983, σ. 7.

¹⁰⁹² Ο.π., σ. 8.

Ανεξάρτητα από τις ενδεχόμενες απειλές και τη στρατηγική αντιμετώπισής τους, το σημαντικότερο πρόβλημα της προστασίας του Περσικού Κόλπου ήταν οι δυνατότητες μεταφοράς ενόπλων δυνάμεων στην περιοχή. Δεδομένου ότι οι επιχειρησιακές ανάγκες επέτασσαν την ταχύτητα στην επέμβαση, οι ναυτικές δυνάμεις δεν επαρκούσαν από μόνες τους για να φέρουν εις πέρας μια τέτοια αποστολή. Ο Υφυπουργός Άμυνας Frank Carlucci διατείνονταν ότι «Γεγονός είναι ότι για το πλέον αποτελεσματικό αποτρεπτικό μέσο χρειαζόμαστε τόσο δυνάμεις που επιχειρούν από τη θάλασσα όσο και από την ξηρά».¹⁰⁹³ Με άλλα λόγια οι Η.Π.Α. χρειάζονταν χερσαίες βάσεις. Στην επίλυση του εν λόγω προβλήματος συνετέλεσαν τόσο οι αμερικανικές προσπάθειες όσο και τα σφάλματα της Μόσχας.

8.2.2 Το Γεωστρατηγικό Περιβάλλον της Μέσης Ανατολής

Κρίνοντας εκ των υστέρων, η Σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν δεν αποτέλεσε κεφάλαιο αλλά ζημία για τη σοβιετική εξωτερική πολιτική. Το γεγονός ότι η κατάληψη του Αφγανιστάν προσέδωσε πενιχρά στρατηγικά πλεονεκτήματα στο σχεδιασμό της Σοβιετικής άμυνας είχε ως αποτέλεσμα ο τελικός απολογισμός της εισβολής να είναι αρνητικός. Ενώ οι σοβιετικοί σύμμαχοι, κυρίως η Λιβύη, η Συρία και η Νότια Υεμένη, και ανάμεσα σε αυτούς και η Αιθιοπία, υποστήριξαν την εισβολή, η συντριπτική πλειοψηφία των αραβικών κρατών την καταδίκασε ενώ ακόμα και η Αλγερία και η PLO που είχαν στενές σχέσεις με την Ε.Σ.Σ.Δ. εξέφρασαν τις επιφυλάξεις τους.¹⁰⁹⁴ Η απροκάλυπτη σοβιετική επιθετικότητα είχε ως αποτέλεσμα τα περισσότερα αραβικά κράτη να προσεγγίσουν μεσοπρόθεσμα τις Ηνωμένες Πολιτείες και να διαμορφώσουν μια αντισοβιετική συσπείρωση. Η Σαουδική Αραβία, η οποία είχε έρθει αντιμέτωπη με την αμερικανική πολιτική λόγω των συμφωνιών του Camp David, αν και αρχικά κατευναστική, τελικά συσπειρώθηκε με τις Ηνωμένες Πολιτείες.¹⁰⁹⁵ Μέχρι και την αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων από το Αφγανιστάν, η Σαουδική Αραβία δεν σταμάτησε να στηρίζει τους Αφγανούς αντάρτες με όπλα μέσω της Ισλαμικής Αδελφότητας.¹⁰⁹⁶ Ένα ακόμα φαινόμενο αντισυσπείρωσης αποτέλεσε η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ Η.Π.Α. και Αιγύπτου οι οποίες βρίσκονταν σε θετικό κλίμα μετά από τις συνθήκες του Camp David.

¹⁰⁹³ Stivers, *America's Confrontation with Revolutionary Change in the Middle East*, 1986, σ. 99.

¹⁰⁹⁴ Freedman Robert, *Moscow and the Middle East: Soviet Policy since the Invasion of Afghanistan*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, σ. 74.

¹⁰⁹⁵ Zagoria Donald, "Into The Breach: New Soviet alliances in the third world", *Foreign Affairs*, Spring 1979, σ. 740.

¹⁰⁹⁶ Βλ. Yetiv Steven A., "How the Soviet Military Intervention in Afghanistan Improved U.S. Strategic Position in the Persian Gulf", *Asian Affairs, an American Review*, Vol. 18, Summer 1990. σ. 66.

Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το ενδεχόμενο σοβιετικής διείσδυσης στη Μέση Ανατολή ο Anwar Sadat πρόσφερε στο πλαίσιο κοινής αμερικανοαιγυπτιακής προσπάθειας στρατιωτικό προσωπικό για την προστασία του Ομάν και ταυτόχρονα πρόσφερε δικαιώματα χρήσης αιγυπτιακών αεροπορικών βάσεων στην αμερικανική αεροπορία.¹⁰⁹⁷

Ταυτόχρονα, απέναντι στο τετελεσμένο της κατάληψης του Αφγανιστάν οι Η.Π.Α. υιοθέτησαν μια μακροχρόνια πολιτική ενίσχυσης της αντίστασης με σκοπό την επιβάρυνση των σοβιετικών επιχειρήσεων. Από το 1981 μέχρι το 1988 η αμερικανική κυβέρνηση διέθεσε περίπου 2 δισ. δολάρια σε οικονομική ενίσχυση της αφγανικής αντίστασης η οποία μεταφράζονταν σε εξοπλισμούς των οποίων η ποσότητα και η ποιότητα σταδιακά αναβαθμιζόνταν.¹⁰⁹⁸ Στα πρώτα χρόνια της προεδρίας Reagan οι παρεχόμενοι εξοπλισμοί περιλάμβαναν τυφέκια, όλμους, νάρκες και χειροβομβίδες αλλά από το 1986 και μετά άρχισε ο εφοδιασμός των mujahedeen με αντιαεροπορικούς πυραύλους Stinger που συντέλεσαν στις απώλειες σοβιετικών ελικοπτέρων τα οποία αποτελούσαν το κύριο μεταφορικό μέσο στα εδάφη του Αφγανιστάν. Η ενίσχυση των mujahedeen και από άλλα κράτη, από την Αίγυπτο, την Κίνα και τη Σαουδική Αραβία αύξησαν σταδιακά το κόστος κατάληψης του Αφγανιστάν και ενέτειναν την ανάγκη απόσυρσης.

Παράλληλα, ο πόλεμος που ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 1980 μεταξύ του Ιράν και του Ιράκ διαμόρφωσε τους όρους υπό τους οποίους οι δύο υπερδυνάμεις θα διεκδικούσαν την επιρροή στο σύνολο της Μέσης Ανατολής, περιλαμβανομένου και του Περσικού Κόλπου. Ο χαμένος από τη νέα εξέλιξη ήταν η Σοβιετική εξωτερική πολιτική. Οι σοβιετικοί πίστευαν ότι το έμμεσο αποτέλεσμα του πολέμου ήταν ο κατακερματισμός των αντιαμερικανικών δυνάμεων στη Μέση Ανατολή, που αν και ακούγονταν ως κλασικό αντιαμερικανικό απόφθεγμα εντούτοις απεδείχθη αληθές.¹⁰⁹⁹ Ο πόλεμος κατέστησε τη σοβιετική διπλωματία έναν αγώνα ελιγμών ανάμεσα σε αντικρουόμενα συμφέροντα. Η σοβιετική διπλωματία έπρεπε να σταθμίσει από τη μία τις στενές σχέσεις με το Ιράκ, με το οποίο α) είχε υπογραφεί συνθήκη φιλίας και συνεργασίας, β) υπήρχε σύγκλιση στον αντιαμερικανικό αγώνα και γ) η βοήθεια προς το οποίο συμβόλιζε τη δέσμευση για τη στήριξη των συμμάχων, και από την άλλη τους στόχους απέναντι στο Ιράν το οποίο α) έχοντας απομακρυνθεί από τις Η.Π.Α. μετά την ισλαμική επανάσταση μπορούσε να εξελιχθεί σε περιφερειακό εταίρο, β) με το οποίο η Ε.Σ.Σ.Δ.

¹⁰⁹⁷ Yetiv, "How the Soviet Military Intervention in Afghanistan Improved U.S. Strategic Position in the Persian Gulf", , Summer 1990, σ. 67.

¹⁰⁹⁸ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1990, σ. 227.

¹⁰⁹⁹ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 87.

μοιράζονταν κοινά σύνορα και γ) με το οποίο οι καλές σχέσεις θα επιβοηθούσαν στον περιορισμό των δράσεων των mujahedeen στο κατειλημμένο Αφγανιστάν.¹¹⁰⁰

Ο πόλεμος του 1980-1988 αποτέλεσε μια ιστορική ευκαιρία για την αποδυνάμωση του Ιράν αλλά η σοβιετική ηγεσία στερούμενη στρατηγικού οράματος έκρινε ότι παρά τις διαφωνίες με το καθεστώς Khomeini ο αντι-ιμπεριαλιστικός και αντι-αμερικανικός χαρακτήρας του προσέφερε πολιτικά και στρατιωτικά πλεονεκτήματα, διαψεύδοντας με αυτό τον τρόπο τους χειρότερους φόβους της Δύσης. Φυσιολογικά, η σοβιετική διπλωματία διατήρησε αρχικά μια ουδέτερη στάση η οποία εκφράσθηκε μέσα από τη διακοπή παροχής όπλων προς το Ιράκ, το οποίο μέχρι τότε αποτελούσε σημαντικό εμπορικό εταίρο.¹¹⁰¹ Η ουδετερότητα εντούτοις απορρίφθηκε όταν η αναστροφή της κατάστασης στο πεδίο της μάχης απείλησε τη σοβιετική πολιτική η οποία δεν επιθυμούσε την ολοκληρωτική καταστροφή ενός εκ των αντιμαχόμενων. Η ιρανική αντεπίθεση του 1982 και η πρόσκαιρη ιρακινή ήττα ανάγκασε τη Σοβιετική Ένωση να αρχίσει εκ νέου την προσφορά στρατιωτικού υλικού προς το Ιράκ. Η ενίσχυση του Ιράκ επιδείνωσε τις ιρανοσοβιετικές σχέσεις και οδήγησε στην καταστολή του ιρανικού πολιτικού κόμματος Tudeh και την απέλαση δεκαοκτώ Σοβιετικών διπλωματών, καταδικάζοντας τις σχέσεις Ε.Σ.Σ.Δ. – Ιράν μέχρι και την άνοδο του Gorbachev στην εξουσία.

Την ίδια περίοδο, η αμερικανική στρατιωτική παρεμβατικότητα στη Μέση Ανατολή αυξάνονταν χωρίς ουσιαστικές σοβιετικές αντιδράσεις. Τον πρώτο χρόνο της προεδρίας Reagan αεροσκάφη του Έκτου Στόλου ενεπλάκησαν με Λιβυκά πάνω από τον Κόλπο της Sidra. Τον Αύγουστο του 1982 αμερικανοί πεζοναύτες αποβιβάστηκαν στο Λίβανο ως επόπτες των ισραηλινών επιχειρήσεων έξωσης των παλαιστινίων ανταρτών από τη Βυρρητό και επέστρεψαν το Σεπτέμβρη του ίδιου έτους για να επαναφέρουν την εξουσία της Λιβανικής κυβέρνησης. Από το φθινόπωρο του 1983 αμερικανικές αεροπορικές και ναυτικές μονάδες ενεπλάκησαν περαιτέρω παρεμβαίνοντας στις Λιβανικές συγκρούσεις βομβαρδίζοντας δυνάμεις του Λιβάνου και της Συρίας, πρώτα ως αντίποινα για τη βομβιστική ενέργεια στο αρχηγείο των πεζοναυτών στη Βυρρητό, και μετά για την απευθείας στήριξη του Λιβανικού στρατού.

Η αμερικανική στρατιωτική παρεμβατικότητα εκδηλώθηκε και στον χώρο του Περσικού Κόλπου. Ενώ οι Η.Π.Α. παρέμειναν ουδέτερες στην αρχή του πολέμου Ιράν-Ιράκ, το 1984 αναγκάστηκαν να επέμβουν όταν το Ιράκ κήρυξε εμπάργκο κατά του Ιράν και ξεκίνησε σειρά επιθέσεων εναντίον των δεξαμενόπλοιών του προς άσκηση πίεσης για να λήξει ο πόλεμος. Η επιτυχημένη αντεπίθεση του Ιράν μέχρι το 1986 του έδωσε τη δυνατότητα να

¹¹⁰⁰ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σσ. 88-89.

¹¹⁰¹ Keddie, Gasiorowski, *Neither East Nor West*, 1990, σ. 81.

ξεκινήσει αντεπιθέσεις στο θαλάσσιο θέατρο επιχειρήσεων ναρκοθετώντας τον Περσικό Κόλπο και καταστρέφοντας δεξαμενόπλοια τα οποία έπλεαν προς τη Σαουδική Αραβία και το Κουβέιτ. Η παραγωγή του Κουβέιτ σημείωσε κάθετη πτώση ώστε να πέσει από τα δύο εκατομμύρια βαρέλια ημερησίως στα 300.¹¹⁰² Το Κουβέιτ ζήτησε άμεσα τη βοήθεια των Η.Π.Α. και της Σοβιετικής Ένωσης και οι Η.Π.Α. αντέδρασαν αλλάζοντας τη σημαία σε έντεκα δεξαμενόπλοια του Κουβέιτ και αποστέλλοντας ναυτικές δυνάμεις της αμερικανικής CENTCOM για αποστολές συνοδείας. Σε συμφωνία με τους γενικούς στόχους του δόγματος Carter και την πολιτική Reagan οι αμερικανοί ενεπλάκησαν στην περιοχή με σκοπό να μην δώσουν την ευκαιρία στους σοβιετικούς να αυξηθεί ο αριθμός των σκαφών τους.¹¹⁰³ Η εμπλοκή των αμερικανικών δυνάμεων στη διαμάχη προκάλεσε την απευθείας αντιπαράθεση με τις ιρανικές. Όταν τον Απρίλιο του 1988 μια αμερικανική φρεγάτα έπαθε ζημιές από ιρανική νάρκη οι αμερικανικές δυνάμεις προχώρησαν σε αντίποινα τα οποία με τη σειρά τους προσκάλεσαν τα αντίστοιχα ιρανικά. Η κλιμάκωση των αντιπαραθέσεων είχε ως αποτέλεσμα οι δυνάμεις της CENTCOM να επιτεθούν σε ιρανικές πετρελαικές πλατφόρμες και να προκαλέσουν δυσανάλογα μεγάλη οικονομική ζημία στο Ιράν. Το γεγονός ότι το Ιράν συνέχισε τη ναρκοθέτηση του Περσικού είχε ως αποτέλεσμα τη χρονική επιμήκυνση των συμπλοκών η οποία τελικά κατέληξε στη βύθιση του μισού ιρανικού στόλου και τη μετέπειτα καταστροφή από σφάλμα αναγνώρισης ενός ιρακινού πολιτικού αεροσκάφους από το αμερικανικό καταδρομικό USS Vincennes.

Ταυτόχρονα οι αμερικανοί σφυρηλάτησαν τη σχέση τους με τη Σαουδική Αραβία. Για την προστασία των κινδύνων του «πολέμου των δεξαμενοπλοίων» οι Η.Π.Α. ενίσχυσαν τη Σαουδική Αραβία αποστέλλοντας 400 πυραύλους Stinger και 200 εκτοξευτές τους μαζί με ένα αερομεταγωγικό KC-10 το οποίο θα συμπλήρωνε τα άλλα τρία διαθέσιμα KC-135. Σκοπός ήταν να μπορεί η Σαουδαραβική αεροπορία να παραμένει περισσότερο χρόνο στον αέρα ώστε να ενισχύεται η αποτρεπτική της δυνατότητα. Τα σαουδαραβικά F-15 άρχισαν να εκτελούν αποστολές καταδίωξης εναντίον των ιρανικών F-4 υπό την καθοδήγηση των αμερικανικών AWACS.¹¹⁰⁴

Απέναντι στην αμερικανική μονομερή παρεμβατικότητα η σοβιετική διπλωματία απέτυχε να αντιδράσει. Αυτό οφείλονταν εν μέρει στο γεγονός ότι κατά τη δεκαετία του 1980 το ενδιαφέρον της σοβιετικής ηγεσίας για τον Τρίτο Κόσμο έβαινε μειούμενο. Στην έκθεση

¹¹⁰² Ghabra Shafeeq N. "Kuwait and the United States: The Reluctant Ally and U.S. Policy Toward the Gulf στο Lesch David W., *The Middle East and the United States*, Westview Press, 2003, σ. 312.

¹¹⁰³ Stein Janice Gross, "The Wrong Strategy in the Right Place: The United States in the Gulf", *International Security*, Vol. 13, No. 3, Winter 1988-1989, σ. 146.

¹¹⁰⁴ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 189.

του Leonid Brezhnev για το 26ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος δεν γίνονταν εκτενής αναφορά στην εξέλιξη των “προοδευτικών” κινήσεων ανά τον κόσμο.¹¹⁰⁵ Η στρατηγική υποβάθμιση των σοβιετικών ενεργειών στην περιφέρεια οφείλονταν, καταρχήν, στο γεγονός ότι η εμπλοκή στο Αφγανιστάν είχε αρχίσει να κάνει αισθητή την υπερέκταση της σοβιετικής ισχύος και, δεύτερον, στο ότι τα φιλικά προς τη Σοβιετική Ένωση καθεστώτα σε Μέση Ανατολή, Αφρική και Λατινική Αμερική βρίσκονταν σε άμυνα απέναντι στις αντιδραστικές δυνάμεις, πολλές από τις οποίες υποστηρίζονταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η κύρια προσπάθεια των σοβιετικών ήταν τώρα η εδραίωση της σοβιετικής παρουσίας στα φιλικά κράτη κι όχι το άνοιγμα νέων μετώπων.¹¹⁰⁶

Ο αυτοπεριορισμός των σοβιετικών στόχων δεν δικαιολογούσε, από μόνος του, τη σημαντική υποχώρηση της σοβιετικής επιρροής στους ίδιους του συμμάχους της. Η Ε.Σ.Σ.Δ. είχε στενές επαφές με τα κράτη του «Μετώπου της Προσήλωσης και της Αντιπαράθεσης» (Steadfastness and Confrontation Front) το οποίο αποτελούνταν από τη Συρία, την Αλγερία, τη Νότια Υεμένη και την PLO και εν όψει της αυξανόμενης αμερικανικής παρεμβατικότητας προσπάθησε να τις εδραιώσει. Η ακρογωνιαία λίθος αυτής της προσπάθειας ήταν η υπογραφή Συνθήκης Φιλίας και Συνεργασίας μεταξύ της Ε.Σ.Σ.Δ. και της Συρίας το 1980, η οποία όμως είχε το μειονέκτημα να διοχετεύει τη σοβιετική εξωτερική πολιτική στην αυτόνομη συριακή ατζέντα για το μέλλον της περιοχής.¹¹⁰⁷ Έτσι η αποχή της Συρίας από την Αραβική Διάσκεψη στο Αμάν της Ιορδανίας, και η ταυτόχρονη αποχή των υπολοίπων σοβιετικών συμμάχων, της Λιβύης, της Αλγερίας και της Νότιας Υεμένης, απομόνωσε τα φίλα προσκείμενα στην Ε.Σ.Σ.Δ. κράτη και ταυτόχρονα περιόρισε και οποιαδήποτε επέκταση της σοβιετικής επιρροής σε άλλα κράτη πέραν αυτών. Επιπλέον, η στρατιωτική κινητοποίηση της Συρίας εναντίον της Ιορδανίας αμέσως μετά τη διάσκεψη απέκοψε την Ε.Σ.Σ.Δ. και από οποιαδήποτε επαφή με τον Ιορδανό βασιλέα Hussein.

Η Συνθήκη με τη Συρία, ως συμβολική επιβεβαίωση της σταθερότερης φιλοσοβιετικής συμμαχίας στη Μέση Ανατολή, απεδείχθη περισσότερο βάρος παρά κέρδος γιατί ενέπλεκε έμμεσα την Ε.Σ.Σ.Δ. στις κρίσεις που προέκυπταν. Όταν τα αμερικανικά στρατεύματα βομβάρδισαν συριακές μονάδες μέσα στο Λίβανο, ως ανταπάντηση στη βομβιστική επίθεση στο αρχηγείο των πεζοναυτών, η σοβιετική απάντηση ήταν χλιαρή και προσεκτική και περιορίστηκε σε ρηματικές διακοινώσεις που καταδίκασαν τις αμερικανικές ενέργειες αλλά δεν μνημονεύονταν πουθενά τη συμφωνία Φιλίας και Συνεργασίας μεταξύ Ε.Σ.Σ.Δ. και Συρίας.

¹¹⁰⁵ Gathoff, *The Great Transition*, 1994, σ. 721.

¹¹⁰⁶ Ο.π., σ. 721.

¹¹⁰⁷ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 93.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η Συρία να αποκλιμακώσει την ένταση και να δεχτεί συνομιλίες με τον αμερικανό απεσταλμένο Donald Rumsfeld την ώρα που το θωρηκτό New Jersey συνέχιζε να βομβαρδίζει συριακές θέσεις μέσα στο Λίβανο.¹¹⁰⁸ Όταν το 1983 τα αμερικανικά στρατεύματα ενεπλάκησαν στο Λίβανο, αυτή τη φορά υπέρ της Λιβανικής κυβέρνησης, η Σοβιετική Ένωση κράτησε απόμακρη και παθητική στάση παρά τις συριακές αντιδράσεις. Η Μόσχα αρνήθηκε να παράσχει οποιαδήποτε υποστήριξη στη Συρία και δεν επικαλέστηκε τα συμφωνηθέντα από το 1980.¹¹⁰⁹ Εκ των υστέρων γνωρίζουμε ότι από το 1982 οι Σοβιετικοί είχαν ξεκαθαρίσει στη Συριακή ηγεσία ότι δεν επρόκειτο να την υποστηρίξουν στρατιωτικά σε οποιαδήποτε σύγκρουση στην οποία θα εμπλέκονταν στο Λίβανο παρά μόνο εάν η ίδια η συριακή επικράτεια απειλούνταν.¹¹¹⁰ Η διακριτικότητα και η προσοχή της σοβιετικής ηγεσίας απέναντι στις μονομερείς αμερικανικές επεμβάσεις δοκιμάστηκε επομένως επανειλημμένα και σε όλες τις περιπτώσεις διαφάνηκε ότι η υπεράσπιση των συμμάχων ήταν ιεραρχικά κατώτερη της αποφυγής μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης με τη Δύση.

Η σοβιετική πολιτική κατέληξε έτσι στη διπλωματία για να περιορίσει την αμερικανική επιρροή, γεγονός το οποίο καταδείκνυε έμμεσα και την αδυναμία της να προβάλλει ισχύ στο μεσανατολικό χώρο. Από το Δεκέμβριο του 1980 ο Brezhnev πρότεινε τη δέσμευση των μεγάλων δυνάμεων ότι δεν θα εγκαθιστούσαν βάσεις στον Περσικό Κόλπο, δεν θα χρησιμοποιούσαν ή θα απειλούσαν ότι θα χρησιμοποιήσουν βία στην περιοχή, ότι δεν θα δημιουργούσαν αμυντικούς συνασπισμούς και ότι θα σέβονταν την κυριαρχία των κρατών και το ελεύθερο καθεστώς ναυσιπλοΐας και εμπορίου.¹¹¹¹ Πίσω από τις σοβιετικές θέσεις καλύπτονταν η ανάγκη «ουδετεροποίησης» του Περσικού Κόλπου ώστε να ανακοπεί, πριν κλιμακωθεί περαιτέρω, η αμερικανική στρατιωτική παρουσία και πολιτική επιρροή. Οι προτάσεις Brezhnev απορρίφθηκαν άμεσα από τις Η.Π.Α. και πέρασαν στη λήθη γιατί δεν υποστηρίχτηκαν από άλλα αραβικά κράτη πλην των στενών συμμάχων.

Παράλληλα, στόχος του Brezhnev ήταν η επαναφορά της Ε.Σ.Σ.Δ. στο κέντρο της διπλωματικής δραστηριότητας της Μέσης Ανατολής με μια σοβιετική πρωτοβουλία που θα κάλυπτε το σύνολο, σχεδόν, των υπό εξέλιξη ζητημάτων. Ο Brezhnev προωθούσε από το 1980 ένα “πακέτο” προτάσεων τα οποία αφορούσαν στην άμεση λήξη του πολέμου Ιράν-Ιράκ, την καταδίκη του Camp David και την προώθηση συμφωνιών που α) θα υποχρέωναν την υποχώρηση του Ισραήλ στα εδάφη πριν το 1967, β) θα αναγνώριζαν το δικαίωμα των

¹¹⁰⁸ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σσ. 178-179.

¹¹⁰⁹ *Ο.π.*, σ. 170.

¹¹¹⁰ Gathoff, *The Great Transition*, 1994, σ. 721.

¹¹¹¹ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 96.

Παλαιστινίων για τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους, γ) θα υπερασπίζονταν την ασφάλεια όλων των κρατών της περιοχής, συμπεριλαμβανομένου του Ισραήλ.¹¹¹²

Όμως οι συσχετισμοί ισχύος στη Μέση Ανατολή βρίσκονταν σε φάση αλλαγής που δεν ευνοούσε καινοτόμες διπλωματικές δράσεις και δεν επέτρεπε τη συσπείρωση των παλαιότερων φίλων της Σοβιετικής Ένωσης υπό ένα αντι-ισραηλινό σχήμα. Μετά την καταστροφή του πυρηνικού αντιδραστήρα του Ιράκ από την Ισραηλινή αεροπορία η Ε.Σ.Σ.Δ. απέτυχε να μετατρέψει το αντι-ισραηλινό ρεύμα σε φιλοσοβιετικό γιατί οι Η.Π.Α. τάχθηκαν εξ αρχής και ανοικτά εναντίον του Ισραήλ υποστηρίζοντας το σχετικό καταδικαστικό ψήφισμα του Ο.Η.Ε., αν και οι διμερείς σχέσεις δεν υπέστησαν σοβαρό πλήγμα.¹¹¹³ Περισσότερο εντυπωσιακό ήταν ότι τον Ιανουάριο του 1983, υπό την πίεση του συνεχιζόμενου πολέμου και την ανάγκη για αμερικανική στήριξη, ο Saddam Hussein σε μια σαφή μεταστροφή εξωτερικής πολιτικής δήλωσε ότι “είναι απαραίτητη μια κατάσταση ασφάλειας με το Ισραήλ” εμμέσως περιθωριοποιώντας την αντι-ισραηλινή πτυχή της εξωτερικής του πολιτικής.¹¹¹⁴ Η απόφαση του Saddam Hussein σηματοδοτούσε τη στροφή του Ιράκ προς τη Δύση που η Ε.Σ.Σ.Δ. δεν κατάφερε από εκεί και ύστερα να αναστρέψει.

Οι αποτυχίες της Ε.Σ.Σ.Δ. κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1980 γίνονται περισσότερο εμφανείς αν συγκριθούν με τους στόχους των Η.Π.Α.. Αυτοί ήταν, ιεραρχικά, η σταθερή πρόσβαση στο πετρέλαιο του Περσικού Κόλπου και η διατήρηση ανοικτών των γραμμών θαλάσσιων επικοινωνιών, η αντιμετώπιση της σοβιετικής απειλής και η βελτίωση των πολιτικών, οικονομικών και εμπορικών σχέσεων με τα κράτη της περιοχής.¹¹¹⁵ Τα μέσα για την εκπλήρωση αυτών των στόχων θα ήταν η βοήθεια σε φιλικά κράτη ώστε να αναβαθμίσουν τις αμυντικές δυνατότητές τους, να εξασφαλίσουν την οικονομική τους βιωσιμότητα και την πολιτική σταθερότητα, η ενίσχυση των αμερικανικών στρατιωτικών δυνατοτήτων στην περιοχή, και η προβολή της αμερικανικής αποφασιστικότητας της διατήρησης της ασφάλειας στην περιοχή.

Στην εξυπηρέτηση των παραπάνω στόχων σημαντικό ρόλο θα διαδραμάτιζαν οι σύμμαχοι των Η.Π.Α. στη Μέση Ανατολή. Σκοπός ήταν η διαμόρφωση μιας Στρατηγικής Συναίνεσης (Strategic Consensus) η οποία θα προσέφερε στις Η.Π.Α. τη δυνατότητα να αποκτήσουν σταθερές συμμαχικές σχέσεις με κράτη τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλλουν

¹¹¹² Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 99.

¹¹¹³ Βλ. σχετικά Stivers, *America's Confrontation with Revolutionary Change in the Middle East*, 1986, σ. 99.

¹¹¹⁴ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 172.

¹¹¹⁵ Novik Nimrod, *Encounter With Reality: Reagan and the Middle East*, Westview Press, Jaffee Center for Security Studies, Israel, 1985, σ. 24.

στους αμερικανικούς στόχους. Η Στρατηγική Συναίνεση πήγαζε από την πεποίθηση της αμερικανικής κυβέρνησης ότι μια συνεννόηση μεταξύ Ισραήλ και Αράβων ήταν εφικτή και ότι από τη θέση των μετριοπαθών αράβων το κύριο αμυντικό πρόβλημα σχετιζόταν με τη σοβιετική απειλή. Η πεποίθηση αυτή, κυρίαρχη και κατά την περίοδο Eisenhower, αποτελούσε μια κλασική εσφαλμένη αντίληψη των αμερικανών οι οποίοι ως υπερδύναμη έτειναν να υποβαθμίζουν τη βαρύτητα των εσωτερικών απειλών του μεσανατολικού υποσυστήματος σε σχέση με την αντικειμενικά μεγαλύτερη απειλή της σοβιετικής επιθετικότητας. Στην πραγματικότητα, η σοβιετική απειλή όντως απασχολούσε τα συντηρητικά καθεστώτα της Μέσης Ανατολής αλλά υπολείπονταν σε σημασία της απειλής του Ισραήλ με το οποίο είχαν διεξαχθεί τουλάχιστον τρεις συγκρούσεις μεγάλης έκτασης και έντασης και του οποίου η παρουσία στο μεσανατολικό χώρο συνέχιζε να προκαλεί τριβές.¹¹¹⁶ Εξάλλου, ένα σημαντικό πρόβλημα για τη διαμόρφωση μιας τέτοιας συναίνεσης ήταν η αξιοπιστία της αμερικανικής δέσμευσης από την άποψη των συντηρητικών καθεστώτων η οποία δεδομένης της σοβιετικής επιθετικότητας στο Αφγανιστάν και της αμερικανικής αδυναμίας κατά την ανατροπή του Σάχη είχε αποδυναμωθεί.¹¹¹⁷

Για την ενίσχυση της αξιοπιστίας της αμερικανικής δέσμευσης η προεδρία Reagan ακολούθησε τη μέθοδο που χρησιμοποίησαν και οι προηγούμενες αμερικανικές προεδρίες, με άλλα λόγια προσέφερε στρατιωτική ενίσχυση σε ενδιαφερόμενα κράτη. Τα αποτελέσματα της στρατιωτικής ενίσχυσης ήταν μεικτά διότι η κυβέρνηση υποχρεούνταν να ισορροπεί ανάμεσα σε εταίρους με αλληλοσυγκρουόμενες προτιμήσεις. Προσφέροντας στρατιωτική βοήθεια σε ένα κράτος αυξάνονταν η ασφάλειά του εις βάρος ενός άλλου με το οποίο οι Η.Π.Α. επίσης συνεργάζονταν. Έτσι, η απόφαση του Reagan να εφοδιαστεί με αεροσκάφη έγκαιρης προειδοποίησης E-3A (AWACS) η Σαουδική Αραβία, προσέκρουσε στην αντίδραση του Ισραήλ το οποίο διείδε στην απόφαση, αφενός μια στροφή της αμερικανικής κυβέρνησης προς τη στήριξη της αραβικής ηγεσίας και, αφετέρου, τον κίνδυνο ένα εξελιγμένο τεχνολογικά όπλο να στερήσει από τον Ισραηλινό στρατό το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού.¹¹¹⁸

Ταυτόχρονα, η αμερικανική ηγεσία προχώρησε σε σειρά στρατιωτικών επιχειρήσεων για την προβολή ισχύος στο Μεσανατολικό χώρο οι οποίες δεν στέφονταν πάντα με επιτυχία.. Ο πόλεμος του Λιβάνου στα 1982 αποτέλεσε πρόκληση και ταυτόχρονα ευκαιρία για την αμερικανική εξωτερική πολιτική. Καταρχήν, ο πόλεμος εγκυμονούσε τον κίνδυνο εμπλοκής

¹¹¹⁶ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1990, σ. 213.

¹¹¹⁷ Novik, *Encounter With Reality*, 1985, σ. 30.

¹¹¹⁸ βλ. Laham Nicholas, *Crossing the Rubicon: Roland Reagan and US Policy in the Middle East*, England, 2004, σ. viii

των υπερδυνάμεων, γεγονός το οποίο επεξηγεί και την αμερικανική διστακτικότητα να αναλάβει διπλωματικές πρωτοβουλίες στα αρχικά στάδιά του.¹¹¹⁹ Από την άλλη, αποτελούσε μια ευκαιρία να καταδειχθεί η αδυναμία της Μόσχας να υποστηρίξει τους συμμάχους της. Μολονότι που η Συρία και ο Οργανισμός Απελευθέρωσης της Παλαιστίνης δέχτηκαν ισχυρά πλήγματα από τον Ισραηλινό στρατό η Μόσχα ουσιαστικά δεν αντέδρασε αφήνοντας για άλλη μια φορά τις Η.Π.Α. να αναλάβουν τη διπλωματική διαμεσολάβηση για την ειρήνευση και να προσποριστούν πολιτικό κέρδος. Πέραν αυτού, ο πόλεμος αποτέλεσε μια ευκαιρία για την εξέταση των δυνατοτήτων των αμερικανικών όπλων στο πεδίο της μάχης όπως και για την επισκόπηση των δυνατοτήτων των αντίστοιχων σοβιετικών.¹¹²⁰

Όμως η προσπάθεια των Η.Π.Α. να επιβάλλουν μια ανακωχή, η οποία τελικά αποδείχθηκε εύθραυστη, ενέπλεξε τον αμερικανικό στρατό σε ένα χαώδες πολιτικοστρατιωτικό τοπίο. Οι αμερικανικοί στόχοι σταδιακά επεκτάθηκαν πέραν της διατήρησης της ανακωχής στο σχηματισμό ενός στρατού που θα σταθεροποιούσε το καθεστώς κατά τα Ιορδανικά πρότυπα.¹¹²¹ Οι αμερικανοί πεζοναύτες εμπλέχτηκαν σε τοπικές συγκρούσεις και κατέληξαν να αντιμετωπίζουν ασύμμετρες απειλές με αποκορύφωμα τη βομβιστική ενέργεια στο αρχηγείο των πεζοναυτών στην Βυρρητό, τον Οκτώβριο του 1983, όπου 241 αμερικανοί στρατιώτες έχασαν τη ζωή τους. Τα αμερικανικά αντίποινα εναντίων των Σύριων, οι οποίοι θεωρήθηκαν υπαίτιοι της επίθεσης, δεν ανέτρεψαν το αρνητικό κλίμα και σε σύντομο χρόνο μετά από τη βομβιστική επίθεση οι Η.Π.Α. αποφάσισαν την αποχώρηση των στρατευμάτων τους από το Λίβανο.

Μεσοπρόθεσμα εντούτοις, η προβολή της αμερικανικής ισχύος είχε ως αποτέλεσμα η αμερικανική προσπάθεια εξεύρεσης συμμάχων να στεφθεί με γενική επιτυχία. Μέχρι το 1984 είχαν υπογραφεί διμερείς συμφωνίες στρατιωτικής συνεργασίας με την Τουρκία, το Μαρόκο, την Τυνησία, την Αίγυπτο, το Σουδάν, την Ιορδανία, τη Σομαλία, την Κένυα, το Ομάν, το Μπαχρέιν, τη Σαουδική Αραβία και το Ισραήλ.¹¹²² Με αυτό τον τρόπο οι Η.Π.Α. είχαν ουσιαστικά περικλείσει στρατιωτικά τον Περσικό Κόλπο. Τα κράτη του νότιου Περσικού Κόλπου συσπειρώθηκαν υπό τον κίνδυνο ενός ενισχυμένου Ιράν και τέθηκαν οι βάσεις για μια κοινή αντιαεροπορική προστατευτική ομπρέλα που αποτελούνταν από αναβαθμισμένα

¹¹¹⁹ Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, 1990, σ. 219.

¹¹²⁰ Novik, *Encounter With Reality*, 1985, σ. 49.

¹¹²¹ Lawson Fred, "The Reagan Administration in the Middle East", *MERIP Reports*, No. 128, The Deadly Connection: Reagan and the Middle East, Nov – Dec 1984, σ. 32.

¹¹²² Βλ. σχετικά "Central Command Bases in the Middle East", *MERIP Reports*, No. 128, The Deadly Connection: Reagan and the Middle East, Nov-Dec 1984, σσ.24-26.

αντιαεροπορικά συστήματα HAWK σε συνεργασία με αμερικανικά AWACS και τον αμερικανικό στόλο επιφανείας του Περσικού.¹¹²³

Εξαίρεση στον κανόνα του νότιου Περσικού παρέμενε το Κουβέιτ το οποίο συνέχισε να ακολουθεί μια αδέσμευτη πολιτική. Το γεγονός ότι οι Η.Π.Α. δεν είχαν καταφέρει να προστατέψουν τον Σάχη του Ιράν από τους ισλαμιστές οδήγησε το Κουβέιτ στη συνεργασία με την Ε.Σ.Σ.Δ. μετά το 1979.¹¹²⁴ Εξάλλου, η Ε.Σ.Σ.Δ. συνέχιζε να αποτελεί χρήσιμο εξωτερικό προστάτη απέναντι στο Ιράκ το οποίο είχε εκδηλώσει εδαφικές διεκδικήσεις από το 1975 και το Ιράν το οποίο διεξήγαγε συχνούς βομβαρδισμούς σε Κουβείτιανό έδαφος λόγω των δυνατοτήτων ελλιμενισμού που παρείχε το Κουβέιτ σε σκάφη του Ιράκ.¹¹²⁵ Επιπλέον, το Κουβέιτ παρέμενε πολέμιος του Camp David, στήριζε την σοβιετική πρωτοβουλία για μια διεθνή διάσκεψη για τον Ινδικό Ωκεανό και ταυτόχρονα αντιτίθονταν στη σύσταση ξένων στρατιωτικών βάσεων σε ολόκληρο το χώρο του Περσικού Κόλπου.¹¹²⁶ Η προσέγγιση με τη Σοβιετική Ένωση παράλα αυτά εξισορροπούνταν και με επαφές προς τις Η.Π.Α.. Λόγου χάρη, τον Αύγουστο του 1984 συμφώνησε την αγορά σοβιετικών πυραύλων και την αποστολή σοβιετικών συμβούλων. Σχεδόν ταυτόχρονα όμως υπέγραψε και συμφωνία με τις Η.Π.Α. για την εκπαίδευση 150 πιλότων και την ίδρυση μιας σχολής πιλότων στην κουβείτιανή επικράτεια.¹¹²⁷

Η κατάσταση στη Μέση Ανατολή, και ουσιαστικά στο παγκόσμιο διεθνές σύστημα, άρχισε να αλλάζει με την εκλογή στη θέση του Γενικού Γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος του Michail Gorbachev. Η κακή οικονομική κατάσταση της Σοβιετικής Ένωσης αύξανε τις πιέσεις για την υιοθέτηση μιας περισσότερο συγκρατημένης σοβιετικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής η οποία θα προωθούσε τη διαμόρφωση ενός νέου και “πλήρους διεθνούς συστήματος κοινής ασφάλειας” στο οποίο η Ε.Σ.Σ.Δ. θα εγκατέλειπε την κλασική θέαση των διεθνών πραγμάτων ως ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος.¹¹²⁸ Επρόκειτο για μια εκτροπή από τη σοβιετική λογική που ίσχυε για σαράντα χρόνια. Ο Gorbachev αναδεικνύονταν έτσι στον πρώτο σοβιετικό ηγέτη ο οποίος αντιλήφθηκε το διεθνές σύστημα σε “μετα-λενινιστικούς” όρους.¹¹²⁹

¹¹²³ Novik, *Encounter With Reality*, 1985, σ. 43.

¹¹²⁴ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 102.

¹¹²⁵ Cordesman Anthony H., *Kuwait: Recovery and Security after the Gulf War*, Boulder, Westview Press, 1997, σ. 66.

¹¹²⁶ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 103.

¹¹²⁷ Ο.π., σ. 191.

¹¹²⁸ Gathoff, *The Great Transition*, 1994, σ. 735 και Nizameddin Talal, *Russia and the Middle East Towards a New Foreign Policy*, St. Martin's Press, London, 1999. σ. 46.

¹¹²⁹ Gathoff, *The Great Transition*, 1994, σ. 736.

Οι ασθένειες της σοβιετικής οικονομίας είχαν αρχίσει να γίνονται αισθητές από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 αλλά στη δεκαετία του 1980 απαιτούσαν ριζοσπαστικές αλλαγές. Η μεγέθυνση του σοβιετικού Α.Ε.Π. επιβραδύνθηκε από 3.7% ετησίως για την περίοδο 1971-75 σε 2.6% για την περίοδο 1976-1980, ενώ το 1981 ήταν μόλις 1.9%.¹¹³⁰ Οι ρυθμοί επενδύσεων, αν και αυξανόμενοι, παρέμεναν υψηλότεροι από τη συνολική οικονομική μεγέθυνση γεγονός που καταδείκνυε ότι η σοβιετική οικονομία δεν ήταν πια αποδοτική. Η οικονομική ανάπτυξη αντιστρέφονταν καθώς ο πρωτογενής οικονομικός τομέας (που περιελάμβανε κυρίως την επεξεργασία βαρέων μετάλλων και τις εξορύξεις πρώτων υλών) υποσκέλιζε σταδιακά την κατασκευή προϊόντων, την ίδια ώρα που η αποδοτικότητά του έβαινε μειούμενη και απαιτούσε όλο και περισσότερο κεφάλαιο.¹¹³¹ Την κατάσταση επιδεινώναν και οι εξοπλισμοί. Το 1981 το Politburo αποφάσισε να αυξήσει κατά 45% τις αμυντικές δαπάνες μέσα σε πέντε χρόνια ενώ δύο χρόνια αργότερα αποφασίστηκε κατά 10% περαιτέρω αύξηση.¹¹³² Οι τάσεις αυτές οδηγούσαν σταθερά στην υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των πολιτών και αντικατοπτρίζονταν και στην υποβάθμιση των υπηρεσιών υγείας και τη μείωση του προσδόκιμου ζωής. Ενώ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 η υγεία αποτελούσε την κορωνίδα της σοβιετικής προπαγάνδας, το ανάλογο ποσοστό επί του Α.Ε.Π. είχε πέσει από το 9.5% το 1955 στο 7.7% το 1977.¹¹³³ Ταυτόχρονα, ενώ το προσδόκιμο ζωής στις Η.Π.Α. αυξήθηκε κατά 5.86% για την περίοδο 1965-1985, το αντίστοιχο ποσοστό στη Σοβιετική Ένωση μειώθηκε κατά 2.98%.¹¹³⁴ Μεγαλύτερη ήταν η διαφορά στην παιδική θνησιμότητα. Για το διάστημα 1970-1980 η παιδική θνησιμότητα περιορίστηκε κατά 3.75% στην Ε.Σ.Σ.Δ. και κατά 53.85% στις Η.Π.Α..¹¹³⁵

Η νέα πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης καταδείκνυε τα υποβόσκοντα αδιέξοδα της σοβιετικής οικονομίας τα οποία τώρα εξωτερικεύονταν. Καθώς η σοβιετική ισχύς σταδιακά περιστέλλονταν επιδιώκονταν τώρα ένα κλίμα συνεργασίας το οποίο πρώτα ο Ronald Reagan και μετά ο George Bush διαχειρίστηκαν με πραότητα και εγκράτεια ώστε να αποφευχθεί η ενίσχυση των σκληροπυρηνικών της σοβιετικής πολιτικής.¹¹³⁶ Ενδεικτικές του νέου κλίματος ήταν οι αμερικανοσοβιετικές επαφές στη Γενεύη και στο Ρέικιαβικ στις οποίες συζητήθηκαν ριζοσπαστικές περικοπές στην πυρηνική ισχύ των υπερδυνάμεων παρόλο που την ίδια ώρα η αμερικανική κυβέρνηση υπό το Δόγμα Reagan συνέχιζε να υποδαυλίζει σε παγκόσμιο επίπεδο τις αντιδράσεις απέναντι στη σοβιετική ηγεμονία. Το 1987 σημαντικό μέρος των προτάσεων

¹¹³⁰ Sherr James, *Soviet Power: the continuing challenge*, St. Martin's Press, New York, 1987, σ. 23.

¹¹³¹ Ο.π. σ. 23.

¹¹³² Schweizer, *Reagan's War*, 2002, σ. 219.

¹¹³³ Sherr James, *Soviet Power*, 1987, σ. 25.

¹¹³⁴ Στοιχεία από το United Nations Statistics Division στο <http://unstats.un.org>.

¹¹³⁵ Στοιχεία από το United Nations Statistics Division στο <http://unstats.un.org>.

¹¹³⁶ βλ. σχετικά Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική*, 2002, σ. 365.

έγιναν πραγματικότητα με τη Συνθήκη για τις Πυρηνικές Δυνάμεις Μέσου Βεληνεκούς (Intermediate-Range Nuclear Forces – INF). Συμβολική και ουσιαστική απόδειξη του νέου κλίματος ήταν και η ανακοίνωση του Michail Gorbachev τον Δεκέμβριο του 1988 στον Ο.Η.Ε. ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. αποφάσισε να μειώσει *μονομερώς* τις δεσμεύσεις προς το Σύμφωνο της Βαρσοβίας κατά μισό εκατομμύριο στρατιώτες.¹¹³⁷

Υπό την πίεση της διαρκώς επιδεινούμενης οικονομικής κατάστασης, η σοβιετική πολιτική στη Μέση Ανατολή συμμορφώθηκε με τις γενικές απαιτήσεις περιορισμού των στρατιωτικών δεσμεύσεων και προώθησης μιας νέας *detente* με τις Η.Π.Α.. Οι διαδικασίες του μεσανατολικού υποσυστήματος από την περίοδο Khrushchev και μετά ήταν μια συνάρτηση στην οποία οι πρωτεύουσες μεταβλητές ήταν τα συμφέροντα και οι στρατηγικές των υπερδυνάμεων. Όταν ο Gorbachev ανέλαβε την εξουσία η Σοβιετική Ένωση δεν είχε πια τη δυνατότητα να συντηρήσει τον μεσανατολικό μικρόκοσμο της διπολικής αντιπαλότητας και η υπεράσπιση των σφαιρών επιρροής με τη στρατιωτική ισχύ ήταν μια στρατηγική επιλογή που ήδη είχε ανασταλεί στην πράξη μετά την άρνηση του Brezhnev να επέμβει στρατιωτικά στην Πολωνία το 1981.¹¹³⁸ Η ηγεσία Gorbachev είχε τώρα ως στόχο να προσπεράσει τα υφιστάμενα προβλήματα της Μέσης Ανατολής, αρχής γενομένης της υιοθέτησης μιας στάσης «έντιμου διαμεσολαβητή» στη χρόνια αντιπαλότητα μεταξύ Αράβων και Ισραήλ.¹¹³⁹

Η νέα στάση συνεπάγονταν την ανατροπή της περιφερειακής ισορροπίας ισχύος καθώς το νέο σοβιετικό καθεστώς μείωσε τον εφοδιασμό των Σύριων με όπλα και άνοιξε τις διπλωματικές θύρες προς το Ισραήλ.¹¹⁴⁰ Παράλληλα πιέσεις ασκήθηκαν προς την PLO για το μετριασμό της στάσης της ώστε να επιτευχθεί μεσοπρόθεσμα κάποιος συμβιβασμός.¹¹⁴¹ Εφόσον η Σοβιετική Ένωση δεν ήταν διατεθειμένη να συνεισφέρει στις τοπικές αντιμαχίες των εταίρων της οι φιλοσοβιετικές αραβικές δυνάμεις βρέθηκαν απομονωμένες και αδύναμες. Έτσι η αντιπαλότητα της Λιβύης και της Συρίας με τις δυνάμεις που είχαν αποσκιρτήσει από τον ριζοσπαστικό αντιαμερικανισμό, όπως η Αίγυπτος μετά το Camp David, σταδιακά τέθηκαν στο περιθώριο και η Λιβύη και η Συρία ανέπτυξαν και πάλι διπλωματικές επαφές με το Κάιρο.

Ο αέρας της αλλαγής που έπνεε στη νέα σοβιετική ηγεσία προκάλεσε αλλαγές στους διπλωματικούς στόχους γιατί τώρα σκοπός ήταν η διεύρυνση των σχέσεων της Σοβιετικής

¹¹³⁷ Gaddis, *The Cold War*, 2006, σ. 236.

¹¹³⁸ Βλ. ό.π., σσ. 221-222.

¹¹³⁹ Freedman Lawrence, Karsh Efraim, *The Gulf Conflict, Faber and Faber*, London – Boston, 1993, σ. 14.

¹¹⁴⁰ Η συνάντηση του σοβιετικού υπουργού των εξωτερικών Edward Shevardadze και του Ισραηλινού πρωθυπουργού Shimon Peres στα 1986 ήταν η πρώτη υψηλού επιπέδου συνάντηση μετά τον πόλεμο του 1967. Βλ. Nizameddin, *Russia and the Middle East*, 1999, σ. 48, 52

¹¹⁴¹ Nizameddin, *Russia and the Middle East*, 1999, σ. 54.

Ένωσης με κράτη τα οποία παραδοσιακά ήταν πολύ απομακρυσμένα από αυτή. Κάτι τέτοιο δεν θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί αν η ηγεσία Gorbachev δεν έπαιρνε τη στρατηγική απόφαση να αποσύρει τα σοβιετικά στρατεύματα από το Αφγανιστάν που τώρα ενείχε μικρό ρίσκο εφόσον οι σχέσεις με τις Η.Π.Α. βελτιώνονταν.¹¹⁴² Εκ των υστέρων γνωρίζουμε ότι ο κύριος στόχος των σοβιετικών ήταν, από τις αρχές της δεκαετίας, η έντιμη αποχώρηση του σοβιετικού στρατού κι όχι η προσάρτηση του κράτους στην Ε.Σ.Σ.Δ. ή η χρήση του ως στρατιωτικής βάσης από τον Σοβιετικό στρατό.¹¹⁴³ Η απόφαση είχε ευεργετικά αποτελέσματα για τη σοβιετική μεσανατολική πολιτική. Οι σοβιετοαιγυπτιακές σχέσεις βελτιώθηκαν και ολοκληρώθηκαν με οικονομική συμφωνία.¹¹⁴⁴ Αυτή η επανασύνδεση συνοδεύτηκε και από την απόφαση της Νότιας Υεμένης, μετά τη σοβιετική παραίνεση, να αποκτήσει και πάλι διπλωματικές επαφές με την Αίγυπτο.¹¹⁴⁵ Από το 1988 μέχρι το 1990 η Ε.Σ.Σ.Δ. αποκατέστησε διπλωματικές σχέσεις με το Κατάρ, με το Μπαχρέιν και αντάλλαξε πρέσβεις με τη Σαουδική Αραβία.¹¹⁴⁶

Το «νέο σκεπτικό» του Gorbachev αντανakλούνταν και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζονταν η συνεχιζόμενη προβολή της αμερικανικής ισχύος στη Μεσόγειο. Στην αιφνιδιαστική καταστροφή των Λιβυκών αντιαεροπορικών συστημάτων από την αμερικανική αεροπορία τον Μάρτιο του 1986 η σοβιετική αντίδραση ήταν συμβολική και απόμακρη.¹¹⁴⁷ Αμέσως μετά τις επιχειρήσεις τα σοβιετικά σκάφη αποσύρθηκαν από το λιμάνι της Τρίπολης ώστε να μην εμπλακούν από σφάλμα στη σύγκρουση.¹¹⁴⁸ Η δεύτερη αμερικανική επίθεση ένα μήνα αργότερα υπήρξε περισσότερο εκτεταμένη (περιλάμβανε τμήματα του αεροδρομίου της Τρίπολης, στρατώνες και ένα μέρος του αεροδρομίου της Βεγγάζης) αλλά και πάλι η σοβιετική απάντηση ήταν χλιαρή.¹¹⁴⁹ Επειδή το αιτιολογικό των επιθέσεων ήταν ο τρομοκρατικός κίνδυνος της Λιβύης, η σοβιετική ηγεσία είχε καταληφθεί από τον φόβο ότι θα επακολουθούσαν επιχειρήσεις εναντίον της Συρίας όπου η διαχείριση μιας κρίσης θα ήταν

¹¹⁴² Χαρακτηριστική του κλίματος μεταξύ των Η.Π.Α. και της Ε.Σ.Σ.Δ. είναι η συζήτηση του Politburo για τη σκοπιμότητα και τις διαδικασίες απόσυρσης των στρατευμάτων από το Αφγανιστάν. Όταν τέθηκε το ζήτημα της αμερικανικής ανταπάντησης απέναντι σε μια τέτοια υποχώρηση η κοινή συνισταμένη των απόψεων ήταν ότι δεν υπήρχε τέτοιος κίνδυνος γιατί ήταν εφικτή μια συμφωνία για την αμερικανική αντίδραση. Βλ. Garthoff, *The Great Transition*, 1994, σ. 729.

¹¹⁴³ Ο.π., σ. 723.

¹¹⁴⁴ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 299.

¹¹⁴⁵ Ο.π., σ. 300.

¹¹⁴⁶ Nizameddin, *Russia and the Middle East*, 1999, σ. 57.

¹¹⁴⁷ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σ. 237.

¹¹⁴⁸ Ο.π., σ. 238.

¹¹⁴⁹ Freedman, *Moscow and the Middle East*, 1991, σσ. 238-239.

ακόμα δυσκολότερη.¹¹⁵⁰ Η πολιτική υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης προς τη Λιβύη κατέληγε έτσι να είναι περισσότερο ηθική και λιγότερο ουσιαστική.

Όταν ο George Bush αναρρήθηκε στη θέση του Προέδρου οι μηχανισμοί διάλυσης της σοβιετικής αυτοκρατορίας βρίσκονταν ήδη σε κίνηση. Οι ακρογωνιαίες λίθοι της εσωτερικής πολιτικής του Gorbachev, η glasnost και η perestroika δημιουργούσαν κραδασμούς οι οποίοι δονούσαν, πέραν της Σοβιετικής Ένωσης, και τα κράτη δορυφόρους. Οι εθνοτικές συγκρούσεις που είχαν αρχίσει από το 1988 τώρα κλιμακώνονταν. Η σοβιετική ηγεσία αντιμετώπιζε τον πόλεμο μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν για το Ναγκόρνο Καραμπάχ, τις εξεγέρσεις των Γεωργιανών για ανεξαρτησία και τις πιέσεις από τις βαλτικές δημοκρατίες για αυτονομία. Το γεγονός ότι η Ε.Σ.Σ.Δ. επέλεξε να μην εμπλακεί στις εκλογές της Πολωνίας τον Ιούνιο του 1989, στις οποίες το κομμουνιστικό κόμμα εκπαραθυρώθηκε, δημιούργησε ένα ντόμινο πολιτικών ανακατατάξεων που ως αποτέλεσμα είχαν την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων της ανατολικής Ευρώπης μέσα σε έξι μήνες. Η πιο τρανή απόδειξη της επικείμενης αλλαγής του γεωπολιτικού τοπίου ήταν η πτώση του Τείχους του Βερολίνου το Νοέμβριο του 1989 η οποία σηματοδότησε την ουσιαστική λήξη του Ψυχρού Πολέμου και την επιτυχία της αμερικανικής στρατηγικής της μακροχρόνιας ανάσχεσης της Σοβιετικής Ένωσης.

Τα παραπάνω συνεπάγονταν ότι η κρίση που θα κορυφώνονταν τον Αύγουστο του 1990 με την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ θα έλαχε διαχείρισης στο πλαίσιο ενός νέου συστήματος το οποίο βρίσκονταν υπό διαμόρφωση. Η μορφή του νέου αυτού συστήματος δεν είχε ακόμα κατασταλάξει αλλά οι διαφαινόμενες ροπές του ήταν εμφανείς μετά από τη συνεργατική συμπεριφορά της Ε.Σ.Σ.Δ.. Όσον αφορά στην περιφερειακή σταθερότητα, τα αποτελέσματα της λήξης του Ψυχρού Πολέμου στη Μέση Ανατολή ήταν μεικτά. Από τη μία η αποδυνάμωση της Σοβιετικής Ένωσης απελευθέρωνε τα κράτη της περιοχής από τις πιέσεις που παραδοσιακά ασκούσαν οι σοβιετικές ηγεσίες στους συμμάχους τους υπό τον φόβο κλιμάκωσης μια σύγκρουσης σε επίπεδο υπερδυνάμεων. Τούτο σήμαινε ότι, αφενός, η Σοβιετική Ένωση δεν αποτελούσε πια τον σθεναρό υποστηρικτή των πολιτικών τους αιτημάτων και πάροχο στρατιωτικού υλικού και, αφετέρου, ότι δεν ήταν πια διαθέσιμοι στη σοβιετική ηγεσία οι μοχλοί χειραγώγησης της συμπεριφοράς των μεσανατολικών φίλων και συμμάχων. Είναι λογικό το επιχείρημα ότι αν η κρίση του Περσικού Κόλπου ξεσπούσε κάποια χρόνια νωρίτερα οι Ηνωμένες Πολιτείες θα ήταν υποχρεωμένες να επέμβουν μονομερώς και χωρίς τη νομιμοποίηση του Ο.Η.Ε. και θα προσκαλούσαν κάποια, αν και απροσδιόριστη, σοβιετική

¹¹⁵⁰ Ο.π., σ. 240.

αντίδραση.¹¹⁵¹ Από την άλλη, η ίδια η λήξη του Ψυχρού Πολέμου παρείχε τη δυνατότητα δημιουργίας μια ευρύτερης ομοφωνίας με την ανοχή, αν όχι τις ευλογίες, της σοβιετικής ηγεσίας για την αντιμετώπιση κάθε αμφισβητία του status-quo. Από την πλευρά του αναλυτή, επομένως, ο υπολογισμός των περιφερειακών συσχετισμών ισχύος και των δυνητικών αποτελεσμάτων της άσκησής της μπορεί να διεξαχθεί θέτοντας εκτός συνάρτησης την παγκόσμια διπολικότητα η οποία αν και δεν είχε ακόμα αντικατασταθεί από ένα κατασταλαγμένο νέο σύστημα, εντούτοις στην πράξη αποτελούσε παρελθόν.

¹¹⁵¹ Matthews Ken, *The Gulf Conflict and International Relations*, Routledge, London – New York, 1993, σ. 93.

8.3 Ο Πόλεμος του Περσικού Κόλπου

8.3.1 Αίτια Εισβολής Ιράκ Στο Κουβέιτ

Ο οκταετής πόλεμος μεταξύ Ιράν και Ιράκ έληξε το 1988 με νικητή το Ιράκ. Επρόκειτο για μια πύρρειο νίκη. Το τελικό αποτέλεσμα της σύγκρουσης ήταν ένα καταχρεωμένο Ιράκ το οποίο είχε δαπανήσει περίπου 14.2 δις. δολάρια σε εξοπλισμούς που σε μερικές περιπτώσεις ανέρχονταν στο 60% των συνολικών προσόδων από το εξαγόμενο πετρέλαιο.¹¹⁵² Τα εδαφικά κέρδη ήταν αμελητέα ενώ ο πόλεμος προκάλεσε βαρύτερες οικονομικές απώλειες για το ιρακινό κράτος. Μόνο για την περίοδο 1980-1981 το πραγματικό Α.Ε.Π. του κράτους μειώθηκε κατά 30%, μια μείωση η οποία είναι αντίστοιχη εκείνης των δυτικών οικονομιών στη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930.¹¹⁵³ Στην οικονομική κρίση συνέβαλλαν και οι υπέρογκες κρατικές δαπάνες οι οποίες αυξήθηκαν από το 15% του Α.Ε.Π. στο 40% κατά τη διάρκεια του πολέμου.¹¹⁵⁴ Τα 35 δις. δολάρια συναλλαγματικών αποθεμάτων πριν την έναρξη του πολέμου είχαν δώσει τη θέση τους μέχρι το 1989 σε ένα χρέος 80 δις. δολαρίων κι ένα κόστος ανοικοδόμησης το οποίο, αν ποτέ καταβάλλονταν, θα ανέρχονταν σε 230 δις. δολάρια.¹¹⁵⁵ Η εξυπηρέτηση αυτών των χρεών ήταν προβληματική γιατί η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία οι οποίες στήριζαν οικονομικά το Ιράκ κατά τη διάρκεια του πολέμου τώρα απαιτούσαν την αποπληρωμή των δανείων και ως μέσο άσκησης πίεσης περιόριζαν σταδιακά το μέγεθος των προσφερόμενων κονδυλίων. Την κατάσταση δυσχέραιναν περαιτέρω οι εσωτερικές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στη χώρα. Ο πόλεμος είχε διαλύσει τον κοινωνικό ιστό γιατί μια ολόκληρη γενιά ιρακινών είχε ενηλικιωθεί υπηρετώντας στο στρατό και δεν ήταν έτοιμη να τροφοδοτήσει με εργατικό δυναμικό την έτσι κι αλλιώς αναιμική ιρακινή οικονομία. Εξάλλου, η αποστράτευση των ανδρών ενείχε μεγάλο ρίσκο γιατί ο στρατός εγγυόνταν τη συνέχιση της ηγεσίας του Ba'ath.¹¹⁵⁶ Καθώς ο πληθωρισμός το 1989 άγγιζε το 45% η προμήθεια των αγαθών του καλαθιού της νοικοκυράς ήταν πρακτικά αδύνατη για μεγάλο μέρος του ιρακινού πληθυσμού, το 50% του οποίου απασχολούνταν από το χρεωκοπημένο κράτος.¹¹⁵⁷ Τα οξύτατα κοινωνικά προβλήματα τροφοδοτούσαν με τη σειρά

¹¹⁵² Freedman Lawrence, Karsh Efraim, *The Gulf Conflict*, Faber and Faber, 1994, σ. 37.

¹¹⁵³ Bin Alberto, Hill Richard, Jones Archer, *Desert Storm: A Forgotten War*, Praeger, U.S., 1998, σ. 2.

¹¹⁵⁴ Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 3.

¹¹⁵⁵ Freedman, Karsh, *The Gulf Conflict*, 1994, σ. 39.

¹¹⁵⁶ Sicker Martin, *The Middle East in the Twentieth Century*, Praeger Publishers, Westport, Conn, 2001, σ. 266.

¹¹⁵⁷ Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 4.

τους την ανερχόμενη δυσαρέσκεια των πολιτών προς το ιρακινό καθεστώς η οποία, αν και αντιμετωπιζόταν κατά βάση με τη βίαιη καταστολή, εντούτοις επιβάλλονταν να υποστηριχθεί με δράσεις οι οποίες θα βελτιώναν την ποιότητα ζωής των πολιτών.

Τα μέσα για την αύξηση των κρατικών εσόδων ήταν σχεδόν ανύπαρκτα. Η παραγωγικότητα της ιρακινής οικονομίας είχε σχεδόν εκμηδενιστεί οπότε η μοναδική διέξοδος για την απόκτηση συναλλάγματος ήταν η εξαγωγή πετρελαίου. Αμέσως μετά τη λήξη του πολέμου η ιρακινή κυβέρνηση ξεκίνησε διαπραγματεύσεις με δυτικές εταιρίες για την εκμετάλλευση του ενεργειακού πλούτου της χώρας οι οποίες, όπως και στην πλειοψηφία των παραγωγών του OPEC, δεν ευόδωσαν. Παράλληλα, ο Saddam Hussein ζητούσε τώρα την ακύρωση του χρέους του Ιράκ, περίπου 40 δισ. δολάρια μέχρι το 1988, αλλά και μια επιδότηση ύψους 30 δισ. για την ανοικοδόμηση του ιρακινού κράτους.¹¹⁵⁸

Για την ταχεία αντιμετώπιση της κάκιστης οικονομικής κατάστασης του Ιράκ απαιτούνταν η ταυτόχρονη εκπλήρωση δύο προϋποθέσεων που σχετίζονταν με το πετρέλαιο. Πρώτο, η δυνατότητα να εξάγεται πετρέλαιο με τη μέγιστη παραγωγική δυνατότητα, περίπου 3 εκατ. βαρέλια ημερησίως το 1989, και δεύτερο, η τιμή του πετρελαίου να μην πέσει πολύ χαμηλά ώστε να εξασφαλισθούν υψηλές πρόσοδοι. Τα χαρακτηριστικά της πετρελαιικής αγοράς της περιόδου δεν επέτρεπαν την εκπλήρωση της δεύτερης προϋπόθεσης.

Αν και οι τιμές του πετρελαίου είχαν παραμείνει σταθερές από το 1986 (χάρην της συμφωνίας των παραγωγών μετά την τιμωρητική δράση της Σαουδικής Αραβίας), από το 1989 και μετά τα δεδομένα της αγοράς άρχισαν να αλλάζουν καθώς η ενεργειακή κατανάλωση παγκοσμίως έβαινε αυξανόμενη. Από το 1985 μέχρι το 1990 η κατανάλωση πετρελαίου παγκοσμίως είχε αυξηθεί κατά 9.16% ενώ μεταξύ του 1988 και του 1990 κατά 2%.¹¹⁵⁹

Αν και θετική εξέλιξη, η αύξηση της κατανάλωσης δεν έλυσε όλα τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο OPEC. Οι χαμηλές τιμές του αργού μετά το 1982 είχαν αποτελεσματώσει την προσπάθεια ανακάλυψης νέων κοιτασμάτων στους παραγωγούς. Επρόκειτο για ένα φαινόμενο το οποίο είχε ξεκινήσει από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 αλλά στη δεκαετία του 1980 τα αποτελέσματά του είχαν καταστεί εμφανή. Οι επενδύσεις στον ενεργειακό τομέα περιθωριοποιήθηκαν ώστε ανάμεσα στο 1976 και το 1987 κυμαίνονταν μόλις στο 1.7% των προσόδων.¹¹⁶⁰ Έτσι, όταν από το 1986 η παγκόσμια κατανάλωση άρχισε και πάλι να αυξάνεται με σημαντικούς ρυθμούς οι παραγωγοί του OPEC δεν μπορούσαν να αυξήσουν με ανάλογους

¹¹⁵⁸ Keegan John, *The Iraq War*, Alfred A. Knopf, New York, 2004, σ. 71.

¹¹⁵⁹ Στοιχεία από το US Bureau of the Census, *Statistical Abstract of the United States: 1995*, Berman Press, Washington D.C., Table 955, σ. 599.

¹¹⁶⁰ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 263.

ρυθμούς την παραγωγή τους. Μέχρι το 1989 τα περισσότερα κράτη μέλη του OPEC προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να προσελκύσουν ξένες επενδύσεις οι οποίες θα κάλυπταν το κόστος και την τεχνογνωσία για την αύξηση της παραγωγής αλλά εκ των υστέρων γνωρίζουμε ότι ακόμα και μέχρι το 1993 οι ξένες επενδύσεις παρέμειναν ασήμαντες.¹¹⁶¹ Έτσι οι παραγωγοί καλούνταν να χρηματοδοτήσουν από μόνοι τους τις νέες επενδύσεις. Για να αυξήσει την παραγωγή της η Σαουδική Αραβία σύναψε για πρώτη φορά δάνειο μετά από τριάντα χρόνια ενώ το Ιράκ δαπανούσε περίπου 2 δισ. δολάρια το χρόνο με σκοπό να αγγίξει μια παραγωγή της τάξεως των 6 με 8 εκατομμυρίων βαρελιών ημερησίως κάπου μέσα στην δεκαετία του 1990.

Την εξαίρεση στον κανόνα αποτελούσαν το Κουβέιτ και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα. Το Κουβέιτ βρισκόταν σε πλεονεκτική θέση γιατί με πληθυσμό 600.000 κατοίκων η ανάγκη για αναπτυξιακές δαπάνες ήταν περιορισμένη. Επιπλέον, οι πρόσοδοι από το πετρέλαιο δεν είχαν την ίδια βαρύτητα με τους άλλους παραγωγούς γιατί από το 1986 η Κουβειτιανή κυβέρνηση είχε επενδύσει με σοφία τα κέρδη της σε αγορές του εξωτερικού εξασφαλίζοντας περισσότερες προσόδους από τις επενδύσεις παρά από το πετρελαϊκό εμπόριο.¹¹⁶² Όταν επομένως κλήθηκε να αυξήσει τις επενδύσεις το απαιτούμενο κεφάλαιο ήταν διαθέσιμο. Αντίστοιχα, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ποτέ δεν αντιμετώπισαν πρόβλημα κεφαλαίου γιατί ήταν ένα από τα ελάχιστα κράτη του OPEC τα οποία δεν είχαν εξοστρακίσει τις δυτικές εταιρίες οπότε η επενδυτική δραστηριότητα δεν είχε ανακοπεί.¹¹⁶³

Αποτέλεσμα του διαχωρισμού των κρατών ανάμεσα σε εκείνα τα οποία είχαν τη δυνατότητα γρήγορης και εύκολης αύξησης της παραγωγής και εκείνα τα οποία απαιτούνταν πρώτα να κάνουν επαρκείς επενδύσεις ήταν τα μερίδια παραγωγής στην υπό μεγέθυνση αγορά να μην αποτελούν ζήτημα στο οποίο υπήρχε ομοφωνία. Στη συνάντηση των μελών του OPEC τον Ιούνιο του 1989 οι παραγωγοί δεν κατάφεραν να καταλήξουν σε μια ουσιαστική απόφαση για τα νέα μερίδια παραγωγής καθώς το Κουβέιτ και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα ζητούσαν επίμονα την αύξηση του μεριδίου τους κατά 30%.¹¹⁶⁴ Η τυπική συμφωνία της συνάντησης ήταν αίολη γιατί παρόλο που υπογράφηκε από όλους τους παραγωγούς εντούτοις δεν τους ικανοποιούσε πλήρως και αμέσως μετά την υπογραφή όλα τα κράτη μέλη επιδόθηκαν σε αθρόες παραβάσεις των συμφωνηθέντων. Παρόλα αυτά, η τιμή του αργού συνέχισε την ανοδική της πορεία υποστηριζόμενη από την μέτρια αύξηση της κατανάλωσης.

¹¹⁶¹ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 270.

¹¹⁶² Terzian Pierre, "The Gulf Crisis: The Oil Factor: An interview with Pierre Terzian", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 20, No. 2, Winter 1991, σ. 101.

¹¹⁶³ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 262.

¹¹⁶⁴ Ο.π., σ. 275.

Για την εξισορρόπηση της κατάστασης η Σαουδική Αραβία απαιτούνταν και πάλι να αναλάβει το ρόλο του swing παραγωγού μόνο που τώρα δεν ήταν διατεθειμένη να επωμιστεί τέτοιο οικονομικό βάρος και επιδίωκε να διατηρήσει το 24.5% της συνολικής παραγωγής. Ταυτόχρονα η παραγωγή στο σύνολο του OPEC συνέχισε να αυξάνεται καθώς όλα τα κράτη άγγιζαν τη μέγιστη παραγωγικότητα ώστε να διεκδικήσουν καλύτερο μερίδιο στην περίπτωση που μια συμφωνία επιτυγχάνονταν.¹¹⁶⁵ Τελικά μια νέα συμφωνία επιτεύχθηκε τον Νοέμβριο του 1989 και ικανοποιούσε τις απαιτήσεις του Κουβέιτ και των Η.Α.Ε.. Για να αύξησει το Κουβέιτ το μερίδιό του κατά 1% (στο 6.8% της συνολικής παραγωγής) η Σαουδική Αραβία μείωσε κατά 0.5% τη δική της παραγωγή.¹¹⁶⁶

Όμως ο πόλεμος των μεριδίων αγοράς δεν σταμάτησε. Η στρατηγική υπερπροσφοράς του Κουβέιτ εξέλαβε μακροχρόνια χαρακτηριστικά. Το 1988 το εμιράτο του Κουβέιτ είχε ξεπεράσει τα προκαθορισμένα μερίδια κατά 0.2 εκατ. βαρέλια, το 1989 κατά 0.3 και αμέσως μετά την απόφαση του Νοέμβρη 1990 ξεπέρασε το μερίδιο που του αναλογούσε κατά 0.45 εκατ. βαρέλια.¹¹⁶⁷ Η συνεχής αύξηση της παραγωγής και η επιμονή στην αθρόα παραβατικότητα από όλα τα μέλη είχαν ως αποτέλεσμα η τιμή να συμπιεστεί την άνοιξη του 1990. Το βαρέλι πωλούνταν στα 19 δολάρια το πρώτο τρίμηνο του 1990, τον Απρίλιο έπεσε στα 17, τον Μάιο στα 16 και τον Ιούνιο κάτω από τα 15 δολάρια.¹¹⁶⁸

Το Ιράκ ασφαλώς έχανε από αυτές τις εξελίξεις. Παρά τα σχέδια για την ταχεία αύξηση της παραγωγής, η ιρακινή παραγωγικότητα έμεινε σε πολύ χαμηλά επίπεδα οπότε για να μπορέσει να αποπληρώσει με αποδεκτούς ρυθμούς τα χρέη της η ιρακινή ηγεσία επιθυμούσε μια τιμή βαρελιού κοντά στα 25 δολάρια, με άλλα λόγια 40% υψηλότερη από την επικρατούσα.¹¹⁶⁹ Μια σειρά από πολιτικές κινήσεις ακολουθήθηκαν ώστε να ασκηθούν πιέσεις στο Κουβέιτ. Ο Saddam Hussein ήρθε σε συνεννόηση με τον μέχρι τότε αντίπαλό του ιρανό ομόλογο Hashemi Rafsanjani και εκμαίευσε την υποστήριξή του για το ζήτημα της πίεσης προς τα μικρά εμιράτα ώστε να χαλιναγωγήσουν την παραγωγή τους σύμφωνα με τις συμφωνίες του OPEC. Αμέσως μετά κατέφυγε σε ρηματικές επιθέσεις και απειλές προς την Κουβεϊτιανή ηγεσία. Τον Ιούλιο του 1990 ο υπουργός των εξωτερικών Tariq Aziz κατηγόρησε το Κουβέιτ για το γεγονός ότι για κάθε 1 δολάριο που η τιμή του πετρελαίου έπεφτε εξαιτίας του, το Ιράκ έχανε 1δισ. δολάρια.¹¹⁷⁰ Αυτό αποτελούσε κατάφορη αδικία απέναντι στο Ιράκ γιατί, κατά τον

¹¹⁶⁵ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 280.

¹¹⁶⁶ Ο.π., σ. 280.

¹¹⁶⁷ Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 10.

¹¹⁶⁸ Βλ. ό.π..

¹¹⁶⁹ Βλ. ό.π..

¹¹⁷⁰ Keegan John, *The Iraq War*, Alfred A. Knopf, New York, 2004, σ. 73.

Aziz, το τελευταίο είχε πολεμήσει με το Ιράν για όλους τους Άραβες και είχε ξοδέψει 102 δισ. δολάρια σε όπλα και είχε ζημιωθεί με 106 δις. σε απωλεσθείσες προσόδους λόγω της διακοπής της παραγωγής πετρελαίου κατά τον πόλεμο.¹¹⁷¹ Επιπλέον, για την έμπρακτη εκδήλωση της αγανάκτησης του Ιράκ, ιρακινές στρατιωτικές δυνάμεις συγκεντρώθηκαν στα σύνορα με το Κουβέιτ ως επίδειξη ισχύος. Σχεδόν ταυτόχρονα η Σαουδαραβική κυβέρνηση, προφανώς δυσαρεστημένη από την Κουβεϊτιανή ηγεσία και με σκοπό την άσκηση πίεσης, προειδοποίησε ότι δεν θα προστάτευε το Κουβέιτ απέναντι στο θυμό του Ιράκ.¹¹⁷²

Υπό την πίεση των ιρακινών όπλων και έχοντας παραβιάσει κατ' επανάληψη τους ποσοτικούς περιορισμούς του OPEC, στις 27 Ιουλίου 1990 το Κουβέιτ συμφώνησε τελικά να περιορίσει την παραγωγή του σύμφωνα με τα κελεύσματα του οργανισμού. Το αποτέλεσμα ήταν η απόφαση του OPEC, τον Ιούλιο του 1990, το πετρέλαιο να πωλείται τώρα προς 21 δολάρια το βαρέλι και η συνολική παραγωγή να μειωθεί από τα 23.5 εκατ. βαρέλια στα 22.5 ώστε να υποστηριχτεί η νέα τιμή.¹¹⁷³ Οι ιρακινές απειλές που εξώθησαν το Κουβέιτ σε υποχώρηση, ανέδειξαν το Ιράκ στο πειθαρχικό όργανο του OPEC γιατί η ισχύς των όπλων φαινόταν να βαραίνει περισσότερο στους παραβάτες από τα μέσα των υπολοίπων κρατών για την επιβολή των συμφωνηθέντων. Μέχρι τότε όλοι οι παραγωγοί περιορίζονταν είτε σε αέναες, όπως κατέδειξε η ιστορία του OPEC, συνεννοήσεις είτε στην απειλή αύξησης της παραγωγής, όπου τελικά κατέφυγε η Σαουδική Αραβία το 1986. Από πολλές απόψεις οι απειλές του Ιράκ ήταν θεμιτές από τους υπόλοιπους μεσανατολικούς παραγωγούς γιατί ο πειθαναγκασμός του παραβάτη με την αύξηση της παραγωγής διένειμε τις απώλειες προσόδων σε όλα τα μέλη, ενώ με τη χρήση της ένοπλης απειλής εξασφαλιζόνταν η πειθαρχία χωρίς οικονομικό κόστος.

Ο κατευνασμός του Κουβέιτ απέναντι στην υπέρτερη στρατιωτική ισχύ του Ιράκ, η υποστήριξη των μεγαλύτερων παραγωγών του OPEC στην ανάγκη «συνετισμού» του Κουβέιτ και η διφορούμενη, αν όχι κατευναστική, πολιτική των Η.Π.Α., όπως θα κατεδειχθεί και παρακάτω, διεύρυναν τα περιθώρια επιλογών του Saddam Hussein. Ήταν προφανές ότι εφόσον σοβαρή στρατιωτική αντίσταση σε μια επιθετική ενέργεια εναντίον του Κουβέιτ δεν υπήρχε και η υπερδύναμη δεν φαινόταν διατεθειμένη να επέμβει (και μάλιστα αποτελούσε σύμμαχο του Ιράκ από το 1984 και μετά) η επιλογή κατάληψης του Κουβέιτ θα απέφερε τα πολλαπλάσια κέρδη και ταχύτερη αύξηση των ιρακινών προσόδων από μια αργή διαδικασία συντονισμού

¹¹⁷¹ Keegan John, *The Iraq War*, Alfred A. Knopf, New York, 2004, σ. 73.

¹¹⁷² Mohamedi Fareed, "Political Economy Since the Gulf War", *MERIP*, No. 176, Iraq; in the Aftermath, May-June 1992, σ. 40.

¹¹⁷³ Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 12.

των παραγωγών για την επίτευξη της υψηλότερης τιμής του πετρελαίου που ήταν απαραίτητη για την ανοικοδόμηση του κατεστραμένου ιρακινού κράτους.

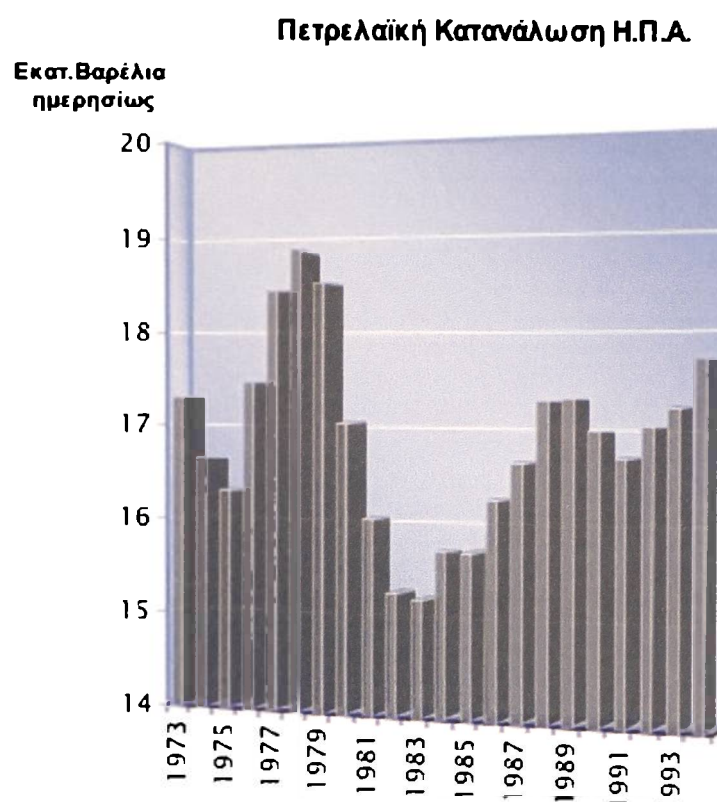
Στις 2 Αυγούστου, μία εβδομάδα μετά την αιγυπτιακή συνάντηση του Saddam Hussein με την αμερικανίδα πρέσβειρα Glaspie, 140.000 Ιρακινοί και 1.800 άρματα μάχης της ιρακινής Εθνοφρουράς εισέβαλαν στο Κουβέιτ και κατέλαβαν το σύνολο της χώρας με μικρή αντίσταση. Μέχρι τις 8 Αυγούστου το Ιράκ είχε προσαρτήσει και επισήμως το Κουβέιτ και ζήτησε να κλείσουν όλες οι ξένες πρεσβείες γιατί το Κουβέιτ ως ανεξάρτητο κράτος είχε πάψει να υπάρχει.

8.3.2 Αίτια αμερικανικής επέμβασης: η ενεργειακή ασφάλεια των Η.Π.Α.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα καταδειχθεί ότι οι Η.Π.Α. κατέφυγαν στην ένοπλη επέμβαση με κύριο σκοπό τη μακροχρόνια εξασφάλιση επαρκούς προσφοράς πετρελαίου για τις ίδιες και του συμμάχους τους καθώς ήταν και υπολόγιζαν ότι θα παρέμεναν μακροχρόνια εξαρτημένες από το μεσανατολικό πετρέλαιο. Επίσης θα δειχθεί ότι οι μηχανισμοί της αγοράς μετά την υφαρπαγή του Κουβέιτ και την απειλή επί της Σ.Αραβίας δεν θα ήταν δυνατό να παρέχουν ενεργειακή ασφάλεια στο αμερικανικό κράτος κι επομένως η πεποίθηση του Saddam Hussein ότι η υπερδύναμη δεν θα απαντούσε στην επιθετικότητα ήταν απολύτως λανθασμένη γιατί δεν βασιζόνταν σε έναν αντικειμενικό υπολογισμό των αμερικανικών συμφερόντων που διακυβεύονταν. Η κλιμάκωση της κατανάλωσης πετρελαίου στις Η.Π.Α. ενίσχυσε το στρατηγικό χαρακτήρα του αγαθού ενώ η μείωση των αμερικανικών παραγωγικών δυνατοτήτων και η νέα αγορά που δημιουργήθηκε μετά την εισβολή κατέστησαν το πετρέλαιο της Μέσης Ανατολής, και ειδικά το Σαουδαραβικό πετρέλαιο αθροιστική πηγή ισχύος. Εξάλλου, επρόκειτο για την πρώτη φορά που οι Η.Π.Α. αντιμετώπιζαν έναν αντίπαλο ο οποίος επιδίωκε στρατιωτικά τον έλεγχο των μεγαλύτερων πετρελαϊκών αποθεμάτων του κόσμου.

Η εγχώρια κατανάλωση πετρελαίου στις Η.Π.Α. απεδείχθη εκ του αποτελέσματος ότι συνδέονταν άμεσα με την τιμή του. Φυσιολογικά, η κατανάλωση μειώθηκε κάθετα μετά το 1979. Όταν όμως οι θεμελιώδεις μετατροπές στη διεθνή αγορά πετρελαίου άρχισαν, από το 1984 και μετά, να συμπιέζουν τις τιμές, η αμερικανική κατανάλωση άρχισε και πάλι να αυξάνεται, αν και με χαμηλότερους ρυθμούς από ότι στις προηγούμενες δεκαετίες (βλ. Πίνακας 7).

Έτος	Πετρελαϊκή Κατανάλωση Η.Π.Α.
1973	17,307,679
1974	16,652,710
1975	16,321,959
1976	17,461,066
1977	18,431,419
1978	18,846,622
1979	18,512,540
1980	17,055,861
1981	16,057,696
1982	15,295,720
1983	15,231,134
1984	15,725,615
1985	15,726,418
1986	16,280,627
1987	16,665,046
1988	17,283,310
1989	17,325,153
1990	16,988,496
1991	16,713,836
1992	17,032,855
1993	17,236,731
1994	17,718,159

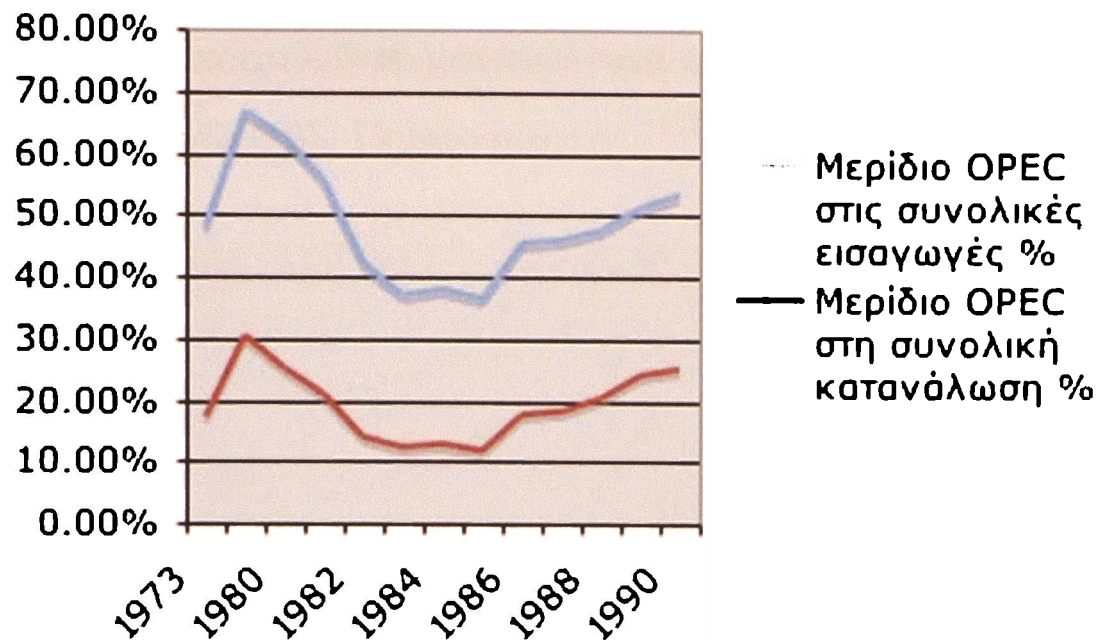

Πίνακας 7 Πετρελαϊκή Κατανάλωση Η.Π.Α. 1973-94¹¹⁷⁴

Η πετρελαϊκή κατανάλωση των Η.Π.Α. αποτυπώνει την αντίδραση των καταναλωτών και του κράτους απέναντι στις αυξημένες τιμές του πετρελαίου και αντικατοπτρίζει τη συμπεριφορά της κατανάλωσης σε παγκόσμιο επίπεδο.¹¹⁷⁵ Ωστόσο, για μια πληρέστερη χαρτογράφηση της ενεργειακής κατάστασης των Η.Π.Α. θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η εγχώρια αμερικανική παραγωγή σε σχέση με την εισαγωγή πετρελαίου από τα κράτη του OPEC. Μια σειρά από παράγοντες κατέστησαν το πετρέλαιο του OPEC σημαντικότερο για την αμερικανική οικονομία από ότι ήταν το 1973, πριν από την πρώτη πετρελαϊκή κρίση.

¹¹⁷⁴ Τα στοιχεία προέρχονται από το Energy Information Administration, *Annual Energy Review 1995*, July 1996, πίνακας 11.9. στο Energy Information Administration: Publications: Annual Energy Review 1995 <<http://tonto.eia.doe.gov/bookshelf/SearchResults.asp?title=Annual+Energy+Review>>.

¹¹⁷⁵ Για την παγκόσμια αντίδραση της κατανάλωσης στη διαφοροποίηση των τιμών Βλ. σχετικά Goldstein Joshua S., Huang Xiaoming, Akan Burch, "Energy in the World Economy, 1950-1992", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 2, June 1997, σ. 251.

	Συνολική Αμερικανική Παραγωγή	Κατανάλωση	Συνολικές Εισαγωγές	Συνολικές Εισαγωγές προς Κατανάλωση %	Μερίδιο OPEC στις συνολικές εισαγωγές %	Μερίδιο OPEC στη συνολική κατανάλωση ¹¹⁷⁶
1973	10.95	17.31	6.26	36.2%	47.8%	17.3%
1979	10.14	18.51	8.46	45.7%	66.7%	30.5%
1980	10.17	17.06	6.91	40.5%	62.2%	25.2%
1981	10.18	16.06	6	37.4%	55.4%	20.7%
1982	10.2	15.3	5.11	33.4%	42.0%	14.0%
1983	10.25	15.23	5.05	33.2%	36.9%	12.2%
1984	10.51	15.73	5.44	34.6%	37.7%	13.0%
1985	10.58	15.73	5.07	32.2%	36.1%	11.6%
1986	10.23	16.28	6.22	38.2%	45.6%	17.4%
1987	9.94	16.67	6.68	40.1%	45.8%	18.4%
1988	9.76	17.28	7.4	42.8%	47.6%	20.4%
1989	9.16	17.33	8.06	46.5%	51.4%	23.9%
1990	8.91	16.99	8.02	47.2%	53.6%	25.3%

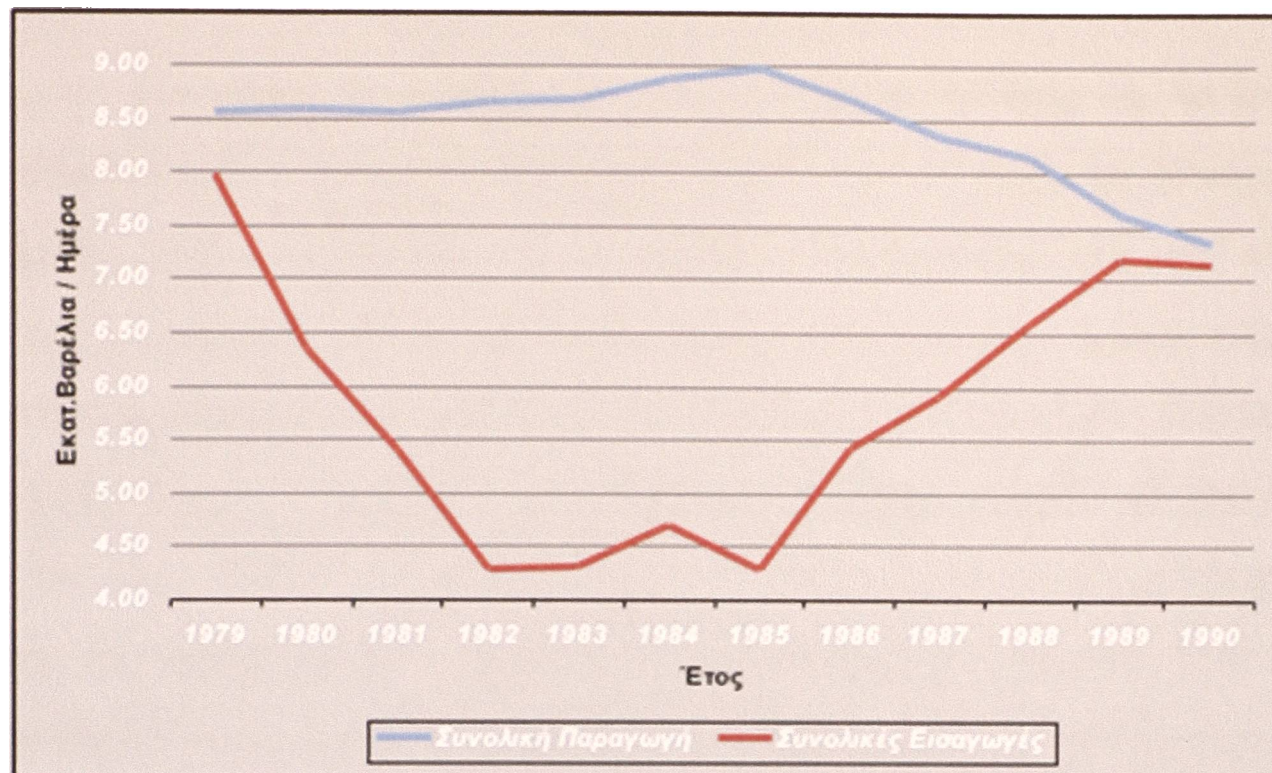
Πίνακας 8 Παραγωγή, Εισαγωγές και Μερίδια Πετρελαίου OPEC στην Αμερικανική Οικονομία¹¹⁷⁷

Η μεγάλη πτώση της τιμής του πετρελαίου από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, και ειδικά το 1986 μετά την τιμωρητική συμπεριφορά της Σαουδικής Αραβίας, είχε ως αποτέλεσμα η πετρελαϊκή παραγωγή υψηλού κόστους των Η.Π.Α. να πάψει να είναι κερδοφόρα και οι συνολικές παραγόμενες ποσότητες πετρελαίου να μειωθούν. Ενώ η αμερικανική παραγωγή διατηρήθηκε σχετικά σταθερή από το 1975 μέχρι και το 1985, κυρίως χάρην των αποθέματων στην Αλάσκα, αμέσως μετά σημείωσε πτώση που για το διάστημα 1985-1990 ανήλθε συνολικά στο 14% (βλ. Πίνακας 8) χωρίς μάλιστα να είναι αποτέλεσμα κάποιας ρυθμιστικής πολιτικής. Το γεγονός αυτό υποβάθμισε τη δυνατότητα της αμερικανικής πετρελαϊκής βιομηχανίας να ανθίσταται στις διαφοροποιήσεις της παραγωγής του OPEC σε μια χρονική

¹¹⁷⁶ Ποσοστά κατά προσέγγιση ως γινόμενο ποσοστιαίων μεγεθών με δύο δεκαδικά ψηφία.

¹¹⁷⁷ Τα στοιχεία προέρχονται από το Energy Information Administration, *Annual Energy Review 1995*, July 1996, πίνακες 5.4, 5.1, 11.9.

φάση κατά την οποία η πετρελαϊκή κατανάλωση αυξάνονταν και οδηγούσε με τη σειρά της στην αύξηση των εισαγωγών (βλ. Παράσταση 6).¹¹⁷⁸

Παράσταση 6 Συνολική Παραγωγή και Συνολικές Εισαγωγές Πετρελαίου της Αμερικανικής Οικονομίας 1979-90 (εκατ.βαρ.μέρα)¹¹⁷⁹

Οι συγκρίσεις με βάση τα στοιχεία του πίνακα είναι εύκολες αν και δεν αντικατοπτρίζουν με απόλυτη πιστότητα τα δομικά χαρακτηριστικά της αγοράς. Πραγματικά, σε σχέση με το 1973 οι Η.Π.Α. κατανάλωναν το 1990 περίπου τις ίδιες ποσότητες πετρελαίου, εντούτοις εισήγαγαν μεγαλύτερο μέρος του συνολικού καταναλώμενου πετρελαίου και ο OPEC καταλάμβανε μεγαλύτερο μέρος αυτών των εισαγωγών. Εμμέσως, αυτό συνεπάγονταν αυξημένη εξάρτηση από το πετρέλαιο της Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου ειδικά.

Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στο ζήτημα των τιμών. Καθότι η ενεργειακή παραγωγή των Η.Π.Α. (η οποία με τη σειρά της επηρέαζε το καθεστώς εξάρτησης) ήταν σε μεγάλο βαθμό συνάρτηση της τιμής του πετρελαίου, αναπόφευκτα το ζήτημα της τιμολόγησης ενέπλεκε τα αμερικανικά με τα συμφέροντα των χωρών της Μέσης Ανατολής. Σε αυτό το ζήτημα η αμερικανική πολιτική παρουσίαζε εκ των πραγμάτων ένα δυισμό. Το συμφέρον των Η.Π.Α. ήταν η σταθεροποίηση των τιμών σε ένα επίπεδο το οποίο αφενός να εγγυάται τη βιωσιμότητα των αμερικανικών πετρελαϊκών επιχειρήσεων αλλά ταυτόχρονα να μην απειλεί το σύνολο της οικονομίας μέσω πληθωριστικών πιέσεων. Αυτός ήταν και ο λόγος της επίσκεψης

¹¹⁷⁸ Βλ. σχετικά και Aarts Paul, Renner Michael, "Oil and the Gulf War", *Middle East Report*, No. 171, The Day After, July – August 1991, s. 26.

¹¹⁷⁹ Βασισμένο σε στοιχεία από το Energy Information Administration, *Annual Energy Review 2007*, Πίνακες 5.2 και 5.7, Office of Energy Markets and End Use, U.S. Department of Energy, Washington D.C., June 2008 στο Energy Information Administration: Publications: Annual Energy Review 2007 <<http://tonto.eia.doe.gov/bookshelf/SearchResults.asp?title=Annual+Energy+Review>>

του τότε αντιπροέδρου George Bush στη Σαουδική Αραβία το 1986 όταν, σε αντίθεση με τη διακυρρηγμένη φιλελεύθερη πολιτική Reagan, προσπάθησε να εκμαιεύσει από τον Σαουδάραβα βασιλέα μια πολιτική δέσμευση για αύξηση των τιμών.¹¹⁸⁰

Με αυτά ως δεδομένα, τα συμφέροντα των Η.Π.Α. με το Ιράκ και το Ιράν συνέκλιναν γιατί τα κατεστραμένα κράτη με μεγάλους πληθυσμούς είχαν ως στόχο τη διατήρηση των τιμών σε υψηλά επίπεδα ώστε να προκύπτει η μέγιστη κερδοφορία και να καλύπτονται οι αναπτυξιακές τους ανάγκες. Οι τιμές αυτές θα ευνοούσαν την αμερικανική πετρελαϊκή βιομηχανία εφόσον προέκυπταν αρμονικά και δεν ήταν αποτέλεσμα οξείας διακύμανσης που θα προκαλούσε κρίση όπως το 1973 ή το 1979. Σε αυτό το πλαίσιο τοποθετούνται και οι, μετά την εισβολή, εγγυήσεις του Saddam Hussein προς τον George Bush ότι η κατάληψη του Κουβέιτ από τις ιρακινές δυνάμεις δεν θα απειλούσε την ενεργειακή ασφάλεια των Η.Π.Α.. Το πετρέλαιο θα συνέχιζε να πωλείται κανονικά σε μια περισσότερο «λογική» τιμή κοντά στα 25 δολάρια το βαρέλι οπότε η παγκόσμια οικονομία δεν θα διαταρράσσονταν.¹¹⁸¹ Με αυτό τον τρόπο ο Saddam επιδίωκε να αναδείξει το Ιράκ σε εταίρο των Η.Π.Α. στο ενεργειακό τοπίο.

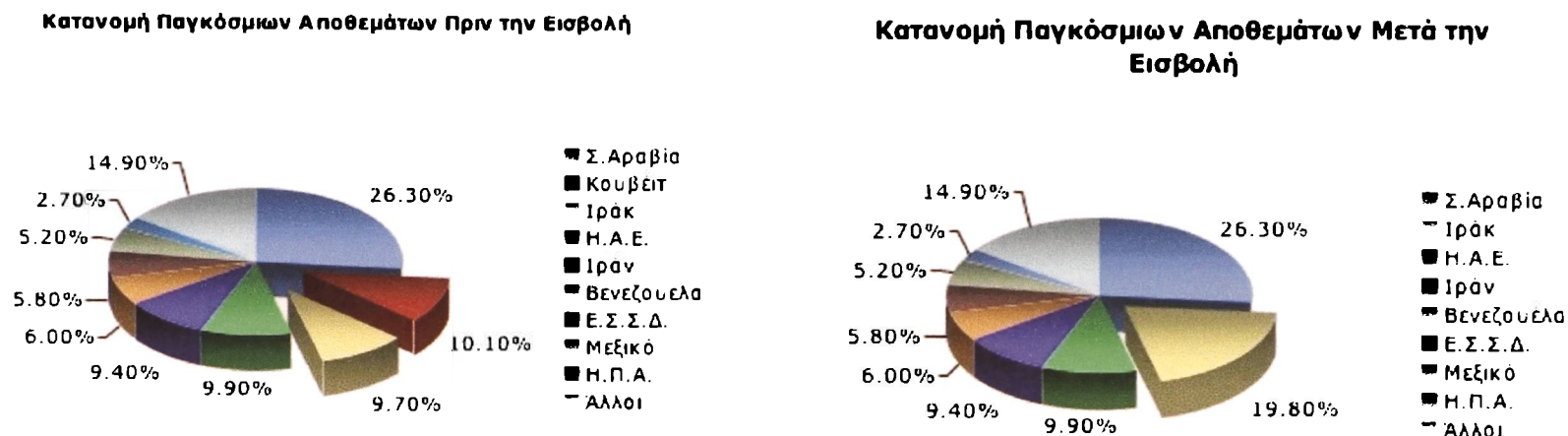
Από την άλλη, το κατακτημένο Κουβέιτ όπως και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, προωθούσαν μια πολιτική χαμηλών τιμών ώστε η κατανάλωση πετρελαίου παγκοσμίως να διατηρείται σε υψηλά επίπεδα και το μερίδιο της αγοράς του OPEC να διαιωνίζεται. Η εν λόγω πολιτική οφείλονταν στην καλύτερη οικονομική κατάσταση των δύο χωρών αλλά και στην υψηλότερη παραγωγή και στα μεγαλύτερα διαθέσιμα αποθέματά τους οπότε η αύξηση της κατανάλωσης ήταν θεμιτή. Επομένως, με αντικειμενικά κριτήρια, η πετρελαϊκή πολιτική που ακολούθησε το Κουβέιτ δεν συμβάδιζε ούτε με τις ιρακινές αλλά ούτε και με τις αμερικανικές προτιμήσεις.

Δεν είναι υπερβολή το να ισχυριστεί κανείς ότι η εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ από μόνη της δεν απείλησε την ενεργειακή ασφάλεια των Η.Π.Α.. Για να γίνει αυτό αντιληπτό αρκεί κανείς να εξετάσει ποια ήταν τα πραγματικά αποτελέσματα της εισβολής στο οικονομικό πεδίο. Με την εισβολή το Ιράκ επέκτεινε τον έλεγχό του στο 19.8% των παγκόσμιων αποθεμάτων πετρελαίου (βλ. Πίνακας 9). Μεσοπρόθεσμα θα είχε τη δυνατότητα να παράγει, χωρίς περαιτέρω επενδύσεις και εφόσον ακολουθούσε τα μερίδια του OPEC του Αυγούστου 1990, περίπου 4.6 εκατ. βαρέλια ημερησίως έναντι 5.4 εκατ. της Σαουδικής Αραβίας. Αναλογικά, το Ιράκ θα παρήγαγε περίπου το 21% της συνολικής παραγωγής του OPEC έναντι

¹¹⁸⁰ Βλ. σχετικά Yergin, *The Prize*, 1993, σσ. 756-757 και Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 228.

¹¹⁸¹ Baram Amatzia, "U.S. Input into Iraqi Decisionmaking, 1988-1990", στο Lesch David W., *The Middle East and the United States*, Westview Press, 2003, σ. 344.

του 24.4% της Σαουδικής Αραβίας.¹¹⁸² Πρακτικά, αυτό θα σήμαινε ότι θα περιορίζονταν η δυνατότητα της Σαουδικής Αραβίας να παρεμβαίνει ρυθμιστικά στην παραγωγή του OPEC είτε ως swing παραγωγός είτε ως πειθαρχικό όργανο με το μέσο της υπερπροσφοράς.

Χώρα	Πριν την εισβολή	Μετά την εισβολή
Σ.Αραβία	26.30%	26.30%
Κουβέιτ	10.10%	10.10%
Ιράκ	9.70%	19.80%
Η.Α.Ε.	9.90%	9.90%
Ιράν	9.40%	9.40%
Βενεζουέλα	6.00%	6.00%
Ε.Σ.Σ.Δ.	5.80%	5.80%
Μεξικό	5.20%	5.20%
Η.Π.Α.	2.70%	2.70%
Άλλοι	14.90%	14.90%

Πίνακας 9 Πετρελαϊκά Αποθέματα ως ποσοστό % επί των παγκοσμίων¹¹⁸³

Το γεγονός αυτό από μόνο του δεν αποτελούσε όμως απειλή για τα αμερικανικά ενεργειακά συμφέροντα και τούτο διαφάνηκε αμέσως μετά την εισβολή. Η αντίδραση της αγοράς ήταν μεν σπασμωδική αλλά πολύ περισσότερο περιορισμένη σε σχέση με τις προηγούμενες πετρελαϊκές κρίσεις. Μεταξύ του Αυγούστου και του Οκτωβρίου του 1990, η τιμή του πετρελαίου αυξήθηκε κατά 118% η οποία ήταν υψηλότερη ακόμα και από την αύξηση μετά την ισλαμική επανάσταση στο Ιράν.¹¹⁸⁴ Αυτό οφείλονταν στο γεγονός ότι η απόφαση 661 του Συμβουλίου Ασφαλείας του Ο.Η.Ε. για την επιβολή εμπάργκο στο Ιράκ¹¹⁸⁵ έθεσε μεταξύ 4.0 και 4.3 εκατ. βαρέλια αργού εκτός αγοράς. Το άθροισμα της ιρακινής και της

¹¹⁸² Στοιχεία από το "Member Countries' Crude Oil Production Allocations" στο www.opec.org.

¹¹⁸³ Τα στοιχεία από το *Oil and Gas Journal*, December 1991.

¹¹⁸⁴ Horwich George, "Reflections in the Twentieth Anniversary of the 1973-1974 Oil Price Shock", στο Feldman, *The Energy Crisis*, 1996, σ. 85.

¹¹⁸⁵ βλ. United Nations Security Council, *Resolution 661*, 6 August 1990, διαθέσιμο στο www.un.org.

κουβεϊτιανής παραγωγής αντιστοιχούσε στο 7% της παγκόσμιας προσφοράς και τα δυσμενή αποτελέσματα της έλειψής του θα ήταν *ceteris paribus* αντίστοιχα της περιόδου 1973-1974.¹¹⁸⁶

Όμως η αγορά είχε από τότε αλλάξει. Καταρχήν, η αγορά πριν την εισβολή του Ιράκ χαρακτηρίζονταν από χαμηλές τιμές και προσφορά που υπερκάλυπτε τη ζήτηση, εξάλλου αυτός ήταν και ο λόγος της ιρακινής εισβολής εξ' αρχής. Οπότε η αντικειμενική συνθήκη μιας κρίσης, το έλλειμα προσφοράς, δεν υπήρχε. Το αντίθετο, το κενό προσφοράς που δημιουργήθηκε από την απώλεια της παραγωγής του Ιράκ και του Κουβέιτ με τις αποφάσεις του Ο.Η.Ε. καλύφτηκε (σε αντίθεση με το 1979) άμεσα από κράτη εντός κι εκτός ΟΡΕC μεταξύ των οποίων και η Σαουδική Αραβία που κάλυψε σε μεγαλύτερο βαθμό από οποιονδήποτε άλλο παραγωγό την απώλεια συνεισφέροντας περισσότερο από τα δύο τρίτα των απαραίτητων ποσοτήτων.¹¹⁸⁷ Η αντίδραση της Σαουδικής Αραβίας συνεισέφερε επομένως τα μέγιστα στην αντιμετώπιση της κρίσης.

Δεύτερον, όταν η κρίση του 1990 ξέσπασε η εσωτερική αγορά των Η.Π.Α. δεν ρυθμιζόνταν όπως τη δεκαετία του 1970, δεν ίσχυε επιβολή τιμών από την κυβέρνηση, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει κίνητρο για τους επιχειρηματίες να αγοράσουν το πετρέλαιο στις τεχνητά χαμηλές τιμές και να το κρατήσουν σε στοκ για να το πουλήσουν αργότερα σε υψηλότερες.¹¹⁸⁸ Η κυβέρνηση Bush όντως επενέβει στην αγορά *ζητώντας* τη διατήρηση των τιμών σε ανεκτά επίπεδα αλλά η διαφορά μεταξύ της επίκλησης συγκράτησης και της επιβολής τιμών είναι μεγάλη.¹¹⁸⁹ Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση αποφάσισε να μην επιβάλει περιορισμούς στις εξαγωγές αργού, παρόλες τις πιέσεις μελών του Κογκρέσου προς αυτή την κατεύθυνση, κι έτσι αποφεύχθηκε μια διαδοχική κρίση στις αμερικανικές εταιρίες διύλισης.¹¹⁹⁰

Τρίτον, οι αγορές futures λειτούργησαν ως προστατευτικό μαξιλάρι για τους φόβους της διακύμανσης της τιμής. Δεν ανέτρεψαν τα αίτια της ανασφάλειας αλλά άμβλυναν τα αποτελέσματά τους. Για την αντιστάθμιση του κινδύνου οι αγοραστές προμηθεύτηκαν συμβόλαια μελλοντικής αγοράς, των οποίων αν και η τιμή αυξήθηκε εντούτοις το κόστος τους βραχυχρόνια αμβλύθηκε μέσα από την επαναπώλησή τους.¹¹⁹¹

Οι οποιεσδήποτε αυξήσεις στις τιμές του πετρελαίου τον Αύγουστο του 1990 δεν οφείλονταν επομένως στις πραγματικές διαθέσιμες ποσότητες πετρελαίου αλλά στην αρχικά

¹¹⁸⁶ Lieber Robert, "Oil and Power After the Gulf War", *International Security*, Vol. 17, No. 1, Summer 1992, σ. 163.

¹¹⁸⁷ Βλ. ό.π., σσ. 164-165.

¹¹⁸⁸ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 296.

¹¹⁸⁹ Βλ. σχετικά Verleger, "Understanding the 1990 Oil Crisis", 1990, σ. 6.

¹¹⁹⁰ Ο.π..

¹¹⁹¹ Adelman, *Genie out of the Bottle*, 1995, σ. 296.

έντονη προληπτική αγορά πετρελαίου από τις εταιρίες διύλησης υπό τον φόβο ότι η διακοπή της προσφοράς ήταν επαπειλούμενη όπως και στην άρνηση της αμερικανικής κυβέρνησης να χρησιμοποιήσει το Στρατηγικό Απόθεμα Πετρελαίου (SPR) για να καθησυχάσει τις επιχειρήσεις.¹¹⁹² Έτσι, μετά από μια σύντομη κορύφωση η τιμή του βαρελιού έπεσε στα 27.4 δολάρια στις 15 Ιανουαρίου 1991, την ημέρα εκίνησης των βομβαρδισμών του Ιράκ, και δύο μέρες αργότερα έπεσε και πάλι στα 16.4 δολάρια και κυμάνθηκε μεταξύ 16 και 19 δολαρίων για πολλούς μήνες. Αν το δει κανείς σε βάθος χρόνου επρόκειτο για την ταχύτερη ανάνηψη της αγοράς στη σύντομη πετρελαϊκή ιστορία.

Αν η ελεύθερη αγορά αυτορυθμιζόμενη και υποστηριζόμενη από την αντίδραση των μεγάλων παραγωγών κατάφερε να περιορίσει τα αποτελέσματα μιας στρατιωτικής εισβολής στον τρίτο μεγαλύτερο παραγωγό πετρελαίου του κόσμου τότε το ερώτημα που αποκτά ενδιαφέρον είναι γιατί οι Η.Π.Α. προχώρησαν σε ένοπλη επέμβαση εφόσον φαινόταν ότι ήταν ενεργειακά και οικονομικά άτρωτες.

Το πρόβλημα της μείωσης της προσφοράς που προκάλεσε η ιρακινή εισβολή δεν ήταν το κεντρικό. Στο ενδεχόμενο που το Ιράκ προσαρτούσε ανεμπόδιστα το Κουβέιτ η σταδιακή άνοδος και η διατήρηση της τιμής του πετρελαίου σε υψηλά επίπεδα θα οδηγούσε νομοτελειακά στην μακροχρόνια αντικατάσταση της απωλεσθείσας παραγωγής είτε από πετρελαϊκές επενδύσεις σε άλλες πετρελαιοπαραγωγές περιοχές το κόσμου είτε από το ίδιο το Ιράκ το οποίο προκειμένου να καρπωθεί την επιτυχή εισβολή θα επανέρχονταν στην αγορά για προσόδους. Το πρόβλημα ήταν ότι η αύξηση των τιμών μετά την εισβολή αποτελούσε στην πραγματικότητα μια βραχυχρόνια αντίδραση σε μια βραχυχρόνια έλειψη και δεν επρόκειτο να μεταβάλει μακροχρόνια το κόστος του μεσανατολικού πετρελαίου ώστε να είναι βιώσιμες οι επενδύσεις σε άλλα γεωγραφικά μήκη και πλάτη· ο Περσικός Κόλπος θα παρέμενε επομένως ο πετρελαϊκός ομφαλός του κόσμου.¹¹⁹³ Με άλλα λόγια, η απώλεια της ιρακινής και κουβεϊτιανής παραγωγής ήταν το ήσσονος σημασίας αποτέλεσμα της κρίσης και μπορούσε να αντιμετωπιστεί με την αντίδραση της αγοράς. Το μεγίστης σημασίας ζήτημα ήταν το ότι οι οικονομικές συνθήκες δεν θα επέτρεπαν την υποκατάσταση του Περσικού Κόλπου από μια άλλη πετρελαιοφόρα περιοχή κι επομένως το μέλλον των παραγωγών του Κόλπου θα καθόριζε και την πορεία της αγοράς. Για αυτό τον λόγο, στον απόηχο της εισβολής, οι περισσότεροι ειδικοί στην πετρελαϊκή αγορά δεν πίστευαν ότι το πετρέλαιο του Περσικού Κόλπου θα περιθωριοποιούνταν λόγω της κρίσης αλλά ότι θα καταλάμβανε μελλοντικά διαρκώς

¹¹⁹² Adelman, "Oil Fallacies", στο Adelman, *The Economics of Petroleum Supply*, 1993, σ. 541 και Verleger Jr. Philip K., "Understanding the 1990 Oil Crisis", *The Energy Journal*, Vol. 11, No. 4, σσ. 4-5.

¹¹⁹³ Sterner Michael, "Navigating the Gulf", *Foreign Policy*, No. 81, Winter 1990-1991, σ. 42.

αυξανόμενο μέρος της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου παρά του ότι η νέα κατανομή μεριδίων είχε προκύψει από ένοπλη επίθεση.¹¹⁹⁴

Εφόσον ο Περσικός Κόλπος θα παρέμενε η παγκόσμιας σημασίας περιοχή παραγωγής, το αμερικανικό ενδιαφέρον ορθώς επικεντρώνονταν στο ζήτημα της αυτονομίας της σαουδαραβικής πολιτικής ηγεσίας στις αποφάσεις που αφορούσαν το πετρέλαιο αλλά και της διατήρησης της κυριαρχίας επί του εδάφους της. Η κρίση του 1990 δεν αποκάλυψε μεν τις αδυναμίες του διεθνούς οικονομικού συστήματος που είχαν απασχολήσει θεωρητικούς και πολιτικούς κατά τις προηγούμενες ενεργειακές κρίσεις αλλά κατέδειξε με περισσότερη σαφήνεια από ποτέ την ποσοτική υπεροχή της Σαουδική Αραβίας και την επιρροή της στην αγορά. Η Σαουδική Αραβία είχε με διαφορά τα μεγαλύτερα πετρελαϊκά αποθέματα παγκοσμίως κατέχοντας τουλάχιστον τα διπλάσια αποθέματα πετρελαίου από οποιοδήποτε άλλο κράτος και μπορούσε να επεμβαίνει στην αγορά είτε για να επιβάλλει την τάξη στα υπόλοιπα μέλη του OPEC είτε να ενεργεί «πυροσβεστικά» όταν αντιμετώπιζονταν κρίσεις.¹¹⁹⁵ Η απώλεια ή ο εκβιασμός της από μια περιφερειακή δύναμη θα είχε οδυνηρές επιπτώσεις.

Στο ζήτημα της ασφάλειας της Σαουδικής Αραβίας, οι συνθήκες το 1990 ήταν εντελώς διαφορετικές από ότι τα προηγούμενα σαράντα χρόνια. Από την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής των Η.Π.Α. από το 1945 μέχρι και το 1988 που προηγήθηκε, προέκυψε ότι κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου οι Η.Π.Α. ποτέ δεν υποχρεώθηκαν να διαχειριστούν με χρήση ένοπλης ισχύος τα αμυντικά προβλήματα του Περσικού Κόλπου. Μια σειρά από παράγοντες συνέβαλλαν ώστε η απαίτηση επέμβασης των Η.Π.Α. ποτέ να μην λάβει χώρα. Ο σημαντικότερος παράγοντας μέχρι το 1968 ήταν η βρετανική παρουσία η οποία εγγυόνταν την σταθερότητα στην περιοχή είτε μέσω του βρετανικού διπλωματικού μηχανισμού είτε δια της ισχύος των βρετανικών όπλων. Έτσι η αμερικανική, όπως και η σοβιετική, ηγεσία επικεντρώθηκαν στα προβλήματα του Αραβικού εθνικισμού που ταλάνιζαν την μεσογειακή πλευρά της Μέσης Ανατολής. Αμέσως μετά, η σταθερότητα προήχθη μέσω «πληρεξουσιών» δηλαδή με την περιορισμένη ενίσχυση της Σαουδικής Αραβίας αλλά κυρίως τη δραματική ισχυροποίηση του Ιράν το οποίο εξελίχθηκε σε στρατιωτικά κυρίαρχη δύναμη που προσέβλεπε σε μια φιλοδυτική περιφερειακή ηγεμονία. Όταν ο Σάχης ανατράπηκε η αμερικανική διπλωματία επικεντρώθηκε στο Ιράκ το οποίο, αν και ποτέ δεν αποτέλεσε σύμμαχο τόσο στενό όσο το Ιράν, εντούτοις λειτούργησε αποδοτικά ως ανασταλτικός παράγοντας του εχθρικού προς τα δυτικά συμφέροντα ισλαμικού κράτους. Μέχρι τότε το σημαντικότερο πετρελαϊκό κράτος

¹¹⁹⁴ Sterner, "Navigating the Gulf", Winter 1990-1991, σ. 43.

¹¹⁹⁵ Βλ. σχετικά Energy Information Administration, *Annual Energy Review 1995*, July 1996, πίνακας 11.3.

της περιοχής, η Σαουδική Αραβία, ποτέ δεν απειλήθηκε και, κυρίως, ποτέ δεν βρέθηκε στο έλεος μιας οργανωμένης στρατιωτικής μηχανής. Εξάλλου, οι αμερικανικές στρατιωτικές κινήσεις που στόχευαν στην προστασία του Περσικού Κόλπου, το Δόγμα Carter, ήταν ανέκαθεν προληπτικές και αποσκοπούσαν στην αποτροπή της δυνητικής, και όπως απεδείχθη απίθανης, σοβιετικής επιθετικότητας.

Η παραπάνω ανασκόπηση των προκλήσεων για τα αμερικανικά συμφέροντα είναι απαραίτητη για να γίνει αντιληπτή η ανατροπή των συσχετισμών που αφορούσαν στη Σαουδική Αραβία όταν τα ιρακινά στρατεύματα εισέβαλαν στο Κουβέιτ και πλησίασαν σε απόσταση μερικών χιλιομέτρων τα σαουδαραβικά σύνορα. Για την αμερικανική ηγεσία διαγράφονταν τώρα τρία δυσάρεστα ενδεχόμενα: *πρώτο*, και λιγότερο πιθανό, το Ιράκ να κινηθεί άμεσα εναντίον της Σαουδικής Αραβίας και να καταλάβει με περιορισμένη αντίσταση μια παγκόσμια πηγή πλούτου, *δεύτερο*, και πιθανότερο, με την ισχύ των όπλων και το τετελεσμένο της επιτυχούς εισβολής στο Κουβέιτ το Ιράκ να ακολουθήσει μια εκβιαστική πολιτική έναντι της Σαουδικής Αραβίας με σκοπό να αντλήσει κέρδη μέσω του OPEC και *τρίτο*, και βέβαιο εφόσον δεν εκδηλώνονταν κάποια αντίσταση, με τις πετρελαικές προσόδους του Κουβέιτ η οικονομική ισχύς του Ιράκ θα αυξάνονταν σε τέτοιο βαθμό ώστε ο Saddam Hussein θα ηγούνταν μιας νέας περιφερειακής υπερδύναμης. Και τα τρία ενδεχόμενα αποτελούσαν αρνητικά σενάρια για τις Η.Π.Α. τόσο όσον αφορά στην απώλεια επιρροής επί των παραγωγών πετρελαίου όσο και στα αποτελέσματα της περιφερειακής ισορροπίας ισχύος.

Μια ιρακινή εισβολή στη Σαουδική Αραβία ή ακόμα και μια επισταμένη πολιτική εκβιασμού με την απειλή χρήσης όπλων θα είχε ως αποτέλεσμα την άνευ προηγουμένου συγκέντρωση «πετρελαικής ισχύος» υπό μια πολιτική εξουσία. Το Ιράκ θα ήλεγχε άμεσα ή έμμεσα το 46.8% των παγκοσμίων αποθεμάτων και θα μπορούσε να ασκεί περιοριστικό έλεγχο στην παγκόσμια αγορά ενέργειας (βλ. Πίνακας 9). Οι δυνατότητες που θα παρείχε τέτοια συγκέντρωση αποθεμάτων μπορούν να γίνουν κατανοητές μέσα από τα περιθώρια δράσης που η Σαουδική Αραβία απολάμβανε στην περίοδο από το 1945 μέχρι και το 1990 όντας κάτοχος μόλις του 26.3% των παγκοσμίων αποθεμάτων. Η ποσοτική υπεροχή της Σαουδικής Αραβίας ήταν εκείνη η οποία της προσέδωσε τα ηνία στο πετρελαικό σοκ του 1973-1974, η μείωση της σαουδαραβικής παραγωγής προκάλεσε τον πανικό του 1979 και η «πυροσβεστική» δράση της Σαουδικής Αραβίας ήταν που συνεισέφερε τα μέγιστα στη σταθεροποίηση της αγοράς τους πρώτους μήνες της κρίσης του 1990. Μέχρι και το 1990 το γεγονός ότι ο OPEC ήταν ένας οργανισμός από κυρίαρχα κράτη τα οποία πολλές φορές αλληλεξουδετέρωναν τις δράσεις τους λόγω εγωιστικής συμπεριφοράς ήταν το στοιχείο το οποίο περιόριζε κάθετα τις δυνατότητες

χειραγώγησης της πετρελαϊκής αγοράς και ευνοούσε τους καταναλωτές. Από το 1981 και μετά αυτό έγινε ιδιαίτερα αισθητό όταν η ανταγωνιστικότητα του μεσανατολικού πετρελαίου μειώθηκε.

Αντιθέτως, ο μετασχηματισμός της αγοράς που θα προέκυπτε από το συνδυασμό της κουβεϊτιανής, της ιρακινής και της σαουδαραβικής παραγωγικότητας υπό την ιρακινή εξουσία θα εξουδετέρωνε κάθε αντίδραση γιατί θα καθιστούσε ανώφελες τις αντιδράσεις των μικρότερων παραγωγών του OPEC ενώ θα απαιτούνταν πολύ βαθύτερη συνεργασία μεταξύ των εκτός του OPEC παραγωγών ώστε να επέλθει ισορροπία. Στα πλαίσια του OPEC οι αλλαγές θα ήταν θεμελιώδεις γιατί η λήψη των αποφάσεων θα εξελίσσονταν πρακτικά σε εκβιασμένες κινήσεις υπό την απειλή οικονομικού στραγγαλισμού ή ωμής βίας, όπως ακριβώς εξαναγκάστηκαν οι μικροί παραγωγοί να παραδοθούν στην ποσοτική υπεροχή της Σαουδικής Αραβίας ή το Κουβέιτ να υποχωρήσει υπό την πίεση της στρατιωτικής ισχύος του Ιράκ. Ο αμερικανικός φόβος ήταν ότι τα κράτη του Περσικού Κόλπου δεν θα αντιμετώπιζαν σε καμία περίπτωση στρατιωτικά το Ιράκ αλλά θα προσπαθούσαν κατευναστικά και μέσω υποχωρήσεων στα πετρελαϊκά ζητήματα να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις του.¹¹⁹⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και στην κορύφωση των απειλών του Ιράκ οι ηγέτες του Κουβέιτ πίστευαν ότι αποσκοπούσαν απλώς στην απόσπαση οικονομικής βοήθειας. Στη συνάντηση της Jeddah οι εκπρόσωποι του Κουβέιτ είχαν ως στόχο την ανταλλαγή της οικονομικής βοήθειας και της συνεργασίας στο πλαίσιο του πετρελαϊκού εμπορίου με αντάλλαγμα ένα διακανονισμό για σταθερά σύνορα μεταξύ των δύο χωρών.¹¹⁹⁷

Απέναντι στον κίνδυνο συγκέντρωσης της πετρελαϊκής ισχύος υπό ένα ιρακινό καθεστώς ένα οικονομικό αντεπιχείρημα θα ήταν ότι ακόμα και με έναν εξαιρετικά μεγάλο παραγωγό παγκόσμιου βεληνεκούς η αγορά και πάλι θα ισορροπούσε μακροχρόνια υποχρεώνοντάς τον να μετριάσει τις απαιτήσεις του στην τιμή για να διατηρηθεί μια ανθηρή αγορά πετρελαίου. Δηλαδή, ακόμα κι αν το Ιράκ συμπεριφέρονταν ως «γέρακας των τιμών» η κατανάλωση τελικά θα μειώνονταν ή το πετρέλαιο θα υποκαθιστώνταν από εναλλακτικές μορφές ενέργειας που θα προσέφεραν μεγαλύτερη οικονομική απόδοση και περισσότερη ασφάλεια προσφοράς. Από μια οικονομική σκοπιά αυτό αποτελεί την ορθόδοξη οπτική του συστήματος. Όμως η εν λόγω επιχειρηματολογία θέτει στο περιθώριο τα πολιτικά κριτήρια με τα οποία λειτουργούν τα κράτη.

¹¹⁹⁶ Bush George, Scowcroft Brent, *A World Transformed*, Vintage Books, New York, 1998, σ. 320.

¹¹⁹⁷ Ghabra Shafeeq N. "Kuwait and the United States: The Reluctant Ally and U.S. Policy Toward the Gulf στο Lesch David W., *The Middle East and the United States*, Westview Press, 2003, σ. 315.

Η ιστορία του πετρελαϊκού εμπορίου καταδεικνύει ότι το συμφέρον κάθε οικονομίας-καταναλωτή εντοπίζεται όχι μόνο στη διατήρηση κάποιας βέλτιστης τιμής, η οποία έτσι κι αλλιώς μεταβάλλεται συνεχώς λόγω της επίδρασης της τεχνολογίας και άλλων οικονομικών μηχανισμών, αλλά κυρίως στη σχετική σταθερότητά της σε βάθος χρόνου. Οι βραχυχρόνιες διακυμάνσεις στις τιμές είναι μεν φυσιολογικές και αναπόφευκτες από την οικονομική σκοπιά αλλά οι πολιτικές πτυχές του διεθνούς συστήματος επηρεάζονται από αυτές και ταυτόχρονα τις επηρεάζουν.¹¹⁹⁸ Δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι τα προβλήματα που τα κράτη της Δύσης αντιμετώπισαν κατά τη δεκαετία του 1970 ήταν απόρροια του ρυθμού αύξησης της τιμής κι όχι του τελικού της ύψους. Όλες οι δυτικές οικονομίες κατάφεραν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να απορροφήσουν το υψηλότερο κόστος της ενέργειας αλλά κατέβαλαν όλες το κόστος του πανικού που προέκυψε από την μετεωρική αύξηση των τιμών σε περιορισμένο χρόνο. Όμως, τα κράτη δεν είναι διατεθειμένα να ανεκτούν την, έστω και πρόσκαιρη, υποβάθμιση της οικονομικής ισχύος τους με την προσμονή, ή την ελπίδα, ότι η αγορά θα ισορροπήσει στο μέλλον και θα αποδώσει οφέλη. Η μείωση της εθνικής ισχύος από εξωτερικούς παράγοντες αποδίδει ασύμμετρα οικονομικά οφέλη τα οποία εξελίσσονται σε πολιτικά και περιορίζουν την εθνική αυτονομία.¹¹⁹⁹ Έτσι, ήταν λογικές και χαρακτηριστικές οι προβλέψεις του George Bush προς τα μέλη του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας ότι, ελέγχοντας έστω το 20% του παγκόσμιου πετρελαίου, ο Σαντάμ θα ήταν ικανός να χειραγωγήσει τις παγκόσμιες τιμές και να έχει τις Η.Π.Α. και τους συμμάχους τους στο έλεός του. Υψηλότερες τιμές πετρελαίου θα ενίσχυαν τον πληθωρισμό και θα επιδείνωναν την ήδη ζοφερή κατάσταση της οικονομίας των Η.Π.Α..¹²⁰⁰

Σε κάθε περίπτωση, ακόμα κι αν η κρίση επιλύονταν ειρηνικά και οι τιμές υποχωρούσαν οι ειδικοί πίστευαν ότι η υψηλότερη τιμή του πετρελαίου το 1990 θα είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση του αμερικανικού ΑΕΠ κατά 0.5 έως 1% και την αύξηση του πληθωρισμού κατά 1%. Δεδομένου ότι η αμερικανική οικονομία προβλέπονταν να σημειώσει το 1991 μεγέθυνση του ΑΕΠ κατά 2% η μείωση ήταν πολύ σοβαρή.¹²⁰¹ Ήταν φυσικό το ότι η πολιτική ηγεσία δεν αναφέρθηκε ποτέ στον αυτορυθμιστικό ρόλο της πετρελαϊκής αγοράς και στη δυνατότητά της να υποκαταστήσει την ένοπλη ισχύ. Ακόμα και για την οπαδό του ακραιφνούς οικονομικού φιλελευθερισμού Margharet Thatcher ίσχυε αντίστοιχα ότι «το να

¹¹⁹⁸ βλ. σχετικά Maugeri Leonardo, "Not in Oil's Name", *Foreign Affairs*, Jul-Aug 2003, σ. 165-174. Ο Maugeri περιγράφει το πως το πετρελαϊκό εμπόριο από μόνο του δεν αποτελεί πηγή κινδύνου αλλά ο σημαντικότερος παράγοντας για την ενεργειακή ασφάλεια είναι οι ενδογενείς και εξωγενείς πολιτικές ανακατατάξεις στα κράτη του Περσικού Κόλπου.

¹¹⁹⁹ Βλ. λόγου χάρι τις αντιδράσεις του Kissinger κατά το πετρελαϊκό εμπόργκο του 1973-74 (βλ. κεφ. 7.2.4)

¹²⁰⁰ Woodward Bob, *The Commanders*, Ποντίκι, Αθήνα, 1991, σ. 63.

¹²⁰¹ Sterner Michael, "Navigating the Gulf", *Foreign Policy*, No. 81, Winter 1990-1991, σ. 43.

χάσουμε το σαουδαραβικό πετρέλαιο είναι ένα πλήγμα που δεν μπορούμε να ανεχτούμε»¹²⁰² παρόλο που αντικειμενικά η Μεγάλη Βρετανία κατείχε αυτόνομη παραγωγική δυνατότητα, ήταν ήδη ενεργειακά αυτάρκης και ευνοούνταν από τις υψηλές τιμές.

Πρέπει να σημειωθεί, επιπλέον, ότι η αντίστροφη πορεία των τιμών θα ήταν εξίσου σημαντική στα αποτελέσματά της. Το 1986 η Σαουδική Αραβία κατάφερε να διαλύσει τις φιλοδοξίες για αυξημένες προσόδους των περισσότερων παραγωγών του κόσμου πλημυρίζοντας την αγορά με πετρέλαιο και βυθίζοντας τις τιμές σε επίπεδα της δεκαετίας του 1960. Ο καταποντισμός της τιμής έθεσε εκτός αγοράς τους παραγωγούς ακριβού πετρελαίου και καταβάρθρωσε τις ήδη κατιούσες αμερικανικές πετρελαϊκές επενδύσεις. Οι χαμηλές τιμές είναι ένας υφέρπων αλλά δυνητικά καταστρεπτικός παράγοντας της αγοράς γιατί, όπως φάνηκε, αποθαρύνουν την επένδυση και αποχαλινώνουν την κατανάλωση. Η γενική μείωση των τιμών, αν και εκ πρώτης όψεως καθιστά την παραγωγική διαδικασία φθηνότερη, προκαλεί τη συρρίκνωση της αγοράς στους παραγωγούς χαμηλού κόστους της Μέσης Ανατολής, αυξάνει την εξωτερική εξάρτηση και καθιστά την κρατική οικονομία ευαίσθητη στις εξωτερικές αλλαγές. Αυτός ήταν και ο λόγος που το σύνολο των αμερικανικών πετρελαϊκών πολιτικών από το 1945 και μέχρι τον Carter είχαν ως στόχο την προστασία της εγχώριας παραγωγής είτε για την αντιμετώπιση των εξωτερικών πετρελαϊκών σοκ είτε για την εξασφάλιση επαρκούς πετρελαϊκής δυναμικότητας ώστε να μπορεί να κινείται υπό καθεστώς ανεξαρτησίας ο κρατικός μηχανισμός.

Με την κατάληψη ή τις απειλές προς τη Σαουδική Αραβία το Ιράκ θα μπορούσε να χειραγωγεί με σχετική ελευθερία τους όρους της αγοράς και να επηρεάσει την παραγωγή πετρελαίου εντός και εκτός OPEC. Δεν υπήρχε καμία εγγύηση ότι στην περίπτωση που το Ιράκ ήλεγχε τη μερίδα του λέοντος των πετρελαϊκών αποθεμάτων θα έδειχνε την ίδια ή περισσότερη μετριοπάθεια από τη Σαουδική Αραβία. Το μαλακό υπογάστριο της σαουδαραβικής ισχύος και ο εγγυητής μια πολυεπίπεδης αλληλεξάρτησης Η.Π.Α.-Σ.Αραβίας αποτέλεσε ανέκαθεν το αμυντικό πρόβλημα της χώρας που προέκυπτε από τον μικρό πληθυσμό, την τεράστια έκταση και την γεωπολιτική βαρύτητα. Υπήρχε ένας μοχλός ο οποίος αν και ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκε ευθαρσώς η ύπαρξή του και μόνο υποβοηθούσε τις συμμαχικές σχέσεις και τις πρόσδενε στις ενεργειακές. Αντίθετα, το Ιράκ δεν είχε ανάλογες ανάγκες προστασίας από εξωτερικές δυνάμεις ειδικά μετά τη λήξη του πολέμου Ιράν-Ιράκ και δεν ήταν μια συντηρητική αλλά μια αναθεωρητική περιφερειακή δύναμη. Εξάλλου, η επίσημη απειλών και τελικά η εισβολή στο Κουβέιτ καταδείκνυαν πως τα βραχυχρόνια οφέλη του κράτους του Ιράκ

¹²⁰² Bush George, Scowcroft Brent, *A World Transformed*, Vintage Books, 1998, σ. 320.

υπερέβαιναν σε σημασία τα δυνητικά επωφελή μακροχρόνια αποτελέσματα μιας ελεύθερης ενεργειακής αγοράς. Το Ιράκ, κατέχοντας έτσι κι αλλιώς μεγάλα αποθέματα πετρελαίου θα μπορούσε να επιδιώξει τη στρατηγική της, οικονομικώς ορθής, προσέλκυσης ξένων επενδύσεων που μακροχρόνια θα αύξανε την αποδοτικότητά των αποθεμάτων του, τα οποία παρέμεναν μέχρι τότε πρακτικά ανεξερεύνητα.¹²⁰³ Αντ' αυτού, επέλεξε να καταφύγει στα όπλα και τον Αύγουστο του 1990 140.000 χιλιάδες Ιρακινοί στρατιώτες στάθμευαν στο Κουβέιτ, ένας υπερβολικός αριθμός για την κατάληψη μιας περιοχής που είχε την έκταση του New Jersey.¹²⁰⁴ Υπό αυτό το πρίσμα ο έλεγχος της πετρελαϊκής αγοράς από το Ιράκ δεν προσέφερε μακροχρόνιες εγγυήσεις σταθερότητας.

Ο κίνδυνος για μια επιστροφή στις πολιτικές συνθήκες που επικράτησαν κατά τη δεκαετία του 1970 δεν ήταν επομένως αμελητέος. Τα σοκ του 1973 και 1979 δημιούργησαν ρήγμα μεταξύ των δυτικών συμμάχων, γιατί κάποιοι από αυτούς κατεύνασαν τους Άραβες για να εξιλεωθούν και να παραλάβουν πετρέλαιο, την ίδια στιγμή που οι Η.Π.Α. πάσχιζαν να διατηρήσουν αρραγές το μέτωπο απέναντι στη σοβιετική απειλή. Οι ενεργειακές κρίσεις έφεραν στο προσκήνιο τις πολιτικές προεκτάσεις του πετρελαϊκού εμπορίου στις οποίες η αμερικανική ηγεσία ήταν εξίσου ευαίσθητη με τις οικονομικές που βρίσκονταν στο υπόβαθρο. Αμέσως μετά τις κρίσεις, οι περισσότερες χώρες κινήθηκαν προς κρατικοκεντρικές πολιτικές προστασίας της εγχώριας παραγωγής, κρατικά πριμοδοτούμενης υποκατάστασης του πετρελαίου και κρατικού ελέγχου του ενεργειακού εμπορίου. Η επανάληψη ενός τέτοιου ενδεχομένου ήταν διαμετρικά αντίθετη προς τις βασικές φιλελεύθερες αρχές βάσει των οποίων οι Η.Π.Α. επιθυμούσαν να κυβερνήσουν στο μεταψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα και από τις οποίες προέκυπτε η οικονομική υπεροχή τους. Αυτό το ενδεχόμενο ίσως να ήταν και η απειλή για την οποία προειδοποιούσε ο George Bush όταν στις 22 Οκτωβρίου 1990 δήλωνε πως «*οι δουλειές μας, ο τρόπος ζωής μας, η ίδια η ελευθερία μας, όλα αυτά θα δοκιμασθούν αν ο έλεγχος των μεγαλύτερων αποθεμάτων παγκοσμίως πέσει στα χέρια αυτού του άνδρα, του Saddam Hussein*».¹²⁰⁵

Η πλέον ενδιαφέρουσα εξέλιξη της ενεργειακής στρατηγικής Bush ήταν ότι, αν και συμβατή με τις ανάγκες ενός νέου αμερικανοκεντρικού ηγεμονικού συστήματος βασισμένου στον φιλελευθερισμό, αποτύγχανε παρόλα αυτά να ξεφύγει από τις αναγκαιότητες της ενεργειακής ασφάλειας και εξοβέλιζε τις *laisser-faire* επιρροές της πολιτικής του προκατόχου

¹²⁰³ Terzian Pierre, "The Gulf Crisis: The Oil Factor: An Interview with Pierre Terzian", *Journal of Palestine Studies*, Vo. 20, No. 2, Winter 1991, σ. 102.

¹²⁰⁴ Yetiv Steve, *The Persian Gulf Crisis*, Greenwood Press, Westport – Connecticut – London, 1997, σ. 11.

¹²⁰⁵ Freedman, Karsh, *The Gulf Conflict*, 1994, σσ. 214-215.

του. Σχεδόν έναν μήνα πριν την προειδοποίηση για τη μάστιγα του Saddam, ο Bush παρουσίαζε στο Κογκρέσο το όραμα μιας, λιγότερο νεοφιλελεύθερης, αμερικανικής ενεργειακής πολιτικής που θα αντιστάθμιζε τον κίνδυνο της εξωτερικής εξάρτησης: «[...] οι προσπάθειες εξοικονόμησης [ενέργειας] είναι απαραίτητες για τη διατήρηση των ενεργειακών μας αναγκών στο κατά το δυνατό χαμηλότερο επίπεδο. Πρέπει να εκμεταλλευτούμε το σύνολο των ενεργειακών μας πηγών: άνθρακα, φυσικό αέριο, υδροενέργεια και πυρηνικών. Η αποτυχία μας, η αποτυχία να πράξουμε αυτά τα πράγματα είναι που μας κατέστησε περισσότερο εξαρτημένους στο ξένο πετρέλαιο από ότι παλαιότερα [...] Το Κογκρέσο πρέπει, αυτό το μήνα, να νομοθετήσει μέτρα για την εγχώρια παραγωγή και την εξοικονόμηση ενέργειας ώστε να μειωθεί η εξάρτηση στο ξένο πετρέλαιο. Αυτά τα μέτρα θα πρέπει να περιλαμβάνουν τις προτάσεις μου για την αύξηση των κινήτρων για το εγχώριο πετρέλαιο, την έρευνα για φυσικό αέριο, την υποκατάσταση καυσίμων, και να επιταχύνει την ανάπτυξη των ενεργειακών πηγών της Αλάσκα, χωρίς να βλάψει τη φύση».¹²⁰⁶

Επρόκειτο για τις ίδιες ανησυχίες και τις ίδιες προτάσεις των αμερικανικών ηγεσιών από το 1945 και έπειτα οι οποίες διείδαν στην πλήρη απαγκίστρωση του κράτους από την ενεργειακή αγορά τον κίνδυνο υποκατάστασης της εγχώριας από την εισαγόμενη παραγωγή. Ασφαλώς, ο κρατικός παρεμβατισμός στις Η.Π.Α. ανήκε σε μια διαφορετική και πολύ μικρότερη τάξη μεγέθους σε σχέση με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό, οι κρατικές επιχειρήσεις στις Η.Π.Α. παραμένουν ανάθεμα. Εντούτοις, είναι ξεκάθαρο πως ακόμα και μια ενεργειακή κρίση που αντιμετωπίστηκε σχετικά αποτελεσματικά από την ελεύθερη αγορά ήταν επαρκές έναυσμα για την επιστροφή σε πολιτικές παρέμβασης οι οποίες, τελικά, εκλαμβάνουν χαρακτηριστικά παράδοσης στην ενεργειακή πολιτική.

Σε κάθε περίπτωση, τα άμεσα οικονομικά αποτελέσματα της κρίσης του 1990 για την ενεργειακή ασφάλεια των Η.Π.Α. ωχριούσαν μπροστά στα άμεσα πολιτικοστρατηγικά που επίσης προέκυπταν από το πετρέλαιο. Το πετρέλαιο εκλάμβανε όλα τα χαρακτηριστικά μιας αθροιστικής πηγής ισχύος όχι μόνο για τις Η.Π.Α. αλλά και για το Ιράκ γιατί α) ήταν το στρατηγικό αγαθό με το οποίο θα τροφοδοτούνταν η ιρακινή οικονομία, β) η φυσική κτήση του επιβάλλονταν γιατί η πετρελαϊκή αγορά δεν επέτρεπε την, σύμφωνα με το ιρακινό κράτος, αποδοτική εκμετάλλευσή του και γ) δεδομένης της ιρακινής στρατιωτικής ρώμης και της στρατιωτικής αδυναμίας του Κουβέιτ, η επίλυση των τα πετρελαϊκών ζητημάτων σε πολιτικοστρατιωτικούς κι όχι οικονομικούς όρους ήταν σχετικά χαμηλού κόστους. Πέραν των

¹²⁰⁶ Bush George, "Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit" September 11 1990, στον ιστοχώρο του George Bush Presidential Library and Museum, <http://bushlibrary.tamu.edu/index.php>

άλλων, μόνο ο έλεγχος επαρκών ποσοτήτων πετρελαίου και σε σύντομο χρόνο θα εξασφάλιζε άμεσα τα κονδύλια για τη συντήρηση του τεράστιου ιρακινού στρατού ο οποίος αποτελούσε τη θεμέλια λίθο του καθεστώτος του Ba'ath.

Στην περίπτωση που το Ιράκ διατηρούσε απλώς την επικυριαρχία του στο Κουβέιτ και δεν επιχειρούσε την κατάληψη της Σαουδικής Αραβίας, οι αναμενόμενες πρόσοδοι από το πετρέλαιο θα το εδραίωναν σε κυρίαρχη δύναμη του Περσικού Κόλπου. Όπως δήλωσε ένας αμερικανός αξιωματούχος “η κατάληψη του Κουβέιτ δεν είναι από μόνη της απειλή για τα αμερικανικά συμφέροντα. Η πραγματική απειλή αφορά στην ισχύ που το Ιράκ θα έχει κατέχοντας το 20% των παγκοσμίων αποθεμάτων πετρελαίου, ελέγχοντας τον OPEC, κυριαρχώντας στη Μέση Ανατολή, απειλώντας το Ισραήλ και επιθυμώντας να αποκτήσει ατομική βόμβα”.¹²⁰⁷ Ο ιρακινός στρατός ήταν ο τέταρτος μεγαλύτερος παγκοσμίως και ο συνδυασμός του με την οικονομική επιφάνεια του δεύτερου μεγαλύτερου παραγωγού θα ανέτρεπε τις ήδη λεπτές ισορροπίες του μεσανατολικού υποσυστήματος, όπως δήλωνε ο υπουργός άμυνας Dick Cheney.¹²⁰⁸ Γι’ αυτό εξάλλου στα πρώτα στάδια της κρίσης εξετάστηκε το ενδεχόμενο αεροπορικού βομβαρδισμού των πετρελαϊκών εγκαταστάσεων του Ιράκ.¹²⁰⁹ Αυτός ήταν και ο στόχος του εμπάργκο κατά του ιρακινού και κουβεϊτιανού πετρελαίου αμέσως μετά την εισβολή.

Το τοπικό υποσύστημα θα ανατρέπονταν γιατί λίγο πριν την εισβολή τα κράτη του Περσικού ήταν εξαιρετικά αδύναμα. Η στρατιωτική ισχύς της Σαουδικής Αραβίας ήταν περιορισμένη και αυτό προέκυπτε από την επανάπαυση που πρόσφερε επί δεκαετίες η αμυντική κάλυψη των βρετανών και των αμερικανών όσο και από τα εσωτερικά κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της.¹²¹⁰ Το 1990 η Σαουδική Αραβία διέθετε ένοπλες δυνάμεις μεγέθους 70.000 στρατιωτών, απέναντι στο Ιράκ το οποίο είχε στη διάθεσή του περισσότερο από πέντε φορές παραπάνω. Ο κύριος αντίπαλος του Ιράκ, το Ιράν, ήταν καταστραμένος οικονομικά από τις ιρακινές επιχειρήσεις αλλά και την αμερικανική υπονόμευση. Κατά τον οκταετή πόλεμο οι ιρακινές απώλειες έφτασαν το ένα εκατομμύριο δηλαδή το 11% του συνολικού στρατιωτικού δυναμικού και ο βομβαρδισμός των πόλεων προκάλεσε εκτεταμένες καταστροφές και

¹²⁰⁷ Khadduri Majid, Ghareeb Admund, *War in the Gulf, 1990-1991*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1997, σ. 248. Για το ίδιο επιχείρημα βλ. Yetiv Steve, *The Persian Gulf Crisis*, Greenwood Press, Westport – Connecticut – London, 1997, σ. 12.

¹²⁰⁸ Αυτή ήταν και η άποψη του αμερικανού υπουργού άμυνας Dick Cheney. Βλ. Woodward, *The Commanders*, 1991, σ. 65.

¹²⁰⁹ Woodward, *The Commanders*, 1991, σ. 64.

¹²¹⁰ Για τους λόγους που η Σαουδική Αραβία παρέμενε ένα ιδιαίτερα αδύναμο στρατιωτικά κράτος βλ. Gause Gregory E. III, “From ‘Over the Horizon’ to ‘Into the Backyard’: The U.S. – Saudi Relationship and the Gulf War”, στο Lesch David W., (ed.), *The Middle East and the United States*, Westview Press, 2003, σ. 358-359.

εσωτερική μετανάστευση που μείωσε αποφασιστικά την πολιτική ισχύ του Khomeini.¹²¹¹ Η Ιορδανία ήταν και παρέμεινε και κατά την εισβολή κατευναστική ενώ η Συρία δεν διέθετε τις πηγές ισχύος αλλά και τη θέληση να αντιμετωπίσει τον Saddam. Παράλληλα, το Ιράκ είχε αποδεδειγμένα προσπαθήσει να αποκτήσει πυρηνικά όπλα τα οποία, ακόμα κι αν δεν ήταν διαθέσιμα τότε, οι πιθανότητες να γίνουν διαθέσιμα θα αυξάνονταν με τους πολλαπλάσιους οικονομικούς πόρους που εγγυόνταν το μεσανατολικό πετρέλαιο.¹²¹² Επιπλέον, το Ιράκ ήδη κατείχε χημικά όπλα τα οποία είχε χρησιμοποιήσει εκτεταμένα κατά τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ.

Τα στρατιωτικά δεδομένα εμπλέκονταν άμεσα με τα οικονομικά γιατί στην περίπτωση που το Ιράκ ολοκλήρωνε επιτυχώς μια εισβολή στη Σαουδική Αραβία ο αμερικανικός στρατός θα έπρεπε να αντιμετωπίσει το χειρίστο επιχειρησιακό σενάριο. Θα έπρεπε να επέμβει στρατιωτικά χωρίς την πολυτέλεια μιας χερσαίας βάσης πλησίον του ιρακινού στρατού και της ιρακινής επικράτειας, δεδομένο απαγορευτικό αν κανείς κρίνει το ιστορικό των αμφίβιων επιχειρήσεων.¹²¹³ Από την άλλη, ακόμα και αν ο αμερικανικός στρατός όντως επιχειρούσε για την απελευθέρωση της Σαουδικής Αραβίας θα έπρεπε με κάποιο τρόπο να καλυφτεί έστω και βραχυχρόνια σχεδόν η μισή πετρελαϊκή παραγωγή του κόσμου, ένα εγχείρημα αρκετά δύσκολο αν κανείς αναλογιστεί τη νευραλγική σημασία της σαουδαραβικής παραγωγής κατά την έναρξη της κρίσης.¹²¹⁴ Υπό αυτές τις συνθήκες η απόκτηση μιας αθροιστικής πηγής ισχύος από τον Saddam δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την ανάδυση μιας νέας αραβικής υπερδύναμης η οποία θα ανταγωνίζονταν ευθέως τις μεγάλες δυνάμεις του υπό διαμόρφωση παγκόσμιου συστήματος, δηλαδή τις Η.Π.Α., τη Σοβιετική Ένωση και, με τις τότε συνθήκες, την Ιαπωνία.¹²¹⁵

Σε αυτό το σημείο το όραμα του Bush για τη «Νέα Παγκόσμια Τάξη», κανονικοποιούνταν από τις πραγματικές ανάγκες του μεταψυχροπολεμικού συστήματος. Η «Νέα Παγκόσμια Τάξη» δεν ήταν μια πολιτική καινοτομία αλλά επικεντρώνονταν στη διαχείριση του βεστφαλιανού συστήματος της μεταψυχροπολεμικής εποχής υπό νέους όρους γιατί τώρα *«τα παραδοσιακά δικαιώματα των κρατών θα μπορούσαν τώρα να προστατευτούν αν οι μεγάλες δυνάμεις μπορούσαν να τα σέβονται οι ίδιες και να απαιτούν τον σεβασμό τους από τους άλλους»*, όπως υποστηρίζει ο Lawrence Freedman.¹²¹⁶ Το γεγονός ότι η αμερικανική

¹²¹¹ Keegan John, *The Iraq War*, Hutchinson, London, 2004, σ. 68.

¹²¹² Βλ. σχετικά Yetiv Steve, *The Persian Gulf Crisis*, Greenwood Press, Westport – Connecticut – London, 1997, σ. 12 και Freedman, Karsh, *The Gulf Conflict*, 1994, σσ. 220, 224.

¹²¹³ Βλ. σχετικά Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 2001, σσ. 119-125.

¹²¹⁴ Βλ. σχετικό εγχείρημα στο Lieber, “Oil and Power After the Gulf War”, Summer 1992, σσ. 167.

¹²¹⁵ Woodward, *The Commanders*, 1991, σ. 78.

¹²¹⁶ Freedman, Karsh, *The Gulf Conflict*, 1994, σσ. 216-217.

επεμβατικότητα ήταν απροκάλυπτα επιλεκτική, αν αναλογιστεί κανείς τις πολυάριθμες παραβιάσεις της αρχής της κυριαρχίας πριν την κρίση του 1990, δεν εκθεμελιώνει την αξία της αρχής της μη επέμβασης και την ανάγκη συλλογικής ασφάλειας αλλά υπογραμμίζει, αφενός, τα περιθώρια δράσης στο νέο διεθνές σύστημα και, αφετέρου, την αξία πολέμου σημασία της στέρησης από τον αντίπαλο μιας αθροιστικής πηγής ισχύος.

Η συχνά διατυπωμένη ηθικοκανονιστικών εκφάνσεων άποψη ότι οι Η.Π.Α. δεν θα παρέμβαιναν στην περίπτωση που η Σαουδική Αραβία και το Κουβέιτ ήταν οι μεγαλύτεροι παραγωγοί σόγιας δεν απαντά στα βαθύτερα αίτια του προβλήματος. Όπως ισχυρίζεται ο Horwich, το Ιράκ ποτέ δεν θα επιτίθονταν υπό αυτές τις συνθήκες, εκτός κι αν η σόγια απέφερε τέτοιες προσόδους από τη διεθνή αγορά ώστε να είναι επαρκείς για την τροφοδοσία της πολεμικής του μηχανής.¹²¹⁷ Δεν ήταν επομένως, οι έμφυτες ιδιότητες του πετρελαίου *per se* που το καθιστούσαν αθροιστική πηγή ισχύος. Το πετρέλαιο ήταν αθροιστική πηγή ισχύος επειδή η μορφή της αγοράς δεν επέτρεπε στο Ιράκ να αυξήσει τις προσόδους του, γεγονός που καθιστούσε την εισβολή προτιμητέα. Από την αμερικανική πλευρά, το πετρέλαιο ήταν αθροιστικό γιατί οι συσχετισμοί που προέκυπταν μετά την εισβολή και την ισχυροποίηση του Ιράκ δεν εγγυόνταν ευμενείς συνθήκες για την αμερικανική ενεργειακή οικονομία, αύξαναν την εξάρτηση από το μεσανατολικό πετρέλαιο, δυσχέραιναν σε κάθε περίπτωση τη μακροχρόνια υποκατάσταση του πετρελαίου από μια άλλη πηγή ενέργειας και δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για την ανάδειξη μιας νέας υπερδύναμης. Απέναντι σε αυτές τις προκλήσεις η ενεργειακή ασφάλεια θα προωθούνταν όχι από την αγορά αλλά από το κράτος με την παρέμβαση στις διαδικασίες της παραγωγής ενέργειας και, κυρίως, με τη χρήση της ένοπλης ισχύος για την απώθηση του Ιράκ και την επαναφορά του πετρελαϊκού και μεσανατολικού συστήματος στην πρότερη της εισβολής κατάσταση.

Τα συγκεκριμένα διακυβεύματα αποτελούσαν τους πρωτεύοντες στόχους της αμερικανικής στρατηγικής στον πόλεμο που θα επακολουθούσε. Έτσι, οι στόχοι που ορίστηκαν από την ηγεσία Bush ήταν οι στόχοι ενός περιορισμένου πολέμου: α) το Ιράκ έπρεπε να εγκαταλείψει το Κουβέιτ και η νόμιμη Κουβεϊτιανή κυβέρνηση να αποκατασταθεί, β) ο ιρακινός στρατός έπρεπε να αποδυναμωθεί ώστε να μην αποτελεί κίνδυνο για τα γειτονικά κράτη, και γ) να αποδυναμωθούν ιδιαίτερα οι επιθετικές δυνατότητές του χωρίς ωστόσο το

¹²¹⁷ Horwich George, "Reflections in the Twentieth Anniversary of the 1973-1974 Oil Price Shock", στο Feldman, *The Energy Crisis*, 1996, σ. 86.

κράτος να καταρρεύσει και δημιουργηθεί ένα κενό ισχύος στην περιοχή το οποίο να δημιουργήσει περαιτέρω αστάθεια.¹²¹⁸

Στους αμερικανικούς στόχους δεν περιλαμβάνονταν η κατάληψη της Βαγδάτης και η ανατροπή του ιρακινού καθεστώτος παρόλο που ερωτηθείς στις 11 Αυγούστου 1990 ο Bush για το αν στους στρατιωτικούς στόχους περιλαμβάνονταν η ανατροπή του καθεστώτος του Σαντάμ Χουσεΐν άφησε να υπονοηθεί ότι θα μπορούσε αυτό να αποτελεί τον πέμπτο στόχο της εκστρατείας.¹²¹⁹ Από τη σκοπιά της λήψης αποφάσεων και των αντιλήψεων αυτό οφείλονταν στην πεποίθηση της πολιτικής και κυρίως της στρατιωτικής ηγεσίας των Η.Π.Α., ότι ο αμερικανικός στρατός δεν θα έπρεπε να εμπλακεί σε συγκρούσεις πέραν αυτών που επιδίωκαν την καταστροφή των δυνάμεων του αντιπάλου γιατί διαφορετικά οι επιχειρήσεις θα επιμηκύνονταν χρονικά και θα προκαλούσαν περισσότερα θύματα.¹²²⁰ Το σύνδρομο του Βιετνάμ φαίνεται ότι δεν είχε εξορκισθεί πλήρως. Από την άλλη, όπως υποστηρίζει και ο Παπασωτηρίου, είναι πιθανό μια αμερικανική κατοχή του Ιράκ να είχε εξαιρετικά αρνητικές συνέπειες για τις Η.Π.Α. στον ευρύτερο αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο.¹²²¹

Από μια ρεαλιστική σκοπιά, η ανατροπή του ιρακινού ηγέτη επίσης δεν ήταν απαραίτητη ούτε για τα ενεργειακά συμφέροντα των Η.Π.Α. αλλά ούτε και για τους ευρύτερους στόχους του Bush για το διεθνές σύστημα μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Τα συμφέροντα επέβαλλαν την υπεράσπιση της ενεργειακής ασφάλειας του δυτικού κόσμου μέσω της προάσπισης της σταθερότητας του διακρατικού συστήματος της περιοχής το οποίο στο παρελθόν είχε εγγυηθεί από μόνο του τη σχετική σταθερότητα της ενεργειακής αγοράς. Ιστορικά, δύο στοιχεία παρείχαν ένα ανεκτό *modus vivendi* μεταξύ των καταναλωτών και των παραγωγών: ο κατακερματισμένος σε κυρίαρχα και εγωιστικά κράτη ΟΡΕC και η αγορά που μέσω της αντίδρασης στις υψηλές τιμές είτε τον περιόριζε είτε τον υποκαθιστούσε, έστω και πρόσκαιρα. Για να εκπληρωθούν αυτές οι προϋποθέσεις δεν απαιτούνταν μια αμερικανική επεκτατική πολιτική αλλά η διατήρηση του μεσανατολικού *status quo*. Ο στόχος της ανατροπής του Saddam θα υπερέβαινε αυτές τις απαιτήσεις.

Εξάλλου, το νέο διεθνές σύστημα το οποίο προωθούσε η αμερικανική κυβέρνηση ήταν βασισμένο στον κανόνα της μη επέμβασης στα εσωτερικά του κράτους και της λειτουργίας ενός συστήματος συλλογικής ασφάλειας γιατί με αυτό τον τρόπο οι Η.Π.Α. θα μπορούσαν να

¹²¹⁸ Bush George, Scowcroft Brent, *A World Transformed*, Vintage Books, 1998, σσ. 383-384.

¹²¹⁹ Yetiv Steve, *The Persian Gulf Crisis*, Greenwood Press, Westport – Connecticut – London, 1997, σ. 11, 16.

¹²²⁰ George Alexander, *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy*, United States Institute of Peace, Washington D.C., 1993, σ. 96.

¹²²¹ Βλ. Παπασωτηρίου, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική*, 2002, σ. 372.

διατηρήσουν την ηγεμονική τους θέση στο αμερικανογενές ανοικτό διεθνές οικονομικό σύστημα χωρίς την ανάγκη να καταφεύγουν στη βία και να κατασπαταλούν στρατιωτικούς πόρους. Η επιρροή στις αποφάσεις των υπολοίπων κρατών θα περιορίζονταν στην τιμωρία της επιθετικότητας όχι στην ανατροπή των εσωτερικών πολιτικών συστημάτων. Η ανατροπή του Saddam θα ήταν έτσι άσκοπη γιατί θα επιβάρυνε στρατιωτικά, οικονομικά και πολιτικά τις Η.Π.Α. με ένα ζήτημα το οποίο ήταν αντίθετο στους θεμελιώδεις στόχους του κράτους στο πλαίσιο του διεθνούς συστήματος. Αποδεικνύεται τελικά, και με κάποια δόση ειρωνίας, ότι ο παράγοντας που περιέπλεκε την απόφαση ανατροπής ή μη του ιρακινού καθεστώτος ήταν λιγότερο ο ίδιος ο Saddam και η επιθετικότητά του και περισσότερο οι πολιτικές επιπτώσεις της δαιμονοποίησής του μέσω της οποίας η αμερικανική ηγεσία προσπάθησε να συσπειρώσει τους αμερικανούς πολίτες.¹²²² Το ζήτημα έγινε ακόμα πιο σύνθετο όταν αμερικανική ηγεσία μετέθεσε το πρόβλημα από την αντιμετώπιση ενός επεκτατικού δικτάτορα αντίστοιχου του Χίτλερ σε έναν δικτάτορα ο οποίος θα αποκτούσε πυρηνικά όπλα.¹²²³

¹²²² Βλ. σχετικό επιχείρημα στο Freedman, Karsh, *The Gulf Conflict*, 1994, σ. 217-220.

¹²²³ Βλ. ό.π., σσ. 222-225.

8.3.3 Αίτια αποτυχίας αποτροπής και πειθαναγκασμού του Saddam

Είναι εκ πρώτης όψεως απορίας άξιο το ότι, δεδομένων των ενεργειακών συμφερόντων, οι Η.Π.Α. απέτυχαν να αποτρέψουν το Ιράκ από το να εισβάλει στο Κουβέιτ εφόσον για δεκαετίες είχαν τα μέσα να αποτρέπουν την πολύ ισχυρότερη Σοβιετική Ένωση.

Σε αυτό το ερώτημα ο διεθνολογικός ρεαλισμός δεν μπορεί να δώσει πλήρεις απαντήσεις. Από την οπτική της ισορροπίας ισχύος, ενώ στο τέλος του πολέμου με το Ιράν το ιρακινό καθεστώς αντιμετώπιζε οξύτατα οικονομικά προβλήματα παρόλα αυτά συνέχισε να διατηρεί τον τέταρτο ισχυρότερο στρατό στον κόσμο και με διαφορά τον μεγαλύτερο στη Μέση Ανατολή. Ο ιρακινός στρατός είχε από το 1980 μέχρι το 1989 τετραπλασιαστεί συνολικά φτάνοντας στις 955.000 και τα διαθέσιμα πολεμικά αεροσκάφη είχαν αυξηθεί κατά ένα τρίτο.¹²²⁴ Λογικά και ρεαλιστικά, η αμερικανική κυβέρνηση θα έπρεπε να διακόψει την οικονομική και στρατιωτική βοήθεια προς το Ιράκ ώστε να διατηρήσει μια, έστω και ευμετάβλητη, ισορροπία ισχύος. Το γεγονός ότι δεν το έκανε οδηγεί τον αναλυτή στη διερεύνηση άλλων μεταβλητών οι οποίες ξεπερνούν τα όρια αυτού του συγγράμματος αλλά πρέπει να αναφερθούν συνοπτικά γιατί συνέβαλαν στην πραγματοποίηση της κρίσης και καταδεικνύουν τα όρια της αμερικανικής αποτρεπτικής δυνατότητας απέναντι σε απειλές άσχετες με τα μέχρι τότε ψυχροπολεμικά δεδομένα.

Οι σχέσεις Ιράκ – Η.Π.Α. άγγιξαν το κατώτατο σημείο τους κατά από τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του 1967, μετά τον πόλεμο του 1973 οι σχέσεις επανέκαμψαν μερικώς λόγω της διπλωματικής πρωτοβουλίας του Henry Kissinger μεταξύ του Ιράν και του Ιράκ της οποίας η κατάληξη ήταν η συμφωνία του Αλγερίου που έθετε τέρμα στις μεταξύ τους εδαφικές διεκδικήσεις. Ο πόλεμος Ιράν – Ιράκ δεν μετάβαλε αρχικά τις σχέσεις του Ιράκ με τις Η.Π.Α. παρά μόνο μετά την αποτυχία της ιρακινής αιφνιδιαστικής επίθεσης και την αντεπίθεση του Ιράν. Καθώς ο πόλεμος φαινόταν να εξελίσσεται προς όφελος του Ιράν οι Ηνωμένες Πολιτείες επενέβησαν με σκοπό να περισώσουν τον περισσότερο αδύναμο από τους δύο εμπλεκόμενους, με οικονομικά κυρίως μέσα.¹²²⁵ Η επαφή αυτή διατηρήθηκε παρά τις ανησυχίες για την πιθανότητα απόκτησης πυρηνικών όπλων από το καθεστώς Hussein.¹²²⁶

¹²²⁴ Yetiv Steve A., “The Outcomes of Operations Desert Shield and Desert Storm: some antecedent causes”, *Political Science Quarterly*, Vol. 107, No. 2, Summer 1992, σσ. 197-198.

¹²²⁵ Οι Η.Π.Α. απέκτησαν επίσημα διπλωματικές επαφές με το Ιράκ το 1984 και αμέσως μετά ξεκίνησαν να το επιβοηθούν οικονομικά αυξάνοντας τις εισαγόμενες ποσότητες ιρακινού πετρελαίου και ενθαρρύνοντας τους δυτικούς συμμάχους να πράξουν το ίδιο. Παράλληλα έθεσαν σε κίνηση την Επιχείρηση Αφοσίωση (Operation Stunch) η οποία στόχευε στην παρεμπόδιση των εξοπλιστικών προγραμμάτων του Ιράν. Βλ. Pelletiere Stephe C.,

Τα προβλήματα στις αμερικανοϊρακινές σχέσεις προέκυψαν τον Μάρτιο του 1988 όταν ο ιρακινός στρατός χρησιμοποίησε χημικά όπλα εναντίον κούρδων στην Halabja. Από εκείνο το σημείο και μετά ξεκίνησε μια εντατική προσπάθεια του Κογκρέσου και της Γερουσίας να επιβληθούν οικονομικές κυρώσεις στο Ιράκ η οποία προσέκρουσε επανειλημμένως στη στάση του State Department. Τον Μάρτιο και τον Σεπτέμβριο του 1988 το αμερικανικό Κογκρέσο όσο και η Γερουσία συζήτησαν την επιβολή κυρώσεων στο Ιράκ αλλά τελικά οι προτάσεις δεν ψηφίστηκαν.¹²²⁷ Το State Department ήταν αντίθετο σε αυτού του είδους την άσκηση πίεσης γιατί πιστεύονταν ότι στο ζήτημα της χρήσης όπλων μαζικής καταστροφής η αμερικανική στάση θα έπρεπε να εκδηλώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι πρακτικά αντι-ιρακινή ή αντι-ιρανική. Έτσι οι Η.Π.Α. συνέχισαν την οικονομική βοήθεια προς το Ιράκ, το οποίο εξαιτίας του πολέμου διολίσθαινε ταχύτερα στην κατάσταση της οικονομικής δυσπραγίας.

Η αμερικανική οπτική για το Ιράκ βασιζόταν στην πεποίθηση ότι με το δέλεαρ της οικονομικής βοήθειας ήταν εφικτός ο μετασχηματισμός του καθεστώτος Saddam ώστε να μπορέσει να «κοινωνικοποιηθεί» στο χώρο της Μέσης Ανατολής. Έτσι, στο National Security Directive 26 (NSD-26) η αμερικανική κυβέρνηση υιοθετούσε την παροχή οικονομικών και πολιτικών κινήτρων προς το Ιράκ ως μέσο για να μετριαστεί η συμπεριφορά του και να αυξηθεί η αμερικανική επιρροή στην ιρακινή ηγεσία.¹²²⁸

Από τον Νοέμβριο του 1989 είχε αρχίσει ωστόσο να διαφαίνεται η άθλια οικονομική κατάσταση του Ιράκ της οποίας το πολιτικό αντίκρισμα στην αμερικανική ηγεσία επιδεινώθηκε από κατηγορίες για σκάνδαλα στη διασπάθιση των δολαρίων της βοήθειας και υπόνοιες για τη χρησιμοποίησή της σε εξοπλιστικά προγράμματα.¹²²⁹ Ως αποτέλεσμα, στα τέλη του 1989 η οικονομική ενίσχυση αρχικά ανεστάλη πρόσκαιρα και τελικά διακόπηκε οριστικά. Η διακοπή των οικονομικών σχέσεων δεν αποτέλεσε ωστόσο την αφετηρία μια ολοκληρωμένης αποτρεπτικής στρατηγικής απέναντι στο Ιράκ. Μετά τη δριμεία φραστική επίθεση του Saddam Hussein στις Η.Π.Α. τον Ιούλιο του 1990 οι Η.Π.Α. δεν αντέδρασαν δυναμικά αν και δεσμεύθηκαν για την άμυνα του Κουβέιτ τονίζοντας ωστόσο ότι δεν υπήρχε κάποια συμφωνία

Johnson Douglas V., Rosenberger Leif R., *Iraqi Power and US Security in the Middle East*, Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks U.S., 1990, σ. 51. Ενδεικτική του νέου κλίματος στις σχέσεις Ιράκ – Η.Π.Α. ήταν η απόφαση του State Department τον Μάρτιο του 1982 να αφαιρεθεί το Ιράκ από τη λίστα με τα κράτη τα οποία υποστήριζαν την τρομοκρατία. Βλ. Knights Michael, *Cradle of Conflict: Iraq and the Birth of The Modern U.S. Military*, Naval Institute Press, Annapolis, 2005, σ. 4.

¹²²⁶ Baram Amatzia, “U.S. Input into Iraqi Decisionmaking, 1988-1990”, στο Lesch David W., *The Middle East and the United States*, Westview Press, 2003, σ. 332.

¹²²⁷ Βλ. Ο.π.

¹²²⁸ Βλ. “U.S. Policy toward the Persian Gulf”, *National Security Directive 26*, October 2 1989, σσ. 2-3.

¹²²⁹ Baram Amatzia, “U.S. Input into Iraqi Decisionmaking, 1988-1990”, 2003, σ. 335.

ασφάλειας.¹²³⁰ Εξάλλου, στη διαβόητη συζήτηση μεταξύ του Saddam Hussein και της αμερικανίδας πρέσβειρας April Glaspie τις παραμονές της εισβολής η τελευταία δεν μετέδωσε ένα απειλητικό, και αποτρεπτικό, μήνυμα αλλά εξέπεμψε την συμφιλιοτική πλευρά της αμερικανικής πολιτικής.¹²³¹

Ο Alexander George ανέλυσε τις αιτίες για τις οποίες η κυβέρνηση Bush απέρριψε την επίλογή της αποτροπής του Ιράκ και υιοθέτησε μια στρατηγική μετασχηματισμού του καθεστώτος. Η εν λόγω απόφαση ήταν αποτέλεσμα πολλών παραγόντων: οφείλονταν στην έμφυτη αδράνεια με την οποία η αμερικανική κυβέρνηση μπορούσε να αλλάζει στάση όταν οι συνθήκες άλλαζαν, στις συμφιλιοτικές κινήσεις που ο Saddam Hussein είχε προβεί κατά τη διάρκεια του πολέμου Ιράν – Ιράκ, στην υπερβολή για τον κίνδυνο του ισλαμικού Ιράν για το οποίο απαιτούνταν ένα ισχυρό εξισορροπιστής αλλά και στην ελλιπή πληροφόρηση των αμερικανικών υπηρεσιών για την οικονομική κατάσταση της χώρας.¹²³² Ένας ακόμα λόγος ήταν ότι η ηγεσία Bush είχε πειστεί από τους μεσανατολικούς συμμάχους της ότι η ενεργή εμπλοκή της δεν θα απέφερε σημαντικά αποτελέσματα αλλά θα περιέπλεκε τις διαπραγματεύσεις μεταξύ του Ιράκ και του Κουβέιτ.¹²³³ Εξάλλου, οι ραγδαίες εξελίξεις στις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις είχαν ως αποτέλεσμα ο Περσικός Κόλπος να μην είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της προεδρίας Bush.¹²³⁴ Τελικά, οι αντιλήψεις, οι παρανοήσεις και τα εσωτερικά χαρακτηριστικά της αμερικανικής κυβέρνησης είχαν ως αποτέλεσμα την διάπραξη ενός σοβαρότατου σφάλματος το οποίο αργότερα απαίτησε την ένοπλη επέμβαση.

Οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις είχαν διαφορετική άποψη αν και δεν ήταν άμοιρες ευθυνών. Η αμερικανική CENTCOM είχε από τον Μάρτιο του 1989 κατονομάσει το Ιράκ ως την επερχόμενη περιφερειακή απειλή, εφόσον η σοβιετική στρατιωτική ισχύς φαίνονταν να υποβαθμίζεται ως παράγοντας και η στρατιωτική δύναμη του Ιράν είχε καταστραφεί σχεδόν ολοκληρωτικά.¹²³⁵ Τον Αύγουστο του 1989 η CENTCOM ξεκίνησε το σχεδιασμό έκτακτης ανάγκης (contingency planning) για τον Περσικό Κόλπο. Η Στρατιωτική Υπηρεσία Πληροφοριών (Defense Intelligence Agency – DIA) σχεδίασε τρία σενάρια αστάθειας του

¹²³⁰ Freedman, Karsh, *The Gulf Conflict*, 1994, σ. 52.

¹²³¹ Βλ. ό.π., σ. 53.

¹²³² Βλ. σχετικά George Alexander, *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy*, United States Institute of Peace, Washington D.C., 1993, σ. 34, 36, 47.

¹²³³ Bush, Scowcroft, *A World Transformed*, 1998, σ. 313.

¹²³⁴ Εδώ θα πρέπει βεβαίως να σημειωθεί ότι η πρόσβαση στο πετρέλαιο της περιοχής κρίνονταν, παραδοσιακά, εξαιρετικά σημαντική η αμερικανική κυβέρνηση είχε διατυπώσει τις γενικές γραμμές δράσης στο NSC-10 (National Security Review), το οποίο παραμένει μέχρι και σήμερα απόρρητο. Βλ. Bush George, Scowcroft Brent, *A World Transformed*, Vintage Books, 1998, σ. 305.

¹²³⁵ Knights Michael, *Cradle of Conflict: Iraq and the Birth of The Modern U.S. Military*, Naval Institute Press, Annapolis, 2005, σ. 6.

Περσικού. Μέχρι το Νοέμβριο του 1989 είχε προκύψει η έκθεση με το όνομα “The Iraqi Threat to the GCC” και μια έκθεση πληροφοριών με τίτλο “Iraqi Military Developments through 1992”.¹²³⁶ Παρόλα αυτά, η έκθεση πληροφοριών απέτυχε να συγκεντρώσει τις σωστές πληροφορίες και υποστήριξε ότι δεν ήταν πιθανή μια ιρακινή επίθεση τόσο νωρίς μετά τον πόλεμο Ιράν-Ιράκ και επομένως προβλέπονταν η ιρακινή αυτοσυγκράτηση έναντι του Κουβέιτ. Το Ιράκ είχε τη δυνατότητα και τη μακροχρόνια προδιάθεση να απειλήσει στρατιωτικά τα μικρά κράτη του Περσικού αλλά όχι σε εκείνη τη χρονική φάση.¹²³⁷

Αν μπορεί ο ρεαλισμός να δώσει απαντήσεις σε μια πτυχή της κατάρρευσης της αποτροπής αυτή εμπλέκει τη συστημική προσέγγιση. Η κατάρρευση του διπολικού συστήματος ασφαλώς και συνέβαλλε στην αλλαγή των όρων υπό τους οποίους λειτουργούσε η αμερικανική εκτεταμένη αποτροπή στον Περσικό Κόλπο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν ακολουθήσει, από τον Eisenhower και μετά, ένα δόγμα το οποίο έθετε στο επίκεντρο της στρατηγικής την ανασχεση της Σοβιετικής Ένωσης η οποία μπορούσε να απειλήσει τα δυτικά συμφέροντα απευθείας ή μέσω «πληρεξουσιών» (proxies). Η λογική αυτή συνδέονταν με την πεποίθηση ότι στις περισσότερες περιπτώσεις αναστάτωσης ο σοβιετικός δάκτυλος ήταν εκείνος ο οποίος υποδαύλιζε τις διενέξεις οπότε αποτρέποντας την πηγή της διένεξης αποτρέπονταν και οι άμεσα εμπλεκόμενοι. Η πεποίθηση αυτή μπορεί, όπως αναλύθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια, κατά περιόδους να ίσχυε πολύ, μερικώς ή και καθόλου για το διάστημα 1945-1989 αλλά το 1990 η Σοβιετική Ένωση ήταν βέβαιο ότι ούτε μπορούσε να βοηθήσει τα μεσανατολικά καθεστώτα αλλά, το σημαντικότερο, ούτε να τα περιορίσει. Άρα ένας σημαντικός συστημικός παράγοντας που απέτρεπε την αμφισβήτηση καίριων αμερικανικών συμφερόντων τώρα εξέλειπε.

Η εν λόγω λειτουργία του συστημικού παράγοντα έγινε εμφανέστερη στις διπλωματικές διαδικασίες που ακολούθησαν μετά την εισβολή. Στις 3 Αυγούστου 1990 οι υπουργοί εξωτερικών James Baker και Edward Shevardnadze προχώρησαν σε κοινή ανακοίνωση η οποία καταδίκασε την ιρακινή επιθετικότητα και έθετε τις βάσεις για μια ουσιαστική συνεργασία στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών.¹²³⁸ Ήταν η συμπλήρωση της προηγούμενης υπερψήφισης της απόφασης 660 του Συμβουλίου Ασφαλείας η οποία ζητούσε την άμεση αποχώρηση του Ιράκ από το Κουβέιτ. Μέχρι και την αμερικανική επέμβαση προέκυψε μια σειρά αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφάλειας του Ο.Η.Ε. στις οποίες η αμερικανική και η σοβιετική διπλωματία λειτούργησαν συνεργατικά. Στις αποφάσεις 661 (εμπάργκο κατά του Ιράκ), 665 (ναυτικός

¹²³⁶ Knights, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 6.

¹²³⁷ Βλ. ό.π..

¹²³⁸ Bush, Scowcroft, *A World Transformed*, 1998, σ. 326.

αποκλεισμός), και 670 (απαγόρευση πολιτικών πτήσεων και αναχαίτιση ιρακινών σαφών) η σοβιετική υποστήριξη ήταν απόλυτη. Η μόνη απόφαση η οποία αντιμετωπίστηκε με ραθυμία από τους σοβιετικούς ήταν η απόφαση 678 η οποία επέτρεπε την εκδίωξη του ιρακινού στρατού από το Κουβέιτ «με όλα τα διαθέσιμα μέσα» εφόσον δεν αποχωρούσε άνευ όρων μέχρι τις 15 Ιανουαρίου 1990. Η απόφαση 678 ήταν η μέση οδός μεταξύ των σοβιετικών και των αμερικανικών απαιτήσεων. Θα έδινε διορία μέχρι τα μέσα Ιανουαρίου του 1991 για τη συμμόρφωση του Ιράκ με τις προηγούμενες αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, η σοβιετική απαίτηση, και ταυτόχρονα θα έδινε τη δυνατότητα χρήσης «όλων των διαθέσιμων μέσων» για την έξωση του Ιράκ από το Κουβέιτ αμέσως μετά, η αμερικανική απαίτηση.¹²³⁹

Η τελική στήριξη του σοβιετικού υπουργού εξωτερικών Shevardnadze σε ένα σχέδιο για τη χρήση στρατιωτικής ισχύος προς έξωση του Saddam ήταν ορθολογική εφόσον το «νέο σκεπτικό» της σοβιετικής ηγεσίας προάσπιζε τις ίδιες αρχές που προάσπιζαν και τα κράτη της περιοχής, το σεβασμό των κανόνων του βεστφαλιανού συστήματος. Προκάλεσε εντούτοις την παραγκώνισή του από τον Gorbacev. Ο ειδικός απεσταλμένος του Gorbacev, Gevgeni Primmakon, στάλθηκε εσπευσμένα στη Βαγδάτη στις 4 και 5 Οκτωβρίου και στις 28-30 Οκτωβρίου αλλά απέτυχε κατ' επανάληψη να πείσει τον Saddam Hussein να αποσυρθεί από το Κουβέιτ. Η αποτυχία σηματοδοτούσε της υποβάθμιση της θέσης της Ε.Σ.Σ.Δ. απέναντι σε κράτη που κατά τον Ψυχρό Πόλεμο περιορίζονταν σχεδόν πάντα από τις σοβιετικές προθέσεις. Μετά από την αποτυχία της διπλωματικής οδού ο Gorbachev ήταν υποχρεωμένος να υποστηρίξει οποιαδήποτε δράση θα ενέκριναν οι Η.Π.Α..¹²⁴⁰

Οι διπλωματικές διαδικασίες μετά την εισβολή ήταν η αντανάκλαση των νέων συσχετισμών ισχύος αλλά και της απομόνωσης του Ιράκ. Η υπέρτερη ισχύς των Η.Π.Α. και η σε παγκόσμιο επίπεδο νομιμοποίηση των δράσεών τους, επέτρεπε στην αμερικανική ηγεσία να λειτουργεί ως παράγοντας ολοκλήρωσης εθνικών πολιτικών και να προάγει τα συμφέροντά της υπό την νομιμοποιητική κάλυψη του Ο.Η.Ε.. Είναι αξιοσημείωτο ότι η επιλογή της καταφυγής στον πόλεμο που υπέβασκε στην απόφαση 678 του Ο.Η.Ε. υπερψηφίστηκε από τις μεγάλες δυνάμεις με εξαίρεση την Κίνα η οποία επέλεξε να απέχει, προφανώς αποποιούμενη του δικαιώματος του βέτο.¹²⁴¹

Ήταν επομένως ακριβής και ρεαλιστική η πεποίθηση του υφυπουργού των εξωτερικών Lawrence Eagleburger ότι η απώθηση του Ιράκ από το Κουβέιτ ήταν η πρώτη δοκιμασία του

¹²³⁹ Bush, Scowcroft, *A World Transformed*, 1998, σσ. 408-409.

¹²⁴⁰ Nizameddin, *Russia and the Middle East*, 1998, σσ. 62-63.

¹²⁴¹ Βλ. "Resolution 678", *United Nations' Security Council*, 29 November 1990 στο www.un.org.

μεταπολεμικού διεθνούς συστήματος γιατί ο διπολισμός είχε χαλαρώσει παρέχοντας περισσότερη ευελιξία στην πολιτική καθώς δεν υπήρχε η ανησυχία για την εμπλοκή των υπερδυνάμεων.¹²⁴² Η διπλωματική απομόνωση του Ιράκ και ο σαφώς διατυπωμένος περιορισμένος στόχος της εκδίωξης του ιρακινού στρατού από το Κουβέιτ οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο παράγοντας ο οποίος θα έκρινε τη δυνατότητα των Η.Π.Α. να κυριαρχήσουν στο νέο διεθνές περιβάλλον θα ήταν τελικά η στρατιωτική τους δυνατότητα να αντιμετωπίσουν έναν αντίπαλο ο οποίος απείχε περίπου 6.000 μίλια από την αμερικανική επικράτεια.

¹²⁴² Bush, Scowcroft, *A World Transformed*, 1998, σ. 320.

8.3.4 Συσχετισμός Δυνάμεων και Ισορροπία μεταξύ Άμυνας και Επίθεσης

Αναζητώντας τα αίτια του πολέμου διατυπώθηκε η άποψη ότι η χρήση της βίας ως μέσου εξασφάλισης μιας αθροιστικής πηγής ισχύος είναι συνάρτηση και του κόστους που μια ένοπλη σύγκρουση θα επιβάλλει στον επιτιθέμενο. Εφόσον το κόστος του πολέμου υπερβαίνει το όφελος της κτήσης της αθροιστικής πηγής ισχύος η στρατιωτική επιλογή δεν είναι με ορθολογικά κριτήρια δικαιολογημένη. Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου διευκόλυνε την έρευνα διότι το έμφυτο ρίσκο της καταφυγής στα όπλα υπό το διπολικό σύστημα αποδείχτηκε ότι ήταν μεγάλο καθώς επικρέμονταν η πιθανότητα κλιμάκωσης που δυνητικά θα οδηγούσε σε πυρηνική σύγκρουση μεταξύ των υπερδυνάμεων. Στα 1990 αυτό το ενδεχόμενο ήταν εξαιρετικά απόμακρο. Η Σοβιετική Ένωση, υπό την πίεση των οικονομικών δυσχερειών και των εσωτερικών διαλυτικών αναταραχών δεν μπορούσε και δεν προτίθονταν να υπερασπίσει σφαίρες επιρροής στη Μέση Ανατολή με ένοπλα μέσα. Αντιθέτως, η σοβιετική ηγεσία είχε εξ αρχής καταδικάσει την ιρακινή επίθεση αποβλέποντας στα κέρδη ενός νέου διεθνούς περιβάλλοντος στο οποίο η ασφάλειά της θα διατηρούνταν ακόμα και μετά από την παρακμή της ισχύος της.

Στο νέο περιβάλλον που αναδύονταν το ισοζύγιο άμυνας, επίθεσης και αποτροπής μεταβάλλονταν επομένως αποφασιστικά. Τους απόλυτα απαγορευτικούς και συστημικού εύρους περιορισμούς των πυρηνικών όπλων διαδέχονταν τώρα οι εξαιρετικά πιο πολύπλοκοι υπολογισμοί αμυντικών και επιθετικών δυνατοτήτων σε κάθε συγκρουσιακή δυάδα. Το κόστος της ένοπλης επέμβασης από ένα κράτος δεν θα καθορίζονταν από πιθανότητες κλιμάκωσης σε πυρηνική ανταλλαγή μεταξύ των υπερδυνάμεων αλλά θα προέκυπτε από τις δυνατότητες που προσδίδει το ισοζύγιο μεταξύ άμυνας και επίθεσης. Η εξέταση του ισοζυγίου είναι το κεντρικό θέμα αυτού του κεφαλαίου.

Η θεωρητική αλλά και η προκύπτουσα από την εμπειρία άποψη για την ισορροπία μεταξύ άμυνας και επίθεσης ευνοεί την άμυνα. Η θεωρία ότι η άμυνα είναι η κυριότερη μορφή πολέμου και υπερτερεί της επίθεσης προέρχεται στον Πρώσο στρατηγό Gerhard von Scharnhorst όπως και στον θεωρητικό του πολέμου Constantin von Lossau στα 1815.¹²⁴³ Ωστόσο ο Clausewitz είναι ο πρώτος ο οποίος διατείνεται με καθαρότητα ότι η αμυντική μορφή του πολέμου είναι εγγενώς ισχυρότερη από την επιθετική κυρίως διότι αφορά έναν αρνητικό

¹²⁴³ Βλ. σχετικά Heuser, *Reading Clausewitz*, 2002, σσ. 90-91.

στόχο, τη διατήρηση, έναντι ενός θετικού, την κατάκτηση.¹²⁴⁴ Η σύγκρουση εμπεριέχει ένα χαρακτηριστικό αδράνειας ώστε ο επιτιθέμενος να υποχρεώνεται να διοχετεύσει περισσότερη «ενέργεια» για να αλλάξει μια κατάσταση από τον αμυνόμενο ο οποίος αποσκοπεί απλώς να τη διατηρήσει. Η άμυνα στη σκέψη του Clausewitz δεν αφορά στην τακτική πλευρά του πολέμου αλλά στη γενικότερη στρατηγική η οποία περιλαμβάνει αναγκαστικά αμυντικές και επιθετικές επιχειρήσεις για την επίτευξη του πολιτικού στόχου. Σε αμιγώς στρατιωτικούς όρους η άμυνα έχει το προφανές πλεονέκτημα της προετοιμασίας της θέσης μάχης, της αναμονής και όχι προέλασης που φθείρει όπως και του στρατηγικού βάθους που εκμεταλλεύεται ο αμυνόμενος και το οποίο δρα αντίρροπα στη δυνατότητα του επιτιθέμενου να επικεντρώσει την επίθεση στο κέντρο βαρύτητας ή να πραγματοποιήσει υπερκερωτική κίνηση.

Οι σύγχρονες προσεγγίσεις για τον καθορισμό του ισοζυγίου άμυνας – επίθεσης σχηματίζουν ένα «χαλαρό» ερευνητικό πρόγραμμα θετικιστικών εκφάνσεων το οποίο βασίζεται στην επεξεργασία ποσοτικών δεδομένων από συγκρούσεις τους παρελθόντος κι επομένως χαρακτηρίζεται και αυτό από την *ex post facto* ανάλυση. Αυτός είναι και ο λόγος που η περίοδος μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου δεν χαίρει ακόμα ενδελεχούς αξιολόγησης στο πλαίσιο της εν λόγω προσέγγισης. Γενικευμένα συμπεράσματα για τη μεταψυχροπολεμική εποχή δεν έχουν ακόμα προκύψει.

Σε γενικές γραμμές, το ισοζύγιο μεταξύ επίθεσης και άμυνας εκφράζεται ως ο λόγος του κόστους των δυνάμεων που καταβάλλει ο επιτιθέμενος προκειμένου να κατακτήσει έδαφος προς το κόστος των δυνάμεων που ο αμυνόμενος χρησιμοποιεί για την προάσπισή του.¹²⁴⁵ Το εν λόγω κόστος καθορίζεται από την επιρροή παραγόντων όπως η έκταση του εδάφους που ο επιτιθέμενος επιχειρεί να καταλάβει, η διαθέσιμη τεχνολογία οπλικών συστημάτων (που εκφράζεται από την κινητικότητα, την προστασία και την ισχύ πυρός) όπως και τη γεωγραφία που διευκολύνει ή δυσχεραίνει τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων.

Κύριο παράγοντα του ισοζυγίου αποτελεί το έδαφος που ο επιτιθέμενος αποσκοπεί στο να θέσει υπό τον έλεγχό του και το οποίο εξαρτάται από τον πολιτικό στόχο του πολέμου. Απεριόριστοι πολιτικοί στόχοι συνήθως αντιστοιχούν σε καθολική υπερίσχυση και προσάρτηση του κράτους του αντιπάλου οπότε σε αυτή την περίπτωση η επίθεση συνεπάγεται υψηλότερο κόστος από ότι σε έναν πόλεμο περιορισμένων πολιτικών στόχων. Στην περίπτωση του πολέμου του Περσικού Κόλπου ο πολιτικός στόχος περιοριζόταν στην εκδίωξη των

¹²⁴⁴ Clausewitz, *On War*, 1984, σ. 358.

¹²⁴⁵ Glaser Charles L., Kaufmann Khaim, “What is the Offense-Defense Balance and Can We Measure It?”, *International Security*, Vol. 22, No. 4, Spring 1998, σσ. 50.

ιρακινών δυνάμεων από το Κουβέιτ και την εξασθένιση του ιρακινού στρατού. Έτσι ο αμερικανικός στρατός θα έπρεπε να εξασφαλίσει μια περιοχή περίπου 17.820 τετραγωνικών χιλιομέτρων, σε αντίθεση με μια έκταση εικοσιτέσσερρες φορές μεγαλύτερη που θα έπρεπε να διεκδικήσει και να κατακτήσει εφόσον στους στόχους περιλαμβάνονταν και το ίδιο το Ιράκ. Δεν απαιτούνταν η προέλαση σε εχθρικό έδαφος και η καταπολέμηση αντάρτικου, η εμπλοκή σε αστικό πεδίο μάχης, η διαχείριση κατακτημένων πόλεων και δεν συζητούνταν καν η περίπτωση να επιβληθεί μια νέα κυβέρνηση στο όνομα της οποίας ο αμερικανικός στρατός θα δρούσε ως παράγοντας επιβολής. Με τους περιορισμένους πολιτικούς στόχους που είχαν προδιαγραφεί ο πόλεμος θα είχε περισσότερο στοιχεία πειθαναγκασμού κι όχι εισβολής και κατάληψης επικράτειας. Αυτό μείωνε εξ ορισμού τις ανάγκες σε ανθρωποδυναμικό και στρατιωτικό υλικό και απαιτούσε μια ταχεία νίκη επί των δυνάμεων εισβολής και ένα ισχυρό πλήγμα στις εφεδρείες, όχι όμως έναν πόλεμο φθοράς.

Η γεωγραφική τοποθεσία επίσης ευνοούσε τον επιτιθέμενο. Οι επιχειρήσεις σε γεωμορφολογικά μη-σύνθετο περιβάλλον όπως εκείνο του Κουβέιτ, επέτρεπαν στα σύγχρονα αμερικανικά όπλα να μεγιστοποιούν την απόδοσή τους καθώς η κινητικότητα των επίγειων μέσων ήταν άριστη και η στοχοθεσία από αέρος ήταν ευχερής. Ειδικά οι συνθήκες για την αμερικανική αεροπορία ήταν ιδεατές γεγονός το οποίο αναγνωρίστηκε εξ αρχής από τα ανώτατα στελέχη του στρατού, ακόμα κι από αυτά που είχαν εκδηλώσει σκεπτικισμό απέναντι στις αεροπορικές δυνατότητες.¹²⁴⁶ Όπως απεδείχθη και αργότερα, σε αστικά, ορεινά ή δασώδη περιβάλλοντα όπου ο αμυνόμενος μπορεί να προκαλυφτεί και να διασπαρεί, η αεροπορική ισχύς δεν μπορεί να αποφέρει αποφασιστικά πλεονεκτήματα.¹²⁴⁷ Σε ένα πεδίο μάχης όπως του Κουβέιτ όμως, ο πόλεμος καταλήγει να είναι έντασης κεφαλαίου κι όχι έντασης εργασίας, με άλλα λόγια ο στρατιωτικός εξοπλισμός υποσκελίζει σε βαρύτητα τον αριθμό των στρατιωτών.¹²⁴⁸

¹²⁴⁶ Βλ. Woodward, *The Commanders*, 1991, σ. 97.

¹²⁴⁷ Τέτοια παραδείγματα αποτέλεσαν μετέπειτα οι επιχειρήσεις της ρωσικής αεροπορίας έναντι των Τσετσένων αυτονομιστών οι οποίοι καλύπτονταν μέσα σε αστικά περιβάλλοντα. Βλ. σχετικά Byman Daniel, Waxman Matthew, *The Dynamics of Coercion: American Foreign Policy and the Limits of Military Might*, Cambridge University Press, U.S., 2002, σ. 91. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε και στους νατοϊκούς βομβαρδισμούς του Κοσόβου το 1999. Ενώ οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί κατέστρεψαν ολοσχερώς τις υποδομές τους σερβικού κράτους, τα αποτελέσματα εναντίον στόχων στο πεδίο της μάχης ήταν μέτρια λόγω της κάλυψης σε αστικό πεδίο και των κακών καιρικών συνθηκών βλ. Daalder Ivo H., O'Hanlon Michael E., *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*, Brookings Institution, Washington D.C., 2000, σ. 121-123,

¹²⁴⁸ Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 69.

Στο ισοζύγιο άμυνας επίθεσης ο τεχνολογικός παράγοντας αποτελεί πρωτεύουσα μεταβλητή αν και ο υπολογισμός του είναι πολλές φορές δύσκολος.¹²⁴⁹ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, το τεχνολογικό χάσμα μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων ήταν τεράστιο και οφείλονταν καταρχήν στις πολλαπλάσιες οικονομικές δυνατότητες. Σε επίπεδο κρατικών οικονομιών, το πρότυπο μέτρησης κρατικής ισχύος στον ρεαλισμό, η ασυμμετρία μεταξύ των δύο αντιπάλων ήταν σαρωτικά υπέρ της συμμαχίας. Το Ιράκ δαπανούσε μεταξύ του 25% και 50% του Α.Ε.Π. του σε εξοπλισμούς ενώ οι αντίπαλοί του δαπανούσαν σαφώς λιγότερα (κατά μέσο όρο κάτω από το 4.5%) αλλά το Α.Ε.Π. των κρατών της συμμαχίας, και ειδικά των δυτικών, ήταν τόσο μεγάλο ώστε σε καθαρά ποσά η ισχύς της συμμαχίας, εκπεφρασμένη σε χρήμα που διοχετεύονταν σε εξοπλισμούς, υπερέβαινε αυτή του Ιράκ από δώδεκα έως εικοσιπέντε φορές.¹²⁵⁰ Πιο συγκεκριμένα, η διοχέτευση της αμερικανικής οικονομικής ισχύος προς τις νέες τεχνολογίες είχε ως αποτέλεσμα το κεφάλαιο το οποίο αναλογούσε κατά μέσο όρο σε έναν αμερικανό στρατιώτη να είναι πολλαπλάσιο από το αντίστοιχο του ιρακινού γιατί τα αμερικανικά όπλα ήταν στη μεγάλη τους πλειοψηφία προϊόντα ανάπτυξης υψηλής κεφαλαιακής αξίας. Στο πεδίο της μάχης η μεγαλύτερη οικονομική και βιομηχανική βάση των Η.Π.Α. επέτρεπε τη συγκέντρωση κεφαλαίου σε στρατιωτικές επενδύσεις τις οποίες κατά τον πόλεμο του Κόλπου μπορούσε να καταναλώσει με πολύ μεγάλη ταχύτητα με τη μορφή πληγμάτων.¹²⁵¹ Από αυτή την άποψη ήταν ατυχής η επιλογή του χρόνου σύγκρουσης για τους Ιρακινούς γιατί κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν την αμερικανική στρατιωτική μηχανή μετά από μια την άνευ προηγουμένου επένδυση σε εξοπλισμούς της κυβέρνησης Reagan και πριν τον περιορισμό των αμυντικών δαπανών που θα ακολουθούσε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990.¹²⁵²

Από τεχνολογικής πλευράς, ο σημαίνων παράγοντας στη σύγκρουση Η.Π.Α. – Ιράκ ήταν η κινητικότητα λόγω των μεγάλων αποστάσεων που τα αμερικανικά στρατεύματα θα έπρεπε να καλύψουν για να προσεγγίσουν το πεδίο της μάχης και του πολέμου ελιγμών που θα διεξήγαγαν αμέσως μετά. Η υψηλή κινητικότητα, στρατηγική και τακτική, προσδίδει πλεονέκτημα στην επίθεση γιατί σε στρατηγικό επίπεδο επιτρέπει την προβολή ισχύος στα σημεία που προκαλούν τις μέγιστες απώλειες στον αντίπαλο.¹²⁵³ Σε τακτικό επίπεδο, η

¹²⁴⁹ Για μια άποψη η οποία χρησιμοποιεί το ισοζύγιο άμυνας – επίθεσης αλλά θέτει την τεχνολογία οπλικών συστημάτων κατώτερη σε σημασία από την τακτική των επιχειρήσεων βλ. Biddle Stephen, “Rebuilding the Foundations of Offense-Defense Theory”, *The Journal of Politics*, Vol. 63, No. 3, August 2001.

¹²⁵⁰ Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 65.

¹²⁵¹ Βλ. ό.π., σ. 69.

¹²⁵² Βλ. σχετικά Press Daryl G., “The Myth of Air Power in the Persian Gulf and the Future of Warfare”, *International Security*, Vol. 26, No. 2, Autumn 2001, σσ. 7-8.

¹²⁵³ Βλ. σχετικά Glaser Charles L., Kaufmann Khaim, “What is the Offense-Defense Balance and Can We Measure It?”, *International Security*, Vol. 22, No. 4, Spring 1998, σσ. 61-63.

κινητικότητα μειώνει το χρόνο έκθεσης στο αντίπαλο πυρ και ελατώνει τις απώλειες κατά την πρώτη προσβολή στην αμυντική γραμμή.

Η στρατηγική κινητικότητα του αμερικανικού στρατού ήταν απaráμιλλη και ήταν το αποτέλεσμα του μακροχρόνιου στρατιωτικού σχεδιασμού αλλά και των επιλογών της προεδρίας Reagan. Η Δύναμη Ταχείας Ανάπτυξης είχε ενισχυθεί και είχε τυπικά αναβαθμιστεί σε αυτόνομη διοίκηση, την Central Command. Το διοικητικό κέντρο της CENTCOM στην Macdill Air Force Base στην Tampa της Florida ήλεγχε μια συνολική δύναμή περίπου 230.000 στρατιωτών και από τα τέσσερα όπλα. Η αποστολή της αφορούσε δύο αντικείμενα, «την εξασφάλιση συνεχούς ροής πετρελαίου από τον Περσικό Κόλπο και την αποτροπή των σοβιετικών από το να αποκτήσουν πολιτικο-στρατιωτικό έλεγχο άμεσα ή μέσω πληρεξουσίων».¹²⁵⁴ Όταν τα ιρακινά στρατεύματα εισέβαλλαν στο Κουβέιτ, η CENTCOM ήταν επομένως ήδη έτοιμη για την ανάληψη δράσης στον Περσικό Κόλπο. Τον Μάιο του 1990 είχε εκτελεστεί άσκηση (Internal Look 90) για το ενδεχόμενο ιρακινής εισβολής στο Κουβέιτ. Με βάση αυτή την άσκηση καταστρώθηκε το επιχειρησιακό σχέδιο OPLAN 1002-90 για την άμυνα της αραβικής χερσονήσου. Αξιοσημείωτο και ενδεικτικό της ετοιμότητας είναι ότι το σενάριο της άσκησης είχε, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, αναπαραστήσει με μεγάλη ακρίβεια τα γεγονότα που θα ακολουθούσαν.¹²⁵⁵

Η ανάπτυξη της CENTCOM αντανάκλωνταν στις επιχειρησιακές της δυνατότητες στον τομέα της μεταφοράς. Το 1980 η μεταφορά ακόμα και μικρών στρατιωτικών δυνάμεων στον Περσικό Κόλπο θα διαρκούσε αρκετές εβδομάδες. Αντίθετα, από το 1983 και μετά τα πρώτα στρατεύματα θα μπορούσαν να φτάσουν στην περιοχή μέσα σε μερικές μέρες. Από το 1980 μέχρι το 1987, οι αμερικανικές δυνατότητες αερομεταφοράς αυξήθηκαν από 26.9 σε 39.6 εκατομύρια τόνοι/μίλια την ημέρα. Ενισχύθηκε παράλληλα το ναυτικό μεταφοράς στρατιωτικού υλικού από 44 σε 57 σκάφη και η Εφεδρεία Άμεσης Ετοιμότητας από 28 σε 82 σκάφη.¹²⁵⁶ Συνολικά, μέσα στη δεκαετία του 1980 το αμερικανικό υπουργείο άμυνας διέθεσε περισσότερα από 7 δισ. δολάρια στη μεταφορά μέσω θαλάσσης. Επίσης, διατέθηκε προ-τοποθετημένη δύναμη 25 σκαφών στον Περσικό, οκτώ ταχεία σκάφη για μεταφορά βαρέως

¹²⁵⁴ Sick Gary, "The United States in the Persian Gulf: from twin pillars to dual containment", στο Lesch David W. (ed.), *The Middle East and the United States: a historical and political reassessment*, Westview Press, U.S., 2003, σ. 295.

¹²⁵⁵ Nights, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 7.

¹²⁵⁶ Yetiv Steve, *The Persian Gulf Crisis*, Greenwood Press, Westport – Connecticut – London, 1997, σ. 53.

οπλισμού ενώ, λίγο πριν την κρίση, η οι Εφεδρείες Άμεσης Ετοιμότητας είχε αυξηθεί σε 96 σκάφη.¹²⁵⁷

Επιπλέον, η Σαουδική Αραβία είχε εξελιχτεί σε αναπτυγμένη ναυτική και αεροπορική βάση λόγω της αναθέρμανσης των σχέσεων με τις Η.Π.Α. επί προεδρίας Reagan.¹²⁵⁸ Το αντίκρισμα αυτής της συνεργασίας ήταν η κατασκευή υποδομών αξίας 200 δισ. δολαρίων, καταβληθέντα από τη σαουδαραβική κυβέρνηση, τα οποία επέτρεπαν την εξυπηρέτηση αμερικανικών ναυτικών μονάδων. Χαρακτηριστικά, το 1980 υπήρχαν μόνο δύο λιμάνια εξυπηρέτησης του αμερικανικού ναυτικού ενώ το 1990 υπήρχαν εννέα.¹²⁵⁹ Η μεταφορά στρατιωτικού υλικού στη Σαουδική Αραβία εξελίχτηκε σε μια titania προσπάθεια η οποία κατέστη εφικτή χάρη στις δυνατότητες που είχε αναπτύξει από το δεύτερο μισό του 1980 η CENTCOM αλλά και την ικανότητα της φυσικής ηγεσίας του τομέα διοικητικής μέριμνας, του στρατηγού Gus Pagonis.¹²⁶⁰ Μέχρι τις 21 Αυγούστου 1990 είχαν μεταφερθεί 204.545 τόνοι στρατιωτικού υλικού μόνο με μεταγωγικά αεροσκάφη ενώ οι ποσότητες που μεταφέρονταν με τα Ταχεία Μεταφορικά Σκάφη (Fast Sealift) ήταν πολλαπλάσιες.¹²⁶¹ Ενδεικτικό των νέων δυνατοτήτων επιμελητείας ήταν ότι κάθε μοίρα προ-τοποθετημένων σκαφών μπορούσε να μεταφέρει όπλα, εξοπλισμό και τρόφιμα για την πολεμική δράση 30 ημερών 16.500 πεζοναυτών.¹²⁶²

Η αναβάθμιση της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας αποδείχθηκε έτσι εξαιρετικά ταχεία ώστε να «κλείσει» το παράθυρο ευκαιρίας που διανοίγονταν για τις ιρακινές δυνάμεις όσο η Σαουδική Αραβία παρέμενε ανυπεράσπιστα. Αυτό διήρκεσε από τον Αύγουστο μέχρι τον Δεκέμβριο του 1990 κατά τη διάρκεια του οποίου οι αμερικανικές δυνάμεις διεξήγαγαν έναν αγώνα με το χρόνο. Οι πρώτες αμερικανικές δυνάμεις έφτασαν στις 6 Αυγούστου, τέσσερις ημέρες μετά την εισβολή, και αποτελούνταν από δύο αεροπλανοφόρα με τη συνοδεία τους, το Independence και το Eisenhower, και την 7^η Τακτική Πτέρυγα Μάχης που απαρτιζόνταν από 48 F-15C τα οποία πέταξαν για 14 ώρες χωρίς στάση και ανεφοδιάστηκαν τη νύκτα πάνω από τον Ατλαντικό Ωκεανό. Οι πρώτες χερσαίες δυνάμεις, η 82^η αερομεταφερόμενη ταξιαρχία, έφτασαν τρεις μέρες αργότερα. Στις 14 Αυγούστου κατέφτασαν 17.000 πεζοναύτες και στις 7 Σεπτεμβρίου κατέφτασε και η πρώτη βαριά τεθωρακισμένη

¹²⁵⁷ Yetiv, *The Persian Gulf Crisis*, 1997, σ. 53.

¹²⁵⁸ Yetiv Steve A., "The Outcomes of Operations Desert Shield and Desert Storm: some antecedent causes", *Political Science Quarterly*, Vol. 107, No. 2, Summer 1992, σσ. 205-206.

¹²⁵⁹ Yetiv Steve, *The Persian Gulf Crisis*, 1997, σ. 54.

¹²⁶⁰ Powel Colin L., *My American Journey*, Balantine Books, New York, 2003, σσ. 496-497.

¹²⁶¹ Schwarzkopf Norman H., *It Doesn't Take a Hero*, Bantam, U.S., 1993, σ. 376.

¹²⁶² Βλ. ό.π., σ. 397.

μεραρχία.¹²⁶³ Μέσα σε 48 ώρες μετά την εισβολή προσγειώθηκαν βαρέα βομβαρδιστικά B-52 που κατέφθασαν από τη βάση Diego Garcia.¹²⁶⁴ Πέντε ημέρες αργότερα, πέντε επιπλέον μοίρες μαχητικών αεροσκαφών, μαζί με ένα αεροσκάφος AWACS, επιτηρούσαν τα σύνορα μεταξύ Κουβέιτ και Σαουδικής Αραβίας. Τελικά, η ανάπτυξη στη Σαουδική Αραβία της αμερικανικής 24^η μεραρχίας μηχανοκίνητου πεζικού τον Δεκέμβριο του 1990 σήμανε το κλείσιμο του παραθύρου ευκαιρίας.¹²⁶⁵ Μέχρι τότε η επιχειρήσηση «*Ασπίδα της Ερήμου*» είχε εξελιχτεί σε μια μαζική συγκέντρωση στρατευμάτων από 24 κράτη που περιελάμβανε περίπου 100.000 στρατιώτες από τα κράτη του Αραβικού Κόλπου, 70.000 Κουβεϊτιανούς, 15.000 Σύριους, 43.000 Βρετανούς, 16.000 Γάλλους και 240.000 αμερικανούς στρατιώτες με 1.600 στρατιωτικά αεροσκάφη. Η στρατηγική κινητικότητα των Η.Π.Α. αναδείχθηκε έτσι στον κύριο παράγοντα επιτυχίας του πολέμου γιατί επιτεύχθηκε η προστασία της Σαουδικής Αραβίας από την ενδεχόμενη εισβολή του Ιράκ αλλά και εξασφαλίστηκε το σημείο αφετηρίας από το οποίο θα ξεκινούσαν οι επιχειρήσεις απελευθέρωσης του Κουβέιτ.¹²⁶⁶

Πέρα από τη στρατηγική, στην τακτική κινητικότητα ο αμερικανικός στρατός είχε επίσης το πλεονέκτημα. Καταρχήν το προαπαιτούμενο της κινητικότητας, η επιμελητεία στα καύσιμα, ήταν εξασφαλισμένη οπότε η ταχεία προέλαση των μηχανοκίνητων μονάδων ήταν εφικτή. Τα καύσιμα τα οποία ήταν απαραίτητα για να κινηθεί το στράτευμα ήταν διαθέσιμα σε πραγματικά άπειρες ποσότητες λόγω του ότι το κράτος-βάση ήταν ο μεγαλύτερος πετρελαιοπαραγωγός του κόσμου.¹²⁶⁷ Ο μηχανισμός επιμελητείας γενικά μπορούσε να λειτουργεί αρμονικά και να ανεφοδιάσει τις κινούμενες δυνάμεις επειδή δεν αντιμετώπιζε εναέρια απειλή γιατί η αμερικανική αεροπορία υπερτερούσε εξαρχής ποσοτικά και ποιοτικά της ιρακινής και εξασφάλισε την κυριαρχία επί του αέρος από τα πρώτα στάδια της άφιξής της στη

¹²⁶³ Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 65.

¹²⁶⁴ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ.13.

¹²⁶⁵ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 15. Και Schwarzkopf Norman H., *It Doesn't Take a Hero*, Bantam, U.S., 1993, σ. 404.

¹²⁶⁶ Το αν και κατά πόσο κατά το πρώιμο στάδιο της κρίσης οι συμμαχικές δυνάμεις ήταν σε ετοιμότητα για μια ιρακινή επίθεση παραμένει μέχρι και σήμερα αντικείμενο συζήτησης. Οι Knight και Schwarzkopf υποστηρίζουν ότι μέχρι τον Δεκέμβριο του 1990 οι αμερικανικές δυνάμεις παρέμεναν εκτεθειμένες και κατά πάσα πιθανότητα ανέτοιμες να αποκρούσουν μια ιρακινή επίθεση. Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 13. και Schwarzkopf Norman H., *It Doesn't Take a Hero*, Bantam, U.S., 1993, σ. 404. Αντίθετα, οι Bin, Hill και Jones υποστηρίζουν ότι ακόμα και χωρίς την υποστήριξη των αμερικανικών δυνάμεων οι ένοπλες δυνάμεις της Σαουδικής Αραβίας και των τοπικών συμμάχων τους θα μπορούσαν να παρατάξουν μια αξιόλογη δύναμη η οποία στην αεροπορία είχε το απόλυτο τεχνολογικό πλεονέκτημα και θα τους παρείχε την κυριαρχία επί του αέρος και την ελευθερία σε βομβαρδισμό. Βλ. Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 64. Καμία από τις παραπάνω απόψεις δεν λαμβάνει υπόψη το πολιτικό σκέλος της ιρακινής επεκτατικότητας. Με δεδομένη την εκτόνωση των σχέσεων Η.Π.Α. – Ιράκ το στοίχημα του Saddam Hussein ήταν η παραμονή των ιρακινών στρατευμάτων στο Κουβέιτ χωρίς τη σύγκρουση με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Στην περίπτωση που επιχειρούσε να εισβάλει απευθείας στη Σαουδική Αραβία θα εγκατέλειπε τον κύριο πολιτικό του στόχο και θα καθιστούσε βέβαια τα αντίποινα της δύσης και των συμμάχων της.

¹²⁶⁷ Freedman, Karsh, *The Gulf Crisis*, 1994, σ. 288.

Σαουδική Αραβία. Αντίθετα, ο ιρακινός στρατός δεν είχε τη δυνατότητα να διαχειρίζεται αποδοτικά τις γραμμές ανεφοδιασμού όσο προύλαυνε και μέχρι τότε δεν είχε επιτύχει επιθετικές επιχειρήσεις σε αποστάσεις μεγαλύτερες των 100 χιλιομέτρων.¹²⁶⁸

Τα δυτικά, και ειδικά τα αμερικανικά, μέσα μηχανοκίνησης είχαν σαφώς ανώτερα χαρακτηριστικά κινητικότητας από τα ιρακινά. Ο λόγος ισχύος / βάρους των αμερικανικών αρμάτων μάχης M1 ABRAAMS ήταν κατά 43% υψηλότερος από τον αντίστοιχο του κορυφαίου άρματος του ιρακινικού οπλοστασίου, του T-72 που κατείχε μόνο η Ιρακινή Εθνοφρουρά. Αυτό σήμαινε ότι η προέλαση θα ήταν ταχύτερη, οι τακτικοί ελιγμοί ευκολότεροι και η ταχύτητα συγκέντρωσης ισχύος πυρός στο κέντρο βάρους υψηλότερη για τις αμερικανικές δυνάμεις.¹²⁶⁹ Από την άλλη, τα αμερικανικής σχεδίασης άρματα μάχης είχαν μικρότερη αυτονομία¹²⁷⁰ από τα T-72 αλλά τα τελευταία παρουσίαζαν χαμηλή αξιοπιστία η οποία υπέσκαπτε τη διαθεσιμότητα και την κινητικότητά τους.¹²⁷¹ Το τελευταίο ήταν εγγενές πρόβλημα των σοβιετικής κατασκευής αρμάτων γιατί ήταν κατασκευασμένα με έμφαση το χαμηλό κόστος ώστε να παράγονται μεγάλοι αριθμοί εφόσον οι σοβιετικές τακτικές αποσκοπούσαν στη σαρωτική ποσοτική υπεροχή στα σημεία ενδιαφέροντος.

Ενισχυτικά προς την επίθεση λειτουργεί επίσης ο παράγοντας της προστασίας γιατί εξασφαλίζει ότι στο χρόνο που δυνάμεις πλησιάζουν τις αμυντικές γραμμές και εκτελούν ελιγμούς δεν υφίστανται μεγάλες απώλειες. Η ασυμμετρία δυνατοτήτων ήταν και σε αυτό τον τομέα σημαντική. Είναι αξιοσημείωτο ότι στις εκατοντάδες συμπλοκές δεν υπήρξε ούτε ένα αμερικανικό άρμα μάχης που να καταστραφεί ολοσχερώς και το πλήρωμά του να απολεσθεί από πυρά ιρακινών.¹²⁷² Η θωράκιση των αμερικανικών μηχανοκίνητων δυνάμεων ήταν περισσότερο εξελιγμένη γεγονός το οποίο ήταν γνωστό ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Τα σοβιετικά άρματα δεν ήταν εφικτό να παρέχουν αρκετή προστασία λόγω των περιορισμών που το δόγμα της αυξημένης αυτονομίας επέβαλε στο βάρος.¹²⁷³ Έτσι η θωράκιση των T-72 δεν ήταν πλήρης και η ενεργή θωράκιση (εκρηκτικά τοποθετημένα πάνω στο σκάφος με σκοπό τη μείωση της ενέργειας πρόσκρουσης επερχόμενου βλήματος) δεν ήταν αποτελεσματική απέναντι στα διατρητικά βλήματα κινητικής ενέργειας (APFSDS¹²⁷⁴) των

¹²⁶⁸ Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 64.

¹²⁶⁹ Chalmers Malcolm, Unterseher Lutz, "Is There a Tank Gap?: Comparing NATO and Warsaw Pact Tank Fleets", *International Security*, Vol. 13, No. 1, Summer 1988, σ. 34.

¹²⁷⁰ Βλ. σχετικά U.S. General Accounting Office (GAO), "Operation Desert Storm, Early Performance Assessment of Bradley and Abrams", January 1992, σ. 25.

¹²⁷¹ Chalmers, Unterseher, "Is There a Tank Gap?", Summer 1988, σ. 37.

¹²⁷² U.S. General Accounting Office, "Operation Desert Storm", σ. 24.

¹²⁷³ Chalmers, Unterseher, "Is There a Tank Gap?", Summer 1988, σ. 39.

¹²⁷⁴ Armor-Piercing Fin-Stabilized Discarding Sabot.

αμερικανικών αρμάτων. Εξάλλου, ιστορικά, τα T-72 δεν είχαν καταγράψει καλές επιδόσεις στη θωράκιση. Στη σύγκρουση μεταξύ των ισραηλινών Merkava και των συριακών T-72 στον πόλεμο του 1982 τα ισραηλινά πυροβόλα χαμηλού διαμετρήματος (τότε των 105mm) διέτρησαν κατ' επανάληψη τη θωράκιση του εμπρόσθιου τμήματος των σοβιετικής κατασκευής αρμάτων.¹²⁷⁵ Αντιθέτως, τα αμερικανικά άρματα μάχης έδιναν εξέχουσα σημασία στη θωράκιση διότι το δόγμα χρήσης δεν θα μπορούσε να προϋποθέτει μεγάλους αριθμούς. Θυσιάζοντας στον τομέα του βάρους κι επομένως της αυτονομίας, το M1 Abrams είχε τη δυνατότητα να δεχτεί άμεσα πυρά στον εμπρόσθιο θώρακα χωρίς μεγάλες πιθανότητες καταστροφής. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τα βλήματα εξοστρακίζονταν ή απορροφόνταν από τη θωράκιση.¹²⁷⁶ Εξαίρεση αποτέλεσαν οι καταστροφές αρμάτων από φίλια πυρά, οι οποίες όμως δεν οδήγησαν στη θανάτωση των πληρωμάτων.

Σε αντίθεση με την κινητικότητα, η ισχύς πυρός προσφέρει το πλεονέκτημα στην άμυνα γιατί ο επιτιθέμενος παραμένει εκτεθειμένος στο χρόνο που προελαύνει ενώ ο αμυνόμενος είναι οχυρωμένος και με προκάλυψη.¹²⁷⁷ Όσον αφορά στις επίγειες δυνάμεις η διαφορά δεν οφείλονταν στο διαμέτρημα του αρματικού δυναμικού που ήταν ουσιαστικά το ίδιο (120 – 125mm) όσο στην ακρίβεια των πληγμάτων και τα ψηφιακά συστήματα ελέγχου πυρός, εντοπισμού στόχων και σταθεροποίησης. Οι ασυμμετρία μεταξύ των δύο δυνάμεων οφείλονταν και πάλι στη διαφορετική φιλοσοφία στις αρματικές τακτικές. Τα σοβιετικά άρματα μάχης ήταν σχεδιασμένα για συμπλοκές σε μικρές αποστάσεις οπότε δεν απαιτούνταν εξελιγμένα συστήματα πυρός και σκοπευτικά μεγάλων αποστάσεων. Η προτίμηση προέκυπτε από το πιθανότερο πεδίο μάχης, μέχρι τότε την κεντρική Ευρώπη, όπου τα δυνητικά πεδία βολών μεταξύ αρμάτων αφορούσαν κατά 55% αποστάσεις μικρότερες των 500 μέτρων, 28% αποστάσεις 500-1500 μέτρα και 17% πάνω από 1500 μέτρα.¹²⁷⁸ Ενώ τα σοβιετικά άρματα θα ήταν αποδοτικά σε τέτοιες συνθήκες, εντούτοις στο επίπεδο περιβάλλον της ερήμου το πλεονέκτημα περνούσε σε εκείνον που εντόπιζε τον αντίπαλο πρώτος και εκτελούσε βολές από απόσταση. Οι ιρακινές δυνάμεις δεν μπορούσαν υπό αυτές τις συνθήκες να εκμεταλλευτούν τη διαθέσιμη ισχύ πυρός υπό οχυρωμένες θέσεις γιατί περιορίζονταν από την απόσταση. Αυτό

¹²⁷⁵ Wright Clifford, "The Israeli War Machine in Lebanon", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 12, No. 2, Winter 1983, σ. 42.

¹²⁷⁶ U.S. General Accounting Office, "Operation Desert Storm", σ. 24 και U.S. Department of Defense, "Conduct of the Persian Gulf Conflict: an interim report to Congress", July 1991, σ. 6-5.

¹²⁷⁷ Biddle Stephen, "The Determinants of Offensiveness and Defensiveness in Conventional Land Warfare", PhD Dissertation. Harvard University, 1992 στο Lieber Keir A., "Grasping the Technological Peace: The Offense-Defense Balance and International Security", *International Security*, Vol. 25, No. 1, Summer 2000, σ. 80.

¹²⁷⁸ Steven J. Zaloga, Malcolm Chalmers, Lutz Unterseher, "The Tank Gap Data Flap", *International Security*, Vol. 13, No. 4, Spring, 1989, σ. 185.

συνέβη κατ' επανάληψη στον πόλεμο του Κόλπου και έφερε συντριπτικά αποτελέσματα στις ιρακινές αρματικές δυνάμεις.¹²⁷⁹

Για την αμερικανική πλευρά, ο κυριότερος παράγοντας στην ισχύ πυρός ήταν οι αεροπορικές δυνάμεις. Δεδομένης της πλήρους επικράτησης επί της ιρακινής, η αμερικανική αεροπορία ανέλαβε το ρόλο του εναέριου πυροβολικού από πολύ νωρίς στη σύγκρουση. Οι αεροπορικές δυνάμεις έδρασαν ως πολλαπλασιαστής στην ισχύ πυρός του αμερικανικού στρατού και, όπως θα αναφερθεί και παρακάτω, επέτρεψαν τη διαχείριση της αριθμητικής κατωτερότητας των συμμαχικών έναντι των ιρακινών δυνάμεων.

Η βαρύτητα της αριθμητικής κατωτερότητας στον Πόλεμο του Περσικού Κόλπου είναι ένας παράγοντας ο οποίος χρήζει προσεκτικής ανάλυσης. Ο «κανόνας του αντίχειρα» που αφορά στις απαιτήσεις στρατιωτικών δυνάμεων για επίθεση σε έναν αμυνόμενο σχηματισμό, ορίζει ότι ο επιτιθέμενος οφείλει να διαθέτει τουλάχιστον τον τριπλάσιο όγκο στρατεύματος του αμυνόμενου ώστε να έχει πιθανότητες να επικρατήσει. Ο κανόνας αυτός αποτέλεσε αντικείμενο ευρείας συζήτησης, και διατήρησε την αξία του, όταν κατά τη δεκαετία του 1980 εντάθηκε η ανησυχία για το μέγεθος των δυνάμεων του NATO που καλούνταν να αντιμετωπίσουν τον μεγαλύτερο αριθμητικά στρατό του Συμφώνου της Βαρσοβίας.¹²⁸⁰

Με βάση τον κανόνα '3:1' ήταν αδύνατο να επιτευχθεί από την πλευρά των συμμάχων επαρκής ποσοτική υπεροπλία στην περίπτωση του Περσικού Κόλπου. Για να επιτευχθεί θα απαιτούνταν απέναντι σε ένα πιθανό ιρακινό στράτευμα 500.000 ανδρών να παραταχθεί ένας συμμαχικός στρατός περίπου 1.5 εκατομμυρίου στρατιωτών, απαίτηση που αποτελούσε ευσεβή πόθο δεδομένων των περιορισμών μεταφοράς και του πολυεθνικού χαρακτήρα της δύναμης. Με αυτό το κριτήριο οι συμμαχικές δυνάμεις δεν ήταν αντικειμενικά αρκετά μεγάλες ώστε η ισορροπία ισχύος στη μάχη να γέρνει προς την πλευρά τους κι επομένως ο πόλεμος δεν αποτελούσε ορθολογική επιλογή παρά το διακύβευμά του για την περιφερειακή ισορροπία ισχύος και την ενεργειακή ασφάλεια. Εξετάζοντας την ισορροπία, ωστόσο, θα πρέπει κανείς να λάβει υπόψη του μια σειρά από άλλους εξίσου σημαντικούς αντικειμενικούς παράγοντες.

¹²⁷⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η τελευταία μάχη του πολέμου όπου μια ιρακινή τεθωρακισμένη ταξιαρχία καταστράφηκε πλήρως από την αμερικανική 1^η Τεθωρακισμένη μεραρχία λόγω μεγαλύτερου βεληνεκούς, υψηλότερης ακρίβειας και εξελιγμένων ηλεκτροοπτικών συστημάτων των M1-Abrams. Βλ. σχετικά Press Daryl G., "The Myth of Air Power in the Persian Gulf War and the Future of Warfare", *International Security*, Vol. 26, No. 2, Autumn 2001, σ. 25.

¹²⁸⁰ Για μια επικεντρωμένη συζήτηση στον κανόνα '3:1' βλ. Mearsheimer John J., "Assessing the Conventional Balance: the 3:1 Rule and its Critics", *International Security*, Vol. 13, Issue 4, Spring 1989, σ. 54-89. "Numbers, Strategy and the European Balance", *International Security*, Vol. 12, No. 4, Spring 1988, σσ. 174-185. Epstein Joshua M., "Dynamic Analysis and the Conventional Balance in Europe", *International Security*, Vol. 12, No. 4, Spring 1988, σσ. 154-165.

Για την ανάλυση της στρατιωτικής ισορροπίας μέσω του κανόνα '3:1' είναι απαραίτητο να επισημανθούν τρεις σημαντικοί περιορισμοί. *Πρώτον*, ο κανόνας αφορά στις κατά μέτωπο συγκρούσεις στις οποίες ο επιτιθέμενος σχηματισμός επιδιώκει τη διάρρηξη του αμυντικού μετώπου του άλλου. Δεν λαμβάνει υπόψη τους ελιγμούς που αποσκοπούν στην περικύκλωση του αντιπάλου και δεν συνυπολογίζει την επιρροή της επιμελητείας στη διατήρηση μαχητικής ισχύος στο χρόνο. Κι αυτό διότι από τη στιγμή που ο αμυνόμενος εγκαταλείπει τις θέσεις του για την πραγματοποίηση ελιγμών χάνει το πλεονέκτημα της προετοιμασμένης οχύρωσης και επιμηκύνει τις γραμμές ανεφοδιασμού του.¹²⁸¹ *Δεύτερον*, ο κανόνας ισχύει για τα τοπικά επίπεδα στρατιωτικής ισχύος κι όχι για τις διαθέσιμες στρατιωτικές δυνάμεις στο σύνολο του θεάτρου επιχειρήσεων.¹²⁸² Ένας αντίπαλος υπό γενική αριθμητική κατωτερότητα μπορεί να νικήσει σε μια μάχη εφόσον επικεντρώσει την ισχύ του στον άξονα της κύριας επίθεσης και εξασφαλίσει το πλεονέκτημα 3:1 σε εκείνο το σημείο. *Τρίτον*, ο κανόνας '3:1' προϋποθέτει ότι οι αντίπαλοι είναι τεχνολογικά ίσοι, με άλλα λόγια ότι οι ένοπλες δυνάμεις φέρουν τα ίδια χαρακτηριστικά στη ισχύ πυρός, στην κινητικότητα και στην προστασία.

Παρόλο που ο τόμεας στον οποίο οι σύμμαχοι υπερτερούσαν με διαφορά ήταν η πολεμική αεροπορία οι Powel και Schwarzkopf εκτίμησαν, ορθώς, ότι μόνη της η αεροπορική ισχύς δεν θα επαρκούσε για να εκδιώξει τις ιρακινές δυνάμεις από το Κουβέιτ.¹²⁸³ Η εκτίμηση προέκυπτε από τον εντοπισμό του κέντρου βάρους του ιρακινού στρατού. Ο ιρακινός στρατός έδινε ιδιαίτερη έμφαση στις χερσαίες δυνάμεις οι οποίες, σύμφωνα με τα στοιχεία του 1989 περιλάμβαναν συνολικά περίπου ένα εκατομύριο μόνιμους στρατιώτες και 850.000 εφέδρους. Σε αριθμούς, οι ιρακινοί κατείχαν 5.500 άρματα μάχης, περισσότερα από 3.000 στοιχεία πυροβολικού, καλή αεράμυνα και περίπου 700 αεροσκάφη και ελικόπτερα πολλών τύπων τα οποία ασκούσαν υποστηρικτικό κυρίως ρόλο.¹²⁸⁴

Η ιρακινή αμυντική διάταξη ήταν γνωστή από τα εναέρια και δορυφορικά μέσα της αμερικανικής στρατιωτικής κατασκοπείας γεγονός που διευκόλυνε αφάνταστα το σχεδιασμό.¹²⁸⁵ Σε συμφωνία και με την πρότερη τακτική του πολέμου Ιράν-Ιράκ, υιοθετούνταν μια άμυνα σε βάθος με πολλαπλά κύματα δυνάμεων που συνδυάζονταν με αντεπιθετικά

¹²⁸¹ Mearsheimer John J., "Assessing the Conventional Balance: the 3:1 Rule and its Critics", *International Security*, Vol. 13, Issue 4, Spring 1989, σ. 62-63.

¹²⁸² Bin, Hill, Archer, *Desert Storm*, 1998, σ. 77.

¹²⁸³ Βλ. Woodward, *The Commanders*, 1991, σσ. 96-98.

¹²⁸⁴ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 20. Οι δυνάμεις της ιρακινής αεροπορίας που επιχειρούσαν σε αποστολές σε βάθος για βομβαρδισμό ήταν υποβαθμισμένες καθώς ακόμα και όταν επιτυγχάνονταν ο απόλυτος αφηνδιασμός δεν μπορούσαν να επιφέρουν πλήγματα βαρύτητας αντίστοιχης με εκείνα που είχαν επιφέρει οι ισραηλινοί εναντίων των αράβων το 1967. Βλ. ό.π., σσ. 27-28.

¹²⁸⁵ Freedman, Karsh, *The Gulf Crisis*, 1994, σ. 288.

πλήγματα μέσω πυροβολικού και λιγότερο προέλασης χερσαίων μονάδων υπό την εναέρια υποστήριξη.¹²⁸⁶ Επρόκειτο με άλλα λόγια για έναν αμυντικογενή στρατό ο οποίος θα καθιλώνονταν επειδή οι αμερικανικές δυνάμεις είχαν σαφές πλεονέκτημα σε συστήματα Διοίκησης, Ελέγχου, Πληροφοριών, Παρακολούθησης και Αναγνώρισης (C2ISR). Οι Ιρακινοί δεν θα δύναντο να διεξάγουν μια μάχη κινητικότητας αλλά θα καθιλώνονταν σε μια απόλυτα στατική άμυνα.¹²⁸⁷ Η άμυνα αυτή δεν θα μπορούσε να παραταθεί χρονικά γιατί ο ιρακινός στρατός ήταν εξαρτημένος από ανταλλακτικά του εξωτερικού και δεν μπορούσε να διεξάγει μακροχρόνιες επιχειρήσεις χωρίς εξωτερική υποστήριξη η οποία στα 1990 δεν διατίθονταν.¹²⁸⁸ Μειονεκτήματα παρουσίαζε και το ιρακινό σύστημα αεράμυνας το οποίο ήταν υπερβολικά συγκεντρωτικό. Οι ιρακινές αεροπορικές δυνάμεις υστερούσαν γιατί η διεξαγωγή επιχειρήσεων ακολουθούσε τα σοβιετικά πρότυπα όπου τα αεροσκάφη κατεθύνονταν στους στόχους και εμπλέκονταν με τις οδηγίες μονάδων ραντάρ στο έδαφος.¹²⁸⁹ Αυτό συνεπάγονταν ότι ένα πλήγμα στο κέντρο ελέγχου της ιρακινής αεράμυνας μπορούσε να υποβαθμίσει το σύνολο των αντιαεροπορικών δυνατοτήτων. Αυτό έκανε τους αμερικανικούς στρατιωτικούς να πιστεύουν ότι η αμερικανική αεροπορία θα μπορούσε να καταστείλει την ιρακινή αεράμυνα κατά την πρώτη φάση των βομβαρδισμών.¹²⁹⁰

Στην ξηρά, η αριθμητική υπεροχή του Ιράκ ήταν ένα γνώριμο ζήτημα το οποίο οι αμερικανικές δυνάμεις είχαν να αντιμετωπίσουν για δεκαετίες στο ευρωπαϊκό θέατρο επιχειρήσεων. Η αριθμητική κατωτερότητα θα αντιμετωπιζόταν υπό το δόγμα της «Αερεδαφικής Μάχης» (Air-Land Battle) το οποίο είχε σχεδιαστεί από το 1976 και αποτελούσε τον οδηγό των ΝΑΤΟϊκών δυνάμεων μέχρι και τη διάλυση του συμφώνου της Βαρσοβίας. Το δόγμα απέρριπτε την επικέντρωση στη μάχη της πρώτης γραμμής, όπου η αριθμητική υπεροπλία διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο, και στόχευε στην εμπλοκή με τον αντίπαλο σε όλο το εύρος του πεδίου μάχης με άλλα λόγια στη διενέργεια επιχειρήσεων εκ του σύννεγης, σε βάθος και στα μετόπισθεν, ταυτόχρονα.¹²⁹¹ Οι επιχειρήσεις εκ του σύννεγης ήταν οι μετωπικές συγκρούσεις για τη διάρρηξη του μετώπου, οι επιχειρήσεις σε βάθος αποσκοπούσαν στην καθυστέρηση των ενισχύσεων του αντιπάλου και οι επιχειρήσεις στα μετόπισθεν αποσκοπούσαν στην προστασία των γραμμών επικοινωνίας και την ταχεία άφιξη των απαιτούμενων εφεδρειών.

¹²⁸⁶ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σσ. 21-22.

¹²⁸⁷ Βλ. ό.π., σ. 33.

¹²⁸⁸ Bush George, Scowcroft Brent, *A World Transformed*, Vintage Books, 1998, σ. 327.

¹²⁸⁹ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 26.

¹²⁹⁰ Schwarzkopf Norman H., *It Doesn't Take a Hero*, Bantam, U.S., 1993, σσ. 370-371.

¹²⁹¹ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 37.

Για την εφαρμογή του δόγματος «Air-Land Battle» απαιτούνταν η διακλαδικότητα η οποία είχε θεσμοθετηθεί από το 1986 με το Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act. Η διακλαδικότητα προωθήθηκε με την ανάθεση στα Όπλα της οργάνωσης, της εκπαίδευσης και του εξοπλισμού των δυνάμεων αλλά η χρήση τους καθορίζονταν από τις αποφάσεις του National Command Authorities, του CJCS, των τοπικών CINCs και των διοικητών τους. Το αποτέλεσμα του Air-Land Battle ήταν ότι η χερσαία, η αεροπορική και η ναυτική ισχύς συντήκονταν υπό έναν εννιαίο σχεδιασμό οπότε αποτρέπονταν η αποκλειστική εξάρτηση από την αεροπορική και τη ναυτική ισχύ οι οποίες δεν θα είχαν, όπως υποστηρίζει και ο Mearsheimer αποφασιστικά αποτελέσματα.¹²⁹² Έτσι προάγονταν μια στρατηγική η οποία έδινε έμφαση στην κινητικότητα με τη συνεργασία και των τριών όπλων.

Τα συστήματα του αμερικανικού οπλοστασίου σχεδιάστηκαν στη βάση των απαιτήσεων του Air-Land Battle. Η έμφαση στην κινητικότητα αποδίδονταν με τα αμερικανικά άρματα μάχης M1A1-ABRAMS και τα τεθωρακισμένα οχήματα μάχης Bradley τα οποία διακρίνονταν για τις δυνατότητες ταχείας προέλασης. Ταυτόχρονα τα αμερικανικά στρατεύματα ήταν εφοδιασμένα με εξελιγμένα αντιαρματικά όπλα και πλατφόρμες (επιθετικά ελικόπτερα Apache και Cobra, αντιαρματικοί πύραυλοι AGM-65 Maverick), τα οποία θα χρησιμοποιούνταν εναντίον του τεράστιου σοβιετικού αρματικού δυναμικού. Σε συνδυασμό με αεροσκάφη που μπορούσαν να εκτελέσουν επιθέσεις σε βάθος εναντίων κινούμενων στόχων (τα αεροσκάφη A-10 Thunderbolt II, F-16 Fighting Falcon και F/A-18 Hornet) ο αμερικανικός στρατός ήταν σχεδιασμένος ώστε να εκτελεί επιθετικές επιχειρήσεις. Αυτές ήταν εφικτές υπό όλες τις καιρικές συνθήκες, τόσο τη μέρα όσο και τη νύκτα.¹²⁹³ Το αμερικανικό στράτευμα ήταν επομένως εξαρχής σχεδιασμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να αντιμετωπίσει υπέρτερους αριθμητικά αντίπαλους. Αυτό το έργο κατέστησε ευκολότερο η απόφαση για τον διπλασιασμό του αμερικανικού στρατού στον Περσικό στις 29 Οκτωβρίου 1990.¹²⁹⁴ Έτσι θεωρούνταν εφικτή η εξασφάλιση του τακτικού πλεονεκτήματος ώστε να εκτελεστεί η παραδοσιακή κίνηση υπερφαλλάγγισης της ιρακινής αμυντικής γραμμής στο Κουβέιτ.

Το ποιοτικό πλεονέκτημα των αμερικανικών δυνάμεων ασφαλώς και αποτελούσε παράγοντα στο σχεδιασμό αλλά αντιμετωπίζονταν με ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα. Οι μνήμες του Βιετνάμ αλλά και η λιγότερο από επιτυχημένη αμερικανική εμπλοκή στο Λίβανο οδηγούσαν τους αμερικανούς στρατηγούς στο να υπερεκτιμούν τις δυνατότητες του αντιπάλου

¹²⁹² Βλ. σχετικά Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 2001, σσ. 87-110.

¹²⁹³ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 38.

¹²⁹⁴ Schwarzkopf Norman H., *It Doesn't Take a Hero*, Bantam, U.S., 1993, σ. 431.

ως μέσο για την αποσώβηση περαιτέρω αποτυχιών.¹²⁹⁵ Ανήμπορη να αποτιμήσει συγκριτικά, εκ των προτέρων και με ασφάλεια το τεχνολογικό πλεονέκτημα έναντι των ιρακινών δυνάμεων, η αμερικανική στρατιωτική ηγεσία πήρε τελικά τη στρατηγικής σημασίας απόφαση να εξισώσει κατά το σχεδιασμό τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του αμερικανικού και του ιρακινού οπλοστασίου και να επιδιώξει την επικράτηση σε αριθμούς όταν η χερσαία επίθεση θα ξεκινούσε.¹²⁹⁶

Προς αυτό τον στόχο ο στρατηγός Schwarzkopf σχεδίασε την «προετοιμασία» του πεδίου της μάχης, με άλλα λόγια τη διαμόρφωση συνθηκών τέτοιων που να εξαλείψουν το αριθμητικό πλεονέκτημα του ιρακινού στρατού. Σε αυτό το σημείο η αεροπορική υπεροπλία ήταν βαρύνουσα σημασίας. Μέχρι τον Αύγουστο του 1990 η αεροπορική εκστρατεία «Checkmate» είχε σχεδιαστεί για αυτό τον σκοπό και προέβλεπε σχεδόν ταυτόχρονες επιθέσεις σε ολόκληρο το εύρος τακτικών και στρατηγικών στόχων.

Η στρατηγική πτυχή της αεροπορικής εκστρατείας, σημαντικό μέρος της οποίας θα πραγματοποιούνταν από αεροσκάφη χαμηλής παρατηρησιμότητας στο ηλεκτρομαγνητικό φάσμα, θα περιελάμβανε παράλληλα πλήγματα σε στρατηγικούς στόχους στο Ιράκ και το Κουβέιτ ώστε το πλεονέκτημα στην επιμελητεία να παγιωθεί. Αυτά θα διεξάγονταν από μικρές αεροπορικές δυνάμεις οι οποίες όμως θα χρησιμοποιούσαν εξελιγμένα πυρομαχικά μεγάλης ακρίβειας που θα έπλητταν στόχους υψηλής σημασίας για την κίνηση του ιρακινού στρατιωτικού μηχανισμού. Η έμφαση δεν δίνονταν σε μεγάλης κλίμακας βομβαρδισμούς που θα ενέπλεκαν πολλά αεροσκάφη, οπότε θα μείωναν τη διαθεσιμότητα για μη στρατηγικές αποστολές, αλλά στην καταστροφή συγκεκριμένων εγκαταστάσεων και γεωγραφικών σημείων τα οποία ως «λαιμός του μπουκαλιού» (bottleneck) θα αχρήστευαν σε μεγάλο βαθμό την επιμελητεία του ιρακινού στρατού εφόσον καταστρέφονταν.¹²⁹⁷ Αν και οι αξιωματικοί της αεροπορίας δεν ήταν εκ των προτέρων πεπεισμένοι για την αποτελεσματικότητα των νέων πυρομαχικών σε στρατηγικούς βομβαρδισμούς, εντούτοις οι διαθέσιμοι αριθμοί αεροσκαφών ήταν τέτοιοι που επέτρεπαν τη λήψη αποφάσεων με σχετική ελευθερία. Λίγο πριν ξεκινήσει η επίθεση οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι σύμμαχοί τους είχαν στη διάθεσή τους συνολικά περίπου 4.000 αεροσκάφη όλων των τύπων και ο υπερπληθωρισμός αεροπορικών δυνάμεων υπερκάλυπτε τις τακτικές ανάγκες.¹²⁹⁸ Ο Στρατηγός Glosson, υπεύθυνος για το σχεδιασμό της

¹²⁹⁵ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 34.

¹²⁹⁶ Ο.π., σ. 39.

¹²⁹⁷ Επρόκειτο για το “effects-based targeting”, βλ. Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 45.

¹²⁹⁸ Σύμφωνα με τις μετρήσεις του Keegan από το σύνολο των 4000 αεροσκαφών τα μαχητικά αεροσκάφη των συμμάχων ανέρχονταν σε 2430 τα οποία μέχρι τις 24 Φεβρουαρίου είχαν αυξηθεί στα 2790. Keegan John, *The Iraq War*, Alfred A. Knopf, New York, 2004, σ. 78.

αεροπορικής εκστρατείας δήλωσε εκ των υστέρων ότι «Οι συμμαχικές δυνάμεις του Κόλπου που είχα στη διάθεσή μου ήταν ανεδαφικά μεγάλες. Είχα περίπου τα διπλάσια από τα αεροσκάφη που χρειαζόμουν, πέρα από τα ιπτάμενα τάνκερ. Όσον αφορά τα μαχητικά, είχα σίγουρα 30 ή 40 τοις εκατό περισσότερα αεροσκάφη από όσα χρειαζόμουν [...] ρεαλιστικά, η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζαμε ήταν πως θα χωρούσαμε τόσα πολλά μέσα σε 24 ώρες».¹²⁹⁹

Με τις παραπάνω δυνατότητες οι πρώτες φάσεις του πολέμου θα διεξάγονταν αποκλειστικά από την αεροπορία. Στην πρώτη φάση θα πλήγονταν οι στρατηγικοί στόχοι, στη δεύτερη θα εξασφαλιζόνταν η κυριαρχία στον αέρα και ο «καθαρισμός» του θεάτρου επιχειρήσεων στο Κουβέιτ και στην τρίτη φάση θα καταστρέφονταν η διοικητική υποδομή του ιρακινού στρατού και στρατηγικά σημεία που θα περιόριζαν την ευκινησία του (γέφυρες, δρόμοι κλπ).¹³⁰⁰ Η απόφαση ήταν ότι η αεροπορική εκστρατεία θα επιμυκίνονταν χρονικά μέχρι η χερσαία δύναμη να είναι έτοιμη για την ανάληψη επιχειρήσεων.¹³⁰¹ Στο μεσοδιάστημα υπολογίζονταν ότι οι βομβαρδισμοί θα μείωναν την ισχύ των περισσότερο αξιόμαχων ιρακινών δυνάμεων στο 50% τέσσερις μέρες αφότου θα ξεκινούσε η τρίτη φάση και στο 10% μετά από εννιά μέρες.¹³⁰² Οι αποθήκες χημικών και βιολογικών όπλων, οι αποθήκες των πυραύλων SCUD και τα καύσιμα θα πλήγονταν κατά προτεραιότητα. Αυτό αντανακλούσε τους αμερικανικούς φόβους για ενδεχόμενες αεροπορικές επιθέσεις με τέτοια όπλα που θα μπορούσαν να περιορίσουν τη δυνατότητα διοίκησης και ελέγχου του συμμαχικού στρατού.¹³⁰³ Για τον ίδιο λόγο, οι Αμερικανοί στρατιώτες ήταν εξοπλισμένοι με στολές βιοχημικού πολέμου και εκπαιδευμένοι στη διεξαγωγή μάχης σε μολυσμένο θέατρο επιχειρήσεων.¹³⁰⁴

Η αεροπορική επίθεση θα είχε ως αποτέλεσμα την εμπλοκή των χερσαίων δυνάμεων υπό όρους που θα εξασφάλιζαν την επιτυχία ακόμα και υπό καθεστώς ταυτόσημων τεχνολογικών δυνατοτήτων. Η δύναμη των ιρακινών μεραρχιών θα μειώνονταν κατά 50% (που σύμφωνα με τα εγχειρίδια του αμερικανικού στρατού τις καθιστούσε αναποτελεσματικές) και θα προσέδιδε γενικό αριθμητικό πλεονέκτημα 2.8:1 στον αμερικανικό στρατό. Σε επιλεγμένα τμήματα του θεάτρου επιχειρήσεων, όπως εκείνο στο οποίο θα συγκρούονταν το αμερικανικό 7^ο Σώμα Στρατού με την καλά εξοπλισμένη και εκπαιδευμένη Ιρακινή Εθνοφρουρά, ο

¹²⁹⁹ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 47.

¹³⁰⁰ Βλ. σχετικά Schwarzkopf Norman H., *It Doesn't Take a Hero*, Bantam, U.S., 1993, σ. 371, 444.

¹³⁰¹ Schwarzkopf Norman H., *It Doesn't Take a Hero*, Bantam, U.S., 1993, σ. 458.

¹³⁰² Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 48.

¹³⁰³ Ο.π., σ. 28.

¹³⁰⁴ Woodward, *The Commanders*, 1991, σ. 97. Αντίθετα, τα πυραυλικά συστήματα του Ιράκ, δεν θεωρούνταν πρώτης τάξεως απειλή. Ο αμερικανικός στρατός υποβάθμισε κατ' επανάληψη τη σημασία των πυραύλων SCUD στην ισορροπία ισχύος και αντιμετώπιζε ακόμα και τη διαδικασία παρακολούθησής τους ως απώλεια πόρων περισσότερο χρήσιμη σε άλλα ζητήματα. Βλ. Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 30.

συσχετισμός θα ήταν 4.8:1.¹³⁰⁵ Με βάση το σχεδιασμό οι αμερικανικές και οι συμμαχικές δυνάμεις θα εξασφάλιζαν την αριθμητική υπεροχή ακόμα και με βάση τους περιοριστικούς όρους του κανόνα '3:1' που δίνει την υπεροχή στην άμυνα. Επιπλέον, η επίτευξη των όρων '3:1' θα επιτυγχάνονταν ανεξάρτητα από τα τεχνολογικά πλεονεκτήματα που απολάμβανε η αμερικανική δύναμη και τα οποία στην πράξη θα αναβάθμιζαν περαιτέρω τη μαχητική αποτελεσματικότητα.

Η καθολική υπεροπλία του συμμαχικού, και ειδικά του αμερικανικού, στρατού γνωρίζουμε εκ των υστέρων ότι οδήγησε σε μάχη στην οποία οι απώλειες κατανεμήθηκαν απολύτως ασύμμετρα. Με το πέρας των επιχειρήσεων ξεκίνησε ένας διάλογος μεταξύ των στρατιωτικών και πολιτικών αναλυτών για το κέντρο βάρους των σύγχρονων ενόπλων δυνάμεων και των αποτελεσμάτων τους στο ισοζύγιο άμυνας-επίθεσης αλλά και στην αμερικανική εξωτερική πολιτική.

Μεγάλη έμφαση δόθηκε αρχικά στη δυνατότητα των αεροπορικών δυνάμεων να μεταφέρουν με ταχύτητα στρατεύματα σε απομακρυσμένες τοποθεσίες, να καθορίζουν το αποτέλεσμα σε κάθε πεδίο μάχης είτε κατά την προετοιμασία του είτε και κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης χερσαίων δυνάμεων, εμμέσως προσδίδοντας το πλεονέκτημα στις δυνάμεις με σύγχρονους και μεγάλους αεροπορικούς στόλους.¹³⁰⁶ Επρόκειτο για την περισσότερο διαδεδομένη άποψη και αντανακλούσε την πεποίθηση και του ίδιου του ίδιου του Αμερικανού Προέδρου ο οποίος αμέσως μετά τον πόλεμο διακήρυξε με σιγουριά ότι «το πρώτο μάθημα από τον Πόλεμο του Κόλπου είναι η αξία της αεροπορικής ισχύος»¹³⁰⁷. Ο Στρατηγός Colin Powell ενστερνίζονταν, αν και με λιγότερη βεβαιότητα, την άποψη του προέδρου όπως άλλωστε και πολυάριθμοι στρατιωτικοί, δημοσιογράφοι, ακαδημαϊκοί και πολιτικοί.¹³⁰⁸ Η φαινομενικά εκπληκτική επιτυχία της αμερικανικής αεροπορίας αποδόθηκε σε πολλούς παράγοντες. Η περισσότερο ορθόδοξη οπτική (η οποία αντλούσε συμπεράσματα και από τη σύγκριση με τις αεροπορικές επιτυχίες και αποτυχίες του παρελθόντος) απέδιδε την απόδοση στους ξεκάθαρα διατυπωμένους και με συνέπεια επιδιωκόμενους στόχους, στη διάθεση «κρίσιμης μάζας» ισχύος χωρίς εμπόδια από υπέρμετρη κυβερνητική παρέμβαση, στην υψηλή τεχνολογία που ήταν διαθέσιμη σε επαρκείς ποσότητες, στην εκπαίδευση και στη συγκέντρωση της ηγεσίας της

¹³⁰⁵ Nights Michael, *Cradle of Conflict*, 2005, σ. 44.

¹³⁰⁶ Βλ. σχετικά Cohen Elliot A., *Gulf War Air Power Survey*, U.S. Government Printing Office, Washington D.C., 1993· Winnefeld James A., Niblack Preston and Johnson Dana, *A League of Airmen: U.S. Air Power in the Gulf War*, Rand Corporation, Santa Monica, 1994 και Keaney Thomas A., "The Linkage of Air and Ground Power in the Future of Conflict", *International Security*, Vol. 22, No. 2, Fall 1997, σ.147.

¹³⁰⁷ Βλ. Canan W. James, "Lesson Number One", *Air Force Magazine*, Oct. 1991, σ. 26.

¹³⁰⁸ Βλ. σχετικό κατάλογο στο Winnefeld, Niblack, Johnson, *A League of Airmen*, 1994, σσ. 276-280.

αεροπορίας σε ένα και μόνο άτομο.¹³⁰⁹ Κατά τους Winnefeld, Niblack και Johnson οι καθοριστικοί παράγοντες της επιτυχίας μπορούσαν να συγκεκριμενοποιηθούν περαιτέρω. Ήταν την ανεπανάληπτη κινητικότητα που χαρακτήριζε την αμερικανική αεροπορία και δρούσε αυξητικά και για τις χερσαίες δυνάμεις, οι εξαιρετικές επιδόσεις στον τομέα της επιμελητείας ο οποίος κατάφερε να διατηρήσει μια τεράστια αεροπορική δύναμη αξιόμαχη σε πολλές χιλιάδες χιλιόμετρα από τις βάσεις της και τέλος, οι δυνατότητες συλλογής και διαχείρισης πληροφοριών της ίδιας της αεροπορίας οι οποίες επέτρεψαν την αποτελεσματική εφαρμογή της ένοπλης ισχύος στο πεδίο της μάχης.¹³¹⁰

Η αντίθετη άποψη, διατυπωμένη από τον Daryl G. Press, έδωσε έμφαση στις χερσαίες δυνάμεις και κυρίως στα τεχνολογικά τους χαρακτηριστικά ως αποφασιστικούς παράγοντες νίκης αμφισβητώντας τα αποτελέσματα της αεροπορίας στην καθαυτή μάχη.¹³¹¹ Αντλώντας πληροφορίες από τις λεπτομέρειες των συγκρούσεων όπως προέκυπταν από τα αρχεία των στρατιωτικών μονάδων ο Press κατάδειξε ότι οι αεροπορικές δυνάμεις ήταν εξόχως αποτελεσματικές στην καταστροφή προελαυνόντων ιρακινών σχηματισμών αλλά απέτυχαν σε γενικές γραμμές να καταστρέψουν τις δυνάμεις που έμειναν στατικές κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων. Τις τελευταίες αντιμετώπισαν επιτυχώς οι χερσαίες δυνάμεις οι οποίες υπερτερούσαν με διαφορά σε τεχνολογικές δυνατότητες. Με αυτό το σκεπτικό, η αμερικανική αεροπορία προσέφερε συντριπτικά πλεονεκτήματα σε αποστολές παρακώλησης ή και απαγόρευσης της μετακίνησης εχθρικών σχηματισμών αλλά δεν ήταν αποτελεσματική στην εκδίωξη ή και πλήρη καταστροφή ενός στρατού *αφότου* είχε εκείνος καταλάβει έδαφος και οχυρωθεί.¹³¹² Για τους μελλοντικούς πολέμους που θα απαιτούσαν την αντιστροφή μιας επιθετικής ενέργειας του αντιπάλου οι Η.Π.Α. θα έπρεπε να διατηρήσουν επαρκείς σε αριθμούς και εξοπλισμό χερσαίες δυνάμεις ώστε να μην πληρώσουν υψηλό κόστος.

Τα στατιστικά δεδομένα μάλλον επαληθεύουν την εν λόγω άποψη κυρίως επειδή καταδεικνύουν την έλλειψη συσχετισμού μεταξύ του αριθμού μηχανοκίνητων δυνάμεων των Ιρακινών σε κάθε μεμονομένη μάχη (οι οποίοι κατά τους θιασώτες της αεροπορικής ισχύος μειώθηκαν δραστικά από τους βομβαρδισμούς) και της κατανομής απωλειών μεταξύ των αντιπάλων. Οι αριθμοί αποκαλύπτουν ότι σε εκείνες τις περιπτώσεις που το αριθμητικό ισοζύγιο ήταν ευμενέστερο για τους ιρακινούς οι απώλειές τους, σε αντίθεση με την κοινή

¹³⁰⁹ Owen Mackubin Thomas, "Lessons of the Gulf War", *Strategic Review*, 1992.

¹³¹⁰ Winnefeld James A., Johnson Niblack and Dana, *A League of Airmen: U.S. Air Power in the Gulf War*, Rand Corporation, Santa Monica, 1994, σσ. 260-261.

¹³¹¹ Βλ. Press Daryl G., "The Myth of Air Power in the Persian Gulf War and the Future of Warfare", *International Security*, Vol. 26, No. 2, Autumn 2001, σσ. 5-44.

¹³¹² Press, "The Myth of Air Power in the Persian Gulf War and the Future of Warfare", Autumn 2001, σ. 43.

λογική, δεν ήταν λιγότερες αλλά περισσότερες.¹³¹³ Αυτό συνεπάγονταν την καθολική υπερίσχυση των αμερικανικών δυνάμεων σε ποιότητα που αντιστάθμιζε «δομικά» κι όχι αναλογικά τις ποσοτικές διαστάσεις των συγκρούσεων.

Τέλος, μια εναλλακτική και συνθετική προσέγγιση με ευρύτερες θεωρητικές απολήξεις παρουσιάστηκε από τον Stephen Biddle και απορρίπτει την ιδέα ότι η υπεροχή σε κάποιους τεχνολογικούς τομείς κρίνει απαραίτητως το αποτέλεσμα της σύγχρονης μάχης. Το κύριο επιχείρημα του Biddle είναι ότι η μονόπλευρη έκβαση της μάχης του 1991 ήταν απόρροια της συνεργατικής δράσης του τεχνολογικού χάσματος με την εξαιρετικά χαμηλότερης ποιότητας εκπαίδευση του ιρακινού στρατεύματος η οποία υπονόμει την ορθή εκτέλεση των τακτικών. Η τεχνολογία σε αεροπορικές, χερσαίες και ναυτικές δυνάμεις πολλαπλασιάζει, κατά τον Biddle, τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από τα τυχαία ή ηθελημένα σφάλματα των εμπολέμων στο πεδίο της μάχης που προκύπτουν από τις ελλείψεις στην εκπαίδευση ή τον εσφαλμένο σχεδιασμό αλλά δεν υπερνικά τα θεμελιώδη πλεονεκτήματα της άμυνας.¹³¹⁴ Πρόκειται για φαινόμενα είτε εσφαλμένης τακτικής αντίληψης είτε «τριβής» που είναι έμφυτα στον πόλεμο και που επιβάλλουν κόστος το οποίο πολλαπλασιάζεται από την επιρροή της τεχνολογίας. Χαρακτηριστικά, εξετάζοντας τις συνθήκες σε τακτικό επίπεδο ο Biddle παρουσιάζει παραδείγματα όπου η ορθή εκτέλεση αμυντικών τακτικών από τους Ιρακινούς αντιστάθμιζε τη σαρωτική αμερικανική υπεροπλία. Η ανάλυση του ισοζυγίου άμυνας – επίθεσης στην περίπτωση του Πολέμου του Κόλπου εντάσσεται στην ευρύτερη προσπάθεια του Biddle να αναθεωρήσει στο σύνολο τη θεωρία του ισοζυγίου ως αιτίου πολέμου. Σε μεταγενέστερο άρθρο του επικεντρώνει την ανάλυση του ισοζυγίου κυρίως στην ανάπτυξη δυνάμεων (force deployment) και λιγότερο στα ποσοτικά μεγέθη και την τεχνολογία που διαδραματίζουν δευτερεύοντα και τριτεύοντα ρόλο αντίστοιχα.¹³¹⁵

Ο Πόλεμος του Κόλπου δεν οδήγησε σε ασφαλή συμπεράσματα για το ισοζύγιο μεταξύ άμυνας και επίθεσης γιατί χαρακτηρίζονταν από δύο ιδιαιτερότητες οι οποίες δεν συναντώνται στους πολέμους που αποτελούν εμπειρικό περιεχόμενο των μέχρι τώρα αναλύσεων: Πρώτο, επρόκειτο για έναν πόλεμο στον οποίο επιδιώχθηκαν με συνέπεια σαφώς προκαθορισμένοι και περιορισμένοι στόχοι οι οποίοι προέκυπταν από την ανάγκη αντιστροφής μιας τετελεσμένης εισβολής κι όχι την ολική επικράτηση επί μιας κρατικής οντότητας. Από αυτή την άποψη, ο Πόλεμος του Κόλπου δεν εμπίπτει στους κλασικούς υπολογισμούς του κόστους για τη

¹³¹³ Βλ. ό.π., σ. 39.

¹³¹⁴ Βλ. σχετική επιχειρηματολογία στο Biddle Stephen, “Victory Misunderstood: What the Gulf War Tells Us about the Future of Conflict”, *International Security*, Vol. 21, No. 2, Autumn 1996, σσ. 139-179.

¹³¹⁵ Biddle Stephen, “Rebuilding the Foundations of Offense-Defense Theory”, *The Journal of Politics*, Vol. 63, N. 3, August 2001, σσ. 741-774.

στρατιωτική νίκη με την ταυτόχρονη κατάληψη της επικράτειας του αντιπάλου. Δεν μπορεί επομένως να μας οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα για τον αν η κατάκτηση είναι εύκολη ή δύσκολη εξαιτίας της μορφής του ισοζυγίου. Μπορεί ωστόσο να εμπλουτίσει τις γνώσεις μας και να ενισχύσει τις μεθόδους ανάλυσης για το κόστος στρατιωτικών επιχειρήσεων πειθαναγκασμού οι οποίες εμφανίζονται κατά κανόνα με μεγαλύτερη συχνότητα από ότι οι διακρατικοί πόλεμοι.¹³¹⁶ Δεύτερο, ο Πόλεμος του Κόλπου αποτέλεσε την πρώτη σύγκρουση του μονο-πολυπολικού διεθνούς περιβάλλοντος το οποίο χαρακτηρίζονταν από την αποτροπή μεταξύ της υπερδύναμης και των μεγάλων δυνάμεων που κατέχουν πυρηνικά όπλα χωρίς ωστόσο τις δεσμεύσεις στη συμπεριφορά των μικρότερων δυνάμεων προς τις μεγάλες ή μεταξύ τους που προέκυπταν από το διπολισμό.

Από αυτή την άποψη ο πόλεμος του Η.Π.Α. – Ιράκ ήταν ένας «μεταβατικός» πόλεμος. Αποτελεί το χρονικά πρώτο από τα διαθέσιμα εμπειρικά στοιχεία για μελέτη μέσα στον εκ των πραγμάτων περιορισμένο δειγματοληπτικό χώρο των συγκρούσεων από το 1990 μέχρι σήμερα. Αν κάτι προκύπτει με καθαρότητα από τη μελέτη της συγκεκριμένης σύγκρουσης όσον αφορά το ισοζύγιο άμυνας – επίθεσης είναι ότι κράτη τα οποία δεν διαθέτουν πυρηνικές δυνάμεις παγκόσμιου βεληνεκού ως μέσο αποτροπής είναι πιθανότερο σήμερα να δεχτούν επίθεση από (μεγάλες) δυνάμεις οι οποίες κατέχουν αυξημένες δυνατότητες στρατηγικής κινητικότητας. Η στρατηγική κινητικότητα που προσφέρει προβολή στρατιωτικής ισχύος με χρήση ναυτικών και, κυρίως, αεροπορικών δυνάμεων όπως και με την εξασφάλιση βάσεων σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου άρει εν μέρει τα θεμελιώδη προσκόματα ένοπλης επέμβασης σε περιοχές που παλαιότερα προστατεύονταν από μεγάλες υδάτινες μάζες ή χερσαίους όγκους. Η αμερικανική υπεροπλία σε αυτό τον τομέα παραμένει अपαραμίλλη πέραν κάθε αμφισβήτησης.

Η δυνατότητα όμως μιας στρατιωτικής δύναμης να διεξάγει επιχειρήσεις σε εξαιρετικά μεγάλες αποστάσεις από την έδρα της δεν θα πρέπει να αποκόπτεται από τη βαρύτητα των πολιτικών στόχων. Στα 1994 οι Freedman και Karsh έγραφαν ότι «*Η Δύση δεν θα βρει [στο μέλλον] πολλές συγκρούσεις με αρχές τόσο ξεκάθαρες, αντίπαλους διατεθειμένους να αντιμετωπίσουν τη δυτική στρατιωτική ισχύ με τους δικούς της όρους και συνθήκες τόσο ευνοϊκές για την εφαρμογή της*».¹³¹⁷ Είναι άξιο προσοχής ότι δώδεκα χρόνια μετά τον Πόλεμο του Κόλπου ο αμερικανικός στρατός επέστρεψε στο Ιράκ για να αντιμετωπίσει έναν ιρακινό στρατό ο οποίος είχε υποπολλαπλάσιες δυνατότητες από ότι το 1991 αλλά τώρα οι πολιτικοί και στρατιωτικοί στόχοι ήταν εξαιρετικά ευρύτεροι. Σε αυτή την περίπτωση η τακτική νίκη επί των

¹³¹⁶ Βλ. Μια σχετική προσπάθεια στο Byman Daniel L., Waxman Matthew C, Larson Eric, *Air Power as a Coercive Instrument*, Project Air Force, RAND, Santa Monica, US, 1999.

¹³¹⁷ Freedman, Karsh, *The Gulf Crisis*, 1994, σ. 442.

ιρακινών δυνάμεων δεν εξελίχθηκε σε αντίστοιχη στρατηγική νίκη αλλά σε παρατεταμένη εμπλοκή που δημιούργησε πολιτικό και στρατιωτικό αδιέξοδο.

8.4 Μερικό Συμπέρασμα

Η μελέτη της περιόδου 1981-1991 οδηγεί στην πληρέστερη κατανόηση των διακυβευμένων που προκύπτουν από την παγκόσμια ενεργειακή αγορά και τον συσχετισμό τους με την κρατική ασφάλεια. Αυτό οφείλεται σε τρία δεδομένα τα οποία διαχωρίζουν τη δεκαετία του 1980 από τις προηγούμενες δύο περιόδους ανάλυσης: *Πρώτον*, κατά τη δεκαετία του 1980 το διεθνές πετρελαϊκό εμπόριο «φιλελευθεροποιήθηκε», αν και όχι σε απόλυτο βαθμό, οπότε λειτούργησε η βασική αρχή της οικονομίας ότι το ύψος της τιμής καθορίζει το ύψος της ζήτησης και, στην περίπτωση των εξαντλήσιμων αγαθών, και το ύψος της παραγωγής. *Δεύτερον*, για πρώτη φορά η αμερικανική κυβέρνηση απελευθέρωσε πλήρως τον τομέα της ενέργειας εκτιμώντας ότι οι φυσικές δυνάμεις της αγοράς ήταν επαρκείς από μόνες τους για την αντιμετώπιση των προκλήσεων στην ασφάλεια της προσφοράς και την διακύμανση των τιμών. *Τρίτον*, το 1990 για πρώτη φορά εμφανίστηκε μια ανταγωνιστική προς τις Η.Π.Α. δύναμη η οποία επιδίωξε τον άμεσο έλεγχο των μεγαλύτερων πετρελαϊκών αποθεμάτων παγκοσμίως και η οποία νομοτελειακά θα εξελίσσονταν σε περιφερειακή υπερδύναμη με πετρελαϊκές προσόδους. *Τέταρτον*, και σημαντικότερο, στο διάστημα 1986-1990 το διεθνές σύστημα βίωσε μια ριζική και ειρηνική μεταλλαγή η οποία επέκτεινε τις δυνατότητες των Η.Π.Α. να επεμβαίνουν στρατιωτικά στο εξωτερικό και ανέτρεψε την ισορροπία μεταξύ άμυνας, επίθεσης και αποτροπής.

Η βαθιά αλλαγή του διεθνούς συστήματος στα τέλη της δεκαετίας του 1980 είναι ακόμα δύσκολο να χαρακτηριστεί κληροδότημα της πολιτικής Reagan και σε κάθε περίπτωση δεν αποτελεί αντικείμενο του παρόντος κειμένου. Εκείνο το οποίο μπορεί ωστόσο να υποστηριχτεί είναι ότι ο Ronald Reagan εισήγαγε μια επαναστατική νέα φιλοσοφία εξωτερικής πολιτικής η οποία ευνοούσε την αλλαγή. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες προεδρίες, η νέα κυβέρνηση βρέθηκε στην εξουσία με μια ατζέντα εξωτερικής πολιτικής η οποία εξ' αρχής απέρριπτε το ενδεχόμενο συμβίωσης με τη Σοβιετική Ένωση την οποία η αμερικανική ηγεσία ήταν τώρα αποφασισμένη να ανατρέψει.

Μέσο για την επίτευξη αυτού του στόχου αποτέλεσε η δραματική αύξηση της στρατιωτικής ισχύος και η υιοθέτηση ενός δόγματος κεκαλυμμένης υπονόμευσης της σοβιετικής επιρροής σε παγκόσμιο επίπεδο. Στο μεσανατολικό χώρο το νέο δόγμα αφορούσε σε διαρκείς στρατιωτικές επεμβάσεις σε δυνάμεις φίλα προσκείμενες στη Σοβιετική Ένωση και σε μια άνευ προηγουμένου αναβάθμιση στρατιωτικών δυνατοτήτων με σκοπό κυρίως την

προστασία του Περσικού Κόλπου από την, κατά τεκμήριο με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα σήμερα, υπερεκτιμώμενη σοβιετική επεκτατικότητα. Οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις επανασχεδιάστηκαν και χρηματοδοτήθηκαν με σκοπό την απόκτηση δυνατοτήτων προβολής χερσαίας στρατιωτικής ισχύος στον Περσικό έτσι ώστε να είναι αξιόπιστη η αποτροπή οποιασδήποτε επιθετικής σοβιετικής δράσης όπως και να είναι εφικτή η επικράτηση επί μιας προελαύνουσας σοβιετικής στρατιωτικής δύναμης.

Η αμερικανική στρατιωτική ενίσχυση έρχονταν σε ευθεία αντιδιαστολή με τη μείωση της συνολικής, και ειδικά της οικονομικής, σοβιετικής ισχύος. Η σοβιετική οικονομία αντιμετώπιζε δυσκολίες ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1970 αλλά στη δεκαετία του 1980 είχε βρεθεί πλέον σε αδιέξοδο. Αντανάκλαση του αδιεξόδου αποτέλεσε η περιστολή της σοβιετικής επιρροής στο μεσανατολικό χώρο που εκδηλώθηκε με την απόλυτα εφεκτική στάση απέναντι στα εγχειρήματα των φιλικών κρατών υπό το φόβο μιας απευθείας σύγκρουσης με τον αντίθετο πόλο. Η επισφράγιση της σοβιετικής αδυναμίας ήρθε τελικά με την άνοδο στην εξουσία του Michail Gorbachev και την πλήρη μεταστροφή της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής σε ένα «μεταλενινιστικό» όραμα διεθνούς συστήματος βασισμένου στις αρχές της συλλογικής ασφάλειας.

Το διεθνές περιβάλλον που προέκυψε από την πολιτική Gorbachev και την, εν πολλοίς, συνεργατική στάση των κυβερνήσεων Reagan και Bush δεν χαρακτηρίζονταν από τους περιορισμούς του διπολικού συστήματος. Αν και όχι κατασταλαγμένο, το νέο διεθνές περιβάλλον παρείχε ευρύτερα περιθώρια στις Ηνωμένες Πολιτείες την ανάληψη δράσης προς υπεράσπιση καίριων γεωστρατηγικών συμφερόντων και απελευθέρωνε το στρατηγικό σχεδιασμό από τη μέγγενη, αφενός, της αναγωγής οποιασδήποτε τοπικής κρίσης σε κρίση υπερδυνάμεων και, αφετέρου, της πυρηνικής αποτροπής η οποία περιόριζε ασφυκτικά και τις δύο υπερδυνάμεις κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Στο νέο διεθνές σύστημα, οι Ηνωμένες Πολιτείες κατείχαν με διαφορά την ισχυρότερη στρατιωτική δύναμη στον πλανήτη και τώρα είχαν και τη δυνατότητα να τη χρησιμοποιήσουν.

Στο ενεργειακό τομέα η αλλαγές κατά τη δεκαετία του 1980 ήταν, από κάποιες απόψεις, εξίσου εντυπωσιακές με εκείνες του διεθνούς συστήματος. Η αντίδραση της αγοράς στις υψηλές τιμές τελικά εκδηλώθηκε και προκάλεσε μια μείωση της κατανάλωσης έως και 45% η οποία ήταν αποτέλεσμα περισσότερο της ενεργειακής εξοικονόμησης και λιγότερο της χρήσης υποκατάστατων του πετρελαίου. Οι καταναλωτές δεν υποκατέστησαν το πετρέλαιο γιατί ο αριθμός και η παραγωγικές δυνατότητες των παραγωγών εκτός OPEC αυξήθηκε και η αγορά υπερκορέστηκε. Η υπερκορεσμένη αγορά συνδυάστηκε με την ανάδυση των αγορών spot στην

πρωτοκαθεδρία του ενεργειακού εμπορίου και την περιθωριοποίηση των προθεσμιακών συμβολαίων στα οποία βάσιζαν τις προσόδους τους τα κράτη του OPEC και μέσω των οποίων καθοδηγούσαν τις τιμές του βαρελιού. Το Arabian Light εκτοπίστηκε από τη θέση της τιμολογιακής βάσης και προέκυψε ένα νέο σύστημα ελεύθερα κυμαινόμενων τιμών που προώθησε τον ανταγωνισμό μεταξύ των παραγωγών και έφερε την αγορά πετρελαίου εγγύτερα στην αγορά οποιουδήποτε εμπορεύσιμου αγαθού.

Σε αυτό το διεθνές πλαίσιο η εσωτερική ενεργειακή αγορά των Η.Π.Α. μεταρρυθμίστηκε κατά τα πρότυπα της φιλελεύθερης πολιτικής Reagan. Ο κρατικός παρεμβατισμός στην παραγωγή καταργήθηκε, με εξαίρεση την πυρηνική ενέργεια, οι φόροι στα κέρδη των πετρελαιοπαραγωγών άρθηκαν, η σχετιζόμενη με την ενέργεια κυβερνητική γραφειοκρατία καταπολεμήθηκε και η έρευνα για υποκατάστατα του πετρελαίου και ανανεώσιμες μορφές ενέργειας υποχρηματοδοτήθηκε με την πεποίθηση ότι θα χρηματοδοτούνταν από τον ιδιωτικό τομέα όταν θα καθίστατο κερδοφόρα.

Το γεγονός της φιλελευθεροποίησης της αμερικανικής αγοράς αντίκειται εκ πρώτης όψεως στον ορισμό του στρατηγικού αγαθού που δόθηκε στη θεωρητική ανάλυση του παρόντος συγγράμματος. Εφόσον το πετρέλαιο αποτελεί καίριας σημασίας συστατικό της βιομηχανικής οικονομίας και η τεχνολογία υποκατάστασής του δεν είναι διαθέσιμη, το κράτος έχει πολύ ισχυρά κίνητρα για τη χειραγώγηση της παραγωγής του και την επιδίωξη ενός καθεστώτος αυτάρκειας. Στην περίπτωση των Η.Π.Α. της δεκαετίας του 1980 η φιλελευθεροποίηση ήταν εφικτή, προτιμητέα και αποδείχθηκε βραχυχρόνια για δύο λόγους: *πρώτον*, ήταν η αντίδραση στη στρέβλωση της εσωτερικής αγοράς που προκάλεσε ο κρατικός παρεμβατισμός στις κρίσεις του 1973 και 1979 και, *δεύτερον*, ήταν απόρροια της τιμής του πετρελαίου διεθνώς που παρέμεινε εξαιρετικά υψηλή από το 1979 μέχρι το 1985 και έδωσε κίνητρο στους αμερικανούς παραγωγούς. Βραχυχρόνια επομένως, ο κρατικός παρεμβατισμός δεν ήταν απαραίτητος για τη διατήρηση της πετρελαϊκής παραγωγής γιατί η αγορά, και πιο συγκεκριμένα τα περιθώρια κέρδους λόγω της υψηλής τιμής, κατέστησαν προσοδοφόρα την εκμετάλλευση ακόμα και ακριβών κοιτασμάτων στην αμερικανική επικράτεια.

Από το 1985 και μετά, παρόλα αυτά, τα δεδομένα της αγοράς αντιστράφηκαν καθώς η τιμή συμπίεστηκε και η κερδοφορία των πετρελαιοπαραγωγών επιχειρήσεων μειώθηκε. Αντιδρώντας ορθολογικά οι αμερικανοί παραγωγοί μείωσαν την παραγωγή τους και τελικά μειώθηκαν και αριθμητικά. Παράλληλα, οι χαμηλές τιμές αύξησαν την κατανάλωση ώστε όταν το 1990 το Ιράκ εισέβαλε στο Κουβέιτ η αμερικανική οικονομία να είναι περισσότερο

εξαρτημένη από το μεσανατολικό πετρέλαιο από ότι ήταν το 1973. Πληρούνταν με αυτό τον τρόπο οι εξαιρετικά περιοριστικές προϋποθέσεις της θεωρίας της αθροιστικότητας.

Καταρχήν, για πρώτη φορά στην ενεργειακή ιστορία από το 1945 και μετά οι Η.Π.Α. αντιμετώπιζαν έναν αντίπαλο ο οποίος διεκδικούσε ευθέως και είχε τη στρατιωτική δυνατότητα να καταλάβει την πηγή ενός στρατηγικού αγαθού από την οποία τροφοδοτούνταν οι σύμμαχοι των Η.Π.Α. και η οποία καταλάμβανε τότε, και υπολογίζονταν ότι θα καταλάμβανε περισσότερο στο μέλλον, σημαντικό μερίδιο της αμερικανικής ενεργειακής κατανάλωσης.

Δεύτερον, το πετρέλαιο του Κουβέιτ και της Σαουδικής Αραβίας θα έδινε στο Ιράκ τη δυνατότητα χρηματοδότησης των στρατιωτικών του δυνάμεων και θα το αναδείκνυε σε περιφερειακή υπερδύναμη που θα απειλούσε το σύστημα ασφάλειας το οποίο οι Η.Π.Α. επιθυμούσαν να διαμορφώσουν γύρω από την πρωτοκαθεδρία τους στον απόηχο του Ψυχρού Πολέμου.

Προϋποθέσεις Ασύμμετρης Αλληλεξάρτησης	
Υψηλό μερίδιο εισαγόμενου στο συνολικό υπό κατανάλωση πετρέλαιο	<i>Ναι.</i> Από το 1984 και μετά η ενεργειακή κατανάλωση αυξήθηκε ώστε το 1990 οι Η.Π.Α. να καταναλώνουν περισσότερο εισαγόμενο πετρέλαιο και μεγαλύτερο μέρος από αυτό να είναι από τη Μέση Ανατολή σε σχέση με το 1973. Η αυξανόμενη ενεργειακή κατανάλωση και η φθίνουσα εγχώρια παραγωγή αύξησε τη βαρύτητα της πετρελαϊκής παραγωγής της Μ. Ανατολής ενώ προεξοφλούνταν η περαιτέρω αύξηση στο μέλλον.
Ελεύθερη διαμόρφωση όρων προσφοράς από τον εξωτερικό προμηθευτή	<i>Ναι.</i> Με την κατάληψη του Κουβέιτ η αγορά αποκτούσε μονοπωλιακά χαρακτηριστικά. Το Ιράκ εξασφάλιζε παραγωγική δυνατότητα αντίστοιχη της Σ.Αραβίας της οποίας ο ρόλος ήταν μέχρι τότε ρυθμιστικός στην παγκόσμια αγορά πετρελαίου και κατά βάση ευμενής προς τα αμερικανικά συμφέροντα. Εκβιαστικές τακτικές του Ιράκ επί της Σ.Αραβίας και της παγκόσμιας αγοράς πετρελαίου ήταν εφικτές.
Απαγορευτικό κόστος υποκατάστασης εισαγόμενου πετρελαίου και αδυναμία υποκατάστασης προμηθευτή	<i>Ναι.</i> Οι πολιτικές υποστήριξης της εγχώριας πετρελαϊκής βιομηχανίας και υποκατάστασης του πετρελαίου από άλλα προϊόντα είχαν εγκαταλειφθεί από την προεδρία Reagan. Η πτώση της τιμής μείωσε ταυτόχρονα το κίνητρο επένδυσης. Τα μέτρα Bush πάρθηκαν αργά και δεν ήταν εφικτή η άμεση υποκατάσταση του πετρελαίου του εξωτερικού.
Προϋποθέσεις Αθροιστικότητας	
Πετρέλαιο ως κεντρικής σημασίας παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης	<i>Ναι.</i> Παρά την απελευθέρωση της αγοράς από τον πρόεδρο Reagan το πετρέλαιο συνέχισε να αποτελεί στρατηγικό αγαθό και η προστασία των πετρελαιοπαραγωγών και συμμάχων κρατών των Η.Π.Α. στη Μέση Ανατολή να αποτελεί ύψιστη προτεραιότητα εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής. Με την άνοδο Bush στην εξουσία υιοθετήθηκαν και πάλι μέτρα ενίσχυσης της εγχώριας αγοράς και η εισβολή στο Κουβέιτ εκλήφθηκε ως απειλή για την αμερικανική οικονομία και την περιφερειακή ισορροπία ισχύος.
Έλλειψη ασφάλειας προσφοράς μέσω μηχανισμών της αγοράς	<i>Ναι.</i> Με την κατάληψη του Κουβέιτ και τον ενδεχόμενο εκβιασμό ή κατάληψη της Σ.Αραβίας η αγορά θα καθίσταντο περισσότερο συγκεντρωτική (48,6% των παγκόσμιων αποθεμάτων). Τα περιθώρια του Ιράκ στον καθορισμό των ποσοτήτων και των τιμών θα ήταν ευρύτατα και θα επιβάλλονταν σε παραγωγούς και καταναλωτές σε παγκόσμιο επίπεδο.
Ανταγωνισμός στον έλεγχο πηγών πετρελαίου με αντίπαλο	<i>Ναι.</i> Για πρώτη φορά μετά το 1945 οι Η.Π.Α. αντιμετώπιζαν έναν αντίπαλο με οργανωμένο στρατό ο οποίος είχε ήδη καταλάβει το τρίτο μεγαλύτερο παραγωγό πετρελαίου παγκοσμίως και είχε τη δυνατότητα να προσαρτήσει και τον πρώτο.

Τρίτον, η αγορά που προέκυπτε από την εισβολή στο Κουβέιτ και τη δυνατότητα πειθαναγκασμού ή και κατάληψης της Σαουδικής Αραβίας από τον ιρακινό στρατό θα εξελίσσονταν σε μονοπωλιακή. Με την ταυτόχρονη κατοχή στρατιωτικής δυνατότητας και μεριδίου παραγωγής αντίστοιχου της Σαουδικής Αραβίας στο βέλτιστο σενάριο, και περίπου το 50% των παγκοσμίων αποθεμάτων στο χείριστο, το Ιράκ θα μπορούσε να χειραγωγεί ελεύθερα την τιμή του πετρελαίου και με την υπερπροσφορά να εκτοπίζει ανταγωνιστές και να αποκλείει την ανάπτυξη υποκατάστατων ενώ μέσω εμπάργκο θα μπορούσε να υποσκάπτει την οικονομική ισχύ των δυτικών οικονομιών και των ίδιων των Η.Π.Α. εκμεταλλευόμενο την εξάρτηση από το μεσανατολικό πετρέλαιο. Με άλλα λόγια, ο έλεγχος των πετρελαϊκών αποθεμάτων του Κουβέιτ θα πολλαπλασίαζε τις δυνατότητες του Ιράκ να αυξήσει περαιτέρω την ισχύ του και θα υποπολλαπλασίαζε τις δυνατότητες των Η.Π.Α. να την αντιμετωπίσουν σε βάθος χρόνου.

Η δομή της αγοράς μετά την κατάληψη του Κουβέιτ από το Ιράκ δεν πληρούσε επομένως τους όρους ενεργειακής ασφάλειας των Η.Π.Α. γιατί ήταν εκ των πραγμάτων στρεβλή ως μονοπωλιακή. Υπό αυτές τις συνθήκες, η χρήση της στρατιωτικής ισχύος για την αντιστροφή της κατάστασης ήταν προτιμητέα. *Πρώτον*, γιατί οι πιέσεις του διπολικού συστήματος εξέλειπαν οπότε μια στρατιωτική επέμβαση δεν έθετε ως παράγοντα την αντίδραση της πυρηνικά εξοπλισμένης Σοβιετικής Ένωσης, άρα η πυρηνική αποτροπή ήταν εκτός συνάρτησης και *δεύτερον*, η ισορροπία μεταξύ άμυνας και επίθεσης δεν θα είχε αποτέλεσμα στη συγκεκριμένη περίπτωση γιατί οι στρατιωτικοί στόχοι των συμμάχων προέβλεπαν την απελευθέρωση του Κουβέιτ κι όχι την εισβολή και κατάληψη του Ιράκ. Εξάλλου, η αμερικανική υπεροπλία που κληροδότησε η προεδρία Reagan ήταν τέτοια που παρείχε επαρκή στρατηγική κινητικότητα ώστε να εξασφαλίσει συσχετισμό στρατιωτικής ισχύος ανώτερο του '3 προς 1', οπότε ακόμα και με την υπερίσχυση της άμυνας επί της επίθεσης οι Η.Π.Α. και πάλι θα επικρατούσαν.

Γενικά Συμπεράσματα

Το έναυσμα της παρούσας διατριβής αποτέλεσε το γεγονός ότι το ρεαλιστικό υπόδειγμα προσφέρει το στέρεο θεωρητικό υπόβαθρο για τη μελέτη των προϋποτιθέμενων συνθηκών του πολέμου αλλά δεν αποκαλύπτει με σαφήνεια τους μηχανισμούς εκείνους οι οποίοι δρουν ως εκκινητές της πολεμικής δράσης. Ενώ η ρεαλιστική θεωρία χαρακτηρίζεται γενικά από τη σπουδαιότητα, την ευρεία ερμηνευτική κλίμακα και την εφαρμοσιμότητα στην επεξήγηση και την κατανόηση της φύσης των διεθνών σχέσεων, εντούτοις οι δυνατότητες που προσφέρει στην επεξήγηση του φαινομένου του πολέμου συγκεκριμένα είναι περιορισμένες.

Κεντρικής σημασίας διακύβευμα στη διερεύνηση των αιτιών του πολέμου είναι η διάκριση μεταξύ των επιτρεπτικών και των δραστικών αιτιών, ένα εγχείρημα το οποίο παραμένει και σήμερα προβληματικό. Το 1954 ο Kenneth Waltz υποστήριζε αναφορικά με τα αίτια του πολέμου ότι «το τρίτο επίπεδο [το σύστημα] περιγράφει το πλαίσιο της παγκόσμιας πολιτικής, αλλά χωρίς το πρώτο [το άτομο] και το δεύτερο [το κράτος] δεν μπορεί να υπάρξει γνώση για τις δυνάμεις που καθορίζουν την πολιτική· το πρώτο και το δεύτερο επίπεδο περιγράφουν τις δυνάμεις στην παγκόσμια πολιτική, αλλά χωρίς το τρίτο επίπεδο είναι αδύνατο να αξιολογηθεί η σημασία τους ή να προβλεφθούν τα αποτελέσματά τους»¹³¹⁸. Από την τριχοτόμηση των πολιτικών δρώντων στο διεθνές σύστημα προέκυπτε η άποψη του Waltz ότι τα δραστικά αίτια του πολέμου εντοπίζονται στο πρώτο και το δεύτερο επίπεδο αλλά τα επιτρεπτικά διακρίνονται μόνο στο τρίτο, το άναρχο διεθνές σύστημα και τα χαρακτηριστικά της πολικότητας στο πλαίσιό του. Θεωρητικά, η διάκριση των επιπέδων είναι ορθή και υπογραμμίζει την πολυπαραγοντική βάση του φαινομένου του πολέμου αλλά μεθοδολογικά αναπαράγει το πρόβλημα των πολυάριθμων μεταβλητών. Εξ επαγωγής, ο Waltz διατείνεται ότι μια θεωρία του πολέμου με μεγάλη ερμηνευτική δυνατότητα θα πρέπει να ισορροπήσει ανάμεσα στα επιτρεπτικά και τα δραστικά αίτια. Έτσι όμως αυξάνονται οι απαιτήσεις σε μεταβλητές που να σχετίζονται λειτουργικά με το άτομο, το κράτος και το σύστημα ενώ αυξάνονται και οι πιθανότητες η μεθοδολογική προσέγγιση να εκλάβει έναν εκλεκτικιστικό τόνο υιοθετώντας διαφορετική λειτουργία της μεταβλητής για το κάθε επίπεδο.

Είναι φυσιολογική η προσπάθεια του ερευνητή της ρεαλιστικής θεωρίας να ανακαλύψει τον κοινό τόπο για την επεξήγηση ενός φαινομένου τόσο κεντρικής σημασίας όσο ο πόλεμος. Το έργο αυτό αποδεικνύεται ιδιαίτερος δύσκολο όσο την ανάλυση των συγγραμάτων που

¹³¹⁸ Waltz, *Man, the State, and War*, 1959, σ238

θεμελίωσαν το παράδειγμα διαδέχεται η εμβάθυνση στα πολυάριθμα παρακλάδια και η επιφύλαξη απέναντι στη συνέπειά τους με το θεωρητικό πυρήνα (βλ. Κεφ. 2 και 3). Το να αναφερθούν εδώ όλες οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις του ρεαλιστικού ερευνητικού προγράμματος είναι περιττό αλλά είναι σημαντικό να τονιστεί ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές όσον αφορά στη λογική σύνδεση μεταξύ κρατικών κινήτρων και ισχύος, στο ρόλο της ισχύος σε συγκρουσιακές δυάδες, στον περιοριστικό της ρόλο στα φαινόμενα εξισορρόπησης αλλά και στην ίδια τη φύση της όταν πρόκειται για στρατιωτική, οικονομική ή πολιτική ισχύ.

Ο εκφάνσεις της ρεαλιστικής θεωρίας προσφέρουν επεξηγήσεις που καλύπτουν σε διαφορετικό βαθμό τα επιτρεπτικά και τα δραστικά αίτια του πολέμου. Οι θεμελιωτικοί ρεαλιστές προσφέρουν ένα κύριο δραστικό αίτιο, την ατελή ανθρώπινη φύση και την επακόλουθη επιθετική συμπεριφορά του κράτους, αλλά το μονοδιάστατο κράτος που παρουσιάζουν δεν επιτρέπει την εξαγωγή χρήσιμων υποθέσεων εργασίας γιατί δεν υπάρχει κλιμάκωση των κινήτρων για επιθετική δραστηριότητα αλλά όλες οι απειλές της κρατικής ασφάλειας εξισώνονται και αποδίδονται στην ανάγκη για ισχύ *per se*. Από την άλλη πλευρά, οι δομικοί ρεαλιστές υιοθετούν τις αντίθετες προϋποτιθέμενες συνθήκες θεωρώντας τη μεγιστοποίηση της ασφάλειας ως κύριο στόχο του κράτους και τη συνακόλουθη αμυντική στάση ως στρατηγική για την επιβίωση. Σε αυτή την περίπτωση, ο πόλεμος είναι το υποπαράγωγο της διάταξης ισχύος στο σύστημα και η ύπαρξή του εντοπίζεται μόνο στη βάση πιθανοτήτων γιατί η θεωρία στηρίζεται στο συμπεριφοριστικό πρότυπο που επιτάσσει τη μελέτη της κανονικότητας του φαινομένου και της επανάληψής του στο χρόνο.¹³¹⁹ Η επικέντρωση των δομικών προσεγγίσεων στα χαρακτηριστικά του συστήματος και τη συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων, προσφέρει σε επίπεδο θεωρίας το απόλυτο επιτρεπτικό αίτιο και απελευθερώνει τον μελετητή από την υποχρέωση να εξετάζει τις λεπτομέρειες των αμφίδρομων σχέσεων των κρατών και των αλυσιδωτών αποτελεσμάτων των δράσεών τους στην προσπάθεια που καταβάλλουν για την αδήριτη ανάγκη της επιβίωσης. Παρόλα αυτά η θεωρία έχει περιορισμένη ερμηνευτική δυνατότητα στα αίτια πολέμου διότι δεν παρέχεται επεξήγηση για οποιαδήποτε επιθετική δραστηριότητα που οδηγεί στην επέκταση ενώ και το κύριο αίτιο της σύγκρουσης, η ασύμμετρη ανάπτυξη, βρίσκεται εκτός θεωρητικού πλαισίου. Έτσι η δομική προσέγγιση καταλήγει να μην είναι ικανοποιητική, κατά τα πρότυπα του Van Evera, διότι δεν ικανοποιεί την περιέργεια του μελετητή για το τι προκαλεί την αιτία που οδηγεί στον πόλεμο.

Οι προσεγγίσεις οι οποίες επιτυγχάνουν την όσμωση των επιτρεπτικών και των δραστικών αιτίων είναι ολιγάριθμες κι ενώ ικανοποιούν για την οξυδέρκεια, τον πλούτο και την

¹³¹⁹ Βλ. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", Spring 1988, σ. 615.

ευρύτητα ιδεών είναι εντούτοις ακατάλληλες για εμπειρικό έλεγχο. Ο Θουκυδίδης καταγράφει και επεξηγεί αναλυτικά τα αίτια του Πελοποννησιακού πολέμου παρέχοντας μια συνολική και σχεδόν πλήρη προσέγγιση στο φαινόμενο της σύγκρουσης. Ωστόσο είναι αδύνατο να κριθεί με τα σύγχρονα πρότυπα εμπειρικού ελέγχου γιατί το έργο προσφέρει θεωρητικούς προσανατολισμούς και μεθοδολογικές κατευθύνσεις αλλά δεν προχωρά στην αυστηρή απομόνωση μεταβλητών ανάμεσα στις οποίες διατυπώνονται σαφείς αιτιώδεις σχέσεις. Στο ίδιο μήκος κύματος τοποθετείται και η θεωρία του πολέμου και της αλλαγής του Gilpin η οποία αν και χαρακτηρίζεται από σπουδαιότητα και ερμηνευτική κλίμακα, εντούτοις η εφαρμοσιμότητά της είναι περιορισμένη γιατί επικεντρώνεται στον ιστορικά σπάνιο ηγεμονικό πόλεμο.

Αν ο ρόλος της ισχύος στα κίνητρα του κράτους δεν αποτελεί πεδίο συμφωνίας μεταξύ των ρεαλιστών, η χρησιμότητά της για πόλεμο όπως και το απόθεμα στρατιωτικής ισχύος που απαιτείται για την επιβίωση ή την επικυριαρχία επίσης παραμένει αντικείμενο αντιδικίας. Οι όροι χρήσης της ισχύος στο διεθνές σύστημα προκύπτουν από τις εξισορροπητικές δράσεις των κρατών οι οποίες εξουδετερώνουν τις απειλές. Στο ρεαλιστικό υπόδειγμα δεν εμφανίζεται όμως μια εννιαία επεξήγηση για το αν η εξισορρόπηση έχει χαρακτήρα αυτοματισμού, όπως διατείνονται οι δομικοί ρεαλιστές, ή αποτελεί στρατηγική επιλογή και άρα η λειτουργία της δεν είναι καθολική, όπως υποστηρίζει λόγου χάρη ο Morgenthau. Στην περίπτωση που η εξισορρόπηση ήταν αυτόματη η ένοπλη σύγκρουση θα ήταν εξαιρετικά υψηλού κόστους και θα εκδηλώνονταν σπάνια. Αν πάλι η εξισορρόπηση δεν είναι αυτόματη και τα κράτη δεν αντισυσπειρώνονται στον ισχυρό αλλά ενίοτε συντάσσονται με εκείνον κατευνάζοντάς τον όπως ισχυρίζεται ο Mearsheimer, τότε ο πόλεμος μπορεί να καταστεί και ενδημικός εφόσον μία δύναμη συγκεντρώσει μεγάλη ισχύ. Το πόση ισχύς απαιτείται είναι επίσης ακαθόριστο. Στον Mearsheimer και στον Morgenthau επειδή τα κράτη έχουν ελλιπή πληροφόρηση και αδυναμία να ορίσουν την απαραίτητη για την επιβίωση ισχύ καταφεύγουν στη συνεχή αναβάθμισή της καθιστώντας αυτεκπληρούμενη προφητεία το «*si vis pacem para bellum*». Αντίθετα, οι κατά Waltz δομικές προσεγγίσεις επικαλούνται έναν σοφό υπολογισμό της ισχύος από το κράτος, «*ούτε λιγότερο, ούτε περισσότερο, αλλά όσο απαιτείται*», ο οποίος είναι δυσχερέστατος σε θεωρητικό επίπεδο γιατί δεν επεξηγεί τα κίνητρα για πόλεμο εφόσον δεν δικαιολογείται ένα πλεόνασμα ισχύος.

Η παραπάνω αδυναμία σαφούς οριοθέτησης των αιτιών του πολέμου δεν δημιουργεί όρους διάψευσης της θεωρίας εφόσον οι βασικές παραδοχές παραμένουν ανθεκτικές στην κριτική, αλλά οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η τροποποίηση της μεθόδου με την οποία

υπολογίζεται η ισχύς και τα αποτελέσματά της ή η συγκεκριμενοποίηση των μεταβλητών ώστε να επιτευχθεί ένας βέλτιστος όρος μεταξύ της φειδωλότητας και της ερμηνευτικής δύναμης είναι εγχειρήματα επιστημολογικώς ορθά και επιστημονικώς ευκταία. Η παραπάνω απαίτηση οδήγησε τον μελετητή στην εξέταση εναλλακτικών αλλά ενταγμένων στο ρεαλιστικό υπόδειγμα ερμηνειών για τα αίτια του φαινομένου του πολέμου και ενθάρρυνε τον εμπειρικό τους έλεγχο είτε για την υιοθέτησή τους υπό προϋποθέσεις είτε για την απόρριψή τους λόγω περιορισμένης ερμηνευτικής δύναμης.

Το κεντρικό πρόβλημα του τρόπου που ορίζεται και υπολογίζεται η ισχύς πηγάζει από το γεγονός ότι ρεαλισμός χειρίζεται την ισχύ με τρόπο «συγκεντρωτικό», με άλλα λόγια δεν αποδίδει στην ισχύ τις διαστάσεις και τα χαρακτηριστικά που λαμβάνει επηρεαζόμενη από γεωγραφικούς, οικονομικούς, πολιτικοστρατηγικούς και τεχνολογικούς παράγοντες. Για την υπερκέραση αυτού του προβλήματος στην παρούσα έρευνα υιοθετήθηκε η «λεπτεπίλεπτη» (fine-grained) απόδοση της ισχύος όπως προτάθηκε από τον Stephen Van Evera στο *Causes of War: power and the roots of conflict* και από άλλους (βλ. Κεφ. 4).¹³²⁰ Η ανάλυση με αυτό τον τρόπο αποδευσμεύεται από τις ιδιότητες και προθέσεις του κράτους ως συστατικού στοιχείου του συστήματος και ρόλο πρωτεύουσας μεταβλητής αναλαμβάνουν τα χαρακτηριστικά της ισχύος τα οποία δημιουργούν κίνητρα ή αντικίνητρα για επιθετική δραστηριότητα. Στην παρούσα έρευνα η λεπτεπίλεπτη αποτίμηση της ισχύος επέτρεψε τη διάκριση μεταξύ αθροιστικών και μη αθροιστικών πηγών ισχύος οι οποίες αποτελούν, υπό συνθήκες, αίτιο πολέμου.

Ως αθροιστική (cumulative) ορίζεται η πηγή ισχύος η κτήση της οποίας διευκολύνει τη διατήρηση ή απόκτηση άλλων πηγών ισχύος.¹³²¹ Η αθροιστική πηγή ισχύος διασφαλίζει τη δυνατότητα αποτελεσματικής υπεράσπισης της κύριας πηγής ισχύος του κράτους, την οικονομική βάση που συνδέεται με την εδαφική κυριαρχία, ή και τις πηγές ισχύος που προστατεύουν την κύρια, όπως οι στρατιωτικές δυνάμεις. Η υψηλή αθροιστικότητα συμβάλλει στην αύξηση των συγκρούσεων καταρχάς επειδή προσφέρει οφέλη μέσα από τον πόλεμο και την κατάκτηση. Εφόσον οι πηγές ισχύος είναι αθροιστικές κάθε κομμάτι εδάφους ή υποδομών που καταλαμβάνεται αυξάνει τη συνολική ισχύ του κράτους και το καθιστά ικανότερο να διεκδικεί περισσότερες. Αυτό συνεπάγεται ότι τα αποτελέσματα των αθροιστικών πηγών ισχύος δεν είναι γραμμικά αλλά γεωμετρικά και, συνακόλουθα, ότι εκείνοι που θέλουν να αποκτήσουν αθροιστικές πηγές ισχύος είναι διατεθειμένοι να αναλάβουν μεγαλύτερο ρίσκο και

¹³²⁰ Van Evera Stephen, *Causes of War: power and the roots of conflict*, Cornell University Press, U.S., 1999.

¹³²¹ Van Evera, *Causes of War*, 1999, σ. 106.

να καταβάλλουν μεγαλύτερο κόστος για την απόκτησή τους γιατί σε δεύτερο χρόνο καθιστούν την περαιτέρω κατάκτηση και επομένως την επιβίωση ευκολότερη. Από την άλλη πλευρά, εκείνοι που τις διαφυλάττουν οφείλουν να αφιερώσουν περισσότερους πόρους στην υπεράσπισή τους είτε αναπτύσσοντας τις στρατιωτικές τους δυνάμεις είτε συμμαχώντας με άλλα κράτη ώστε να εξισορροπήσουν την ισχύ εκείνου που τις εποφθαλμιά. Υπό αυτό το πρίσμα, η υψηλή αθροιστικότητα των πηγών ισχύος αποτελεί ένα αίτιο πολέμου γιατί αυξάνει τα ενδεχόμενα οφέλη της κατάκτησης κι επομένως δίνει ισχυρό κίνητρο για την επιδίωξη της σύγκρουσης.

Η επιλογή της θεωρίας της αθροιστικότητας προσέφερε πλεονεκτήματα στην έρευνα. Καταρχήν, δεν παραβιάζει τις θεμελιώδεις παραδοχές του ρεαλιστικού υποδείγματος (διεθνής αναρχία, πρωτεύων ρόλος του κράτους, σχέσεις βασισμένες στην ισχύ, ορθολογική λήψη αποφάσεων) οπότε δεν καταλήγει σε μια εκλεκτικιστική προσέγγιση. Δεύτερο, δίνει τη δυνατότητα να εντοπιστούν αίτια πολέμου σε ζητήματα κρατικής ασφάλειας, στη συγκεκριμένη περίπτωση την ενεργειακή ασφάλεια, τα οποία δεν θα ήταν δυνατόν να περιγραφούν μέσω της συγκεντρωτικής αποτίμησης της ισχύος. Τρίτο, καθιστά εφικτή τη μελέτη των αναγκών ασφάλειας του κράτους όταν αυτές συσχετίζονται με φαινόμενα ασύμμετρης αλληλεξάρτησης. Με άλλα λόγια δίνει τη δυνατότητα να επεξεργαστεί κανείς το κατά πόσο ένα κράτος θα επιδιώξει τον πόλεμο για πηγές ισχύος τις οποίες δεν εκμεταλλεύεται υπό καθεστώς απόλυτης αυτονομίας, το πετρέλαιο στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Για να εκφραστεί σε λειτουργικούς όρους η θεωρία της αθροιστικότητας (το operationalization process) ορίστηκαν δύο σύνολα περιορισμών οι οποίοι προσδιορίζουν τις συνθήκες υπό τις οποίες ένα αγαθό το οποίο είναι αντικείμενο εμπορικής δραστηριότητας εμπίπτει στην εν λόγω κατηγορία (βλ. Κεφ. 5 και 6). Το πρώτο σύνολο παραγόντων αφορά στις προϋποτιθέμενες συνθήκες μιας σχέσης ασύμμετρης αλληλεξάρτησης η οποία να χαρακτηρίζεται από υψηλή τρωτότητα. Οι εν λόγω προϋποτιθέμενες συνθήκες ήταν α) το μερίδιου του εισαγόμενου στο συνολικό υπό κατανάλωση προϊόν να είναι υψηλό, β) η διαμόρφωση των όρων της προσφοράς να πραγματοποιείται υπό καθεστώς ελευθερίας από τον εξωτερικό προμηθευτή και γ) το κόστος υποκατάστασης του αγαθού από ένα άλλο να είναι απαγορευτικό ενώ η υποκατάσταση του προμηθευτή από έναν εναλλακτικό να είναι αδύνατη. Η τρωτότητα στοιχειοθετείται έτσι στην επιβάρυνση της κρατικής ισχύος από δράσεις άλλων κρατικών δρώντων οι οποίες δεν μπορούν να ανατραπούν ακόμα κι αν εφαρμοστούν συγκεκριμένες πολιτικές αντιμετώπισης. Το δεύτερο σύνολο αφορά στις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ένα αγαθό μπορεί να χαρακτηριστεί στρατηγικό, έτσι ώστε η παραγωγή, το εμπόριο και

η προμήθειά του από το εξωτερικό να επιδρούν σημαντικά στην κρατική ισχύ και να ορίζουν τους όρους της αντιπαράθεσης μεταξύ των κρατών. Αυτές ήταν α) το προϊόν να αποτελεί κεντρικής σημασία παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης, β) η αγορά να μην παρέχει τους όρους της ασφάλειας προσφοράς και, κυρίως, γ) το προϊόν να αποτελεί αντικείμενο ανταγωνισμού για την απόκτησή του με άλλα κράτη. Εφόσον τα εν λόγω κριτήρια πληρούνται, εισάγεται ο εξωτερικός περιορισμός του ισοζυγίου επίθεσης-άμυνας-αποτροπής ο οποίος και καθορίζει το διαφαινόμενο κόστος άσκησης επιθετικής δραστηριότητας για τη διασφάλιση του αθροιστικού αγαθού. Μόνο υπό αυτές τις περιοριστικές προϋποθέσεις μπορεί η θεωρία των αθροιστικών πηγών ισχύος να ελεγχθεί εμπειρικά, χωρίς να υποκύψει ο αναλυτής στο παραπλανητικό θέλγητρο μιας εκλεκτικιστικής προσέγγισης που οδηγεί σε ταυτολογικές διατυπώσεις. Με αυτό τον τρόπο είναι εφικτή και μια απάντηση στο ερώτημα που με απλότητα έθεσε ο Caysen για το αν «είναι φθηνότερο να εξασφαλίζει ένα έθνος πηγές ισχύος που βρίσκονται εκτός των συνόρων με εμπόριο ή με πόλεμο». ¹³²²

Ο εμπειρικός έλεγχος της έρευνας επικεντρώθηκε στην αιτιώδη σχέση της ενεργειακής ασφάλειας με την πολεμική δράση κυρίως επειδή ο ρόλος του εμπορίου πετρελαίου στην εξωτερική πολιτική έχει αναλυθεί ήδη από το 1978¹³²³ αλλά η μελέτη των συνθηκών υπό τις οποίες μπορεί να καταστεί αντικείμενο σύγκρουσης δεν έχαιραν αντίστοιχης ενδελεχούς ανάλυσης, τουλάχιστον υπό ένα αυστηρά προκαθορισμένο θεωρητικό πρίσμα. Επιπλέον, η ενεργειακή ασφάλεια ως αντικείμενο προσέφερε ευκολία στη χρήση του ρεαλιστικού παραδείγματος επειδή η διαχείριση των πετρελαϊκών ζητημάτων συνδέθηκε διαχρονικά με την κρατική ασφάλεια και γι' αυτό υπέστη πολύ στενής παρακολούθησης και ρύθμισης από το κράτος. Επομένως είναι δυνατή η επικέντρωση στην κρατική συμπεριφορά, σε συνέπεια με τη θεωρητική προσέγγιση. Η παραγωγή πετρελαίου παρουσιάζει, εξάλλου, μια από τις υψηλότερες γεωγραφικές συγκεντρώσεις γιατί ένας ιδιαίτερα περιορισμένος αριθμός κρατών-παραγωγών του μεσανατολικού γεωγραφικού χώρου κατέχει εξαιρετικά μεγάλες παραγωγικές δυνατότητες που επηρεάζουν αποφασιστικά το σύνολο της παγκόσμιας ενεργειακής αγοράς. Είναι επομένως δυνατή η σαφήνεια στην ανάλυση διότι μπορεί να επεξεργαστεί κανείς την αμερικανική στρατηγική σε μια συγκεκριμένη και οριοθετημένη γεωγραφική περιοχή, τη Μέση Ανατολή. Ταυτόχρονα η ενεργειακή ασφάλεια προσέφερε κι έναν πλούτο στο εμπειρικό πεδίο διότι η αγορά πετρελαίου μεταλλάχθηκε δομικά από το 1945 μέχρι και το 1990 οπότε ως

¹³²² Caysen Carl, "Is War Obsolete? A Review Essay", *International Security*, Vol. 14, No. 4, Spring 1990, σ. 57.

¹³²³ Βλ. χαρακτηριστικά Krasner, *Defending the National Interest*, 1978.

εμπειρικός χώρος προσφέρει τη δυνατότητα της διερεύνησης της κρατικής συμπεριφοράς απέναντι σε τρία διαφορετικά προφίλ αγορών και των απειλών που προέκυπταν από εκείνες.

Τα αποτελέσματα του εμπειρικού ελέγχου ήταν μεικτά. Από την αναλυτική επεξεργασία της πετρελαϊκής αγοράς και του προφίλ παραγωγής – κατανάλωσης - εισαγωγών του αμερικανικού κράτους για την περίοδο 1945-1990 προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα αναφορικά με την αξιολόγηση της θεωρητικής προσέγγισης. *Πρώτον*, ότι η θεωρία της αθροιστικότητας ως αιτίου πολέμου χαρακτηρίζεται από σπουδαιότητα και ευρεία ερμηνευτική κλίμακα διότι όταν οι προϋποθέσεις πληρούνται κι ένα αγαθό ή προϊόν καταστεί αθροιστικό τα οφέλη από την ένοπλη δράση αποδεικνύεται ότι είναι ιδιαίτερος υψηλά ενώ το κόστος της παθητικής απορρόφησης των αλλαγών είναι απαγορευτικό. *Δεύτερον*, η εφαρμοσιμότητα της θεωρίας αποδεικνύεται, στον συγκεκριμένο εμπειρικό έλεγχο, ότι είναι περιορισμένη γιατί οι προϋποτιθέμενες συνθήκες που ενεργοποιούν τη λειτουργία της αθροιστικότητας είναι αρκούντως αυστηρές ώστε πληρούνται μόνο μετά από συγκλονιστικές αλλαγές στο διεθνές στρατηγικό, οικονομικό και ενεργειακό τοπίο.

Ο εμπειρικός έλεγχος κατέδειξε ότι οι σχέσεις ασύμμετρης αλληλεξάρτησης με υψηλή τρωτότητα στον ενεργειακό τομέα εμφανίζονται σπάνια όταν το κράτος υπό μελέτη κατέχει αυτόνομη παραγωγική δυνατότητα. Με την εξαίρεση του 1990, στο χρονικό εύρος που καλύφτηκε από την έρευνα οι Η.Π.Α. δεν παρουσίασαν τρωτότητα έναντι των πετρελαιοπαραγωγών της Μέσης Ανατολής, αν και αυτό δεν ήταν πάντα αποτέλεσμα υιοθετημένων ενεργειακών πολιτικών, οι οποίες ιστορικά επέβαλλαν υψηλό κόστος στην αμερικανική οικονομία. Η πετρελαϊκή ιστορία των Η.Π.Α. καταδεικνύει ότι περισσότερο η ευελιξία απέναντι στις συνθήκες της αγοράς και λιγότερο η προσήλωση σε ένα φιλελεύθερο ή προστατευτικό ενεργειακό δόγμα προσφέρουν ασφάλεια ενεργειακής τροφοδοσίας.

Η περίοδος 1945-1968 υπήρξε επιτυχημένη από την άποψη της ενεργειακής ασφάλειας διότι η προστασία των εγχώριων παραγωγών και η αμερικανική πολιτική της «*εκμετάλλευσης στο εξωτερικό, συντήρησης στο εσωτερικό*» απέδωσε αποτελέσματα. Με την αυστηρή ρύθμιση της εσωτερικής αγοράς, τους ποσοτικούς περιορισμούς στις εισαγωγές και την παροχή κινήτρων από το κράτος, οι εγχώριες αμερικανικές πετρελαϊκές επενδύσεις διατηρήθηκαν παρά τον ανταγωνισμό του φθηνού μεσανατολικού πετρελαίου. Επιπλέον, ένα μεγάλο μέρος αμερικανικών κεφαλαίων εξωθήθηκαν προς τις πετρελαιοφόρες περιοχές της Μέσης Ανατολής και οδήγησαν στην απόλυτη κυριαρχία των μεγαλύτερων αμερικανικών εταιριών στο παγκόσμιο ενεργειακό τοπίο. Αποτέλεσμα της κυβερνητικής πολιτικής ήταν η δημιουργία μιας μη διακυρηγμένης αλλά υφέρπουσας συνεργατικής σχέσης μεταξύ εταιριών και αμερικανικής

κυβέρνησης, τα αποτελέσματα της οποίας εκδηλώθηκαν κυρίως κατά το αποτυχημένο πετρελαϊκό εμπάργκο του 1967. Δημιούργησαν, επίσης, τη σχέση επικυριαρχίας των εταιριών επί των πετρελαιοπαραγωγών κρατών. Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1960 τα κράτη της Μέσης Ανατολής αδυνατούσαν να ορίσουν τόσο τις παραγόμενες ποσότητες όσο και τις τιμές στις οποίες το πετρέλαιο διατίθονταν στην αγορά. Για την περίοδο 1945-1968 η διεθνής αγορά πετρελαίου εξελίχθηκε σε ένα αμερικανικό ολιγοπώλιο «*par excellence*» τα αποτελέσματα του οποίου μεγενθύνονταν όσο τα πετρελαιοπαραγωγά κράτη αποτύγγαναν να συνασπιστούν αποτελεσματικά σε ένα αντίρροπο και αποδοτικό καρτέλ.

Αντιθέτως, οι ίδιες πολιτικές ελέγχου επέβαλαν υψηλό κόστος όταν η αγορά υπέστη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και για περίπου δέκα χρόνια μια σαρωτική δομική αλλαγή. Η εσωτερική ρύθμιση της αμερικανικής αγοράς οδήγησε τις μεγάλες πετρελαϊκές εταιρίες στη συστηματική επένδυση στη Μέση Ανατολή και την σχετική περιθωριοποίηση των εγχώριων επενδυτικών ευκαιριών. Στην ίδια χρονική φάση έλαβε χώρα η μεταστροφή της ενεργειακής πολιτικής των μεσανατολικών κρατών τα οποία συνασπισμένα υπό τον ΟΠΕΚ αναδιεκδίκησαν την κυριότητα των αποθεμάτων τους και περιόρισαν δραστικά το ρόλο των πολυεθνικών πετρελαϊκών επιχειρήσεων στη λήψη αποφάσεων για τις προσφερόμενες ποσότητες και την τιμή. Η σύσταση κρατικών εταιριών πετρελαίου και ο καθορισμός της τιμής με βάση τις οικονομικές ανάγκες των παραγωγών αποσυντόνισαν το διεθνές ενεργειακό τοπίο και προκάλεσαν δύο διαδοχικά πετρελαϊκά σοκ, το πρώτο κατά το εμπάργκο του 1973 και το δεύτερο μετά την ιρανική κρίση το 1979.

Όπως όμως καταδείχτηκε, η επίδραση των πετρελαϊκών κρίσεων δεν οφείλονταν στην πραγματική τρωτότητα εκπεφρασμένη μέσα από το αμερικανικό ενεργειακό ισοζύγιο γιατί οι Η.Π.Α. κατανάλωναν περιορισμένες ποσότητες μεσανατολικού πετρελαίου, ειδικά σε σχέση με τους συμμάχους τους. Οφείλονταν περισσότερο στη μείωση της δημοσιονομικής ευελιξίας λόγω της γενικότερης κρίσης της αμερικανικής οικονομίας όπως και στις εσωτερικές πολιτικές ρύθμισης των τιμών και των εισαγόμενων ποσοτήτων που ακολουθούνταν για δεκαετίες και που απομόνωναν του εγχώριους παραγωγούς από τα σήματα της αγοράς. Από το 1970, το πάγωμα τιμών που επιβλήθηκε από την αμερικανική κυβέρνηση για την αντιμετώπιση του στασιμοπληθωρισμού κράτησε το εγχώριο πετρέλαιο σε χαμηλότερη τιμή από το εισαγόμενο με αποτέλεσμα οι εισαγωγές πετρελαίου να μην είναι κερδοφόρες, να εκμηδενιστούν και να παρατηρηθούν ελείψεις στην αγορά. Παράλληλα, ήρθαν στην επιφάνεια τα αποτελέσματα της μακροχρόνιας υποεπένδυσης στην αμερικανική πετρελαϊκή βιομηχανία η οποία παρέμενε στάσιμη για περίπου μια δεκαετία. Η τεχνητά χαμηλή τιμή του πετρελαίου είχε ως

αποτέλεσμα από τη μια πλευρά την υπερεκμετάλλευση προϋπαρχόντων κοιτασμάτων κι όχι την έρευνα για νέες πηγές που συνεπάγεται επιχειρηματικό ρίσκο και από την άλλη την περιθωριοποίηση του αερίου, του άνθρακα και της πυρηνικής ενέργειας ως υποκατάστατων προϊόντων. Ο μαρασμός της αμερικανικής ενεργειακής βιομηχανίας ενέσκυψε στην περίοδο κατά την οποία οι χαμηλές τιμές υποδαύλιζαν περαιτέρω την ήδη καλπάζουσα ενεργειακή κατανάλωση.

Το πετρελαϊκό εμπάργκο του 1973 ήταν μια σπίθα σε ένα εκρηκτικό και προϋπάρχον πρόβλημα διαχείρισης των ενεργειακών ζητημάτων αλλά δεν αποτέλεσε το βαθύτερο αίτιο της ενεργειακής κρίσης. Είναι ασφαλές να ισχυριστεί κανείς ότι ενώ η γενική επιδείνωση των όρων πετρελαϊκού εμπορίου ήταν εξωγενής, οι δυσμενέστατες επιπτώσεις της στην οικονομία των Η.Π.Α. ήταν σαφώς ενδογενείς και οφείλονταν στα κυβερνητικά σφάλματα. Η ανεπάρκεια της αμερικανικής κυβέρνησης έγινε ακόμα εμφανέστερη όταν η κρίση των τιμών ενέσκυψε το 1979 μετά την Ιρανική επανάσταση. Η αμερικανική ενεργειακή πολιτική αποκαθηλώθηκε στο σύνολό της γιατί αποκαλύφθηκε η διαπερατότητα των εθνικών συνόρων στις αλλαγές των τιμών ενέργειας παρά τις οποιεσδήποτε πολιτικές μείωσης της εξάρτησης ή ακόμα και τις επισταμένες προσπάθειες για την, ανέφικτη όπως απεδείχθη, αυτάρκεια. Η προληπτική αγορά ποσοτήτων από τους εμπόρους (το *scrambling*) και ο ανταγωνισμός μεταξύ των παραγωγών για την εξασφάλιση των υψηλότερων τιμών πώλησης στις αγορές *spot* (το *leapfrogging*) εκτόξευσαν τις τιμές καυσίμων παρόλο που η εξωτερική εξάρτηση του αμερικανικού κράτους παρέμενε χαμηλή. Δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι την κρίση των τιμών δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει ούτε και η Μεγάλη Βρετανία η οποία είχε ήδη επιτύχει καθεστώς σχετικής αυτάρκειας.

Το γεγονός ότι η αμερικανική ενεργειακή οικονομία δεν παρουσίαζε τρωτότητα απέναντι στους παραγωγούς είχε ως αποτέλεσμα οι ζημιές της κρίσης να απορροφηθούν υπό τους όρους που όριζε η παγκόσμια οικονομική ιεραρχία. Το δολάριο παρέμεινε το νόμισμα των πετρελαϊκών συναλλαγών και η υποτίμησή του έφθειρε την πραγματική αύξηση των τιμών. Ταυτόχρονα, τα δολάρια που κατέληξαν στους μεσανατολικούς παραγωγούς επέστρεψαν στις Ηνωμένες Πολιτείες με τη μορφή επενδύσεων και αντιστάθμισαν εν μέρει τις απώλειες. Η αύξηση της τιμής οδήγησε σε νέες πετρελαϊκές επενδύσεις πέραν της Μέσης Ανατολής αλλά και σε καθίζηση της ζήτησης και βελτίωση της αμερικανικής ενεργειακής αποδοτικότητας. Η πτώση της ζήτησης έστησε το σκηνικό για την τρίτη δομική αλλαγή της ενεργειακής αγοράς μέσα σε 35 χρόνια.

Η νέα αγορά που αναδύθηκε αν και αντικατόπτριζε την ισορροπία στην επιρροή παραγωγών, εμπόρων και καταναλωτών επί της αγοράς δεν ήταν ανέφελη για την αμερικανική ενεργειακή πολιτική. Η πτώση της ζήτησης οδήγησε σε σύγκρουση μεταξύ των παραγωγών του OPEC που αγωνίζονταν για τη διατήρηση των προσόδων τους σε μια συρρικνούμενη πετρελαϊκή αγορά και προκάλεσε τη σπασμωδική αντίδραση της ισχυρότερης Σαουδικής Αραβίας. Για την επιβολή της εσωτερικής πειθαρχίας η Σαουδική Αραβία πλημύρισε το 1985 την αγορά με φθινό σαουδαραβικό πετρέλαιο. Η κάθετη πτώση της τιμής που επακολούθησε υπήρξε το ίδιο επιβλαβής με τις υψηλές τιμές της δεκαετίας του 1970 και κατέστησε την πετρελαϊκή παραγωγή υψηλού κόστους των Η.Π.Α. ζημιογόνο με αποτέλεσμα οι συνολικές παραγόμενες ποσότητες αμερικανικού πετρελαίου σταδιακά να μειωθούν. Ενώ η αμερικανική παραγωγή διατηρήθηκε σχετικά σταθερή από το 1975 μέχρι και το 1985, κυρίως χάρην των αποθέματων στην Αλάσκα, αμέσως μετά σημείωσε πτώση μεγέθους 14% για το διάστημα 1985-1990 χωρίς μάλιστα να είναι αποτέλεσμα κάποιας ρυθμιστικής πολιτικής γιατί η προεδρία Reagan είχε απελευθερώσει σχεδόν ολοκληρωτικά την ενεργειακή βιομηχανία. Η δυνατότητα της αμερικανικής πετρελαϊκής βιομηχανίας να ανθίσταται στις αυξομειώσεις της παραγωγής του OPEC υποβαθμίστηκε σε μια χρονική φάση κατά την οποία η πετρελαϊκή κατανάλωση άρχισε να αυξάνεται και πάλι και οδηγούσε με τη σειρά της στην αύξηση των εισαγωγών.

Οι προαναφερθείσες συνθήκες και η κατάληψη του Κουβέιτ από το Ιράκ το 1990 έφεραν για πρώτη φορά το φάσμα της αμερικανικής τρωτότητας εγγύτερα στην πραγματικότητα. Οι κρατικές πολιτικές στήριξης της εγχώριας παραγωγής είχαν μέχρι τότε αποτύχει, η τιμή είχε αποδειχθεί ότι ήταν ο απόλυτος προσδιοριστικός παράγοντας ζήτησης και επί Reagan κάθε προσπάθεια ρύθμισης της παραγωγής και κατανάλωσης εγκαταλήφθηκε. Η κατανάλωση συνέχιζε να αυξάνεται ραγδαία ενώ η αγορά υποκατάστατων ενεργειακών προϊόντων βρίσκονταν ακόμα σε μακροχρόνιο μαρασμό και θα απαιτούνταν χρόνια και υψηλό κόστος για την ανάκαμψη.

Σε αυτό το ενεργειακό τοπίο το Ιράκ μετά την εισβολή θα ήλεγχε άμεσα το 19,8% (με την κατάληψη του Κουβέιτ) ή έμμεσα το 47,8% (μέσω πειθαναγκασμού προς τη Σαουδική Αραβία) των παγκοσμίων αποθεμάτων επιβάλλοντας μονοπωλιακό έλεγχο στην παγκόσμια αγορά. Η επιρροή της κρατικής κυριαρχίας στη λειτουργία του OPEC που μέχρι τότε δρούσε περιοριστικά στο συνεχή και αποτελεσματικό συντονισμό των μεγαλύτερων παραγωγών του κόσμου τώρα καταλύονταν. Αν κάτι προέκυπτε από την πετρελαϊκή ιστορία της περιόδου 1945-1990 αυτό ήταν η δυσκολία και το υψηλό κόστος των κυβερνητικών προσπαθειών να χειραγωγήσουν την παραγωγή, το εμπόριο, την κατανάλωση και την τιμολόγηση του

πετρελαίου απέναντι σε έναν OPEC ο οποίος όμως απαρτίζονταν από κυρίαρχα κράτη με ασυμπτωτικές ανάγκες χρηματοδότησης του κράτους. Η κατοχή του Κουβέιτ άλλαζε άρδην του όρους του παιχνιδιού με τη συγκέντρωση της λήψης αποφάσεων σε ένα μόνο κράτος, το Ιράκ. Η εξισορρόπηση των ιρακινών παραγωγικών δυνατοτήτων από τους εκτός του OPEC παραγωγούς θα ήταν πρακτικά ανέφικτη γιατί θα απαιτούνταν επισταμένος και σε βάθος συντονισμός ο οποίος μέχρι τότε ποτέ δεν είχε επιτευχθεί. Παράλληλα, οι ανερχόμενες ενεργειακές απαιτήσεις των Η.Π.Α. οδηγούσαν στο συμπέρασμα ότι ο χώρος της Μέσης Ανατολής θα συνέχιζε να αποτελεί μακροχρόνια τον πετρελαϊκό ομφαλό του κόσμου οπότε εκείνος που θα ήλεγχε την μεσανατολική αγορά θα ήλεγχε σε σημαντικό βαθμό και την παγκόσμια.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στα 55 χρόνια εξωτερικής και ενεργειακής πολιτικής των Η.Π.Α. συνθήκες τρωτότητας εμφανίστηκαν μόνο μία φορά και οφείλονταν όχι σε κάποια δομική εξέλιξη της αγοράς αλλά στην εισβολή στον τρίτο μεγαλύτερο παραγωγό πετρελαίου παγκοσμίως και στον πειθαναγκασμό που τα ιρακινά στρατεύματα θα μπορούσαν να υποβάλλουν στον σημαντικότερο παραγωγό της αγοράς, τη Σαουδική Αραβία. Επομένως, η αυτόνομη παραγωγική δυνατότητα των Η.Π.Α. και η δομή της παγκόσμιας ενεργειακής αγοράς και του ίδιου του OPEC δεν επέτρεψαν τη συχνή εμφάνιση του πρώτου περιοριστικού παράγοντα όπως εκείνος ορίστηκε από τη θεωρητική προσέγγιση.

Η συχνότητα εκπλήρωσης της δεύτερης προϋποτιθέμενης συνθήκης, του στρατηγικού χαρακτήρα του αγαθού, υπήρξε επίσης χαμηλή αν και η αμερικανική κυβέρνηση λειτούργησε σαν να ίσχυε το αντίθετο. Η έρευνα κατέδειξε ότι η πετρελαϊκή πολιτική ήταν εξ' αρχής ένα ζήτημα το οποίο η αμερικανική κυβέρνηση διαχειρίστηκε υπό μια στρατηγική στόχευση γιατί το ιδιοκτησιακό καθεστώς των αποθεμάτων της Μέσης Ανατολής θεωρούνταν εκ προοιμίου ως πρωτεύουσα σημασίας παράγοντας. Η αύξουσα εγχώρια κατανάλωση, οι ενεργειακές ανάγκες των συμμάχων και η πίστη ότι μια διεθνής ενεργειακή αγορά δεν θα δύνατο από μόνη της να προσφέρει ενεργειακή ασφάλεια γιατί δεν εγγυόνταν συνθήκες σταθερότητας κατέστησαν την παρέμβαση στην πετρελαϊκή αγορά και, κυρίως, την αμυντική οχύρωση των μεσανατολικών παραγωγών ως ένα διαχρονικό χαρακτηριστικό της αμερικανικής εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής. Ωστόσο, τα διαθέσιμα στοιχεία μάλλον υποσκάπτουν παρά επαληθεύουν την αμερικανική διάγνωση απειλών.

Δεδομένων των περιορισμών του διπολικού διεθνούς συστήματος και της ισορροπίας στρατιωτικών δυνατοτήτων ο μόνος κρατικός δρών ο οποίος θα μπορούσε θεωρητικά να διεκδικήσει την κυριότητα των μεσανατολικών αποθεμάτων ήταν η Σοβιετική Ένωση. Μια

τέτοια προσπάθεια θα προέκυπτε είτε από την ανάγκη τροφοδοσίας του σοβιετικού κράτους με ενέργεια είτε με σκοπό την ενεργειακή περίσφυξη του δυτικού κόσμου.

Στην πραγματικότητα τέτοιο κίνητρο για επιθετική δράση δεν υπήρξε ποτέ. Ακολουθώντας με πίστη ένα δόγμα αυτάρκειας που θα εκπληρώνονταν με τις μέχρι τότε ανεκμετάλλευτες παραγωγικές της δυνατότητες, η Ε.Σ.Σ.Δ. δεν είχε ανάγκη διεκδικήσεων στο πετρέλαιο της Μέσης Ανατολής και εξ' αυτού προέκυπτε η δευτερεύουσα σημασία της περιοχής για τη σοβιετική εξωτερική και αμυντική πολιτική. Πρωταρχικός στόχος των σοβιετικών κυβερνήσεων υπήρξε η ανάπτυξη της μέχρι τότε υπανάπτυκτης πετρελαϊκής βιομηχανίας που σκοπό είχε την εξασφάλιση σκληρού νομίσματος με πωλήσεις στο εξωτερικό και την υποστήριξη της σοβιετικής βαριάς βιομηχανίας. Ο πολιτικός συγκεντρωτισμός του σοβιετικού καθεστώτος και η κεντρικά διευθυνόμενη εσωτερική αγορά είχε ως αποτέλεσμα την ταχεία συγκέντρωση πόρων προς τις εγχώριες πετρελαϊκές επενδύσεις αλλά και τον αυστηρό καθορισμό του προφίλ κατανάλωσης τόσο της ίδιας της Ρωσίας όσο και των κρατών δορυφόρων. Με αυτό τον τρόπο η αυτάρκεια ήταν γεγονός καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και το εμπόριο πετρελαίου αναδείχθηκε σε εξαιρετικά σημαντικό παράγοντα στήριξης της σοβιετικής οικονομίας.

Η μεγαλύτερη απειλή για τα δυτικά συμφέροντα, η υφαρπαγή της Μέσης Ανατολής από τη δυτική σφαίρα επιρροής, επίσης δεν αποτελούσε βιώσιμη επιλογή για την Ε.Σ.Σ.Δ. διότι δεν προσέφερε άμεσα στρατιωτικά πλεονεκτήματα και προϋπέθετε την ανάληψη μνημειωδών κινδύνων κλιμάκωσης σε μια σύγκρουση με όπλα μαζικής καταστροφής. Παραταύτα, η οπορτουνιστική προσπάθεια από πλευράς Ε.Σ.Σ.Δ. για την επιρροή στα μεσανατολικά τεκταινόμενα όντως υπήρξε και διοχετεύθηκε στην εκμετάλλευση των τοπικών διενέξεων και κυρίως των αμερικανικών σφαλμάτων.

Οι αμερικανικές δράσεις ήταν που δημιούργησαν, κυρίως μέχρι το 1968, τις συνθήκες για την παρείσφρυση του σοβιετικού παράγοντα στην περιοχή. Χαρακτηρίστηκαν από την αναποφασιστικότητα ανάμεσα στην άμεση και την έμμεση προσέγγιση των μεσανατολικών ζητημάτων για τα οποία μάλιστα μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι η αμερικανική αντίληψη υπήρξε ελεεινότερη. Η αρχική επισταμένη επικέντρωση στην ιδεολογικά φορτισμένη απειλή του κομμουνιστικού κινδύνου προκάλεσε διαθλαστικά φαινόμενα στην αμερικανική εξωτερική πολιτική η οποία διέβλεπε σοβιετικές διεκδικήσεις σε συγκρούσεις οι οποίες στην πραγματικότητα οφείλονταν στο φαινόμενο του αραβικού εθνικισμού, σε τοπικές ηγεμονικές επιδιώξεις και στις επιπλοκές της αραβοισραηλινής διένεξης. Η παθογένεια της αμερικανικής πολιτικής έγινε ιδιαίτερα αισθητή κατά την προεδρία Eisenhower αλλά διατηρήθηκε ως

μειονέκτημα κατά τις προεδρίες Kennedy και Johnson. Αρχικά, με τη συνεργασία των Η.Π.Α. και της Μεγάλης Βρετανίας δημιουργήθηκαν περιφερειακοί αμυντικοί σχηματισμοί χωρίς την αμερικανική στρατιωτική συμμετοχή, ο Οργανισμός Άμυνας της Μέσης Ανατολής και μετά το Σύμφωνο της Βαγδάτης οι οποίοι θα παρακώλυαν τη δυνητική σοβιετική προέλαση στο «βόρειο διάζωμα» της Μ.Ανατολής. Σταδιακά, και καθώς η βρετανική ισχύς περιστελλόταν οι Η.Π.Α. κλιμάκωσαν την εμπλοκή τους στην περιφερειακή άμυνα υιοθετώντας την εκτεταμένη αποτροπή του Δόγματος Eisenhower και έπειτα κατέληξαν στη στρατιωτική και οικονομική ενίσχυση των συντηρητικών καθεστώτων αλλά και της Αιγύπτου κατά την περίοδο Kennedy και Johnson.

Η αμερικανική υποστήριξη προσφέρθηκε στο πλαίσιο του αντισοβιετικού αγώνα αλλά χρησιμοποιήθηκε από τα κράτη της περιοχής ως παράγοντας ενίσχυσης του ρόλου τους στις εσωτερικές μεσανατολικές διαμάχες. Τα κράτη εξισορροπούσαν τις άμεσες απειλές κι όχι την κομμουνιστική υπερδύναμη που ήταν ιδιαίτερα απομακρυσμένη γεωγραφικά, σε αντίθεση με το Ισραήλ το οποίο αποτελούσε εγγύς, υπαρκτή και στρατιωτικά ισχυρή απειλή. Οι έχοντες την αμερικανική υποστήριξη αντιμετώπιστηκαν από τους μη έχοντες με τη σοβιετική στήριξη η οποία οδήγησε μεν στην αύξηση της σοβιετικής επιρροής αλλά όχι σε ένα σύστημα συμμαχιών ή συνεκτικών πελατειακών σχέσεων που να επιτρέπει την χειραγώγησή των φιλικών μεσανατολικών κρατών από τη σοβιετική κυβέρνηση.

Η ανάρρηση στην προεδρία του Νίxon έφερε στο προσκήνιο μια νέα εξωτερική πολιτική. Περισσότερο σταθερή και απόλυτα συνεπής με το γενικό δόγμα ασφάλειας απέρριψε την άμεση υπέρ της έμμεσης εμπλοκής και προώθησε ένα νέο status-quo στο οποίο ο ρόλος της Ε.Σ.Σ.Δ. περιορίστηκε τελικά δραματικά, ειδικά μετά από τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του 1973. Με τις διπλωματικές τακτικές του Kissinger και με τη στρατηγική της βοήθειας προς κράτη «πυλώνες» οι Ηνωμένες Πολιτείες πέτυχαν τη μεταβίβαση του βάρους της μεσανατολικής σταθερότητας προς το Ιράν και τη Σαουδική Αραβία καθιστώντας αυτές περιφερειακές υπερδυνάμεις με στρατιωτικές δυνατότητες που επισκίαζαν τεχνολογικά οποιονδήποτε μεσανατολικό αντίπαλο πλην του Ισραήλ.

Όταν η επανάσταση του Ιράν και η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν οδήγησαν στην κατάρρευση της αμερικανικής στρατηγικής οι Η.Π.Α. επανήλθαν στην άμεση πολιτική και στρατιωτική εμπλοκή πρώτα με το δόγμα Carter και ύστερα με το δόγμα Reagan. Το τελευταίο ήταν η κορύφωση της μακροχρόνιας αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας στη Μεσόγειο και αργότερα στο τόξο Περσικός Κόλπος – Ινδικός Ωκεανός και αποτέλεσε την αντανάκλαση τόσο του αναβαθμιζόμενου στρατηγικού ρόλου των πετρελαιοφόρων κρατών του Περσικού όσο και

της ανερχόμενης αμερικανικής στρατιωτικής ισχύος. Από το 1980 και μετά οι Η.Π.Α. ξεκίνησαν ένα ευρύ πρόγραμμα στρατιωτικών προμηθειών, εγκατάστασης βάσεων και ανάπτυξης δυνάμεων στον Περσικό Κόλπο με σκοπό την ταχεία στρατιωτική επέμβαση σε περίπτωση σοβιετικής επέκτασης ή περιφερειακής αποσταθεροποίησης.

Εξετάζοντας τις αμερικανικές στρατιωτικές δυνατότητες είναι ασφαλές το συμπέρασμα ότι στον μεσανατολικό χώρο και στο χώρο του Περσικού Κόλπου, η συμβατική αμερικανική στρατιωτική υπεροχή υπήρξε σαφής επισκιάζοντας τις σοβιετικές δυνατότητες. Απέναντι στις αμερικανικές δυνάμεις στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής οι σοβιετικές παρέμειναν μικρότερες ποσοτικά, υποβαθμισμένες ποιοτικά και περιορίζονταν σε μια αυστηρά ανασχετική αποστολή. Αυτό ίσχυσε ακόμα και στην περίοδο της ανάπτυξης του σοβιετικού ναυτικού από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και ύστερα. Σε καμία περίπτωση οι Σοβιετικοί δεν επιδίωξαν και δεν απέκτησαν δυνατότητες κρούσης και κατάκτησης στη Μεσανατολική περιοχή αλλά οι δυνάμεις σχεδιάστηκαν εξ' αρχής για να καταστήσουν δυσκολότερη τη χρήση των αμερικανικών όπλων σε έναν τρίτο παγκόσμιο και πυρηνικό πόλεμο κατά τον οποίο ναυτικές μονάδες στη Μεσόγειο, τον Περσικό Κόλπο και τον Ινδικό ωκεανό θα χρησιμοποιούνταν ως πλατφόρμες εξαπόλυσης πυρηνικών όπλων. Από αυτή την άποψη, η σοβιετική στρατιωτική στρατηγική επικεντρώνονταν λιγότερο στη Μέση Ανατολή και εξαιρετικά περισσότερο στα θεμελιώδη προσκόμματα που πρόβαλλαν οι πυρηνικοί εξοπλισμοί όπως και το δίλημμα ασφάλειας που μεταλλάσσονταν υπό την επιρροή τους. Με την ανάλυση των κρίσεων που προέκυψαν στη Μέση Ανατολή καταδείχθηκε η διαρκής, έμπρακτη και εμφανής απροθυμία των Σοβιετικών να κλιμακώσουν οποιαδήποτε τοπική ένταση υπερασπιζόμενοι φιλικά κράτη. Ακόμα και κατά τον πόλεμο του Yom Kippur, όταν οι αμερικανικές δυνάμεις έφτασαν στο επίπεδο ετοιμότητας DEFCON III, γνωρίζουμε εκ των υστέρων ότι η σοβιετική ηγεσία δεν αποδέχτηκε εξ' αρχής την πιθανότητα να διεξάγει πυρηνικό πόλεμο για σφαίρες επιρροής στο μεσανατολικό χώρο και η οξεία αμερικανική αντίδραση απορρίφθηκε ως ανεξήγητη και μάλλον άσκοπη.

Τα πλεονεκτήματα που προσέφερε η αμερικανική στρατιωτική ισχύς στη Μέση Ανατολή αποδεικνύεται τελικά ότι μόνο έμμεσα και οριακά συνέβαλαν στην προστασία των πετρελαιοφόρων περιοχών ζωτικού συμφέροντος. Σαφώς αποτέλεσαν ένδειξη της ασυμμετρίας συμφερόντων μεταξύ Η.Π.Α.-Ε.Σ.Σ.Δ. στο μεσανατολικό χώρο αλλά, από την άλλη πλευρά, το καθεστώς της σοβιετικής ενεργειακής αυτάρκειας και κυρίως η πυρηνική αποτροπή απεδείχθη ότι δρούσαν αρκούντως περιοριστικά στη σοβιετική μεσανατολική πολιτική. Τα οφέλη των σφαιρών επιρροής έφθιναν στην εποχή της απόλυτης πυρηνικής τρωτότητας και, όπως

υποστηρίζει και ο Gaddis, η ευκολία με την οποία η Ε.Σ.Σ.Δ. παραιτήθηκε από τέτοιου είδους αξιώσεις, ακόμα και πριν την κατάρρευση, επαληθεύει του λόγου το αληθές.¹³²⁴ Οι πυρηνικοί εξοπλισμοί επέβαλλαν την υπεροχή της αποτροπής έναντι οποιασδήποτε μορφής επίθεσης ή άμυνας και αυτό αποτελούσε ένα γεγονός κι όχι ένα ζήτημα πολιτικής, όπως υποστήριξε και ο Robert Jervis.¹³²⁵

Σε βάθος χρόνου, η κυριότερη χρησιμότητα της αμερικανικής στρατιωτικής ισχύος ήταν, όπως γνωρίζουμε εκ των υστέρων, οι δυνατότητες που προσέδωσε στην ένοπλη επέμβαση στο Κουβέιτ *αφότου* όμως το διπολικό σύστημα κατέρρευσε και η πυρηνική αποτροπή έπαψε να περιορίζει τις στρατιωτικές δράσεις των υπερδυνάμεων κατά των κρατών που δεν κατέχουν πυρηνικά όπλα. Ο Πόλεμος του Περσικού Κόλπου το 1990, αν και μεταβατικός και ως εκ τούτου ακατάλληλος για να καθορίσει το νέο ισοζύγιο μεταξύ άμυνας και επίθεσης, κατέδειξε ότι οι δυνατότητες στρατηγικής κινητικότητας θα καθόριζαν σε μεγάλο βαθμό το κόστος της άσκησης βίας στο νέο στρατηγικό περιβάλλον. Η δυνατότητα προβολής χερσαίας, ναυτικής και αεροπορικής ισχύος σε εξαιρετικά μεγάλες αποστάσεις από την αμερικανική επικράτεια, σε συνδυασμό και με τις υπέρτερες τεχνολογικές δυνατότητες σε προστασία και φονικότητα, θα έδιναν την πρωτοκαθεδρία της στρατιωτικής ισχύος στις Η.Π.Α. και θα καθιστούσαν ευκολότερη και συχνότερη την άσκηση βίας.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι το πετρέλαιο ως πηγή κρατικής ισχύος δεν αποτέλεσε στρατηγικό αγαθό κατά τον Ψυχρό Πόλεμο γιατί ο γεωπολιτικός και ιδεολογικός ανταγωνιστής των Η.Π.Α. δεν διεκδικούσε την κατάκτηση των κρατών – παραγωγών της Μέσης Ανατολής καθώς το διαφαινόμενο κόστος της άσκησης ένοπλης βίας θα ήταν, ελέω ρίσκου κλιμάκωσης σε πυρηνική ανταλλαγή, υψηλότερο από οποιοδήποτε όφελος. Αντίθετα, όταν το Ιράκ εισέβαλε στο Κουβέιτ εμφανίστηκε για πρώτη φορά ένας αντίπαλος ο οποίος είχε το κίνητρο και τη στρατιωτική δυνατότητα να κατακτήσει ή να πειθαναγκάσει στρατιωτικά τη Σαουδική Αραβία κι ως εκ τούτου να καταλάβει με τη βία τον έλεγχο της παγκόσμιας ενεργειακής αγοράς. Από την πλευρά των Η.Π.Α. η στρατιωτική κινητοποίηση ήταν επιτακτική διότι ο έλεγχος της μεσανατολικής πετρελαϊκής παραγωγής και αποθεμάτων από το Ιράκ θα επέβαλλε μακροχρόνιες ζημίες στην τρωτή αμερικανική ενεργειακή οικονομία ενώ παράλληλα θα επιδρούσε αυξητικά στην ιρακινή αναδεικνύοντάς το ιρακινό κράτος σε περιφερειακή υπερδύναμη με πυρηνικές δυνατότητες στο απώτερο μέλλον.

¹³²⁴ Gaddis, *The Cold War*, 2005, σ.262.

¹³²⁵ Βλ. το επιχείρημα στο Jervis Robert (ed), *The Meaning of Nuclear Revolution: Statecraft and the Prospect of Armageddon*, Cornell University Press, Ithaca, 1989, κεφ. 3, «MAD is a Fact, Not a Policy», σσ. 74-106.

Το γεγονός ότι οι προϋποτιθέμενες συνθήκες της λειτουργίας των αθροιστικών πηγών ισχύος, όπως ορίστηκαν στη θεωρία, πληρούνται σπάνια υποσκάπτει μεν την εφαρμοσιμότητα της θεωρίας αλλά δεν τη διαψεύδει στο σύνολό της. Εντοπίζοντας τις ιδιαιτερότητες του εμπειρικού περιεχομένου της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας μπορεί κανείς να διακρίνει τα περιθώρια περαιτέρω εμπειρικού ελέγχου και εξέλιξης της θεωρητικής προσέγγισης.

Καταρχήν, η πηγή ισχύος που ερευνήθηκε είναι ένα αγαθό υπό εμπορική εκμετάλλευση κι επομένως η διάθεσή του στους καταναλωτές καθορίζεται από τους όρους της διεθνούς πολιτικής αλλά σε σημαντικό βαθμό και της αγοράς. Στην πετρελαιική αγορά, και ειδικά στην αγορά με παραγωγούς που εξαρτώνται άμεσα από τις πετρελαικές προσόδους όπως οι μεσανατολικοί, όσο υπάρχει ζήτηση θα υπάρχει και προσφορά και όσο αυξάνεται η πρώτη θα επιτείνονται τα κίνητρα για να αυξηθεί και η δεύτερη. Διαμορφώνεται με αυτό τον τρόπο η αλληλεξάρτηση παραγωγού καταναλωτή που μετριάζει τις απαιτήσεις και μειώνει τις συνθήκες ελευθερίας αμφοτέρων. Η παρούσα έρευνα περιέγραψε την ανελέητη προσπάθεια του κράτους να ελέγξει το ενεργειακό του μέλλον και την πρόσκρουση αυτής της επιδίωξης στην ενεργειακή αγορά η οποία με την πρωτεύει της υπόσταση εκλαμβάνει συνέχεια νέες μορφές που περιορίζουν τις δυνατότητες κυβερνητικής χειραγώγησης.

Δεν θα πρέπει να διαφεύγει εντούτοις της προσοχής ότι στο σύνολο των δυνητικά αθροιστικών πηγών ισχύος, το πετρέλαιο αποτελεί την εξαίρεση. Όπως αναφέρθηκε στην ανάλυση της θεωρητικής προσέγγισης, αθροιστικές πηγές ισχύος μπορούν να αποτελέσουν και αποτέλεσαν γεωγραφικές περιοχές κρίσιμες για το εμπόριο ή τις ναυτικές επιχειρήσεις (η διώρυγα του Σουέζ για τη Γαλλία και τη Μ.Βρετανία), περιοχές που προσφέρουν στρατηγικό βάθος και αυξάνουν κάθετα τις αμυντικές δυνατότητες (ο χώρος της Υπερκαυκασίας για τη Βυζαντινή αυτοκρατορία) ή γεωγραφικά σημεία που προσδίδουν σαφές στρατηγικό πλεονέκτημα στη διεξαγωγή πολέμου (τα υψώματα του Γκολάν για τον ισραηλινό στρατό). Σε θεωρητικό επίπεδο, η περισσότερο σύγχρονη αγγλοσαξονική προσέγγιση της γεωπολιτικής εντοπίζει μια κύρια και αποφασιστική αθροιστική πηγή ισχύος, την Κεντρική Γη, η οποία είναι «εκ φύσεως» άξια πολέμου γιατί το κράτος που την κατέχει επιβάλλεται επί των ανταγωνιστών του. Εξάλλου, σήμερα αποτελεί πολιτική αντίληψη και αντικείμενο επιστημονικής ανάλυσης το ενδεχόμενο το νερό να αποτελέσει σε βάθος χρόνου αθροιστική πηγή ισχύος και αίτιο πολέμου για τα κράτη που θα το στερήσουν από τους αντιπάλους τους ή θα το διεκδικήσουν για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού τους.¹³²⁶ Η αγορά δεν μπορεί να προσφέρει τέτοιου

¹³²⁶ Βλ. σχετικά Hussein Amery A., "Water security as a factor in Arab-Israeli wars and emerging peace", *Studies in conflict & terrorism*, Vol. 20, Issue 1, January-March 1997· Gleick Peter H., Yolles, Peter, Hatami Haleh "Water, war and peace in the Middle East", *Environment*, Vol. 36, Issue 3, April 1994· Green Elizabeth Anne

Το γεγονός ότι οι προϋποτιθέμενες συνθήκες της λειτουργίας των αθροιστικών πηγών ισχύος, όπως ορίστηκαν στη θεωρία, πληρούνται σπάνια υποσκάπτει μεν την εφαρμοσιμότητα της θεωρίας αλλά δεν τη διαψεύδει στο σύνολό της. Εντοπίζοντας τις ιδιαιτερότητες του εμπειρικού περιεχομένου της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας μπορεί κανείς να διακρίνει τα περιθώρια περαιτέρω εμπειρικού ελέγχου και εξέλιξης της θεωρητικής προσέγγισης.

Καταρχήν, η πηγή ισχύος που ερευνήθηκε είναι ένα αγαθό υπό εμπορική εκμετάλλευση κι επομένως η διάθεσή του στους καταναλωτές καθορίζεται από τους όρους της διεθνούς πολιτικής αλλά σε σημαντικό βαθμό και της αγοράς. Στην πετρελαική αγορά, και ειδικά στην αγορά με παραγωγούς που εξαρτώνται άμεσα από τις πετρελαικές προσόδους όπως οι μεσανατολικοί, όσο υπάρχει ζήτηση θα υπάρχει και προσφορά και όσο αυξάνεται η πρώτη θα επιτείνονται τα κίνητρα για να αυξηθεί και η δεύτερη. Διαμορφώνεται με αυτό τον τρόπο η αλληλεξάρτηση παραγωγού καταναλωτή που μετριάζει τις απαιτήσεις και μειώνει τις συνθήκες ελευθερίας αμφοτέρων. Η παρούσα έρευνα περιέγραψε την ανελέητη προσπάθεια του κράτους να ελέγξει το ενεργειακό του μέλλον και την πρόσκρουση αυτής της επιδίωξης στην ενεργειακή αγορά η οποία με την πρωτεύει της υπόσταση εκλαμβάνει συνέχεια νέες μορφές που περιορίζουν τις δυνατότητες κυβερνητικής χειραγώγησης.

Δεν θα πρέπει να διαφεύγει εντούτοις της προσοχής ότι στο σύνολο των δυνητικά αθροιστικών πηγών ισχύος, το πετρέλαιο αποτελεί την εξαίρεση. Όπως αναφέρθηκε στην ανάλυση της θεωρητικής προσέγγισης, αθροιστικές πηγές ισχύος μπορούν να αποτελέσουν και αποτέλεσαν γεωγραφικές περιοχές κρίσιμες για το εμπόριο ή τις ναυτικές επιχειρήσεις (η διώρυγα του Σουέζ για τη Γαλλία και τη Μ.Βρετανία), περιοχές που προσφέρουν στρατηγικό βάθος και αυξάνουν κάθετα τις αμυντικές δυνατότητες (ο χώρος της Υπερκαυκασίας για τη Βυζαντινή αυτοκρατορία) ή γεωγραφικά σημεία που προσδίδουν σαφές στρατηγικό πλεονέκτημα στη διεξαγωγή πολέμου (τα υψώματα του Γκολάν για τον ισραηλινό στρατό). Σε θεωρητικό επίπεδο, η περισσότερο σύγχρονη αγγλοσαξονική προσέγγιση της γεωπολιτικής εντοπίζει μια κύρια και αποφασιστική αθροιστική πηγή ισχύος, την Κεντρική Γη, η οποία είναι «εκ φύσεως» άξια πολέμου γιατί το κράτος που την κατέχει επιβάλλεται επί των ανταγωνιστών του. Εξάλλου, σήμερα αποτελεί πολιτική αντίληψη και αντικείμενο επιστημονικής ανάλυσης το ενδεχόμενο το νερό να αποτελέσει σε βάθος χρόνου αθροιστική πηγή ισχύος και αίτιο πολέμου για τα κράτη που θα το στερήσουν από τους αντιπάλους τους ή θα το διεκδικήσουν για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού τους.¹³²⁶ Η αγορά δεν μπορεί να προσφέρει τέτοιου

¹³²⁶ Βλ. σχετικά Hussein Amery A., "Water security as a factor in Arab-Israeli wars and emerging peace", *Studies in conflict & terrorism*, Vol. 20, Issue 1, January-March 1997· Gleick Peter H., Yolles, Peter, Hatami Haleh "Water, war and peace in the Middle East", *Environment*, Vol. 36, Issue 3, April 1994· Green Elizabeth Anne

είδους πηγές ισχύος και η κατάκτηση μπορεί να είναι ιδιαίτερα ωφέλιμη, ή ακόμα και μονόδρομος για την επιβίωση.

Η ανάλυση της αμερικανικής ενεργειακής πολιτικής αποτέλεσε εκ των πραγμάτων μια σκληρή δοκιμασία για τη θεωρητική προσέγγιση και επειδή το αμερικανικό κράτος κατείχε αυτόνομη ενεργειακή παραγωγικότητα, οπότε είχε τη δυνατότητα σε κυμαινόμενο βαθμό να ανθίσταται στις πιέσεις της ενεργειακής αγοράς. Βρίσκονταν ταυτόχρονα και σε κορυφαία θέση στην παγκόσμια οικονομική ιεραρχία, οπότε είχε μεγαλύτερα περιθώρια να αποροφά των κόστος των ενεργειακών κρίσεων. Αν και όχι η πλέον ενδεδειγμένη, ωστόσο η επιλογή της εξωτερικής και ενεργειακής πολιτικής των Η.Π.Α. ήταν μεθοδολογικά ορθή γιατί εξετάζοντας υπό το ρεαλιστικό πρίσμα ένα διπολικό περιβάλλον η προσοχή αναγκαστικά επικεντρώνεται στις υπερδυνάμεις. Εκείνες ελέγχουν σε συντριπτικό βαθμό την άσκηση βίας δημιουργώντας συνεκτικούς πόλους επί των οποίων διατηρούν μεγάλη επιρροή περιορίζοντας διαρκώς τις δράσεις των μικρότερων δυνάμεων. Αν η ανάλυση επικεντρώνονταν σε μια μικρότερη δύναμη οι μεταβλητές της συμπεριφοράς της θα πολλαπλασιάζονταν γιατί θα απαιτούνταν η διερεύνηση της σχέσης του παγκόσμιου διπολικού συστήματος με τα πολυπολικά υποσυστήματα κρατών στο πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό πεδίο. Είναι παρ' όλα αυτά προφανές ότι η δοκιμασία για τη θεωρητική προσέγγιση θα ήταν ασφαλώς ευνοϊκότερη αν επικεντρώνονταν σε ένα κράτος χωρίς αυτόνομη ενεργειακή παραγωγικότητα. Η υπό εκβιομηχάνιση Ιαπωνία προ του Β' Παγκόσμιου Πολέμου κατείχε σχεδόν μηδενική παραγωγική δυνατότητα σε ενέργεια και εξαρτώνταν καθολικά από τα κάυσιμα του εξωτερικού. Θα ήταν ενδιαφέρουσα η διερεύνηση του βαθμού στον οποίο το πετρέλαιο ήταν αθροιστική πηγή ισχύος για το Ιαπωνικό κράτος και αν κάτι τέτοιο θα καθιστούσε τον πόλεμο για την απόκτησή του επιτακτικό.

Για μια πηγή ισχύος η οποία υπόκειται σε εμπορική δραστηριότητα ο ρόλος της αγοράς είναι επομένως ρυθμιστικός ακόμα κι αν το κράτος υπό εξέταση κατέχει δικές του πηγές. Στην παρούσα έρευνα η μονοπωλιακή αγορά που θα προέκυπτε από την ιρακινή εισβολή στο Κουβέιτ ενεργοποίησε την αθροιστικότητα ως αίτιο πολέμου. Όμως κοιτώντας το άμεσο και απώτερο μέλλον η κατάκτηση ενός παραγωγού από τον ισχυρότερο γείτονα δεν είναι απολύτως απαραίτητη προϋπόθεση μιας σύγκρουσης για τα πετρελαϊκά αποθέματα.

“Hydropolitics in the Middle East”, *Strategic review*. Vol. 21, Issue 2, Spring 1993. και τις δηλώσεις του Γεν.Γραμματέα του Ο.Η.Ε. Ban Ki Mun στο Lewis Leo, “Water shortages are likely to be trigger for wars, says UN chief Ban Ki Moon”, *Times Online*, December 4 2007, στο (<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/asia/article2994650.ece>) και “At World Economic Forum: Ban Ki-Moon Pledges Action on Water Resources”, *UN News Center*, 28 January 2008, στο (<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=25398&Cr=davos&Cr1>)

Στην πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα οι αλλαγές στο ενεργειακό πεδίο πραγματοποιούνται ταχύτερα από ότι στο παρελθόν γιατί καταρχήν η κατανάλωση βαίνει επιταχυνόμενη. Χαρακτηριστικά, απαιτήθηκαν δεκαοκτώ χρόνια (1977-1995) για να αυξηθεί η παγκόσμια κατανάλωση από τα 60 στα 70 εκατομμύρια βαρέλια ημερησίως και μόλις οκτώ (1995-2003) για να αυξηθεί και πάλι ισόποσα, από τα 70 στα 80 εκατομμύρια.¹³²⁷ Τα νέα κράτη που αναδύονται στην ομάδα των εκβιομηχανισμένων χωρών, με κορυφαίας σημασίας την Κίνα και την Ινδία, καλούνται να καλύψουν τις ενεργειακές τους ανάγκες περίπου υπό τους ίδιους όρους που κλήθηκαν να πράξουν το ίδιο οι Η.Π.Α. και η Ε.Σ.Σ.Δ. διότι οι εναλλακτικές πηγές ενέργειας δεν είναι ακόμα διαθέσιμες σε μαζική κλίμακα και το κόστος τους παραμένει υψηλότατο. Για τα επόμενα 25 τουλάχιστον χρόνια αναμένεται ότι το πετρέλαιο θα συνεχίσει να βρίσκεται στην κορυφή της προτίμησης για ενεργειακή κατανάλωση.

Η ενεργειακή ασφάλεια εξυπηρετείται κυρίως υπό το κρατικοκεντρικό πρίσμα και λιγότερο από την πίστη στις δυνατότητες της διεθνούς αγοράς. Μην κατέχοντας τη δυνατότητα να καλύψει τις ενεργειακές της ανάγκες η Κίνα υιοθέτησε ως κεντρικής σημασίας πολιτική, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, τη στρατηγικού χαρακτήρα γεωγραφική διασπορά των προμηθευτών της και τη χρήση πολυάριθμων εναλλακτικών θαλασίων και χερσαίων οδών για τη μεταφορά των απαραίτητων πετρελαϊκών ποσοτήτων. Ταυτόχρονα, σε μια πολιτική που ομοιάζει εκείνη των Η.Π.Α. για τα είκοσι πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, ξεκίνησε την επέκταση των πετρελαϊκών επιχειρήσεών της με την αγορά μετοχών σε επιχειρήσεις ανακαλύψεων νέων πηγών και παραγωγής πετρελαίου σε άλλες περιοχές του κόσμου.¹³²⁸ Αντίστοιχη πολιτική αν και λιγότερη εντατική ακολουθεί και η Ινδία. Αμφότερες, πάντως, επιδιώκουν την καλλιέργεια διμερών σχέσεων με παραγωγούς της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής κρίνοντας ότι οι πολιτικές σχέσεις κι όχι η λειτουργία της αγοράς είναι εκείνες που θα αποτρέψουν τη διακοπή παροχής ενέργειας σε κάποια κρίση πετρελαίου ή και φυσικού αερίου.¹³²⁹

Το πετρέλαιο παραμένει στρατηγικό αγαθό για τους κρατικούς δρώντες. Το φαινόμενο των εθνικών εταιριών πετρελαίου κλιμακώνεται μετά το 1973, σε πλήρη αντίθεση με τις αμερικανικές προσπάθειες για φιλελευθεροποίηση της παραγωγής και του εμπορίου. Η αλήθεια είναι ότι με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι εθνικές εταιρίες πετρελαίου και αερίου αποδεικνύονται φερέγγυοι προμηθευτές της παγκόσμιας αγοράς. Ωστόσο, αποτρέποντας τις

¹³²⁷ National Petroleum Council, *Hard Truths: Facing the Hard Truths About Energy*, July 2007, Washington D.C., July 2007, σ. 214 στο <<http://www.npchardtruthsreport.org/>>.

¹³²⁸ “World Energy Outlook”, *International Energy Agency*, Paris, France, 2007, σ. 178 στο <<http://www.worldenergyoutlook.org/2007.asp>>.

¹³²⁹ Ο.π., σ. 180.

ξένες επενδύσεις και προστατευμένες υπό τη νομική κάλυψη του κράτους - σπόνσορα ενυπάρχει ο κίνδυνος να λειτουργήσουν με μη άριστο (sub-optimal) τρόπο στη διεθνή αγορά. Με κρατικές επιχορηγήσεις, με την επιβολή τεχνικά χαμηλότερων τιμών ενέργειας στην εσωτερική από ότι στην εξωτερική αγορά, με την περιορισμένη εισροή τεχνολογίας από το εξωτερικό και με τον παρεμβατισμό του κράτους στη χρήση των προσόδων των εταιριών και στις επενδύσεις τους (με άμεση στόχευση την ικανοποίηση επείγουσών κοινωνικών αναγκών) οι εθνικές εταιρίες αποτελούν σήμερα χρήσιμο εργαλείο κρατικής πολιτικής αν και μακροπρόθεσμα μπορούν να υπονομεύσουν τις παγκόσμιες παραγωγικές δυνατότητες.¹³³⁰ Ο «ενεργειακός εθνικισμός» είναι σήμερα γενικό χαρακτηριστικό των αναδυόμενων μεγάλων δυνάμεων αλλά όχι μόνο. Δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι ακόμα και η αμερικανική κυβέρνηση αντέδρασε και απέτρεψε την προσπάθεια της Κινεζικής CNOOC να εξαγοράσει την αμερικανική Unocal το 2005. Εξάλλου, ακόμα και σήμερα, η αγωνία για την αποφυγή της ενεργειακής τρωτότητας παραμένει το διαρκές χαρακτηριστικό της κρατικής πολιτικής και η σαγήνη της ενεργειακής αυτάρκειας είναι ακαταμάχητη για πολιτικούς και εκλογικό σώμα.¹³³¹

Οι σημερινές προκλήσεις στην ενεργειακή πολιτική έχουν αλλάξει σε περιορισμένο βαθμό από εκείνες της περιόδου 1945-1990, αν εξαιρέσει κανείς το ζήτημα της περιβαλλοντικής επιβάρυνσης. Η αβεβαιότητα της πετρελαϊκής παραγωγής σήμερα επικεντρώνεται στην ανάγκη για αειφόρο πλεονάζουσα παραγωγική δυνατότητα, στην ελαστικότητα απέναντι στα ζητήματα περιορισμού κατανάλωσης, εναλλακτικών προμηθευτών, στη διατήρηση των τιμών σε επίπεδα που να διατηρούν την παραγωγή σε ικανοποιητικά επίπεδα, στην ανάπτυξη της τεχνολογίας και την εξασφάλιση σταθερών επενδύσεων στον πετρελαϊκό τομέα.¹³³² Κοινός τόπος των οικονομικών αναλύσεων είναι ότι η ενεργειακή αγορά δεν αποτέλεσε ποτέ και δεν αποτελεί εκ φύσεως ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος· η συνεργασία μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών μπορεί να οδηγήσει στη διαμόρφωση διεθνών καθεστώτων τα οποία να εγγυώνται λιγότερες πολιτικές στρεβλώσεις στη διεθνή αγορά και μακροχρόνια ενεργειακή επάρκεια για όλους. Ο έμμεσος διαχωρισμός μεταξύ της οικονομίας και της πολιτικής είναι εντούτοις παραπλανητικός. Όπως υποστηρίζει και ο Edward Hallet Carr «ο ειδικός της οικονομίας, επηρεασμένος επί το πλείστον από το δόγμα του *laissez-*

¹³³⁰ Βλ. σχετικό επιχείρημα στο National Petroleum Council, *Hard Truths: Facing the Hard Truths About Energy*, July 2007, Washington D.C., July 2007, σ. 221.

¹³³¹ Βλ. τις προγραμματικές δηλώσεις του Αμερικανού Προέδρου Barack Obama στο “Barack Obama and Joe Biden: New Energy for America”, (http://www.barackobama.com/pdf/factsheet_energy_speech_080308.pdf) και την υιοθετημένη πολιτική στο “Press Briefing by Press Secretary Robert Gibbs”, *The White House*, January 26 2009, (http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Press_Briefing_1-26-09/).

¹³³² Βλ. σχετικά Antony H. Cordesman, “Global Energy, Economic Interdependence, Iraq and the Gulf”, *The Center for Strategic and International Studies*, Washington D.C., Sep. 2007, σ. 39.

*faire, εξετάζει το οικονομικό συμφέρον του κόσμου ως συνόλου και αρκείται να υποθέτει ότι το συμφέρον αυτό ταυτίζεται με το συμφέρον κάθε χώρας ξεχωριστά. Ο πολιτικός επιδιώκει το συγκεκριμένο συμφέρον της χώρας του και υποθέτει (αν προβεί καν σε υποθέσεις) ότι το συμφέρον του κόσμου ως συνόλου ταυτίζεται με αυτό».*¹³³³

Αν οι δράσεις που απαιτούνται για την αριστοποίηση της ενεργειακής αγοράς έχουν να κάνουν με τη διακρατική συνεργασία ή και με τη φιλελευθεροποίηση της ενεργειακής αγοράς, οι υπαναχωρήσεις που απαιτούνται στον τομέα της κρατικής ασφάλειας παραμένουν μέχρι στιγμής μη αποδεκτές. Κοιτώντας την ενεργειακή αγορά από την οπτική της διεθνούς ασφάλειας, ο κρίσιμος παράγοντας παραμένει η χρονική διάσταση των απειλών για το κράτος. Βραδείες αυξήσεις στη σπανιότητα του πετρελαίου οδηγούν ιστορικά σε λιγότερο ή περισσότερο αποτελεσματικές πολιτικές υποκατάστασης όπως και σε διορθωτικές αντιδράσεις της αγοράς. Ο χρόνος διευρύνει τα περιθώρια στα καταναλωτικά πρότυπα, τις ενεργειακές πολιτικές, τις πετρελαϊκές επενδύσεις και την τεχνολογία να καλύψουν τα ενεργειακά ελλείμματα. Αντιθέτως, ξαφνικές και κρίσιμες αλλαγές στον ενεργειακό τομέα τείνουν να εκτρέφουν την ένταση και να ενισχύουν τη ροπή για σύγκρουση.

Δεδομένου ότι σήμερα περισσότεροι μεγάλοι παίκτες εμπλέκονται βαθύτερα στην ενεργειακή δραστηριότητα, το δίκτυο παραγωγής και διακίνησης ενέργειας διευρύνεται γεωγραφικά και πολλαπλασιάζει τις ανάγκες διατήρησης συνθηκών ασφάλειας σε περιοχές πέραν της Μέσης Ανατολής που παλαιότερα είχαν μικρότερη γεωπολιτική σημασία. Τέτοιες είναι η Αλγερία, η Βολιβία, ο χώρος της Κασπίας και του Καυκάσου, η Νιγηρία και άλλες.¹³³⁴ Πολλαπλασιάζονται ταυτόχρονα και τα γεωγραφικά στενώματα των οποίων το πολιτικό καθεστώς καθορίζει την αποδοτική ή μη λειτουργία των εμπορικών οδών.¹³³⁵ Οι διεσπαρμένες γεωγραφικές τοποθεσίες αφήνουν να διαφανεί ότι τις δυνατότητες για την επιβολή σταθερότητας κατέχουν προς το παρόν μόνο οι Η.Π.Α. οι οποίες διατηρούν το αποφασιστικό στρατιωτικό πλεονέκτημα λόγω υπέρτερων δυνατοτήτων στρατηγικής κινητικότητας. Το γεγονός ότι ένα μόνο κράτος δύναται να επεμβαίνει προς όφελος δικό του και των συμμάχων του σε γεωγραφικά σημεία που επηρεάζουν την ενεργειακή αγορά παγκοσμίως ενεργοποιεί τους εν αναδύσει ανταγωνιστές του. Οι ανερχόμενες μεγάλες δυνάμεις επιδιώκουν, ειδικά μετά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ το 2003, την προμήθεια ενέργειας από οδούς των οποίων τον έλεγχο οι Η.Π.Α. θα κατέχουν δύσκολα ή και καθόλου. Χαρακτηριστικά, σήμερα η Κίνα

¹³³³ Carr, Η Εικοσαετής Κρίση, 2000, σ. 92.

¹³³⁴ Βλ. σχετικά Antony H. Cordesman, "Global Energy, Economic Interdependence, Iraq and the Gulf", *The Center for Strategic and International Studies*, Washington D.C., Sep. 2007, σ. 53.

¹³³⁵ Βλ. Energy Information Administration, World Oil Transit Chokepoints στο (http://www.eia.doe.gov/cabs/World_Oil_Transit_Chokepoints/Full.html).

τροφοδοτείται περισσότερο από ότι στο παρελθόν μέσω χερσαίων οδών (με αγωγό από το Καζακστάν και σιδηροδρομικώς και οδικώς από τη Ρωσία) και σχεδιάζει νέους αγωγούς από τη Ρωσία μέσω της Ένωσης της Μυανμάρ.¹³³⁶ Ταυτόχρονα αναβαθμίζει τις στρατιωτικές της, και ειδικά τις ναυτικές, δυνατότητες για την προστασία των θαλάσσιων οδών πέριξ της ευρύτερης περιοχής της Ασίας.

Το ζήτημα που για τους οικονομολόγους είναι θέμα συντονισμού, για τους πολιτικούς είναι μια συνεχής διαδικασία διαχείρισης κινδύνων με εξαιρετικά σημαντικά αποτελέσματα στην κύρια πηγή ισχύος του κράτους, την οικονομική ισχύ. Είναι αντιπροσωπευτική η διάγνωση απειλών στην έκθεση “Global Trends 2025: A Transformed World” του Αμερικανικού Συμβουλίου Πληροφοριών όπου ο πόλεμος για τις πετρελαϊκές πηγές του κόσμου δεν θεωρείται απίθανος γιατί λόγω αυξανόμενων ενεργειακών αναγκών παγκοσμίως *«μπορεί να τεθούν υπό αμφισβήτηση η διαθεσιμότητα, η αξιοπιστία και η οικονομική προσιτότητα της τροφοδοσίας με ενέργεια»*.¹³³⁷ Σε αυτή την περίπτωση θα δημιουργηθούν εντάσεις που μπορούν καταλήξουν σε συγκρούσεις μεταξύ των κρατών που θα ανταγωνίζονται για τις περιορισμένες πηγές, ειδικά εφόσον συντρέχουν αναταράξεις στη Μέση Ανατολή και παρουσιαστεί από πλευράς κρατών *«μια γενική απώλεια εμπιστοσύνης στη δυνατότητα της αγοράς να ικανοποιήσει τις ενεργειακές ανάγκες [διότι] κρατικές εταιρίες θα μπορούσαν να ελέγχουν τη μερίδα του λέοντος των πηγών υδρογονανθράκων του κόσμου, οδηγώντας σε περαιτέρω συγχώνευση στη σχέση ενέργειας-κράτους και σε γεωπολιτικές ανησυχίες»*.¹³³⁸

Υποβόσκοντες στην παραπάνω διάγνωση απειλών είναι οι περιοριστικοί παράγοντες που τέθηκαν σε αυτή την έρευνα. Σύμφωνα με τις αμερικανικές υπηρεσίες πληροφοριών, η σημερινή αγορά είναι πιθανό να μεταλλαχτεί διότι τα παγκόσμια αποθέματα πετρελαίου σταδιακά θα εξαντληθούν. Καθώς τα αποθέματα θα μειώνονται η αγορά θα στρεβλώνεται και θα περιστρέφεται περισσότερο γύρω από το κράτος σε μια «φυσική» προσπάθεια υπεράσπισης της ενεργειακής ασφάλειας. Τα κράτη καταναλωτές θα υποβληθούν σε σχέσεις τρωτότητας έναντι των παραγωγών και η παγκόσμια ενεργειακή στενότητα θα οδηγήσει σε παράλληλες διεκδικήσεις επί των ιδίων πηγών ενέργειας.

Αν και οφείλει κανείς να διατηρεί έντονες επιφυλάξεις για το ενδεχόμενο εξάντλησης των πετρελαϊκών αποθεμάτων, αλλά και για τις οικονομικές και πολιτικές συνέπειες ενός τέτοιου ενδεχομένου, το σενάριο στο οποίο οι προϋποθέσεις της αθροιστικότητας όντως θα

¹³³⁶ “World Energy Outlook”, *International Energy Agency*, Paris, France, 2007, σ. 178.

¹³³⁷ Office of the Director of National Intelligence (ed.), *Global Trends 2025: A Transformed World*, National Intelligence Council, US, November 2008, σ. 63.

¹³³⁸ Office of the Director of National Intelligence (ed.), *Global Trends 2025*, 2008, σ. 63.

πληρούνται και το πετρέλαιο θα καταστεί και πάλι αθροιστική πηγή ισχύος θεωρείται ρεαλιστικό για τους διαμορφωτές πολιτικής. Υπό αυτές τις συνθήκες, η θεωρία των αθροιστικών πηγών ισχύος προσφέρει προβλεπτικές δυνατότητες ακόμα και για ένα αγαθό το οποίο είναι αντικείμενο εμπορικής εκμετάλλευσης.

Παρ' όλα αυτά, δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι στο υπόβαθρο ενός σεναρίου όπως αυτό που υιοθετήθηκε από το αμερικανικό Εθνικό Συμβούλιο Πληροφοριών ενυπάρχει πάντα κυρίαρχος ο φόβος της ενεργειακής ασφάλειας για τη μελλοντική κατανομή της πετρελαϊκής παραγωγής και των αποθεμάτων μεταξύ ανταγωνιστικών βιομηχανικών ή υπό εκβιομηχάνιση κρατών. Η φοβία της αποστέρησης της ενέργειας για τα κράτη είναι διαρκής από τα πρώτα στάδια της εκβιομηχάνισης και σε πολλές περιπτώσεις αγγίζει τα όρια της μυθοπλασίας.¹³³⁹ Διαμορφώνονται με αυτό τον τρόπο εσφαλμένες αντιλήψεις που ως παρεμβαίνουσες μεταβλητές επιδρούν στην κρατική συμπεριφορά και δημιουργούν κίνητρα για ένοπλες διεκδικήσεις. Πράγματι, ένα ενδιαφέρον υποπαράγωγο της παρούσας έρευνας ήταν η διαπίστωση της δυσκολίας με την οποία η αμερικανική κυβέρνηση αντιλαμβάνονταν την αθροιστικότητα των πηγών ισχύος κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Έχοντας εξετάσει την αμερικανική εξωτερική πολιτική σε σχέση με την ενεργειακή ασφάλεια ο συγγραφέας μπορεί να προσυπογράψει την άποψη του Robert Art ότι ενώ οι Η.Π.Α. δεν αντιμετώπιζαν την πιθανότητα υπερβολικής συγκέντρωσης αθροιστικών πηγών ισχύος από τον αντίπαλο, ο οποίος ακολουθούσε ένα δόγμα απόλυτης αυτάρκειας, εντούτοις συμπεριφέρονταν ως κάτι τέτοιο όντως να συνέβαινε.¹³⁴⁰ Αποκορύφωμα αυτής της εσφαλμένης αντίληψης αποτέλεσε η σοβαρότητα με την οποία οι Η.Π.Α. σχεδίασαν ακόμα και την κατάκτηση των πετρελαιοφόρων περιοχών της Σαουδικής Αραβίας στον απόηχο του εμπάργκο του 1973. Ευτυχώς τα σχέδια που τέθηκαν επί τάπητος έμειναν απλώς σχέδια.

Οι εσφαλμένες αντιλήψεις θα μπορούσαν επομένως να αποτελέσουν μια ενδιαφέρουσα προσθήκη στις υπάρχουσες ρεαλιστικές προσεγγίσεις, μια προσπάθεια που ήδη καταβάλλεται από τον Robert Jervis και τον Stephen Van Evera, και να ενισχύσουν την ερμηνευτική δύναμη των θεωρητικών εργαλείων που έχουμε στη διάθεσή μας. Ακόμα περισσότερο, θα μπορούσαν έμμεσα να προσφέρουν επεξήγηση στη δημοφιλή τάση κυρίως των πολιτικών να καταφεύγουν σε μονοδιάστατες αναλύσεις οι οποίες αποδίδουν το φαινόμενο του πολέμου κυρίως ή αποκλειστικά στην ενεργειακή ασφάλεια. Τείνουν να αγνοούν με αυτό τον τρόπο τις

¹³³⁹ Βλ. σχετική άποψη στο Maugeri Leonardo, "Not in Oil's Name", *Foreign Affairs*, Vol. 82, Issue 4, New York, July/August 2003.

¹³⁴⁰ Art Robert, "A Defensible Defense: America's Grand Strategy After the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 4, Spring 1991, σσ. 18-23.

εξαιρετικά ευρύτερες και θεμελιώδεις προκλήσεις που προκύπτουν διαχρονικά για το κράτος και αποδίδονται ανάγλυφα στο διεθνολογικό ρεαλισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία Θεωρητικής Προσέγγισης

Βιβλία

- Aron Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Howard Richard, Baker Fox Annete (trans.), R.E. Kriger Pub. Co., Malabar, Fla. 1981.
- Baldwin David Allen, *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1985.
- Baldwin David Allen, *Neorealism and Neoliberalism*, Columbia University Press, New York, 1993.
- Betts Richard K., *Conflict after the Cold War: Arguments on Causes of War and Peace*, MacMillan Col. Div., Boston, 1993.
- Brzezinski Zbigniew, *Η Μεγάλη Σκακιέρα: η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, Ελένη Αστερίου (μεταφ.), Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1988.
- Bull Hedley, *The Anarchical Society: a study of order in world politics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, 1995
- Buzan Barry, Jones Charles, Little Richard, *The logic of anarchy: Neorealism to structural realism*, Columbia University Press, New York, 1993.
- Byman Daniel, Waxman Matthew, *The Dynamics of Coercion: American Foreign Policy and the Limits of Military Might*, Cambridge University Press, U.S., 2002.
- Carr Edward Hallet, *Εισαγωγή στη Μελέτη των Διεθνών Σχέσεων: Η Εικοσαετής Κρίση, 1919-1939*, Ποιότητα, Αθήνα, 2000.
- Caves Richard E., Frankel Jeffrey A., Jones Ronald Winthrop, *Διεθνές Εμπόριο και Πληρωμές*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1992.
- Clausewitz Carl Von, *On War*, Howard Michael, Paret Peter (transl.), Princeton University Press, Princeton, N.J., 1989.
- Donnelly Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Dorpalen Andreas, *The World of General Haushofer*, Farrar & Rienhart, New York, 1984.
- Doyle Michael W., *Ways of War and Peace*, W. W. Norton & Company Inc., New York – London, 1997.
- Durkheim Emile, *Les regles de la methode sociologique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1937.
- Feldman Gerald, *Iron and Steel in the German Inflation, 1916-1923*, Princeton University Press, Princeton, 1974.
- Foucault Michel, Gordon Colin, *Power/Knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*, Harvester Press, Brighton Sussex, 1980.

- Frankel Benjamin (ed.), *Roots of Realism*, Frank Cass, London, 1996.
- Freedman Lawrence, Karsh Efraim, *The Gulf Conflict*, Faber & Faber, London, 1994.
- Freedman Lawrence, *The Evolution of Nuclear Strategy*, Palgrave MacMillan, Basingstoke, N.Y., 2003.
- Gaddis John Lewis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*, Oxford University Press, U.S., 1982.
- Gill Stephen, Law David, *The Global Political Economy: perspectives, problems and policies*, Harvester, New York, 1988.
- Gilpin Robert, Gilpin Jean M., *Η Πολιτική Οικονομία των Διεθνών Σχέσεων*, Gutenberg, Αθήνα, 1995.
- Gilpin Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.
- Gilpin Robert, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία: η διεθνής οικονομική τάξη*, Ποιότητα, Αθήνα, 2002.
- Gray Colin, *Explorations in Strategy*, Praeger, Westport, Conn, 1998.
- Guzzini Stefano, *Realism in International Relations and International Political Economy: the continuing story of a death foretold*, Routledge, London, 1998.
- Heuser Beatrice, *Reading Clausewitz*, Pimlico, London, 2002.
- Hirschman Alberto, *National Power and the Structure of Foreign Trade*, University of California Press, Berkeley, 1980.
- Hobbes Thomas, *Leviathan*, Tuck Richard (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Howard Michael, *War in European History*, Oxford University Press, Oxford – New York, 1976.
- Ikenberry John G., *American Foreign Policy: Theoretical Essays*, Longman, Glenview, Ill., 1989.
- Jervis Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton – New Jersey, 1976.
- Johnson Charles, *The Sorrows of Empire*, Henry Holt and Company, New York, 2004.
- Kennan George, *American Diplomacy*, Expanded Edition, The University of Chicago Press, Chicago, 1985.
- Kennedy Paul, *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων: οικονομική μεταβολή και στρατιωτική σύγκρουση από το 1500 ως το 2000*, Παναρέτου Αννίτα Π. (μεταφ.), Αξιωτέλλης, Αθήνα, 1991.
- Keohane Robert O. (ed), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, U.S.A., 1986.
- Keohane Robert O., Nye Joseph S., *Power and Interdependence*, Scott, Foresman and Co., Glenview, 1989.
- Knorr Klaus Eugen, *The power of nations: The political economy of international relations*, Basic Books, New York, 1975.
- Krasner Stephen D, *Defending the National Interest*, Princeton University Press, Princeton, 1978.

- Krugman Paul R., *Geography and Trade*, MIT Press, Cambridge Mass, 1991.
- Krugman Paul R., Obstfeld Maurice, *Διεθνής Οικονομική: θεωρία και πολιτική*, Γιάννης Δουλφής, Στέλιος Πανταζίδης (μεταφ.), Κριτική, Αθήνα, τόμος Α', 1995.
- Lakatos I., Musgrave A. (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.
- Liberman Peter, *Does Conquest Pay? The Exploitation of Occupied Industrial Societies*, Princeton University Press, Princeton – New Jersey, 1996.
- Mearsheimer John, *The tragedy of great power politics*, W. W. Norton & Company, New York-London, 2001.
- Morgenthau Hans J., *Politics Among Nations: the struggle for power and peace*, rev. Kenneth W. Tompson, MacGraw Hill, Boston, 1993.
- Morgenthau Hans, *In Defense of the National Interest*, University Press of American, Lanham, 1985.
- Nicholson Michael, *Causes and Consequences in International Relations*, Pinter Pub. Ltd, London, 1996.
- Niebhur Reinhold, *Moral Man and Immoral Society*, Continuum International Publishing Group, London, 2005.
- Organski A.F.K., *World Politics*, Knopf, New York, 1968.
- Parker Geoffrey, *Γεωπολιτική: Παρελθόν, παρόν και μέλλον*, Αλεξοπούλου Ευηνέλλα, Χουλιάρας Αστέρης (μεταφ.), Ροές, 2002
- Powel Robert, *In the Shadow of Power*, Princeton University Press, Princeton – New Jersey, 1999.
- Pursianen Christer, *Russian Foreign Policy and International Relations Theory*, Ashgate, Aldershot, 2000.
- Schelling Thomas C., *International Economics*, Allyn and Bacon, Boston, 1958.
- Smith Steve, Booth Ken, Zalewski Marysia (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Spykman Nicholas J., *America's Strategy in World Politics: the United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1942.
- Suganami Hidemi, *On the Causes of War*, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- Tal David (ed.), *The 1956 War: Collusion and Rivalry in the Middle East*, Frank Cass Publishers, London, 2001.
- Teller Edward, *Power & Security, Critical choices for Americans*, Lexington Books, Lexington, Mass., 1976.
- Tellis Ashley J., Bially Janice, Layne Christopher, MacPherson Melissa, *Measuring National Power in the Post-Industrial Age*, RAND, Arroyo Center, 2000.
- Tuathail Gearoid, Dalby Simon, Routledge Paul, *The Geopolitics Reader*, Routledge, London, 1998.
- Van Evera Stephen, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*, Cornell University Press, Ithaca, 1999.

- Van Evera Stephen, *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Πολιτικής Επιστήμης*, Ποιότητα, Αθήνα, 2000.
- Walt Stephen M., *The Origins of Alliances*, Cornell Studies in Security Affairs, Cornell University Press, Ithaca, 1990.
- Waltz Kenneth N., *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, Boston-Massachusetts, 1979.
- Waltz Kenneth, *Man, the State and War: a theoretical analysis*, Columbia University Press, New York, 1959.
- Αρβανιτόπουλος Κωνσταντίνος, Ήφαιστος Παναγιώτης, *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*, Ποιότητα, Αθήνα, 1999.
- Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρητική Ετερότητα και Αξιώσεις Πολιτικής Κυριαρχίας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2001
- Θουκυδίδου, *Ιστορία*, Α, 76.
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Επιστήμη, Ισχύς και Απόφαση*, Στιγμή, Αθήνα, 2001.
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Η ηδονή, η ισχύς, η ουτοπία*, Στιγμή, Αθήνα, 200.
- Κουσκουβέλης Ηλίας, *Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική: θεωρία διεθνών σχέσεων στον Ψυχρό Πόλεμο*, Ποιότητα, Αθήνα, 2000.
- Κουσκουβέλης Ηλίας, *Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Ποιότητα, Αθήνα, 2004.
- Λουκάς Ιωάννης, *Η Γεωπολιτική*, Τροχαλία, Αθήνα, 2000.
- Μακιαβέλλι Νικολλό, *Ο Ηγεμόνας*, Κασωτάκη Μαρία (μεταφ.), Εκδόσεις Πατάκη, Απρίλιος 2006.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας*, Ποιότητα, Αθήνα, 2000.
- Πλατιάς Αθανάσιος, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Εστία, Αθήνα, 2000.
- Ρούσης Γιώργος Τ., *Το Κράτος: από τον Μακιαβέλλι στον Βέμπερ*, Γκοβόστης, Αθήνα, 1994.

Άρθρα

- Adams Karen Ruth, "Attack and Conquer: international anarchy and the offense – defense – deterrence balance", *International Security*, Vol. 28, No. 3, Winter 2004, σσ. 45-83.
- Ahrens Dorf Peter J., "The Fear of Death and the Longing for Immortality: Hobbes and Thucydides on Human Nature and the Problem of Anarchy", *American Political Science Review*, Vol. 93, No. 3, Sep. 2000, σσ. 579-593.
- Art Robert J., "To What Ends Military Power?", *International Security*, Vol. 4, No. 4, Spring 1980, σσ. 3-35.
- Art Robert, "A Defensible Defense: America's Grand Strategy After the Cold War", *International Security*, Vol. 15, No. 4, Spring 1991, σσ. 5-53.
- Ashley Richard K., «Political Realism and Human Interests», *International Studies Quarterly*, Vol. 25, No. 2, Symposium in Honor of Hans J. Morgenthau, June 1981, σσ. 204-236.
- Ashley Richard K., «Three Modes of Economism», *International Studies Quarterly*, Vol. 27, No. 4, Special Issue: The Economic Foundations of War, December 1983, σσ. 436-496.
- Baldwin David A., "Foreign Aid, Intervention and Influence", *World Politics*, Vol. 21, Issue 3, April 1969, σσ. 425-447.
- Baldwin David A., "Money and Power", *The Journal of Politics*, Vol. 33, Issue 3, August 1971, σσ. 578-614.
- Baldwin, "Power Analysis and World Politics: new trends versus old tendencies", *World Politics*, Vol. 31, Issue 2, Jan. 1979, σσ. 161-194.
- Bellany Ian, "The Problems of Balancing Reductions in Conventional Forces", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 17, Issue 4, December 1973, σσ. 657-671.
- Beyerchen Alan, "Clausewitz, Non-linearisty, and the Unpredictability of War", *International Security*, Vol. 17, Issue 3, Winter 1992-1993, σσ. 59-90.
- Biddle Stephen, "Rebuilding the Foundations of Offense-Defense Theory", *The Journal of Politics*, Vol. 63, N. 3, August 2001, σσ. 741-774.
- Booth Ken, «Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice», *International Affairs*, Vol. 67, No. 3, July 1991, σσ. 527-545.
- Bull Hedley, "International Theory: The Case for A Classical Approach", *World Politics*, Vol. 18, No. 3, Apr. 1966, σσ. 361-377.
- Buzan Barry, "Economic Structure and International Security: the limits of the liberal case", *International Organization*, Vol. 38, Issue 4, Autumn 1984, σσ. 597-624.
- Buzan, "The Timeless Wisdom of Realism?" στο Smith Steve, Booth Ken, Zalewski Marysia (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Caysen Carl, "Is War Obsolete? A Review Essay", *International Security*, Vol. 14, No. 4, Spring 1990, σσ. 42-64.
- Clark Michael T., "Realism Ancient and Modern: Thucydides and International Relations", *Political Science and Politics*, Vol. 26, Issue 3, September 1993, σσ. 491-494.

- David Steven R., "The Third World Still Matters", *International Security*, Vol. 17, No. 3, Winter 1992-1993, σσ. 127-159.
- David Steven R., "Why the Third World Matters", *International Security*, Vol. 14, No. 1, Summer 1989, σσ. 50-85.
- Deutsch Karl W., Singer David J., "Multipolar Power Systems and International Stability", *World Politics*, Vol. 16, Issue 3, April 1964, σσ. 390-406.
- Dokos Thanos, "Security Problems in the Mediterranean", *Occasional Papers*, Issue 4., Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, Athens, 1997.
- Doran Charles F., "Systemic Disequilibrium, Foreign Policy Role, and the Power Cycle: Challenges for Research Design", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 33, Issue 3, Sep. 1989, σσ. 371-401.
- Doran Charles F., "War and Power Dynamics: Economic Underpinnings", *International Studies Quarterly*, Vo. 27, Issue 4, Special Issue: The Economics Foundations of War, December 1983, σσ. 419-441.
- Doran Charles F., Parsons Wes, "War and the Cycle of Relative Power", *The American Political Science Review*, Vol. 74, Issue 4, Dec. 1980, σσ. 947-965.
- Fourth Report to Congress on the Mutual Defense Assistance Control Act of 1951*, Government Printing Office, Washington D.C., 1954 στο Schelling Thomas C., *International Economics*, Allyn and Bacon, Boston, 1958.
- Gaddis John Lewis, "International Relations Theory and the End of The Cold War", *International Security*, Vol. 17, No. 3, Winter 1992-1993, σσ. 5-58.
- Garst Daniel, "Thucydides and Neorealism", *International Studies Quarterly*, Vol. 33, No. 1, March 1989, σσ. 3-27.
- Geller Daniel S., "Power Differentials and War in Rival Dyads", *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 2, January 1993, σσ. 173-193.
- George Alexander L., "Knowledge for Statecraft: The Challenge for Political Science and History", *International Security*, Vol. 22, Issue 1, Summer 1997, σσ. 44-52.
- Gilpin Robert, "Economic Interdependence and National Security in Historical Perspective", στο Trager Frank N., Knorr Klaus, *Economic Issues and National Security*, University Press of Kansas, Lawrence, Kansas, 1978.
- Gilpin Robert, "The Dual Problems of Peace and National Security", *Political Science*, Vol. 17, Issue 1, Winter 1984, σσ. 18-23.
- Gilpin Robert, "The Richness of the Tradition of Political Realism", *International Organization*, Vol. 38, Issue 2, Spring 1984, σσ. 287-304.
- Gilpin Robert, "The Theory of Hegemonic War", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, Issue 4, The Origin and Prevention of Major Wars, Spring 1988, σσ. 591-613.
- Glaser Charles L., "Do We Want the Missile Defenses We Can Built?", *International Security*, Vol. 10, Issue 1, Perspectives on Star Wars, Summer 1985, σσ. 25-57.
- Glaser Charles L., "Why Even Good Defenses Can Be Bad", *International Security*, Vol. 9, No. 2, Autumn 1984, σσ. 92-123.
- Glaser Charles L., Kaufmann Chaim, "What Is the Offense-Defense Balance and Can We Measure It?", *International Security*, Vol. 22, No. 4, Spring 1998, σσ. 44-82.

- Glaser Charles, "Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help", *International Security*, Vol. 19, Issue 3, Winter 1994-1995, σσ. 50-90.
- Gowa Joanne, "Bipolarity, Multipolarity, and Free Trade", *The American Political Science Review*, Vol. 83, No. 4, Dec. 1989, σσ. 1245-1256.
- Gowa Joanne, "Power Politics and International Trade", *The American Political Science Review*, Vol. 87, No. 2, 1993, σσ. 408-420.
- Grieco Joseph, "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", *International Organization*, Vol. 42, Issue 3, Summer 1988, σσ. 485-507.
- Guzzini Stefano, "Structural Power: The Limits of Neorealist Power Analysis", *International Organization*, Vol. 47, No. 3, Summer 1993, σσ. 443-478.
- Haas Ernst B., "Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda", *World Politics*, Vol. 5, Issue 4, July 1953, σσ. 442-477.
- Hart Jeffrey, "Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations", *International Organization*, Vol. 30, No. 2, Spring 1976, σσ. 289-305.
- Hertz John, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 2, Jan. 1950, σσ. 157-180.
- Hoffmann Stanley H., "International Relations: The Long Road to Theory", *World Politics*, Vol. 11, No. 3, April 1959, σσ. 347-377.
- Hoffmann Stanley, Keohane Robert O., Mearsheimer John J., "Back to the Future: Part II: International Relations Theory and Post-Cold War Europe", *International Security*, Vol. 15, Issue 2, Autumn 1990, σσ. 191-199.
- Holsti K. J., "The Concept of Power in the Study of International Relations", *Background*, Vol. 7, Issue 4, February 1964, σσ. 179-194.
- Hopf, "Polarity, the Offense – Defense Balance, and War", *The American Political Science Review*, Vol. 85, No.2, June 1991, σσ. 475-493.
- Huth Paul, Gelpi Christopher, Bennett Scott D., "The Escalation of Great Power Militarized Disputes: Testing Rational Deterrence Theory and Structural Realism", *The American Political Science Review*, Vol. 87, Issue 3, September 1993, σσ. 609-623.
- Irwin Douglas A., "The Aftermath of Hamilton's 'Report on Manufactures'", *The Journal of Economic History*, Vol. 64, No. 3, September 2004, σσ. 800-821.
- Jervis Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, Issue 2, January 1978, σσ. 167-214.
- Kaplan Morton A., "How Sovereign is Hobbes' Sovereign?", *The Western Political Quarterly*, Vol. 9, issue 2, June 1965, σσ. 389-405.
- Kaplan Morton A., "The New Great Debate: Traditionalism VS Science in International Relations", *World Politics*, Vol. 19, Issue 1, October 1966, σσ. 1-20.
- Keaney Thomas A., "The Linkage of Air and Ground Power in the Future of Conflict", *International Security*, Vol. 22, No. 2, Fall 1997, σσ. 147-150.
- Kenneth Waltz N., "International Structure, national force and the balance of power", 1976 στο Rosenau James (ed.), *International Politics and Foreign Policy*, Free Press, New York 1969.

- Kindleberger Charles, "Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides", *International Studies Quarterly*, Vol. 25, No. 2, Symposium in Honor of Hans J. Morgenthau, June 1981, σσ. 242-254.
- Knorr Klaus, "The Concept of Economic Potential for War", *World Politics*, Vol. 10, Issue 1, October 1957, σσ. 49-62.
- Krasner Stephen D., "State Power and The International Trade", *World Politics*, Vol. 28, Issue 3, April 1976, σσ. 317-347.
- Krasner Stepher, "Global Communications and National Power: Life on the Pareto Frontier", *World Politics*, Vo. 43, No. 3, April 1991, σσ. 336-366.
- Lakatos Imre, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", στο Lakatos I., Musgrave A. (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.
- Levy Jack S., "Declining Power and the Preventive Motivation for War", *World Politics*, Vol. 40, No. 1, October 1987, σσ. 82-107, σσ. 82-107.
- Levy Jack S., "Theories of General War", *World Politics*, Vol. 37, No. 3, April 1985, σσ. 344-374.
- Lieber Keir A., "Grasping the Technological Peace: The Offense – Defense Balance and International Security", *International Security*, Vo. 25, No. 1, Summer 2000, σσ. 71-104.
- Mackinder Harold J., "The Round World and The Winning of the Peace", *Foreign Affairs*, Vol. 21, July 1943, σσ. 595-605.
- Mastanduno Michael, "Do Relative Gains Matter? America's Response to Japanese Industrial Policy", *International Security*, Vol. 16, No. 1, Summer 1991, σσ. 77-113.
- Mearsheimer John, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, Vol. 15, Issue 1, Summer 1990, σσ. 5-56.
- Mesquita Bruce Bueno De, "Pride of Place: The Origins of German Hegemony", *World Politics*, Vol. 43, Issue 1, October 1990, σσ. 28-52.
- Mesquita Bruce Bueno De, "Risk, Power Distributions, and the Likelihood of War", *International Studies Quarterly*, Vol. 25, No. 4, Dec. 1981, σσ. 541-568.
- Mesquita Bruce Bueno De, "Systemic Polarization and the Occurrence and Duration of War", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 22, No. 2, June 1978, σσ. 241-267.
- Midlarski Manus I., Hopf Ted, "Polarity and International Stability", *The American Political Science Review*, Vol. 87, Issue 1, March 1993, σσ. 173-180.
- Modd Kendall D., Luebbert Gregory M., "Arms Races and Military Expenditure Models: A Review", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 24, Issue 1, March 1980, σσ. 153-185.
- Moran Theodore H., "An Economics Agenda for Neoralists", *International Security*, Vol. 18, No. 2, Autumn 1993, σσ. 211-215.
- Moran Theodore H., "Grand Strategy: The Pursuit of Power and the Pursuit of Plenty", *International Organization*, Vol. 50, No. 1, Winter 1996, σσ. 175-205.
- Mueller John, "Pearl Harbor: Military Inconvenience, Political Disaster", *International Security*, Vol. 16, No. 3, Winter 1991-1992, σσ. 172-203.

- Nye Joseph S., "Independence and Interdependence", *Foreign Policy*, Vol. 22, Spring 1976, σσ. 130-161.
- Organski A.F.K., Kugler Jacek, "The Costs of Major Wars: the Phoenix Factor", *The American Political Science Review*, Vol. 71, Issue 4, December 1977, σσ. 1347-1366.
- Oye Kenneth A., "Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies", *World Politics*, Vol. 38, No. 1, October 1981, σσ. 1-24.
- Powel Robert, "Absolute and Relative Gains in International Relations Theory", *The American Political Science Review*, Vol. 85, No. 4, Dec 1991, σσ. 1303-1320.
- Reiter Dan, "Exploding the Powder Keg Myth: Preemptive Wars Almost Never Happen", *International Security*, Vol. 20, No. 2, Autumn 1995, σσ. 5-34.
- Rosecrance Richard M., "War and Peace", Review Article: Measheimer John J., The Tragedy of Great Power Politics, 2001, New York, *World Politics*, Vol. 55, No. 1., σσ. 137-166.
- Schelling Thomas, "Hockey Helmets, concealed weapons, and daylight saving", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 17, no. 3, 1973, σσ. 381-428.
- Schweller Randall L., Priess David, "A Tale of Two Realisms: Expanding the Institution Debate", *Mershon International Studies Review*, Vol. 41, Issue 1, May 1997, σσ. 1-32.
- Singer David J., "Stable Deterrence and Its Limits", *The Western Political Quarterly*, Vol. 15, Issue 3, September 1962, σσ. 449-464.
- Singer David, "Multipolar power systems and international stability", *World Politics*, Vol. 16, Issue 3, April 1964, σσ. 390-406.
- Tellis Ashley, "Reconstructing Political Realism: The Long March to Scientific Theory" στο Frankel Benjamin (ed.), *Roots of Realism*, Frank Cass, London, 1996.
- Van Evera Stephen, "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, Vol. 9, No. 1, Summer 1984, σσ. 58-107.
- Viner Jacob, "Economic Thought: Mercantilist Thought" στο *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol.4, Free Press, New York, 1968.
- Viner Jacob, "Power Versus Plenty as Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *World Politics*, Vol. 1, Issue 1, Oct. 1948, σσ. 1-29.
- Walt Stephen, "The Case for Finite Containment: Analyzing U.S. Grand Strategy", *International Security*, Vol. 14, No. 1, 1989, σσ. 5-49.
- Waltz Kenneth N., "Evaluating Theories", *The American Political Science Review*, Vol. 91, Issue 4, December 1997, σσ. 913-917.
- Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, Issue 4, The Origins and Prevention of Major Wars, Spring 1988, σσ. 615-628.
- Κουσκουβέλης Ηλίας, "Η έννοια της σταθερότητας στη θεωρία της διεθνούς πολιτικής", *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. ΣΤ', τεύχ. 21, Ιανουάριος 1997, σσ. 97-123.

Βιβλιογραφία Εμπειρικού Ελέγχου

Βιβλία

- Adelman M. A. *The Economics of Petroleum Supply*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1993.
- Adelman M. A., *Genie out of the Bottle: World Oil since 1970*, M.I.T. Press, Cambridge Mass., 1995.
- Al-Sowayegh A., *Arab Petropolitics*, Croom Helm, London, 1984.
- American Petroleum Institute, *Petroleum Facts & Figures*, Washington, D.C., 1971.
- Banks Ferdinand E., *The Political Economy of Oil*, Lexington Books, Canada, 1980.
- Bin Alberto, Hill Richard, Jones Archer, *Desert Storm: A Forgotten War*, Praeger, U.S., 1998.
- Blair John Malcolm, *The Control of Oil*, Vintage Books, New York, 1978.
- Bohi Douglas R., *Limiting Oil Imports: an economic history and analysis*, RFF Press, Baltimore, 1978.
- Boog Horst, (ed.), *The Conduct of the Air War in the Second World War: an international comparison; Proceedings of the International Conference of Historians in Friburg im Breisgau Federal Republic of Germany*, Berg, New York, 1992.
- Brands H. W. (ed.), *The Foreign Policies of Lyndon Johnson: beyond Vietnam*, Texas A&M University Press, U.S., 1999.
- Breseeth Haim, *The Gulf War and the New World Order*, Zed Books, London, 1991.
- Brodie Bernard (ed.), *The Absolute Weapon*, Harcourt, Brace, New York, 1946.
- Bromley Simon, *American Hegemony and World Oil: The Industry, the State System and the World Economy*, Pennsylvania State University Press, University Park, 1991.
- Brzezinski Zbigniew, *Power and Principle: memoirs of the national security adviser, 1977-1981*, Farrar, Straus, Giroux, New York, 1983.
- Bucknell Howard, *Energy and the National Defense*, Essays for the Third Century, University Press of Kentucky, Lexington, 1981.
- Bush George, Scowcroft Brent, *A World Transformed*, Vintage Books, New York, 1998.
- Byman Daniel L., Waxman Matthew C, Larson Eric, *Air Power as a Coercive Instrument*, Project Air Force, RAND, Santa Monica, US, 1999
- Carter Ashton B., *Directed Missile Defense in Space – A Background Paper*, Office of Technology Assessment, U.S. Congress, Washington D.C., April 1984.
- Clark John Garrettson, *The Political Economy of World Energy: a twentieth century perspective*, Harvester Wheatsheaf, New York, 1990.
- Clark Wilson, Page Jake, *Energy, Vulnerability and War*, W W Norton & Co, New York, 1990.
- Cohen Elliot A., *Gulf War Air Power Survey*, U.S. Government Printing Office, Washington D.C., 1993.
- Cohen Michael, *Strategy and Politics in the Middle East, 1954 – 1960: Defending the Northern Tier*, Routledge, London, 2005.

- Cordesman Anthony H., *Kuwait: Recovery and Security after the Gulf War*, Boulder, Westview Press, 1997.
- Cowhey Peter, *The Problems of Plenty: Energy Policy and International Politics (Science, Technology, and the Changing World Order)*, University of California Press, Berkeley, 1985.
- Creighton John, *Oil on Troubled Waters: Gulf Wars, 1980-91*, Echoes, London, 1992.
- Daalder Ivo H., O'Hanlon Michael E., *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*, Brookings Institution, Washington D.C., 2000.
- Dallek Robert, *Flawed Giant: Lyndon B. Johnson, 1960-1973*, Oxford University Press, New York, 1998.
- Deese David A., Nye Joseph S., *Energy and Security*, Ballinger Pub. Co., Cambridge, Mass., 1981.
- Drell Sydney D., Farley Philip J., Holloway David, *The Reagan Strategic Defense Initiative: A Technical, Political and Arms Control Assessment*, Center for International Security and Arms Control, Stanford University, 1984.
- Emmanuel Arghiri, *Unequal exchange; a study of the imperialism of trade*, Monthly Review Press, New York, 1972.
- Energy Information Administration, *Annual Energy Review 1995*, July 1996.
- Feldman David Lewis, *The Energy Crisis: Unresolved Issues and Enduring Legacies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Md., 1996.
- Freedman Lawrence, Karsh Efraim, *The Gulf Conflict*, Faber and Faber, London – Boston, 1993, σσ. 14.
- Freedman Robert, *Moscow and the Middle East: Soviet Policy since the Invasion of Afghanistan*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, σσ. 87.
- Fried Edward R., *Oil and America's Security*, Brookings Dialogues on Public Policy, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 1988.
- Fried Edward R., Trezise Philip H., *Oil Security: Retrospect and Prospect*, Brookings Institution Press, Washington, D.C., 1993.
- Gaddis John Lewis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security*, Oxford University Press, 1982
- Gaddis John Lewis, *The Cold War: A New History*, Penguin, 2006.
- Gathoff Raymond, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of Cold War*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1994.
- George Alexander L., Smoke Richard, *Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice*, Columbia University Press, New York, 1974.
- George Alexander, *Bridging the Gap: Theory and Practice in Foreign Policy*, United States Institute of Peace, Washington D.C., 1993
- Gerges Fawaz A., *The Superpowers and the Middle East, Regional and International Politics: 1955-1967*, Westview Press, U.S., 1994
- Gerges Fawaz A., *The Superpowers and the Middle East: Regional and International Politics, 1955 – 1967*, Westview Press, Boulder, 1994.

- Golan Galia, *Soviet Policies in the Middle East: from World War Two to Gorbachev*, Cambridge University Press, 1990.
- Goldman Marshall I., *The Enigma of Soviet Petroleum*, HarperCollins Publishers, London, 1980.
- Greenberger Martin, *Caught unawares: The energy decade in retrospect*, Ballinger Pub. Co., Cambridge, Mass., 1983.
- Halliday Fred, *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology, Contemporary Middle East*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2005.
- Hartshorn J. E., *Oil Trade: politics and prospects*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
- Hewett Ed A., *Energy Economics and Foreign Policy in the Soviet Union*, Brookings Institution Press, 1984.
- Ikenberry John G., *Reasons of State: Oil Politics and the Capacities of American Government*, Cornell Studies in Political Economy, Cornell University Press, Ithaca, 1988.
- Jervis Robert (ed), *The Meaning of Nuclear Revolution: Statecraft and the Prospect of Armageddon*, Cornell University Press, Ithaca, 1989.
- Jones Eliot, *The trust problem in the United States*, MacMillan, New York, 1922.
- Kahn Herman, *On Thermonuclear War*, Princeton University Press, Princeton, 1960
- Kanzelberger Michael W., *American Nuclear Strategy: A Selective Analytic Survey of Threat Concepts for Deterrence and Compellence*, RAND, N-1238-AF, September 1979.
- Katz Mark, *Russia and Arabia: Soviet Foreign Policy Toward the Arabian Peninsula*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1986.
- Keddie, Gasiorowski, *Neither East Nor West*, 1990, σσ. 81.
- Keegan John, *The Iraq War*, Alfred A. Knopf, New York, 2004
- Kennedy Paul, *Η Άνοδος και η Πτώση των Μεγάλων Δυνάμεων: οικονομική μεταβολή και στρατιωτική σύγκρουση από το 1500 έως το 2000*, Αξιωτέλλης, Αθήνα, 1990
- Khadduri Majid, Ghareeb Admund, *War in the Gulf, 1990-1991*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1997
- Kindleberger Charles, *The World in Depression, 1929-1939*, Allen Lane, London, 1973.
- Kissinger Henry, *Years of Upheaval*, Little, Brown, Boston, 1982.
- Kissinger Henry, *Διπλωματία*, Α. Α. Λιβάνης, Αθήνα, 1995.
- Knights Michael, *Cradle of Conflict: Iraq and the Birth of The Modern U.S. Military*, Naval Institute Press, Annapolis, 2005
- Kokoshin Andrei A., *Soviet Strategic Thought: 1917-1991*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1992.
- Krasner Stephen, *Defending the National Interest*, Princeton University Press, Princeton, 1978.
- Kuniholm Bruce Robellet, *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton University Press, Princeton, 1991,
- Laham Nicholas, *Crossing the Rubicon: Roland Reagan and US Policy in the Middle East*, England, 2004.

- Laqueur Walter, *The Struggle for the Middle East: The Soviet Union and the Middle East, 1958 – 1968*, Routledge & K. Paul, London, 1969.
- Lenczowski George, *American Presidents and the Middle East*, Duke University Press, Durham [N.C.], 1990.
- Mancke Richard B., *The failure of U.S. energy policy*, Columbia University Press, New York, 1974.
- Martin Sherman, *The Politics of Water in the Middle East: An Israeli perspective on the hydro-political aspects of the conflict*, St Martin's Press, New York, 1998.
- Matthews Ken, *The Gulf Conflict and International Relations*, Routledge, London – New York, 1993.
- MccGwire Michael K., *Military Objectives in Soviet Foreign Policy*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 1987.
- McMahon Robert J., *The Cold War on the Periphery: The United States India and Pakistan*, Columbia University Press, New York, 1994
- McNaugher Thomas L., *Arms and Oil: U.S. Military Strategy and the Persian Gulf*, The Brookings Institution, Washington D.C., 1985, σσ. 25.
- National Petroleum Council, *Hard Truths: Facing the Hard Truths About Energy*, July 2007, Washington D.C., July 2007.
- Nizameddin Talal, *Russia and the Middle East Towards a New Foreign Policy*, St. Martin's Press, London, σσ. 46.
- Notice of Public Hearings and Staff Working Paper: Public Discussion of the Third National Energy Plan*, Office of Policy Planning and Analysis, Department of Energy, March 1981.
- Nove Alec, Donnelly Desmond, *Trade with Communist Countries*, Institute of Economic Affairs, London, 1960.
- Novik Nimrod, *Encounter With Reality: Reagan and the Middle East*, Westview Press, Jaffee Center for Security Studies, Israel, 1985, σσ. 24.
- Odell Peter R., *Oil and World Power*, Penguin, Hammondsworth, Middlesex, England, 1987.
- Odom William E., *The Collapse of the Soviet Military*, Yale University Press, New Haven and London, 1998.
- Overy Richard J., *The Air War*, Europa Pub, London, 1980.
- Pelletiere Stephen C., *Iraq and the International Oil System: Why America Went to War in the Gulf*, Praeger Publishers, Westport, Conn., 2001.
- Pelletiere Stephen C., Johnson Douglas V., Rosenberger Leif R., *Iraqi Power and US Security in the Middle East*, Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks U.S., 1990.
- Powel Colin L., *My American Journey*, Balantine Books, New York, 2003.
- Prange Gordon W., Goldstein Donald M., Dillon Katherine V., *At Dawn We Slept: The Untold Story of Pearl Harbor*, Penguin, Harmondsworth, 1982.
- Quandt William B., *Decade of Decisions: American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976*, University of California Press, London, 1978.

- Ronald Reagan, "Address to the Nation on Strategic Arms Reduction and Nuclear Deterrence", November 22, 1982, στο Ronald Reagan Presidential Library (<http://www.reagan.utexas.edu/>).
- Rustow Dankwart A., *Oil and turmoil: America faces OPEC and the Middle East*, Norton, New York, 1982.
- Rybczynski T. M. (ed.), *The Economics of the Oil Crisis*, Holmes and Meier, 1976.
- Saivetz Carol A., *The Soviet Union and the Gulf in the 1980's*, Westview Special Studies in International Relations, Westview Press, Boulder Co., 1989.
- Sayigh Yezid, Shlaim Avi, *The Cold War and the Middle East*, Oxford University Press, Oxford, 1997,
- Sayigh Yusif A., *Arab Oil Policies in the 1970s*, Croom Helm, Great Britain, 1983.
- Schelling Thomas C., *Arms and Influence*, Yale University Press, New Haven and London, 1967
- Schelling Thomas C., *The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, U.S., 1997.
- Schwarzkopf Norman H., *It Doesn't Take a Hero*, Bantam, U.S., 1993
- Scweizer Peter, *Reagan's War*, Doubleday, U.S., 2002.
- Seymour Ian, *OPEC: Instrument of Change*, MacMillan, London, 1980
- Shaffer Ed, *United States and the Control of World Oil*, Croom Helm, London, 1986.
- Sherr James, *Soviet Power: the continuing challenge*, St. Martin's Press, New York, 1987.
- Shojai Siamack, Katz Bernard S., *The Oil Market in the 1980s: A Decade of Decline*, Praeger, New York, 1992.
- Sicker Martin, *The Middle East in the Twentieth Century*, Praeger Publishers, Westport, Conn, 2001.
- Sirriyeh Hussein, *US Policy in the Gulf 1968-1977: Aftermath of British Withdrawal*, Political Studies of the Middle East, Garnet Publishing, London, 1984.
- Skeet Ian, *OPEC: Twenty-Five Years of Prices and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Snyder Glenn H., *Deterrence and Defense: Toward a Theory of National Security*, Princeton University Press, New Jersey, 1961.
- Spiegel Steven L., *The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy*, from Truman to Reagan, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1985.
- Stivers William, *America's Confrontation with Revolutionary Change in the Middle East, 1948-1983*, Palgrave MacMillan, Houndmills – Basingstoke – Hampshire, 1986.
- Stoff Michael B., *Oil, War, and American Security: the search for a national policy on foreign oil, 1941 – 1947*, Yale University Press, New Haven, 1980.
- Strong Robert A., *Working in the World: Jimmy Carter and the Making of American Foreign Policy*, Miller Center Series on the American Presidency, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 2000.
- Szulz Tod, *The Energy Crisis*, Franklin Watts, New York, 1974.
- Szyliowicz Joseph Simon, O' Neil Bard E., *Energy Crisis and U.S. Foreign Policy*, Praeger special studies in international politics and government, Praeger, New York, 1975.

- Tetreault Mary Ann, *The Organization of Arab Petroleum Exporting Countries: History, Policies and Prospects*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1981.
- Tietenberg Thomas H., *Energy planning and policy: The political economy of Project Independence*, Lexington Books, Lexington, Mass., 1976.
- U.S. Fuel Administration, *Final Report of the United States Fuel Administration, 1917 – 1919*, U.S. Government Printing Office, Washington, 1921.
- U.S. Senate, Subcommittee on Multinational Corporations of the Committee of Foreign Relations, *A Documentary History of the Petroleum Reserves Corporation, 1943 – 1944*, 93rd Congress, 2nd Session, U.S. Government Printing Office, Washington, 1974.
- United Nations, “At World Economic Forum: Ban Ki-Moon Pledges Action on Water Resources”, UN News Center, 28 January 2008, στο (<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=25398&Cr=davos&Cr1>).
- US Bureau of the Census, *Statistical Abstract of the United States: 1995*, Bernan Press, Washington D.C.,
- Van Creveld Martin, *Επιμελητεία και Πόλεμος*, Εκδόσεις Κωνσταντίνου Τουρίκη, Σειρά Στρατηγικών Μελετών, Αθήνα, 2001
- Vansant Carl, *Strategic Energy Supply and National Security*, Praeger, New York, 1971.
- Vassiliev Alexei, *Russian Policy in the Middle East: from Messianism to Pragmatism*, Ithaca Press, Reading, 1993.
- Venn Fiona, *Oil Diplomacy in the Twentieth Century*, MacMillan, Basingstoke, 1986.
- Venn Fiona, *The Oil Crisis*, Longman, London, 2002.
- Vernon Raymond (ed.), *The Oil Crisis*, W W Norton & Co Ltd, United States, 1980.
- Weinberger Caspar W., *Annual Report to the Congress, Fiscal Year 1983*, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, σσ. III.
- Wight Martin, *Διεθνής Θεωρία: τα τρία ρεύματα σκέψης*, Ποιότητα, Αθήνα, 1991.
- Winnefeld James A., Johnson Niblack and Dana, *A League of Airmen: U.S. Air Power in the Gulf War*, Rand Corporation, Santa Monica, 1994.
- Woodward Bob, *The Commanders*, Ποντίκι, Αθήνα, 1991.
- Yaqub Salim, *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2004.
- Yergin Daniel, *The Prize: the epic quest for oil, money and power*, Free Press, New York, 1990.
- Yesilbursa Behcet Kemal, *The Baghdad Pact: Anglo-American Defense Policies in the Middle East, 1950-1959*, Routledge, London, 2005.
- Yetiv Steve, *The Persian Gulf Crisis*, Greenwood Press, Westport – Connecticut – London, 1997
- Zaloga Steven, Johnson Hew, *T-54 and T-55 Main Battle Tanks, 1944 – 2004*, Osprey, Oxford, 2004.
- Κουσκουβέλης Ηλίας, *Αποτροπή και Πυρηνική Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2000.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική: 1945-2002*, Ποιότητα, Αθήνα, 2002.

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Book Club: *Journal of American Studies*, Vol. 11, No. 1, 1977, pp. 1-12

Άρθρα

- Aarts Paul, Renner Michael, "Oil and the Gulf War", *Middle East Report*, No. 171, The Day After, July – August 1991, σσ. 25-29, 47.
- Adams Karen Ruth, "Attack and Conquer?: International Anarchy and the Offense-Defense-Deterrence Balance", *International Security*, Vol. 28, No. 3, Winter 2003-2004, σσ. 45-83.
- Adelman M. A, "OPEC as a Cartel" στο Adelman M. A. *The Economics of Petroleum Supply*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1993.
- Adelman M. A, "Is the Oil Shortage Real? Oil Companies as OPEC Tax Collectors", *Foreign Policy*, No. 9, Winter 1972-1973, σσ. 69-107.
- Adelman M. A, "Population Growth and Oil Resources", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 89, No. 2, May 1975, σσ. 271-275.
- Adelman M. A, "The Clumsy Cartel" στο Adelman M. A. *The Economics of Petroleum Supply*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1993.
- Adelman M. A, "The World Oil Cartel: Scarcity, Economics and Politics" στο Adelman M. A. *The Economics of Petroleum Supply*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1993.
- Adelman M. A., "Modelling World Oil Supply", στο Adelman M. A. *The Economics of Petroleum Supply*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1993.
- Adelman M. A., "Politics, Economics and World Oil", *The American Economic Review*, Vol. 64, No. 2, Papers and Proceedings of the Eighty-sixth Annual Meeting of the American Economic Association, May 1984, σσ. 58-67.
- Adelman M. A., "Scarcity and World Oil Prices", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 68, No. 3, Aug. 1986, σσ. 387-397.
- Adelman M. A., "The Price of Natural Gas Reserves", *The Journal of Industrial Economics*, Vol. 10, Supplement: The Supply and Price of Natural Gas, 1962, σσ. 37-50.
- Ahrari Mohammed E., "OPEC and the Hyperpluralism of the Oil Market in the 1980s", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), Vol. 61, No. 2, Spring 1985, σσ. 263-277.
- Alhajji A. F., "The Failure of the Oil Weapon: Consumer Nationalism vs. Producer Symbolism", *Bridges*, Spring / Summer 2004.
- Allen Robert C., "The Rise and Decline of the Soviet Economy", *The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d' Economique*, Vol. 34, No. 4, November 2001, σσ. 859-881.
- Azar Edward E., "Conflict Escalation and Conflict Reduction in an International Crisis: Suez, 1956", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 16, No. 2, Research Perspectives on the Arab – Israeli conflict: A Symposium, June 1972, σσ. 183-201.
- Ball Desmond, "Counterforce Targeting: How New? How Viable?", *Arms Control Today*, No. 11, σσ. 1-9.
- Ball Desmond, "The Counterforce Potential of American SLBM Systems", *Journal of Peace Research*, Vol. 14, No. 1, 1977, σσ. 23-40.

- Bandera V. N., "The New Economic Policy (NEP) as an Economic System", *The Journal of Political Economy*, Vol. 71, No. 3, June 1963, σσ. 265-279.
- Baram Amatzia, "U.S. Input into Iraqi Decisionmaking, 1988-1990", στο Lesch David W., *The Middle East and the United States*, Westview Press, 2003,
- Barkenbus Jack N., "Federal Energy Policy Paradigms and State Energy Roles", *Public Administration Review*, Vol. 42, No. 5, Sep-Oct 1982, σσ. 410-418.
- Bergson Abram, "How Big Was the Soviet GDP?", *Comparative Economic Studies*, Spring 1997, Vol. 39, Issue 1, σσ. 1-14.
- Berliner Joseph S., "Soviet Foreign Economic Competition", *The American Economic Review*, Vol. 49, No. 2, Papers and Proceedings of the seventy first Annual Meeting of the American Economic Association, May 1959, σσ. 33-49.
- Biddle Stephen, "Victory Misunderstood: What the Gulf War Tells Us about the Future of Conflict", *International Security*, Vol. 21, No. 2, Autumn 1996, σσ. 139-179.
- Brodie Bernard, "The Development of Nuclear Strategy", *International Security*, Vol. 2, No. 4, Spring 1978, σσ. 78-83.
- Brooks Lindon F., "Naval Power and National Security: The Case for the Maritime Strategy", *International Security*, Vol. 11, No. 2, Autumn 1986, σσ. 58-88.
- Buhite Russel D., Hamel Christopher, "War for Peace: The Question of an American Preventive War Against the Soviet Union, 1945-1955", *Diplomatic History*, Vol. 14, Issue 3, σσ. 367-384.
- Bundy McGeorge, Kennan George, McNamara Robert S., Smith Gerard, "The President's Choice: Star Wars or Arms Control", *Foreign Affairs*, Vol. 63, No. 2, Winter 1984-1985, σσ. 264-278.
- Burrows William E., "Ballistic Missile Defense: The Illusion of Security", *Foreign Affairs*, Vol. 62, No. 4, Spring 1984, σσ. 843-856.
- Canan W. James, "Lesson Number One", *Air Force Magazine*, Oct. 1991, σ. 26-31.
- Chalmers Malcolm, Unterseher Lutz, "Is There a Tank Gap?: Comparing NATO and Warsaw Pact Tank Fleets", *International Security*, Vol. 13, No. 1, Summer 1988, σσ. 5-49.
- Chan Steve, "The Consequences of Expensive Oil on Arms Transfers", *Journal of Peace Research*, Vol. 17, No. 3, 1980, σσ. 235-246.
- Chandler Geoffrey, "The Innocence of Oil Companies", *Foreign Policy*, No. 27, Summer 1977, σσ. 52-70.
- Chandler Geoffrey, "The Myth of Oil Power: International Groups and National Sovereignty", *International Affairs*, Vol. 46, No. 4, October 1970, σσ. 710-718.
- Church Frank, "The Impotence of Oil Companies", *Foreign Policy*, No. 27, Summer 1977, σσ. 27-51.
- Cox James C., Wright Arthur W., "The Determinants of Investment in Petroleum Reserves and Their Implications for Public Policy", *The American Economic Review*, Vol. 66, No. 1, March 1976, σσ. 153-167.
- Cox James C., Wright Arthur W., "The Effects of Crude Oil Price Controls, Entitlements and Taxes on Refined Product Prices and Energy Dependence", *Land Economics*, Vol. 54, No. 1, February 1978, σσ. 1-15.

- Daoudi M. S., Dajani M. S., "The 1967 Oil Embargo Revisited", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 13, No. 2, Winter 1984, σσ. 65-90.
- Devarajan Shantayanan, Fisher Antony C., "Hotelling's «Economics of Exhaustible Resources»: Fifty Years later", *Journal of Economic Literature*, Vol. 19, No. 1, March 1981, σσ. 65-73.
- Drell Sidney D., Panofsky Wolfgang, "The Case Against Strategic Defense: Technical and Strategic Realities", *Issues in Science and Technology*, Fall 1984, σσ. 54-65.
- Drollas Leo, "Oil supplies and the world oil market in the long run", paper presented at the *International Association of Energy Economists Conference*, Tokyo, June, 1986.
- Enders Thomas O., "OPEC and the Industrial Countries: the next ten years", *Foreign Affairs*, Vol. 53, 1974-1975, σσ. 625-637.
- Epstein Joshua M., "Dynamic Analysis and the Conventional Balance in Europe", *International Security*, Vol. 12, No. 4, Spring 1988, σσ. 154-165.
- Epstein Joshua M., "Soviet Vulnerabilities in Iran and the RDF Deterrent", Autumn 1981, *International Security*, Vol. 6, No. 2, σσ. 126-58.
- Erb Guy F., "Controlling Export Controls", *Foreign Policy*, No. 17, Winter 1974-1975, σ. 79-84.
- Feygin M. and Satkin R., "The Oil Reserves-to-Production Ratio and Its Proper Interpretation", *Natural Resources Research*, Vol. 13, No. 1, March 2004, σσ. 57-60.
- Frankel P.H., "Oil supplies during the Suez Crisis: on meeting a political emergency", *The Journal of Industrial Economics*, Vol. 6, No. 2, February 1958, σσ. 85-100.
- Friedland Edward, Seabury Paul, Wildawsky Aaron, "Oil and the Decline of Western Power", *Political Science Quarterly*, Vol. 90, No. 3, Autumn 1975, σσ. 437-450.
- Gall Norman, "The Challenge of Venezuelan Oil", *Foreign Policy*, No. 18, Spring 1975, σσ. 44-67.
- Gately Dermont, "A Ten-Year Retrospective: OPEC and the World Oil Market", *Journal of Economic Literature*, Vol. 22, September 1984, σσ. 1100-1114.
- Gause Gregory E. III, "From 'Over the Horizon' to 'Into the Backyard': The U.S. – Saudi Relationship and the Gulf War", στο Lesch David W., *The Middle East and the United States*, Westview Press, 2003.
- Ghabra Shafeeq N. "Kuwait and the United States: The Reluctant Ally and U.S. Policy Toward the Gulf" στο Lesch David W., *The Middle East and the United States*, Westview Press, 2003
- Gibbons John H., Gwin Holly L., "Conservation Measures for Energy, History of", *Encyclopedia of Energy*, Vol. 1, Elsevier, 2004, σσ. 649-659.
- Gleick Peter H., Yolles, Peter, Hatami Haleh, "Water, war and peace in the Middle East", *Environment*, Vol. 36, Issue 3, April 1994, σ. 6-15.
- Goldstein Joshua S., Huang Xiaoming, Akan Burch, "Energy in the World Economy, 1950-1992", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No. 2, June 1997, σσ. 241-266.
- Gordon Richard L., "A Reinterpretation of the Pure Theory of Exhaustion", *The Journal of Political Economy*, Vol. 75, No. 3, June 1967, σ. 274-286.

- Granitz Elizabeth, Klein Benjamin, “Monopolization by «Raising Rival’s Costs»: The Standard Oil Case”, *Journal of Law and Economics*, Vol. 39, No. 1, April 1996, σσ. 1-47.
- Green Elizabeth Anne, “Hydropolitics in the Middle East”, *Strategic review*. Vol. 21, Issue 2, Spring 1993, σσ. 72-76.
- Green Steven L., Mork Knut Anton, “Toward Efficiency in the Crude-Oil Market”, *Journal of Applied Economics*, Vol. 6, No. 1, January-March 1991, σσ. 45-66.
- Gustafson Thane, “Energy and the Soviet Bloc”, *International Security*, Vol. 6, No. 3, Winter 1981-1982, σσ. 65-89.
- Halvorsen Robert, Smith Tim R., “A Test of the Theory of Exhaustible Resources”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106, No. 1, February 1991, σσ.123-140.
- Hamilton James D., “Oil and the Macroeconomy Since World War II”, *The Journal of Political Economy*, Vol. 91, No. 2, April 1982, σσ. 228-248.
- Hess Gary R., “The Iranian Crisis of 1945-46 and the Cold War”, *Political Science Quarterly*, Vol. 89, No. 1, March 1974, σσ. 117-146.
- Heyward Joel, “Too little, too late: An analysis of Hitler’s failure to damage soviet oil production”, *The Journal of Military History*, Vol. 63, No. 3, July 2000, σσ. 769-794.
- Horwich George, “Reflections in the Twentieth Anniversary of the 1973-1974 Oil Price Shock”, στο Feldman David Lewis, *The Energy Crisis: Unresolved Issues and Enduring Legacies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Md., 1996.
- Hotelling Harold, “The Economics of Exhaustible Resources”, *The Journal of Political Economy*, Vol.39, No.2, April 1931, σσ.137-175.
- Howard Harry N., “The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 401, America and the Middle East, May 1972, σσ. 85-94.
- Howard Michael E., “On Fighting a Nuclear War”, *International Security*, Vol. 5, No. 4, Spring 1981, σσ. 3-17.
- Hubbard Glenn R., Weiner Robert J., “Contracting and Price Adjustment in Commodity Markets: Evidence from Copper and Oil”, *The Review of Economic and Statistics*, Vol. 17, No. 1, February 1989, σσ. 80-89.
- Hudson Michael C., “The Middle East”, στο Rosenau James N., Thompson Kenneth W., Boyd Gavin, *World Politics: an introduction*, The Free Press, New York, 1976.
- Hussein Amery A., “Water security as a factor in Arab-Israeli wars and emerging peace”, *Studies in conflict & terrorism*, Vol. 20, Issue 1, January-March 1997, σσ. 95-104.
- Huth Paul, Russett Bruce, “General Deterrence between Enduring Rivals: Testing Three Competing Models”, *The American Political Science Review*, Vol. 71, No. 1, March 1993, σσ. 61-73.
- Ikenberry John G., “The Irony of State Strength: Comparative Responses to the Oil Shocks in the 1970s”, *International Organization*, Vol. 40, No. 1, Winter 1986, σσ. 105-137.
- Itayim Fuad, “Arab Oil – The Political Dimension”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 3, No. 2, Winter 1974, σσ. 84-97.
- Jensen James E., “Crude Oil: Capacity, Supply Schedule, and Imports Policy”, *Land Economics*, Vol. 43, No. 4, November 1967, σσ. 384-392.

- Jervis Robert, "The Political Effects of Nuclear Weapons", *International Security*, Vol. 13, Issue 2, Autumn 1988, σσ. 80-90.
- Jervis Robert, "Why Nuclear Superiority Doesn't Matter", *Political Science Quarterly*, Vol. 94, Issue 4, Winter 1979-1980, σσ. 617-633.
- Johnson Harry G., "Higher Oil Prices and the International Monetary System" στο Rybczynski (ed.), *The Economics of the Oil Crisis*, 1976.
- Jones Gareth G., "The British Government and the Oil Companies, 1912-1924: the search for an oil policy", *The Historical Journal*, Vol. 20, No. 3, September 1977, σσ. 647-672.
- Katz James Everett, "US Energy Policy: Impact of the Reagan Administration", *Energy Policy*, June 1984, σσ. 135-145.
- Kemp Geoffrey, "Strategy and Arms Levels, 1945-1967", *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 29, No. 3, Soviet-American Rivalry in the Middle East, March 1969, σσ. 21-36.
- Komanoff Charles, "Increased energy Efficiency", *Science*, 1978-1986, σ. 128.
- Krasner Stephen D., "A Statist Interpretation of American Oil Policy Toward the Middle East", *Political Science Quarterly*, Vol. 94, No. 1, Spring 1979, σσ. 77-96.
- Krasner Stephen D., "Oil is the Exception", *Foreign Policy*, No 14, Spring 1974, σσ. 68-84.
- Kugler Jacek, "Terror Without Deterrence: Reassessing the Role of Nuclear Weapons", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 28, Issue 3, September 1984, σσ. 470-506.
- Lawson Fred, "The Reagan Administration in the Middle East", *MERIP Reports*, No. 128, The Deadly Connection: Reagan and the Middle East, Nov – Dec 1984, σσ. 27-34.
- Lebow Richard, Stein Janice Gross, "Deterrence and the Cold War", *Political Science Quarterly*, Vol. 110, No. 2, Summer 1995, σσ. 157-181.
- Leffler Melvin P., "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: the United States, Turkey and NATO, 1945-1953", *The Journal of American History*, Vol. 17, No. 4, March 1985, σσ. 807-825.
- Leitenberg Milton, "Presidential Directive (P.D.) 59: United States Nuclear Weapon Targeting Policy", *Journal of Peace Research*, Vol. 18, No. 4, 1981, σσ. 309-317.
- Leitenberg Milton, "The Counterpart of Defense Industry Conversion in the United States: USSR Economy, Defense Industry, and Military Expenditure. An introduction and guide to sources", *Journal of Peace Research*, Vol. 16, No. 3, 1979, σσ. 263-277.
- Levy Brian, "World Marketing in Transition", *International Organization*, Vol. 36, No. 1, Winter 1982, σσ. 113-133.
- Levy Jack, "The Offensive / Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis", *International Studies Quarterly*, Vol. 28, No. 2, June 1984, σσ. 219-238.
- Libecap Gary D., "The Political Economy of Crude Oil Cartelization in the United States, 1933-1972", *The Journal of Economic History*, Vol. 49, No. 4, December 1989, σσ. 833-855.
- Libecap Gary D., Wiggins Steven N., "Contractual Responses to the Common Pool: Prorating of Crude Oil Production", *The American Economic Review*, Vol. 74, No. 1, March 1984, σσ. 87-98.

- Lieber Robert L., "Europe and America in the World Energy Crisis", *International Affairs*, Vol. 55, No. 4, October 1979, σσ.531-545.
- Lieber Robert, "Oil and Power After the Gulf War", *International Security*, Vol. 17, No. 1, Summer 1992, σσ. 155-176.
- Little Douglas, "Nasser Delenda Est: Lyndon Johnson, the Arabs, and the 1967 Six-Day War" στο Brands H. W. (ed.), *The Foreign Policies of Lyndon Johnson: beyond Vietnam*, Texas A&M University Press, U.S., 1999.
- Little Douglas, "The Making of a Special Relationship: the United States and Israel, 1957-1948", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 25, No. 4, November 1993, σσ. 563-585.
- Lougani Prakash, "Oil Price Shocks and the Dispersion Hypothesis", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 68, No. 3, August 1986, σσ. 536-539.
- Mabro Robert, Monroe Elizabeth, "Arab Wealth from Oil: Problems of Its Investment", *International Affairs*, Vol. 50, No. 1, January 1974, σσ. 15-27.
- Malnes Raino, "OPEC and the problem of collective action", *Journal of Peace Research*, Vol. 20, no. 4, Dec. 1983, 343-355.
- Maugeri Leonardo, "Not in Oil's Name", *Foreign Affairs*, Vol. 82, Issue 4, New York, July/August 2003, 169-171.
- Mead Walter J., "The Performance of Government in Energy Regulations", *The American Economic Review*, Vol. 69, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-First Annual Meeting of the American Economic Association, May 1979, σσ. 352-356.
- Mead Walter J., Sorensen Philip E., "A National Defense Petroleum Reserve Alternative to Oil Import Quotas", *Land Economics*, Vol. 47, No. 3, August 1971, σσ. 211-224.
- Mearsheimer John J., "Assessing the Conventional Balance: the 3:1 Rule and its Critics", *International Security*, Vol. 13, Issue 4, Spring 1989, σσ. 54-89.
- Mearsheimer John J., "Numbers, Strategy and the European Balance", *International Security*, Vol. 12, No. 4, Spring 1988, σσ. 174-185.
- Mearsheimer John, "A Strategic Misstep: The Maritime Strategy and Deterrence in Europe", *International Security*, Vol. 11, No. 2, Autumn 1986, σσ. 3-57.
- MERIP Reports*, "Central Command Bases in the Middle East", No. 128, The Deadly Connection: Reagan and the Middle East, Nov-Dec 1984, σσ. 24-26.
- Mikdashi Zuhayr, "The OPEC Process" στο Vernon Raymond (ed.), *The Oil Crisis*, W W Norton & Co Ltd, United States, 1980.
- Mohamedi Fareed, "Political Economy Since the Gulf War", *MERIP*, No. 176, Ira; in the Aftermath, May-June 1992, σσ. 39-40, 42.
- Moorsten Richard, "Opec Can Wait: We Can't", *Foreign Policy*, No. 18, Spring 1975, σσ. 3-11.
- Moran Theodore H., "Managing an Oligopoly of Would-Be Sovereigns: The Dynamics of Joint Control and Self-Control in the International Oil Industry Past, Present and Future", *International Organization*, Vol. 41, No. 4, Autumn 1987, σσ. 575-607.
- Nachmani Amikam, "It is a Matter of Getting the Mixture Right': Britain's Post-War Relations with America in the Middle East", *Journal of Contemporary History*, Vol. 18, No. 1, January 1983, σσ. 117-140.

- Nadelmann Ethan, "Setting the Stage: American Policy Toward the Middle East, 1961-1966», *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 1, No. 4, November 1982, σσ. 435-457.
- Nelson Anna Kasten, "President Kennedy's National Security Policy: a reconsideration", *Reviews of American History*, Vol. 19, No. 1, March 1991, σσ. 1-14.
- Oppenheim V. H., "Arab Tankers Move Downstream", *Foreign Policy*, No. 23, Summer 1976, σσ. 117-130.
- Oppenheim V.H., "The Past: We Pushed Them", *Foreign Policy*, No. 25, Winter 1976-1977, σσ. 24-57.
- Paarlberg Robert L., "Food, Oil, and Coercive Resource Power", *International Security*, Vol. 3, No. 2, Autumn 1978, σσ. 3-19.
- Paine Christopher, "On the Beach: The Rapid Deployment Force and the Nuclear Arms Race", *MERIP Reports*, No. 111, Rapid Deployment and Nuclear War, January 1983, σσ. 3-11, 30.
- Painter David S., "Oil and the Marshall Plan", *The Business History Review*, Vol. 58, No. 3, autumn 1984, σσ. 359-383.
- Paust Jordan J., Blaustein Albert P., "The Arab Oil Weapon – A Threat to International Peace", *The American Journal of International Law*, Vol. 68, No. 3, July 1974, σσ. 410-439.
- Payne Keith B., Gray Colin S., "Nuclear Policy and the Defensive Transition", *Foreign Affairs*, Vol. 62, No. 4, Spring 1984, σ. 820-842.
- Penrose Edith, "The Development of Crisis", στο Vernon, *The Oil Crisis*, 1976.
- Peretz Don, "The United States, the Arabs, and Israel: Peace efforts of Kennedy, Johnson and Nixon", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 401, America and the Middle East, May 1972, σσ. 116-125.
- Pierre Andrew J., "American Down, Russia Up: The Changing Political Role of Military Power", *Foreign Policy*, No. 4, Autumn 1971, σσ. 163-187.
- Pindyck, "OPEC's Threat to the West", *Foreign Policy*, No 30, Spring 1978, σσ. 36-52.
- Posen Barry R., "Is NATO Decisively Outnumbered?", *International Security*, Vol. 12, Issue 4, Spring 1988, σσ. 186-202.
- Posen Barry R., Van Evera Stephen, "Defense Policy and the Reagan Administration: Departure from Containment", *International Security*, Vol. 8, No. 1, Summer 1983, σσ. 3-45.
- Press Daryl G., "Lessons from Ground Combat in the Gulf: the Impact of Training and Technology", *International Security*, Vol. 22, No. 2, Autumn 1997, σσ. 137-146.
- Press Daryl G., "The Myth of Air Power in the Persian Gulf and the Future of Warfare", *International Security*, Vol. 26, No. 2, Autumn 2001, σσ. 5-44.
- Realities, Vol. 33, No. 1, 1978, σσ. 99-109.
- Reguer Sara, "Persian Oil and the First Lord: A Chapter in the Career of Winston Churchill", *Military Affairs*, Vol. 46, No. 3, October 1982, σσ. 134-138.
- Rosenberg David Allan, "The Origins of Overkill: Nuclear Weapons and American Strategy, 1945-1960", *International Security*, Vol. 7, No. 4, Spring 1983, σσ. 3-71.

- Ross Denis, "Considering Soviet Threats to the Persian Gulf", *International Security*, Vol. 6, No. 2, Autumn 1981, σσ. 615-636.
- Rubin Barry, "America and the Egyptian Revolution, 1950 - 1957", *Political Science Quarterly*, Vol. 97, No. 1, Spring 1982, σσ. 73-90.
- Sayigh Yusif A., "Arab Oil Policies: Self-Interest versus International Responsibility", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 4, No. 3, Spring 1975, σσ. 59-73.
- Sayigh Yusif A., "The Gulf Crisis: Why the Arab Regional Order Failed", *International Affairs*, Royal Institute of International Affairs, Vol. 67, No. 3, Jul. 1991, σσ. 487-507.
- Schlesinger James R., "Rhetoric and Realities in the Star Wars Debate", *International Security*, Vol. 10, No. 1, Summer 1985, σσ. 3-12.
- Schoenberger Erica, Reich Stephanie, "Soviet Policy in the Middle East", *MERIP Reports*, No. 39, July 1975, σσ. 3-28.
- Sexton Donal J., "Phantoms of the North: British Deceptions in Scandinavia, 1941-1944", *Military Affairs*, Vol. 47, No. 3, October 1983, σσ. 109-114.
- Shai Aron, "Suez: the last imperial war or an imperial hangover?" στο Tal David (ed.), *The 1956 War: Collusion and Rivalry in the Middle East*, Frank Cass Publishers, London, 2001.
- Sick Gary, "The United States in the Persian Gulf: from twin pillars to dual containment", στο Lesch David W. (ed.), *The Middle East and the United States: a historical and political reassessment*, Westview Press, U.S., 2003.
- Slocombe Walter, "The Countervailing Strategy", *International Security*, Vol. 5, No. 4, Spring 1981, σσ. 18-27.
- Smolansky O. M., "Moscow and the Suez Crisis, 1956: A Reappraisal", *Political Science Quarterly*, Vol. 80, No. 4, December 1965, σσ. 581-605.
- Smolansky O.M., "The United States and the Soviet Union in the Middle East", *Proceedings of the Academy of Political Science*, The Soviet Threat: Myths and
- Snider Lewis W., "Arms Exports for Oil Imports? The Test of a Nonlinear Model", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 28, No. 4, December 1984, σσ. 665-700.
- Spencer D. L., "The Role of Oil in Soviet Foreign Economic Policy", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 25, No. 1, January 1966, σσ. 91-107.
- Stauffer Thomas R., "Oil Money and World Money: Conflict or Confluence?", *Science*, New Series, Vol. 184, No. 4134, Energy Issue, April 1974, σσ. 321-325.
- Stein Janice Gross, "The Wrong Strategy in the Right Place: The United States in the Gulf", *International Security*, Vol. 13, No. 3, Winter 1988-1989, σσ. 142-167.
- Sterner Michael, "Navigating the Gulf", *Foreign Policy*, No. 81, Winter 1990-1991, σσ. 39-52.
- Stobaugh Robert, Yergin Daniel, "After the Second Shock: Pragmatic Energy Strategies", *Foreign Affairs*, Vol. 57, Issue 4, Spring 1979, σσ. 836-871.
- Stobaugh Robert, Yergin Daniel, "Energy: an Emergency Telescoped", *Foreign Affairs*, Vol. 58, December 1979, σσ. 536-595.
- Stork Joe, "Middle East and the Energy Crisis: Part One", *MERIP Reports*, No. 20, September 1973, σσ. 3-20, 26.

- Stork Joe, "Middle East Oil and the Energy Crisis: Part Two", *MERIP Reports*, No. 21, October 1973, σσ. 3-22, 24, 26.
- Terzian Pierre, "The Gulf Crisis: The Oil Factor: An interview with Pierre Terzian", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 20, No. 2, Winter 1991, σσ. 100-105.
- The Oil and Gas Journal*, "Crisis means change for the oil market", Vol. 88, No. 46, σσ. 74-75.
- , "DOE says oil supply crisis measures working", Vol. 88, No. 51, σ. 29.
- , "Letting the U.S. oil market work", Vol. 88, No. 48, Nov. 1990, σ. 21.
- The White House, "U.S. Policy Toward the Near East", NSC 5820/1, 4 November 1958 στο Yaqub Salim, *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2004.
- Trofimenko Henry A., "Counterforce: Illusion of a Panacea", *International Security*, Vol. 5, No. 4, Spring 1981, σσ. 28-48.
- Verleger Jr. Philip K., "The Determinants of Official OPEC Crude Prices", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 64, No. 2, May 1982, σσ. 177-183.
- Verleger Jr. Philip K., "Understanding the 1990 Oil Crisis", *The Energy Journal*, Vol. 11, No. 4, Oct. 1990, σσ. 15-19.
- Verleger Jr. Philip K., Okun Arthur, Lawrence Robert, Sims Christopher, Hall Robert, Nordhaus William, "The U.S. Petroleum Crisis of 1979", *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1979, No. 2, 1979, σσ. 463-476.
- Waltz Kenneth N., "Nuclear Myths and Polical Realities", *The American Political Science Review*, Vol. 84, Issue 3, September 1990, σσ. 731-745.
- Waltz Kenneth, "A Strategy for the Rapid Deployment Force", *International Security*, Vol. 5, No. 4, Spring 1981, σσ. 49-73.
- Weinberger Caspar W., "U.S. Defense Strategy", *Foreign Affairs*, Vol. 64, No. 4, Spring 1986, σσ. 675-697.
- Weinberger Caspar, "Annual Report to Congress", *MERIP Reports*, No. 105, Reagan Targets the Middle East, May 1982, σσ. 16-21.
- Willet Thomas D., "The United States and World Stagflation: the Exproth and Import of Inflationary Prices", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 460, The Internationalization of American Economy, March 1982, σσ. 38-44.
- Willet Thomas D., "Conflict and Cooperation in OPEC: Some Additional Economic Considerations", *International Organization*, Vol. 33, No. 4, Autumn 1979, σσ. 581-587.
- Willrich Mason, "Energy Independence for America", *International Affairs*, Vol. 52, No. 1, January 1976, σσ. 53-66.
- Wright Clifford, "The Israeli War Machine in Lebanon", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 12, No. 2, Winter 1983, σσ. 38-53.
- Wylie J. C., "The Sixth Fleet and American Diplomacy", *Proceedings of the Academy of Political Sceince*, Vol. 29, No. 3, Soviet Amerikan Rivalry in the Middle East, March 1969, σσ. 55-60.

Yetiv Steven A., "How the Soviet Military Intervention in Afghanistan Improved U.S. Strategic Position in the Persian Gulf", *Asian Affairs, an American Review*, Vol. 18, Summer 1990, σσ. 62-81.

Zagoria Donald, "Into The Breach: New Soviet alliances in the third world", *Foreign Affairs*, Vol. 57, No. 4, Spring 1979, σσ. 733-754.

Zaloga Steven J., Chalmers Malcolm, Unterseher Lutz, "The Tank Gap Data Flap", *International Security*, Vol. 13, No. 4, Spring, 1989, σσ. 180-194.

Πηγές Διαδικτύου

- Bush George, “Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit”, September 11 1990, στο <http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=2217&year=1990&month=9>. [προσπελάστηκε Σεπτ. 2007]
- Central Intelligence Agency, “Soviet Actions During the Recent Oil Crisis”, S-6486, 23/9/1974 στο Central Intelligence Agency, Freedom of Information Act Electronic Reading Room στο <<http://www.foia.cia.gov/>>. [προσπελάστηκε Οκτ. 2006]
- Cordesman Antony H., “Global Energy, Economic Interdependence, Iraq and the Gulf”, *The Center for Strategic and International Studies*, Washington D.C., Sep. 2007 στο <<http://www.comw.org/warreport/iraqarchiveoil.html>>. [προσπελάστηκε Δεκ. 2008]
- Department of State: Bureau of Intelligence and Research, “Iran: Arms and the Shah”, January 28, 1972, σσ. 1-9 στο Under Secretary for Public Diplomacy and Public Affairs: Bureau of Public Affairs: Office of the Historian: Foreign Relations of the United States: Nixon – Ford Administrations: Vol. E-4: Iran 1972 στο <<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/69477.htm>>. [προσπελάστηκε Δεκ. 2006]
- Energy Information Administration, “Annual Energy Review 2007”, Office of Energy Markets and End Use, U.S. Department of Energy, Washington D.C., June 2008 στο Energy Information Administration: Publications: Annual Energy Review 2007 στο <<http://tonto.eia.doe.gov/bookshelf/SearchResults.asp?title=Annual+Energy+Review>>. [προσπελάστηκε Ιουλ. 2008]
- Energy Information Administration, World Oil Transit Chokepoints στο <http://www.eia.doe.gov/cabs/World_Oil_Transit_Chokepoints/Full.html>. [προσπελάστηκε Νοεμ. 2008]
- Grinter Lawrence D., “Avoiding the Burden: the Carter Doctrine in Perspective”, *Air University Review*, January – February 1983 στο <<http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1983/jan-feb/grinter.html>>. [προσπελάστηκε Αυγ. 2007]
- Hamilton Alexander, “Report on the Subject of Manufactures” (excerpts), *Obelin College Online* στο <<http://www.oberlin.edu/history/GJK/H258S2000/ReportMfres.html>>. [προσπελάστηκε Ιαν. 2006]
- International Energy Agency, “World Energy Outlook 2007”, Paris, France, 2007 στο <<http://www.worldenergyoutlook.org/2007.asp>>. [προσπελάστηκε Ιουλ. 2008]
- International Monetary Fund, “Report for selected Countries: China, Peoples Republic Of”, World Economic Outlook Database, September 2006, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/weorept.aspx?pr.x=73&pr.y=7&sy=2000&ey=2005&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=924&s=NGDP_R%2CNGDP_RPCH&grp=0&a=>>. [προσπελάστηκε Ιαν. 2007]
- Lewis Leo, “Water shortages are likely to be trigger for wars, says UN chief Ban Ki Moon”, *Times Online*, December 4 2007, στο <<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/asia/article2994650.ece>>. [προσπελάστηκε Δεκ. 2008]

- National Petroleum Council, “Hard Truths: Facing the Hard Truths About Energy”, July 2007, Washington D.C., July 2007 στο <<http://www.npchardtruthsreport.org/>>. [προσπελάστηκε Δεκ. 2008]
- Obama Barack, Biden Joe, “Barack Obama and Joe Biden: New Energy for America”, <http://www.barackobama.com/pdf/factsheet_energy_speech_080308.pdf>. [προσπελάστηκε Δεκ. 2008]
- Office of the Director of National Intelligence (ed.), “Global Trends 2025: A Transformed World”, *National Intelligence Council*, US, November 2008 στο <http://www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html>. [προσπελάστηκε Δεκ. 2008]
- Organization of Petroleum Exporting Countries, “Annual Statistical Bulletin 2008”, *Ueberrreuter Print and Digimedia*, Austria, 2009, πίνακας 38, σ. 53, 54, 58 στο OPEC:Publications: Annual Statistical Bulletin 2008 στο <[http://www.opec.org/library/Annual Statistical Bulletin/ASB2008.html](http://www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/ASB2008.html)>. [προσπελάστηκε Απρ. 2009]
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), *Databases: Military Expenditure Databases και Arm Transfers Database*, <<http://www.sipri.org/databases/milex>> και <<http://www.sipri.org/databases/armstransfers>>. [προσπελάστηκε Μαρτ. 2005, Ιαν. 2006, Δεκ. 2007]
- TELCON, Kissinger – Dobrynin, 10:15 p.m., October 24, 1973 από τα Kissinger Transcripts στο Undersecretary of Management: Bureau of Administration: US Department of State Freedom of Information Act (FOIA) <<http://foia.state.gov/SearchColls/Results.asp?Collection=state&QueryText=TELECON%2C+Kissinger+%E2%80%93+Dobrynin&SortField=DocDate&SortOrder=desc&Page=82&DocumentClass=Kissinger&>> [προσπελάστηκε Νοεμ. 2006]
- TELCON, The President/Sec.Kissinger, Monday February 18, 1974, 10 a.m.. από τα Kissinger Transcripts στο Undersecretary of Management: Bureau of Administration: US Department of State Freedom of Information Act (FOIA) <<http://foia.state.gov/SearchColls/Results.asp?Collection=state&QueryText=TELECON%2C+Kissinger+%E2%80%93+Dobrynin&SortField=DocDate&SortOrder=desc&Page=82&DocumentClass=Kissinger&>>. [προσπελάστηκε Νοεμ. 2006]
- The White House, “National Security Decision Directive No 75”, Jan. 17 1983 στο Federation of American Scientist: Presidential Directives: NSDD – National Security Decision Directives: Reagan Administration < <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsdd/index.html>>. [προσπελάστηκε Οκτ. 2007]
- The White House, “Persian Gulf Security Framework”, *Presidential Directive / NSC-63*, The White House, Washington, January 15, 1981 στο Federation of American Scientists: Presidential Directives <<http://www.fas.org/irp/offdocs/pd/index.html>>. [προσπελάστηκε Οκτ. 2007]
- The White House, “Press Briefing by Press Secretary Robert Gibbs”, January 26 2009, <http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Press_Briefing_1-26-09/>. [προσπελάστηκε Απρ. 2009]
- The White House, “Record of NSCIG/NEA Meeting – April 3, 1969”, *NSC Interdepartmental Group for Near East and South Asia* στο Department of State: Undersecretary for Public Diplomacy and Public Affairs: Bureau of Public Affairs: Bureau of Public Affairs: Office of the Historian: Foreign Relations of the United States: Nixon-Ford

- Administrations: Volume E-4: Iran 1969:
 <<http://www.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/c17623.htm>>. [προσπελάστηκε Οκτ. 2006]
- The White House, “U.S. Policy toward the Persian Gulf”, *National Security Directive 26*, October 2 1989 στο Federation of American Scientists: National Security Directives <www.fas.org/irp/offdocs/nsd/nsd26.pdf>. [προσπελάστηκε Οκτ. 2006]
- The White House, “U.S. Relations with the USSR”, *National Security Decision Directive No 75*, Jan. 17 1983 στο Federation of American Scientists: Presidential Directives <<http://www.fas.org/irp/offdocs/pd/index.html>>. [προσπελάστηκε Οκτ. 2007].
- Time Magazine, “Soviet Thrust in the Mediterranean”, June 28, 1972 στο <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,905243,00.html>> [προσπελάστηκε Νοεμ. 2006]
- Times Online, “Water shortages are likely to be trigger for wars, says UN chief Ban Ki Moon”, December 4 2007, στο <<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/asia/article2994650.ece>>. [προσπελάστηκε Απρ. 2009]
- U.S. Congress, “Report of the Secretary of Defense J. R. Schlesinger to the Congress on the FY 1975 Defense Budget and FY 1975-1979 Defense Program”, *Government Printing Office*, Washington D.C., March 7 1974 στο The National Security Archive στο <<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB197/nd-5%20Sec%20Def%20report%203-4-74.pdf>>. [προσπελάστηκε Ιουν. 2006]
- U.S. Department of Defense, “Conduct of the Persian Gulf Conflict: an interim report to Congress”, July 1991 στο <http://www.dod.mil/pubs/foi/persian_gulf/>. [προσπελάστηκε Νοεμ. 2007]
- U.S. General Accounting Office (GAO), “Operation Desert Storm, Early Performance Assessment of Bradley and Abrams”, January 1992. [προσπελάστηκε Οκτ. 2007]
- UN News Center, “At World Economic Forum: Ban Ki-Moon Pledges Action on Water Resources”, January 28 2008, στο <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=25398&Cr=davos&Cr1>>. [προσπελάστηκε Απρ. 2009]
- United Nations Security Council, Resolutions στο <<http://www.un.org/Docs/sc/>>. [προσπελάστηκε Σεπτ 2007, Οκτ. 2007]
- United Nations Statistics Division στο <<http://unstats.un.org/>>. [προσπελάστηκε Φεβ. 2006]

